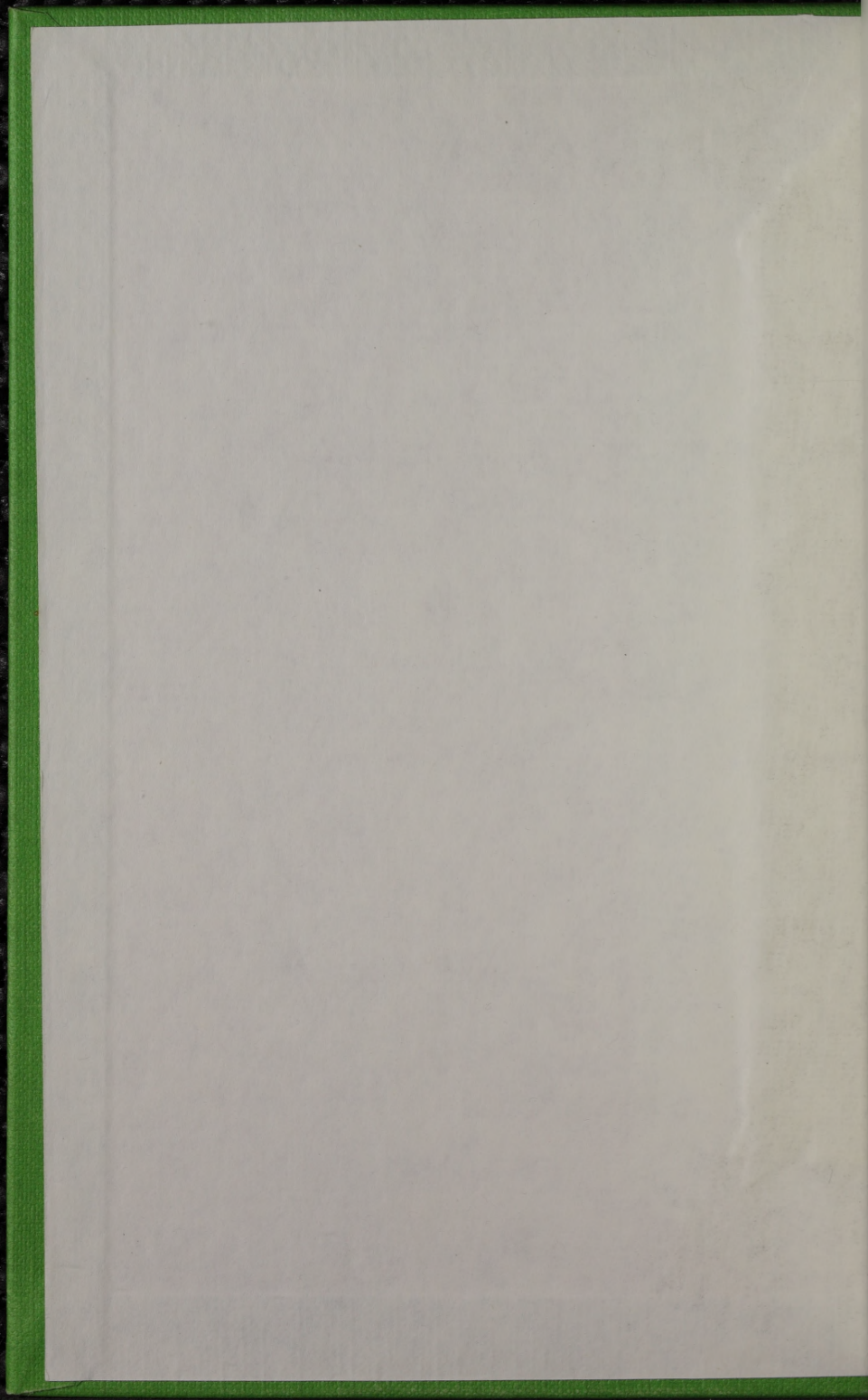

**RŪDOLFS
BLAUMANIS**

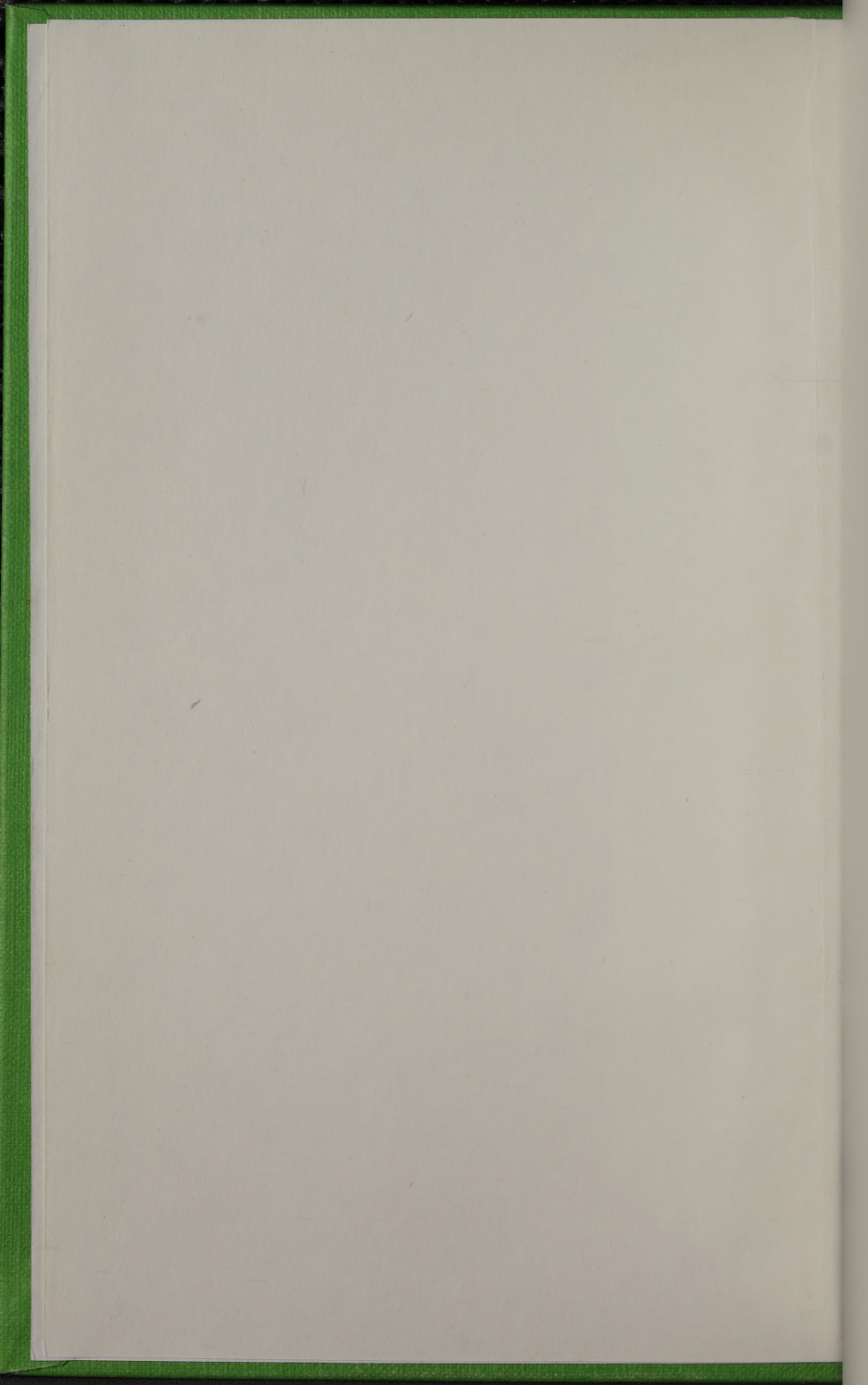
**KOPOTI
RAKSTI**

RODOLPHUS DEACONUS

RODOLPHUS

DEACONUS

94-3
✓ 241

RŪDOLFS BLAUMANIS

KOPOTI
RAKSTI

RŪDOLFS BLAUMANIS

KOPOTI RAKSTI

DEVIŅOS SĒJUMOS

APGĀDS • CĪRULIS •
Rīga 1993

94-3
L 241

L
810

RŪDOLFS BLAUMANIS

KOPOTI RAKSTI

PIRMAIS SĒJUMS

Monogrāfija
Stāsti

UDK-p 888.3
B1 324

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

94-6477

0301018097

Rūdolfs Blaumanis

COMPLETE WORKS IN 9 VOLUMES

Volume 1

The first volume of complete works by the classic of Latvian literature

Rūdolfs Blaumanis (1863-1908) contains

stories and a monograph about R. Blaumanis by Līvija Volkova

Sastādītāja — Ieva Kalniņa

Uz vāka — Sigismunda Vidberga tušas zīmējums

Valda Lavrinoviča fotoilustrācijas

un fotoreprodukcijas no muzeju un arhīvu fondiem

ISBN 9984-9004-0-1
9984-9004-1-X

- © Ieva Kalniņa, sastādījums, priekšvārds,
kommentāri, 1993
- © Līvija Volkova, monogrāfija, 1993
- © Raimonds Briedis, personu rādītājs, 1993
- © Valdis Lavrinovičs, fotoilustrācijas, 1993

Kad 1863. gada 1. janvārī Vidzemes vidienē Ērgļu — Erlaa — muižas istabenes un pavāra ģimenē piedzima dēls Kārlis Rūdolfs Leonīds Blaumanis, neviens gudrais no Austrumiem nenojauta, ka piedzimis viens no latviešu tautā visiemīļotākajiem rakstniekiem. Reālists. Sievietes dvēseles pazinējs. Psiholoģiskās noveles un drāmas žanra izveidotājs latviešu literatūrā. Populārākās latviešu komēdijas «Skroderdienas Silmačos» autors. Rindu «Mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņa gods» sacerētājs.

Rūdolfa Blaumaņa dzīves laikā viņa stāsti un noveles sakopoti tikai vienā krājumā «Pie skala uguns» (1893), lugas izdotas nelielās brošūrās, dzejoļu kopa publicēta kopkrājumā ar Andrievu Niedru — «Ceļa malā». Īstā atzinība un popularitāte R. Blaumanim nāca pēc viņa nāves.

R. Blaumaņa pirmie Kopotie raksti sāka iznākt jau drīz pēc viņa nāves (Blaumanis R. Kopotie raksti. 1. — 7. sēj. Jelgava, L. Neimaņa izdevums, 1912—1914).

Tikai tad kļuva iespējams aptvert R. Blaumaņa darbu kopumā, tādēļ arī kritikās vairāk vērtēta rakstnieka daiļrade nekā rakstu kārtošanas principi. Rakstu sakopotāji — A. Brigadere, A. Bērziņš — par savu uzdevumu izvirzīja R. Blaumaņa darbu apzināšanu avīzēs, kalendāros, žurnālos u.c. Pirmais pasaules karš pārtrauca nākošo sējumu izdošanu (neiznāca 6. sējums), iznākušajos sešos sējumos apkopota dzeja un proza. Kritika šim izdevumam pārmeta komentāru trūkumu, nesistematizētu darbu kārtojumu, atteikšanos no Blaumaņa fotogrāfijas publicēšanas. Tomēr darbs tika iesākts.

Latvijas Republikas laikā iznāca R. Blaumaņa Kopotie raksti 12 sējumos (1923—1928), kurus veidoja P. Ērmanis un A. Birkerts. Te apzināta visa R. Blaumaņa daiļrade, publicētas vēstules, kritiski biogrāfiski un publicistiski raksti, tulkojumi. Sējumu beigās doti īsi komentāri. Beidzamo sējumu veido A. Birkerta monogrāfija. Arī šie Kopotie raksti saņēma dažus nopētuma vārdus, bet jāatzīst — tie bija

vieni no pirmajiem kopotiem rakstiem, kur apzināts gandrīz vai viss viena autora devums daiļliteratūrā, publicistikā, kritikā, publicētas vēstules, piezīmes u.c. Kopotos rakstos darbi sakārtoti pa žanriem hronoloģiskā secībā, doti komentāri. Rakstu popularitāte ir ļoti liela, vairāki sējumi izdoti atkārtoti.

P. Ērmanis četrdesmito gadu sākumā sakārto rakstu pirmos sējumus, kas iznāca jau padomju laikā (Blaumanis R. Kopoti raksti. 1.—4. sēj., R. 1941). Šajā izdevumā pirmoreiz veikts sīks R. Blaumaņa darbu dažādu publicējumu tekstuālais salīdzinājums, doti plaši komentāri. Karš pārtrauca šī izdevuma izdošanu.

Tūlīt pēc kara 1946.—1949. gadā sāka iznākt K. Egles sakārtotie Kopotie raksti (Blaumanis R. Kopoti raksti. 1.—5. sēj., R., 1946—1949), taču pēckara nabadzība un ideoloģiskās nostādnes neļāva iznākt visiem sējumiem, te apkopoti tikai stāsti, noveles, satīriski feļetoni, dažas populārākās lugas.

Pēckara periodā pirmie pabeigtie R. Blaumaņa Kopotie raksti (paši sastādītāji tos sauc par Kopoto rakstu izlasi) iznāca trimdā — ASV (Blaumanis R. Kopoti raksti 12 sējumos, Veiverlija, 1952—1958). Izmantojot P. Ērmaņa un A. Birkerta Kopotos rakstus 12 sējumos, te apkopoti R. Blaumaņa daiļdarbi. Trimdā nebija pieejami arhīvu materiāli. Nav doti arī komentāri. Šo izdevumu noslēdz K. Kārklīņa monogrāfija «Rūdolfs Blaumanis».

Latvijā no 1958. līdz 1960. gadam iznāca R. Blaumaņa Kopoti raksti K. Egles sakārtojumā, kuros apvienoti visi zināmie materiāli: daiļdarbi, vēstules, manuskripti u.c., te ir vēstuļu pirmpublicējumi un agrākajos Kopotos rakstos neiekļauti materiāli. K. Egle izveidojis daudzpusīgus un izsmeļošus komentārus, kaut arī nesistemātiskus, turklāt pirmajos sējumos, kuriem ir P. Ērmaņa priekšdarbi, tie ir krietni plašāki nekā beidzamajos sējumos. Astotajā sējumā ievietots A. Vilsona apcerējums «Rūdolfs Blaumanis» un K. Egles sastādītie bibliogrāfiskie rādītāji.

Jaunais Kopoto rakstu izdevums iecerēts 9 sējumos. Pirmo sējumu iesāk un devīto sējumu noslēgs L. Volkovas monogrāfija par R. Blaumanī — 1. daļa «Tapšana» (publicēta 1988. gadā atsevišķā grāmatā) un 2. daļa — «Piepildījums». Kopotos rakstos būs ievietoti visi līdz šim zināmie R. Blaumaņa darbi, rokraksti, vēstules. Vācu valodā rakstītie teksti tulkoti latviski, publicētas arī atbildes vēstules. Darbu kārtojuma pamatā likts hronoloģiskais žanra princips.

Cerēsim, ka Rūdolfa Blaumaņa darbi arī šodien atradīs lasītājus.

Ieva Kalniņa

LĪVIJA VOLKOVA

TAPŠANA

Rūdolfs Blaumanis literāros un
vēsturiskos kontekstos līdz 1893. gadam
ar atkāpēm līdz 1908. gadam

Pēc maniem uzskatiem,
dzīvojot ir savas iedzimtās dāvanas
attīstīt līdz augstākai pilnībai
un tās pareizi likt lietā.

Rūdolfs Blaumanis

I. KRUSTCELĒS

1882. gada 25. decembris¹... Tikko, tikko — pirms piecām dienām — Braku rentnieku Blaumaņu vecākais dēls Rūdolfs bija aizvadījis savu divdesmito dzimšanas dienu. Un nu gandrīz vai jubilejas dāvana, kādu tikai sapņos līdz šim varēja izsapņot, — pirmo reizi mūžā ieraudzīt nodrukātu savu vārdu! Pirmo reizi apziņa, ka esi spēris kāju pār sliekšni, aiz kura mājā liktenā izredzētie mūzas kalpi.

Šo izjūtu spilgtums vēl pēc divdesmit un vairāk gadiem nav izbalējis. 1904. gada 17. oktobrī Rūdolfs Blaumanis raksta Linardam Laicenam: «Ja Jūs esiet īsts dzejnieks, tad Jūs netapsiet nepacietīgs, bet strādāsiet tālāk bez tā pamudinājuma, kas guļ tai apstākļi, redzēt savu vārdu nodrukātu. Es atminos, kāds kairums priekš manis agrāk bija šai nieka lietā.»

Tātad tas ir noticis. Rīgas vācu avīzes «Zeitung für Stadt und Land» literārā pielikuma pašā pirmajā lappusē stāv rakstīts:

Wiedergefunden. Weihnachts-Skizze von Rudolf Blaumann.

Ko divdesmitgadīgais debitants izvēlējis par savu tēmu, kādi cilvēki, kāda vide viņam šķitusi attēlošanas cienīga?

Sešus gadus mācīdamies Rīgas vācu aprīņskolā, dzīvodams vācu pansijā un saiedamies ar vācu ģimenēm, jauneklis labi iepazinis šīs aprindas. Īpaši sadraudzējies ar savu vienaudzi Olgu Vendu un viņas ģimeni, bijis tur biežs viesis. Meitenēm labprāt lasījis priekšā savus vāciskos prozas un dzejas sacerējumus, arī improvizējis, tas ir, uz vietas izdomājis pasakas un dažnedažādus nostāstus. Lai gūtu vielu, ko literāri apstrādāt, lūdzis Olgas māti — pie gultas saistīto Vendas kundzi — stāstīt par savu dzīvi.

Lūk, vide un ļaudis, kas devuši pamatu skicei «Atkalatrastā»

¹ Monogrāfijā visi datumi doti pēc vecā stila.

Gan gājējus, gan kamanās braucējus uz ielām, gan bagātus, gan nabagus — visus pārņēmusi Ziemassvētku priecīgi satrauktā steiga. Vienīgi vīrietim, kurš vēro šo ļaužu ņudzekli pa kāda eleganta nama logu, tas viss liekas muļķīgi, pārspīlēti. Laimīgos bērnības laikus, kad pat niecīgas dāvanas viņu sajūsmināja vai līdz asarām, viņš sen jau aizmirsis. Klejojumu gadi pa pasauli viņu atsvešinājuši no dzimtenes un tās paražām. Tagad viņš ir vientulīgs vīrs, kuram, vērojot senās, skaistās svētku ainas, «sirds neiepukstējās straujāk, tā palika auksta, prieks bija tur, svešumā, miris».

Iegājis savā darbnīcā, mākslinieks uzmanīgi atsedz molbertu, uz kura stāv skaistas sievietes portrets. Acis viņam iemirdzas, bet jau pēc mirkļa to izteiksme atkal kļūst auksta, un viņš ātri aizsedz gleznu. «Vai es neesmu desmitreiz apņēmis uz to vairs neskatīties! Un kādēļ to arī darīt? Lai pētītu šai sejai piemītošos pretstatus, lai vērotu, kā to, ko stāsta acis, lepnā mute savukārt noliedz?»

Gleznotājs atkal ilgi veras uz ielu, veras pretējā nama logos. Viņu pārņem stindzinoša vientulības sajūta un ilgas kaut jēl pēc viena drauga. Pēkšņi — bērna balss.

Māte meitenītei aizliegusi te nākt, bet šovakar viņa slepeni uzskrējusi pie sava drauga apskatīties, kāda viņam eglīte un kādas dāvanas. Abiem sarunājoties, noslīdējis gleznas pārvalks.

«— Tēvoc, vai tā nav mamma?»

Gleznotājs kļuva sarkans kā uguns.

— Jā, tā ir viņa, vai tev viņa patīk?

— Kā tad, lūdzu, parādi man viņu tuvāk.

Gleznotājs pacēla bērnu rokās un piegāja pie audekla, kuru meitenīte ļoti nopietni aplūkoja. — Jā, — beidzot atskanēja vērtējums, — te viss ir tā kā īstajai mammai, tikai, — sārtais pirkstiņš norādīja uz auksto, lepmo vaibstu ap muti, — tik dūsmīgas kā te viņa lūpas nekad nesa-
velk.»

Meklēdama pazudušo bērnu, ieradusies aukle. Meitene iespīdējās un uzstājas, lai gleznotājs nāk pie viņiem uz eglīti. Viņš padodas. Sarunā ar meitenes māti noskaidrojas senī pārpratumi — gan tie, kurus starp jauno mākslinieku un viņa iecerēto tišām uzcēlušī nekrietni apmelotāji, gan tie, kas radušies gluži nejauši. Te viņa piebilst, ka viņam savā nevainīguma apziņā gan būtu vajadzējis rīkoties aukstasinīgāk un papūlēt-
ties pārpratumu noskaidrot. Kad Hellera kundze māksliniekam pasniedz dāvanu, meitene noprasa, kāpēc viņš mammai par to nedodot buču. Viņš tā samulst, ka «gluži nevainīgai cukurlellītei, to nevis mutē, bet kabatā bāzdams, nolauza abas kājas».

Mulsums pieaug. Tad meitenīte pēkšņi mātei prasa, vai viņa arī negribot dāvanu.

«— Es tev uzdāvināšu tēvoci, viņš tomēr man ir daudz par lielu!

Un viņa atkal aizskrēja, atstādama abus savu vārdu iespaidā, bez tik nepieciešamā paskaidrojuma, ka viņa domā tēvoča ģimetni, kura viņas leļļu istabai ir par lielu.

— Cienītā kundze, — pēc ilga klusuma brīža gleznotājs atsāka runāt., — ja es uzdrikstētos atkārtot Ellijas vārdus, vai jūs — to dāvanu — pieņemtu?

Starbojošas mīlestības pilns acu skatiens bija visa atbilde. — — — Viņam bija tā, it kā Ziemassvētku eglīte smaržotu reibinoši un tās zari šalktu kā pasakā — svētlaimīgā priekā viņš izpleta rokas un pievilka skaisto sievieti sev pie krūtīm.

Ziemassvētku svecišu mirgojošā gaismā viņš savu pazaudēto laimi bija atkal atradis.»

Kāda šim stāstīnam varēja būt atskaņa?

Par autoru skaidrs. Tāpat kā viņa varonim reibinoši smaržoja un kā pasakā šalca Ziemassvētku eglīte, tā viņam pašam smaržoja un šalca avižu lapas.

Redaktors Rihards Rics pret jaunekli turpmāk esot bijis visai vēlīgs, teicies atkal kādu gabalu nodrukāt, lai tikai sūtot.

Un par ko ne? Jaunais rakstnieka vārda pretendents varoņus gan neapgrūtinā ar konflikta risināšanu, likdams mezglu atrežģīt bērna burvīgajai naivitātei, bet vai tad «deus ex machina» iedarbināšana ir tikai iesācēju grēks? Tēlojums, kaut neizvērst, tomēr ir pietiekami spraigs. Hellera kundzes vaibsti gan palikuši bez jebkādas konkrētības, toties gleznotāja izjūtas samērā niansētas un ne tikai aprakstītas, bet atklātas, liekot tām kontrastēt vai sabalansēties ar apkārtējo pasauli. Viņa atveidā iezībsnī pat zināma rakstura īpašība (pēc daudzziem gadiem pilnībā izvēršusies Ezerlauku Mārtiņā un Silmaču Aleksi, tā sagādāja autoram ironiskus pārmetumus), proti, bīklums, pašapziņas un izšķirošas rīcības trūkums attiecībā ar savu iecerēto. «Šis Aleksis jau es pats esmu,» 1903. gada 5. martā T. Zeifertam rakstīja Blaumanis.

Ko 1882. gadā viņš būtu varējis teikt par gleznotāja tēlu un sevi? Pirms pusotra gada pie vīra bija izgājusi viņa lielā jaunības mīlestība, bijusi skolas biedrene Aleksandra Poriete. Vai arī kāds pārpratums, viņa neizlēmība un neuzņēmība? Jā, iekarotāja tipa vīrietis Blaumanis nav...

Tātad skicēte... Redaktors apmierināts, arī lasītājiem tā pieņemama, jo gan pēc izveides līmeņa, gan sižeta un darbības vides itin labi iekļaujas baltvācu stāstu pabālajā pulciņā. Rokrakstā pat iezībsnī kaut

kas no viņu labākā un visbiežāk publicētā prozaiķa Teodora Pantēnusa, kura spēju atklāt vidi un raksturus akceptējusi arī «lielā» vācu literatūrvēsture. 80. gados Pantēnusa darbus tulko latviešu avīzes, ar samērā reāli iezīmēto pilsētas vāciešu vidusslāni viņš fiksējis dažus vaibstus nacionāli raibajā Latvijas sadzīvē. Nebūtu brīnums, ja Rīgas apriņķskolas audzēkni būtu ietekmējis populārais rīdzinieks, kuru pēc gadiem desmit viņš pielīdzināja Gotfrīdam Kelleram.

Un tomēr ir samanāma atšķirība gan no Teodora Pantēnusa, gan viņa tautiešu sacerējumiem.

Apvalditākas jūtu izpausmes. Mazāk tukšgaitas vārdu.

Bet kāda gar to visu daļa latviešu literatūrai, ka baltvācu rakstnieku rindas gatavojas papildināties ar vienu acīm redzami spējīgu tēlotāju?

Un tomēr. Ja nu — tomēr? Ja tikai apvalks ir svešs? Ja tas ir tikai pagaidu apvalks? Ja te briest kauls no mūsu kaula un miesa no mūsu miesas?

Bet kas tie būs par faktoriem, kas izšķirs — būt vai nebūt latviešu literatūrā Raudupietei, Andriksonam, Krustiņam, Edgaram un Kristīnei, «Salnai pavasarī», «Indrāniem» un «Skroderdienām Silmačos»? Būt vai nebūt Blaumanim — veselam jēdzienam mūsu kultūrā?

* * *

Bezgala sarežģīts ir ceļš, kuru pagājušā gadsimta otrajā pusē gājusi latviešu topošā inteliģence. Tik sarežģīts, ka daļa bīstamākajos krus-tojumos apmaldījusies. Visus šos vēstures veidotos likumus un krus-tojumus dabūja izstaigāt arī Blaumanis.

Piedzima viņš vienā gadā ar «Pēterburgas Avīzēm» — 1862. gada 20. decembrī. (Avīžu pirmais numurs bija nācis klajā 14. jūlijā.)

Tas bija laiks, kad pretī varonīgajai jaunlatviešu sauiņai stāvēja vēl neiedragātā, nicinājumā un naidā kveldētā baltvācu muižnieku un mācītāju fronte. Viņu pārliecību sakarā ar Jura Alunāna «Dziesmiņu» parādīšanos (1856. gadā) izteica mācītājs Gustavs Braše: «Šis mazās tautiņas liktenis ir tāds pats kā pārējo jau no dzimšanas dzīvot nespē-jīgo tautiņu liktenis, kuras nezin no kurienes un kādā kārtā uz ziemeļiem izlauzušās; tās mirst jau mātes miesās. Lai atminamies tikai libiešus, krieviņus un vissīkstākos no visiem — igauņus. Latvietim nav nekādas nacionālas pagātnes, tādēļ tas nezina, nedomā un necer uz nacionālu nākotni. Tas pazīst sevi tikai kā kārtas locekli...»¹

¹ Vēstule V. Šulcam 1856. gada septembrī. Tulkojums grām.: *Alunāns J.* — Izlase. R., 1956. — 311. lpp.

Latviešu literāriskās (Latviešu draugu) biedrības priekšnieks un «Latviešu Avīžu» redaktors mācītājs Rūdolfs Šulcs piebalsoja, ka nepaiešot ne piecdesmit gadu, kad no latviešu valodas un tautas vairs ir smakas nebūšot palicis.

Bet pagāja nedaudz vairāk nekā pieci gadi, un tas pats Šulcs 1862. gada 21. novembrī Latviešu draugu biedrības sapulcē dabūja atzītus, ka ir rūgti maldījies. «Kā Orsinija bumbas¹ pārsprāga — viņš sacīja — «Pēterburgas Avīžu» pirmie numuri ļaužu barā, kas vēl kustējās pēc jaukajām ķeizara dienām.² Visi klausījās un skatījās izbrīnījušies un nāca pie atziņas: Jaunlatvija vairs nav nekāda miglas bilde, bet jau pārvērtusies miesās un asinīs, kas šauj tāli skrejošas uguns bumbas.»³

Šī beidzot apjaustā realitāte un tās izraisītais izbilis krasi izmainīja baltvācu nacionālo politiku. Agrāk muižnieki uzskatīja, ka zemniekiem mācīties vācu valodu ir nepiedodama lepnība, ka viņiem, no Dieva uz mūžiem zemākā kārtā noliktiem, jābūt tikai darba lopiņiem, kurus no kungiem šķirtu nepārejama aiza. Kad nu šajā «bauru» slānī jaunlatvieši sāka pludināt iekšā ideju, ka viņi ir tauta, nevis tikai zemnieku šķira, ka latvieši var kļūt turīgi, izglītoti un nostāties līdzās vāciešiem kā tauta tautai, latviešu «draugiem» sāka griļoties pamati zem kājām. Vienīgais diplomātiskais gājieni — censties visus izglītos latviešus pārsūknēt savā tautībā, tādējādi neitralizējot viņu tālāko «kaitīgo» darbību. Daži rezignēti iebilda, ka pārvācošana jau esot nokavēta. Tomēr tika laisti darbā visi iespējamie līdzekļi, lai varbūt tomēr apsteigtu draudīgo latviešu nacionālās pašapziņas atmodu. Pat Latviešu draugu biedrībā, kura iepriekš oficiāli bija pasludinājusi neitralitāti pārvācošanas jautājumā, 1862. gadā tika izsludināta godalga par tematu «Jauni ceļi latviešu pārvācošanā».

Un tā 60. gadi, sevišķi pēc «Pēterburgas Avīžu» apstāšanās, kļuva par visniknāko pārvācošanas ideju un pasākumu laiku. Uz latviešu tautas apziņu iedarbojās gan ar biedinājumiem un draudiem, gan ar vilinājumiem un glaimiem. Kā aksioma tika sludināts uzskats, ka izglītots latvietis vispār esot absurds jēdziens. Tikko kāds iegūstot izglītību, tā viņš automātiski kļūstot par vācieti, jo tā taču esot vācu kultūra un zinātne, kuru viņš apguvis.

Šo «krusta karotāju» priekšpulkā soļoja «Latviešu Avīzes» redaktora Šulca vadībā. Tās sevi reklamēja kā visuzticamāko latviešu draugu un padomdevēju, «kas mīlo Dieva vārdu, svētu ticību, dievbijīgu dzīvošanu vairo un palīdz latviešus gaismot» tādā laikā, «kur tik daudz jaunu lietu ceļas, kur ir musinātāju netrūkst, tā ka dažam godīgam ceļš apakš kājām nozūd...»⁴.

Vēl tālu bija līdz tam brīdim — veseli divdesmit divi gadi —, kad «Balss» varēja ar neslēptu triumfu ziņot, ka ērgļenieši «veco Lavīzi»

¹ Grāfs Orsinī 1858. gadā Parīzē izdarīja atentātu pret Napoleonu III.

² 1862. gada jūlijā Latvijā bija ieradies cars Aleksandrs II.

³ *Arons M. Latviešu Literāriskā (Latviešu Draugu) Biedrība savā simts gadu darbā.* — R., 1929. — 194. lpp.

⁴ *Latviešu Avīzes.* — 1864. — 31. dec.

(kā tautā izsmējīgi sauca «Latviešu Avīzes») vairs tikpat kā «neapstellē» un ka tas liecina par gaismas pieaugumu viņu galvās. Vēl kādu gadu vēlāk Blaumanis vēstulē K. Skabargam uzjautrinājās par to, ka «Balss», kurā viņš strādā, «Lavīzei» briesmīgi sadevusi pa ādu.

Vāciskumu cildinošā «latviešu draugu» lapa 60. gadu vidū vēl spēcīgi gāja tautā, un diemžēl nevar teikt, ka tās sēkla būtu kritusi tikai uz akmeņiem.

Pēc tiem latviešiem, kas palika pie zemes, pēc mazizglītoto «bauru» dvēselēm pārvācotāji netikoja. Tie bija un palika jūga vilcēji, augsto nomu maksātāji, muižnieku barotāji un uzturētāji.

Klaušu zemnieki, meklēdami glābiņu no posta un pazemojuma, sāka pamest savas mājas un izceļot uz Krievijas vidieni. Meklējot sākumu kustībai, kas pāris desmit gadu laikā bija izvērtusies par draudīgu tautas izkļiedētājspēku, «Balss» 1886. gada 14. maijā raksta: «1850. gadā pirmie latvieši, kas še (Jeiskā, jauncelāmā pilsētā pie Azovas jūras — L.V.) nometās, bija jumurdieši iz Ērgļu draudzes. Vēlākos gados Jeiskā ieradās latvieši arī no citām Vidzemes un Kurzemes malām, tā ka tagad būtu prāvs pulciņš, ja nebūtu izkaisījušies pa Donas un Kubanņas upes apgabaliem.»

Arī Blaumanis ir fiksējis šo parādību: lugā «Zagli» darbojas divi izceļotāji; Miets¹ («Aizvien lillā!») dzēruma nemaņā runā par Jeisku. (Vidzemes vidienas ļaužu prātos tā iesēdusies tik dziļi, ka vēl tagad kļūmos gadījumos tur dzird sakām: «Nu gan esam aizbraukuši uz Jeisku.»)

Blaumaņa kolēģis Eduards Vilde (1890. gadā viņš arī strādāja avīzē «Zeitung für Stadt und Land») izceļošanas cēloņus tēlo romānā «Pravietis Maltsvets» (1905): «1860. gada pavasarī un vasarā Tallinas novadā, it kā no gaisa grābtas, paklida valodas, ka kronis kaut kur tālu valsts nomalē izdalot zemi bez maksas vai tikpat kā par velti zemniekiem, kas tur gribētu apmesties. (..) Baumas laikam bija izcēlušās Vidzemē.

Zemi bez maksas vai par pusveldi! Tā bija brīvības vēsts! Tā soliņa atpestīt no verdzības, pārcelt no elles debesīs.»

¹ Krājumā «Pie skala uguns» (1893) uzvārda «Miets» vietā ir «Metējs».

Monogrāfijā R. Blaumaņa darbu teksti, latviski rakstītās recenzijas un vēstules, kā arī vēstules, kurām saglabājies tikai latviskais tulkojums, citētas no R. Blaumaņa Kopotu rakstu iepriekšējā izdevuma (R., 1958 — 1960). Recenzijām norādīti pirmpublicējumi.

R. Blaumaņa vācu valodā rakstītās recenzijas un vācu valodā rakstītās vēstules, kurām saglabājušies oriģināli, Ģ. Bļodnieka tulkojumā citēti no grāmatas: *Rūdolfis Blaumanis*. Sijājot, skalojot zeltu. — R., 1981.

Tekstus, kam nav norādītu tulkotāji, tulkojusi L. Volkova.

Sešus gadus pēc dēla ierašanās pasaulē — 1868. gadā Blaumaņu ģimene saņem no Ērgļu muižas īpašnieka Tranzeja nomā Braku mājas. Jaunajiem saimniekiem, tāpat kā visiem, jāgrabina kopā kapeika pie kapeikas, lai varētu samaksāt ikgadējo nežēlīgi augsto renti. Viņiem tas nākas vēl grūtāk nekā dažam labam, jo Braku kalna smagais māls pavasaros ir jēls kā piķis, vasarās sakalst kā kuls, lejā pļavas ir staigas un lielu daļu zemes aizņem neapstrādājamās gravas.

Tomēr pret bijušā muižas pavāra un istabmeitas ģimeni gluži tik negants kā pret daudziem citiem Tranzejs nav bijis. Galu galā viņš ir Matīsa un Karlīnes Blaumaņu pirmdzimtā krusttēvs, visa Tranzeju ģimene stāvējusi kūnās mazajam Kārlim Rūdolfam Leonīdam, sarīkodama Ērgļu «ļaužu» bērniem nepieredzētu kristību ceremoniju. Turklāt zēnam savos pirmajos sešos muižā pavadītajos gados tika atļauts rotaļāties kopā ar Tranzeju dēlēnu Eduardu Frīdrihu Alvilu Rembertu Rūdolfu un citiem muižnieku bērniem.

Zināma labvēlība no Tranzeja puses ir acīm redzama. Kāds varētu būt cēlonis? Ērgļenieši domājas cēloni sapratuši. Loģisku, vēsturiski iesakņotu, gadsimtus ilgušu tautas kauna lāstu. Pirmās nakts tiesības. Barons un viņa istabmeita. Barons un jebkura viņam iepatikusies «ļaužu» meita vai sieva. Un varianti visgalējākie. No varas un viltus līdz labprātībai un apžīlinošai mīlestībai. No apkaunotas sievietes pēdējiem izmisuma soļiem melnā atvarā līdz tam, ka kungs vairāk vai mazāk atklāti rūpējas par savu neoficiālo pēcnācēju, dažkārt mēģinot pat iezīmēt kaut kādu līdzību uzvārdos. Tā, piemēram, Kurzemes muižnieka F. D. Kniges un viņa tēva saimniecības vadītājas Lavīzes Brīviņas dēls kļuva par Johanu Lēberehtu Eginku (Knigge—Egink) un vienu no centrālajām figūrām 19. gadsimta pirmās puses Latvijas (diemžēl ne latviešu) glezniecībā.¹ Ja turpreti augstdzimušie vācu tēvi šādus, kaut arī šifrētus, pieturas punktus neatstāj un latviešu mātes klusē, tad patiesību neatklāsim ne ar kādiem pētniecības līdzekļiem, ne metodēm.²

Visjaunākās aptaujas piedāvā vēl vienu versiju, proti: «Pēc nelielā profesora Nikolai von Transehe ziņām, tas (R. Blaumaņa tēvs — L. V.)

¹ Sk.: *Lapse* S. Johans Lēberehts Eginks. — Grām.: Latviešu tēlotāja māksla. — R., 1980. — 159. lpp.

² Jānis Upītis uzskata, ka literatūrvēsturē vairākkārt cīlātajam jautājumam par to, ka rakstnieks varētu būt ārvalības dēls, dodams drošs pretsvars un jebkādas baumas noraidāmas kā nepamatotas. Sikāk par to sk.: *Upītis J.* Rūdolfs Blaumanis. Jauni materiāli par rakstnieku. — Karogs, 1983, № 1, 149. — 152. lpp.

esot bijis kāds barons Strandmann, kas uzturējies viesos pie Transehe ģimenes Ērgļu (Erlaa) pilī.»¹

Štrandmanim piederējusi Ērgļu kaimiņmuiža Cirsti. Pēc J. Upiša domām, R. Blaumaņa māte — Karlīne Paulīne Šūberga — no desmit līdz divdesmit gadu vecumam, t.i., līdz precībām ar Ērgļu muižas pavāru Matisu Blaumani, varētu būt dzīvojusi Līderē vai Lubējā, vai Jumurdā. Tās visas ir cita citai līdzās, un turpat ir arī Cirsti. Un ja nu tā ir bijusi romantiska jaunības mīlestība? Un ja šīs mīlestības turpinājums būtu bijis pēc Karlīnes Šūbergas ieiešanas sievas kārtā, ko viņa, kā zināms, darījusi negribīgi, Matisu Blaumani nemīlēdama?

Pretēji Tranzejam, kuru vēsture un ļaužu atmiņas saglabājušas kā «loti izsūcīgu un aizdomīgu sīkstuli» (M. Kaudzīte), par Magnusu Štrandmani saglabājušies atsaucīgi vārdi — gan avīzē publicēta pateicība par pagasta vajadzībām dāvinātiem tūkstoš rubļiem, gan vēl tagadējo veco cirstēniešu nostāsti par labo kungu (īpaši viņš laikam izcēlies uz sava kaimiņa plēsonības fona). Par viņa dēlu Arvidu Štrandmani «Balss» 1885. gada 21. augustā publicējusi korespondenci no Ērgļiem: «Vēsts, ka Cirstu dzimtskungs atteicies no baznīcas priekšnieka amata dzīves vietas pārmainīšanas dēļ, bija šejieniešiem nožēlojama un bēdīga. Kamēr Cirstu dzimtskungs Štrandmans vadīja šo amatu, tamēr Ērgļu draudze garīgā ziņā ir sākusi iet uz priekšu, ir sākusi ieņemt baznīcas un skolu lietā stāvokli, kādu tai jau agrāk vajadzēja būt ieņēmušai. Štrandmaņa kungs ir vīrs, kurš augsti cienī brīvprātību (brīvdomību — L.V.), taisnību un gara izglītību.»

Dīvainākais ir tas, ka Tranzeju dzimtā arī runāts par Rūdolfa Blaumaņa izcelšanos. Kamēr bija zināmas tikai ērgļeniešu runas, kuras piemin arī Antons Birkerts², tikmēr tas vēl tā nemulsināja. Vai maz ko ļaudis pļāpā? Bet nu izrādās, ka šīm runām ir arī cits avots.

Tranzeja «vainā» tiešām liekas apšaubāma. Nerunāsim par kaut kādiem salīdzinājumiem no iedzimtības viedokļa. Bet vai tādā gadījumā bērns kristībās kā kūmas piedalīts pieci Tranzeju dzimtas locekļi ar pašu Tranzeju laulāto pāri priekšgalā? Vai tas nebūtu pārāk skandalozi un demonstratīvi? Savukārt citā gadījumā Tranzeju ģimenes rūpes par jaunpiedzimušo un viņa tuvu pielaišana saviem bērniem un sev varētu būt žests pret kaimiņu un tās dzimtas pārstāvi, ar kuru Tranzeji vēlāk saradojās.

¹1939. gadā repatriējušās Rīgas vācietes Maijas Rēdlihas vēstule šīs grāmatas autorei 1982. g. 21. novembrī no Hannoveres. Nikolajs fon Tranzejs — Tranzeju dzimtas loceklis, ornitologs, Latvijas Universitātes profesors līdz repatriācijai 1939. gadā.

²Sk.: *Blaumanis R.* Kopoti raksti: 12 sēj. — R., 1927. — 12. sēj. — 8. lpp.

Lai kā arī būtu, spožās kristības, uz kurām par kūmu ieradies pat Jumurdas muižas īpašnieks — Ērgļu Tranzeja brālis Alvils fon Tranzejs, pievērs uzmanību. Ērgļenieši no visa taisa secinājumus un mēļo.

Ilggadējais Ērgļu pagasta rakstvedis Pēteris Blaus atceras, ka viņam reiz ar Blaumani iznākusi maza «saraušanās». Blaumanis viņam pārmetis uzvedības trūkumu, šis atcirtis, ka neesot jau kungu bērns. Blaumanis pietvīcis, Blaus atvainojies, ka viņam tas izsprucis, negribējies draugu apvainot. «Ak, ko! Tev izspruka tas, ko citi runā man aiz muguras. To es zinu.» — «Tā jau nu ir. Bet kas tur ko runāt. Tu pats tās lietas zini vislabāk,» Blaus atteicis. Blaumanis brīdi klusējis, tad teicis: «Zinu vai nezinu — kāda tam nozīme? Tu pats esi man pasē ierakstījis, kā mani sauc. Tas ir dokuments, pie tā jāpaliek.»¹

Jā, kāda tam nozīme? Būtiski nekāda. Mums Blaumanis nevienā gadījumā nekļūst ne sliktāks, ne labāks. Bet kādus iekšējus konfliktus viņš pats pārdzīvojis, ja tiešām zinājis, ka ērgļeniešu runas nav tikai runas vien!

Drīz pēc Matīsa Blaumaņa nāves 1894. gada beigās («..mans mīlais, vecais tēvs» — tā rakstnieks ar dziļu sirsniību piemin mūžībā aizgājušo²) Rūdolfs Blaumanis publicē vairākus darbus ar īpatnēju, līdz šim neskartu un tālāk neturpinātu tematiku, proti, laulāto savstarpējās attiecības («Baltais» — 1896, «Laimes klēpī» — 1898, drāma «Potivāra nams» — 1897). Lugas simboliskais nosaukums, galveno varoņu — vīra un sievas — vārdi Matīss un Paulīne, kā arī Pētera Blaui norādījums, ka drāmas «pamatā piedzīvojums starp viņa vecākiem»³, liek domāt par ļoti subjektīviem impulsiem šī darba tapšanā.

* * *

Jaunībā Karlīne Paulīne Šūberga, dienēdama pie vācu freilenēm, bija guvusi vācisku audzināšanu un iemācījusies valodu. Vēlāk, kad Blaumaņu ģimene jau pārgājusi uz Brakiem, māte ar mazo Rūdolfu sarunājas vāciski, lai viņš pilnīgi nostiprinātu muižā iegūto valodas māku. Bet izskatās, ka aiz šī teicamā praktiskā nolūka slēpjas mērķtiecīga un neatlaidīga cenšanās virzīt dēlu uz vācu sabiedrības pusi. Un tā, pildot mātes ieceres, Rūdolfs kopš desmit gadu vecuma, kad viņš

¹ Kreicers H. Ceļi un gājēji. — Alfrēds Kalnājs, 1960. — 216. lpp.

² Vēstule E. Bergmanim 1896. g. 8. febr.

³ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — R., 1962. — 48. lpp.

uzsāka mācības Ogres pagasta vācu privātskolā pie Annas Rubīnas¹, pusaudzā un jaunības laiku līdz 1881. gadam pavada vācu skolās, dzīvo vācu pansionātos, un par viņa sarunu valodu kļūst vācu valoda. (Rīgas apriņķa skolā viņš mācās arī krievu un franču, nedaudz angļu un latīņu valodu.) Viņš jau ir iegājis vācu sabiedrībā. Tomēr — kā stāsta viņa jaunības draudzene Olga Venda — nekad Blaumanis nav slēpis, ka viņš ir latvietis un zemnieks. Arī plašākās vācu ģimenes viesībās ieradies zemnieciski vienkāršā uzvalkā, kurš allaž izcēlies ar to, ka bijis vispriekšzīmīgākajā kārtībā.²

Jaunajam rīdziniekam nepārtrūkst arī saskare ar sirsnīgi iemīļoto skolotāju Rubīnu, kura pirmā bija ievedusi Braku zēnu lielās literatūras — īpaši Šillera un Gētes — pasaulē. Alkas vērst šos apvāršņus aizvien plašākus, kā arī skatuves fascinējošais spēks padara jaunekli par kaislīgu teātra un operas apmeklētāju. Vienīgais jautājums — cik iespējams tam atļaut naudu...

Rīgas pilsētas vācu teātris gadsimta pirmajā pusē bija ievērojama, Eiropas līmeņa mākslas iestāde. Kaut arī 70. un 80. gados ir sācies pagrimums, tomēr senās, spožās tradīcijas gluži nav izdeldētas.

Blaumaņa apriņķskolas laikā — 70. gadu beigās, 80. gadu sākumā — teātris caurmērā sezonā (no augusta līdz jūnijam) sniedz ap trīs simti izrāžu ar pāri par simt dažādiem darbiem. Pārskatot vairāku gadu repertuāru, rodas iespaids, ka Rīgas skatuvi pārstāigājuši visi vācu un vāciski rakstošie dramatiķi — ar klasiķiem sākot un vispopulārākiem posu ražotājiem beidzot. Diezgan daudz ir franču autoru. No angļiem vai vienīgi Šekspīrs, bet tad pamatīgi. Krievu lugu un operu faktiski nav, kā nejausība pavid N. Gogoļa «Revidents», A. Ostrovska «Negaiss» un M. Glīnka «Dzīvību priekš cara». Opera un operete balstās gandrīz vienīgi uz vācu un itāļu komponistu darbiem.

Ko Blaumanim iespējams noskatīties un noklausīties, piemēram, 1877./78. gada sezonā?

No daudzajiem dramatiķiem un komponistiem, kuru darbi ieraudzījuši skatuves gaismu, vislielāko izrāžu skaitu piedzīvojuši šādi autori:

G. Mozers — 20, J. V. Gēte — 14, Delakūrs — 10, A. Enkens — 10, F. Šillers — 8, A. Skribs — 8, K. Holtejs — 7, V. Šekspīrs — 7, F. Supē — 19, R. Vāgners — 15, J. Štrauss — 10, Dž. Meierbērs — 8, Brants — 8, K. M. Vēbers — 7, Ž. Ofenbahs — 7.³

¹ Sikāk par A. Rubīnu un viņas skolu sk.: *Blaumanis R. Kopoti raksti*: 12. sēj., 22.-28. lpp.; *Upītis J. Rūdolfs Blaumanis*. — Karogs, 1983. — № 2. — 149.—152. lpp.

² Sikāk par Rīgas skolas laiku un draudzību ar Vendu ģimeni sk.: *Blaumanis R. Kopoti raksti*. — 12. sēj. — 31.—39. lpp.

³ *Rigasche Stadtblätter*. — 1878. — № 26. — S. 235.

Recenzenti skumji piebilst, ka no sezonas uz sezonu palielinās saturā vieglo, ar dziesmiņām pārsātināto komēdiju (*Posse, Gesangsposse*) un operešu īpatsvars. Tomēr nav arī tāda mēneša, kad uz skatuves nebūtu Gētes, Šillera, Šekspīra vai Vāgnera. Tātad izvēle plaša, izpildītāji profesionāli spēcīgi. Piedevām Rīgā viesojas gandrīz visi izcilie Vācijas aktieri un mūziķi. Lauku jauneklim ir ko redzēt un dzirdēt.

Diemžēl Rīgas Latviešu teātris tādu līmeni piedāvāt nespēj.

Vēl 1892. gadā, recenzējams K.Tannenhofera «Amergavas Līzi» Rīgas Latviešu teātrī, Blaumanis raksta, ka labākā «publikas daļa taču apmeklē savu teātri tikai tur runātās valodas dēļ, jo nekas neliedz tai par to pašu rubli daudz pilnīgāk gandarīt savas mākslas alkas un izpriecu kāri vācu teātrī»¹. Viņš salīdzina latviešu teātri ar vienkāršu kausu, kas dārgs tāpēc, ka no tā dzēruši senči, bet vācu teātri ar smalki slīpētu glāzi.

* * *

Skolas laiks Blaumanim paiet atšķirtībā no latviešu sabiedrības un tās problēmām. Bet tas ir laiks, kad latviešu inteliģence visenerģiskāk sāka kopt savas tautas kultūru.

Vai 1873. gada Pirmo vispārējo latviešu Dziesmu svētku savilņojums atbalsojās Annas Rubīnas vāciskajā privātskolā? Un Ērgļos? Rosīgais draudzesskolas skolotājs Ādams Tērauds, viens no Rūdolfa Blaumaņa kūmām, no turienes jau bija aizgājis, un Ērgļu sabiedriskā dzīve bija iegrimusi pussnaudā.

Nākamajā gadā latviešu un vācu presē sākas viena no visnozīmīgākajām polemikām, kas tālu pārsniedz profesionālās specifikas robežas. To izraisa Baumaņa Kārlis ar rakstu par tautasdziesmu melodijām.² Pret satracināto baltvācu publicistu un mācītāju fronti ciņā iesaistās Ādolfs Alunāns, Andrejs Pumpurs, Aleksandrs Vēbers. Pusgada laikā sākotnējā folkloristikas problēma — kā atšķirt īstās latviešu tautasdziesmu melodijas no svešu skaņu pakaļdarinājumiem — aiziet plašos vispārinājumos un uzskatu sadursmes sakarst līdz tādai baltkvēlei, ka baltvāciskie latviešu lietu «speciālisti» sāk aicināt uz ciņu pret latviešu nacionālisma dēmonu.

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1892. — 28. janv.

² Baltijas Vēstnesis. — 1874. — 30. okt.

Sīkāk par šo polemiku sk.: Bērziņa V. Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā. — R., 1983. — 56. — 91. lpp.

Viena puse — vācieši — pasludina «Baltijas Vēstnesi» un «Balsi» par visļauņāko sērgu, kas iedzīvotāju starpā perinot tikai naida garu un apvainojot godīgus, viscēlāko nolūku pilnus cilvēkus. Vienlaikus viņi cenšas iegalvot un pierādīt, ka šiem zemniekiem nekad neesot bijis ne savas vēsturiskas pagātnes, ne kultūras un, lūk, tāpēc latviešiem trūkstot jebkāda pamata sapņiem par savas tautiskās kultūras veidošanu nākotnē.

Otra puse — latviešu inteliģence — droši un pārliecinoši pierāda pretējo.

Skolniekam, kurš lasa Šilleru un mācās cittaute vēsturi, varēja būt interesanti papētīt tos pamatus, uz kādiem noris tik vareni cīņiņi tepat pašā dzimtajā zemē.

70. gadu nogalē, mācoties Rīgā, Blaumanim rodas arvien plašākas iespējas un arvien vairāk ierosinājumu pašam šīs lietas pārdomāt. Arī viņa novadnieki sāk rosīties. Braku netālais kaimiņš — pārezera Meņģeļu Jurjāns — 1879. gadā publicē savu pirmo plašāko apcerējumu par tautas mūziku. Pāris pagastu tālāk dzīvo un strādā divi skolotāji — divi brāļi, kas šai pašā gadā izdod grāmatu «Mērnieku laiki». Gadu vēlāk Rīgu nodimdina Otrie vispārējie latviešu Dziesmu svētki, kuros pirmo godalgu izcīna ērgļeniešiem ne pārāk tālie, labi zināmie vietalvieši. Kopš šī brīža, kā stāsta Kaudzītes Matīss, tiekoties ar ārpagasta ļaudīm, viņi, stādoties priekšā un nosaucot savu uzvārdu, parasti lepni piebildeši: «vietalvietis».

Īpaši straujais kordziedāšanas uzplaukums sāk veidot savas varēšanas un nozīmības apziņu. Kas gan vēl tā saliedē un pacilā kā kopīgi dziedāta dziesma, kad tava balss salijusi kopā ar tūkstoti citu balsu vienā melodijā, vienos vārdos un vienā domā! Kopības apjauksma un piederības sajūta ne tikai dziedātājos, bet arī klausītājos. Vai Blaumanis gāja lūkoties, kas notiek 1880. gada pirmsjāņu dienās varenajā, īpaši Dziesmu svētkiem celtajā estrādē? Paklausīties, kā sešdesmit deviņi kori kopdziesmā skandē Pēterburgas konservatorijas studenta Jurjānu Andreja apdarināto tautas — sērdienītes dziesmu «Ej, saulīte, drīz pie Dieva»? Kā dziesmu karā brašie vietalvieši par Mendelszona-Bartoldi «Medību dziesmu» saņem publikas sajūsminātus aplausus un godalgu izspriešanas komisijas visaugstāko atzinību?

Nezinām.

Bet, ja mūzikas un dziedāšanas mīlestība Blaumani uz svētkiem aizvilks, tad vācu sabiedrībā dzīvojošam jauneklim tā varētu būt smeldzīga stāvēšana ārpusē tur, kur asiņu balss aicina būt iekšā, pašā viducī.

Un pāris gadu vēlāk — kā viņš varēja justies pie kancelejas galda starp vācu tirgotājiem — tomēr taču latvietis, tomēr mākslinieks.

Pēkšņi, vecākiem nezinot, dēls 1882. gadā pamet darbu Fārbaha tirdzniecības kantorī un atgriežas Brakos. «Kāds nāca svilpodams pa ceļu, platmali galvā,» tā vecākā brāļa negaidītā ierašanās iespiedusies atmiņā jaunākajam.¹ Kā svilpojošo pārnācēju «apsveicinājusi» cerībās satriektā māte, par to Arvīds Blaumanis klusē...

Izbījušais vācu kantorists sāk mācīties sēt, ieklausīties tautas sacerētājās dziesmās, nostāstos, anekdotēs un iedziļināties dzimtajā valodā, kurā, pretēji perfekti pārvaldītajai vācu valodai, viņam trūkst vārdu, klibo gramatika un vārdu kārtība. Kaut kam viņš ir pielicis punktu, kaut ko viņš ir nolēmis sākt no paša sākuma.

Jaunākais brālis min, ka vecākais vairs par pilsētas dzīvi ir ne dzirdēt nav gribējis. Ne pēdas par iekšējiem motīviem, tikai fakts, ka kungu skolās skolotais Braku dēls, vācu avīzē publicējies rakstnieks sāk diendienā dzīvot sānu pie sāna ar saviem gājējiem. Vai arī šādi viņš mēģina apliecināt — «esmu latvietis un zemnieks»? Bet tajā pašā laikā viņš turpina sacerēt darbus vācu valodā. Viens tāds mēģinājums ir operas librets pēc pasakas «Ansītis un Grietiņa». Vai iecerēts Rīgas vācu teātrim?

Nav mums diemžēl tādu liecinieku par jaunekļa izmisīgajiem ceļā un savas vietas meklējumiem, kādas ir Raiņa dienasgrāmatas, kādas ir Veidenbauma stenografētās piezīmes.

Dzīvodams Brakos (1883—1885), Blaumanis «apstellējis» «Balsi» un cītīgi to lasa. Kāpēc tieši šāda izvēle? Pirmkārt, «Balss» savā redzeslokā tur galvenokārt Vidzemi un labprāt publicē iesūtītās korespondences, kas dod dzīvu ainu par visdažādākajiem notikumiem. Otrkārt, avīzes redaktors Vēbers ar savu personību 80. gadu sākumā ir ieintrīģējis plašu sabiedrību.

Kopā ar «Baltijas Vēstneša» redaktoru Bernhardu Dīriķi un Rīgas Latviešu biedrības priekšnieku Krišjāni Kalniņu viņi Latviešu draugu biedrībā 1881. gada 9. decembrī bija sacēlušī nebijušu skandālu, kura atskaņas nenorima vēl ilgi. Sapulcē Vēberam un Dīriķim pārmeta, ka viņu avižu «uzbrukumi ņerot visas zemes autoritātes» un tāpēc esot ar kaitīgu iespaidu. Sevišķi runātais atsaucies uz «Balss» «nemitīgajām lauku korespondencēm, kurās nedibināti un nepieklājīgi uzbrūkot gan lauku mācītājiem, gan vācu muižniekiem, gan arī valdības vīriem, kā, piemēram, Cēsu bruģu kungam»². Biedrības prezidents Augusts Bilenšteins piebilda, ka šis avīzes redaktors esot iespiedis apsūdzību pret Latviešu draugu biedrību un «Latviešu Avīzes» nosaucis par čūsku azotē.

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 7. lpp.

² *Arons M.* Latviešu Literāriskā (Latviešu Draugu) Biedrība savā simts gadu darbā. — 287. lpp. Plašāk par šo jaut. sk. turpat. — 286. — 293. lpp.

Vēbers pieprasīja nodrukāt viņa protestu pret sapulces statūtu pārkāpšanu, jo politiski jautājumi neietilpstot šīs biedrības kompetencēs. Debatēs atmosfēra sakaita tiktāl, ka Vēberam sāka draudēt ar izslēgšanu no biedrības. Tad Vēbers paziņoja, ka viņš izstājas no biedrības, kurā vāciskie «latviešu draugi» «mīda kājām patiesību, taisnību un pieklājību». Jau pirms viņa runas bija uzstājies Krišjānis Kalniņš, pieprasīdams, lai pirmkārt viņam kā latvietim Latviešu literāriskajā biedrībā ļaujot runāt latviski, un tad drosmīgā un spožā stilā vācu varas kungiem metis acīs smagu patiesību. Tas sapulces dalībniekus bija satracinājis līdz kliegšanai un kāju dauzīšanai. Tāpēc Vēbera uzstāšanās bija apzināta lietas novešana galā, rezultātā visi trīs no biedrības tika izslēgti.

Skaidrs, ka pēc šādas galējas attiecību saasināšanas redaktors par tribīni, no kuras viņu nevar nodzīt, izmanto savu avīzi. Tie ir tieši šie gadi, kuros Blaumanis cenšas izlasīt katru «Balss» numuru, un gandrīz no katra numura viņu uzrunā raksti, kas nosoda un izsmej, raksti, kas uzmundrina un aicina.

1883. gada 16. februārī: «Kas tā ģeķojas ar lietām, kuras viņam tiešām dabas dotas un piespriestas (sagroza latviskos uzvārdus, ķemojas citādi pakaļ vāciešiem — L.V.), kas vieglprātīgi sarausta dabas sietās saites ar saviem vecākiem, piederīgiem, radiem, paziņām un visu savu tautu, kurām vajadzētu būt vissvētākām un godājamākām, — kas tādām gan ir svēts, ko tam lai uztic?»

1884. gada 4. janvārī «Redakcijas uzruna lasītājiem: «Uz jaunu gadu»»: «Jo darba bez gala ir visās malās, ja latviešu tauta grib reizi ieņemt cienītu stāvokli citu tautu vidū.

Lai mums būtu atvēlēts uz vienu darba lauku uzrādīt, kas diezgan maz vēl apkopts. Tas ir latviešu literatūra. (..) Tādēļ pie darba, pie dižēna un daiļa darba!»

Ko Blaumanis juta, lasīdams šādus vārdus?

«Balsī» daudz publicējas Kalnieku Spricis (Fricis Bergmanis) un R. Vidzemnieks (Kaudzītes Reinis), arī K. Valdemārs, Ā. Alunāns, Sudrabu Edžus ar saviem pirmajiem dzejoļiem, vēstēnietis Jānis Ilsters, Jurjānu Andrejs. Viņš — Harkovas mūzikas skolas pasniedzējs, kurš jau studiju gados braukāja pa Latviju, sniedzams latviešu zemniekiem ērģeļmūzikas koncertus lauku baznīcīņās un vienlaikus vākdams tautas melodijas, — tagad raksta aizvien kaismīgākus vārdus par to pamatu, uz kura veidojama latviešu jaunlaiku mūzika. «Jurjānu Andrejs ir tas, kurš pirmo reizi redz tautas mūziku kā sistēmu!» Viņam ir «pārliecība, ka tautas gara dzīve pagātnē ir bijis kas patstāvīgs, neatkarīgs no vēlāko zemes kungu žēlastības un atmestajām kultūras paliekām».¹

¹ Klotiņš A. Jurjānu Andrejs mūzikas kultūrā un tautā. — R., 1981. — 31. lpp.

Šī doma un tās pārliecinošais izklāsts dažādās publikācijās ir rosinošs arī vārda mākslas interesentiem. Ērgļos un to apkārtņē labi var pārliecināties, cik bagāts ir tautas mutvārdu mākslas pūrs. Jau 70. gados Krievijas Ģeogrāfijas biedrībai iesūtīto tautasdziesmu teicēju vidū ir vairāki ērgļenieši. 80. gados vairākkārt avīzēs šai sakarībā pavid Ērgļu vārds. Tā «Balsij» 1883. gada 11. janvārī iesūtīta vēstule no Ērgļu-Ogres apgabala: «Vec-latviešu teikas un tautas dziesmas bagāti jo bagāti te atradīsi.» Vēlāk Ērgļos savāktās dziesmas nonāca Krišjāņa Barona krājumā, un to skaits patiesi iespaidīgs — 4010 (visvairāk iesūtījis vēlākais Blaumaņa draugs Pēteris Blaus; sūtītājos arī mācītāja Zuntas vārds). Ērgļu robežkaimiņi parādās dažādā gaismā: no Vestienas — 1583 (galvenokārt Jānis Ilsters un Puriņu Klāvs), no Sausnējas — 395, no Liepkalnes — 345, no Jumurdas — 80, no Katriņas — 62, no Ogres — 2.¹

Tāpat folkloras dzīvīguma elpas Blaumanim nav trūcis nekad, jo viņa vāciski runājošā māte vienlaikus ir arī liela latviešu dziesmu zinātāja, dziedātāja, nostāstu teicēja. Tautas māksliniecisko pasaules uztveri zēns, pusaudzis, jauneklis ir elpojis kā gaisu — neapzināti, nedomājot par tās vērtību, jo «īsto» vērtību ineklēšanai viņš tika orientēts uz citu pusi. Nu tas viss pamazām sāk kļūt par nopietnu pārdomu un studiju objektu.

80. gadu vidū sabiedriskās dzīves Ērgļos vēl nav. Citur rosīgi darbojas dziedāšanas vai labdarības biedrības, ļaudis dzied koros, spēlē teātri, rīko priekšlasījumu, jautājumu un atbilžu vakarus. Te par to pagaidām tikai runā. Turklāt runāšana stipri ieilgst. 1886. gadā «Balsi» vairākkārt parādās žēlabainas korespondences no Ērgļiem, ka ērgļenieši joprojām gaida pagastvaldes solito bibliotēku, ka vajag savu mācītu ārstu, ka nevar nodibināt biedrību utt. (1887. gadā to beidzot nodibināja, un mūža beigās Blaumanis kļuva par tās priekšnieku.)

Kādu latviešu sabiedrību, kaut nedaudz savām interesēm atbilstošu, Ērgļos 1883., 1884. gadā var atrast Blaumanis? Enerģiskais sabiedriskās un kultūras dzīves organizētājs Pēteris Blaus tur ieradās tikai 80. gadu beigās. Pagaidām vienīgi kalēju Kārli Skabargu, kurš ar pseidonīmu Līgotis citīgi sūta korespondences vai visiem galvenajiem latviešu laikrakstiem, šo to tulko un pa druska diletantiski dzejo. Skabargas iecienītākais preses orgāns ir «Balss», un tādejādi tā kļuvusi par savdabīgu Ērgļu hroniku, kurā var pat atrast ziņas, ar kādu kaiti kritušas aitas. Viņa pārlieku centību Blaumanis vēlāk pāvilcis uz zoba lugas «Zagļi» pirmvariantā.

¹Sk.: Latvju Dainas Kr. Barona kopojumā: 6 sēj. — R., 1922. — 5. sēj. — 709. — 712. lpp.

«Kārklēns. Še lasi, kas «Balsī» stāv rakstīts.

Ješka. No Ērgļiem? Ko tad tas Līgotis par tiem Ērgļiem atkal līgo?»

(Vēlāk, pārlabojot lugu, autors šo lokālo detaļu atmetis — «Balss» vietā ir «avīze» un attiecīgais Ješkas teksts svītrots.)

Kur Blaumaņa ilgām rast garīgu atbalsi? Diemžēl ne pie sirsnīgi mīlotās mātes, kura dzīvo un domā ļoti praktisku vērtību sistēmā. Ar ko gluži vienkārši parunāties par rakstu lietām? Ne jau ar tēvu, kurš atzīst gandrīz vienīgi Biblii. Tāpēc jaunais Blaumanis tik daudz dzīvo pa Ērgļu centru — pie mācītāja Zuntas un Tranzejiem.

No Zuntas bagātās bibliotēkas dabūtās grāmatas jauneklīs lasa tā, ka māte baras — pārāk daudz sveču izdedzinot. Brālis atceras, ka par grāmatām izdotu naudu viņa uzskatījusi kā zemē nosviestu, tāpēc Rūdolfam paslepen drusku jānopelna ar kādiem rakstu darbiņiem Ērgļu muižā. Arī tad, kad pa kluso izdevies kaut cik uz kārtīm iespēlēt, Blaumanis pasūtījis no Rīgas grāmatas. «Tās bija paša pelnītās grāmatas, par kurām māte neko nezināja. Vēlākos gados, kad Rūdolfs jau bija ieguvis zināmu ievēribu literatūrā, māte kļuva pieļāvīgāka, un Rūdolfs pirka grāmatas pēc patikas.»¹

Šādos apstākļos vēl jo nozīmīgāks kļūst saprotoša interešu radnieka atbalsts.

Kaut arī Blaumani un Zunti šķīruši trīsdesmit pieci mūža gadi, tomēr tas nav kļuvis par šķērslī draudzīgām, apbusejas cieņas pilnām attiecībām. Pie viņa Blaumanis iepazīstas ar savu vienaudzi — jauno Ērgļu mācītāja palīgu Gothilfu Hilneru, nākamo Hekera «Vidzemes kalendāra» redaktoru. Senā pazišanās iedrošināja Blaumani vēlākos grūtos gados lūgt darbu pie kalendāra literārās daļas sastādīšanas.

Arnolds Zunte studijas Tērbatā bija sācis ar medicīnu, beidzis ar teoloģiju, strādājis par skolotāju, apceļojis Šveici un Itāliju. Bijis ar labām zīmētāja dotībām, muzikāls. Pārvaldījis latviešu valodu. Viņa sprediķi bijuši tēlaini, bez barguma un pirksta kratīšanas, tāpēc ērgļenieši savu mācītāju patiesi cienījuši.

Zuntas literārajā atveidā (stāstā «Šūpulis») Blaumanis ieskicējis iejūtību un cilvēcisko sapratni. Ūtrupē nosolīto šūpuli mācītājs uztvēris kā signālu, ka puisis un viņa iecerētā iespējami ātri jādabū laulāto kārtā. Viņa sarunā ar Jāni nav ne mazākās moralizēšanas intonācijas. Tieši pretēji. «.. pēc ieraduma laipni puīša plecu noglaudījis», viņš saka: «Na ja... tā lieta jau ir tāda — tāda... bet esi gluži mierā, mēs jau esam visi cilvēki, viens ar šādu, otrs ar tādu vājumu.»

Zuntē «.. redzam mākslinieciski izglītotu, piedzīvojumiem bagātu,

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 17. lpp.

mākslinieciski noskaņotu, pat radošu māksliniecisku garu un oriģinālu cilvēku, apdāvinātu arī ar humorista un komiķa dāvanām. Te pilnīgi jāpiekrīt dzejnieka Blauma uzskatiem, ka Zunte atstājis lielu iespaidu uz Blaumaņa garīgo un māksliniecisko attīstību.»¹

Anna Rubina bija pirmā sava skolēna literārās gaumes veidotāja ar vācu klasiku, bet «pasaulīgais» mācītājs ar savas bibliotēkas starpniecību ievēd Blaumanis Eiropas jaunākajā rakstniecībā. Te Blaumaņa rokās nāc Pēteris Rozegers, Ludvigs Ancengrūbers, Čārlzs Dikenss, Valters Skots, Hanss Kristians Andersens un daudzi jo daudzi citi.

(Blaumanim piederējusi kādas Zuntes gleznas reprodukcija, un pēc aiziešanas no Ērgļiem 1893. gadā vecais mācītājs viņam dāvinājis ar ierakstu H.K. Andersena romānu par mākslinieka dzīvi — «Der Improvisor».)

Ērgļu muižā jaunais Braku mantinieks uzturas ne tikai tāpēc, lai, vecākiem nezinot, piepelnītu kādu lieku rubli. Te viņš var pārņemt domas gan ar Tērbatas universitātes juridiskās fakultātes studentiem — jauno Cirstu muižas īpašnieku Arvidu Štrandmani un bērības rotaļu biedru Rūdolfu Tranzeju, gan ar viņa vecāko māsu Elinoru, kura staigā žēlsirdīgās māsas formā, kopdama slimos muižas bērnus un citus ļaudis. Tā ir viņa, par kuru Blaumanis kādus astoņus gadus vēlāk, jau kā «Ļaunā gara» autors, stāsta: «.. fon Tranzē freiliena vecākā man raksta, daβ die Schilderung Erlaascher Bauern «Ihnen ausgezeichnet gelungen ist» (ka Ērgļu zemnieku raksturojums «Jums izdevies lieliski» — L.V.). Valoda esot tik patiesa, karakteri tik dzīvi, ka katru personu domājot vai redzam. — Es, saprotams, no šāda uzslavējuma tikko neno-reibu.»²

Kūmās Blaumanim stāvējusi Ērgļu muižas īpašnieka sieva Doroteja Tranzeja. Spriežot pēc Blaumaņa vēstules baltvācu rakstniekam Eizenam Bergmanim 1896. gada 8. februārī, viņa savu krustdēlu arī vēlāk nav izlaidusi no redzesloka. Viņas patiesā inteliģence jauneklīm bijis nozīmīgs atbalsts, kura zaudējumu viņš liek līdzās vistuvāko cilvēku zaudējumam: «Nāve man ir nežēlīgs ņēmējs: pērn nomira mans mīļais, vecais tēvs, nesen Andrejanovs, un nupat apbedījām Ērgļu Tranzēhes kundzi. Viņa bija tikpat smalki izglītota, cik cēli domājoša dāma, kas apgājusēs ar mani un mani pagodinājuse, kā no Vidzemes muižniecēs to nekad nebūtu gaidījis. Kad taisījos ceļojumam, tad viņai trūka tikai līdzekļu un nevis gribas, lai viena pate man palīdzētu. Viņa mani sauca

¹ Birkerts A. Biogrāfija. — Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj. — 87. lpp. M. Svarānes pētījums par A. Zuntes latvisko cilmi publicēts «Varavīksnē» (1989).

² Vēstule P. Blaumam 1892. g. 1. maijā.

par Ērgļu Rozegeru, bet apgājās ar mani kā ar isto. Nu viņa aizgājuse, nu mana tā jau aprobežotā saiešanās ar citiem — ak, ar to nu ir pavisam bēdīgi!»

Tālākā piebilde pārliecina, ka šai gadījumā patiešām ir būtiskas cilvēciskas attiecības kā izņēmums no vispārvaldošajām un ka Blaumanis nepavisam negrib Bergmanim glaimot attiecībā uz viņa tautiešiem: «Blakus minot, tam, kas nav iedomīgs, saiešanās ar parasto lauku muižniecību ir augstākā mērā nepatīkama. Jo tā tikpat maz jēdz kākrodzinieki, dzimnavnieki un maiznieki. — Un klāt vēl uzpūtība!!»

Jā. Bet ne jau tikai uzpūtība vien. Bieži arī nežēlība. Blaumanis to redz tuvplānā un izjūt pats uz savas ādas tādā pakāpē, ka vēlākos gados abi ar māti viņi nopietni domā par Braku atstāšanu un māju rentēšanu citā pagastā. Izrādās, ka vienā ģimenē var sadzīvot smalki izglītotas, cēlas domas ar rupju varas un naudas kāri.

* * *

Kopš divdesmitgadīgais kantorists pametis darbu, vecāki nemītīgi lauza galvu, kā dēlu ielikt kārtīgā vietā un iztaisīt par cilvēku. Beidzot, pakļaudamies galvenokārt mātes gribai, viņš 1885. gadā nokļūst Kokneses muižā.

Skrīveris. Piedevām muižas pārvaldnieka mācekļis. Smalka, daudzsološa vieta... Vēl laiciņš — un Rūdolfs Blaumanis būs īstens muižkungs.

Bet tieši te pirmoreiz tuvumā, pats savām acīm Blaumanis tā īsti ierauga latviešu garīgo rosību. Ne tik strauji kā slavenajā Vecpiebalgā, tomēr arī Koknesē sabiedriskā dzīve kūsāt kūsā. Te ir spēcīga latviešu dziedāšanas biedrība, ir koris, notiek izrīkojumi, jautājumu un atbilžu vakari, teātra izrādes. Blaumanis vienmēr ir milējis apgrozīties sabiedrībā, un Koknese nav izņēmums. Arī ieskats latviešu preses izdevumos Blaumanim te daudz plašāks nekā Ērgļos.

Sarīkojumus, zaļumballes ar teātri un dziedāšanu baronu kungi vēl piecieš, bet latviešu avīzes tiem dziļi kož kaulā. Kokneses barons fon Lēvenšterns ir pat Kokneses dziedāšanas biedrības goda biedrs, taču viņa literārā līdziniekā Mēvenšterna vārdus Blaumanis nešķietas no gaisa grābis. «Es nedomāju, Akmentiņ, ka arī jūs tās avīzes tā saģiftējušas.» Gan jau tā ģiftēšana būs nākusi no šī paša goda biedra mutes.

Kamēr Blaumanis uzturas Koknesē, t.i., sākot no 1885. gada vasaras apmēram divus gadus, avīzes ataino ne vienu vien Kokneses notikumu. Tā 1886. gada vasarā vairākkārt izsludinātas teātra izrādes — gan

viesnīcā «Šveicerhof» (koknesieši gan vienkārši saka — Šveicermājas traktierī), gan Maskavas dārzā, kur pēc zaļumu svētkiem, «krēslai metoties, būs tuvumā esošā bērzu birzītē teātris».

Rosīgās sabiedriskās dzīves pašā viducī ir Vecbirznieku saimnieks, pagasta vecākais Jānis Stučka. Viņa mājā apgrozās Rīgas inteliģences pārstāvji un dēla draugi — studenti. Arī Jānis Pliekšāns. Nav izslēgts, ka Blaumanis viņus abus pirmoreiz ieraudzīja kādā Kokneses izrikojumā. Jaunais Stučka te darbojas itin dūšīgi. Tā 1887. gada 28. janvāra «Die-nas Lapā» lasām Stučku Pētera ierosinājumu: «Man bija gadījums Kokneses dziedāšanas biedrības jautājumu vakarā priekšā likt, lai biedrība izsolītu goda algas par labākajiem priekšlasījumu izstrādājumiem,» — piebilstot, ka tas prasa vairāku biedrību apvienotu spēku.

Kokneses biedrībai ir tieši un cieši sakari ar Rīgas Latviešu biedrību. Teiksmainie Pērses krasti vilina, un arī tāpēc rīdzinieki bieži sasaistās ar koknesiešiem kopējos sarīkojumos.

«Rīgas Latviešu biedrība savus šāgada izbraukumus zaļumos vakar uzsāka ar ļoti sekmīgi izdevušos izbraukumu uz Koknesi. (..) .. Kokneses dziedātāji zem Lībek kunga vadības atbraucējus apsveicināja ar jauku vīru kora dziesmu, un pagasta vecākais Stučka kungs uzsauca tiem sirsnīgu «sveiki!» — uz ko F. Grosvald kungs no atbraucēju puses izsacīja koknesiešiem karstāko pateicību par miļo un jauko saņēmumu.»¹

Ap seši simti svētku dalībnieku vēlāk izklīduši pa gleznainajiem Pērses līčiem, kur notikuši gan danči, gan dziedāšana.

Dzīvojot Rīgā starp vāciešiem un Ērgļos starp lauku ļaudīm, Blaumanis nevarēja tik tieši izjust latviešu sabiedriskās dzīves rosmi un tās pacilājošo ietekmi.

Diemžēl līdzās skaistiem, dvēseliski piepildītiem brīžiem, līdzās svētkiem pastāv rūgtā ikdiena — dzīve un darbs muižā.

Ko domā un jūt nabaga skrīverītis, kura liktenis vēlāk radīs atveidu Aldera tēlā? — «Es tagad esmu kā akmeņu šķausna, kas guļ uz šosejas un kuru braucēji pamazām saberž putekļos.»

Berž ne jau tikai aiz ļaunuma. Berž arī, savā izpratnē labu gribēdami. Nebūtu brīnums, ja barona spriedumā par Aldera literāro tieksmi rakstnieks būtu sakoncentrējis no daudziem, pat tuviem cilvēkiem dzirdētus uzskatus.

«Barons. Zinu tikai, ka tās (rakstniecības lietas — L. V.) visretākos gadījumos kaut ko ienes. Kā jūs uz šo nelaimīgo ideju nākuši?

¹ Baltijas Vēstnesis. — 1886. — 19. maijā.

Alders. Kā to lai izskaidroju: man bij jādzejo, un es dzejoju.

Barons. Varu jums tikai dot vienu padomu: metat to dzejošanu pie malas, pirms tā jums nav kļuvuse par nepārvaramu ieradumu. Citādi jūs priekš praktiskās dzīves kļūsat par nederīgu cilvēku.

Alders. Es jau tas esmu...»

Bet ne jau tikai dzejnieku viņā nevēlas saskatīt šie muižas varenie. Dažkārt arī cilvēku ne. Kad Blaumanis «vēlāk stāstīja, kā ar viņu tur apgājušies, tad tiešām bij jābrīnās, kā viņš tur vispār ir spējis dzīvot» (A. Būmanis)¹.

Blaumaņa stāvoklis iepretī vācu kungam fon Lēvenšternam un ģeķīgi uzpūtīgajam līdējam kungu kārtā — latvietim Krastingam cērt jaunekļa apziņā tik dziļas brūces, ka vēl pēc divdesmit gadiem tās asiņo Aldera dvēselē.

«Redzat, es te esmu tāds nabaga skrīverītis ar lokanu muguru un pakalpīgu muti: «Jā, Frišvagars kungs, kā vēlaties, barona kungs!» (..) Šis skrīverītis zina, ar ko tam klājas saieties... Pie doktora un mācītāja kungiem tas nevar tikt — tie stāv par augstu; līdz strožam un staļļa puisim Edgaram tas nedrīkst nolaisties — tie stāv par zemu. Šauriņās robežās ar šauriņiem soliņiem tas tekā pa glumo ledu... (..) Es atnācu šurp un redzēju, ka visa Alaine šī barona un šī Frišvagars priekšā guļ uz vēdera. Riebums mani sagrāba, riebums arī pret sevi pašu, jo arī sevi no paša pirmā acumirkļa jutu nospiestu uz ceļiem.»

Ne visi ir tik spēcīgi, lai viņus ne mārkli nenospiestu uz ceļiem. Bet arī vismaigākais raksturs, ja vien tas nav glēvulis, reiz attopas, saņem dūšu un spēku, atspējas un ceļas augšā. Ceļas arī Blaumanis, un spēka devējs paraugs viņam ir staļļa puisis, lepna un nepakļāvīgais, samaitātais un trakulīgais Jirgenšonu Pēteris. Vai tikai mīrkļa iedoma Blaumanim būtu likusi savu pirmo pašapliecināšanās soli — savu pirmo iespiesto dzejoli — apzīmogot ar viņa vārdu? Vai te nav kāda ļoti dziļa iekšēja saistība? Mājienu dod Alders: no visiem Alaines kalpotājiem vienīgi Edgars «nelocījās un nesaguma».

Jaunais dzejnieks sev par draugu izvēlas muižas zirgu puisi — cilvēku, kurš stāv uz sociāli viszemākās pakāpes. Bet tas neko nenozīmē. Jo Blaumanis un Alders «nezina nekāda cita augstuma kā tikai to, kurā krietnums paceļ, un pazīst tikai vienu zemumu, to, kurā nekrietnība nogāž».

Briest iekšēji, briest ārēji konflikti, un viņš (Blaumanis, Alders) aiziet no muižas.

Bet kā attaisnoties mātei, pret kuru rakstniekam vēl vēlākajos —

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj., — 59. lpp.

istos vīra gados — bija tāds respekts, ka draugi to atceras pat ar smaidu? Reiz, saņemdam no Andrieva Niedras piecdesmit rubļu parādu, Blaumanis ierakstījis ienākumu un izdevumu burtnīcā tikai četrdesmit piecus, jo «šim smeķējot konfektes, kādēļ šis gribējis priekš tā atlicināt 5 rubļus tā, ka māte to lai nezin... Blaumanis toreiz nāca jau ap 30 gadu vecs.»¹

Kāda iekšējai strupceļa sajūtai vajag būt, lai pie šādām attiecībām sadūšotos jau pa otram lāgam pamest vietu un likt mātei zaudēt pēdējās cerības jebkad kaut ko prātīgu no dēla sagaidīt? Bet nu jau vairs neko nevar darīt. Viņa ietiepīgā iedoma atteikties no drošas karjeras un nolemt sevi rakstnieka bada maizei nav tikai mirkļa apmātība. Tā ir mīlestība — lielā, liktenīgā, kas nostājusies pāri visām citām jūtām. Un turpmāk tas tā būs vienmēr. Jebkurā gadījumā pat vismokpīlnākā iekšējā sadursmē uzvarēs šī mīlestība.

* * *

Aizgājis no Kokneses, Blaumanis 1887. gada rudenī atkal ir Rīgā, nu jau ar vienu kāju latviešu sabiedrībā. (Kokneses otrajā gadā viņš pārsteidza mājniekus, pēkšņi sākdam viņiem rakstīt vēstules latviešu valodā.) Avīzē «*Zeitung für Stadt und Land*» Blaumanis ir latviešu teātra recenzents, un turpat kopš gada sākuma publicēti trīs viņa stāsti: «Unkraut», «Ein Pferd, drei Kühe und hundert Rubel» un «Das Gewitter». Paša autora tulkojumā tie 1887. gadā nāk klajā arī latviešu presē («*Nezāle*», «*Zirgs, trīs govīs un simts rubļu*» un «*Pērkoņa gaiss*», kas daļēji sarakstīts latviešu valodā). Kāpēc vēl tagad, būdams gatavs rakstīšanai dzimtajā valodā, Blaumanis publicējas vācu avīzē? Varbūt daļēji aiz spīts — lai arī tie, barons un citi, izlasītu noniecinātā skrīverīša vārdu?

Lai kā arī būtu, tomēr drīz viņš ar skubu sāk kārtot parādus pret savējiem. Sešos mēnešos (kopš 27. maijā publicētās «*Nezāles*») līdz 1887. gada beigām Blaumaņa devums, kas parādās dažādās avīzēs, secīgi ir šāds: «*Nezāle*», «*Trakais Izaks*», «*Viņa ceļi*», «*Pērkoņa gaiss*» (nākamajā izdevumā «*Pērkoņa negaiss*»), «*Paradīzē*», «*Zirgs, trīs govīs un simts rubļu*» un L. Ancengrūbera stāsta «*Krusta dūzis*» lokalizējums. Lai pildītu latviešu teātra recenzenta pienākumus, Blaumanis apmeklē Rīgas Latviešu teātra izrādes, reizē ar to gūdam iespēju gan izmantot biedrības plašo bibliotēku, avīžu galdu, apmeklēt dažādus sarīkojumus, gan tuvoties «māmuļā» koncentrētajai latviešu sabiedrībai.

¹ Niedra A. Kā man Blaumanis prātā stāv. — RLMVM (Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs), inv. № 78160.

Daudz sārņu te uzpeldējis virspusē. Tautas darbinieku paaudzē, kuras nenoliedzamais nopelns ir pirmās latviešu patstāvīgās organizācijas pamatu likšana, daudziem nošķiebušies sākotnējie orientieri.

Bet starp 854 biedrības biedriem ir arī daudz godavīru un pašizliedzīgu darba darītāju. Daudz skolotāju un citu gara dzīves kopēju strādā, ne kapeikas par laika un enerģijas patēriņu neguvuši, tikai nesavtīgas darišanas patiesu prieku un gandarījumu algai saņemdami.

Par viņu veikumu īsi pirms Blaumaņa ierašanās Rīgā vēstī raksts «Iz Rīgas Latviešu biedrības dzīves 1886. gadā»¹:

Rīgas Latviešu teātris trīsdesmit izrādēs devis divdesmit astoņu lugu iestudējumus. Teātri apmeklējuši 12 560 cilvēki, caurmērā 419 skatītāju katrā izrādē.

Biedrībā pastāv divi kori — vīru un jauktais, kuri sniedz regulārus koncertus.

Zinību komisija sarīkojusi 23 jautājumu izskaidrošanas vakarus, kur piedalījušies pāri par 4200 klausītāju, caurmērā 185 klausītāji katru vakaru.

Biedrības muzejā ir 3319 monētas un «vēl dāvātas daudz citas lietas».

Vispārējā bibliotēkā atrodas 797 grāmatas, Zinību komisijas bibliotēkā — 380 grāmatas. Uz lasāmā galda pieejami 25 laikraksti — 10 latviešu, 9 vācu, 4 krievu, 2 «jauktā valodā».

Rīgas Latviešu biedrība zināmā mērā ir paraugs un centrs lauku un citu pilsētu labdarības un dziedāšanas biedrībām, ir vispārējo Dziesmu svētku organizētāja.

17. maijā Zinību komisijas kārtējā sēdē tiek nodibināta Derīgu grāmatu nodaļa, kura, atrazdamās biedrības paspārnē, var atbrīvoties no peļņas apsvērumiem. Tas dod iespēju kārtības ruļļa paragrāfā ierakstīt «.. gādāt par derīgu zināšanu un visādas gara gaismas izplatīšanu.» Grāmatas būs tik lētas, lai «tām arī visnabagāko ļaužu durvīm nebūtu jāiet garām».

Pēc šī nozīmīgā, turpmākajai latviešu grāmatniecībai ilgus un raženus augļus nesošā notikuma paiet nepilns pusgads, un sabiedriskajā dzīvē ienāk cits jaunums, tikai tas vairs nav saistīts ar Rīgas Latviešu biedrību. Veidojas laikraksts, ap kuru pulcējas sīkpilsoņi, amatnieki un opozicionārā inteliģence.

1886. gada 8. oktobrī «Balss» raksta: no 1. oktobra iznāk zem tieslietu kandidāta F. Bergmaņa redakcijas «Dienas Lapa». Proves numurs 3. septembrī soliņa «latviešu šķelšanos», graizīt trumus. Kāpēc sākt ar citu sliktumu norādīšanu, nevis parādīt, ko paši var. Tas radija neuzticību. Un vai latviešiem, mazai tautai, vajag tāpat kā lielām tautām veidot partijas? Vai tas nāks mums par labu? Un arī valdība negrib, bet grib, lai dzīvo visi vienprātībā. Bet tagad izrādās, ka tā nemaz nav un avīze ir tīri lēnīga. Tāpēc apsveicam un domājam, ka latviešiem divas dienas avīzes nav par daudz.

Sākumā, kamēr «Dienas Lapa» vēl neskar sabiedrisko attiecību jomu, bet ietiecas kultūras problēmu lokos, redaktors F. Bergmanis ar saviem līdzstrādniekiem principā pat atbalsta Rīgas Latviešu biedrības darbību. Visnoteiktāk tas izpaužas attiecībā uz

¹ Dienas Lapa. — 1887. — 24. janv.

Derīgu grāmatu nodaļu. Tikai pēc vairākiem gadiem, kad par redaktoru nāca P. Stučka, uzskati par darbības virzieniem sāka atšķirties, un arvien skaidrāk iezīmējās divas noņemnes, kurām saprašanās iespēju vairs nav un nevar būt.

Bet 1886., 1887. gadā nevienam vēl nenāk prātā, ka jāpaiet tikai kādiem septiņiem gadiem, lai «Dienas Lapa» Jāņa Plickšāna vadībā izvērstos par pirmo sociāldemokrātijas propagandētāju un organizētāju Latvijā, par Jaunās strāvas un 90. gadu sabiedriski politisko cīņu centru.

* * *

Pirms Blaumanis pilnīgi ieiet Rīgas latviešu sabiedrībā kā piederīgais, uz viņu iedarbojas arī kāds gluži paradoksāls faktors: vietējais vācietis izšķirošā pagriezienā atbalsta pie savas tautas soļojošu latvieti.

«Drīzi pēc tam, kad Blaumanis ieradās Rīgā, viņš sāka rakstīt arī latviski. Kādēļ tad nu? Blaumanis pats teica, ka šinī ziņā liela loma piederot pazīstamajam vācu dzejniekam Viktoram fon Andrejanovam, kura gan vietējie junkuri necienī, jo tas viņiem bezdievīgs un revolucionārs.»¹

Ja mums ir Blaumaņa drauga Aleksandra Būmaņa apgalvojums par fakta esamību, tad atliek pasekot, kāds ir šīs lomas konkrētais saturs.

Sākot strādāt avīzes «*Zeitung für Stadt und Land*» redakcijā, Blaumanis kļūst par Andrejanova kolēģi. Šim baltvācu dzejniekam un žurnālistam ir patiesa interese par latviešu kultūru, un pāris gadu vēlāk viņš uzdrīkstas neiedomājami izaicinoši publiski atzīties saviem tautasbrāļiem: «Mana dzimtenes mīlestība ir īpatnēja, tā nav saistīta ar cilvēkiem, bet ar dzimteni, ar pašu zemi un tās dabu, un daudz lielākas simpātijas nekā vācieši man allaž izraisījuši no šīs zemes izaugušie pamatiedzīvotāji — latvieši un igauņi.»²

Jau 1880. gadā Viktors fon Andrejanovs ar pirmajiem dzejas darbiem bija pievērsis sev uzmanību, jo sevišķi ar poēmu «*Am Kaisersitz*» («Pie troņa»), kura tika izdota Vinē un astoņu dienu laikā piedzīvoja otru izdevumu. Autors gan izsmēj savas kārtas personas, «svētus» iestādījumus, dažādas nebūšanas baltvācu sadzīvē, avižniecībā un mākslā, gan neaplasti pārdroši interpretē Baltijas zemes pamatiedzīvotāju un iekarotāju attiecības:

Ja, Mord und Raub, das ist die Weltgeschichte,
Das ist auch jene Ritterchronik nur,

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj. — 111. lpp.

² Andrejanoff V Unser Theater, unser Publikum, unsere Kritik. — R., 1891. — S. 20.

Ob auch verklärt von heil'gem Himmelslichte!
Blut war und wieder Blut des Kreuzes Spur...

(Parindenis:

Jā, pasaules vēsture, tā ir slepkavošana un laupīšana,
Tāda pati ir arī šī bruņniecības hronika,
Kaut arī svētās debesu gaismas apspīdināta!
Pa krusta pēdām nāca asinis un atkal asinis..)

Sašutums, kāds sacēlās aizskartajās bruņinieku pēcteču aprindās, uz visiem lailkiem izstūma jauno dzejnieku no «īsteno» Baltijas vāciešu vidus.

Poēma nepārprotami tapusi baltvācu vēsturnieka Otona fon Rūtenberga vēstures («Geschichte der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Kurland») ietekmē. Grāmatā, kuru Andrejanovs devis lasīt arī Blaumanim, visā kailumā atklāta vietējo cilšu aplaupīšana, slepkavošana, verdzībā un postā iegrušana. Šis satriecošais darbs tik cieši piesaistījis Blaumaņa uzmanību, ka Andrejanovs, 1890. gada 21. novembra vēstulē atprasot grāmatu, vaicā, vai viņš to būšot no galvas, vai, izmācījies, tik ilgi studēdams.

Vēstures objektīvo faktu zināšana un tā personiskā pieredze, kas guberņas žandarmērijas priekšnieka dēlam krājusies, augot un dzīvojot savā vidē, papildinājušas viena otru. Tāpēc viņš spēj savam jaunajam draugam Blaumanim pārliecinoši parādīt tās aizkulises, kas slēpjas aiz mānīgi rožainā, ar baltvācu diženuma bildītēm apgleznotā aizkara. Turklāt Blaumaņa tautisko pašapziņu un nacionālās atbildības sajūtu var celt fakts, ka tieši vācietis atzīst latviešu vēsturisko taisnību, ar dziļu cieņu novērtē verdzināto tautu un tās garīgo mantojumu. (Vēlāk, pārcēlies uz dzīvi Berlīnē, Andrejanovs tur īsi pirms nāves — 1895. gadā — publicēja apceres par latviešu folkloru, tulkoja vāciski un sakārtoja izdošanai mūsu tautasdziesmas un pasakas.)

Šī draudzība Blaumanim uzvēlusi arī slepeni gruzdošu cilvēcisko attiecību sāpi. Andrejanova vēstules atklāj gan pieķeršanos draugam un «brālim», gan to, ka 1893. gada rudenī abu starpā ielauzusies kāda vārdā nesaukta, toties jo mokošāka disonanse. Izskatās, ka Blaumanis sāk vairīties no ģimenes, kurā pēc viņa ilgojas gan bērni, gan pieaugušie, sevišķi mājasmāte — puķu dvēselīte. Tā — «die Blumenseele» — Blaumanis iedēvējis Mariju fon Andrejanovu, viesodamies viņu mājās Asaros. Skaistās, kopā pavadītās jūlija nedēļas atstājušas

dziļas, ilgus gadus, bet varbūt visu mūžu nezūdošas pēdas abu dvēselēs.

Piemiņas dzejolī «Viktoram fon Andrejanovam» Blaumanis fiksējis šādu drauga ietekmes aspektu: Tu «... ceļu man uz daili rādīji...».

Viktors fon Andrejanovs jau skolas gados kopā ar vecākiem bija apceļojis Vāciju, Šveici, Austriju, Franciju. Devīņpadsmit gadu vecumā beidzis Rīgas guberņas ģimnāziju, vienu semestri Tērbatā studējis tautsaimniecību, 1878.—1879. gadā Jēnā filozofiju. Pistoļu divkauja uz visiem laikiem pārvilka svītru viņa tālākajām studijām. Pēc pāris mēnešu ieslodzījuma cietumā viņš atgriezās Rīgā. Bezgala lutināto vienīgo dēlu vecāki gribēja turēt atkal zem saviem spārnieniem. Nesekmīgi. «Pazudušā dēla» nepakļāvīgā, bieži pat izaicinošā rīcība noveda līdz smagiem konfliktiem, it sevišķi laulības 1882. gadā ar vecākiem netikamo (laikam pārāk «trūcīgo» un netitulēto) Savenieku muižnieka Hofmaņa meitu Mariju.

Andrejanova mākslinieciskā gaume atbilst viņa temperamentam un pasaules izjūtai. Viņa elki bijuši Šellijs un Bairons, no filozofiem — Niče un Šopenhauers.

1895. gada 7. jūnija vēstulē Eiženam Bergmanim Blaumanis nosaucis Andrejanovu par «mūsu Baironu», ar šo vērtējumu krietni vien noniecinot «angļu Baironu». Acīmredzot nekādu īpašu cieņu pret dievināto dzejnieku Andrejanovs nav spējis Blaumanim iedvest, tāpat kā pret savas agrīnās dzejas sakāpināto patosu, fantastikas elementu un romantiskās atribūtikas sablīvējumu. Turpretī viņa vēlāko gadu sirsnīgi noskaņotā mīlas un dabas lirika kļuva Blaumanim tuva, un starp citiem viņš tulkojis arī savu mīļāko Andrejanova dzejoli «Traum und Wirklichkeit» — «Sapnī un nomodā».

Pieminot pēkšņi un pārāgrī mirušo draugu, Blaumanis biogrāfiskajā skicē «Viktors fon Andrejanovs» rakstīja: «Andrejanova dzejojumus aplūkojot, vispirms apbur viņu apbrīnojamā klasiskā forma. Šo ārējo pilnību daudzkārt sasniedz arī dzejoļu saturs, kuru īsos vārdos raksturot nav iespējams. Visādus dvēseles noskaņojumus — no drūmākā žēluma līdz augstākai sajūsmināšanai, mīlu nogremdēšanos dabā, tomēr ne ikdienišķā, bet varbūt tādā, kādu to Beklins redz un glezno, liksmu viņas dievināšanu, — tas ir, ko varbūt viņa dzejoļos visbiežāk sastop.»¹

Kas no tā Blaumani ietekmējis viņa mācekļa gados, grūti pateikt, vēl jo vairāk tāpēc, ka Andrejanova dzeja patiesi ir ārkārtīgi

¹ Mājas Viesu Mēnešraksts. — 1896. — № 1. — 67. lpp.

Biogrāfiskā skice pilnībā pārpublicēta grāmatā: *Blaumanis R.* Sijānot, skalojot zeltu. — R., 1981

neviendabīga. Paliekot pie paša vērtētāja atzinuma, tā pirmkārt ir formas meistariņa.

Tomēr mākslinieciskā jomā pats būtiskākais guvums no Andrejanova Blaumanim 80. gadu beigās ir papildsaikne ar Eiropas kultūru. Tā ir kolēģa personiskā pieredze, viņa aizdotās un dāvinātās grāmatas, daudzas viņa ierosmes. Tā, piemēram, 1895. gada 18. septembra vēstulē

E. Bergmanim Blaumanis atzīstas: «Ar Nīči mani iepazīstināja Andrejanovs.»¹

Iespēja samērā viegli un plaši piekļūt tām kultūras vērtībām, kuras dzimst Vācijā un citās Eiropas valstīs, topošajai latviešu inteliģencei ir pats vērtīgākais, ko tā var gūt no vietējiem vāciešiem. Rīgas grāmatattirgotājiem un izdevējiem ar ārpusauli ir seni un cieši sakari, un Berlīnē jauniznākušo grāmatu no Rīgas šķir tikai tik ilgs laiks, cik vajadzīgs tās atvešanai. Turklāt izvēles plašums ir apbrīnojams. Viens grāmatattirgotājs vien, piem., E. Brūns, piedāvā pirkšanai vai abonēšanai gadā pāri par simt vācu periodisko izdevumu par literatūru, mākslu, mūziku un citiem jautājumiem. Reklamētie franču nosaukumi arī tuvojas simtam.

Paradoksāli, bet valsts iekšienē — Pēterburgā, Maskavā — iznākušās grāmatas Rīgā pieejamas daudz mazāk. Tāpēc tiem, kuri nestudē kādā Krievijas universitātē vai kādu citu apstākļu dēļ nedzīvo Krievijā, galvenā «mācību viela» nāk no Rietumeiropas — ne tikai vācu, bet arī angļu, franču un citu tautu autori gan vācu tulkojumos, gan oriģinālos.

Kad Blaumanis ilgāku laiku bija šķirts no Rīgas, viņš cītīgi sekoja dažādiem grāmatizdevēju prospektiem, kuri, domājams, pienāca Zuntēm un Tranzejiem. Tā, dzīvodams «pie skalū uguns» «zem salmu jumta», kur līdz tuvākajai dzelzceļa stacijai jābrauc ar zirgu kilometrus četrdesmit, viņš no Rīgas pasūtīja gan Leipcīgā izdotās A. F. Rēkluma «Universal-Bibliothek» grāmatas, gan Parīzes žurnālu «La Feuille», gan atsevišķus franču romānus.

Runājot par vietējiem vācu rakstniekiem, Blaumanis 1895. gada 7. jūnija vēstulē E. Bergmanim izsakās, ka viņam eksistējot tikai trīs: Pantēniuss, Andrejanovs un pats Bergmanis. Tas ir bargs spriedums, jo viņu ir diezgan daudz un publicējas viņi itin naigi. Vispārinātu baltvācu literatūras strupceļa ainu Blaumanis sniedz 1896. gadā piemiņas apcerējumā «Viktors fon Andrejanovs», raksturodams mirušā drauga gaitu savu tautiešu vidē.

Baltvācu literatūra patiesi ir kaut kāds divams veidojums. Tā augšnes kārtiņa, kurā tā turas, ir pārāk plāna un irdena, lai nožēlojamas

¹ Sīkāk par V. f. Andrejanovu un viņa darbību sk. Lit. un Māksla. — 1982 — 17, 24 dec., 1983 — 7., 14., 21. janv.

veģetēšanas vietā rastos iespēja augt, attīstīties kuplumā un «ziedēt pašai savus ziedus». Palaikam parādās kāds asniņš, kuru izdīdējusi no tālienes, galvenokārt no lielās vācu literatūras atlidojusi sēkla. Kaut kas — sliktāks vai labāks — nedaudz paaugas, bet lielākoties izplaucē vēja ziedus.

* * *

Pasaules uztverē un mākslā kļūdams aizvien nacionālāks, cilvēcis-kajās attiecībās Blaumanis saglabā toleranci pret visām tautām, kuras veido Rīgas iedzīvotāju pamatmasu. (1887. gada 25. martā «Balss» ziņo, ka pēc pēdējās ļaužu skaitīšanas Rīgā bijuši aptuveni 53 000 vācieši (31,2%), 32 000 krievi (19%), 20 000 ebreji (11,7%) un 56 000 latvieši (32,8%), bet īsteni pēdējo skaits būšot lielāks bijis, jo daudzi latvieši, kas gribējuši rādīties par vāciešiem, iekļuvuši vācu skaitļos.)

Izpratis vācu un latviešu vēsturiskās attiecības līdz to vistumšākajām krāsām, Blaumanis par senču grēkiem nedara atbildīgus sev pazīstamos liberālos vāciešus. Vācu avīzē viņš atgriežas atkal 1890. gadā un ar pātraukumiem darbojas tajā līdz 1901. gada pavasarim. Viņš saietas un draudzējas ar Rīgas vācu mākslinieku aprindām, kuras pret viņu un viņa tautu izturas ar cieņu. Andrejanova ievirzīta, veidojas tuva pazīšanās ar Rīgas pilsētas vācu teātra kapelmeistaru (galveno diriģentu) Oto Lozi, dziedoni Noru Noldenu, rakstnieku un žurnālistu Eberhardu Krausu un citiem. (E. Krauss 1895. gadā Leipcigā izdotajā V. Andrejanova sakārtotajā latviešu pasaku krājumā rakstīja: «Liekas, it kā svētās Romas valsts vācu nācija saviem visbriesmīgākajiem politiskajiem augoņiem būtu ļāvusi samiltz tālajos Baltijas jūras krastos.»)

Tomēr tā būtu ilūzija — un droši vien Blaumanim arī tādas nemaz nebija —, ja mēs ticētu, ka vienmēr un visur pat tie labākie vācieši darbotos tikai aiz pēkšņi uznākušas nesavtīgas mīlestības pret latviešiem.

Krievijas impērijai, kura līdz šim balstījusies gan uz vācu muižniekiem provincēs, gan uz vācu zinātniekiem metropolē, strauji pasliktinās diplomātiskās attiecības ar Vācijas ķeizarvalsti. Tiek pārpublicēti krievu preses materiāli, kuros skan visskaļākie saukļi: tad jau labāk draudzēties ar Ķīnas ķeizaru, pat ar franču republiku nekā ar Vāciju, kurā valda dzelzs kanciers Bismarks.

Starptautiskais stāvoklis kļūst aizvien saspringtāks: «Visa Eiropa liekas trīcot aiz dobjas kara ieroču dimdēšanas un žvadēšanas. (..) .. tautas sāk nojēgt, ka nākamais karš.. būs briesmīgāks par visiem citiem kariem, kurus pasaule reizi piedzīvojusi. (..) ..

domājams, ka nākamā karā nestāvēs tikai divi pretinieki viens pret otru..., bet gan.. vairāk tautas cīnīsies uz dzīvību un nāvi, cīnīsies ar tādiem milzīgiem kara pulkiem un tik nāvīgiem ieročiem, kādus pasaule vēl nava redzējusi. (..) .. tomēr vēl nezaudēsim cerību, ka valstu un tautu vadītājiem izdosies arī 1887. gadā mieru uzturēt un galu galā izšķirt miera prātā tos jautājumus, kas tagad var iededzināt vispārīgu kara liesmu.»¹

Dabiski, ka šādā situācijā vācieši naidīgās valsts robežās sevišķi omulīgi nejūtas un meklē sabiedrotos. 1887. gada 25. februārī «Balss» komentē: «Krievu avīzes «Новое время» korespondents iz Rīgas savā beidzamajā ziņojumā raksta, ka vācieši raugot visādi dabūt latviešus uz savu pusi. (..) Pie šiem spriedumiem vācu avīze «Zeitung für Stadt und Land» piemetina, ka krievu avīzes korespondents pazīstot priekš latviešiem tikai divi izvēles — vai pārvācināties vai apmierināt savus garīgus un miesīgus centienus ciešākā sakausēšanā ar krievu tautu. Bet to «Новое время» neizskaidroja, kas pēc tam vēl paliekot priekš tiem centieniem, kas izejot uz latviešu tautas un tautības uzturēšanu.»

Turpinājumā «Balss» redakcija izsaka savu nostāju: «Latviešu tauta aizvien gribējusi mierā un draudzībā dzīvot ar visiem zemes iemītniekiem, saprotama lieta, pie tam prasīdama, lai arī viņas tiesības un labumus tāpat ievērotu, kā citi prasa priekš savām tiesībām un interesēm. (..) .. latvietim ir draudzīga un viesmīlīga daba, un tas tādēļ katram sniegs draudzīgu roku un aicinās savās mājās, kas viņam nāk pretim ar laipnu gīmi un taisnu prātu, viena alga, vai tas būtu krievu vai vācu tautības.»

Bet cik grūti ir žonglēt uz robežas starp miermīlīgu, viesmīlīgu dabu un sevis nonieciņošu padevību! «Vajaga tik vienam vāciešam ienākt kādā latviešu sapulcē, un visi latvieši kā derēti sāk pa vāciski runāt, vai prot vai neprot. Turpretim gan ļoti reti notiks, ka vācietis būs tik laipns, latviešu sapulcē ienācis, runāt pa latviski. (..) .. gan derētu, ka latvieši drusku atturētu savu laipnību un padevību! Latviešiem gan piemīt daudz no saimnieka padevības un laipnības, bet ļoti maz no saimnieka lepības.»²

Blaumanis šo robežu ir jutis un mācējis to taktiski ieturēt. Tāpēc viņš iemantojis cienu gan savējos, gan cittautiešos.

(1933. gadā sakarā ar Blaumaņa divdesmit piecu gadu nāves dienas atceri viņa bijušie vācu kolēģi publicējuši uzņēmumu, kur Blaumanis nofotografējies redakcijas darbinieku grupā 1891. gadā Strēlnieku dārzā, ar šādiem pavadvārdiem: «Blaumanis ilgāku laiku strādāja avīzē «Zeitung für Stadt und Land» (vēlāk «Rigasche Rundschau») par latviešu preses redaktoru. Toreizējais avīzes galvenais redaktors un izdevējs Rihards Rics cienīja Blaumanī priekšzīmīgu līdzstrādnieku, kamēr kolēģi bija viņu ļoti iemīļojuši.»³

¹ Balss. — 1887. — 7. janv. (Jaungada numurs.)

² Balss. — 1886. — 12. martā.

³ Rigasche Rundschau. — 1933. — 23. sept.

80. gadu otrajā pusē Blaumaņa sirds arvien noteiktāk sāk silt pret savējiem. Kopš pirmās skicītes klajā laišanas viņš vairākus gadus bija klusējis. 1887. gadā atsācis publicēties, viņš savus trīs vācu avīzē iespiestos stāstus tūlīt tulko latviski. Darbība no pilsētas aizvirzījusies uz zemnieku mājām. Turklāt arī kā recenzents (vācu avīzē par latviešu teātra izrādēm šī paša gada 8. un 15. septembrī) Blaumanis iestājas par «skaistajām latviešu tautas dziesmām» un par valodas sargāšanu no germānismiem.

Daudzi latvieši šajā laikā iet pretēju ceļu — no savējā uz svešu. Ir, protams, atsevišķi reti gadījumi ar objektīvu nepieciešamību, kur pavīrši trafarets nosodījums neder. Tas attiecas uz latviešiem, kas, nostādamies uz lielās zinātnes ceļa, pilnīgi iekļaujas vāciešos. Spilgtākais piemērs — pasauleslavenais ķīmiķis Pauls Valdēns. Zinātnes internacionālais raksturs acīmredzot piedod to, ko nepiedod kultūras vienīgā iespējamā forma — tautiskums.

Bet galvenokārt šai virzienā dodas vesela straume mātīgas slavas, lepnas dzīves un varas tīkotāju — kārklu, skalu jeb pakulu vācieši, puskoka lēcēji un svešas tautas pusē pilnīgi pārlēcēji. Par tādiem kāds laucinieks no Ērgļu draudzes pukojas: «.. drusku pamācījies skolās, sveicina šādi: morjīn vai drastu.. Švaukstiskā lielišanās liecina par viņu saputroto raksturu.»¹

Gadsimtu mijā Blaumanim šī ļaunā nošķira kļuva par asa izsmiekla objektu, kā, piemēram, «Madam Birk un madam Eik», kuras nepārprotami izkūņojušās no tiem pašiem Bērziņiem un Ozoliņiem (die Birke — bērzs, die Eiche — ozols). Tautas vismagākajā liktenī laikā — pēcrevolūcijas gados — tie vairs nebija smiekli, bet rūgts naidis, kas versmo viņa satīriskajā dzejā pret baltvācu politikāņiem un to atbalstītājiem.

Bet 80. gadu vidū Blaumanis vēl pats īsti nav izkļuvis no tās plūsmas, kas cenšas daļu tautas aizraut prom no savējiem. Atspēries, apstājies viņš ir, bet izšķirošais lēciens uz pretējā virziena ceļu vēl nav noticis.

Cik daudziem mūsu izcilajiem kultūras darbiniekiem šis lēciens ir bijis jāizdara, un cik dažādi ir bijuši viņu palīgi un atbalstpunkti!

Jāzepa Vitola mātesmāte bija vāciete. Māte — pusvāciete — savu un skolotāja Jāņa Vitola ģimeni padarīja pilnīgi vācisku. No abu daudzajiem bērniem, izņemot Jāzepu Vitolu, neviens savā vēlākajā dzīvē latviski runāt īsti neiemācījās. Latviešu

¹ Balss. — 1887. — 14. sept.

komponists savu valodu sāka mācīties tikai astoņpadsmit gadu vecumā, 1880. gadā Pēterburgā nokļuvis Jurjānu Andreja, Stērstu Andreja, Vensku Edvarta, Kažoku Dāvja un citu latviešu studentu pulciņā. Bet izšķirošo lūzumu devis tieši Jurjānu Andrejs, par kuru Jāzeps Vītols vēlāk raksta, ka «viņa milestība uz savu tautu aizrāva visus citus»¹

Otra personība, kurai pienākas vislielākā pateicība par Jāzepa Vītola uzvirzīšanu uz latviskās mākslas ceļa, ir Nikolajs Rimskis-Korsakovs ar konsekvento prasību katram māksliniekam pirmām kārtām kopt savu nacionālo īpatnību.

Arī Alfrēdam Kalniņam, vienam no vislatviskākās mūzikas radītājiem, ceļš ir līdzīgs. Arī viņa mātesmāte bija vāciete, arī viņa māte padarīja ģimeni pilnīgi vācisku. Alfrēds, Cēsu vācu muižniecības kluba ekonoms Jāņa Kalniņa (Johana Kalninga) dēls, latviešu valodu, vēsturi un vīrus, kas savu dzīvi veltī nacionālās kultūras veidošanai, «atklāja» trīspadsmit gadu vecumā, pēc Bērzaines (Birkenruhe) vācu ģimnāzijas slēgšanas 1892. gadā pārejot uz jaundibināto Zariņu Kārļa privātskolu. «Šie Āraišu, Raunas vai Piebalgas jaunekļi, pateicoties lauku skolotāju izturībai un pūliņiem, zina kādu drusku arī par savas zemes un tautas vēsturi, valodu, ģeogrāfiju un ievērojamiem vīriem. (...) Viņi ir arī lepnī uz savu tautu un kārtu.

Tie ir atklājumi bijušajam Bērzaines ģimnāzistam, un vāciskā čaula sāk lobīties.»²

Kad jauneklis beidzot nosvītrojis «g» savam «godīgajam vācu (!) uzvārdam», tad mātes draudzenes ironizējušas: «Paklausieties, ko tas Alfrēds izdomājis! Viņam ir jābūt latvietim!!! Ha, ha, hi, hi! Latvietim! Nē, vai zināt !!!»³

Ādolfā Alunāna māte bija Jelgavas rātskunga meita Otilija Luīze Felcke. Puikas gados zēns kopā ar vectēvu sēdējis Jelgavas teātra rātskunga ložā. Viņš mācījies Jelgavas ģimnāzijā (Academia Petrina). Arī Alunānu izglābis kopējais laika gars un zināmā mērā tas apstākļi, ka viņa tēvabrālis ir Juris Alunāns. Ģimenē un ģimnāzijā vāciski audzināts, Ādolfā Alunāns ne tikai pats noturējās latviešos, bet ievada tur arī savu skolas biedru, sirdsdraugu — vācieti Aleksandru Vēberu.

Vēberam ir gan pastarpināta, gan tieša ietekme uz Blaumaņa nacionālo uzskatu veidošanos.

Aleksandrs Vēbers ir ne tikai «Balss» redaktors, bet arī daudzu asi publicistisku rakstu autors. Viņš, Zinību komisijas ilggadējais priekšnieks, ir erudīts literatūras vērtētājs un latviešu kultūras lielās potenciālās enerģijas kvēls sludinātājs. Ar konsekvento nostāšanos savu tautiešu apspiestās un noniecinātās tautas pusē viņš liek padomāt katram latvietim par savu vietu, savu stāju un pienākumu.

¹ Vītols J. Atmiņas par Jurjānu Andreju. — Raksti. — R., 1964. — 224. lpp.

² Klotiņš A. Alfrēds Kalniņš. — R., 1979. — 27. — 28. lpp.

³ Turpat. — 29. lpp. Pēc A. Kalniņa autobiogrāfijas «Fünf Jahrzehnte Musik» (1936—1938, 1950) rokraksta.

1887. gada 20. augustā Blaumanis no Rīgas raksta K. Skabargam: «Vēberam nodevu Jūsu vēstuli, esam jau lieli draugi.»

Tāpat kā Vēbers kļuva par Varaidošu Zanderu, tā pusvācietis Heinrihs Laube skolas biedra Friča Treilanda (Brīvzemnieka) ietekmē kļuva par Laubes Indriķi — latviešu rakstnieku, žurnālistu, kritiķi un literatūrvēsturnieku.

Kādi dīvaini procesi! Neapturama rūgšana iejavā, kurai ieraugu likuši jaunlatvieši. Vai tas būtu Juris Alunāns vai Jurjānu Andrejs, Fricis Brīvzemnieks vai Kronvalda Atis ar savu izaudzīnāto tautskolotāju pulku, visur viņi — tieši un netieši — ir klāt un ceļ ārā no tautas dzīlēm tās neapjausto spēku.

Interesanti, kā šo procesu vērtē tajā neiesaistīts cilvēks — slavenais vācu dabas zinātnieks un ārsts, etnogrāfs, antropologs Rūdolfs Virhovs. 1887. gadā viņš apceļoja Vidzemi, viens no viņa novērojumiem skan šādi:

«Nevar neatzīt, ka šajā novadā noris kluss, mierīgs, bet neatvairāms latviešu uzvaras gājiens. Tā ir viena no īpatnējākām parādībām Eiropas etnoloģijā, jo latviešus nekādā ziņā vēl nevar atzīt par kultūras tautu un viņu ietekmes nesēji nav kaut kādas izcilas personības...»

.. vāciskais elements, kas tik nedalīti un ietekmīgi bijis pārstāvēts pilsētās un muižnieku kārtā, jā, pat valdībā, nekā nav spējis darīt zemes asimilācijai — šis fakts paliek priekš manis dīvains fenomēns...»

Kad reiz pienāks laiks, kad vācieši Baltijas provincēs latviskosies, tad tas droši vien notiks tikpat brīvprātīgi kā zviedru somiskošanās Somijā.»¹

Rūdolfs Virhovs vienīgi nav uztvēris to, ka līdztekus nacionālajam faktoram darbojas arī sociālais. Gaušanās par latviskošanās procesu paškritisku rezumējumu ieguvusi vissīvākā pārvācotāja, baltvācu vēstures doktora Ernsta Serafima plašajā darbā, kas veltīts viņa kārtas problēmām Latvijā. Viņš no 1892. gada bija laikraksta «Düna-Zeitung» redaktors, un Blaumanim vēlākajos žurnālista gados ar šo avīzi ir bijusi jo nikna plēšanās.

Pārmezdamus muižniekiem augstprātību un šaursirdīgu domāšanu galvenokārt tikai par savām ērtībām, Serafims raksta:

«Sakarā ar iepriekš minēto jārūnā par mūsu smago vainu pret vācu mazo cilvēku Mūsu vainas dēļ tūkstoši vāciešu laukos ir kļuvuši par latviešiem...»²

Lai pamatotu šo domu, Serafims citē kādu vēstuli, ko 90. gadu sākumā saņēmusi «Düna-Zeitung» redakcija.

«Es esmu «valstsvācietis»... Mans tēvs iecēloja Kurzemē no Šlezvīgas-Holšteinas. Mana māte ir latviete. (...) Barons reizi gadā atbrauca no Itālijas uz savu muižu,

¹ Citēts no: *Stradiņš J.* Lielā zinātnes pasaule un mēs. — R., 1980. — 134. — 136. lpp

² *Serafīm E., Dr.* Aus der Arbeit eines baltischen Journalisten (1892 — 1910). Rīga. — 1911, S. 232.

un, kad viņš sarunājās ar tēvu, tad tas nenotika ar to laipnību, kāda pienāktos «mazajam brālim»; tieši otrādi, sarunājoties viņš tam kā kādam vergam grieza muguru. Daudzus gadus mēs esam dzīvojuši starp latviešiem un ar latviešiem, latviešu māte mūs ir izaudzinājusi un izaudzinājusi par kārtīgiem cilvēkiem. Mēs esam septiņi bērni un esam visi, kā Jūs redzat, latvieši. Mēs neesam vienīgie, bez mums šimti ir kļuvuši par latviešiem. (..) Mēs jūtam kā latvieši, atklāti sevi par tādiem atzīstam un strādājam latviešu kultūras darbu. Es esmu skolotājs. Man ir zināms, ka divas manas tautietes darbojas kā aktrises Rīgas Latviešu teātri: māsas Olga un Marija Zēfeldes (Olga Ezerlauka un Marija Zēberga). Pirmā ir pazīstama kā viena no labākajām aktrisēm, otra kā labākā dziedātāja. Abas ir Vācijas pavalstnieces un sen jau latvietes.»¹

Citēdams šo vēstuli, E. Serafims neviļus atzīst, ka 80. gadu beigās ir pienācis laiks, kad līdzās nacionāla rakstura procesiem arvien lielāku nozīmi sāk iegūt šķiriskā noslāņošanās. Vācu «mazais cilvēks» — muižu kalpotājs, amatnieks, dažādu darbnīcu, dzimavu un citu nelielu uzņēmumu īpašnieks, pat godīgs inteliģents — sāk just sevi tuvāku tai tautai, kuras pamatdaļā ir ieaudzis zemes spēks, darba tikums un kurā sāk mosties arvien lielāka nākotnes cerība.

Cerību balsta vēsturiskas likumsakarības un paralēles:

«Cik daudz pavisam aizmirstu, neievērotu un par mirušām atzītu tautu šinī īsā laika sprīdī no 1819. līdz 1886. gadam nava atmodušās uz jaunu dzīvi. Lai tikai domājam uz čeķiem, ungāriem, slovēņiem, kroātiem, serbiem, bulgāriem, grieķiem, rumāņiem, somiem, igauņiem un latviešiem! Visas tās 1819. gadā gulēja dziļā miegā, likās pusmirušas. (..) Visas šīs liecības rāda, ka tautām ir kāds varens iekšējs spēks, kas mūsu cilvēcīgākos laikos nava vairs salauzams. Tādēļ arī no tautības iznīcināšanas nevar vairs runas būt. Gan vēl iespējams tautas spēku augšanu apturēt, bet vairs nevar to salauzt. (..) Kam acis ir redzēt un prāts pārdomāt to, kas pasaulē notiek, tas gan vairs nešaubīsies, ka arī mazajām tautām ir tiesības dzīvot, pastāvēt un attīstīties.» (A. Vēbers)²

* * *

Daudzi latvieši jau kļuvuši patstāvīgi, iepērkot mājas par dzimtu. Bet nenormāli skopais Ērgļu Tranzejs neizlaiž no savām rokām nevienu Ērgļu zemnieku, turot tos atkarībā no muižas kā rentes saimniekus, un

¹ *Seraphin E., Dr.* Aus der Arbeit eines baltischen Journalisten (1892—1910). Riga. — 1911, S. 232. — 233.

² Balss. — 1886. — 2., 9. jūl.

ar augstajām nomas naudām tos noplicina un izputina. (Pat Jurjānu Andrejam, jau pazīstamam komponistam, Tranzejs atteicies pārdot viņa dzimtas Meņģeļus, jo kungam nepaticis tas, ka Jurjāna svainis ir Aleksandrs Vēbers, «Balss» redaktors.)

80. gadu beigās pēc nepilna Rīgas gada Brakos atgriežas jauns rakstniecības ceļa sācējs. Šoreiz piespiedu kārtā. Liktenīgā slimība, no kuras ķetnām viņš izraus sev divdesmit daiļrades gadus, ir jau viņu apzīmogojusi. Viņš klepo asinis. Noteiktais ārstēšanās kurss — dzert kreozotu, lietot lauku uzturu un elpot lauku gaisu.

Kādi šai laikā izskatās Ērgļi un to tuvākā apkaime?

Uz ceļojuma maršruta pavediena saverot virkni Latvijas novadu, kāds anonīms autors 1887. gada maijā «Balsī» plašā aprakstā «No Vidzemes vidienas uz Kurzemes malienu» sniedz ļoti uzskatāmu ainu par to, cik atšķirīgi dzīves apstākļi izveidojušies ne tikai dažādos Latvijas apgabalos, bet pat kaimiņu pagastos.

Autors sāk ar plašu Piebalgas apstākļu tēlojumu, uzteicot piebaldzēnus kā čaklus amatniekus un veiklus veikalniekus. (Trūkuma rēgs, kā, piemēram, ērgļeniešus, viņus nevajā arī tālab, ka viņi nav pakļauti vācu muižnieka patvaļai.)

Viņi citīgi lasa avīzes, viņiem ir prāva bibliotēka, viņu skolas pārākas par citu pagastu skolām, dzīvi darbojas labdarības biedrība, viena no vislielākajām biedrībām Latvijā, ir koris, teātris, dažādi izrīkojumi. (Biedrībā, kur ir tūkstoš vietu, tikai par vienu simtu mazāk nekā Rīgas Latviešu biedrības lielajā, t.i., teātra zālē, šī raksta publicēšanas laikā, 10. maijā, notiek sapulce, kurā zinību komiteja uzaiicinājusi skolotāju Purkalīti runāt par ķīmiju, studentu Tivumnieku, vēlāko Veidenbauma studiju biedru, — par Franču revolūcijas cēloņiem, grāmattirgotāju Ozolu — par Džordžu Stefensonu.)

Un kā pašu galveno, piebaldzēnu vislielāko sasniegumu raksta autors uzsver: un visur — gan skolotāju saiešanās, gan tiesas kancelejā un pie dakteru kungiem — runā skaidri latviski!

Cauri cirstēniešiem, kuru sabiedriskajām vajadzībām viņu labvēlīgais kungs Štrandmanis kādreiz dāvinājis tūkstoš rubļu un kuri gandrīz visi jau iepirkuši mājas par dzimtu, cauri jumurdiešiem, kuri arī «stāv uz diezgan labām kājām», ceļinieks nonāk pie Valolas upes, aiz kuras drīz vien paveras visa Ērgļu godība: «Ērgļu mācītāja muižiņa, luteriskā baznīca ar saviem krogiem un Ērgļu muiža aiz Ogres ar savu veco lauku pili. Ak tad šī ir Ērgļu draudzes skola, pašā ceļa malīņā un krogu paslieksnē? Šai skolā mācījies arī Krogzemju Mīkus pie tālaika skolotāja Tērauda. (..) .. jāvēlas, ka šejienieši bērnus cītīgāki sūtītu skolā,

par spīti visiem grūtiem laikiem, no kuriem liecina vecās, sakrupušās butkas. Īpaši paejoties pa lielceļu uz Taurupes pusi, uz šejienes tumšāko draudzes daļu, uz «maiseniešiem»¹, redzama kaila nabadzība. Še paliekot arī dažā māja bez kāda rentnieka.»²

Tā ir 60. gados uzsāktā izceļošana, kas 80. gados vairs notiek tikai no tām vietām, kur valda Tranzejam līdzīgi nepiekāpīgi feodāļu «tikumu» glabātāji. «No Ērgļiem katru pavasaru aizbrauc uz Krieviju 40—50 dvēseļu, caurmērā ņemot.»³

«Balss» apraksta autors turpina: «Šejienes apgaismība nav vēl diez zin cik prāva, bet snaudēji šejienieši arī nav. Ērgļeniešiem ir glītas pagasta mājas, kā pagasta skola un tiesas māja.⁴ (..) Redzēju, baznīcēni bij ģērbusies pašautās drēbēs. — Ērgļu krogos gan lai Dievs nedod iegriezties! Mēsli līdz pašām durvīm.»⁵

Caur Ozoliešiem un Liepkalnes draudzi autors nonāk Iršu kolonijā, kuru Blaumanis pieminējis Ancengrūbera stāsta lokalizējumā. Tur patiešām valda mānītība, netīrība — «dubļi līdz krustiem». Kolonisti dzīvo pa krogu, «biljardu spēlējami un runājami ļoti nepareizu vācu valodu. No tam var spriest par kolonistu attīstību, jo, kas runā pareizi savu valodu, tas rāda daudz maz attīstību. (..) Kad es redzu kādu latvieti buldurējam vāciski, tad man tūlīt nāk prātā kolonistu neattīstība.

Krievijas ķeizariene Katriņa vācu kolonistus Baltijā nometināja ar to nolūku, lai latvieši mācītos no viņiem zemkopību. — Vai tas arklis vai eceša, stāv tūrumā kā iemieti, un tā tie stāvēs līdz citam pavasarim. Gaidi, ka latvietis tā savus darba rīkus pūdēs!»⁶

Atgriežamies Blaumaņa dzimtajā pagastā. Nomas naudu un parādu nasta, tēvutēvu māju un zemes pamešana, ūtrupes, no mājām izlikšana — tas viss Ērgļos jau kļuvis par ikdienu. Bet aiz katra ikdieniskā notikuma stāv dziļas cilvēciskas traģēdijas. Neko no sociālistu

¹ Pindaciša: «Tu jau uz Pulgozniešu galu reti atnāc, Bebu māt! Pa Maiseniešiem vien esi nodzīvojuse.» Pulgozniešu gals — Pulgožņa jeb Āķēnu ezera apkārtnē, kur ietilpst arī Braki un Meņģeļi. Tur Joske sakās esam pulveri pārdevis, bet Bebene ziņo Abramam: «Meņģeļos Joske pulvera neesot pārdevis.»

² Balss. — 1887. — 20. maijā.

³ Turpat. — 1886. — 27. aug.

⁴ Abas pirms nedaudz gadiem uzceltas Gaikalnā. Zemī «bauru» darišanām Tranzejs ierādījis ap 3 km no muižas, lai tie būtu tālāk prom no kungu acīm. Tiesas jeb pagastmājā, kad 1889. gadā te par rakstvedi sāka strādāt Pēteris Blaus, izveidojās Ērgļu kultūras dzīves centrs. Tā saistīta ar vēlāko Blaumaņa sabiedrisko darbību, un tur uz nelielās skatuvītes pats autors ar vietējiem aktieriem iestudējis daudzas savas lugas. Sīkāk par to sk.: V. Rozenfeldes un A. Vārdaņa rakstu kopu «Rūdolfs Blaumanis un viņa Ērgļi». — Grām.: Varavīksne. — R., 1982. — 121. — 145. lpp.

⁵ Balss. — 1887. — 20. maijā.

⁶ Turpat.

teorētiskajiem darbiem nerasījušam, Blaumanim tomēr ar savu jūtīgo mākslinieka dvēseli, kura allaž atsaukusies citu grūtumiem, jāsāk svērties uz kopības izjūtu ar šiem nelaimīgajiem, kuri taču visīstenāk iemieso tautas jēdzienu. Uz to ved taisnības un cilvēcības apziņa. Un reāli izjusta likteņa brālība.

* * *

80. gadu beigās aizvien sarežģītākas kļūst latviešu savstarpējās attiecības, arvien straujāk norit jau agrāk sākusies šķiriskā noslāņošanās.

Lauku dzīvē Blaumanis šo procesu saskata asi un tā arī notēlo, turpretī straujais strādnieku un amatnieku skaits un nozīmības pieaugums Rīgas latviešos viņā māksliniecisku interesi neizraisa. Ap 1884. gadu Rīgā jau ir ap divdesmittūkstoš strādnieku, bet Blaumanim ar viņiem nekāda saskare neiznāk. Kad «Dienas Lapa» sāk pievērst uzmanību strādnieku sasāpējušajiem jautājumiem, tad Blaumanis, tāpat kā citi, to lasa un ir lietas kursā par nabadzību, slimībām, fabrikantu patvarībām un citu zemju strādnieku kustībām. Bet viņa dzīves uztveri tas būtiski neizmaina. Viņš stāv un paliek vispārējā humānisma pozīcijās un šķiru cīņas ideju nepieņem. Viņš saskata labus un jaunus cilvēkus visās tautās un visās ļaužu kārtās. Un ir pārliecināts, ka jāsaudzē un jāaudzē labais, katram jāpilda savs dzīves uzdevums, tad arī pasaule kļūs labāka. Blaumanis ir Gētes dzīves filozofijas piekritējs. Tā viņam ir asinīs — tāpēc viņš seko Gētem, kurš neatzīst vecā ārdišanu ar varu, lai atbrīvotu vietu jaunajam. Gēte novērsās pat no Franču revolūcijas, uzskatīdams, ka jaunajam ir jānāk ar tik lielu pozitīvo spēku, lai lēni un mierīgi pārvarētu un nobīdītu malā visu ļauno. Cik tas ir sarežģīti, to Blaumanis pieredzēja 1905. gadā, bet līdz tam vēl tālu...

Blaumaņa cilvēciskums, pret visiem nelaimīgajiem silstošā sirds neļauj viņam paiet garām nevienam cietējam. Tādējādi viņš dod savu daļiņu 80. un 90. gadu mījas sociālajai kustībai kopumā. Kad 1888. gada 19. jūnijā Blaumanis avīzē «Zeitung für Stadt und Land» ievieto ziņojumu «No Kokneses» par vājprātīgā, cilvēku un varas iestāžu pamestā vīra lopam līdzīgo stāvokli, «par kuru pat Dikensa fantāzija nevarētu iztēloties neko šausmīgāku», tad tūlīt otrā dienā to pārpublicē «Dienas Lapa».

Šo nelaimīgo Blaumanis ir apciemojis kopā ar Ērgļu skolotāju Kārli Jirgenu, ļoti pacīlātā garastāvoklī dodamies uz Rīgu — uz III

vispārigajiem latviešu Dziesmu svētkiem. Kontrasts ar vispārējo noskaņojumu bijis tik satriecošs, ka viņš nav spējis klusēt.

Ceļa biedrs Jirgens, kuru Blaumanis aizvedis uz Pērses dzirnavām pie nelaimīgā, atstāsta gan šo gadījumu, kad Blaumani lielu satraukumu izraisījusi cilvēku vienaldzība un cietsirdība, gan piebilst, ka «Blaumanis bieži mēdza runāt par cilvēkiem, kam ir kāda grūtība: slimība, materiāli trūkumi, kad kāds sliktāk uzvedies. Jo sevišķi neieredzēja dzeršanu un nicinoši izsacījās, kad bija dabūjis zināt par kādu iedzēršanas kompāniju...»¹

Riebums un naids pret alkohola varu pirmkārt izpaužas viņa pašā atturībā. Tikai pavisam īpašos, retos gadījumos viņš iedzēris kādu glāzi vīna vai alus. Ar to tad arī viņa nostāja varētu aprobežoties, jo — kāda man daļa, ko citi dara. Bet Blaumaņa daba nu reiz ir tāda, ka viņš neparko nevar rimties, ja redz kādu darām aplam, sev un citiem ļaunu. Viņš jūtas atbildīgs par katru cilvēku, kurš atrodas viņa tuvumā un kuram viņš varētu līdzēt. Tā enerģija, kuru Blaumanis ir iztērējis, kārodams ar savu tuvinieku, draugu, paziņu, pat svešu cilvēku dzeršanas kaislību, būtu mērāma iespaidīgos skaitļos. Bet cik reti viņš par to saņēma pateicību! Drīzāk aizvainošanos, neiecietību par labi domātajiem aizrādījumiem. Vēl retāk par pateicību viņš ieraudzīja rezultātus. Un tomēr tie bija!

Nav daudz atmiņu rakstītāju, kuri ar Blaumani bijuši saskarē jau kopš bērnības. Viens no tiem, profesors, ķīmijas zinātnu doktors Arvīds Kalniņš, Blaumaņa krustdēls, stāsta: zēna gados «.. izjutu viņa dzīvo interesi par visām manas mazās dzīves «problēmām» un centos vērīgi sekot viņa padomiem un pamācībām. Tā, piemēram, visu mūžu esmu palicis uzticīgs Rūdolfa Blaumaņa norādījumam par nesmēķēšanu un alkoholisku dzērienu nelietošanu.»²

Pēteri Jirgensonu Blaumanim neizdevās noturēt uz ceļa, toties lielā, smagā problēma, iedzīvināta šā puiša literārajā liktenī, mākslinieciski emocionāli uzrunā neskaitāmos lasītājus un skatītājus.

Blaumaņa sabiedriskā misija ir savdabīga, viņa neparasti gaišās, spēcīgās personības noteikta. Visi, kas ar Blaumani savā mūžā tikušies, neatkarīgi cits no cita līdzīgos vārdos un izteiksmē atstājuši liecības, kas saplūst vienā — Blaumanis visiem vēlēja labu. Cik vien bija viņa spēkos — un dažkārt pāri spēkiem — darija labu. Kaut arī bieži vilās,

¹ Citēts no: *Blaumanis R.* Kopoti raksti. — 12. sēj. — 92. lpp.

² Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 171. lpp.

nepārstāja ticēt labajam cilvēkos. «.. Rūdolfa Blaumaņa silto smaidu, ko izstaroja viņa vērīgais acu skatiens, gadu gaitā no atmiņas nevar izdzēst.»¹

* * *

1888. gadā no 18. līdz 21. jūnijam Rīgā notiek III vispārīgie latviešu Dziesmu svētki. Gatavošanās ilgusi pāri par gadu, «.. vairāki preses izdevumi («Dienas Lapa», «Baltijas Vēstnesis», «Balss») jau priekšlaikus kļūst par sava veida forumu, kurā ierosinādami, papildinādami, iebilzdami iesaistās gan zināmi, gan anonīmi autori, kopus veidojot to ieinteresētības un līdzdalības gaisotni, kas iezīmē šos Dziesmusvētkus.

Gatavošanās gaidāmajam notikumam konsolidē dažādus sabiedrības slāņus. Visi latviešu laikraksti, ar «Baltijas Vēstnesi» sākot un tā pretpolu «Dienas Lapu» beidzot, aicina svētku vārdā aizmirst agrākās nesaskaņas, pārvērst tos par miera un sadraudzības svinībām. (...) Turpat vai veselu gadu avīzes iztirzā arī iespējas Dziesmusvētkos paspilgtināt gadu gaitā pabālējušās tautas ieražas — apdziedāšanos, ligošanu, jau puslīdz aizmirsto seno tērpu darināšanu. Atmodinātā interese patiešām vēršas darbos, kas jūtami papildina folkloras vācēju paveikto.»²

Visenerģiskākie mudinātāji un darītāji ir Jurjānu Andrejs un Vīgneru Ernests, kuri kopā ar Indriķi Zili tiek izvirzīti svētku virsdiriģentu smagumam un godam.

Vienā no savām daudzajām publikācijām Jurjānu Andrejs raksta: «Bet ne vien no Latvijas malām un ne vien latvieši kājas aun uz šiem svētkiem. I un II dziesmu svētki ir atstājuši tik lielisku iespaidu, ka iz tālākām Krievijas malām taisās mūs apciemot mūsu radinieki krievi, mūsu brāļi leiši, mūsu kaimiņi igauņu bāleliņi, neizņemot vācus! Lai šie mūsu ciemiņi mūs cienītu, mums vajag visiem spēkiem saņemties, ka svētki spoži izdodas.»³

Vispārējā aizrautība, daždažādo autoru rakstos jutamā pacilātība sapurina arī ērglēniešus. Galu galā tas ir viņu pagasta vīrs, kurš stāv svētku pašā priekšgalā un pašlaik latviešiem vispār atzīts kā «pirmais

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 172. lpp.

² *Bērziņa* V. Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā. — 137. — 138., 140. lpp.

³ Balss. — 1888. — 2. martā.

skaņotājs»¹. Viņš tas dižākais, tomēr ne vienīgais, kurš no Meņģeļiem Ērgļeniešu vārdu aiznesis tautā.

Cetri brāļi — Juri, Jāņi —
Visi lieli pūtējiņi:
Dižais vilka jauku dziesmu,
Citi līdzī trīsināja.²

Ērgļenieši jau ilgstoši un pat vēl 1887. gada augustā žēlojās, ka viņiem nav kora. Bet nu īsā laikā skolotāja K. Rasiņa vadībā tas ir radīts un pirmsjāņu nedēļā kopā ar piebaldzēniem, kuri, caurbraucot apmetušies kādā Ērgļu piekalnē atpūsties un vēlreiz samēģināt balsis, dodas uz Rīgu.

Blaumaņa pacilātais noskaņojums, braucot viņiem līdzī, ir piliens trīs tūkstošu dziedātāju un vairāk par piecpadsmittūkstoš klausītāju jūsmas vilnī.

Bet Ērgļu latviešu sabiedrībā Blaumanis laikam vēl nav īsti iejuties. Viņš neturas kopā ar koristiem, bet uzaicina skolotāju Jirgenu līdz Koknesei braukt ar viņu divatā Braku pajūgā. Viņa ceļabiedrs stāsta: Rīgā «braukājam ar važoni, meklēdami no vienas viesnīcas uz otru, bet visas pilnas. «Brauksim vēl uz «Trim rozēm»», Blaumanis nosaka. Tur ar netiekam iekšā.»³ Beidzot abi apmetušies istabiņā vācu privātskolā Marijas un Dzirnau ielas stūrī, kur Blaumanis skolotāju jaunkundžu un viņu kavalieru sabiedrībā pavadījis arī pēdējo svētku vakaru. Kad Jirgens aicinājis viņu līdzī uz koristu balli, rakstnieks slimības dēļ atrunājies, ka neiesot, jo tur putekļi. Bet laikam ne tas vien. Lielais dziedātājs, vēlākais Ērgļu vīru kvarteta un dubultkvarteta tenors pagaidām vēl ir tikai klausītājs, nevis dalībnieks.

Lai nu kā, bet tomēr brauc. Un uzsūc sevī to lielo kopu sajūtu, kādā viņš Rīga. Jo nu viņš vairs nav vācu skolnieks, kā iepriekšējos svētkos. Jau veselu gadu Blaumanis ir latviešu rakstnieks.

Uz svētkiem un vispār pirmoreiz uz Rīgu brauc arī sešpadsmitgadīgais Druvienas korists Poruku Jānis. Iespaidu spilgtums dzīvo tēlojumā «Brauciens uz dziesmu svētkiem».

¹ Šādi Jurjānu Andreju nogodājis Rainis «Apdziedāšanas dziesmās III vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem». Arī periodikā šais gados jaunais mūziķis tiek atzīts par tādu, kurš «latviešiem saskandinājis vislabākās dziesmas».

² [Rainis.] Apdziedāšanas dziesmas III vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem. Sakrājis Jāns Jasēnu Plikšis. — R., 1889. — 29. lpp.

³ Citēts no: Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj. — 66. lpp.

«Mēs bijām ceļā uz Rīgu: uz dziesmu svētkiem — un viss ceļš manim bija kā izpušķota gatve svētku gājienam. Visur jūnija zaļums un siltums, visur dzīvība un skaņas. (..) Kurzemieki, videmieki, latvieši no Vitebskas un no čuknu robežām, visiem viena jūta, viena doma: godināt savu darbu, savu dzimteni kopīgām dziesmu skaņām.»

Brauc Pēterburgas, Tērbatas, Maskavas studenti.

Tikko pēdējos universitātes beigšanas eksāmenus nokārtojis, no Jasmuižas kopā ar māsu Doru svētkos ierodas Jānis Pliekšāns.

Tērbatnieki, semestri beidzot, atvadījušies uz redzēšanos Rīgā, svētkos, jo arī viņi, tāpat kā visa Latvija, dzīvojuši to gaidās. Eduards Veidenbaums, kopā ar draugu iztaisījuši apmēram 250 km garu «kāju ceļojumu» no Tērbatas cauri Vidzemei, jau pusotru nedēļu pirms svētkiem nonāk Rīgā. Svētku varenība viņu tā saviļņo, ka savam draugam Edvartam Treimanim-Zvārgulim viņš saka: «Pirmo reiz man šķiet, ka latvieši ir brīva tauta.» Pēc Treimaņa domām, dzejolis «Pa Latvijas kalniem un lejām» uzrakstīts šī pārdzīvojuma iespaidā.

Reizē ar ērgļeniešiem Rīgā ieraušies vecpiebaldzēni. Abi sābru kori ir tikai divi no simt septiņpadsmit. Atbraukuši pat latviešu kori no Maskavas, Pēterburgas un Pleskavas. Un Vecpiebalgas «hronists» Kaudzītes Matīss raksta: «Vai šie sapņi, vai šī patiesība?! — — Mazā latvju tautiņa, vai tu patiesi spēj būt iz sava vidus bezmaz trīs tūkstoši labi mācītu dziedātāju? (..) Kurš sapņotājs būtu varējis sapņot jel priekš 20 gadiem, ko tagad patiesībā piedzīvojam?!»¹

Turpat pusi no svētku repertuāra aizņem latviešu tautasdziesmas. Tās, beidzot godā celtas un ar gaviļēm uzņemtas, pierāda, ka spēj saviļņot dziedātājus un klausītājus vēl dziļāk par ciltautu mūzikas gabaliem.

Āronu Matīss sakopojis divi tūkstoši sešdesmit septiņas tautasdziesmas, Pūcišu Ģederts tās izdevis grāmatā. (Pirmoreiz Latvijā pašu latviešu veidots krājums!) Tāpat svētkus godinājis Kažoku Dāvis, izdodams sava netaisnā drauga un domubiedra Ausekļa Rakstus divos sējumos, un Bernhards Dīriķis, iespiezdams un laizdams klajā Andreja Pumpura iepriekšējā gadā pabeigto tautas eposu «Lāčplēsis». Visas šīs grāmatas «Trešajos dziedamos svētkos varēja dabūt sapirkties». Un pirka arī. Blaumanis nopērk Āronu Matīsa tautasdziesmu krājumu un pēc tam, kā stāsta brālis, to ļoti pamanīgi lasījis, izmantojis kā mācību grāmatu. Un gan jau viņš nepaiet garām arī Auseklim un Pumpuram.

¹ Balss. — 1888. — 13. jūl.

Blaumani allaž dziļi kremtusi doma par latviešu kultūras nespēju izlauzties ārpus savām robežām un piespiest sevi atzīt plašākos mērogos.

Trešie Dziesmu svētki pirmoreiz atbalso mūsu tautas garīgo spēku citās tautās. Protams, nav runa par to, kā lielo notikumu uzlīd rusifikatoru priekšpostenis — reakcionārā avīze «Рижский вестник» un bēdīgi slavenā «Düna-Zeitung». Viņi Dziesmu svētkos un tiem veltītajos latviešu preses rakstos saskata gandrīz vai draudus pastāvošajai valsts varai. Bet visumā vāciešu attieksmē notikušas straujas pārmaiņas — no nicinājuma Pirmajos, caur vienaldzību Otrajos viņi Trešajos nonākuši līdz labvēlīgām, saprotošām, pat cildinošām atsauksmēm. Vēl labu laiku pēc svētkiem avīžu «Rigasche Zeitung», «Zeitung für Stadt und Land» un «Rigaer Tageblatt» vērtējumus pārpublicē gan «Dienas Lapa», gan «Baltijas Vēstnesis», gan citi izdevumi un «informē par īgaņu laikrakstos «Olevik» un «Virulane», kā arī Šveices izdevumā «Schweizerische Musikzeitung und Sängerbblatt» u.c. latviešu svētkiem izrādīto ievēribu. (..)

Trešie dziesmusvētki ievīlkuši tik dziļi sliedi tautas kultūras druvā, ka vēl ilgi publicistikai ir ko iztirzāt, vērtēt un ierosināt. (..)

Pārlasot šo atskaņu aprakstus no Valmieras, Jelgavas, Piebalgas un daudzām citām vietām un izsekojot uzņēmīgo piebaldzēnu nelielā koriša dziesmotajam ceļojumam uz Vilandi, Hāpsalu, Rēveli, Helsingforsu un Tērbatu (Tallinu, Helsinkiem un Tartu — L.V.), no kurienes uz Rīgu nāk īgaņu un vācu avižnieku atsauksmes, jānotic, ka patiešām «dziesmu svētki ir bijuši lauku koriem par uzmundrināšanu un pacilāšanu».»¹

Ne jau tikai koriem vien. Visai tautai, tās inteliģencei, sevišķi māksliniekiem, svētki ir devuši gan redzamus, gan neredzamus impulsus.

Jurjānu Andrejs, viens no svētku ietekmē nodibinātās Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisijas galvenajiem vīriem, kļūst par visas latviešu mūzikas dzīves virzītāju.

Pirmo reizi kopkorī atskan jaunā, Pēterburgā par latvieti kļuvušā Jāzepa Vītola dziesma.

Blaumanis pievēršas tautasdziesmu studēšanai un, arīdzan Andrejanova skubināts, sāk tās tulkot vāciski.

Rainim svētku iespaidi dod pirmo patstāvīgo grāmatu. Viņš asprātīgi turpina Vigneru Ernesta ierosināto, šais svētkos pirmoreiz atdzīvināto sentēvu paražu — apdziedāšanos, un nākamā gada sākumā iznāk Jāņa Jasēnu Plikša «Apdziedāšanās dziesmas III vispārīgiem latvju dziesmu

¹ Bērziņa V. Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā. — 147., 151 un 154. lpp.

svētkiem», kas veltītas «Mūsu dižano dziesmu svētku mīļajiem dziedātājiem un dziedātājām». Jaunais dzejnieks līdzās svētku varenībai uztvēris arī otru pusi — nekārtības, rīkotāju neizdarību, nevērību un kundzisko augstprātību pret dziedātājiem, liekot saprast, ka tautā notiek strauja slāņošanās. Tomēr līdzās kritiskajai apdziedāšanai grāmatā spēcīgi skan izjūta, ko latviešiem kā nācijai nozīmē Dziesmu svētki, jau sākot ar pirmo Rīgas nodimdināšanu 1873. gadā.

Ceļaties, miega latvji,
Trešu reizi gaiļi dzied;
Kurš šoreiz necēlās,
Mūžam putriets¹ palikās.²

Blaumanis sāka mosties pēc otrajiem gaiļiem. Trešos viņš saņēma jau uzcēlies, lai pilnām riekšavām smeltu to rīta spirtumu, kas plūst iz tautas dzīlēm.

¹ Putras vācietis — sinonīms kārklu, skalu un pakulu vācietim, resp., puspārvācotam latvietim.

² [Rainis.] Apdziedāšanas dziesmas III vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem. — 8. lpp.

II. LATVIEŠU RAKSTNIECĪBAS PŪRS

Ko spēj dot latviešu literatūra 80. gadu pirmajā pusē, respektīvi, kāds ir tās spēks vai nespēks līdz Blaumaņa debijai 1887. gadā? Tikai salīdzinājumā mēs spēsim novērtēt Blaumani kā turpinātāju un Blaumani kā jaunā sācēju.

«Sen beidzies dzejas laikmets svēts,» rezignēti raksta students Eduards Veidenbaums, bet neviens jau viņam to nedrukā, jo ironiskā smīna pavadītās rindas trāpa pārāk asi:

Tu raksti romānīšus vieglus
Un saprātīgi zobojies,
Lai plašai publikai ceļ smieklus, —
Tu redzēsi, kā tad tev ies:
Būs slava liela, kaudzēm naudas,
Un dzīvi baudīsi, cik jaudas.

Jā, 60. un 70. gadu jauneklīgi pārgalvīgā drosme un dzejas svētuma izjūta daļēji paplēnējusi. Nacionālās atmodas ceļa sākumu cirta vīri, kas dzīvoja un strādāja ar Krišjāņa Valdemāra devīzi: «Ak, sniedziet jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jēl saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā!»

Tagad paspējuši savairoties tādi, kas gudrības saules spīdumu veikli pārvērtuši zelta naudas spīdumā un rūpes par saviem tautas brāļiem atstājuši galvenokārt runāšanas reizēm.

80. gadu otrajā pusē, lokalizējot vācu autoru L. Treptova un L. Hermana lugu «Mūsu dakteris», Blaumanis aizrautīgam, mākslas milestības pārņemtam deju skolotājam liek teikt: «Vecais Zvaigzne pavisam necēls cilvēks. Vakār viņš man vaicāja, vai Tērbatu tādēļ esot

atstājis, ka tur danču skola man maz ienesuse. Ienesuse? Gatavs rīdzenieks, kam par citu neko nerūp kā par ienākumiem!»

(Lokalizētais «rīdzenieks» oriģinālā ir «Kleinstädter» — mazpilsētnieks.)

Līdz šim uzbrukumi latviešu kultūrai nāca no vāciešu puses. Bet 70. un 80. gadu mijā briesmas sāk uzglūnēt no aizmugures, no savējiem.

Tas viss ir gauži paradoksāli. Strauji, gandrīz ielavīnveidīgi 70. gados ir sākusi vērsties plašumā latviešu grāmatniecība. Lieliski! Vēl nesen bija tikai tāds mazumiņš savējo gaudu un svešu roku pabērtās žēlastības druskas, bet nu — laikā no 1867. līdz 1885. gadam — iznācis, pēc aptuvenām ziņām, vairāk nekā tūkstošs daiļliteratūras grāmatu un avīzēs, mēnešrakstos, kalendāros tiek drukāts daudz stāstu, romānu, dzejoļu.¹

Bet kāpēc tad arvien biežāk, arvien satrauktāk un asāk atskan «balss iz publikas», balss iz pašu rakstnieku vidus?

Pēterburgas universitātes matemātikas students Jānis Puriņš-Zvīgulis:

«Vācietis ar koncentrērtu, iekšpusīgu dabu saņem iespaidus un krauj viņus savā sirdī kā maisā līdz sprāgšanai un tad sāk laist vaimanas pa visiem caurumiem. Vārdu plūdos viņš vislabāk mēdz apsliecināt labas domas. Lai gan no Heines laikiem jau daudz ir karots pret šādu «Ueberschwänglichkeit» (pārspīlētu — L.V.), tomēr par velti. (..)»

Latviešu karakterā nav nekā no vāciešu sentimentalitātes un, ja šur un tur tagadējos laikos kas no viņas atronas, tad tie ir pampumi, kurus vajaga ārstēt. (..)

Mūsu bagātā manta, tautas dziesmas, viscaur rāda mūsu senču smalko ironiju, un, kur šo atrod, tur nevar būt «Ueberschwänglichkeit».»²

Par rimnieku bistamu savairošanos pūkojas arī kāds cits pēterpilietis: «Lasītāji gan nomanīja, ka viņu galvas pavieglas; viņu dēļ dzejnieka vārds nācis pie latviešiem puslīdz neslavā. (..) Kas minētiem rakstniekiem (Auseklīm, Zvaigznītem u.c. — L.V.) bija dabīgi un vietā, šo atgremotāju dzejā izskatījās pavisam nedabīgi. (..) Tautas dziesmas mums ir tagad dārgs materiāls, no kura varam mācīties tautas dzīvi un tikumus. (..) Mēs prasām no katra dzejnieka, ka tas mums zīmētu dzīves patiesību, proti, ka tas mums zīmētu dzīvi tādu, kāda viņa ir pie zināmas tautas zināmā laikā.».»³

Viens no pašiem darbīgākajiem literatūras vērtētājiem 70. un 80. gadu mijā — Kaudzites Matīss izvērs plašu un ilgstošu polemiku, kas sākas ar J. Lautenbaha-Jūsmaņa folkloru atdarinošā dzejojuma «Zalkša līgava» kritiku. Te pirmo reizi, kaut arī ierakta bezgalīgos ķildu sīkumos, izskan doma, ka atdarinājumi nevar būt mākslas darbi un ka mākslai jāatspoguļo patiesā dzīve.

¹ Sk.: *Apinis* A. Latviešu grāmatniecība. — R., 1977. — 240. — 241. lpp.

² Baltijas Vēstnesis. — 1882. — 30. martā.

³ Tēvija. — 1885. — 20. febr.

Zinību komisijas¹ vīri mēģina lietas labā kaut ko darīt un 1885. gadā izsludina stāstu un lugu konkursu, kura noteikumos ietilpināta šī prasība — attēlot mūsu patieso dzīvi. Tiek iesūtītas piecas lugas un trīs stāsti, bet neviens nav godalgas vērts.

Sak parādīties raksti par nepieciešamību gaumes līmeņa labad tulkot latviešu valodā Šekspīru un Homēru. Tiek apcerēti arī šķēršļi. Nav ar ko samaksāt tulkotāju milzu darbu, jo šīs grāmatas pirms ļoti maz. Varētu vienīgi ar sabiedrības ziedojumiem, ar Zinību komisijas gādību. «Homēra tulkošanai valodas ziņā rastos vismazāk šķēršļi, jo ir daudz latviešu filologu, kuriem pietiekošas zināšanas grieķu valodā. (..) Tādu latviešu, kas pilnīgi prot angļu valodu un kas gribētu un spētu ķerties pie Šekspīra tulkošanas darba, gan daudz nebūs.»²

Laubes Indriķis ar rakstu «Latviešu kritiķa uzdevums» mēģina iekustināt citu sviru.

«Kritiķis, kas strādātu Lesiņa (Lesinga — L.V.) garā, mums nepieciešams, lai rakstiem izšķirtu graudus no sēnalām un citu literatūru padibeņus neuzņemtu mūsu rakstniecībā. (..) Mūsu dzejnieku barām, kādus izņemot, vēl arvien patiesība rūgta, un tamdēļ taisnas kritikas tiem nebūs miļas.., īpaši tādiem, kas, kādus dzejolišus saskandinājuši, jau domājas esot lieli dzejnieki: ar trijām dzejiskām jūtām un piecām prātīgām domām vēl neuzrāpsimies dzejas kalna čukurā.»³

Domu izmaiņā iesaistās Apsīšu Jēkabs: «.. mūsu dzejas tagadējam virzienam nevajadzētu būt tikai vien aklam pakaļdarījumam svešu tautu piemēriem, nedz arī vienīgi dzīties katru vielu tērt tautas dzejas uzvalkā, bet ka tie «īstie» sava «gara patiesībā» ņemtu savai dzejas vielai to visderīgāko formu, kas saturam ļauj visgaišāk un svabadāk parādīties, — jo virslieta arvien paliks kodols, ne čaumala.»⁴

«Ja ieskatāmies jauniznākušajās grāmatās, tad redzam, ka pilnīgi divas trešās daļas no tām ir sēnalu, un tikai daudz, ja viena trešā daļa labu, derīgu rakstu. (..) .. kā lai karojam pret šo ienaidnieku, kas draud nomākt un pārvarēt tautas labākās jūtas?»⁵ — tāds, lūk, ap 80. gadu vidu ir visu jautājumu jautājums.

No šiem un daudziem citiem rakstiem izlobāms, ka to latviešu

¹ Zinību komisija dibināta tūlīt pēc Rīgas Latviešu biedrības izveidošanas — 1869. gadā, jo līdzās saimnieciskajai darbībai — biedrības nama projektēšanai, celšanai, uzturēšanai, līdzekļu vākšanai —, ko kārtoja tā sauktie saimniecības vīri, bija vajadzīgi arī cilvēki, kas nodarbojas ar kultūras dzīves organizēšanu. Nodibināt šādu atsevišķu komisiju piedevām pamudināja Maskavas Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrībā pamodusies interese par latviešiem un uzaicinājums Rīgas Latviešu biedrībai vākt etnogrāfiskos materiālus.

² Baltijas Vēstnesis. — 1884. — 14. janv.

³ Rota. — 1885. — № 48. — 570. lpp.

⁴ Austrums. — 1886. — № 6/7. — 379. lpp.

⁵ Baltijas Vēstnesis. — 1887. — 22. janv.

inteliģences daļu, kura patiešām ir inteliģence, satrauc galvenokārt divas parādības.

Pirmkārt, tie ir sēnalu jeb lubu literatūras — gan tulkojumu, gan oriģinālu — plūdi, kas tikko dzimušo latviešu grāmatniecību draud pārvērst slikšņā, kurā nogrimt visplašāko tautas slāņu gaumei, domu un jūtu spēkam.

Otrkārt, tie ir diletantiskie teiksmainie dzejojumi, kas pretendē uz folkloras garu, uz radniecību ar Ausekļa kaismīgo, patriotisko dzeju, uz «augstām domām un jūtām». Faktiski šie Lautenbaha-Jūsmaņa un viņa gara radnieku sacerējumi nav tik bīstami kā lubeniecisko grāmatu milzu tirāžas, jo daudzi tos nemaz nelasa, tāpēc ka tie ir izteiksmē samudžināti, saturā pārgudri un stiepti, tātad gluži vienkārši garlaicīgi. «.. viņu dzejās mīt burvīgs gars: / Tās miegu mums dāvina gārdu,» ironizēja Veidenbaums.

Tātad pirmās nozīmības jautājums — lubu literatūra, kas uzbrūk lasītāju gaumei ar negantu agresivitāti. Lasītājus apdullina bālās grēfienes, kapsētas Urzulas, Venēcijas asinsnaktis, seš- un 720-kārtīgas slepkavības un daudz tamlīdzīgu “šedevru”. Simtos burtnīcveida grāmatu ar turpinājumiem un neparasti lielām tirāžām. (Piemēram, A. Šternberga «Cīnīšanās uz dzīvību un nāvi jeb Belgrades roze» iznāk neskaitāmos burtnīcu turpinājumos uz 1792 lappusēm.)

Tulkošanai izvēlas gan vienkārši izklaidējošas grāmatas, «gan «vēsturiski romantiskus» stāstus par bruņiniekiem viduslaiku pilis, skaistām verdzenēm, augstas kārtas jaunekļiem, kas auguši pie vienkāršiem ļaudīm, gan stāstus par «razbainiekiem» un «konterbantniekiem»,... gan izslavētu noziedznieku dzīves aprakstus, gan krimināldarbus, kur galvenais bija notikumu šķetinājums, gan šausmu literatūru. (...) 80. gados izdevēji «uzdūrās īstai zelta āderei» — tie bija «indijāniešu stāsti» par eiropiešu cīņām ar Amerikas iezemiešiem prērijās un mūžamežos. (...) Triviālajā literatūrā vide ir ārkārtīgi grezna, ārkārtīgi noslēpumaina vai ārkārtīgi mežonīga, notikumi sakāpināti. Varoņi ir neticami cēli, neiedomājami skaisti, neredzēti nežēlīgi, īsti supermeni.»¹

Pret šo sēnalu barību Anša Leitāna 40. gados tulkotie stāsti «Grāfa lielmāte Genoveva», «Kara lielskungs Eistakius», «Priežkalna Roze», «Puķukurvītis» un citi līdzīgie ir tirā klasika. Lasītājam no sirds labu vēlēdams, tulkotājs bija sameklējis ne tikai Vācijā, bet visā Rietumeiropā pazīstamas grāmatas, no kurām daudzās izmantoti kopš viduslaikiem populāri, pusfolklorizējušies, spraigi sižeti. (Ne velti Genovevas, Zigfrīda un Golo tēli latviešu literatūrā ienāk otrreiz — apmēram pēc

¹ Apinis A. Latviešu grāmatniecība. — 254. — 255. lpp.

60 gadiem. Dziļu kaislibu plosītie raksturi, kurus apstrādājis arī 19. gadsimta vācu dramaturgs Frīdrihs Hebels, tikmēr nav likuši mieru Blaumanim, kamēr viņš tos sācis atdzīvināt lugā «Genoveva», diemžēl šo darbu nepabeidzot.)

Kopš A. Leitāna intensīvā, pašreizlīdzīgā darba latviešu rakstniecības tukšajā, neiekoptajā laukā ir pagājis gandrīz pusgadsimts. Tagadējie tulkotāji lielākoties dzenas pēc peļņas un slavas. Viens no citīgākajiem lubu literatūras tulkotājiem, reizē vispopulārākais peršu un ziņģu rīmnieks (80. gados ap divpadsmit grāmatu) ir Lapas Mārtiņš, kurš «Mīlestības un mīlestības gaudu dziesmu» 1877. gada izdevuma ievadā savu darbošanos ir pamanījis pat teorētiski pamatot: «Lielākā tautas daļa ir vēl nemācīta, un tādēļ tikai priekš tās, īpaši priekš tās jaunības esmu savas dziesmas sacerējis (un lubu gabalus tulkojis — L. V.). Mans nolūks nav vis ar savām dziesmām slaveniem dzejniekiem blakām stāties, kādu mūsu tautai pēdējos gados ir vairāk radušies, kas savus dzejoļus ar tik dziļu saturu sacerē, ka tos var tikai puslīdz mācīti pilnīgi saprast.»

Par Lapas Mārtiņu ir pieņemts tikai vīpsnāt. Blaumanis vēl 1907 gadā nevarēja rimties un publicēja dzejoli «Aiziet!».

Kad vajadzīgs bij ziemas svētku
Vai lielo dienu dzejas krons,
Tad allažiņ ar Lappas tētku
Bij smuki pildīts feļetons.

Kad Jūles sirds pēc isas sprīnģes
Iesāpējās, ka velti cer,
Viņš sarakstīja gaudu ziņģes,
Kas tagadiņ vēl lieti der.

Ak, veco laiku salkanība!
Tai Lappa bij viens riktīgs zōns.
No ķēkšām nāks tam pateicība,
No «Balss» turpreti spinzijons
(pensija — L. V.).

Lapas Mārtiņš — viens no visspilgtākajiem un skumjākajiem piemēriem, kā dzejnieks, pildot «sociālo pasūtījumu», norakstījis savu talantu. Talants ieplaiksnaš dažā patiesi sirsnīgā mīlestības un patrio-

tiskā dzejolī un asās pretvācu un antiklerikālās parodijās. Interesanti, ka īgaunī, nepazīdami Lapas Mārtiņa kļūmos dzejas soļus, viņu kā abu tautu kultūras sakaru veicinātāju vērtē ļoti atzinīgi.¹

Šādi un līdzīgi gadījumi stāvējuši Blaumanim acu priekšā, kad viņš pēc daudziem gadiem jaunajam Linardam Laicenam iesaka nelaist visu uzrakstīto klajā, jo «viens spēcīgs dzejols iespiež viņa autora vārdu lasītāja atmiņā, 100 vāju padara viņa vārdu tādu kā pretīgu»². Bet kā tad paliek ar Lapas Mārtiņa atzišanos necensties līdzināties gudriem dzejniekiem un rakstīt nemācītiem? Tā ir kaut naīva, tomēr pietiekami pašapzinīga nostāšanās pret Tērbatas universitātes lektora Lautenbaha-Jūsmaņa un viņa domubiedru estētisko deklarāciju, ka viņi savā darbībā vadoties tikai no «augstās mākslas» principiem, kas neesot vis katram saprotami (un, pēc viņu domām, tieši tāpēc tie ir jo cēlāki). Bet vairums lasītāju šo viltus cēlumu nepieņem un labāk lasa indiāņu stāstus.

Latviešu literatūra acīm redzami nīkst starp divām neauglīgām galējībām. Viena pievelk lasītājus, bet apkrāpj viņu jūtas un domas. Otra vispār atbaida no grāmatām. Kura sliktāka? Kura labāka? Iekams nav neviena cita varianta, varbūt tomēr labāk, ja ļaudis patērē kaut vai triviālo lasāmvielu nekā nelasa nemaz?

Cits variants? Jā, absolūti nepieciešams ir cits variants, kurā būtu sabalansēta veselīga popularitāte ar neapstrīdamu līmeni. Tas būtu cilvēku daiļuma izjūtas un mākslas patiesīguma kritēriju glābējs.

Ja pašlaik valdošos var raksturot: viens — populārs un nemāksliniecisks, otrs — nepopulārs un nemāksliniecisks, tad glābējam jābūt kā tautasdziesmai — populāram, dzidri skaidram, visiem, pat vissīkākajam ganu zēnam asinīs riņķojošam un vienlaikus augsti mākslinieciskam. Tad tas sakustinās cilvēkos tās jūtas, ko vajadzīgs sakustināt, nevis tikai tās jūtas, ko viņi grib, kā, citējot Gēti, par šo pašu laiku un šo pašu problēmu mūzikā vēlāk rakstīja Jurjānu Andrejs. Jo ne tikai lasīt, bet arī dziedāt un muzicēt gribētāju patēriņam no Vācijas pludina iekšā sacerējumus, kas stāv tālu no tās skaņu mākslas, ar kuru vācu tauta patiesi var lepoties. «Mums ar visiem spēkiem jācenšas šādu panīkušu garšu celt caur to, ka dodam publikai, neskatoties uz to, vai viņai patīk vai nepatīk, tikai labu un daiļu, tad publika ar laiku arī ieradīs to cienīt, jo «tikai neierašana baudīt ko labu ir par iemeslu tam, ka daudz cilvēkiem patīk kas triviāls, prasts, rupjš» (Gēte).»³

¹ Исаков С. Сквозь годы и расстояния. Таллин, 1969. — С. 195 — 198.

² Vestule L. Laicenam 1904. g. 17. okt.

³ Jurjāns A. Baltijas Vēstnesis. — 1890. — 30. nov.

Kā lai cilvēkiem iedod tikai labu un daiļu? Kā lai to izdara, piemēram, grāmatniecībā?

Ideālisti, kuri gribēja laist klajā tikai vērtīgas grāmatas, boikotējot plašo masu tirgus preci — sēnalu literatūru, parasti neglābjami iestīga naudas grūtībās. Bet ne jau katrs ir ar mieru savas pārliecības dēļ izputēt. Lielākā daļa laipoja. Izlaipoja un noturējās Indriķis Alunāns un citi. Kā strādāja Bernhards Dīriķis?

Ar Rīgas Latviešu biedrības dižvīru Dīriķi Blaumanim 80. gadu beigās, sevišķi 90. gadu sākumā iznāca daudz kopīgu darīšanu.

Bernhards Dīriķis — viena no pretrunīgākajām, bet nenoliedzami impozantākajām personībām 60. — 80. gadu sabiedriski politiskajā dzīvē. Viņš bija tipisks latviešu augošās mantīgās inteliģences pārstāvis. Pirmais latvietis, kas uzrakstījis latviešu rakstniecības vēsturi (1860), pirmais Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks (1868—1870), pirmās latviešu dienas avīzes izdevējs un redaktors («Rīgas Lapa», 1877—1888), «Baltijas Vēstneša» izdevējs un redaktors līdz mūža beigām (1868—1892), Teātra komisijas aktīvs loceklis un priekšnieks (1875—1892). Un līdzās visam — izdarīgs veikalnieks.

«Baltijas Vēstnesī» viņš vairākkārt ievieto patiesa satraukuma pilnus rakstus par grāmatizdevējiem spekulantiem, kuri indē tautas garu. Bet sludinājumu lappusēs skaistos ielogojumos reklamē sava veikala produkciju ar šādiem un līdzīgiem nosaukumiem: Konanžets, indiāniešu virsnieks. Šteinerta Ādolfs, kuģenieka piedzīvojumi. Čigāna bērni. Tumšs noslēpums. Cietumnieks Rolfs Tindāls. Saleniece Iva. Dimanta zādzība. Mazais blandons. Helēnas sala jeb Napoleona ļaunais gars u.c.

Un tas viss itin smuki sadzīvo ar sludinājumiem, kuros tiek ieteiktas šādas «derīgas grāmatas dāvināšanai uz dzimumu un vārda dienām»: J. Alunāna dziesmas, «Mērnīeku laiki», M. Kaudzītes sastādītā antoloģija «Dzejnieku labdienas», F. Brīvzemnieka tautas dziesmu izlase, «Pēterburgas Avīžu» piemiņa.

Ne jau velti tie, kuri uz laikmeta parādībām sāka raudzīties ar gaišākām acīm, par Rīgas Latviešu biedrības vadošajiem darbiniekiem mēdza teikt: labā roka nezina, ko kreisā dara.

Tā jau tas ir, un tomēr labā roka padara arī daudz laba. Šis pats veikals Rainim ģimnāzista gados ir tāda kā pašmācības bibliotēka, jo, dzīvodams Dīriķa ģimenē, viņš ne tikai iepazīst viņa personisko grāmatu skapi, bet arī veikalā «izlasa visu latviešu literatūru, kas tur atradies (izņemot lubu literatūras izdevumus). Bet šajā grāmatu pārdotavā viņš atrod arī interesantas grāmatas no Baltijas vēstures; hronikas vācu un krievu valodā (piem., Čehihina izdevumā).»¹

¹ Birkerts A. J. Raiņa dzīve. — Rainis J. Dzīve un darbi: 11. sēj. — R., 1925. — 1. sēj. — 35. lpp.

Varētu teikt: katram taču dota izvēle, ko lasīt, ko nelasīt. Bet nav salīdzināmas tās iespējas, kādas pastāv Rīgas vācu skolu audzēkņiem Jānim Pliekšānam, Rūdolfam Blaumanim, Eduardam Veidenbaumam un kādas — lauku ļaudīm ar pagasta vai, labākajā gadījumā, draudzes skolas izglītību. Lai kaut cik veidotu viņu izpratni, milzu darbu dara lauku tautskolotāji un paaudžu paaudzēs uzkrāto garamantu zinātāji un sargātāji.

Pieticīgo gaumi cenšas apmierināt arī izdevumi, kas ir vēl izplatītāki par jebkuru grāmatu un avīzēm. Tie ir kalendāri ar «literāriskiem pielikumiem» — pašas sazarotākās, līdz vistālākajai zemnieku sētai aiztekošās taciņas, pa kurām rakstītais vārds nonāk pie lasītāja. Lauku ļaudis pareizi vēl tādi grāmatu mīļotāji, kas plauktiņā tās rindotu citu pie citas. Grāmatas mēdz būt vairākiem kaimiņiem kopējas, ar tām mainās, notiek priekšā lasīšana un atkal tālāk došana. Bet kalendārs pat vistrūcīgākajai ģimenei ir katrai savs. «Kalendārs ir tā vienīgā laicīgā grāmata (izņemot ābece u.c.), ko nepārdod vis simtiem, bet tūkstošiem eksemplāros, kas paliek veselu gadu uz galda un dienu no dienas tiek šķirstīta un lasīta. Tādēļ kalendāram vajaga būt savā ziņā mazai enciklopēdijai...»¹

Tas ir visdemokrātiskākais informācijas un literatūras izplatīšanas veids. Gandrīz katra izdevniecība laiž klajā savu kalendāru, un kopā tādu, piem., 1885. gadā sanāk veseli astoņpadsmit. Turklāt vispopulārākajiem kalendāriem uz sava laika grāmatniecības fona ir gandrīz neticami metieni: Stefenhāgena «Veca un jauna laiku grāmata» — 56 000, Plātesa «Vidzemes veca un jauna laiku grāmata» — 30 000, Hekera «Vidzemes kalendārs» — 25 000.²

Saprotot kalendāru iedarbības spēku, tiem roku pielikuši arī Auseklis, Brīvēznieks, Ādolfs Alunāns.

Lai grūtā brīdī drusku nopelnītu, Blaumanis 1895. gadā sāka sastādīt Hekera «Vidzemes kalendāra» literāro daļu. Septiņus gadus ar to nodarbojies, viņš 1901. gada 29. jūnijā vēstulē Hekeram sūdzas, ka nosūtītie pieci tulkojumi ir sagrabināti ar lielām pūlēm, jo «vienmēr ir bijis un būs ļoti grūti kaut ko rakstīt vai izvēlēties tautas kalendāram, ja negrib maksāt nodevas nedabiskai sentimentalitātei un liekulīgai, pirksta biezumā uztrieptai morālei». Rakstnieka brālis papildina: «Rūdolfs mēģināja kalendārā ielikt stāstiņus, kuriem morāle, kā viņš pats izteicās, pilēt nepilēja, bet tas nenācās viegli.»³

¹ Dienas Lapa. — 1886. — 18. okt.

² Sk.: *Apinis* A. Latviešu grāmatniecība. — 259. lpp.

³ Piesaulē. — 1931. — № 8. — 388. lpp.

Tā kā vecajos Stefenhāgena, Hekera, Plātesa un daļēji arī citos kalendāros literāro pielikumu 80. gados vēl sastāda vāciskās Latviešu draugu biedrības mācītāji «priekš mīļajiem latviešiem», kuri joprojām tiek uzskatīti par aizbildināmiem bērniem, tad tiek pasniegti galveno kārt tulkoti reliģiozi moralizējoši vai naivi sentimentāli stāstiņi.

Blaumanim, tāpat kā jebkuram latviešu zemniekam, saistība ar kalendāriem bijusi cieša jau kopš bērnības un sevišķi darbības agrīnajā posmā bez ietekmes nav palikusi («Viņa ceļi», «Trakais Izaks», «Paradīzē» u.c.).

Arvīds Blaumanis stāsta: «Pirmos laikos kalendārs bija gandrīz vienīgā jaunā grāmata, kas nāca mājās. Mazs būdams, atminos, ka māte lasīja jaunā kalendāra stāstus saimei priekšā. (...) .. avīzi «Balss» sāka abonēt 1883. gadā. To viņš (R. Blaumanis — L.V.) lasīja pamatīgi, un daudzas vietas tika priekšā lasītas. Arī kalendāru stāstus Rūdolfš lasīja saimei priekšā.»¹ Un vēlāk šais izdevumos ievietoja vairākus savus stāstus. Ar pilnu parakstu: 1889. gadā «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis», 1893. gadā «Brīnuma zālite». Bet 90. gadu otrajā pusē visi publicēti anonīmi — gan oriģināli («Gudrā Edīņa», «Bailes no laimes», «Ievas laime»), gan lokalizējumi un tulkojumi. Sabiedrībā plaši pazīstamais autors sācis kautrēties no kalendāriem, jo, kā viņa brālis saka, kalendāru līdzstrādnieki tikuši nicināti. Sevišķi jau nu tas attiecās uz veco Hekera izdevumu, tāpēc par līdzdalību tā sastādīšanā Blaumanis klusējis. «Par šo darbu Rūdolfš dabūja laikam 50 rubļu, kas pie vieglā darba bija labi samaksāts. Lai šo peļņu nezaudētu, Rūdolfš tulkoja stāstus, zobus sakodis. Dažreiz arī pats ielika pa stāstiņam.»² Vēlāk rakstniekam bija jāpiedzīvo uzbrukumī presē, ka viņš — pēc paša izteiciena — «izzadzis» no kalendāra savu anonīmo stāstu «Ievas laime». Atbildot apvainotājiem, Blaumanis izteicis savu attieksmi pret šo grāmatniecības veidu vispār un Hekera kalendāru atsevišķi. Tas bija 1904. gads, un rakstnieka pašapziņas līmenis ļāvis runāt, ignorējot ļaužu nicinājumu, netaisnojoties, drīzāk uzbrūkot, asi un lepnī: «Jā, es esmu šo stāstu zadzis! Mana spalva Hekera kalendāru, šo vectēvu mūsu rakstniecībā³, ir «skūpstījuse» — sešus vai septiņus gadus no vietas! (...) To (stāstu «Ievas laime» — L.V.) pazina tie «apakšējie simttūkstoši», priekš kuriem kalendārs tiek drukāts un kuriem pietiek, kad viens uz otru pasaka: smuks stāsts! (...) Ne Hekera kalendāra

¹ Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās. — 9. un 17. lpp.

² Piesaulē. — 1932. — № 3. — 102. — 103. lpp.

³ «Vidzemes kalendārs» pēc vecuma ir otrais latviešu kalendārs, sācis iznākt 1781. gadā. Kopš 1813. gada to izdeva Vilhelms Ferdinands Hekers.

negludašais papīrs manu stāstu padarīja sliktāku, ne «Vērotāja» spīdošais — viņu labāku. (..) .. esmu .. vienu trešdaļu gluži jaunu pierakstījis klāt. Ka šī trešdaļa ir taisni stāsta sākums, tas laikam ticis uzskatīts par visļaudzāk zīmi. Jo čigāns jau arī zagtam zirgam izvilē zobus, par astes galu mazāk rūpēdamies. (..) Es jau pieminēju, ka Hekera kalendārā nodrukāti vairāk manu oriģinālstāstu bez mana vārda.»¹

(Varbūt kalendāros tomēr ir vēl kāds viņa gabals — pirms Blaumaņa zināmās ienākšanas latviešu literatūrā? Šais izdevumos drukāt bez vārda bija parasta lieta.)

Tātad — ko isti Blaumanim viņa rakstnieka gaitu sākumā spēja dot paša tautas literatūra? Vai tiešām šai laikā tur neatradīsim nekā cita kā vienīgi sacerējumus, kas pilēt pil no morāles un dievbijības, kas drebināt drebina ar slepkavībām un kapsētu spokiem, kas smīdina ar «seno dievu jūsmām»?

Ir. Ir jau savs domu, jūtu un mākslas īstums. Bet, ai, cik plāna vēl ir auglīgās zemes kārtiņa, kurā slēpjas dzīvība un kura spēš dot dzīvību tiem, kas slāņosies virs tās!

* * *

Latviešu nacionālās literatūras pamatos ir Jura Alunāna «Dziesmiņas» un Ausekļa «Dzeijas».

Ir avīzēs izkaisīti Barona, Brīvzemnieka, Pumpura dzejoļi.

Ar pseidonīmu Vensku Edvarts grāmatu «Dziesmu pavasaris» paguvjis izveidot Pēterburgas universitātes juridiskās fakultātes students Eduards Skujenieks. Teātris un citas mākslas drīz vien saveda Blaumanī kopā ar viņu un viņa ģimeni. (Luīze Skujeniece, dzimusi Alunāne, bija teātra kritiķe.)

Vensku Edvarts un Esenbergu Jānis izceļas ar ne sevišķi kuplu, bet siltu un patiesu lirika talantu. Esenbergam, vēlākajam Blaumaņa kolēģim Rīgas Latviešu teātrī, tas ir niansētāks un dziļāks, bet noskaņu, kā vēlāk Blaumanis saka — štimungu (un to viņš no lirikas noteikti prasa), nenoliedzami izjūtam arī Vensku Edvarta labākajos darbiņos.

Paaudžu paaudzēs kā dziesma iegājis Vensku Edvarta dzejolis «Debess tumša, mākoņaina».

Satīriskās dzejas sācēji 60. gados «Pēterburgas Avīzēs» šo žanru bija padarījuši par spēcīgu sabiedriskās cīņas ieroci. Tādu virzienu satīrā 70. gados turpināja Auseklis un Pumpurs, vēlāk Ādolfs Alunāns.

¹ Vērotājs. — 1904. — № 3. — 302. — 303. lpp.

Gadsimta sākumā, kad Blaumanis kļuva par humoristiski satīriskā pielikuma vadītāju jaunajās «Pēterburgas Avīzēs» un pēc 1905. gada laikrakstā «Latvija», atklājās, cik dziļa pēctecība saista arī viņu ar Juri Alunānu, Krišjāni Baronu, Jēkabu Zvaigznīti un citiem lielajiem rūgto, iznīcinošo smieklus smēdējiem.

80. gadu satīriķu vidū visskaļāk skan Ādolfa Alunāna balss — gan lugās, kuplejās, gan prozā. Viņa draugs Laubes Indriķis līdzās kritikām un pirmajām latviski uzrakstītajām monogrāfiskajām apcerēm publicējis ap simt piecdesmit humoristiski satīrisku feļetonu. Māteru Juris īsās prozas satīrās pirmais sāk pluinīt tos vīrus, kuri sevi dēvē par tautas vadoņiem, bet kuriem pirmkārt un galvenokārt rūp savs naudas maks.

Latviešu skatuves valdnieks ir Ādolfs Alunāns. Blaumanis viņa lugām nopietni seko, jo klusībā lolo lielus plānus — varbūt kādreiz arī... un ne tikai tā, bet labāk!

Tiem rakstniekiem, kuri «par daudz tālu atkāpjas no tautas dzīves», vairākās avižu replikās par priekšzīmi tiek ieteikti 60. gados publicētie K. Barona stāsti «Samaitāta tirgus braukšana», «Vectēva precības» un J. Zvaigznītes «Bāra bērns».

Nopietni strādā ērglēniešu netālie kaimiņi — abi pārnovada skolotāji brāļi Kaudzītes: «Mērnīku laiki» pa abiem un divi dzejoļu krājumi Matisam Kaudzītem. Un, ja izdodas uzrakstīt tādus kā «Tautas mīlestība» un «Brūklenājs», tad to nepamanīt nevar. «Mērnīku laikus» Blaumanis vēl pārlasījis mūža nogalē. Ķencis, Pāvuls, Švauksts, Pietuka Krustiņš viņa humora izjūtai ir īsti pa zobam. Kad viņš gulēja Braku istabiņā smagi slims, bezgala drūmā garastāvoklī, tie viņam varēja būt daži no nedaudzajiem tumšo domu klievētājiem. Romānu iepazīt Blaumanis ieteica arī savam literārajam audzudēlam — Braku puisim Pēterim Līcītim.

Allaž gardi smiedamies par jocīgiem atgadījumiem dzīvē, Blaumanis tos labprāt meklē arī rakstos, 80. gados Brakos visi ar lielu patiku lasa Jāņa Purapuķes humoreskas, kuras šai laikā parādās gan avīzēs, gan autora sakopojumā «Jocīgajā kalendārā» (1883. un 1887. g.). Blaumanis nav noliedzis, ka dažā vīņa agrīnajā humoristiskajā stāstiņā arī Purapuķe atstājis kādas pēdas.

Tomēr nevar salīdzināt Purapuķes joku taisītājus un joku objektus ar Kaudziņu tēliem, uz kuriem varētu attiecināt Blaumaņa teicienu, ka viņam kā lasītājam patīk, ja viņš no stāstu varoņiem var šķirties kā no dzīviem pazīstamiem. Un vai tad Ķencis var nekļūt par tuvu paziņu?

Kopā ar citiem «labākajiem» Čangalienas un Slātavas dēliem viņš jaunam rakstniekam var parādīt, kā viņi paši vārdos un darbos māc

atklāt savus raksturus, neuzveļot šo nastu autora pleciem. Un kā viņi runā! Ķencis teiktu — katrs pats savā vīzē, Švauksts — katrs iekš savu personlich manieri, Pietuka Krustiņš — individuāligā stilā.

Un tomēr agrīnajos gados, atbildot uz jautājumu par mīļākajiem rakstniekiem, Blaumanis no latviešiem ir minējis Apsišu Jēkabu, nevis Kaudzītes.

Iemesli varētu būt dažādi.

Vispirnmām kārtām Blaumanim tuvāki mazo formu darbi. Tā, cildinot Pēteri Rozegeru, viņš domājis galvenokārt šī autora stāstus, nevis romānus.

Otrkārt, Blaumanim patīk stingra, loģiska darba kompozīcija, kur mākslinieciski spilgtākās personas būtu arī galvenās darbības virzītājas. Bet «Mērnieku laiku» autori visatbildīgāko — sižeta grožu rokās turēšanu — diemžēl neuztic saviem dzīvākajiem tēliem. Vienu sižeta vilcēju zirdziņu ar savām rakstura īpašībām un to sadursmēm patiešām veiksmīgi «kučierē» Oļiņiete, Prātnieks, Gaiķiņu Tenis. Bet abu pārējo — gan īsto mērnieku, gan dēkaino neliešu — pajūgu vadību autori nodevuši bālām, samocītām svešinieku kopijām.

Tie cilvēki, kuriem jāpārstāv rakstnieku ideāli — Gaiķiņu Ilze, Kaspars, Liena, Šrekhūbers, daļēji arī Annuža —, mākslinieciskajā izveidē palikuši pusceļā. Jo asāk tas iezīmējas salīdzinājumā ar Ķenci, Pāvulu, Švaukstu, Pietuku.

Tie varētu būt faktori, kāpēc Blaumanis jaunībā, meklējot sev ceļa rādītājus, nemin brāļu Kaudzišu vārdu.

Vēlāk kā nobriedis mākslinieks viņš spēj norobežoties no visa vājā, traucējošā un baudīt patiesi baudāmo. Un tas ir «Mērnieku laiku» humors, lieliskie tipi, spilgtais sadzīves tēlojums.

Līdzās «Mērnieku laikiem» tautā dzīvo 60. gados tapušie Jura Neikena darbi, kuru atlase iznākusi grāmatā un kuri ir latviešu reālistiskā stāsta pirmsākums. Paši populārākie — «Bāris» un «Vai pamātei nav grūti?»

Neikena Pēcīti var uzskatīt par Blaumaņa Krustiņa vecāko brāli. Protams, jaunākais ir daudz mākslinieciskāk ietērpts jau novelē, nemaz nerunājot par lugu.

Interesantas asociācijas raisās no otrā Neikena stāsta. Vecais Vanagu saimnieks, nonācis atraipos, meklē jaunu sievu. Pirts Kača viņa vārdā bildina kaimiņu jauno audžumeitu Lizi, vilinādama to ar gaidāmo laimi. Lize vispirms netic, tad samulst. «Baznīcā Lize šoreiz negāja; aizbildinājās, ka galva sāp. Un tiešām galviņā vairs nebija viss kārtībā; ausis Kačas vārdi vien skanēja un acis vienmēr krēšļojās

bagātība un saimnieces gods, lai gan veco Vanagu pašu nebūt nevarēja iedomāties.

Nedēļu Līzīte pavadīja lielā sirds nemierā. Brīžam apņēmas audžu mātei visu izteikt un padomu lūgties, tad atkal šaubījās: kas zina, vai viņa tik labu laimi bāriņam uzvēlēšot; neesot tak istā māte. Līze sāka sajūst, cik bāriņam grūti esot pasaulē.

Otru svētdien Līze nogāja baznīcā, bet domas pa Vanaga sētām maldījās...»

Ar to Līzes sirds nemiera tēlojums beidzas (neizvērst, bet sava laika kontekstā itin labs). Pāris rindkopu tālāk viņa jau ir Vanaga brūte. Viss kopā tas ir stāsta ievads, kas ietilpinājies četrās lappusēs. Tālāk seko abu atrādišanās mācītājam, kuram autors uzdevis brīdināt nesa-derīgo pāri no aprēķina laulībām bez mīlestības un tādējādi izteikt stāsta ideju. (Neikens jau pats arī ir mācītājs.)

Līze tomēr neklausa ne mācītāja, nedz mātes atrunāšanu. Sākas viņas moku ceļš Vanaga mājās.

Nevar neredzēt fabulas kopību ar «Salnu pavasarī» (atbilst Neikena stāsta ievada daļai) un «Laimes klēpī» (precētās sievas liktenis). Pasaules literatūras vēsture uzrāda neskaitāmus tā saucamos klejojošos sižetus (no antīkās mākslas, no Šekspīra, Gētes, Raiņa līdz visjaunākajiem autoriem), kad dzīve rakstniekam atkal un atkal piedāvā jau daudzkārt apstrādātas tēmas.

Viela — precēšanās bez mīlestības aiz mantkāres — ir sensena, bet gan Neikena, gan Blaumaņa stāstu tapšanas laikā joprojām svaiga, pat īpaši atsvaidzinājusies.

Dzīves diktētas problēmas (arī samaitājošā bērna lutināšana «Bārī» un citas) Neikena stāstos apvienojas ar tēloto cilvēku un vides patiesīgumu. Tajos palaikam atvēlēta vieta Dieva vārdam gan personu, gan autora runā un pasaules uzskatā. Arī tā ir laikmeta pazīme. Tāpat kā mācītāja loma zemnieku likteņu pārraudzīšanā ir visreālākais dzīves fakts.

Ir citi aspekti, kur varam konstatēt Neikena vājumu. (Konstatēt, nevis pārņemt 60. gadu rakstniekam, kurš pirmais skaidrā, samērā bagātā latviešu valodā sprāigos sižetiskos risinājumos devis patiesu lauku dzīves atainojumu.)

Pirmkārt. Galveno ideju autors drošības labad uzdevis norunāt kādai personai, jo tēlu attiecībās un darbībā tā tikai ieskicēta, nevis izvērtēta. Reālistiskajos darbos tā allaž bijusi zināmas mākslinieciskas nevarības pazīme, vienalga, vai šo autora ideju deklarē mācītājs vai revolucionārs. Turpretī Blaumanis, izgaismodams Ievas izmisīgo

iekšējo cīņu («Laimes klēpī»), mākslinieciski atšifrē to didaktiskā formā un reliģiskos jēdzienos ietverto, bet savā dziļākajā būtībā pilnīgi pareizo domu, ko Neikens līcis mācītāja mutē: «.. bez mīlestības laulība nav svēta kāрта, ko Dievs cilvēku labklāšanai cēlis, bet nešķīstības un visāda posta perēklis. ..jo neviens no tā nedzīvo, ka tam pārlietu mantas. Sirnu atraitni kā savu laulātu draugu pieņemt .., tas jaunekles miesai un asinīm neiespējams.. »

Otrkārt. Neikens, tāpat kā visi latviešu rakstnieki līdz Blaumanim, darbu balsta uz ārējiem konfliktiem. Izņemot teikumu, ka pēc kāzām «jaunā sieva pirmdienas rītā piecēlās ar saraudātām acīm», darbībā Neikens rāda tikai jaunās sievas grūtumus un nepatīkšanas, ko viņai uzkrauj vīra skopums, nejaukums, par viņu pašu vecākās pameitas zemiskums, kaimiņu intrigas.

Blaumanis pretēji Neikenam galvenajai varonei noņem jebkuru ārējo pretspēku. Abu darbu salīdzinājums krasi izceļ to Blaumaņa mākslas īpatnību, ko saucam par psiholoģismu un ar ko viņš atšķiras no saviem priekštečiem un arī no daudziem pēctečiem.

«Laimes klēpī» aiz vecuma sažuvušais vīrs pret Ievu ir ārkārtīgi labs, pat pārlietu devīgs, neviens viņai kā saimniecei pa kājām nemaisās, kaimiņi viņu apbrīno un ciena. Visus apstākļus autors jaunajai sievai sagādājis tāds, ka no šī viedokļa var papildinam teikt — viņa ir iesēdusies laimes klēpī. Un tieši šajā ārējā šķituma un iekšējās esības nesavienojamībā skan stāsta traģiskā psiholoģiskā stīga. Ievas tveršanās pie māsas kāzu vakarā... No rīta «Ieva izskatījās tik bāla, it kā viņa ar nāvi būtu cīnījusēs. (..) Kad vakarā atkal pienāca gulēt iešanas laiks, tad Ieva vairs neraudāja, bet iedzēra divas glāzes vīna. Un tā viņa darīja arī trešā kāzu vakarā.» Atvadoties no māsas, «viņa izsaucās: «Kādēļ tu man tuteni neiegrūdi sirdī, kad tev pirmoreiz par Lausku stāstīju!»»

Tāda turpinās viņas ārēji spožā dzīve, un tad mājā ierodas jaunais puisis Jānis — «liels, skaists cilvēks ar platiem pleciem, zīlām, miļām acīm.. . Viņa naktis lāgā negulēja. Viņa nobālēja vēl vairāk.. .»

No Jura Neikena diezgan taisna līnija ved uz Apsīšu Jēkabu. Viņš, Blaumaņa laikabiedrs un vistiešākais priekštecis, sāk publicēties 80. gadu sākumā. Ar īsto vārdu — Jaunzemju Jānis — parakstīta, 1883. gadā nāk klajā draudzīga, gaiša humora piestrāvētā bērniības atmiņu skice «Krusttēvs Ādams» un savu robežu, sava īpašuma apstulbinātu kaimiņu psiholoģisks zīmējums stāstā «Kaimiņi». (Tas gan N. Gogoļa «Stāsta par to, kā Ivans Ivaničs saķildojās ar Ivanu Niki-foroviču» ļoti stiprā ietekmē.) Šajos darbos jau izlasāms, ka latviešu

literatūrā ienāk spēcīgs cilvēku un dabas tēlotājs. Vai viņš spēs radīt kaut ko pilnīgi jaunu — tautas vissenāko ētiku un estētiku sapludināt ar jaunlaiku prasībām?

«Pie pagasta tiesas» (1885) un «Bagāti radi» (1886) vieš lielas cerības. Tas varētu būt labs ceļa sākums, bet diemžēl ir jau virsotne. Nespēja saprast jaunā laikmeta lēktu 90. gados, kurš tomēr ir viņa — rakstnieka — laiks, nostāda to sarūgtināta soģa lomā, kurš grib apturēt dzīves rata ritējumu. Kļūdams klaji tendenciozs, pakļaudams dzīves patiesību un mākslinieciskumu savu ideju sludināšanai, rakstnieks pats sevi pazudina.

Pēdējais, kas iegāja mūsu literatūras labākajos apcirkņos, bija stāstu un tēlojumu virkne «Iz tautas bilžu galerijas» (1889 — 1891).

Ko Apsīšu Jēkabs devis Blaumanim viņa mācekļa gados? Ar šiem — kaut pāris — tomēr šedevriem — vairāk nekā jebkurš cits latviešu rakstnieks.

Recenzējot «Austruma» 1892. gada pirmo burtnīcu, Blaumanis min arī, ka tajā «sākas jauks stāsts, ko sarakstījis Jēkabs Apsītis, viens no talantīgākajiem latviešu rakstniekiem».¹ Tas ir stāsts «Uz pilsētu!». Sākumā patiešām rakstnieks ievēd lasītāju savdabīgu, labi izveidotu tēlu pulkā. Bet jau ar stāsta otro pusi (kuru Blaumanis vēl nebija lasījis) autors lauž gan cilvēku raksturus, gan notikumu loģiku pēc sava prāta, lai tikai parādītu domu — pilsētā viss slikti, laukos viss labi.

1898. gada 10. maijā Blaumanis raksta T. Zeifertam, vērtējot latviešu rakstnieku almanahu «Jaunā Raža»: «Zeibots ir viens no tiem, kurš savu diletantismu aiz morāles mācēja paslēpt. Ak, cik šī sega silta un droša! Nekad tai neiet caur kritikas vētra. Un tādu vilistru mākslā mums ir daudz. Kad radīsies atkal Simsons, kas viņiem sadod ar ēzeļa žokļa kaulu! Arī Apsīts pēdējā laikā ietinies šai segā vēl ciešāk nekā agrāk. Apsīts to dara, tā sakot, neapzinādamies, bez sevišķa aprēķina, kurpreti Zeibots bij liekulis. Saprotams, ka Apsīts stāv neizsakāmi augstāk nekā Zeibots.» Pāri visiem pirmsblaumaņa laika rakstniekiem Apsīšu Jēkabu paceļ un Blaumanim īpaši tuvu padara tas dziļais cilvēciskums, tas mīlums, kāds plūst no krietnajiem, paš-aizliedzīgajiem, pat vientiesīgajiem lauku ļaudīm. No Andra tēva un mātes («Bagāti radi») nemaz nav tik tālu līdz Bungatiņam un Indrānu mātei.

Savas zemes rakstniecības labā Apsīšu Jēkabs strādājis dažādos virzienos.

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1892. — 14. janv

«Vēstulēs iz tēvijas» viņš iestājās par tautasdziesmu cienīšanu, nevis to izķēmošanu diletantiskos pakal darinājumos, par stingriem mākslas darba kritērijiem. Šajā rakstu virknē viņš izvirzījis vēl vienu būtisku, ne vienmēr pietiekami novērtētu jautājumu — jautājumu par rakstnieka galveno izteiksmes līdzekli — valodu. Tieši valoda ir arī paša Apsīšu Jēkaba stiprā puse, viņa lielā bagātība.

Tā vien vedas domāt, ka «Pieкто vēstuli», kas rakstīta 1886. gada maijā, Blaumanis būs lasījis rindu pa rindiņai, vārdu pa vārdam kā sev tuvu, jau nojausto.

«Par rakstnieku, kam īsta valoda, .. es sauktu to, kas ar maz līdzekļiem zin panākt vislielāko daiļumu. Itin tāpat kā daba. (..) Mūsu rakstniecības valoda nopietni tīrāma, kopjama un labojama. Kā lai to dara? Avots, iz kā smelt tīru, skaidru, nesamaitātu valodu, daudzkārt arī jau rādīts — tās ir mūsu **tautas dziesmas**. Šo avotu rādu arī es un tam līdz arī tautas pašas mutes valodu. Mūsu tautas dziesmas ir tāda lavu apbērtā Pompeji pilsēta, iz kuras racējs, kas prot rakt un pētīt, iznes dienas gaismā pīšļu aplātas, sirmas, dārgas mantas.»¹

Kā otru paraugu, no kura rakstniekiem būtu jānācās valodas spēks un īsta varenība, Apsīšu Jēkabs izvērza Bībeli. «Cik dziļas, cienīgas bēdas neatskan Jeremija raudu dziesmās! Vai vēl dziļāk var sajust savas tautas posta likteni, varmāku spaidus un viņu apsmiekļus nekā šinīs dziesmās?! (..) Te isti mācāmies pazīt brīnišķo tēliem, līdzībām un saules krāsām bagāto austrumiešu poēziju. (..) Te skaidri var mācīties, ka valodas daiļums panākams arī ar maz līdzekļiem, — tik vajag prast tos lietāt. Te varam mācīties, ka vārds ir brīnišķīgs ierocis cilvēka mutē. Tas ir brīžam vēsmiņa, kas pūš pār zāļu klajumu, — kā strautiņš, kas, rūni plukšķēdams, tek pa puķainām pļavām un slacina vītušos lakstus, — bet tas arī ir viesulis, kas kokus ar sakni izlauž, — pērkons, kas klintis sašķeļ, — uguns, kas mežus iededzina un aprij! (..) Daudz iespēj tas, kas šo ieroci prot cilāt, kur un kā tam katru brīd vajadzīgs. (..) Bet tam, kas grib rakstīt, tam viņa jāpazīst. Citādi visi tēlojumi ir kā nobālējusi drāna, kam trūkst stipruma un krāsu spožuma.»²

Tautasdziesma. Tautasdziesmas ceļš virza Blaumani no Rīgas mākslinieka darbnīcas un bagātās Hellera kundzes skaistā dzīvokļa atpakaļ uz lielo dabas darbnīcu un latviešu zemnieka sētu. Tautasdziesma māca viņam tautas domu un vārdus. «Latviešu valodu skolā nemācīja. Tā bija pašam jānācās. To viņš mācījās no grāmatām,

¹ Austrums. — 1886. — № 6/7 — 458., 459. lpp.

² Turpat. — 460., 461. lpp.

dažādām gramatikām, dažādiem rakstiem par latviešu valodu, tautas dziesmām un tautas mutes. Vispamatīgāk Rūdolfš lasīja Āronu Matīsa izdotās tautas dziesmas, tad arī Barona «Latvju dainas.» (A. Blaumanis.)¹

«Tautas pašas mutes valoda» — tā Blaumanim ir spēka rupjmaize. Noklausīties, iegaumēt, pierakstīt, izlietot — un tad pirms gatavā rakstīšanas ieklausīties pašam, likt ieklausīties citiem, visbiežāk mātei — vai skan? vai tā runā? Kādā saglabātā kabatas grāmatiņas lapā starp dažādām piezīmēm pēkšņi ierakstīts viens vārds — atkrava. Un Ieva, ierazdamās Indrānos, saka: «Tādēļ jau šie arī nekur nevar tikt, ka pilna māja atkravas.» Pat veseli teicieni no ļaužu mutes iegulst Blaumaņa darbos. Braku kalpones Bleikšu Līzes parasto teicienu: «Nē, nūdie, nu gan vairs nemaz nav jaukuma,» — lieto viņas vārdamāsa «Paradīzē». Brālis rakstniekam reiz stāstījis, kā zādzībā pieķerts puisis taisnojies: «Es jau esmu pārsteidzies.» Blaumanim «ši aizbīdināšanās iepatikās, un viņš to izlietoja «Skroderdienās Silmačos», kur Pindaciša atzīstas zagšanā: «Man jau nu pašai arī tā kā žēl. Es jau nu esmu pārsteigusēs.»

Dzirdot dažu labu citu izteicienu vai situāciju, viņš iesaucās: «Tas labs gabals uz skatuves.»² Un patiešām skan! Blaumaņa varoņi var būt laimīgi, jo viņiem nav jāmežģī mēle rakstu valodas konstrukcijās, kādas dažs autors savam personāžam mēdz uztipt.

Bībeles valoda. Tās pirmatnējā varenība Blaumani neapšaubāmi valdzinājusi, un visspilgtāk viņš to saskatījis Frīdriha Ničes darbos. «Man ir viss Zaratustra, un es bieži pārlasu to un arvien no jauna apbrīnoju viņa domas dziļumu un krāšņo Bībeles valodu.»³ Vēl Blaumanis par to runā F. Ničes nekroloģā: «Svinīgs patoss, graizīga zobgāle, neizsakāms rūgtums, kaislīgs ienaidis..»⁴ Varbūt tās bija Apsīšu Jēkaba pieminētās «Jeremijas raudu dziesmas», kas pēc ilgiem gadiem atplaiksnija no atmiņas dzīlēm un tautas visbriesmīgākā posta laikā — pēc 1905. gada revolūcijas sakāves — rosināja Blaumani šo dziesmu divus dziedājumus publicēt?⁵ (Pavazājot aiz deguna cenzoru, jo Bībeles gabalu taču nebija pamata aizliegt, kaut gan tajā kā kliegtin izkliegtas tieši tās šausmas, ko pašlaik izcieš tauta.)

Tālas atvases aizstīgo no Apsīšu Jēkaba 1886. gada raksta.. Kā «Bagāto radu» autors vēl ietekmē literāro procesu?

¹ Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās. — 16. lpp.

² Turpat. — 42. lpp.

³ Vēstule E. Bergmanim 1895. g. 18. sept.

⁴ Dienas Lapa. — 1900. — 7. sept.

⁵ Latvijas literārais pielikums. — 1906. — 25. febr.

Aizvien vairāk un vairāk atskan satrauktas balsis par tulkojumu izvēli, par to, ka latviešus vajadzētu iepazīstināt ar vācu literatūras vērtīgāko daļu un vienlaikus nevajadzētu aizmirst arī krievu reālistu stāstus. Aicinājumi izmantot krievu literatūras labākos paraugus sāk skanēt arvien neatlaidīgāk. 80. gadu sākumā Jānis Purapuķe ir viens no pirmajiem, kas dod iespēju lasīt krievu klasiķu — pirmkārt Puškina, Turgeņeva — darbus latviski.

Visplašāk un auglīgāk krievu literatūrai pievēršas Apsīšu Jēkabs. Apcerējumā «Priekšliikums latviešu rakstu izdevējiem» viņš norāda. «Godam pieminami būtu šādi raksti: «Tarass Buļba», «Revidents», «Nekrietni bērni» («Сренной король Лип»), «Kapteiņa meitiņa», «Gūstītais Kaukāzā», «Nāra», «Molotovs jeb Zemu ļaužu laime» un vēl daži citi. Būtu laiks, ka mūsu stāstu tulkotāji atsavinātos no ierastās tulkošanas iz vācu valodas un piegrieztos vairāk krievu literatūrai. Jāpiemin, ka krievu rakstnieki vairāk ievēro zemu ļaužu kārtu, viņu dzīvi, ieražas, domas un darbošanos nekā vācu.»¹ I. Turgeņeva darbus viņš ieteic izdot pat vairākos sējumos. Pats viņš tulkojis N. Ņekrasova dzejoļus, I. Turgeņeva stāstu «Brauciens uz gāršu» (oriģinālā — Poļesji) un poļu reālista J. Kraševska stāstu «Podnieks Jermola».

Paša Apsīšu Jēkaba daiļradē jūtama Gogoļa un Turgeņeva ietekme. Tie ir arī Blaumaņa iecienītākie krievu rakstnieki (nerunājot par vēlākā perioda dziļo māksliniecisko radniecību ar Čehovu). Tomēr — pretēji Apsīšu Jēkabam — viņu stilistika Blaumanim nešķietas pārņemama.

Plašās liriskās vai filozofiskās atkāpes no sižeta Blaumanim nav pa prātam. Savos darbos viņš no tām izvairās un vēlāk cenšas no šādām atkāpēm atturēt arī savus audzēkņus.

Dabas aprakstus kā pašvērtību (līdzīgi Turgeņeva Krievijas mežu, Gogoļa Ukrainas stepju, Apsīšu Jēkaba Latvijas gāršas klasiskajiem tēlojumiem) Blaumanis savā prozā neievieš. Viņš dabu izmanto tikai cilvēka dvēseles stāvokļa paspilgtināšanai, retāk — kontrastam. No stipri tiešās, vēl panaivās dabas barguma sasaistes ar traģiskajiem pārdzīvojumiem «Pērkoņa negaisā», kur vislielākais psiholoģiskais saspringums it kā nogrand pērkoņa grāvienos, viņš nonāk līdz meistariskajiem iekšēji asociatīvajiem sabalsojumiem tēlojumā «Sapnis», novelēs «Romeo un Jūlija», «Andriksons», «Nāves ēnā», «Salna pavararī».

Par zināmu pēctecību var runāt satirisko tēlu veidošanas paņēmienos. Visredzamākā, jo vēl stipri nepārstrādāta, Apsīšu Jēkaba ietekme ir Blaumaņa pirmajā stāstā «Nezāle».

¹ Austrums. — 1885. — № 5. — 337. — 338. lpp.

80. gados izveidojas īpašs pagasta «vareno» slānis. Tiesas no muižniekiem ir atkarotas un nodotas savējo rokās. Bet izrādās, ka savējie, ieguvuši mantu un varu, dzīves pabērniem nepavisam vairs nav savējie. Agrāk, spriežot tiesu, taisnība vienmēr bija vācu muižniekiem; tagad tiesas process ļoti bieži pārvērties par radu un draugu būšanu, par sacensību, kurš tautas brāļiem tiesnešiem krogā varēs bagātīgāk izmaksāt.

Šo nejēdzību ārkārtīgi spilgti atklājis Apsišu Jēkabs stāstā «Pie pagasta tiesas» (1885) ar satīriski veidotajiem Blāķa, Stabules un Klucē tēliem. Autors pat mēģinājis pāris teikumus iemetināt domu, kā tiešā un pārnēstā nozīmē no «tieviem kārtsgabaliem» veidojas šādi uzblīduši blāķi, kā manta un vara samaitā cilvēkus.

Vēlāk šī psiholoģiskā un sociālā parādība kļuva par vienu no Blaumaņa daiļrades problēmām. Pagaidām ainiņa tiesas mājā ir maza variācija par Apsišu Jēkaba izvērsto pagasta tiesas tēlojumu — un Blaumaņa tiesas priekšsēdētājs Biezumnieks ir nenoliedzams sava amata brāļa radnieks. Pat uzvārdos nomanāma kaut kāda saskaņa, un viņu izteikšanās veids ir stipri līdzīgs. Tāpat kā Blāķis brēc (vairākkārt autora lietots vārds) uz veco Jēkabu, kurš atnācis pie tiesas taisnības prasīt, tā Biezumnieks brēc uz Jāni.

Blāķis ar saviem biedriem ir gan iekšēji, gan ārēji spilgti satīriski portretēti tēli: «Kā iztvikusi, izkaltusi zeme sadzer kāriģi lietus lāsītes, tā arī minētie vīri iesūca visu slapjumu, ko tiem pasniedza.» Īsti māksliniecisks paraugtriots: viņš, pats priekšsēdētājs, ar resno vēderu, «kurā kājas kā īsi stabiņi likās būt ieskrūvētas», un viņa palīgs Stabule, kurš vienmēr «pūta» to, kas priekšniekam patīkams, un skrīveris Klucē kungs (savukārt Herr Švaukstē pēctecis) ar glumi noķemmētiem matiem, pa kuriem allaž taisns kā stīga stiepās celiņš — «kā šķirējs meridiāns pāri Klucē kunga gudrības miteklim — viņa smadzeņu kausam.»

No tik reljefi izstrādātiem veidoliem «Nezāles» Biezumnieks, bet sevišķi Krikums un Vanags stāv tālu. Te var runāt tikai par atsevišķiem sarkastiskiem toņiem autora tekstā. It kā netipiska intonācija Blaumanim, jo parasti mēs runājam par viņa gaišo, labsirdīgo humoru. Un tomēr visam rakstnieka mūžam cauri vibrē arī šis tonis. (No Lejas Spijēnietes «Spijēnos» 1888. gadā līdz Frišvagaram «Ugunī» 1904. gadā un Madei un Marenīcai «Sestdienas vakarā» 1908. gadā.) Ar pilnu spēku, var teikt, solo izpildījumā, sarkastiskā stīga skan atsevišķās recenzijās, publicistiskos un polemiskos rakstos, apogeju sasniedzot 1906. gadā pret tautas pazemotājiem un slepkavām vērstajā dzejā.

Tātad — ko 80. gados var teikt par latviešu literatūru, skatot to kā vienotu organismu, kā tautas dzīvības procesu? Vai to vispār kāds mēģina darīt — ārpus atsevišķiem, no gadījuma uz gadījumu rakstītiem kritiskiem rakstiem?

Zinību komisija katru gadu ap Jāņu laiku divas dienas rīko ārkārtējo, t.s. vasaras sapulci, kur tiek doti pārskati par iepriekšējā gada svarīgākajiem veikumiem, vērtēta rakstniecības raža, uzklauts domu apmaiņa un dažādi priekšlasījumi. Tā ir latviešu inteliģences galvenā satikšanās vieta — kaut reizi gadā tiem, kas biežāk cits citu neredz. Tad Rīgas Latviešu biedrības lielajā zālē no Vidzemes un Kurzemes, no Pēterburgas un Maskavas, pat no tāliem Krievijas apgabaliem vienkop saplūst rakstnieki, žurnālisti, mācītāji, skolotāji, skolēni, studenti... «Jaunatne nostaigāja ne reti lielākus gabalus kājām līdz dzelzceļu pietātnēm, lai tikai aizkļūtu uz Rīgu, uz Zinību komisijas sapulcēm,»¹ stāsta Kaudzītes Matīss.

«Dižans ir tāds brīdis, kad simtus redzam kopā, simtus zinām.. solījumos un vēlējumos strādāt un gādāt vienprātīgi pie kopīga mērķa. (...) Kopi dārgo tēvu valodu, jo valoda ir tautas dvēsele! Krāj dižanās garamantas, jo uz tām tu celsi savu rakstniecības pili!»² — tā «Dienas Lapas» ievadraksts atspoguļo šo tradicionālo darba svētku kopnoskaņu.

1886. gada 26. un 27. jūnijs ir īpaša svētku reize. Jau labu laiku pirms tam avīzēs top vēstīts, ka «ārkārtīgajā Zinību komisijas sapulcē» latviešu rakstniecības 300 gadu dzimšanas jubileja «pienācīgā vizē tiks svinēta».

Jaunajam muižas skrīverim Rūdolfam Blaumanim no savas dieņesta vietas Koknesē aizkļūt uz Rīgu ir vienkārši, jo Dinaburgas vilciens iet katru dienu. Vai viņš šajā — 1886. gada vasarā devās uz stalto, pirmā latviešu arhitekta Jāņa Baumaņa celto biedrības namu Pauluči (tag. Merķeļa) ielā 13? Vēlākajos gados Brakos ap sapulces laiku vienmēr tika jūgts zirgs, lai rakstnieku aizvizinātu caur Iršiem un Bebriem uz Kokneses staciju.

Ar latviešu rakstniecību plaši sludinātajai trīssimt gadu jubilejai gan ir visai mazs sakars. Precīzāk izsakās tie rakstītāji, kas runā par trīssimt gadiem, kopš iznākusi pirmā grāmata latviešu valodā, proti,

¹ Kaudzīte M. Atmiņas no «tautiskā laikmeta» 2 sēj. — Cēsis un Rīgā, 1924. — 2. sēj. — 117 lpp.

² Dienas Lapa. — 1887 — 18. jūn.

Mārtiņa Lutera katķisms.¹ Lai kā arī būtu ar vēsturisko atbilstību, respektīvi, neatbilstību formulējumos, notikums ir iezīmīgs no vairākiem skatpunktiem.

Zinību komisijas priekšnieka Aleksandra Vēbera — augstāko filoloģisko izglītību baudījuša speciālista — referātā pirmo reizi mūsu rakstniecība tiek vērtēta nevis kā atsevišķu kļūdu vai sasniegumu summa, bet kā process, kurā darbojas noteiktas likumības, kas latviešus iesaista plašā internacionālā kontekstā.

Analizēdams mazo — neievēroto un aizmirsto tautu (čehu, serbu, somu, igauņu, latviešu un citu) kultūras attīstību pa posmiem, Vēbers norāda

«. iesāk katra tauta nedroša, it kā mēģinādama, cieši turēdamās pie priekšzīmēm, kuras devušas citas vairāk uz priekšu gājušas un apgaismotas tautas, šīm priekšzīmēm verdziski kalpodama un citām tautām pakal ķēmodamās. Visa rakstniecība tiek pildīta gandrīz vienīgi no tulkošanas darbiem. (..)

Mūsu latviešu rakstniecība vēl atronas pilnīgi mācīšanās un tulkošanas laikmetā. Jo patstāvīgi radītie darbi neatronas nekādā samērībā ar tulkošanas produktiem. Arī pie pirmējiem vēl par daudz manām no svešuma ņemto priekšzīmju iespaidus, un tikai no retiem latvietis var sacīt, tas ir miesa no manas miesas un kauls no mana kaula. (..)

Tomēr tanī jau pamazām gatavojas trešais laikmets, patstāvības laikmets, kur rakstnieki ņem no pašas tautas priekšmetus un vielas priekš saviem darbiem, kur tie vairs nava svešnieku algādži, bet patstāvīgi strādnieki.

Kad kādu ēku grib celt, tad vispirms izmeklējas priekš tam derīga materiāla, to pieved un apstrādā. (..)

Bet katras literatūras pamats ir valoda. Tamlīdz šī ir arī katras tautas augstākā manta, tautas gara un tautas likteņa gaišākā lieciniece. (..)

Mums jāizdibina, jātīra un jāglīto sava jaukaja, sirmaja latviešu valoda un jāved visas citas latviešu tautas garīgās mantas pie gaismas, jākrāj un jālasa tautas dziesmas, teikas, pasakas, sakāmie vārdi — latviešu tautas vēstures, senajas Dieva ticības un ļaužu ierašu liecības. Un blakām šim pirmajam darbam man jāpiemin otrais, proti, gādāšana par latviešu tautiskās literatūras uzplaukšanu.

Šos mūsu uzdevumus apcerot, es prieka pilns tagad šinī sapulcē varu apsveicināt dažu krietnu strādnieku un censinieku latviešu tautas

¹ Vēlākie atklājumi liecina, ka arī tas nav pareizi, jo pašlaik zināmā pirmā grāmata latviešu valodā iznākusi 1525 gadā. — Sk. *Apinis A* Latviešu grāmatniecība — 35 lpp

druvā. Un starp tiem es ieraugu pirmā vietā cienājamo tautieti **Brīvzemnieka** kungu, kuru varam blakus stādīt mūsu valodas glītotājiem **Alunānu Jurim**, **Biezbāržu Kasparam** un **Kronvalda Atim** un uz kuru varam lepnī uzrādīt, ja citi tautas bērni mums vaicā, ko jūs, latvieši, esat darijuši un strādājuši pie tam, lai jūsu tautas bagātājas gara un dvēseles dāvanas nepaliktu neievērotas un aizmirstas?»¹

(Fricis Brīvzemnieks sapulcei ziņo, ka tautasdziesmu vākšanu no viņa pārņēmis bijušais «Pēterburgas Avīžu» redaktors, tagad Voronežā un palaikam Maskavā dzīvojošais Krišjānis Barons, un ka viņam jau ir ap četrdesmit trīs tūkstoši tautasdziesmu.)

Sapulcē izskan milzu pārliecība, uzmundrinājums — latviešu rakstniecībai paredzama nākamība, jo ir sens, stingrs folkloras pamats. Šo garīgo spēku veidot un likt lietā ir ne tikvien iespējams, bet «.. īstenās cilvēcības un civilizācijas principi prasa, ka katra tauta kā savu lielāko un svētāko uzdevumu attīstītu un vairotu Dieva dotas dāvanas, lai paliktu par derīgu visas cilvēces locekli un nebūtu velti virs zemes dzīvojuši kā kāds dienas zaglis»².

Lielo svētku reizei veltītajās runās un rakstos vienkop saplūst daudzas balsis, un tās visas skan kā rīta junda.

Tie, kuri jaunībā stāvējuši nacionālās atmodas sākotnē, tagad meklē un aicina — kur būs tālākā gājēji? Jaunajai paaudzei jānāk talkā, lai ar darbiem pierādītu, ka piepildās jaunlatviešu cerības, nevis pretinieku apgalvojumi, ka «latviešu straumei nav labākas nākotnes. Un nākotne pieder jaunai audzei, viņas darba spēkam, viņas prāta pastāvībai, viņas sirds karstumam,» raksta Brīvzemnieks.³

Vensku Edvarts, atzinis, ka mūsu rakstniecības lauks «pa lielākai daļai vēl papuvē, pilns nezāļu, pilns celmu un akmeņu,» nobeidz jubilejas rakstu ar aicinājumu:

«Jūs, latviešu rakstniecības lauka sargi un kopēji, cenšaties, nežēlojiet sviedru, neatraujaties no grūtumiem un esiet pārliecināti, ka Jūsu druva augs un kuplos, un nesīs bagātus augļus. Jūs, tautas garīgo bruņu nesēji, esiet nomodā un cīnāties, Jums daudz uzticēts, no Jums daudz atprasīs. Jums uzticēta latviešu tautas nākamība.. »⁴

¹ Balss. — 1886. — 9 jūl.

«Runa, runāta no Zinību komisijas priekšnieka A. Vēbera, no Zinību komisijas svinētos trīssimts gadu jubilejas svētkus atklājot», publicēta arī RIB Zinību komisijas 4. rakstu krājumā (Jelgavā, 1888, 1. — 9 lpp.).

² Balss. — 1886. — 9. jūl.

³ Turpat. — 4 jūn.

⁴ Baltijas Vēstnesis. — 1886. — 26. jūn.

III. NĀKAMĪBAS ASNI

Kur šai brīdī, šai 1886. gada vasarā, ir viņi — tie likteņa nolemtie un apzīmogotie, kuri strādās vissmagāko darbu savas tautas garīgajai nākamībai?

Cits vēl tikai ganu pastalās un pakulu bikšelēs, cits skolnieka pelēkajā vadmalas svārkā vai studenta brūnajā uzvalkā. Un arī — jau dzīvē izgājuši. Tikai pagaidām par viņiem vēl nekas nav zināms.

Rīgas guberņas vācu ģimnāzijas pēdējās klases skolnieks Eduards Veidenbaums 1. jūnijā raksta mājiniekiem: «Skolu slēdzīs 11. jūnijā, un tad braucat man pakaļ.» Vasaras brīvlaiku pavadot Kalāčos, viņš uzraksta «Apcerējumu par privātīpašumu», kas, protams, domāts lasīšanai rokrakstā Angļu strādnieku trejdūnijas, Vācijas sociāldemokrātija, Lasals, Markss, I Internacionāles statūti un .. «Zeme, uz kuras latvieši dzīvo, pieder latviešiem», un «Mosties, mosties reiz, svabadais gars!» Kurš gan kaut sapņos varētu te domāt par drukāšanu! Iespējams, ka jau uzrakstīts viss brīvā gara modinājuma sauciens. Ir sacerēts veltījums «Māteram» Un ne tikai. E. Treimaņa-Zvārguļa atmiņā saglabāties šai laikā Veidenbauma teiktais. «Man ir mājās kāds pusducis oriģināldzejoļu — piesūtišu tos. Redzēs, ko redaktoru kungi spriedīs»¹. Iespējams neparādās nekas. Jāgaida vēl septiņi gadi.

Pēc nepabeigtas Jelgavas meiteņu ģimnāzijas, pēc intensīvas pašmācības un Eiropas literatūras iepazīšanas, pēc romantiskas un neveiksmīgas bēgšanas uz Jelgavu, lai dziedotu sevi teātrim, — 1886. gada 31. maijā divdesmitviengadīgā Elza Rozenberga, pati nepavisam negribēdama, attopas precētas sievas kārtā. Bet jaunā Valtera kundze nav no tām, kas lēti padosies. Jau no šūpuļa līdzī paņemtais dzejnieces gars, viņas dzirksteljošais temperaments ļaujās sevi iegrožot vairs tikai neilgu brīdī 1887. gadā uzrakstītā luga «Atriebēja» gan nenonāk

¹ Veidenbaums E. Kopoti raksti: 6 sēj. — Valmiera, 1907 — 1 sēj. — 33 lpp

1. Iz rampas gaismai. Cenzoram tāda veida kvēle pret muižniekiem nav
ļaujama. Arī viņai jāgaida vēl septiņi gadi.

Divdesmitčetrgadīgā Brigaderu Anna, atstājusi aiz muguras gan
šuvējas, gan pārdevējas gaitas, pašmācības ceļā ir izcīnījusies līdz peda-
goģiskajiem kursiem pie augstākās meiteņu skolas Rīgā. Pirms gada tos
beigusi, nu strādā par mājskolotāju Rīgas vācu fabrikanta ģimenē. Līdz
viņas vārdam latviešu avižu slejām jāgaida veseli desmit gadi. Bet
arī tā vēl būs tikai priekšspēle.

Druvienas Prēdeļu saimnieku Poruku četrpadsmitgadīgajam dēlam
Jānim aiz muguras pirmais gads Liezēres draudzes skolā. Skolotāja
Jēkaba Ozoliņa¹ rosināts, viņš lasa oriģinālā vācu un krievu klasiķus
un to ietekmē sāk arī pats izmēģināt roku rakstniecībā. Līdz vārda
iegūšanai vēl patālu. Bet tad, kad tas ir noticis, Blaumanis atzīst: «Es
Porukam bieži esmu sacījis, ka viņš, tāpat kā Aspazija, ir daudz lielāks
par mums visiem, bet ka viņam trūkst enerģijas pār mums pacelties.»²

Pārējie? Pilsmuižas pagastskolā mācās Lejnieku Vilis. Un tad vēl
puīšļi īsās bikšelēs un pastalās, kuri līdz skolai vēl nemaz nav tikuši.
Viņiem jānokalpo savs mūža pirmais amats. Neretas Valašiņās cūkas
gana Jaunsudrabiņu Jancis, Skrīveru Vilkudobēs — Upīšu Andrs,
Vecpiebalgas Incēnu kalējmājiņā — Skalbes Kārlēns.

Pociema Rumbiņu saimnieki savam dēlam Fricim nemaz vēl ne-
uztic šo amatu. Viņa mūžā rit tikai sestā vasara.

Tomēr diviem jaunekļiem šī gada rudens ir lielā sākuma brīdis.
Avižu slejas pirmoreiz izved latviešu auditorijas priekšā Jirgensonu
Pēteri un Petrapilieti

Ja arī Rīgas četru galveno avižu plašajā rakstu straumē nelielās
publikācijas savu daļu lasītāju atrada, tad autoru vārdi gan nevienam
neko nevarēja izteikt. Bet vai kādam tie arī izteiktu ko vairāk, ja
parakstā būtu: Rūdolfs Blaumanis un Jānis Pliekšāns? Vienīgi draugi,
radi, paziņas zinātu — patrūcīgo Braku rentnieku dēls, kurš Kokneses
muižā mācās par muižkungu; turīgo Jasmuižas un Vasiļovas rentnieku
dēls, kurš Pēterburgā studē par advokātu.

Un neviens tāpat nezinātu, ka vasarā, kad avīzēs skanēja mudi-
nājumi jaunajiem spēkiem kuplināt, kopt un balstīt latviešu rakstnie-
cību, viņi paši jau bija nonākuši līdz tai robežai, kad savu aicinājumu
apjautusi dvēsele laužas ārā no sprosta. Vienam jau sakrājušies

¹ Jēkabs Ozoliņš — Tērbatas universitātes medicīnas, vēlāk teoloģijas fakultātes
students, kopā ar E. Veidenbaumu piedalījies Latviešu studentu literāri zinātniskās
biedrības sanāksmēs.

² Vēstule T. Zeifertam 1898. g. 10. maijā.

visdažādākie mēģinājumi, arī otram burtnīcu lapās slepeni sagulis dzejolis pie dzejoļa, starp tiem pat «Karaļmeitas» sākuma panti. Jubilejas laikā sakustinātā sabiedriskā doma par kultūras pēctecības ķēdi šķiet pēdējais grūdiens jau nobriedušam vilinājumam: varbūt arī es kaut ko varu darīt...

1886. gada 11. oktobrī «Pielikums pie «Mājas Viesa»» piedāvā lasītājiem dzejoli «Nakts» ar parakstu — Jūrgensonu Pēteris.¹

Atkal dienas milīgais spožums beidzas,

Visu nakts ar tumšumu aplāt steidzas,

Piekusušie cilvēki dodas uz dusu —

Viss paliek klusu.

Lēni kā sapņos šūpojas koku zari;

Gulēt gājuši jautro putniņu bari,

Tikai lejā, kur migla viņo jau bieza,

Dzirdama grieza.

Miers! Jā, miera engēļa žēlīgās rokas

Atņem sirdīm tagadīņ sēras un mokas.

Miera nesēj, aplaimo jel tā — ak, dzirdi! —

Ar manu sirdi.

«Dienas Lapa» 1886. gada 20. novembrī un 27. decembrī publicējusi «Vēstules iz Petrapils»², kurās pastāstīts, ka Krievijas galvaspilsētā dzīvo ap trīssarpus tūkstoš latviešu un ka viņi «ieņem dažnedažādus stāvokļus, iesākot no zemākajiem un beidzot ar jo ievērojamajiem. (.) Apskatot Petrapils tuvo sakaru ar visu Vakareiropu, ievērojot dzīvo dažādu tautu mudzēšanu un nudzēšanu..., mēs varam saprast visas pilsētas garu. Tik daudz tautām vienumēr beržoties, tautībai ļaužu sadzīvē nepiekrīt vispārīgi tik svarena loma kā mazā pilsētā un tur, kur tik maz tautību blakus dzīvo. (.) Kur senāk bieži atskanēja jaukas latviskas dziesmiņas, kur nereti redzējām un dzirdējām latviskas lugas, latviskus priekšlasījumus, tur tagad tik dejas, tās

¹ Tur arī «Gaudiņi» no Maiseniešu Kārļa, kur divi domu gaudi tīri savdabīgi: «Ja tu vienu, otru, trešu reizi pārkāpi, ko apņēmi, tad pārkāp arī ceturto reizi un neapņēmi vairs. — Ienaidnieku starpā tu draugus neatradīsi, bet draugu starpā gan ienaidniekus.»

Par Maiseniešiem sauca Ērgļu pagasta vienu nostūri. No trim Blaumaņa kristītājiem vārdiem pirmais ir Kārlis. Varbūt Maiseniešu Kārlis, tāpat kā Jūrgensonu Pēteris, ir Blaumaņa pseidonims? Uz pseidonīmu izgudrošanu viņš visu mūžu bijis visai nadzīgs.

² Pirmās vēstules parakstā ir S, otrās — Petrapiliests, jo autors lietojis divējādas šifras

pašas vadītas franču valodas saucieniem. Un tomēr šejienes latviešu skaits jo dienas jo vairāk aug.»

Vai no šīm pirmajām publikācijām, no šiem dīgstiem varēja nojaust, kādi izskatīsies pieaugušie koki? Laika tuvplānā noteikti ne, jo asniņi ir gauži bāli. Bet, no nākotnes atpakaļ raugoties, — jā. Blaumaņa dzejoli daba — cilvēka dvēseles izteicēja. Un tālākais ceļš — arvien dziļāk cilvēkā. Kaut visniecīgākais zemes cilvēks, Blaumanim viņš būs pasaules vērtībā un visa centrā. Ģeocentriskā (varbūt mākslā var teikt — atropocentriskā) sistēma.

Un Raiņa heliocentriskā sistēma. Kopus ideja, tauta, tautas likteņi pašai sevī un «beržoties» citai gar citu.

Kāda daudzveidībai, krāšņumam un bagātībai virzās pretī latviešu literatūra! Tikai — vēl jānācās. Ļoti, ļoti daudz jānācās.

IV. ARIADNES PAVEDIENI

Literatūra savā gadu tūkstošu ilgajā pastāvēšanas gaitā ir savijusies bezgalīgās — gan nosakāmās, gan nenosakāmās — savstarpējās ietekmēs, līdzībās, ideju, tēmu, motīvu, sižetu, tēlu variācijās. Šīs reminiscences, respektīvi, cilvēces kultūras atmiņā dzīvojošie veidoli, vieno laikus un tautas.

Liekas, ka ar Raiņa metaforisko žanra apzīmējumu «Ugunij un naktij» — «Sena dziesma — jaunās skaņās» var ļoti tuvu pieiet šās sarežģītās literatūrteorētiskās problēmas jēgai. Būtībā tā ir pati dzīve, kas rakstniekam atkal un atkal piedāvā jau daudzkārt apstrādātu materiālu, jo «seno dziesmu» motīvi bieži vien izrādās apbrīnojami svaigi.

Mēģinot atšifrēt rakstnieka saistījumu ar citu tautu un citu laiku mākslas parādībām, līdzās reminiscencēm varētu meklēt arī, ko un kā topošais talants izmantojis par mācību vielu. Sākotnēji mēdz būt tik tiešas autoritāšu ietekmes, ka «skolnieks», ja vien viņā ir patiesa talanta potences, vēlāk pats to apzinās un šādus «skolas darbus» iznīcina (E. Veidenbaums — veselu kopu dzejoļu, kurus viņš atzinis par pārāk tiešu Horācija atdarinājumu, Blaumanis — Šillera garā uzrakstītu lugu un daudzi citi piemēri).

1904. gada 17. oktobra vēstulē, aizrādīdams Linardam Laicenam uz citu dzejnieku ietekmēm viņa dzejoļos, Blaumanis piebilst: «Bet par to nav ko noskumt: katram jaunam kociņam vajaga mieta atbalstam, citādi viņš izaug liks. Nāks ziedu laiks — ziedēs viņš tomēr pats savus ziedus!»

Jo talantīgāks un pieredzējušāks māceklis, jo nemanāmāk viņš savos darbos iekausēs apziņā un zemapziņā uztvertās parauga detaļas, noskaņas, nostādnes. Turklāt šis mācību process var izpausties arī kā parauga noliegums, aktīvi izvirzot tam pretī kaut ko pilnīgi citu — savu.

Vērtējot šīs parādības, kuras nav ne ar kādām striktām robežām cita no citas atdalāmas, vērā ņemamas būtu gan Raiņa, gan Blaumaņa domas (ar pierādījumiem pašu daiļradē): mākslas darba oriģinalitāti un suverenitāti nepazemina ne priekšteču ietekmes, ne pārņemti tēli, priekšstati, sižeti, ja vien autoram ir pieticis talanta spēka visā tajā iedvest jaunu, savam laikam un savai mākslinieciskajai individualitātei atbilstošu garu, respektīvi, radīt savas skaņas un uzzielināt savus ziedus.

Skaidrs, ka lielum lielajai sakarību daļai nevaram fiksēt konkrētus saskares punktus. Nav mums iespēja dabūt vienlaidu skatu uz to, kā notikusi Blaumaņa laušanās cauri senām un jaunām kultūras iegulām, kā notikusi cilvēku, dzīves un vides apgūšana un kā tas viss krustojies, slāņojies un kristalizējies rakstnieka dvēselē. Pagātnes skatuves aizkarā ik pa laikam paveras tikai nelielas spraugas, uz Lielās Spēles laukuma izgaismojas tikai atsevišķi, saraustīti fragmenti. Pārējais — tumsa. Bet cauri tumsai stīdz simtiem neredzamu, tomēr nojaušamu pavedienu.

* * *

1. Gēte

Atbildot uz jautājumu par mīļākajiem rakstniekiem, Blaumanis atstājis šādu liecību. «Gēte, Šillers, Dikenss, Rozegers, Turgeņevs, Apsīšu Jēkabs»¹.

1893. gadā, kad šis saraksts tapis, pagājis jau krietns laika sprdis, kopš Gēte un Šillers apmainījušies vietām. Jo, mācoties skolā pie Anas Rubīnas, divpadsmit trīspadsmitgadīgajam zēnam visspēcīgāko iespaidu atstājuši Šillera darbi un viņš pat mēģinājis sacerēt lugu līdzīgā garā. «Reiz ievests plašākā literatūras laukā, nu Blaumanis, zināms, vairs nerimās, bet rakās pats tālāk, lasīja, ko dabūja, un ar visu sirdi pieķērās Gētem.»² Un Šillera darbi vairs nesniedza to pārdzīvojumu, kāds bija izjuts pirmajos skolas gados. 1896. gada 15. novembrī vēstulē E. Bergmanim Blaumanis atļaujas teikt pat šādus vārdus: «Nupat Rīgā redzēju «Vallenšteinu». Cilvēka dzīvē mēdz būt brīži, kad Hamleta vārdiem sakām Šilleram: «Es nemīlēju jūs.»» Pretruna ar aptaujas atbildi? Liekas, nē. Tur ir vispārinājums, te spriedums par konkrētu,

¹ Rūdolfa Blaumaņa pašraksturojums. — Kopoti raksti: 8 sēj. — 1959. — 7. sēj. — 79. lpp.

² Birkerts A. — Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj. — 28. lpp.

stipri izplūdušu lugu, kur vēsturiskajos notikumos un ideju sadursmēs pazūd cilvēks. Pret «Vilhelmu Tellu», «Mariju Stjuarti» Blaumanim ir pavisam cita attieksme. Mūža nogalē viņš «Vilhelmu Tellu» gatavojies iestudēt, jo lugas eksemplāru sastrādājis ar stingru režisora roku — īsinājis, akcentējis galveno darbības līniju.

Izprast Blaumaņa attiecības ar Šilleru varbūt var palīdzēt viņa recenzija par dedzīgās Šillera pielūdžējas un sekotājas Aspazijas «Vaidelotes» pirmuzvedumu. Pieminēdams citu kritiķu sajūsminātās atsauksmes, viņš turpina: «— un, tā kā arī es esmu entuziasts un ideālistiskajai (romantiskajai — L.V.) dzejai teorētiski dodu priekšroku pārējo dzejas paveidu vidū, labprāt pievienojos šim spriedumam.»¹

Acīmredzot Blaumaņa dziļākās (ne tikai sajūsmināta lasītāja vai skatītāja) attiecības ar abiem vācu dižgariem nosaka divēji radošās psihies modeļi.

Gēte, apzinādamies sevi par dzīves dzejnieku, Šilleru vērtē kā visu laiku un tautu lielāko ideju dzejnieku. Apkārtējās vides, dabas novērotājs viņš neesot bijis. Tās detaļas, kas «Vilhelmā Tellā» dod Šveices kolorītu, Gēte viņam pateicis priekšā, «bet viņš bija tik apbrīnojams gars, ka pat no šādiem atstāstījumiem darbā varēja radīt realitātes sajūtu»².

Lietojot Gētes terminoloģiju, arī Blaumanis ir izteikts dzīves dzejnieks. Laikam tādēļ visi viņa garīgās radniecības pavedieni ved šai virzienā.

Šillers ir licis pirmos pasaules līmeņa literāros pamatus ne tikai Blaumanim vien. Viņš ievadījis lielajā mākslā arī Ausekli, Aspaziju, Raini, Veidenbaumu, Poruku. Un visiem kļuvis par vienu no mīļākajiem dzejniekiem. Auseklim, Aspazijai un Veidenbaumam — uz laiku laikiem tuvāks par Gēti. Savukārt Rainim, Blaumanim, Porukam arvien noteiktāk priekšplānā nostājies Gēte, Rainim pat kļūdams par visaptverošu ideālu.

Varbūt tieši tāpēc, ka Raiņa domāšanas dimensijas un daiļrades galvenās aprises mums tik organiski asociējas ar Gēti, Blaumaņa — Rainim diametrāli pretēja tipa cilvēka un mākslinieka — gara radniecība ar vācu olimpieti nelielas sevišķi dziļa. Blaumaņa paša izveidotā «rangu tabula» nebūt vēl nav šādas radniecības pierādījums. Tas ir tikai rādītājs, kādā virzienā meklēt. Mūsu uzdevums ir pārbaudīt, vai Gētes pirmajai vietai pamatu dod arī literārie fakti.

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1894. — 20. janv.

² Eckermann J. P. Gespräche mit Goethe. — Weimar, 1913. — S. 207

1882. gadā, pārnākot Brakos no pirmās algotās vietas Rīgas tirdzniecības kantorī, Blaumanis atveda līdzī Šillera, Lesinga, Kernera un Gētes darbus. Grāmatu gan nebija daudz, bet «tas pats nelielais vairums tika nopietni lasīts un atkal pārlasīts. Daudzus gabalus Rūdolfš citēja no galvas, staigādams pa savām iemīļotām meža tekām.. Visvairāk laikam tika «Fausts» lasīts. Rūdolfš krāja «Fausta» ilustrācijas un vinjetes un ielīmēja tās atsevišķā burtnīcīnā. Šai burtnīcīnā viņš ielīmēja arī dažus dzejoļus, kuri viņam bija iepatikušies.»¹ Līdz mūža nogalei «visbiežāk lasītais rakstnieks bija un palika Gēte» (A. Blaumanis).

Dziļa un stabila ir šī garīgā piesaiste. Vēl gadu pirms nāves — 1907. gadā — Blaumanis tulko Gētes nelielo filozofisko apcerējumu «Daba» — tēlainas pārdomas par dialektiku dabā un dabas un cilvēku attiecībās.

Kam no «Fausta» milzīgās satura bagātības un formas daudzveidības Blaumanis būtu sekojis savā mākslinieciskajā domāšanā? Viens ir skaidrs. Otro daļu viņš vērtējis ļoti atturīgi — uzskatījis, ka pasaules slavu Gētem atnesusi pirmā.

Šī daļa aptver grandiozu cilvēka cīņu ar sevi un par sevi. Tur ir nemiers, sāpes, dzīves jēgas meklēšana, izmisums, pretošanās Mefistofeļa vilinājumiem, padošanās un atkal pretošanās. Mefistofeli, šo egoismā, zemiskumā vilcēju, šo skeptisko ņirgu, Gēte (prologā — Dievs tas kungs) devis Faustam par mūžīgo pavadoni. Jo neviens cilvēks nav ideāla būtne, vēl mazāk tāda titāniska personība kā Fausts.

«Es irrt der Mensch, solang er strebt.» («Kas cenšas, tas ar pazīst maldu.»²) Un šie maldi, šī cenšanās un tiekšanās uz labu caur maldiem ir gan cilvēka, gan cilvēces mūžīgais dzinējspēks. Un — sense- nais literāro varoņu dzīvības avots. Tomēr tas vērienīgums un mākslinieciskais spēks, ar kādu labā un ļaunā dialektiku cilvēka dvēselē atklājās Gēte, pasaules literatūrā ir viens no visietekmīgākajiem. Tāpēc arī viņš ir neapstrīdama autoritāte šai «mācību priekšmetā». Blaumanis to tver īpaši aktīvi, jo iekšēji viņš šai virzienā jau orientēts. Spēju asi uztvert mūžam nesamierināmās, bet arī neatdalāmās puses — Faustu un Mefistofeli — daba viņam ielikusi šūpulī kā vienu no izteikti dramatis- kā talanta aizmetņiem. (Pat publicistisko rakstu «Anglis kā cilvēks un kā politiķis» viņš sāk ar Fausta monologu «Ak, manās krūtīs divas dvēseles mīt», būvēdams uz tā visu savu domu gaitu.)

¹ Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās. — 16. lpp.

² Šeit un turpmāk J. Raiņa atdzejojums.

Vērīgais skatiens nevar nepamanīt, ka pat klusajā Ērgļu nostūrī papildnam cilvēku, kuru krūtīs tāpat «divas dvēseles mīt un viena ved ar otru sīvu karu». Izrādās, tā nav tikai Fausta un Grietiņas un viņu radītāja — dižā veimārieša — daļa. Latviešu rakstnieka sirds izsāpēts, rodas Krustiņš, Edgars, Kristīne. Rodas Raudupiete un Liene «Salnā pavasarī», Indrānu ļaudis un Andriksone.

Divas karojošas dvēseles vienās krūtīs kļūst par Blaumaņa atklājumu latviešu literatūrai un visas viņa daiļrades pamatu.

Un, ja rakstnieks šādi redz labo un ļauno spēku sadursmi, tad pats par sevi atkrīt izteiktu pozitīvo un negatīvo tēlu pretnostatījums. Un patiešām. Jo tālāk Blaumanis iet savā mākslinieciskajā briedumā, jo mazāk viņš mēdz dalīt personāžu labajā un ļaunajā. Vai maz iespējams pateikt, kurš tad īsti ir pozitīvāks, kurš negatīvāks — Indrānu tēvs vai Edvarts?

Tie Blaumaņa varoņi, kuri tomēr apzīmogoti ar noteiktu tendenci, nepieder pie viņa labākajiem (lielākā daļa tēlu «Potivāra namā», Slaucējs «Spijēnos» un Frišvagars «Ugunī», Krikums un Biezumnieks «Nezālē» u.c.).

Gan dzīvē, gan mākslā Blaumani vada pārliecība: «Jo tas jau ir krietnas bēdulugas noslēpums, ka visiem no sava stāvokļa ir taisnība.»¹ Vai šo gudrību viņš kaut kādā mērā nav saņēmis no ģēnija, kurš uzskatīja, ka vistuvāk dievībai stāv tas, kurš ir viscilvēciskākais, kurš ir visdziļāk iekšā visās dzīves pretrunās?

Šillers, piemēram, varoņu dalījumā ir daudz striktāks, kategoriskāks, savas idejas viņš pauž tiešāk, klajā. Gēte, sevišķi vēlinajos darbos, no tā apzināti vairās. Viņš uzskata, ka vislabākais ir tēlu daudznozīmība.²

Sarunā ar J.P. Ekermani 1827. gadā Gēte ironizē: «Starp citu, vācieši ir apbrīnojami ļaudis! — Ar dziļām domām un idejām, kuras viņi visur meklē un visur liek iekšā, tie dzīvi tikai sarežģī. — Ei! tad saņemiet taču beidzot reiz dūšu atdoties iespaidiem, ļauties sevi ieliksiņot, ļauties sevi aizkustināt, ļauties sevi pacilāt, jā, ļauties sevi pamācīt un iekvēlināt, un iedrošināt kaut kam lielsam; bet nedomājiet taču vienmēr tā — ja nav abstraktas domas un idejas, tad tas viss nekam neder.

Te nu jūs nākat un jautājat, kādu ideju esmu mēģinājis iemiesot savā «Faustā»? — It kā es to pats zinātu un varētu pateikt! — No debesīm caur pasauli uz zemi, tas vajadzības gadījumā varētu būt kaut

¹ Dianas Lapa. — 1901. — 16. janv.

² Sk.: Goethe über sich selbst. — Leipzig, 1913. — S. 177.

kas; bet tā jau nav ideja, tā ir darbības virzība. Un tālāk — tas, ka velns pazaudē derības, ka cilvēku, kurš, smagi maldīdamies, nepārtaukti tiecas preti labajam, ir jāatpestī, tā, protams, ir iespaidīga, šo to noskaidrojoša, laba doma, bet tā nav nekāda ideja, kas būtu pamatā visam darbam kopumā un, galvenais, katrai aīnai atsevišķi. Tai arī patiesi būtu jābūt dīvainai padarīšanai, ja tik bagātīgu, raibu un tik augstākā mērā daudzveidīgu dzīvi, kādu to esmu attēlojis «Faustā», es būtu gribējis uzvērt uz vienas vienīgas valdošās idejas tievā striķīša.»¹

Priekšspēlē Jautrā persona saka Dzejniekam:

Greift nur hinein ins volle Menschenleben!

Ein jeder lebt, nicht vielen ist bekannt,

Und wo ihrs packt, da ist interessant.

(No pilnas ļaužu dzīves droši smeļat!

Ikkurš to dzīvo, retais ņem to omā.

Un pievilcīgs būs viss, ko priekšā ceļat.)

Blaumanis savos agrīnajos gados bija izmēģinājis roku gan pasakas «Ansītis un Grietiņa» apstrādāšanā, gan sacerējis lugu Šillera garā, gan vācu valodā publicējis tēlojumu par gleznotāja un Rīgas pilsones Hellera kundzes attiecībām. Kas jauno rakstnieka vārda pretendentu pavināja turpmāk pievērsties visnecilākajai tālaika ļaužu kārtai — latviešu zemniekiem un viņu «pelēkajai» ikdienai?

Domājams, ka Blaumaņa ceļā uz visdzīvāko dzīvi, uz visparastākā cilvēka pacelšanu mākslas vērtībā dažus no impulsiem (protams, sarežģītās kopsakarībās ar daudziem citiem, jo ne dzīvē, ne mākslā viens impulss vien parasti neko neizšķir) devis Gēte: «Fausts» kopumā un daudzas tur ietvertās atziņas katra atsevišķi — kaut vai tikko citētā, kūsājošās dzīves intonācijas apdvestā; «Jaunā Vertera ciešanas» un «Egmonts», kur, laužot iesikstējušo tradīciju, izcelta tieši tautas dziļākajos slāņos glabātā dvēseles tīrība un spēks; un vēl daudz kas cits, ko līdz galam izdibināt nav nekādu iespēju.

Būtiska Blaumaņa personības iezīme, kas viņa darbiem kopumā piešķir brīnumaino cilvēciskā siltuma intonāciju, ir lielā ticība labajam pamatam cilvēkā. Tāpēc tik tuva viņam Gētes pārliecība — viens

¹ Eckermann J. P. Gespräche mit Goethe. — S. 611.

no grandiozās traģēdijas vadmotīviem, kuru autors ielicis Dieva — «Tā kunga» mutē:

Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange
Ist sich des rechten Weges wohl bewußt.

(Labs cilvēks, kaut tas ar tik tumši cistas,
Gan īsto ceļu apzinās.)

Un tomēr paliek problēma. Ja tumšās dziņas ir triumfējušas, ja ļaunums ir padarīts, tad par nedarītu tas vairs nevar kļūt, lai kā tiktu apzināts īstais ceļš. Ļaunumu spēj dzēst tikai īpašs — pāri visiem spēkiem vislielākais — mīlestības spēks.

Sievietes mīlestība, kas spēj ne tikai pati piedot, bet izlūgties piedošanu savam mīļotajam no paša Dieva tā kunga, ir «Fausta» apoteoze.

Blaumaņa pasaules izjūtā šī stīga ir viena no dominējošām. Un atbilstoši savam reālista talantam, atbilstoši savu varoņu situācijai un mentalitātei viņš veido savu modeli, kurā, tāpat kā «Faustā», izpaužas cilvēciski tipiskais — vīrišķīgā sevis apliecinājuma tieksme un mūžam sievišķais vīrieša balstītājs un augšupcēlājs spēks; vīrieša nespēks kaislību priekšā un mūžam sievišķā piedotspēja.

Latviešu rakstnieka ceļš iet no Ilzes un Krustiņa uz Kristīni un Edgaru. Viņam šīs tēmas apoteoze ir Kristīnes vārds: «Es... es varu tikai mīlēt.»

* * *

Kā varētu skaidrot Blaumaņa atturību pret «Fausta» otro daļu?

Fausts tur lielā mērā ir pazaudējis gan miesu, gan asinis, gan to dzīva izmisuma plosīto dvēseli, par kuru tik sparīgi cīnījās Mefistofelis. Viņš ir kļuvis par saistītājfigūru alegoriskā formā ietērtām sabiedriskām un filozofiskām problēmām, kļuvis par simbolu ne vairs cilvēkā, bet cilvēcē noritošiem procesiem.

Arī pārējā personāža būtība krasi izmainījusies. Vispārinātajām figūrām (Imperators, Kanclers, Arhibīskaps u.c.), mitoloģiskajām un alegoriskajām būtnēm vairs nepiemīt gandrīz nekas no cilvēciskās individualitātes.

Kompozīcija kļuvusi tik brīva, ka par kādu vienojošu fabulu arī vairs

nav iespējams runāt. Sižetu virza nevis personu savstarpējās sadur-smes, kaislības, kā tas ir pirmajā daļā, bet gan Radītāja valdonīgais prāts.

Pret abstrakcijām un konstrukcijām mākslas darbā Blaumanis allaž bijis ļoti jūtīgs un principiāli noraidošs. Šis gadījums it kā lieku reizi apstiprina — jā, patiešām tā ir — un pat tad, ja tās ir tik grandiozas kā «Faustā».

Tomēr kopumā Blaumanis Gētes mūža darbu novērtējis kā ģeniālu. Tas izskan recenzijā par traģēdijas uzvedumu Rīgas Latviešu teātri: «Tiem skatuves darbiem, kurus uzvedot gandrīz vai jebkuros apstāk-ļos jāatsakās no dzejai kongeniāla inscenējuma, vispirmām kārtām pieskaitāms «Fausts».»¹

Lirika

Pēc pirmā publicētā dzejoļa («Nakts», 1886) Blaumanis šai žanrā aplūst, lai tad deviņdesmito gadu vidū it kā pēkšņi izlauztos izjūtā un formā nobriedis dzejnieks. («Vēl tu nezini», «Kā zagšus» un citi vēlākie Blaumaņa lirikas šedevri.) Šajā ilgstošajā un sarežģītajā, atklātības acīm apslēptajā procesā ideāls un viens no virzītājspēkiem galvenokārt bijusi Gētes dzeja. «Fausta» stilistikā daudzveidība vien ir neizsmejams avots jaunajam māceklim. Tur atrodami gandrīz visi dzejas veidi — intīmā lirika (visvairāk Grietiņas tekstos), dabas lirika, satīra (Mefistofeļa iemiļotais žanrs), tautas humoram tuvs stils, filo-zofiskā dzeja (īpaši Fausta pārdomās), pat publicistika. Bet bez «Fausta» Blaumani ļoti interesēja arī Gētes liriskā dzeja.

Domājot par Blaumaņa saistību ar savu izcilo skolotāju, no visiem Gētes lirikas vērtējumu aspektiem priekšplānā izvirzās šādi: jūtu patiesīgums un spēks; noskaņas burvība; formas dabiskums un klasiska skaidrība; izteiksmes spilgtums, uzskatāmība vienlaikus ar pārsteidzošu vienkāršību, lakonismu; skaista, bagāta, tēlaina valoda.

Bet agrīnajā Gētes dzejā šīs īpašības nemaz tik raksturīgas nav. Tās parādījās vēlāk, kad, Herdera rosināts, dzejnieks sāka mācīties valodas bagātību, izteiksmes tiešumu un stila vienkāršību no vācu tautas-dziesmām.

Blaumaņa jaunības gados Ērgļu apkaime bija viens no folkloriski bagātākajiem Vidzemes novadiem. Tomēr, lai sabiedriskā doma šīs «primitīvās», «naivās», «blēņu pilnās» un citādi nopolgotās «ļaužu

¹ Rigasche Rundschau Beilage. — 1899. — 5. janv.

dziesmas» sāktu iekļaut mākslas pamatvērtību sistēmā, vēl bija jānoiet garš atziņu ceļš. Blaumanim, kurš lielu daļu pusaudža un jaunekļa gadu pavadīja tautas mākslai svešā, pat naidīgā vidē, īpaši nozīmīgs kļuva katrs impulss, kas pavērsa viņa domāšanu kultūras pirmapvotu virzienā. Tādējādi Herdera darbība, kas bija saistīta arī ar latviešu tautasdziesmu, un Gētes mākslinieciskā virzība jaunajam latviešu rakstniecības ceļa sākējam varēja būt mudinājums nopietni iedziļināties savas tautas poētiskajā domāšanā un izteiksmē, ko topošais dzejnieks arī darīja.

Blaumanis tulkojis deviņus Andrejanova un septiņus Gētes dzejoļus. (Kopumā viņš tulkojis ap četrdesmit dzejnieku, parasti no katra pa vienam diviem dzejoļiem.) Vienīgais Šillera tulkojums ir četrinde nepabeigtajā stāstā «Jeta» (1894) ar pašironisku tekstu līdzās: «Tu vaicā, ko mana pasta karte ar tām četrām rindiņām nozīmējot, vai es tev varbūt gribējis dot paraugu, cik slikti Šillera pantus tulkoju?» Šillera romantiskās dzejas retoriskais spožums un ekspresivitāte patiešām nav Blaumaņa stihija. Toties starp viņa Gētes tulkojumiem ir konģenitālais «Minjonas» atdzejojums. Šī tiekšanās tvert Gētes gandrīz netveramo dzejas noskaņu, vārdu dzidro caurspīdīgumu oriģinālam atbilstošā plūstošā, nesamākslotā, it kā ikdienišķā izteiksmē urda Blaumani jo spēcīgi visu mūžu. Gētes darbu atdzejošanas veiksmē, šķiet, viņam ir dzejnieka vērtības mērs, tādējādi zināma pašapliecināšanās.

Kad Rainis «Mājas Viesa Mēnešrakstam» iesūtīja dzejoļa «Das Göttliche» tulkojumu ar virsrakstu «Dievišķais», Blaumanis, strādādam redakcijā, to izlasīja un lūdza redaktoram P. Zālītem, ka gribot ar Raini sacensties un arī šo darbu pārtulkot.¹ Abi līdzās tie publicēti 1900. gada 11. numurā ar piezīmi: «No šī Gētes skaistā dzejoļa mums iesūtīti divi tulkojumi, kuri mums tā iepatikās, ka nodrukājām viņus abus, cerēdami, ka tāpat abus mīļi apsveiks un uzņems arī cienītie lasītāji. Abi tulkojumi izdarīti neatkarīgi viens no otra.»

Kā tad viens otram blakus salīdzinājumā ar pirmapvotu izskatās Raiņa tulkotais Gēte un Blaumaņa labotais Rainis? (Būtībā tas tā ir, jo redakcijas piezīmē pēdējais teikums neatbilst patiesībai. Tāpēc ļoti jāšaubās, vai Rainis šo dubultvariantu būs sevišķi mīļi apsveicis...)

Edel sei der Mensch,
Hilfreich und gut!

¹ *Zālie P.* Rūdolfs Blaumanis, viņa darbi un nozīme literatūrā. Latvijas Universitātes rakstu atsevišķs novilkums. — R., 1923 — 6. sēj. — 129. lpp.

Denn das allein
Unterscheidet ihn
Von allen Wesen,
Die wir kennen.

Auch das Glück
Tappt unter die Menge,
Faßt bald des Knaben
Lockige Unschuld,
Bald auch den kahlen
Schuldigen Scheitel.

Rainis

Augstsirdīgs cilvēks lai ir,
Palīdzīgs, labs.
Jo tas tik vien
Atšķir viņu
No visām būtnēm,
Kuras mēs zinām.

Tā arī laime
Tvarsta drūzmā,
Skar drīz nevainīga
Zēna cirtas,
Drīz vainas apkrautu
Sirmu galvu.

Blaumanis

Lai cilvēks ir dižens,
Palīdzīgs, labs!
Jo tas vienīgi
To atšķir
No visas radības,
Kuru mēs zinām.

Arī tā laime
Tausta pa burzmu,

Satver drīz zēna
Sprogaino galvu,
Drīz atkal pliko,
Vainīgo pauri.

Orīģināla pirmajā pantā ir parastas runas vārdu kārtība. Tādu to atveido Blaumanis, saglabājot Gētes valodas un dzejiskā rituma dabiskumu. Rainis, pirmajai rindai sagrozot vārdu secību, cenšas to it kā poetizēt. Savukārt otrajā citētajā pantā attaisnojis Raiņa brīvākais atveidojums. Tomēr ar oriģināla īpatnējām, dzejiski raitajām metaforām īsti galā nav ticis neviens no viņiem.

Rainis šim cīkstēšanās izaicinājumam nepaliek parādā, un, pēc tam kad «Mājas Viesa Mēnešrakstā» 1901. gada 3. numurā Blaumanis publicē Gētes astoņrindes «Wanderers Nachtlied» («Ein gleiches») atdzejojumu «Ceļinieka naktsdziesma», 1903. gadā tā ar tādu pašu virsrakstu parādās Gētes rakstu pirmajā sējumā Raiņa tulkojumā.

Dzejolis radies, Gētem 1780. gada septembra novakarē kļaiņojot pa kalniem. Uz ātru roku viņš to piezīmējis kādā mednieku mājiņā uz sienas. Un tas plūst uz lasītāju tik nepastarpināti, it kā dzīvas elpas pieskāriens tieši no kalnu būdas.

Über allen Gipfeln
Ist Ruh.
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vöglein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Blaumanis

Krēslā kalnos raugos:
Viss dus.
Koku galos šmaugos
Vēsma klus
Pilnīgi.
Snauž mežā putniņu bari.
Gaidi vien, arī
Tu drīz dusēsi.

Rāinis

Uz kalniem vakardzēsma
Jau dus,
Ikviena vēsma
Lapiņās klus,
Tikko tās skar;
Jau putniņi pērklišos lien.
Gaidi, gaidi tik vien,
Drīz tu dusēsi ar!

Orīģināldzejoli vakara noskaņa ieproģicēta cilvēka izjūtā. Blaumanis to saglabājis, bet Rainis dabas tēlu objektivizējis. Otrkārt, viņa tulkojumu poetizē gan vakardzēsma, gan izteiksmi nevajadzīgi saldināšie, Gētem neatbilstošie abi deminutīvi.

Blaumanis ir tuvāk Gētes valodas vienkāršībai un teikumu dabiskajam ritumam.

Un tā abu sacensība turpinās.

GLEICH UND GLEICH

Ein Blumenglöckchen
Vom Boden hervor
War früh gesprosset
In lieblichem Flor

Tulkojumi: Blaumanim 1901. gadā «Tāds ar tādu» (1.), Rainim 1903. gadā «Līdzīgs ar līdzīgu» (2.).

1. Kad zeme baltsvārkus
Ar zaļajiem mij,
It agri plaucis
Mazs vizbulīts bij.
—————

2. Iz zemes dīdzis,
Mazs pulkstenīts
Aug ziedošā plāvā:
Vēl agris rīts
—————

Blaumanis «agrumu» interpretē kā pavasari, divās pirmajās rindās izveidodams savu patstāvīgu, tomēr — neapšaubāmi — ļoti gleznainu metaforu. Šim konkrētajam dabas atmodas mirklim pievienota arī patvarīgi precizēta, bet trāpīga detaļa — vizbulīte (Neatstāj sajūta, ka tā nākusi no Braku gravām.)

Rainis «früh» atšifrējis ar rindiņu «Vēl agris rīts» un «Flor» — kā vasaras pilnziedu plāvu. Vārds «Blumenglöckchen» atbilstoši oriģinālam atstāts kā vispārinošs poētisms: jebkurš ziedīšs, pulkstenīts.

Šai gadījumā Blaumanis tēlainībā aizgājis tālāk no pirmavota. Toties ritmikā — četrindes vienas elpas plūdmā un līdz ar to kopējā noskaņā — pilnīgi identificējies ar to. Raiņa atdzejojumā ritms sašķeltāks, nervozāks, jo oriģināla izturēto piecizilbju rindu vietā (Blaumanim pirmajā rindā sešas, pārējās — piecas) te mijas piecas, četras, sešas, četras zilbes un vienkāršais teikums gramatiski saskaldīts.

Tāpat dubultota «Koklētāja dziesma» no «Vilhelma Meistera» — «Wer nie sein Brot mit Tränen aß» Blaumanim 1899. gadā — «Kas asarām neslačīja maizes», Rainim vēlāk — «Kas asarās maizi neēdīs»

Tikai diviem Blaumaņa tulkojumiem Rainis vairs nepieskaras. Tie ir «Minjona» un «Lietuvēns» — slavenā balāde «Erlkönig». Savukārt par Raiņa tulkoto Gētes traģēdiju Blaumanis tā sajūsminās, ka 1899. gada 3. janvārī raksta viņam: «Jūsu Nogr. zvans (G. Hauptmaņa drāmas «Die versunkene Glocke» tulkojums — L.V.) bij ļoti labi izdevies, bet Ifīgenija — it sevišķi «Heraus in Eure Gipfel...» (Ifīgenijas monologs — L.V.) ir skūpstāms darbs.»

Kur meklējama Blaumaņa veiksmē Gētes atdzejošanā? Miļākais, tāpat visprecīzāk, visdziļāk izjustais dzejnieks. Tas — pirmkārt.

Bet, domāju, ir vēl kāda būtiska saskare. Tā kā runa visvairāk ir par liriku, tad pamatu pamatā iznākums atkarīgs no emocionālās ierosas sprieguma. Tikai sevi izdzīvojot, izraudot un izliksmojot, var radīt dzejoli, kuram nāk līdzī, kā Blaumanis saka, «stimmungs». Tā viņš radījis savus liriskas šedevrus un tā to mācījis arī saviem audzēdējiem — īstam mākslas darbam jāizverd no visdziļākajām dvēseles dzīlēm. «Ausgeklügeltes Zeug ist dummes Zeug» (izprātots darbs ir blēņas), viņš raksta A. Būmanim 1905. g. 1. maijā.

Gētes spēka noslēpums ir tieši tāds — viņš nekad nav centies dzejoli uzskatīt par kādu toni augstāk, nekā to patiesībā jūtis. Tāpēc bezgalīgais patiesīgums, vienkāršība — saruna no sirds uz sirdi. Viņš saka «Visus manus dzejoļus ir ierosinājuši patiesi notikumi un pārdzīvojumi. Par dzejoļiem, kas no gaisa grābti, es nedodu ne pliku grasi (.) Mīlestības dzejoļus rakstīju tikai tad, kad mī

lēju.»¹ (Par laimi, šis «tikai» Gētem atgadījies visai bieži Blaumanis, mīrinot Ādolfu Gresti, 1907. g. 3. septembrī raksta. «Ja Gēte katru reizi to būtu gribējis precēt, kurā tas nāvīgi samīlējās, viņam būtu bijušas kādas 15 sievas!»)

Bet Blaumanis laikam pat tulkot centies tikai tad, kad bijis samīlējis .. dzejolī. Arī citu autoru darbu tulkojumi zināmā mērā liek tā domāt

Romāns

Līdzās dzejas darbiem Blaumaņa uzmanību saistījis arī Gētes mūža pēdējo gadu romāns «Wahlverwandschaften». Latviskajā izdevumā tā virsraksts ir «Gara radnieki», bet faktiski šī ķīmijas termina pārmestā nozīme ir aktīvāka. To varētu tulkot kā radniecisku dvēseļu savienošanās tieksmi. Gēte, izglītots dabaszinātnieks, romāna idejisko pamatu ietvēris Eduarda drauga stāstījumā par noteiktu elementu pievilkšanās spēkiem. Tikko attiecīgās daļiņas pietuvojas viena otrai, tās savienojas. Uz šī dabas pamatlikuma balstās visas nedzīvās un dzīvās pasaules eksistence.

Un, lūk, sirmais meistars tēlo šo dabas lemto nenovēršamību cilvēku dvēselēs. Tā kā Eduards un Šarlote precoties to īsti nav izjutuši, tad liktenis viņus pie tās noved vēlāk. Bet nu jau citās, ne vairs savstarpējās attiecībās. Kopš viņu mājās ieradies Eduarda draugs un Šarlotes māsasmeita Otīlija, sevi sāk atklāt istie pievilkšanās spēki.

Romāna izteiksmē nav vairs Gētes jaunības laikam raksturīgā, pāri malām putojošā jūtu pārmēra, kāds bija «Jaunā Vertera ciešanās». Visumā tā ir reālistiska psihoanalīze. Bet kādu satraukumu tā sacelš tais svētajos liekuļos, par kuriem citā sakarā Blaumanis ironizē ar Gētes vārdiem. ««Man darf das nicht vor keuschen Ohren nennen, was keusche Herzen nicht entbehren können.» (Tiklām ausīm nedrīkst teikt to, bez kā tiklas sirdis nespēj dzīvot. «Fausts» — L.V.) «Špīsers (mīetpilsonis — L.V.) gan visai labprāt «dzen» negantu nešķīstību, bet par to rakstīt viņš neatļau. ...»²

Vieni romānu nosauc par netikumisku, jo Gēte ārdot tās saites, ar kurām Dieva, respektīvi, mācītāja, svētība savienojusi divus cilvēkus uz mūžu. Citi, apsviedīgākie, mākslas darbu sev vajadzīgā idejā iegrozt spējīgie, raksta veselu birumu traktātu par Gētes tikumības

¹ Goethe über sich selbst. — S. 183., 177

² Vēstule K. Štrālam 1904. g. 28. apr.

filozofiju, cenšoties pierādīt, ka viņš domājis tieši otrādi, jo, lūk, mācītājs Mitlers par katru cenu mēģināja novērst laulāto šķiršanos, izklāstīdams mūžīgos Dieva likumus, un Otilija taču beidzot atsakās no Eduarda. Tikai šie interpretētāji neredz vai negrib redzēt to, ka autors Mitleru (uzvārds tulkojumā — starpnieks) viņa principiālajā vienvirziena domāšanā un runāšanā ir tēlojis ar vāji slēptu ironiju un ka romāna izskaņā Otilijas un Eduarda pretlikumīgo mīlestību, kura izrādījusies stiprāka par dzīvību, Gēte ievada mūžības kategorijā: «Un tā dus blakus cilvēki, kas viens otru mīlēja. Miers pāri viņu atdusas vietai, jauki eņģeļu tēli noraugās viņos no velvēm, un cik jauks būs mirklis, kad tie kopā reiz atkal modīsies!»

Mīlestības augsto dziesmu dzied Gēte šai darbā. Viņa ticības apliecinājums ir cilvēks un mūžam zaļais dzīves koks, nevis pelēkā teorija. Lielo humānistu izpratnē briesmīgi ir tie dogmatiski, kuriem augstāks par cilvēku ir princips. Jo tad principu vārdā nereti mēdz līt asinis. Arī Blaumanis savu mūžu ir nodzīvojis cilvēku un dzīves ticībā.

«Grēcīgās» mīlestības pārņemto jaunavu Gēte patiešām tēlo gan drīz tā, kā viņam to pārmet uzbrucēji, — kā svēto. Tā kā viņai liegts izpildīt dabas likumu — liegts savienoties ar savu otru pusi, viņa lēni izdziest un aizplūst no šīs pasaules kā gaisma sevī. Bet, kamēr viņa vēl dzīvo, šī dzīve ir mīlestības altruisma personifikācija. Katra Otilijas doma un jūta fokusējas Eduardā. Pat visikdienišķākais, ko viņa dara, tiek darīts ar vienu nolūku — lai viņam par to būtu prieks. Katrs solis, ko viņa sper, tiek izdzīvots it kā kopā ar viņu. Pat viņas rok-raksts kļuvis līdzīgs viņējam.

Nekas tamlīdzīgs nenotiek ar Šarloti, kuru ir sagrābusi kaislība pret vīra draugu. Bet tieši tāpēc, ka tā ir tikai kaislība un Šarlote ir spēcīga rakstura sieviete, viņa ātri spēj sevi pārvarēt.

Turpreti nav šai pasaulē spēku, kas varētu aizvīrīt vienu no otras divas dvēseles, kuras visaugstākais likums nolēmis vienu otrai.

Blaumani dziļu cieņu allaž modinājuši cilvēki, kuri ar pārliecības spēku un pašapziņu spējuši nostāvēt taisni iepretī viduvējības lokanajiem mugurkauliem. Vienalga, vai tāds cilvēks atrastos viszemākajā vai augstākajā sabiedrības pakāpienā, vienalga, vai tā būtu Kokneses (Alaines) muižas zirgu puīša Pētera Jirgensona (Edgara) lepnā neatkarība iepretī muižkungam vai izcilā vācu dzejnieka nostāšanās pret sava laika sabiedrisko domu. Viņš mīlestības tikumību — tikumību

pēc būtības — paceļ pāri laulības formālajai tikumībai, respektīvi, netikumībai, ja laulībā šīs mīlestības nav.

Visšausminošākais tēls ir Eduarda un viņa sievas Šarlotes bērns, kurš radies, nākamajam tēvam garā esot kopā ar Otīliju, bet mātei — ar savu iekāroto vīrieti. Bērns nāk pasaulē ar šā otra vīrieša sejas vaibstiem un ar otras sievietes acīm. Viņā ir kaut kas tik pret dabisku, ka šim «tikumības» simbolam rakstnieks lemj arī simbolisku novērtējumu — zēns noslikst diķī.

Kā te viss vijas un režģās ar Blaumaņa tēmām!

«.. tev būs jādomā par savu vīru, bet tu domāsi par mani,» Edgars biedina Kristīni, un šie vārdi ir pirmais graužošais trieciens viņas uzceltajam iekšējās aizsardzības mūrim.

Laulība bez mīlestības — šis dvēseles liekulības variants Blaumanī nodarbinājis visu mūžu.

Talantu mēdz vērtēt arī pēc tā, cik jūtīgi mākslinieks spēj notvert un cik precīzi izgaismot tieši sievietes dvēseli, tos personības mezglu punktus, kas viņu būtiski atšķir no vīrieša. Un Blaumanim reālistiskajā, tāpat kā Rainim romantiskajā, atveidojumā sieviete un vīrietis nav tikai divi dažādi cilvēki, kuru domāšanu, jūtas un rīcību citos apstākļos varētu arī apmainīt vietām. Tās ir divas atšķirīgas garīgās struktūras.

Kas attiecas uz vīriešu psihi, tad problēma par dzīvošanu ar nemīlamu sievu ir vai nu stipri atvieglināta, vai pastāv pavisam citā aspektā nekā sievietēm. Tā nav fiziska pretīguma sajūta, nedz iekšēji izmisuma kliegzieni, vedot dvēseli pretī lēnai, mokošai nāvei — nosmakšanai jūtu melos.

Tiltiņam («Aizvien lillā!») nemīlamā sieva gandrīz dzīvi vienīgi ar to, ka viņa «grožus sāka ņemt savās rokās». Aiz Jāņa precībām ar bagātā Lieldālderieša atraitni, kuru saime dēvē par «pavecu ķeseli» («Nauda zeķē»), gan autors liek noģīst kaut ko traģiskāku: «Visa pasaule brīnojas par Jāņa nedzirdēto laimi. (...) Tātad jādomā, ka tās laikam bij prieka asaras, ko viņš savā kāzu naktī raudāja, izgājis Lieldālderiešu pagalmā.» Bet itin ātri Jānis ar savu paveco Lieldālderieti samierinās, astoņpadsmit gadus ar viņu mierīgi nodzīvo, godīgi sagaidāms viņas nāvi kā savu atpestītāju, jo «prātīgi viņš savā laulībā prata dzīvot, izņemot pirmo gadu, kad arī viņš šād un tad sadzēries pārnāca mājā».

Līdzīgu kāzu gaidās ar konfliktējošām jūtām cīnās Krustiņš un Aleksis, bet arī tas ir cits aspekts.

Vairāk un dziļāk Blaumanis vīriešu pasaulē šo tēmu neskar, acīmredzot neuzskata to par pietiekami spēcīgu atvaru, kurš ierautu viņu

dvēseli nāvējošu iekšēju konfliktu mutulī. Toties sievietes psihē līdzīgos apstākļos Blaumanis jūtīgi saklausījis traģiski griezīgās skaņas.

Bagātajām Raudupu un Silmaču saimniecēm šī dzīvošana pretīgumā un pienākumā jau aiz muguras. Bet sekas nāk līdzī, un viņu izturēšanos tēlotajā laikā sprīdī instinkti nosaka jūtās neizdzīvotā, dvēseli sakropļojusi pagātne. Silmaču Antonijai apstākļi iegrozās labvēlīgāki, arī raksturs viņai pavisam cits, viņa ir spējīga kļūt par savu iegribu un visas situācijas noteicēju (par mīlestību pret iekāroto puisi nevarētu runāt ne vienā, ne otrā gadījumā, tā ir, kā Aleksis saka, tikai tāda «uzmīlošana»). Bet Raudupietes raksturam jaunībā izdarītā nodevība pret jūtu patiesību ir bijis pirmais grūdiens visai turpmāko ētisko nogrūvumu virknei — viņas necilvēciskās rīcības cilvēciskais pamats.

Kādēļ Blaumanis tēlo Matisiņu kā kroplīti?

Pie viņa tēva kapa viņa māte nevar izspiest nevienu asaru... Viņa tēva bērēs viņa māte dejo... Kāda drausma pretdabiskuma ēna velkas līdzī no abu vecāku pirmsnoveles laika attiecībām!

Kāpēc Blaumanis liek Matisiņam noslikt? Bez vismazākā iebilduma tas tiek psiholoģiski pamatots ar mātes aklo kaislību. Bet varbūt kāda reminiscence? Pilnīgi citā raksturu un likteņu savērpumā, protams, bet ar Gētem līdzīgu otro — simbolisko plānu?

Reālists Blaumanis no zināmas simbolikas nevairās. Tā ir ietverta arī Ažas tēlā un atsevišķās detaļās ne vienā vien darbā. Pēc gadsimtu mijas viņš uzrakstījis simbolisko tēlojumu «Tur, kur neviens nav bijis» un iesācis arī šāda tipa ideju drāmu «Dzīvais ūdens».

Runājot par sievietes dvēseles atklāsmi, Blaumanis pēc Raudupietes vēl un vēl atgriežas pie viņas likteņa māsām. Kādi cēloņi rosinājuši spert pirmo soli uz traģiskā ceļa pusi? Kādas ir sekas?

Gētes romāna domu pasaulē uztvēris atsevišķus pieturas punktus, prozas mākslinieciskajā izveidē Blaumanis iet citu ceļu. Tā, pirmkārt, ir dramaturģiska koncentrētība, stingra detaļu atlase un noslogojums salīdzinājumā ar Gētes izvērsto dzīves un domu materiāla plūdumu, kas nereti sazarojas dažnedažādās blakus straumēs. Tā, protams, ir arī laika novilkta robeža, jo tajos sešdesmit septiņdesmit gados, kas Blaumanim šķir no Gētes, Eiropas māksla intensīvi centusies kopt formu, un īsprozā Blaumanis ir visistenākais Mopasāna un Čehova laikabiedrs.

Otrkārt. Gētes romantisms un Blaumaņa reālisms. Idejiski tematiskajā izvirzījumā (intīmajās jūtās sakropļotas sievietes bojāeja) tipoloģisku līdzību ar Gētes romānu varam saziņēt arī novelē «Laimes klēpī», bet dažādās daiļrades metodes te jo spilgti izceļ visas pārējās atšķirības.

Tikai viens piemērs. Otilija cieš un aiziet mūžībā kā izteikti romantiska varone. Turpretī Ieva — atbilstoši reālistiski psiholoģiskās mākslas likumībām. Kad vairāk nekā desmit gadu jau nodzīvots ar veco, nemīlamo vīru, tad «Ieva bij pārvērtusēs par tuklu, bālu māti un izskatījās tā, it kā viņa nevienai puķītei nevarētu paiet garām, tās ar kāju nenominuse. Viens no viņas mīļākajiem darbiem bij ravēšana. Plūkt, plūkt, izplūkt un atkal izplūkt un likt kaudzē — tas viņai patika. ...» Tieši šī tieksme, kas rakstniekam kalpo par izpostītās dvēseles atspulgu, noved Ievu pie bojāejas. Un ārēji viņas nāve ir tik prozaiska, kāda vien var būt visparastākajā lauku ikdienā. Ravējot ievainots pirksts — un asinssaindēšanās...

Tikai mazs, mazs «sīkumiņš» — tikpat sīks kā asins lāsīte, bet tikpat nozīmīgs kā asins būtība — liek domāt par reālistiskajā detaļā dziļi ieslēptu simboliku. Tās asins lāses, kuru parādīšanās vēstī par Ievas dzīvības spēka saindēšanu, reizē ir kā atgādinājums un pārmetums par apraktajām jūtām: «Notecēja divas tumšas asins piles pār delnu, un, šais pilēs skatoties, Ievai iekrita prātā izkopts, citas asinis un divas zilas, mīļas acis.»

Un treškārt. Melīgās laulības noslēgšanu Gēte traktē kā liktenīgu nejaušību. Taču Blaumani interesē sarežģītāka cēlonība, kas uzgrūž sievieti uz traģiskā ceļa. Vidē, laikmetā un raksturā sakņoto vieglās dzīves vilinājumu viņš iezīmējis jau pirmajos šīs tematikas stāstos, bet atkal un atkal pie tās atgriezies, kamēr radījis vienu no kompozicionāli, stilistiski, psihoanalītiski vispilnīgākajiem un emocionāli iedarbīgākajiem darbiem mūsu literatūrā — noveli «Salna pavasarī».

Luga

Reiz tomēr Gēte savu cienītāju pamatīgi iegāza. 1895. gadā «Mājas Viesa» 14. un 15. numura literārajā pielikumā nodrukāts: «Zelta kupris. Joks vienā cēlienā. Kādu vecu vielu pa daļai izlietojot, sarakstījis Rūdolfs Blaumanis.»

(Sarakstītāja paša vērtējumu atrodam Janim Rozentālam dāvinātajā grāmatiņā:

Saņem, draugs, ar laipnu ģimi
Šito lielo bleķa rīmi!)

Vecā viela ir Gētes jaunības grēciņš — dziesmu spēle «Scherz, List und Rache» Bet — kas atļauts Jupiteram, nav atļauts vēršim, un

Blaumanis dabū par visu — gan par to, ko nogrēkojis pats, gan par to, ko Gēte. Recenzentiem, pārmetot autoram seklibu, bezgaumīgus jokus, rakstīšanu it kā garam laikam, ir sava daļa taisnības, tikai... vai viņi būtu bijuši tikpat nesaudzīgi, ja zinātu, kurš ir vielas pirmradītājs?

Tomēr vismaz vienā ziņā šī «bleķa rīme» ir interesanta. Tā liek atkārtoti noprast, cik trāpīgi Blaumanis uztvēris sava talanta īpatnību, teikdams: «.. esmu dzimis dramatiķis.» Apstrādājot pat šādu vieglu joku, viņš lielu uzmanību pievērsis dramaturģiskās formas efektivitātei un pārveidojis Gētes darbu tieši šādā virzienā.

Pirmkārt — īsināšana. Tas ir neiztrūkstošais ceļš, pa kuru Blaumanis vada savu darbu uzmetumus pretī gatavībai. Tāpat, izvēloties apstrādei vecu vielu (šis nav vienīgais tāds gadījums), Blaumanis sāk ar izteiksmes maksimālu koncentrēšanu. Tas ceļ spriegumu jebkura žanra darbā, bet dramaturģijai nāk it īpaši par labu. Paturot Gētes sižetu — laulātam pārim skopais dakteris izvilis naudu, bet viņi to ar viltību atkal atdabū —, Blaumanis no četriem cēlieniem izveidojis vienu.

Otrs gājiens uz lielāku spriegumu ir Gētes monologu pārkonstruēšana dialogos. Monologus Blaumanis necieš ne acu galā — uzskata tos par sava laika modernās dramaturģijas necienīgu izteiksmes veidu. Piemēram, ļoti asajā recenzijā par Puriņu Klāva lugu «Nauda»¹ viņš nežēlīgi ironizē par daudzajiem monologiem. Protams, Gētes laikā vēl valdīja cita estētika, tāpēc pārmetumiem nav vietas, bet palabot Gēti Blaumanis, kā redzams, nevairās.

Šķiet, ka tieši skatuviska efekta dēļ Blaumanis Gētes skopulim, kurš savus dārgumus glabā lādē, «uzaudzējis» viltus kupri naudas paslēpšanai. It kā aizdedzinātā kupra dzēšana, uzšķēršana, naudas maišņu izbiršana (remarka: pie kam viens atsprūk vaļā) tēmēta uz skatītāju smieklu centriem.

Piedevām Blaumanis nav varējis apvaldīt savu patiku kalt joku rīmes. Līdzās tuviem vācu tekstu tulkojumiem un brīviem improvizējumiem ir šādi un līdzīgi oriģinālpanti:

Domāšana, liec to vērā,
Kaitē galvai lielā mērā

Kas ir taupīt, kas ir krāt? —
Otram mūžu vieglināt.
Labāk ir, kad laiž no rokas,
Tad nav vēlāk jācieš moka.

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1893. — 25., 27. nov

Drastisko intonāciju Blaumanis pastiprina ar izturētu četrpēdu trohaju un diezgan klabošām blakus atskaņām. Gētem dzeja, respektīvi, dziedāšanai domātie gabali (dažādos ritmos un dažādās atskaņās), mijas ar prozu.

Šis «nelaimīgais» darbs, protams, nav nekāds ieguvums latviešu literatūrai, bet par pilnīgu kauna traipu to arī nevajadzētu uzskatīt. Vēl jo vairāk tāpēc, ka tas ir raksturīgs loceklis Blaumaņa mūžīgās tēmas ķēdē. Pirms trim gadiem — 1892. gadā — uz latviešu skatuves jau bija parādījies Blaumaņa oriģinālskopulis — mantrausis («Jaunais gars»), vēl agrāk, pašā publicēšanas sākumā, bija stāsts «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu» (1887) un citi darbi, kuros ne tik tieši, bet kā allaž klātesoša ēna jūtams mantas Jaunais gars. No daktera, kurš savu naudu glabā mākslīgā kuprī, pēc laika — 1899. gadā — rakstnieks nonāk līdz Zaļgam, kurš kā zīmeklis iepleties tup uz sava zivju vezuma, lai neviens no badā mirstošajiem zvejniekiem ir nedomātu tam tuvoties.

Gētes darbs acīmredzot gan piesaistījis Blaumani ar skopuļa tēlu, gan vilinājis atkal reiz paļaut vaļu deliverībai, kuru pat visbargākie pamācītāji laimīgā kārtā nav spējuši viņam izdzīt.

* * *

Gētes garīgās iedarbības sfēra nav norobežojama strikti ar daiļradi vien. Turklāt Blaumanis šai ziņā nav nekāds izņēmums. Jau sākot ar pagājušā gadsimta otro pusi, Gēte pieminams mūsu literatūras un sabiedriskās dzīves procesos gan kā dzejnieks, literatūrteorētiķis, filozofs, gan kā zinātnieks un sabiedrisks darbinieks. Gēte — tas ir jēdziens, kāds visvairāk vajadzīgs jaunai, augt gribošai un pastāvētspēku meklējošai kultūrai.

Blaumani vācu dzejnieks valdzina arī ar cilvēcisko pievilcību, ar tiekšanos būt saistībā un saderībā gan ar cilvēkiem, gan ar dabu. Jo viņa paša aktīvais, sabiedriskais raksturs allaž alcis dzīves pilnestības. Rakstnieks apbrīno rakstnieku par spēju būt vienmēr dzīves versmei pašā vidū un uzsūkt, pārstrādāt sevī tās auglīgos, dzīvinošos garaiņus. «Courage de vivre» (drosme dzīvot) — ir teikts par vienu no pašām būtiskākajām «Fausta» autora personības iezīmēm.

Blaumaņa izjūtu attiecībā pret lielo humānistu, izcilo cilvēka dvēseles dialektiķi varbūt varētu izteikt, izmantojot Gētes romāna nosaukumu — «Wahlverwandtschaften».

2. Dikenss

Kas notiek Eiropas — galvenokārt Vācijas, Anglijas, Krievijas, Francijas — literatūrā 19. gadsimta sākumā un vidū?

Viens no pašiem galvenajiem pavērsieniem ir visdažādāko sabiedrības slāņu ienākšana daiļdarbos. Par literāru sacerējumu varoņiem aizvien biežāk kļūst tie, kuru senčiem iepriekšējā gadsimtā pat sapņos nerādījās, ka mācīti kungi varētu pievērst viņiem uzmanību. Un ne tikai pašiem dzīves pabērniem tas likās neiespējami. «Kad Didro gribēja pierādīt, ka vienkārša cilvēka nelaime var būt tikpat interesanta kā karaļa likstas, tas visiem šķita pagrimums.» (Alfrēds de Misē.)

Un tomēr apgaismes laikmeta ideju ietekmē jau 18. gadsimta otrajā pusē sentimentālisms arvien neatvairāmāk sāka izspiest klasicismu. Vispirms tas notika Anglijā. Savos jaunības darbos arī Gēte un Šillers pievērsās šim virzienam.

Tā bija mazo ļaužu jūtu dzīves rehabilitācija. Rakstnieki priekšplānā izvirzīja cilvēku attiecību dabiskumu, sirsnīgumu, centās arvien vairāk iespiesties dvēseles norisēs, spēcīgi sāka attīstīties psiholoģiskais romāns.

19. gadsimta pirmajā pusē literatūras vēl plašāku pievēršanos zemajiem slāņiem — sevišķi Anglijā — veicināja čartisms, šī 30. gadu proletāriski revolucionārā kustība.

Sabiedrībā, kuras lielā daļā arvien neatvairāmāk par noteicēju faktoru kļuva nauda, radās vesela gūzma ne tikai politiski ekonomisku, bet arī psiholoģisku problēmu.

Un tad angļu literatūrā ienāca Čārlzs Dikensss.

Dikenss — trešais Blaumaņa mīļoto rakstnieku «ranga tabulā». 1906. gada 8. aprīlī, rakstīdams ievadu avīzē «Latvija» publicētajam «Stāstam par divām pilsētām», ko uz viņa ierosinājumu pārtulkojis A. Būmanis, Blaumanis vēl aizvien no jauna apliecina savu jaunības mīlestību:

«Dikenss tēlo dzīvi ar meistara roku, vienalga, vai tā norit aristokrātu pilis, nabagu jumta istabiņā vai tumšos pagrabos, kur noziegums slēpjas. Kaut gan tas kā īsts dzejnieks katru figūru lasītāja priekšā cenšas nostādīt ar mīlestību, tad tomēr viegli noprotams, ka viņa simpātijas stāv zemāko un apspiesto šķiru pusē. Viņa stilā laimīgi kopojas atjauta ar dziļu sirsnību. Bez tam viņš savos labākos darbos ir priekšzīmīgs stāsta pavediena sarežģītājs un atšķetinātājs. Tikko ticis pāri drusku stieptam ievadam, savādībai, kas gandrīz pie visiem angļu rakstniekiem sastopama, lasītājs ar katru nodaļu jūtas stiprāk valdzināts,

līdz beidzot tas no stāsta personām šķiras kā no dzīviem pazīstamiem. Ar tādu meistarību starp citiem romāniem ir rakstīti «Bleak-house», «David Coperfield» un «Tale of two cities» jeb «Stāsts par divām pilsētām».

Šai stāstā rakstnieks mūsu acīm aizlaiž garām ainu iz Francijas atjaunošanas laikmeta. Mēs uz to jau pašā pirmā nodaļā tiekam sagatavoti, redzam to augam un uzvaram. Visas cilvēka kaislības pamostas un atron savus izteicējus, bet arī viss cilvēka dvēseles diženums parādās savā spilgtā baltumā. Nav nežēlīgāku sieviešu kā šī madama Defarž savā patriotismā un atreibības kārē, nav neģēlīgāka nodevēja kā šis spiegs Barzads, bet nav arī krietnāka vīra kā šis Šarls Darnejs, nav pašreizējā, klusa varoņa kā šis Sidnejs Kartons. Man šī figūra kļuvusi par vienu no mīļākām visā man pazīstamā literatūrā, un es esmu pārliecināts, ka arī «Latvijas» lasītāji no viņas citādi neatvadsies kā ar dziļu, svinīgu sakustinājumu.»

Gribas vēlreiz uzrakstīt divus teikumus no Blaumaņa teksta un pasvītrot dažus vārdus. «Kaut gan tas kā īsts dzejnieks katru figūru lasītāja priekšā cenšas nostādīt ar mīlestību, tad tomēr viegli noprotams, ka viņa simpātijas stāv zemāko un apspiesto šķiru pusē. Viņa stilā laimīgi kopojas atjauta ar dziļu sirsnību.»

Blaumaņa ticības apliecinājums, viņa personības un mākslinieka pamattonis visam, ko viņš dara un raksta.

«Katram cilvēkam ir sava īpatnība, kas valda pār visu viņa raksturu, un Blaumaņa īpatnība bija viņa sirds.» (J. Akuraters.)¹ «Man nav gadījies sastapt cilvēku ar tik gaišu un labsirdīgu dvēseli, kāda bija Blaumanim. Par to domājot vien, jau paliek silti, it kā priekšā kāds smaidīdams turētu atvērtu kažoku. (...) Es nezinu cilvēka, kas tā spētu iejusties otra liktenī un dzīvot līdzī citu priekiem un bēdām kā Blaumanis. Varbūt te slēpās viņa mākslinieka būtība.» (K. Skalbe.)²

Grūti iedomāties viedākus vārdus. Kā ar šifra atslēgu tiek atslēgts kāds liels noslēpums. Un izrādās — tik vienkāršs! Spēja dzīvot līdzī. Līdzī just un līdzī ciest. Tā, kā to tēlo Dikenss «Dāvidā Koperfildā» ar veco zvejnieku Pegotiju. «Viņš ir tik labs kā zelts un neviltots kā tērauds», šis raupjais vīrs, kura cēlsirdību, mīlēt, saprast un piedotspēju rakstnieks māc parādīt tikpat vienkārši un dabiski, cik dabiski ir pats Pegotijs.

Pegotija audzinātā un lolotā māsasmeita Emija aizbēgusi ar jauno Stirfortu, augstāko aprindu izlutināto dzīves baudītāju. Emijas

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 85. lpp.

² Turpat. — 96. lpp.

audžutēvs, kā arī līgavainis — zvejniekpuišis Hems — jūtas pievilti, pazemoti, satriekti. Un tomēr Pegotijs, pirms viņš dodas prom no mājām meklēt «savu meitiņu, savu Emiti viņas kaunā», izdomā visu iespējamo, lai gadījumā, ja viņa atgrieztos, viss izskatītos tā, ka viņa tiek gaidīta. «Katru vakaru, — misters Pegotijs turpināja, — tiklīdz uznāk tumsa, svecei jābūt uz loga aiz tās pašas rūtiņas, kur vienmēr, lai viņa, to kādreiz ieraudzīdama, it kā dzirdētu tās vilinājumu: «Nāc atpakaļ, manu bērniņ, nāc atpakaļ!» Ja tu kādreiz, Hem, vēlā vakarā uzdzirdēsi klauvējienu — vieglu, vieglu klauvējienu pie savas tantes durvīm, tad neej tu atvērt. Lai tā ir viņa... ne tu... kas saņem manu apkaunoto bērnu! ...»

Kāda skaudra smalkjūtība tēla raksturā, un meistaram tās atklāšanai nepieciešams tikai pāris teikumu. Dikenss māca saskatīt detaļas, it kā sīkumus cilvēka izturēšanās veidā, un tās piesātināt ar lielu nozīmību. Liedaga naktī logā mirgojošā sveceite šķiet kā simbols gan vecā zvejnieka, gan paša Dikensa cilvēkmīlestībai, viņa ticībai, ka vismelnākajā tumsā iespējams ieraudzīt glābēju gaismu, kuru iedegusi kāda mīla, mīla roka, kāda nelaimīgajam līdzī sāpoša dvēsele.

Atbildot uz jautājumu: «Tavi mīļākie raksturi literatūrā?» — Blaumanis 1893. gadā raksta: «Sidnejs Kartons, Hamlets, grāfs Trasts (Zūdermaņa «Gods»）」¹ Sidneja Kartona tēls iemieso vispārākajā pakāpē paceltu augstsirdību un pašaieliedzību. Viņš mīl Lūciju Darneju. Kad Lielās franču revolūcijas laikā viņas vīru iesloga nāvinieku cietumā, Kartons ar dažādām sarežģītām manipulācijām iekļūst kamerā un noorganizē bezsamaņā esošā Šarla Darneja atbrīvošanu, lai viņa vietā dotos uz ešafotu. Vienkārši, klusi, bez jebkāda patosa izpērk ar savu dzīvību tā cilvēka dzīvību, kurš vienīgais spēj darīt laimīgu viņa mīļoto.

Sirds siltums un cēlums, patiesa mīlētspēja, kas piemīt vairumam Dikensa varoņu, saplūstot kopā ar paša rakstnieka mīlestību pret viņiem, veido to pamatu, uz kura izaug tautas mīlestība pret rakstnieku. Blaumanis to pasaka vienkāršāk, ļaužu mēlē. Dikenss ir lasītāju īstens mīlulis.

«Ne ikkatru reizi ir tā, ka kāda rakstnieka lielai slava iet līdzteku arī publikas patiesas simpātijas ar viņa darbiem. Mode bieži priekš kāda vīra prasa sajūsmības, un ļaudis to aiz liekulības dod. Dikenss no paša sākuma bijis lasītāju īstens mīlulis. To pierāda vislabāk tas apstāklis, ka vēl tagad, 35 gadi pēc viņa nāves, tas ne tikai Anglijā vien, bet arī Vācijā pieder pie visvairāk lasītiem autoriem. Kā viņš savu

¹ Blaumanis R. Kopoti raksti. — R., 1959 — 7. sēj. — 79 lpp.

slavu 1836. gadā ar «Pikvikiešu» klajā laišanu nodibināja, tā tā pastāvējuse līdz šai baltai dienai. Visaugstāk tā gan bij pacēlusēs ap dzejnieka mūža otru pusi un pēc viņa nāves, kad 12 gadu laikā no viņa darbiem Anglijā pārdeva ap 4 miljonu eksemplāru.

Dikenss dzimis 1812. un miris 1870. gadā. Viņa tēvs bij jūrnieks¹, un bērnībā tam klājās tik grūti, ka tam pat pie lāga izglītības nebij iespējams tikt. Kamēr viņa tēvs sēdēja parādu cietumā, tikām zēns kādā preču pārdotavā taisīja saiņus. Tad viņš iestājās pie kāda advokāta par skrīveri, nodarbojās vaļas brīžos ar literāriskām studijām, mācījās stenografēt un piestājās pie kādas avīzes par reportieri. Kā tāds viņš izrādījās par tik izveicīgu, ka drīz kļuva par līdzstrādnieku pie dažādām avīzēm, kurās sāka laist klajā savas «Londonas skices».»²

Īsajā biogrāfiskajā izziņā jūtams, ka Blaumanis akcentējis paralēles viņu abu ceļā uz rakstniecību. Agrīno pieķeršanos Dikensam acīmredzot rosinājusi tā drosmes deva, ko iespējams saņemt no zēna, kurš, par spīti visam un visiem, kļuvis par lielu rakstnieku. Tās ir arī alkas pēc skolotāja, kuram var uzticēties. Un vienlaikus pēc radnieciskas dvēseles.

Pat Dikensa ārējo izpausmju raksturojumos saklausām labi pazīstamās blaumaniskās skaņas: džentlmenis, sarunās allaž uzmanības degpunktā, kā mēdz teikt — sabiedrības dvēsele, runājis izteiksmīgi, spilgti. Ja smējies, tad sirsnīgi, aizrautīgi un skaļi, ja bēdājies, tad līdz asarām.

«Pikvika kluba piezīmju», «Olivera Tvista» un daiļrades kulminācijas — «Dāvida Koperfilda» uzvaras gājiens parāva vaļā Eiropas tautu sajūsmas slūžas, un Dikensa vilnis neaizslidēja secen arī Latvijai.

Jaunības gados Blaumanim ir iespēja iepazīties ar angļu rakstnieku vācu tulkojumos, ir iespēja gan jūsmot, gan mācīties.

Dikenss emocionāli tā nospriego atmosfēru, ka lasītājs gribot negribot tiek ievilkts darbības ritumā un izjūt sevi par grāmatā dzīvojošo cilvēku likteņa biedru. Bet, lai to panāktu, jaunam rakstniekam ir diezgan ko palauzīt galvu.

Iespējams, ka, lasīdams Braku ļaudīm priekšā dažādus darbiņus no avīzēm un kalendāriem (galvenokārt 80. gadu vidū) un vēlāk arī pats savus sacerējumus, Blaumanis izmantojis klausītājus par novērojumu, par pētīšanas objektiem. Kurā mirklī vīriem rokas apstājas virpināt vīrves vijamo kāsi un meitān aplūst ratiņi? Kad bērni, tā sakot, vaļā mutēm un platām acīm skatās un brīnās? Kad viņi smejas? Kad sievas norauš pa asarai? Vai pat pilnā balsī sāk izteikt sašutumu, piedraudēt

¹ Pareizi: ar jūrniecību saistīts kantorists.

² Latvija. — 1906. — 8. apr.

Jaundariem un iestāties par labo darbu darītājiem? Blaumanis, slepus gatavodamies saviem nākotnes nodomiem, lasīdams, vērodams un roku vingrinādams, meklē tos āķišus, ar kuriem var aizķert sirdis. Meklē apzināti, jo nekautrējas atzīties jau pašā sākumā sev un vēlāk arī citiem, ka ļoti, ļoti grib, lai viņu lasītu, lai viņu saprastu, lai viņu mīlētu. Arī cilvēciskajās attiecībās Blaumanis alkst pēc intensīvas jūtu saskares — «es topu vai slims, ja man nav tuvumā mīļu cilvēku».¹

Atbalss no tiem, kurus viņš mīl, kuriem un par kuriem viņš raksta, Blaumanim ir viņa mākslinieka dzīvības jautājums. (Mazāk nozīmīgi — oficiālie vērtējumi.) Viņam literatūra nav tikai pašrealizācija, šifrēta sazināšanās ar noteikta līmeņa šaurām speciālistu aprindām.

Ne velti, rakstot par Dikensu, Blaumanis uzsvēris viņa demokrātismu un dažādo lasītāju slāņu mīlestību. Tautas rakstnieks šī vārda visdziļākajā nozīnē ir Blaumaņa ideāls. Par programmatisku zināmā mērā var pieņemt 1897. gada tēlojumu «Burtnieks». Viscēlākajam un gudrākajam vīram, ignorējot sašutušu diženu jaunekļu pārmetumus, nav jākautrējas kādreiz parotaļāties arī bērnu barā. Uz kauninājumiem Burtnieks (lasī: Blaumanis) atbild ar pašapziņu. Vēl vairāk — ar mīstijas apziņu: «Nepiederu jums vien, bet arī mazākajiem no šiem mazajiem. Dievs mani devis **visai tautai.**» (Pasvītrojums mans — *L. V.*)

Šos mazākos no mazajiem varētu interpretēt vēl plašāk — ne tikai kā īstena demokrātisma apliecinājumu. Ja to mēģinātu tulkot psiholoģiskā aspektā, vai mēs neieģūtu zināmu atšifrējumu Blaumaņa dziļajai cilvēku pazīšanai un spējai paņemt savā varā? Vai līdzās visnopietnāko, gudrāko un cildenāko vīru pieprasītajam mūsu dvēselēs nemājo arī cita daļa — kura tomēr pa reizei grib, kā to arī Burtnieks dara, pavāļāties zaļā zālē un palēkāt uz vienas kājas? Arī tā daļa kādreiz prasās izpausties. Blaumanis to saprot, jo viņa paša dvēselē bērnišķības burvība ir jo dzīva. Pavisam reāla, ārēja pazīme — viņš bezgala mīlējis bērnus, un bērni liptin lipuši pie viņa.

Dikensa rosināts un drošināts, Blaumanis liek lietā savus dotumus veidot saistošu fabulu. Angļu rakstnieka asprātība un bagātais, krāšņais rokraksts rautin rauj lasītāju līdzī vārdiem, teikumiem un domām. Ja cilvēks nav speciāli izglītojies, lai spētu uztvert un baudīt visu literatūras žanru specifiskos smalkumus, tad viņu grāmatai var piesaistīt pirmkārt gluži elementāra interese — kas notiks tālāk? (Var saukt to arī par ziņkārību.) Indiāņu stāsti, vieglās joku ludziņas, lubu romāni šo āķi — notikumu spraigumu — pamet nabaga lasītājam gluži pliku. Un tomēr to kampj, uz tā uzķeras. Varbūt šī pamešanas veiklība pati

¹ Vēstule A. Niedram 1893. g. 8. dec

par sevi nemaz nav tik peļama? Iebildumi sākas tad, kad šais sacerējumos tā arī vairāk neko neatrodam. Rakstīt interesanti, aizraujoši, rādīt cīņu — cīņu ar sevi, cīņu ar dabu, ar apstākļiem, lai liktu «lasītājam pa lapu pusēm drāzties uz priekšu ar aizturētu elpu»¹, kā to vēlāk Blaumanis māca jaunaļiem, tas ir mākslas piesaistes pamats. Uz tā var būvēt tālāk, lai neuzbāzīgi, nemanāmi iedotu visu, kas īstai, pilnai mākslai jādod: tautas dzīvi ar labo un ļauno; dzīvus, savdabīgus cilvēkus, kaut dažkārt neapbrīnināmus, tomēr ticamus; spēcīgas jūtas — gan cēlas, gan smeļamas, gan atbaidošas, bet patiesas un pārliecinošas; un pārdomas, kas no tēlotā raisās.

Nākamā humorista daba, Blaumaņa «gaišā strīpa», kā viņš pats to nosaucis, ar patīku uztver jocīgus atgadījumus un izdarības. Tāpēc viņš lasa saimei priekšā Jāņa Purapuķes humoreskas, tāpēc saklausa atbalsi arī Dikensa dzirkstošajā humorā, ar kādu meistars veido ne tikai pikvikiēšus, bet veselu virkni tēlu. Tomēr Dikensa siltais, labsirdīgais smaids par mūžsenām cilvēciskām vērtībām, par dažādiem īpatņiem un neveiksminiekiem (piem., Mikoberu, krustnāti Betsiju «Dāvidā Koperfildā», «Pikvika kluba» locekļiem un daudziem citiem) ir spējīgs pazust un dot vietu griezīgai ironijai tur, kur viņa redzeslokā ienāk angļu sabiedrības trūmi — dzišanās pēc naudas un slavas, «augsto» augstprātība un «zemo» sagandētā cilvēcība.

Dikensa satīrisko tēlu galerijā viens no visīstākajiem meistara rokas zīmējumiem ir Dāvida Koperfilda darbabiedrs Hips. Pietiek tikai ar vienu detaļu — kā viņš sniedz roku, glēvi nokarinot savus aukstos, miklos pirkstus, — lai lasītājs jau noskurinātos pretīgumā.

Lunkanu, glumu intrigantu nav trūcis nekad un nekur. Arī Blaumanim ir tādi glundas, kā Alaines muižas pavārs nodēvē sulaini un kučieri. Tie visi ir līdzīgi psiholoģiskie tipi ar lielām negatīvās virzības potencēm. Un tomēr — ne Viskrelis, ne Sutka, nedz arī kāds cits Blaumaņa negatīvais tēls (izņemot dažus agrākos darbos, piem., «Nezālē») nav tik atbaidoši sabiezināti, bez jebkāda cilvēcības gaismas atspīduma, kādus palaikam sastopam Dikensa darbos.

Ar Dikensa palīdzību Blaumanis ir atstājis par sevi ārkārtīgi būtisku liecību. 1906. gadā, parakstīdams laikrakstu «Latvija» kā atbildīgais redaktors, Blaumanis no 8. aprīļa līdz 30. jūnijam publicē Dikensa «Stāstu par divām pilsētām». Lai novērtētu viņa rīcību, jāsaista divas lietas.

Pirmkārt. Laiks, kad romāns iet tautā. Trako soda ekspedīcijas, notiek visasiņainākā izrēķināšanās ar tautu.

¹ Vēstule L. Laicenam 1904. g. 17. okt.

Otrkārt. Romānā tēlotie notikumi. Franču tautas dzīlēs briest naids un atriebība pret augstmaņu patvaļu, necilvēciskumu, līdz tas izlaužas uz āru. Ir 1789. gada jūlija vidus. Parīzes priekšpilsētas ielās «atskanēja briesmīga rūkšana un gaisā kustējās mežs no kailām rokām kā nokaltuši koku zari ziemas vētrā, un ikkatra roka krampjaini turēja ieroci vai kaut ko ierocim līdzīgu. (...) Ikkatrs dzīvs radijums savu dzīvību turēja par neko un bij pilns ārkārtīgas kaislības ziedot viņu. (...)»

— Tātad uz priekšu! — Defaržs kļiedza ar tāli skanošu balsi.

— Patrioti un draugi, mēs esam gatavi! — Uz Bastiliju!»

Un tā daudzos avīzes turpinājumos — tautas uzvaras gājieni, nelieša grāfa monsenjora gals, varas kalpu giljotinēšana un retrospekcijā — spīdzināto Bastilijas gūstekņu šausmīgais liktenis un augstdzimušo slepkavu ievainotā zēna (viņu piesmietās sievietes brāļa) pirmsnāves kļiedziens: «Marķīz, .. uz to dienu, kur par visām šīm lietām būs jāatbild, es uzaicinu jūs un jūsējos, līdz jūsu ļaunās cilts pēdējam loceklim, lai jūs atbildētu par šiem darbiem. Es jūs apzīmēju ar šo asiņaino krustu par piemiņu manam aicinājumam.»

Komentāri šķiet lieki. Ir tikai jābrīnās, kā Blaumanis to visu dabūjis gatavu, nepievēršot cenzūras uzmanību. Līdzās šim faktam eksistējošie atmiņu stāstījumi par Blaumani, viņa publicistika un 1906./1907. gada publicistiskie dzejoļi, kas pātago pēcrevolūcijas laika nodevējus un bendes, apliecina, ka Blaumanis nav pasīvs tautas likteņu vērotājs. Kropļums sabiedriski politiskās attiecībās satricina viņu līdz sirds dziļumiem. Tikai savā mākslā, pretēji mīlētajam Dikensam un daudziem citiem, viņš šo kropļību klajas izpausmes neuzņemas tēlot.

3. Šekspīrs

Blaumani nekad īsti nav saistījuši raksturi, kas sliecas uz ārpusnormu, — asiņainie karavadoņi un despotiskie, pāri likiem kāpjošie valdnieki. Uz jautājumu par mīļākajiem vēstures varoņiem viņš atbildējis. Perikls, Sokrats, Alkibiads.

Iespējams, tas ir viens no cēloņiem, kāpēc Blaumanim ir rezervēta attieksme pret Šekspīru. 1896. gada 15. novembrī viņš raksta E. Bergmanim: «Šekspīru es nemīlu. Kāda ir Jūsu attieksme pret šo rupjo ģēniju? (Atskaitot, protams, Hamletu.) Es redzēju Hamletā Gēbelu un 3 dienas nebiju nekas cits kā viens vienīgs būt vai nebūt. Tātad par Hamletu es nerunāju. Bet kā Jums tik viss pārējais, ko sarakstījis šis milzu slakteris?»

Anna Brigadere atceras, kā, 90. gadu otrajā pusē ciemodamās sava brāļa Jāņa Brigadera ģimenē, iepazinusies ar Blaumani. «Blaumanis sēdēja uz kušetes, bet ilgi mierā rīmt nevarēja. Uzcēlās, staigāja, žestikulēja. Abi ar Ozoliņu (Rīgas Latviešu teātra aktieris un režisors — L.V.) iestīga disputā par drāmu, kurā neuzdrošinājos piedalīties. Runāja par Šekspīru. Blaumanis karsa. Bez iebildumiem atzīt negribēja. «Šekspīrs, Šekspīrs! Galva viņam tāda! (Rādīja apmēru.) Bet kādas kājas? Milža galva, bet pundura kājas!»¹

Kas tas ir? Slikta gaume? Bet varbūt tikai sava gaume. Un drosme, nepakļaujoties vispārpieņemtajam viedoklim, izteikt savējo.

Jau agrākos gados Blaumanim par «Fausta» otro daļu bija savs neatkarīgs spriedums. Arī Šekspīra monumentālā figūra nespēj paralizēt viņa patstāvīgo spriestspēju.

Un tomēr Renesanses ģēnija ietekme Blaumaņa mākslinieciskās veidošanās procesā ir nepārprotama. Galvenokārt tā saistāma ar paša mācekļa atzīto «milža galvu», kas šķiet esam Šekspīra veidoto raksturu reljefais dzīvīgums, kaislibu un domu spēks.

Vai nu pats saviem spēkiem, vai ar Gētes pamācībām nonācis līdz atziņai, ka rakstīšana teātrim nozīmē ne tikai talantu, bet arī amata prasmi, Blaumanis cītīgi ņemas studēt sava laika fundamentālāko pētījumu par dramatisko mākslu — vācu literatūrzinātnieka Gustava Freitāga grāmatu «Drāmas tehnika» (1863). Tās autors apkopojis gad-simtus pārdzīvojušos literatūras pieminekļus, lai uz to pamata izdarītu būtiskus teorētiskus vispārinājumus. Līdzās Aishila, Sofokla, Eiripīda, Lesinga, Gētes un Šillera darbiem viņš analīzei daudz izmantojis Šekspīra lugas «Hamlets», «Romeo un Džuljeta», «Otello», «Makbets», «Ričards III», «Karalis Līrs», «Jūlijs Cēzars», «Henrijs IV», ieteikdams tās jaunajiem dramatiķiem kā paraugu raksturu izveidei un varoņu iekšējās cīņas atspoguļojumam, mācai savienot intrigu ar raksturu izpēti. Un šajā aspektā Blaumanis izrādījies jo uzcītīgs skolnieks.

Agrīnā aizraušanās ar Gēti ceļu uz cilvēka dvēseles dialektisku skatījumu jau bija ieslēdējusi. Ap 80. gadu sākumu līdzās sajūsmai par «Faustu» nostājas sajūsma par «Hamletu». Dāņu prinča «būt vai nebūt» moka emocionāli izdzīvojis lieliskā Rīgas pilsētas teātra premjera Engelharda Gēbela atveidojumā, Freitāga grāmatā Blaumanis to visu ierauga profesionālā skatījumā. Šis ir viens no Freitāga vissīkāk analizētajiem un visdažādākajos aspektos par paraugu izvirzītajiem Šekspīra darbiem.

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 209. lpp.

Grupēdams visas lugas pēc darbības dzinēj spēka, Freitāgs izšķir divus gadījumus. Pirmajam daudz paraugu ņemts no Šekspīra darbiem, galvenokārt — «Hamleta» un «Ričarda III». Te pretī kulminācijai darbību virza galvenā varoņa iekšējais sasprindzinājums, neizlīdzināmi jūtu vai jūtu un prāta konflikti, līdz iekšēji sakarsētā lava izlaužas uz āru, realizējoties asas dramaturģiskas formas darbībā. Tā savukārt izraisa pārējā personāža pretdarbību, un kopš šī brīža viss, ko galvenais varonis dara (vai arī nedara), vēršas pret viņu pašu. Pretdarbība kļūst arvien nepārvaramāka, līdz nāk atrisinājums — varoņa bojāeja. Un tā obligāti ir viņa paša iekšējās būtības, pretrunu, kaislību izraisīta.

Sekojošajam Freitāgam šādos pamatmetu skaidrojumos, nevaram nedomāt par Krustiņa traģisko gaitu «Pazudušajā dēlā», tāpat par Raudupieti dramaturģiski būvētajā novelē un citiem līdzīgas struktūras tēliem, kas tādi ir pirmie latviešu literatūrā un pie kuriem Blaumanis atgriežas atkal un atkal. Liktenīgu dziņu straume ar nepārvaramu spēku rauj viņus kā dadža lapu uz rata kambari. (Spilgtu metaforu šim psiholoģiskajam tipam ar Indrānu tēva muti devis Blaumanis!)

«Hamleta» iepazīšanas laikam (80. gadi) vistuvāk stāv «Pazudušā dēla» tapšana 1893. gadā — tāds kā gatavības eksāmens, noslēdzot intensīvā mācībā pavadīto agrīno daiļrades periodu. Tāpēc šai lugā vieglāk nekā citās var identificēt dažus Freitāga ieteiktos Šekspīra amata noslēpumus.

Pirmkārt, varoņa raksturā ietvertie darbības dzinēj spēki.

Otrkārt, paņēmieni, ar kādiem autors šīs rakstura šķautnes projicē varoņu ārējās izpausmēs.

Reti kurš dramaturģisks tēls dzīvo tik krasās pārējās no vienas iekšējās šķautnes uz otru kā Hamlets. Un tas izpaužas ne tikai domu katehoretikā, bet arī runas stilā un intonācijās, kas mēģinātas starp izmisumu un grotesku ākstīšanos (T. Zālīte). Arī Krustiņa dialogi — atkarībā no emocionālās attieksmes pret partneri — veidoti tālāka latviešu literatūrā nepieredzēti dažādās intonācijās. Pret māti viņš ir neiecietīgi pagērošs; kļavi naidīgs, jauns pret Ažu; spītīgi, tomēr ar cieņu atbild tēvam; saprašānu un draudzību lūdzot, skan Mikum teiktie vārdi, bet sirsnīgs, padevīgs nožēlas pilns tonis pavada nedaudzās sarunas ar Mikus tēvu, nicinājuma pieskaņa laužas uz āru visā, kas saistīts ar Matildi, bet no Ilzes viņš slēpjās aiz tīšas iecirtības maskas.

Šekspīrs te acīmredzot bijis ceļa rādītājs metodoloģijā, bet viņa veidoto raksturu plašās, plūstošās kontūras Blaumanim ir iekšēji svešas. «Pazudušā dēla» autors pilnīgi iekļaujas sava laika vismodernākajā

strāvā, kuras tipiskā pārstāvja Gerharda Hauptmaņa stilā vācu kritika 1889. gadā, par lugu «Pirms saules lēkta» runājot, izceļ «psiholoģiskās miniatūrglezniecības smalkumus»

Otram Freitāga formulētajam darbības dzinējspēku variantam piemērus dod Gētes, Šillera, Lesinga darbi, Sofokla «Valdnieks Oidips» un vienīgās šāda tipa Šekspīra lugas «Karalis Līrs» un «Otello». Galvenais varonis te nav darbības cēlonis, drīzāk viņš ir pasīvs cietējs. Viņu provocē dažādi ārēji spēki, kamēr izraisa viņā tādas jūtas un rīcību, kas noved līdz katastrofai.

Freitāga novilktais pēctecības līnijas no «Valdnieka Oidipa» uz «Karali Līru» tā vien prasās turpināmas līdz vecajam «Indrānu» saimniekam. Rodas sajūta, ka Blaumanis ar spītu un pašapziņu kā Dāvids pret Goliātu nostāties pret Šekspīru. Izmantojot zināmu analogiju ne tikai darbības modelī, bet arī tēlu sistēmā, respektīvi, veidojot tipoloģiski līdzīgu asinssaišu un attiecību karkasu, Blaumanis ar lielu emocionālu un profesionālu spēku pierāda, ka cilvēka traģiskas mērs nav meklējams ne viņa stāvokļa augstumā, nedz bagātības apjomā. Kas angļu karalim ir viņa karaļvalsts, tas latviešu zemniekam ir ošu kuplums ap viņa māju. Bet tās rīkstes, ko bērni griež saviem vecākiem, ir vissāpīgākās visos laikos un visās pasaules malās.

Domājot par vienu no būtiskākajiem Blaumaņa iebildumiem pret pasaules slavenību, atslēga laikam meklējama pusironiskajā, pusnopietnajā apzīmējumā «der Riesenschlächter» (milzu slakteris). Varbūt tas ir Blaumaņa vēsturiskās izglītības trūkums, kas neļauj viņam saprast Šekspīru kā sava varmācīgā gadsimta spoguļi. Asiņu straumes bija Renesanses realitāte.

Lai kādi arī būtu vai nebūtu virspusējie iemesli, dziļākais cēlonis šādai attieksmei skaidrs: Blaumanim šo varoņu emocionālais satvars lielum lielā daļā ir svešs (kaut arī raksturu dramaturģiskās jēgas izpratnē, to veidošanas metodoloģijā viņš no Šekspīra daudz mācījies). Pārāk dzelžaini tie ir savā gājienā uz mērķi, pārāk viegli tie lej cilvēku asinis. Latviešu rakstnieka sirds izjūtā cilvēka dzīvība ir svēta.

Tieši šajā aspektā arī Rainim bijuši iebildumi pret Šekspīru. Viņa varoņus nosaukdam par «spēka raksturiem», Rainis izvīrījis sev uzdevumu: «Šekspīru veikt» Un — radījis Antiņu, Induli, Gatiņu, Totu, Jāzepu. Poruks savu ētiski filozofisko koncepciju iemiesojis sirdsšķīstajos ļaudīs. Tas ir Zalkšņu tēvs, tie ir bālie sapņotāji zēni ar zvaigžņu atblāzmu acīs un Kukažiņa kā simbolisks pretnis visniecīgākajam ļaunuma iedzīglim.

Mūsu folkloras dvēsele, atkal un atkal atdzimstama tautas gara tālāknesējos, instinktīvi pretojas rupjam spēkam, vardarbībai un tiecas uzveikt to ar garīgu spēku, ar gaišāku cilvēcību, ar dzīvības svētuma cieņu.

Par izņēmumu Šekspīra daiļradē Blaumanis uztvēris ne tikai «Hamletu», bet arī «Romeo un Džuljetu». Senais stāsts rosinājis viņu pavērot, cik mūžīga ir mīlas un naida tēma un kā mainās tās ietērps, bet saglabājas kodols.

Sengrieķu romāns pārtapa lokalizētā itāļu novelē (15. gs.). Veronieši ceļoja tālāk uz Franciju, uz Angliju. Arturs Brūks uzrakstīja poēmu «The tragical history of Romeo and Juliet» (1562), Šekspīrs — lugu (1595). Ar noveli «Ciemata Romeo un Džuljeta» (1856) Blaumanim labi zināmais Gotfrīds Kellers naidīgu ģimeņu atvašu mīlas traģēdiju pārcēla Šveices zemnieku vidē, bet Blaumanis ar savu «Romeo un Jūliju» (1897) — Liel- un Maz- Upmaliešu sētās.

Un atkal pierādās, ka spēcīga talanta rokās literārās reminiscences un ietekmes tik cieši samezglojas kopā ar dzīves ietekmēm un impulsiem, ka varētu teikt abējādi: te viss ir kā Šekspīram; te nekas nav kā Šekspīram.

Mūža priekšpēdējā gadā Blaumanis bija izvirzījis savu kandidatūru Rīgas Latviešu teātra direktora un virsrežisora amatam. Teātra komisija kā konkursa darbu uzdeva viņam iestudēt «Ričardu III». Un Šekspīrs Blaumanim atriebās, apliecinot, ka abus māksliniekus tiešām šķir kāda grūti pārvarama plaisa. Iestudējums neguva atzinību. Aculieciniece Anna Brigadere domā, ka lugas izvēle nebijusi laimīga. «Bij vietas, kur izvesta radošā griba un panākts liels skaistums, bet tam tik bij epizodiska nozīme. (..) .. teicami izdevušās miniatūras skatuves tēlojumā norādīja, ka Blaumaņa darba lauks būtu modernā drāma.»¹

Pats kritiķu šaustītais režisors brālim 1907. gada 2. maijā izmet vārdus, kas atklāj vēl citas pretenzijas pret Šekspīru: «Tu zini, Šekspīram nav nemaz scenārija, viss pašam jāizgudro, bez tam milzum daudz jāstrīpo, citādi izrāde ilgtu vai 6 stundas.»

Šķiet, ka te Blaumanis runā par to pašu, kam viņš pirms apmēram desmit gadiem devis apzīmējumu «pundura kājas». Vai ar to nebūs domāts Šekspīra, respektīvi, Renesanses laika, stils notikumus tēlot plašās līnijās, dažādos sazarojumos un paralēlēs? Blaumanis ciena precizitāti līdz pēdējam sīkumam, visniecīgākajai replikai. Viņš turas pie tēzes, ka mākslā sīkumu vispār nav, jo katram «sīkumam» ir sava noteikta funkcija, tāpat kā tas ir dzīvā organismā. Perfekti izstrādāta

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 215. lpp.

daiļdarba forma pieder pie Blaumaņa laika vismodernākajiem centieniem.

Analizējot Blaumaņa kā mācekļa attieksmi pret Šekspīru, par lugu kompozīcijas jautājumiem jāsecina līdzīgi kā par raksturu izveidi: nepieņēmis Renesanses dramaturga lugu uzbūves principus kopumā, dažas atsevišķas kompozīcijas detaļas Blaumanis neapšaubāmi apguvis tieši no viņa.

Piemēram, kā paraugu Freitāgs izvirza Šekspīra lugu meistarīgi noskaņotos ievadakordus. «Hamletā» — nakts, sardze, gara parādīšanās, nomācošu, neskaidru briesmu pilns satraukums. «Romeo un Džuljeta» — ielas kņada, naidīgo partiju zobenu šķindoņa. «Makbets» — vētra, pērkons, raganas tuksnešainajā laukā. «Ričards III» — jaunuma pārņemts cilvēks viens uz skatuves bez uzkrītošas apkārtnes.

Arī Blaumanis šādas noskaņas radišanai savās lugās ir pievērsis lielu uzmanību.

«Pazudušajā dēlā» pirmais akords — rīta puskrēslā Ilze uztrūkstas no murgiem, veltīgi gaidījusi pārnākam Krustiņu. Tumšās drānās parādās Aža un ar savu nesakarīgo runu izraisa jaunas nojautas: «Krustiņam krūtīs melns gailis. (...) Neļaušu gailam noslāpt.»

«Indrānos» lugas noskaņojumā skatītāju ievada abi vecie saimnieki ar savān rūpēm un skaidri jūtamo vecuma tuvošanos.

«Ugunī» — muižas virtuve un intrigas — sludinājums par Kristīnes un Edgara saderināšanos.

Reizē ar skatītāju ievadišanu noteiktā atmosfērā Šekspīrs viņus ātri iepazīstina ar galvenajiem varoņiem, liekot tiem atklāties nelielās, bet raksturīgās epizodēs (Hamlets, Romeo, Otello, Bruts u.c.).

Arī Blaumanim ir raksturīga gandrīz momentāna ieiešana darbībā — latviešu dramaturģijā vēl nebijis kompozicionāls paņēmieni. Krustiņu ieraugām situācijā, kurā ārkārtīgi koncentrēti, pāris replikās atklājas viņa dvēseles stāvoklis. Viņš ir izmisis, jo šonakt dzēris precības ar Matildi. Un tāpēc skarbs un netaisns pret Ilzi, jauns pret visu pasauli.

Arī Indrānu tēva svarīga rakstura iezīme atklājas jau ar pirmajiem skatiem. Attieksmēs ar cilvēkiem, kas ir labi pret viņu, viņš ir sirsnīgs, gādīgs un arī piekāpīgs. Tādējādi vecais vīrs kļūst simpātisks, un rakstnieks gluži nemanāmi ir noskaņojis skatītāju par labu viņam.

Pretēji Šekspīram Gēte savus varoņus izved uz skatuves ar gariem monologiem (Faustu, Ifigeniju) vai lēnām, mierīgām sarunām (Taso, Klavīgo). Lesinga varoņus stāda priekšā viņu uzticības personas. Freitāgs

acīmredzot pārliecinājis Blaumani, ka šis nav dramaturģiski spēcīgākais gājiens.

Tāpat Freitāgs kritizē vācu autorus par to, ka viņi vēl pēc kulminācijas ieved jaunas personas. Atkal par paraugu izvirzīts Šekspīrs. Kulminācijas sagatavošanā un realizācijā Freitāgs Šekspīru atzīst par nepārspējamu.

Arī Blaumanis kulminācijai pievērš vislielāko uzmanību, izstrādā to ārkārtīgi rūpīgi; tāpat pēdējais brīdis jaunu personu ievēšanai viņam ir konsekvēnti pirms kulminācijas, vēlākais — otrajā cēlienā.

Freitāgs analizē vēl daudzus un dažādus Šekspīra tehniskus paņēmienus, kuru atspulgi pavīd arī Blaumaņa darbos.

Neminot Šekspīru savu iemīļoto rakstnieku skaitā, Blaumanis tomēr visu mūžu atradies ar viņu ciešā jo ciešā radošā saistībā — gan mācoties skatuviskā amata detaļas, gan asimilējot savam talantam radniecīgo, gan ielaižoties mākslinieciskā strīdā ar vienu no visu laiku izcilākajiem pasaules dramatiķiem. Latviešu literārajā procesā tas notiek pirmo reizi.

4. Jaunās strāvas Eiropas literatūrā

Kad Dikenss 1850. gadā, jau visu iemīļots un kritikas atzīts rakstnieks, laida klajā «Dāvidu Koperfildu», tad Vācijā, klasiskajā romantikā un ideālistisko filozofu zemē, valdīja Gētes un Šillera gars. Romantiskā pacēluma dzeja bija vispiemērotākais izteiksmes līdzeklis 40. gadu «Jaunās Vācijas» revolucionārajam noskaņojumam un 1848. gada cīņu trauksmei. Šī laika dzejniekus — Heinrihu Heini, Georgu Hervēgu, Frīdrihu Rikertu, Ludvīgu Ūlandu — latvieši iepazīa Jura Alunāna tulkojumā 1856. gadā izdotajās «Dziesmiņās».

Revolūcijas sakāve un ar to saistītā sabiedriski politiskā depresija radīja dziļas pārmaiņas garīgajā dzīvē. Romantiskās jūsmas vietā māksla arvien vairāk pievērsās asajām, neaizsedzamajām šķautnēm. Arī Vācijā sākās arvien noteiktāka virzišanās uz realismu.

Reālisma attīstību Eiropā veicināja arī citi faktori. Viens no tiem — gadsimta vidus un otrās puses fundamentālie dabas zinātņu atklājumi — Čārlza Darvina sugu izcelšanās un attīstības teorija; Dmitrija Mendeļejeva likums par ķīmisko elementu īpašību periodisko atkarību no atomsvara; Rūdolfa Virhova jaunā zinātnes nozare — celulārā patoloģija — mācība par organismu kā par cieši saistītu šūnu kopojumu, kur katra sīkāka izmaiņa atsaucas uz visu kopumu; Kloda Bernāra spoži izvērsta eksperimentālā fizioloģija un Vilhelma Vunda fizioloģiskā u:

eksperimentālā psiholoģija; vispārēja strauja bioloģijas, ķīmijas, fizikas un mehānikas attīstība.

Pie jaunajām hipotēzēm, teorijām, likumiem un veselām zinātņu nozarēm nonāca, rūpīgi novērojot dabas parādības un neatlaidīgi eksperimentējot. Tādējādi daba pārliecināja cilvēkus, ka tā atklāj savus noslēpumus tad, ja tai tuvojās ar vērīgu aci un analītisku domāšanu.

Savdabīgu reālisma rehabilitāciju 70. gadu sākumā paveica leģendārais arheologs Heinrihs Šlīmanis, kurš — pretēji visiem mācītājiem vēsturniekiem un filologiem — ticēja, ka Homērs bijis zvērīnāts reālists. Viņš neklausīja nevienam un skrupulozi pētīja «Iliādu». Un — atraka Troju!

Arī māksliniekus arvien vairāk sāka urdīt vēlēšanās pētīt dabā, resp., cilvēka psihē, noritēšos procesus. Šī dziļu uzvandišanas tieksme, Blaumaņa talanta mūžīgā barotne, pavada viņu jau no pašiem rakstīšanas sākumiem. Beigu posmā — 1906. gadā — novelē «Slepkavas» atziņu par cilvēka jūtu, instinktu un to diktētās rīcības neapreķināmību viņš ietvēris ne tikai tēlojumā, bet arī aforismā. «Ar to cilvēku ir tā: iet viņš kā pa apsnigušu upi. Kur tā krāce vissīprāka, tur tas ledus visplānāks. Nu, un kad tu nu taisni uzmin uz tās plānās vietas?»

Jau 1856. gadā Eiropas literārās aprindas saviļņoja Gustava Flobēra «Bovārī kundze» ar tik nežēlīgu iespiešanos cilvēka domu un jūtu pasaulē, ka to varētu saukt par dvēseles preparēšanu. Nozīmīgs solis psiholoģiskās analīzes virzienā bija Dostojevskas romāni, sevišķi «Noziegums un sods» (1866), «Brāļi Karamazovi» (1879-1880) un Ļeva Tolstoja «Anna Kareņina» (1876-1877).

70. un 80. gados pat romantiskais literatūras atzars, kuru Vācijā šai laikā vismeistariskāk pārstāvēja Teodors Štorms, zilo puķi meklē savā zemē un savos ļaudīs. Viegli romantiskas dūmakas apņēmti, Štorma noveļu («Dravezers», «Leļļu Pole», «Sirmja jāvējs (Hauke Haiens)» u.c.) varoņi ir dziļi psiholoģiski tverti raksturi. Dzejā viņš ir sirsnīgs līriķis, kura divus dzejoļus — «Liec, lai tavas mīļās rokas» un humoristisko «Kaķi» — Blaumanis tulkojis.

Francijā sāk veidoties virziens, kura pārstāvju centieni tuvināt mākslu dzīvei aizsnieguši kritisko robežu. Mēģinot izdabūt arvien augstākus toņus no mākslas patiesīguma stīgām, tās tika saspriestas pāri kritiskajam punktam — un pārtrūka. Nebija vairs stīgu, nebija mākslas. Palika pāri kāds gabals, izcelts iz dzīves, palikts zem mikroskopa un precīzi jo precīzi visās redzes laukā ienākušajās detaļās aprakstīts. Pazuda atlase, pazuda darba kopējā noskaņa un virzītāja ideja.

Naturālisma ciltstēvam Emīlam Zolā šādas vietas viņa dāļradē sedz spēcīgais talants, un kopumā tā ir pārliecinoša, īsta māksla.

Teorētiskajā apcerējumā «Eksperimentālais romāns» (1880), mēģinādams mākslai tieši pielāgot Kloda Bernāra eksperimentālo, resp., absolūti objektīvo, reproducēšanas metodi, Zolā tomēr piebilst: «Mākslas darbs ir kāds stūrītis dabas, aplūkots caur temperamenta prizmu.»

Tātad tomēr! Individuālā prizma, kas lauž dabu sev raksturīgā leņķī...

Blaumaņa pārliecība ir briedusi to uzskatu gaisotnē, kurus varētu rezumēt šādi: patiesā mākslas darbā neatdalāmi savijusies visdzīvākā dzīves īstenība ar spēcīgu atsvešinājumu no dzīves; literāru darbu nedrīkst padarīt par dzīves faktu kopiju; aiz visobjektīvākās dzīves ainas jāstāvē rakstnieka subjektīvajai domai, gribai un jūtām. Blaumanis šo dzīves un mākslas attiecību specifiku formulē šādi: «Nevis pašu dabu mēs mākslā varam lietot, tikai viņas koncentrēto atspīdumu mūsu dvēselēs.»¹

Pāri 80. gados izvirzītajiem absolūtā objektīvisma saukļiem Blaumanis ļoti labprāt paskatās atpakaļ uz to literatūru, kuru modernie jaunvācieši («die Jungdeutsche») sauc par vecmodīgo «skaisto reālismu» («der schöne Realismus»).

Konkrētās mākslinieciskās izpausmēs Zolā uz Blaumani nekādu jūtamu ietekmi atstājis nav. Viņš pat aktīvi noraidoši izsakās par Zolā stilistikā uzrakstīto G.Hauptmaņa lugu «Audēji». Tomēr dažas līnijas, kas Blaumani piesaistījušas Zolā darbos un personībā, viņš fiksēja vēlāk — gadsimtu mijā. Zolā «nepielūdzamā atklātība» viņam bija pamats aicinājumam līdzīgās parādības neskaust arī latviešu literatūrā. Rakstnieka personības vērtējums dots gan publicistiskās apcerēs, gan vēstulē A.Niedram (1898. gada martā) sakarā ar Zolā iestāšanos par nepatiesi notiesāto Alfrēdu Dreifusu: «Ka Tu par Zolā lamājies, to es nesaprotu. Zināms, es turu katru **lielu** (pasvītrojums mans — L.V.) dzejnieku arī par godīgu cilvēku. Viņi allaž tādi arī ir, un tādēļ es domāju, ka Zolā ir nostājies taisnības un patiesības pusē.»

Daudz dziļāka mākslinieciska radniecība izveidojusies ar diviem citiem jauno ceļu gājējiem. «No novelistiem Blaumanis sevišķi cienīja un slavēja Mopasānu, Čehovu.» (A.Austriņš.)

Liela daļa šīs cieņas un patikšanas veltīta viņu koncentrētajam, spraigajam un līdz pēdējai detaļai izslīpētajam stilam.

¹ Vēstule L. Laicenam 1904. g. 17. okt.

Ap gadsimta vidu arvien neatlaidīgāk izvirzījās jautājums — kā rakstīt. Formas izkopšana — galvenokārt koncentrācijas un detaļu noslogojuma virzienā — ritēja uz priekšu tik strauji, ka tie, kuri pirmie bija sākuši saasināt uzmanību uz šiem jautājumiem, savu sekotāju acīs visai ātri kļuva par «veciem, garlaicīgiem klasiķiem».

Tik izkļiedēta kompozīcija, kāda ir kaut vai Gētes romānam «Vilhelms Meisters», sevišķi tā otrajai daļai «Vilhelma Meistersa klejojumu gadi», 19. gadsimta vidū vairs nebija pieņemama. Bet savukārt tālaika populāro romānu autoru Frīdrihu Špilhāģenu, arī romāna teorijas un tehnikas pētnieku, 80. gados jau sāk uzskatīt par stilā izplūdušu, garos aprakstos iestīgušu, nemodernu rakstnieku. Tāpat 60. un 70. gados iecienītais stāstnieks Gotfrīds Kellers, dramatiķis Ludvigs Ancengrūbers un citi ainavu un notikumu sīki izgleznotāji 80. gados vairs īsti neiederas. Toni uzdevuši Ģijs de Mopasāns un Hermanis Zūdermanis. Par jaunlaiku žanru kļūst novele. Romānu «Kaķu laipa» (1889) Zūdermanis uzrakstījis tik spraigā stāstījumā un blīvā kompozīcijā, ka daļa vācu literatūrzinātnieku to nosaukuši par noveli.

Šo žanru vācu literatūrā sāka kopt jau 50., 60. gados Pauls Heize, par kuru savu vērtējumu atstājis arī Blaumanis. Mierinādams Kārli Štrālu par neizdevušos lugu, viņš 1905. gada 25. aprīlī raksta: «Ir taču rakstnieki, kuri savu mūžu grūti cīnījušies tikt pie dramatiķu slavas un nav tās panākuši. P.p., Pauls Heyze — slavens novelists, bet pavisam neievērots un neievērojams dramatiķis.»

Vācu novelistikā Heize ievēdis spraigu intrigu un interesantus raksturus. Tomēr, pietrūkstot īstam dzīves patiesības svaigumam, viņš arvien biežāk sāk it kā koķetēt ar formas veiklību, eleganci, pat rafinētību, tādējādi pamazām atsvešinādamies no tās reālistiskās strāvas, kura, sākot ar gadsimta vidu, arvien pieņēmas spēkā.

Heizes ceļš iezīmē literatūras virzienu, kas sāka veidoties līdzās reālismam, daļēji kā pretreakcija naturālisma tendencēm. Īsti izveidojies 80. gados Francijā (Mālmā, Rembo, Verlēns u.c.), augstu vilni uzsitis Krievijā, simbolisms, vienā savā daļā degradējies līdz dekadencei, 20. gadsimta sākumā aplūda līdz Latvijai. Tad Blaumanim ar šo parādību iznāca daudz darišanu — nu jau kā meistaram, kurš nikni cīnās pret kroplām izpausmes formām, bet izloba kodolā ietverto jēgu un arī dažā savā darbā («Tur, kur neviens nav bijis», «Sestdienas vakars» u.c.) iepludina simbolisma elementus.

Līdzīgi procesi notiek arī dramaturģijā.

Pēc garajiem, patētiskajiem monologiem un dialogiem, kas raksturīgi līdz 19. gadsimta vidum, 80. gadu otrajā pusē bija sācies straujš pārvēsiens uz stila koncentrētību, lakonismu, skatuves runas pietuvināšanu dabiskam cilvēku runas veidam, pat vēl vairāk — tā saucamajam telegrāfiskajam stilam. Šā virziena viskonsekventākā veidotāja Gerharda Hauptmaņa lugās tas grafiski izskatās kā aprauti teikumi, vārdu kopas ar daudzpunktiem.

Ibsens, Hauptmanis, Zūdermanis — jauno laiku karognesēji dramaturģijā. Tie ir ne tikai Blaumaņa laikabiedri (vecākais no viņiem Ibsens, ar Hauptmani Blaumanis dzimis vienā gadā, Zūdermanis piecus gadus vecāks). Viņš tos izjūt arī kā cienījamus ceļabiedrus, kuru atbalsts nozīmē ļoti daudz. Tā ir drošības sajūta, kāda rodas, kad pa nezināmu taku nav jātaustās gluži vienam.

Grāfu Trastu no Zūdermaņa lugas «Gods» Blaumanis 1893. gada jūlijā min kā vienu no saviem mīļākajiem literārajiem varoņiem. (Latviski šis darbs pirmoreiz parādījās uz skatuves tikai 1894. gada 13. februārī.) Berlīnē pirmizrāde bija notikusi 1889. gadā, un pa šiem četriem gadiem luga ir nonākusi jau līdz trīssimtajai izrādei, turklāt apstaigājusi vai visas lielākās Eiropas skatuves. «Ne vien Vācijā, bet visās kultūras tautās tapa viņa vārds minēts,» — tā un tamlīdzīgi šais gados raksta latviešu prese, uzsverot, ka Zūdermanis pilnīgi pārvalda skatuves tehniku, viņa varoņu sarunas vienmēr ļoti dzīvas un veiklas, ka dramatiskā darbība virzās arvienu pieaugošā straujumā uz priekšu. Blaumanis vēlāk, 1898. gada 27. novembrī, «Dienas Lapā» devis šādu vērtējumu: «Hermanis Zūdermans pieder pie tiem dramatiskiem rakstniekiem., kuru darbos noskatoties otram rakstniekam sirdī iekaistas vēlēšanās: «Kaut tu arī tā būtu rakstījis!» Patiešām, Zūdermaņam ir viss, kā istam dramatiķim vajaga: skaidrs skats priekš dramatiskiem pretekļiem, dzidrā stils, kas nekur par daudz neizplūst, gars, atjauta un tāds ugunīgs spars, kas klausītāju beztrūcīgi aizraun līdz.»

Un vēl: «... Zūdermani es vērtēju ļoti augsti. Tāpat kā Hauptmani — lai gan viņa «Audējus» neizlasīju līdz galam. (...) Zūdermanis ir lielāks scēniķis, Hauptmanis — smalkāks tēlotājs.»¹

Blaumaņa interese par Hauptmani ir tik liela, ka 90. gadu beigās viņš mēģinājis uzsākt sarakstīšanos. (Hauptmaņa adresi Blaumanis dabūja no Berlīnē dzīvojošās Marijas fon Andrejanovas, par tālāko notikumu gaitu ziņu nav.)

Hauptmanis ir ļoti daudzveidīgs. Jau tas vien var izraisīt māksliniecisku interesi.

¹ Vēstule E. Bergmanim 1896. g. 15. nov.

Pirmā luga «Pirms saules lēkta» (1889) — galēji lakoniska savā vārdiskajā izteiksmē, dialogi aprauti, personu pašraksturojums darbībā sastāv no sīkām, bet precīzām detaļām.

Arī Blaumanis, līdzīgi saviem vācu kolēģiem iedams psiholoģiski padziļinātā reālisma virzienā, turklāt īsts skatuves cilvēks būdams, personu tekstus cenšas pietuvināt dabiskai valodai. «Pazudušais dēls» ir pirmais šāda stila darbs latviešu oriģināldramaturģijā un tomēr vēl nebūt ne pilnība, ko var teikt par «Indrāniem». Tādi izsaučieni vienatnē kā «Ā! Ā! . . . Matilde, tu esi bijuse mans ļaunais gars!» vēl ir pagātnes mantojums. Bet lielum lielā daļā Blaumanis dod replikas, kurās aktieriem uzticēts novest viņa sāktu darbu galā ar mīmiku, žestiem, bet galvenais — ar intonācijām. Cik bieži viņš liek partneri tikai uzrunāt: «Krustiņ!», «Māt!», «Tēv!». Un kādas bezgalīgas iespējas, simtiem nianšu te ietverts — mīlestība, naidis, lūgums, pavēle, izmisums utt., utt.

Tāpēc arī skatuviski visgrūtāk iedzīvināmās jūtas — mīlestība — Blaumaņa lugu uzvedumos ir vai nu bezgala patiesa, liekos vārdos nenovazāta, ja spēlē aktieris ar Blaumaņa sirdi, vai arī uzreiz redzams, ka mīlestības uz skatuves nav, jo vārdus, ar kuriem varētu taisīt mīlestības butaforiju, Blaumanis tikpat kā nedod.

«Audēji» ir pilnīgs pretstats Hauptmaņa pirmajai lugai. Te ir nabadzīgo audēju dzīves naturālistisks tēlojums ar izplūdušu personāžu un garām tirādēm, ainas, kas savīrnētas bez iekšējas dramaturģiskas ass. Blaumanis to nevar ciest, un pat šokējošais ļaužu bezizejas izmīsums tēlojums viņu šoreiz nespēj iežēlināt: «Audēji» «man netik ne acu galā. Šajā lugā Hauptmanis ir tehniķis, nevis mākslinieks, fotogrāfs, nevis gleznotājs. Labāk par visām citām Hauptmaņa lugām man patīk «Kolēģis Kremptons». Hanneli diemžēl neesmu lasījis. Visu citu, liekas, gan.»¹

«Kolēģis Kremptons» ir psiholoģiska komēdija ar taģikomisku intonāciju. Bez sulīgās krāsās veidotā, dzīves pilnībā dzirkstošā galvenā varoņa, bez citām Blaumanim tuvām idejiski tematiskām niansēm — stilistiski viņu varēja saistīt tā mozaikā veidotā spēcīgā pašatklāsmē, kādā Hauptmanis mācējis pasniegt Kremptona raksturu.

Arī netiešie raksturojumi, tāpat kā lakoniskā izteiksme un izkoptais stils, ir Blaumaņa ideāls. Jau līdz 1893. gadam viņš to lielā mērā iespējis realizēt («Raudupiete», «Pazudušais dēls»). Tomēr «amata rīku asināšana» netika atmesta līdz pat mūža beigām.

¹ Vēstule E. Bergmanim 1896. g. 15. nov.

Tātad 80. un 90. gadu mijā Blaumani visvairāk interesē gan psiholoģiskais reālisms, gan mākslas darba formas nozīmības pielīdzināšana satura nozīmībai. Iepludinādam to savas daiļrades galvenajā straumē, Blaumanis pirmoreiz paceļ latviešu literatūru attiecīgā laika Eiropas modernās literatūras līmenī.

5. Rozegers. Blaumaņa «Nezāle»

No visiem 19. gadsimta vācu valodā rakstošajiem prozaikiem jaunā Blaumaņa sirdij vistuvākais ir austrietis Pēteris Rozegers. Viņš iekļaujas literatūras virzienā, kuru mēdz saukt par lauku jeb mazo ļaužu stāstu. Kā atsevišķas parādības šie stāsti Eiropā bija sastopami jau viduslaikos. Vēlāk uz tiem kā uz potcelmiem lielā mērā uzpotējās sentimentālisma pārstāvji. Šis 19. gadsimta visdemokrātiskākais žanrs, kas īpaši attīstījās Šveicē (Dorfgeschichte, tiešā tulkojumā — ciema vai ciemata stāsts), aptver kā Alpu zemnieku un ganu, tā arī ciemu un mazpilsētiņu ļaužu dzīvi.

Vidi, kas veido un uztur tautas pamatu, saviem darbiem kā vispiemērotāko izvēlējušies tie, kuru nolūks bijis ievadīt neskoloto ļaužu apziņā noteiktas idejas — humānistiskas, ētiskas vai arī reliģiskas. Ar vistīrākajām cilvēciskām jūtām un apgaismotāju prātu šo žanru izmantoja šveicietis Johans Heinrihs Pestalocijs. Lielais humānists un pedagogs ar nabadzīgajiem tautas slāņiem adresēto, viņu dzīvi neparasti patiesi atainojošo grāmatu «Linhards un Ģertrūde» (1781—1785) būtībā pacēla slūžas veselai straumei līdzinieku.

Pestalocija pēdās sekoja arī Šveices mācītājs Alberts Biciuss, kļūdamas par plaši pazīstamu šī virziena rakstnieku Jeremiju Gothelfu. Viņa vispopulārāko stāstu «Kalps Ulis» (1841) Blaumanis sācis tulkot, bet tālāk par pāris nodaļām nav ticis. Kad 1907. gadā viņš parakstīja «Latviju» kā redaktors, tur no 28. marta gandrīz trīs mēnešus iet šis stāsts citā, droši vien kāda emigrējušā audzudēla tulkojumā — «Kā Ulis tika pie laimes». (Šādā veidā Blaumanis saviem mīļajiem emigrantiem palīdzēja pelnīt iztiku.)

Redakcijas, resp., Blaumaņa, piezīmē teikts, ka šis stāsts Vācijā jau kļuvis par klasiku un septiņdesmit gados izdots ap divsimt reižu dažādās valodās. Latviskais virsraksts norāda, kāda virzība šim darbam, un tikai Gothelfa patiesais talants glābj to no likteņa kļūt par pareizas dzīvošanas kailām receptēm.

Blaumaņa uzmanību saistījis arī šveicietis Gotfrīds Kellers, profe-

sionāli pats spēcīgākais savu tematisko līdzinieku vidū. Tomēr līdzās Gētem, Dikensam, Turgeņevam ierindots Rozegers...

Tikai divdesmit gadus vecāks par Blaumani, tāpat kā viņš, laukos dzimis un audzis, ar grūtībām ticis pie izglītības tādā sfērā, kura ir un paliek sveša, — tirdzniecībā, Rozegers 70. gados piesaka sevi kā rakstnieku.

Viens no viņa labākajiem darbiem «Jēkabs pēdējais» (1888), tāpat citi romāni ir himna dzimtajai zemei, himna arājam un sējējam. Svētšvinīga kļūst autora valoda, runājot par lielo dabas mistēriju, kad no gauda rodas jauna dzīvība. Sējēju tīrumā Rozegers pielīdzina priesterim, kas ziedo graudus zemei.

«Vispirms Dievs tas Radītājs, tad viņa tuvākais rokaspuisis — zemnieks,» — lūk, kādu hierarhiju rakstnieks izveidojis romānā «Zemes svētība». Viņš kategoriski nepiekrīt viedoklim, kas zemniekus uzskata par neizglotiem. Tie, kas tik cieši saistīti ar dabu un darbu, nevar būt un nav neizglītoti. Viņi ir iemācījušies dabas lielos noslēpumus un harmoniju, un viņi ir tikpat cienījami un godājami kā jebkurš profesors.

Gan apjomīgajos romānos, gan īsajos stāstīšos Rozegers ir izveidojis apbrīnojami plašu austriešu tautas tēlu galeriju. Viņa spalva ir atradusi par aprakstīšanas cienīgiem zemes kopējus, ganus, mežstrādniekus, ogļdeģus, akmeņkaļus, mūrniekus, kurpniekus, galdniekus, pulksteņmeistarus, apkārtnīstošus muzikantus, izdienējušus zaldātus utt., utt. Jaunībā piecus gadus klejodams apkārt kā skroderzellis (jo vārgā veselība neļāva strādāt zemes darbu), viņš tos visus iepazīs un katrā mīcējis saskatīt cilvēku, kas ir cienīgs kļūt par literatūras objektu. No viņiem nākamais rakstnieks smēlis arī apskaužamu valodas bagātību un sulīgumu.

Cik izteiktas paralēles ar Blaumani!

Lasītāji ātri saskata Rozegerā savējo, toties kritiķi sarunā daudz «gudribu». Bet Rozegers lieliski prot aizstāvēties pret tiem, kas šādu tematisko loku dēvē par rakstnieka aprobežotību.

«Ceļinieka stāstu grāmatā» ar apakšvirsrakstu «Jauni stāsti no ciemiem un kalniem, no mežiem un pasaules», kas iznāca 20. gadsimta sākumā, Rozegers ievadā devis savu rakstnieka manifestu. Asprātīgā dialogā starp autoru un grāmatizdevēju Rozegers ar rūgtu karātavu humoru runā it kā to vīru mēlēs, kuri, kā Blaumanis izsacījies par Jāni Asaru, iedomājas, ka viņi vienīgie zina, kam paliekama vērtība, kam ne.

«Izdevējs. Taisīsīm atkal jaunu lauku stāstu, meža noveļu, tautas dzīves tēlojumu un citu līdzīgu darbu krājumu.

Autors. Padomājiet par kritiķiem! (. .) Un vienmēr zemnieki un nekas cits kā zemnieki! Uzmanieties, tiem kungiem beidzot pietrūks pacietības! (. .) Vai jūs nedzirdat kaujas saucienus?

Izdevējs. Muļķīga kļaidāšana.

Autors. (Citē kritiķi.) “Ko īsts rakstnieks var iesākt ar zemnieku? Tas izvirza pārāk maz psiholoģisku problēmu, viņam nav nekādu saskares punktu ar pasauli. Lielākais, kur zemnieku literatūrā var izmantot, tas ir, kā komisku elementu, varbūt posēs un farsos.» — Jauki. Tādā veidā tiek vienlaikus atrisināti arī svarīgi sociāli un tautsaimnieciski jautājumi. Zemnieku nav ko ņemt par pilnu. Viņš visam pieiet tikai tā starp citu un dzīvo, kūleņus mētādams.

Izdevējs. Nu, un ko jūs te piebilstu?

Autors. Estētikas speciālisti apgalvo, ka māksla nepazīstot ne politisku robežu, ne sabiedrisku stāvokļu izšķirības, ka viņas valstība esot visu cilvēku sirdis. (.) Literatūrvēsturnieki senākos un nemirstīgos literatūras pieminekļus it kā esot atklājuši tur, kur cilvēki strādājuši, kur dzīvojuši būdās, — tās ir tautas pasakas, tautas dziesmas. (.)

Bet tagad nu mēs zinām labāk: baņķieris biržā, leitnants pie biljarda galda vai totalizatorā, izglītais kabineta cilvēks, firstu dzimtas laulības pārkāpēja, grāfu dzimtas intrigants — tie glabā sevī literāru vielu. Bet Andrejs Hofers (vēsturiska persona, Rozegera romāna «Pēteris Mairs» varonis — *L.V.*) ne. Tie spriganie zeņķi un skuķi, kuri aiz pārpļūstoša dzīvesprieka nezina, kur dēties, zemnieks ar tēraudcieto taisnīguma izpratni — tie nav spējīgi dot vielu literatūrai. Ārēji raupjais, iekšēji dziļi jūtīgais mežinieks spiests pats sevī izcīnīt to ciņu, kura tur, ārpusē, pasauli tricina; svešumā par karavīru pataisītais Alpu zēns, kurš iznīkst aiz dzimtenes ilgām; kalpone, kura nepārtraukti līdz sirmam vecumam nomocijusies, strādādama citu labā, bet sevī apmierināta un humora pilna, — tie nav spējīgi dot vielu literatūrai. Lauku ļaužu mīlestība nav dzejiska, «jo tās apvāršņi pārāk šauri». Laucinieku saplūsme ar dabu, viņu neuzbāzīgā valdīšana dabā, viņu dzīves spēks un nāves bailes dabas pirmspēku priekšā — tas nav nekas; viņu ticība, šaubas un atkalpiecelšanās reliģijā, mežā naktī izmisuma žņaugta cilvēka neprātīgais kļedziens — tas viss nav nekas, «jo trūkst psiholoģisku problēmu». (.)

Mēs, protams, nezinām, ka modernā stāstnieka pieeja darbam nav atkarīga no tā, vai viņš raksta salona romānu vai lauku stāstu, ka galvenais ir nevis kraut kaudzē elpu aizraujošus faktus un efektīgus notikumus, bet gan attēlot tos psiholoģiskos stāvokļus, kādus rada iekšējā nepieciešamība, attēlot tos atgadījumus, labos darbus, vainu

citu priekšā un nelaimi, kas izriet no darbojošos personu raksturiem.»¹

Blaumanis te parakstītos zem katra vārda. Ja nu vienīgi samīnstinātos vietā, kur runāts par elpu aizraujošiem notikumiem. Vai tad tie un raksturu radītie psiholoģiskie stāvokļi viens otru izslēdz? Dikenss tik labi prata tos savienot. Ar saviem darbiem un pamācībām jauniešiem Blaumanis pierādījis, ka viņam tīri labi patiktu, ja arī Rozegera rāmais darbības tecējums vietām uzsistu straujāku vilni.

Bet, kas attiecas uz lauku dzīves daudzveidības atklāsmi, tur austriešu rakstnieks Blaumanim viņa agrīnajos mācekļa gados virziena nosprašanās ir bijis lielisks palīgs.

Izskatās, ka «mājmācības» posmā, kad Blaumanis līdzās klasikai intensīvi lasa sava laika zviedru, norvēģu, dāņu, austriešu, šveiciešu un citu mazāku tautu rakstnieku stāstus par zemnieku dzīvi, viņš vienlaikus arī praktiski seko Rozegera pēdās un spiežas iekšā tautas dzīlākajos slāņos — šais zemzemes āderēs, kas glabā spirtumu pilnu mākslas pirmvielu. Blaumanis pēti zemes darba darītājus no visām pusēm:

— gan tepat, sev visapkārt ritošajā ikdienas dzīvē Braku tīrumos un saimes istabā, gan avižu ziņu dažādībā, ar sadzīviskiem sīkumiem pilnajās korespondencēs no dažādām Latvijas malām (ar kādām sevišķi izeļas Blaumaņa uz Brakiem pasūtītā «Balss»);

— pēti viņus tautasdziesmu, parunu, mīklu, anekdošu, ticējumu skopajā formā iepresētajos jūtu un domu slāņos;

— tāpat svētku liksmībā un pārgalvībā, gan asprātīgos, gan muļķīgos jokos un ķekatu raibraibajās izdarībās, kad ikdienā uzkrātais spriegums meklē noplūdi kā spoža zibens šautra no uzlādēta mākoņa;

— un arī tajās seklajās grāmatās, tais briesmu stāstos un sentimentālajos dzejoļos, kurus viņi lasa, kur viņi atrod kaut ko sev — jā, tomēr — vajadzīgu.

Blaumanis redz, kā visā šai raibumā mijas, saduras un saplūst gudrais, nopietnais, arī drūmi traģiskais ar priecīgo, jautro, trakulīgo, pat paviegli virspusējo. Kā visam atrodas savs laiks un sava vieta. Un kā bieži vien savienojas loģiski nesavienojamais. Gan dzīvē kopumā, gan cilvēkā.

Kaut kas no šīs pieredzes uzplaiksnī jau pirmajā latviski publicētajā stāstā «Nezāle». Zīmīga ir fabulas aizņemšanās no Rozegera. Tomēr pats interesantākais ir fakts, ka «Nezāles» līdzība ar stāstu

¹ *Rosegger P.* Das Geschichtenbuch des Wanderers. Neue Erzählungen aus Dorf und Berg, aus Wald und Welt. Leipzig, 1904. — S. 6 — 13.

«Gidelis, aizdāvātais zēns» («Gidel, der Verschenkte») tieši izceļ atšķirības abu autoru talanta ievirzē un rokrakstā. Šajā mākslinieciskajā strīdā ar Eiropā populāro rakstnieku iesācējs ir radījis darbu, kurā parādās viņa turpmākās daiļrades veidelementi.

Abiem galvenais varonis ir vecāku pamests zēns, kurš aiziet bojā, nodzīvojis īsu, sūru sērdieņa dzīvi.

Rozegeram stāsts sākas ar garu ekspozīciju. Astonās lappusēs tēlots, kā mežstrādnieks Frīdelis nēsā apkārt savu trīsgadīgo Gideli, mēģinādam to atdāvināt kādai zemnieku ģimenei, jo sieva viņu atstājusi un puiku viņam vienam audzināt nav iespējams.

Blaumanim galvenā varoņa vecāku, respektīvi, mātes, rīcība iezīmēta pirmajā teikumā. Un jau pēc puslappuses Jānis ir audžuvecāku rokās. (Ievada apjoma attiecība pret pārējo stāsta daļu Rozegeram ir 1 : 2,3, Blaumanim — 1 : 25.)¹

Gandrīz momentāna ieiešana galvenajā darbībā raksturo Blaumani visā viņa tālākajā prozaikā ceļā. Viņš neatzīst plaši izvērstus ievadus, sīkus cilvēku un apkārtnes iezīmējumus, kam ar tiešo darbības risinājumu nav sakara. Skopas, bet trāpīgas detaļas jau ar pirmajiem teikumiem aizmetina tās cilpas, kuras turpmāk viņa varoņiem kļūst liktenīgas.

Izskatās, ka epīķis jaunais rakstnieks nebūs. Kādu ceļu tad viņš sev gatavo? Rozegers ar savu klātbūtni palīdz diezgan skaidri to sazīmēt.

Gidelis auga, būdams par kāju pameslu saviem audžuvecākiem un viņu bērniem. (Četras lappuses neitrālas intonācijas tēlojuma.) Autors stāsta, ka zēna raksturs izveidojās labsirdīgs un pakļāvīgs, viņš nevienam nelēca acīs, ielīda kaktiņā, lai klusi noraudātu par kārtējo pāri darījumu, bet, pusaudzā gadus sasniedzis, kļuva pret visu vienaldzīgs, pat truls, «nepazīna nedz naida, nedz mīlas» (pasvītrojums mans — L.V.). Pa reizei kādu labu vārdu viņam pasacīja vienīgi jaunā kalpone.

Jāņa «labvēļus» un viņu «audzināšanas» paņēmienus Blaumanis pamatvilcienos apraksta divās lappusēs sāpīgi ironiskā tonī. Ar naidīgo atmosfēru autors būvē pamatojumu, kāpēc zēna raksturs tiecas konfliktēt ar apkārtni.

«Labajai Krikumienei tad ūdens radās mutē un asaras acīs, kad viņa redzēja, kādu pulku kartupeļu un sviesta paniņu — mīļo maizīti nemaz neievērojot — Jānis pie pusdienas maltītes sabāza savā mutē. (..)»

¹ R. Blaumaņa «Nezāles» salīdzinājums ar P. Rozegera stāstu atrodams arī K. Plukša pētījumā. LAB (Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas) Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa. K. Plukša fonds, 1. glabāšanas vienība.

«Esmu pie jums saderējis par ganu un nestrādāšu nekādus citus kā gana darbus,» viņš kā nikns suns rūca caur zobiem, kad viņu mēģināja likt pie kalpu darba.»

Pēc pēriena «viņš tapa vēl stūrgalvīgāks nekā bijis, valkāja cepuri, uz acīm uzspiestu, un viņa acis caur tās saplīsušo širmi raudzījās vēl spītīgāki nekā līdz šim».

Bet tad «Jānis, saimniekam neko nesacīdams, gāja uz pagasta namu un apsūdzēja Krikumu par patvarību. Nabaga neapdomīgais zēn! Pagasta tiesas priekšsēdētājs bija Krikuma svainis. »

Pēc Biezumnieka norājošās runas Jānis «īsi un rupji vaicāja: «Vai pie jums nekādas taisnības nevar dabūt, ko?»»

Dialogs turpinās pieaugošā asumā, kamēr Biezumnieks, pielēcis kājās, brēc uz puiku, bet tas, izstiepdams dūri pret tiesas priekšsēdētāju, iziet ārā.

Abpusējais naids briest, darbība saspringst arvien vairāk. Pēc īsas atelpas divskatos ar ganu meiteni Līzi seko vēl asāka ķilda ar Biezumnieku, tad siena šķūņa iedomātā nodedzināšana un viņu abu pēdējais cīņiņš plāvā, kad Biezumnieks Jāni uzmet uz izkaps.

Stāstam ir arī epilogs — notikuma galīgais atrisinājums, kas noris apmēram septiņus gadus pēc Jāņa nāves. Līze teikusies it kā iet dzīvot uz Rīgu. «Bet kādu laiciņu pēc Līzes aiziešanas šāda briesmu ziņa izpaudās pa pagastu: «Biezumnieks nokauts!» Viņu atrada klēti, kur tas pa vasaru mēdza gulēt, gultā bez dzīvības. Nodiluse, īsa izkaps bij iedurta viņa sirdī...»

Starp citu, šī izkaps rakstniekam īpašu godu nedara. Vēlāk viņš pats ironizēja par šādiem agrīnajos gados lietotajiem mākslinieciski nevajadzīgiem efektiem. Bet kaut kas jau pielīp, ja visapkārt birst briesmu stāsti, cits par citu šaušalīgāks.

Notikumus ietverto sprieguma kāpinājumu autors balsta arī kompozicionāli.

Konflikts briest un aug kā laužīta, nemitīgi augšupejoša līnija. Darbības virzībai pretī atrisinājumam ir viņņveidīgs ritms, kurā katra nākošā viļņa virsotne pārsniedz iepriekšējo. Vienīgais izņēmums — augstākais vilnis nav pēdējais, bet gan priekšpēdējais. Straujo kāpumu drusku lēnina abu pusaudžu draudzīgās, mōstošās mīlestības tēlojumi. Šāds ritms, kad kāpjošās daļas mijas ar mierīgi, it kā horizontāli plūstošu līmeni, pirmkārt, vēl krasāk izceļ konflikta smailes, otrkārt, ļauj lasītājam drusku atslogoties no sasprindzinājuma, lai psiholoģiski sagatavotos nākamajam sadursmes uzliesmojumam.

Gidelis ne ar vienu cilvēku nenonāk atklātā konfliktā. Zēna dzīve ir skumjš vienlaidu plūdums. Viņa bojāeju neizraisa sadursme, kas būtu arī paša rakstura un rīcības nosacīta. Viņu pazudina liktenīga nejaušība — kalnos ganot saimnieka aitas, viņš nogāžas no klinšu kraujas. Turpat vai puse stāsta apjoma veltīta aprakstam, kā saimnieks ar kalpu meklē pazudošo ganāmpulku — un, starp citu, arī pašu ganu. Izrādās, aitas nav atstājušas nelaimes vietu, it kā sargādamas savu mirušo draugu. Nobeigumā — tautas stāstiem raksturīgais didaktiskais rezumējums: dzīvnieki dažkārt ir žēlsirdīgāki par cilvēkiem.

Un vēl viens būtisks kompozīcijas elements, kas parāda autoru dažādos mākslinieciskos temperamentus un raksturus. Tie ir dialogi.

Rozegera darbos dialogi mēdz būt vēstījoši, tie gluži vienkārši ir personāža sazināšanās līdzeklis. Darbības virzību tie būtiski neietekmē. Konkrētajā stāstā Rozegeram vispār ir tikai viens dialogs ar trim replikām.

«Nezālē» dialogu ir daudz, un tie ar uzsvērtu, pat tādu kā skolniecisku centību izstrādāti pēc t. s. zobrata principa. Katra replika ir izaicinājums vai atklāts uzbrukums. Izraisītajā atbildē ietverts jau par kādu pakāpi augstāks konflikta lādiņš. Tā, āķējoties zobs zobā, Jāņa un Biezumnieka replikas virza darbību dramatiskā spriegumā pretī katastrofai. Abiem pretiniekiem dotas trīs sastapšanās reizes, trīs pieaugošā naidā sveloši dialogi, līdz, Jāņa spītīgās atbildes satracināts, Biezumnieks «kā nikns zvērs tam uzklupa...».

Vēl viens ar Rozegeru saistīts stāsts — «Vindedzēs drīzi būs kāzas». Dažu darbības līniju izvirzījumā paralēles ir nepārprotamas. Un atkal tieši tāpēc jo skaidrāk samanāma abu autoru rokrakstu atšķirība.

Rozegers stāstā «Cī-zī! Cī-zī!» precību kārajam, vecīgajai saimniecei par savu nodomu liek runāt ar izredzētā tēvu, bet pats jaunais puisis tikmēr mīlējas ar viņas meitu. Blaumanis situāciju saasina un abas galvenās personas nostāda aci pret aci. Vindedžu saimniecei pašai ir saruna ar savu nolūkoto, kurš savukārt tikko kā bildinājis viņas meitu. Lai vēl vairāk sasprieltu situāciju, autors liek Jurim pārprast saimnieces labvēlību un attiecināt to uz viņa paša nodomu. Rodas dialogs, kuram spraigās, asprātīgās izveides dēļ būtu vieta uz skatuves. Tā vēlākais variants — Lavīzes bildinājuma saruna ar Mārtiņu («No saldenās pudeles») — tur arī nokļuvis.

Ko teikt par «Nezāles» ritmiku, par dialogu zobrata principu? Tās taču nav prozas, tās ir dramaturģijas likumības! Nelielais «uzzīmējums» pārliecinoši atsedz faktu, ka jaunajā stāstniekā slēpjas spilgts dramatiķa talants.

To, ka tā nav nejaušība, pierāda daudzi turpmākie Blaumaņa darbi. Visās Blaumaņa meistarnovelēs ir izteikts iekšējais dramaturģiskais ritms, ar ko tās atšķiras no citu latviešu autoru šī žanra darbiem. Zvejnieku piecas uz ledus gabala pavadītās dienas ir izkārtotas kā pieci cēlieni ar stingru ritmu — nāves ēnas neatlaidīgo, arvien pieaugošo satumsumu palaikam pāršķeļ cerības gaismas strēles, bet pēc katra šāda uzplaiksnījuma sekojošais izmisums ir vēl drausmīgāks par iepriekš pārdzīvoto. Un pēc kulminācijas — ložu vilkšanas — seko atrisinājums. Vai galīgais? Augstu meistarību sasniegušais rakstnieks divpadsmit gadus pēc sava pirmā «uzzīmējuma» vairs nemēdza dot tik striktus atrisinājumus.

Uz vēlāko darbu fona «Nezālē» skaidri saskatāms arī iesācēja vājums. Pirmkārt pastīva valoda, vietām neveikli vārdu savienojumi («bija par algu par šiem vārdiem» u.c.), dažs nākamā izcilā stilista teikums vēl nav spējis izkūņoties no vācu valodas konstrukciju rāmjiem. Bet pats būtiskākais ir kas cits. It kā oponentojot Rozegera detalizētajiem aprakstiem, Blaumanis jauneklīgā straujuma pārāk lielos lēcienos aizdīmdina cauri briesmīgiem notikumiem bez īstas pietāšanās. Vairums personu nozib gar acīm, atklājot mums tikai kādu vienu grimasi. Vēriņgāk ļaut ielūkoties viņu sejās nav jaunā autora nolūks. Bet nav jau laicam arī vēl varēšanas, jo spēja attēlot cilvēka dvēseli tik dzīvā melno, balto un citu krāsu pavedienu savijumā, kā Blaumanis to dara vēlāk, nav dota iesācējam. (Dažs visu mūžu nespēj daudzveidīgās krāsas dažādās attiecībās iepludināt vienā cilvēkā, bet sadala katru savai personai. Reālistiskos darbos tas var liecināt par māksliniecisku vājumu, ja runa, protams, nav par satīriskiem tēliem vai par satīru kā žanru.)

Tomēr Jāņa tēlā jau iekonstruēts paņēmieni, kā vērt vaļā cilvēka dvēseles daudzās durvis un durtiņas. Agrāk vai vēlāk katrs pats parāda savas dažādās sejas. Rakstniekam tikai uzmanīgi jāseko savu tēlu dzīvei un jānoķer viņi šādos pašatklāsmes brīžos. (Tā nav Rozegera skola, jo viņa varoņiem iekšējās pretrunas nav raksturīgas.)

Lai visu vajātajam, par adataini izaugušajam zēnam dotu iespēju sevi parādīt arī citās — cilvēciskās attiecībās, Blaumanis Rozegera tik tikko pieminēto kalponi izveido par otru nozīmīgāko personu. Tā ir ganu Līze — «nekošā meitene ar salmu krāsainajiem, plānajiem matiem», «kuras sejā bij dziļas baku rētas»

Notēlojis Jāni citu skatījumā kā rupju, nepateicīgu puiku, rakstnieks pēkšņi «ierauga» Jāni un Līzi brīdī, kad meitene saimnieku priekšā uzņemas viņa vainu. «Jāņa pateicīgs (pasvītr. mans — L. V.) acu

uzmetiens Līzei bija par algu par šiem vārdiem.» No šī brīža abi kļuva draugi. Ganos, kad Jānis gribēja pagulēties, «viņš galvu mēdza nolikt uz skuķes ceļiem vai viņas klēpī. Tad viņa varēja ieskatīties tā mīļā sejā. Viņa daudzkreiz domāja par to, cik mierīgs viņš izskatījās guļot un cik niknis viņš varēja tapt, nomodā būdams. Ai, kāpēc viņa to neiespēja pārvērst, pārlabot!»

Reiz, kad Līze guļošo zēnu bija noskūpstījusi, «viņš atvēra acis un uzskatīja skuķi ar laimīgu smaidu.

«Skūpti mani vēl reizi, Līze,» viņš teica.»

Laimīgs smaids. Viens vienīgs teikums nostājas pret iepriekšējo raksturojumu kā patiesība pret šķitumu. To saka cilvēkberns, kurš nekad savā mūžā nav dzirdējis nevienu mīļu vārdu un nav saņēmis nevienu glāstu. Ko vairāk varētu pateikt autors, ja viņš saviem vārdiem mēģinātu aprakstīt, kas notiek šī sakropļotā jaunā cilvēka dvēselē?

Pamirdz nākamā netiešā raksturojuma meistara spalvas spožums kā īss, garām paslīdējis zibsnis. Bet spalva turpmāk tiks ļoti daudz un ļoti rūpīgi asināta un spodrināta.

Kādas nākotnes pazīmes vēl ieplaiksnās šai stāstīņā?

Rodas pirmā nojausma par rakstnieku, kurš uztvēris gan sievietes mīlestības misijas aspektu, gan viņas augšupcēlēja spēka relativitāti. Līzes sirdssāpe — «Ai, kāpēc viņa to neiespēja pārvērst, pārlabot!» — ir motīvs, kas Blaumanim jo tālāk, jo vairāk pieņemsies spēkā. Ne Ilze spēj pārvērst Krustiņu, ne Kristīne Edgaru. Vienīgais, ko Kristīne spēs, — vadīt viņu tā, lai viņš pavisam nenoklistu.

Līzei jūtu un pārdzīvojumu nianse izstrādātas pilnīgāk nekā Biezumniekam vai Krikumam, kuram tādu vispār nav. Bet arī tas vēl ir ļoti tālu no vēlāmā. Un tomēr šis trūkums tiek kompensēts ar elastīgu, precīzi sabalsotu intonāciju maiņu. Rūgti sāpīga, ironiska, skaudri sarkastiska... te pēkšņi maigi liriska, sirsnīga... Laikam taču jaunajam rakstniekam ir absolūtā literārā dzirde.

Un vēl kāda nākotnes vēsts. To nes divi dzīves pabērni — Jānis noplisuši svārcīnā, ne dienas skolā negājis, un nabaga kalpu meitene Līze — divas «nezāles», ko pasaules varenajiem kājām mīdīt tuvojas rakstnieks ar ļoti siltu, ļoti jūtīgu sirdi, rakstnieks, kuram pati augstākā morālā vērtība ir cilvēciskums.

Ārkārtējais sirds jūtīgums ir uzvedis Blaumanī uz visdemokrātiskākā, sociāli visbūtiskākā ceļa. Tauta savās dziesmās par galvenajiem varoņiem izvirzījusi melnā, smagā darba darītājus, dzīves grūtdieņus. 80. gados turpat trīs ceturtdaļas latviešu pieder pie kalpu kārtas. Un apmēram tādā pašā attiecībā kalpi dzīvo Blaumaņa darbos. Viņš šo

kārtu kopumā, ar visiem tās iekšējiem noslāņojumiem — vasaras puīšiem un meitām, gada kalpiem, muižas kalpiem, pāriniekiem, veciem vaļiniekiem, ganu zēniem un meitenēm — kā neviens cits ievēdis rakstītajā latviešu literatūrā, turklāt lielākoties galvenajās lomās.

Un tā, sasaucoties ar Rozegeru, Blaumaņa mākslinieciskās ticības apliecinājums skan: mākslas objekts var būt tas visniecīgākais, uz sabiedrības rangu kāpnēm viszemāk stāvošais cilvēks. **Katra** dvēsele ir vesela pasaule, tikai retais ir izredzēts to ieraudzīt, aptvert, saprast, izjust un attēlot.

6. Turgeņevs

Atgriežoties pie Blaumaņa atzišanās mīlestībā, aiz Rozegera atrodam Turgeņevu.

Kā Blaumanis ar savām vājjām krievu valodas zināšanām ticis pie Turgeņeva? Varbūt tomēr cenšoties lasīt oriģinālu, jo tieši Turgeņeva skaidrais, nesarežģītais stils, līdzīgi ritošie teikumi varētu panākt vājākam lasītājam kādu soli pretī un reizē kalpot par skaistām krievu valodas mācību stundām.

Bet Jānis Greste stāsta, ka vēl 1906. gadā «ar to krievu mēli Blaumanim gāja grūti... un, kad viņš bija piespiests iet pie «kungiņiem» audiencē, tad tie bija rūgti brīži. Reiz nopietni saņēmas mācīties krieviski. Mācības grāmata — Veresajeva «Записки врача» Metode — lasīšana un tulkošana. Akurāti katru dienu iztulkojām 3—5 lappuses... Pacietības viņam bija diezgan, bet gluži galā ar šo grāmatu netikām.»¹ Tāpat brālis apgalvo, ka «krieviski Rūdolfs daudz neprata un arī vēlāk neieņmācījās, lai gan lāgu lāgiem ķērās pie tās mācīšanās»² Un piebilst: «Vēl tagad man ausīs skan viņa briesmīgā izruna.»³

Jāpieņem, ka krievu autorus — vismaz agrīnajos gados — Blaumanis lasījis vācu vai latviešu tulkojumā.

70. gados un 80. gadu pirmajā pusē ir tikai daži krievu rakstnieki, kuri tiek kaut cik regulāri publicēti latviešu periodikā, un vēl mazāk ir to, kuriem iznāk kāda grāmata. Nedaudzie ievērotie ir Puškins, Turgeņevs, Gogolis.

Varētu likties dīvaini, ka Blaumanis nekur nav pieminējis Puškinu. Bet, ja Puškina dzeju nevar lasīt oriģinālā, tad tas varētu būt

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 158. lpp.

² Turpat. — 15. lpp.

³ Turpat. — 8. lpp.

saprotams. Un ne «Kapteiņa meitiņa», ne «Dubrovskis», kuru fragmenti tiek tulkoti, ar savu vēstures un daļēji armijas virsnieku dzīves kolorītu acīmredzot Blaumani nav saistījuši.

Turgeņevs ar «Gabaliņiem iz «Mednieka piezīmēm»» pirmo reizi latviski parādās Bernharda Dīriķa vadītajā «Rīgas Lapā» 1879. gadā. Līdz 1885. gadam jau var saskaitīt pāri par četrdesmit viņa darbu publikāciju — galvenokārt «Mednieka piezīmes», arī «Asja», «Mumu» un no 1883. gada līdz 1885. gadam, t. i., laikā, kad Blaumanis dzīvo mājās, Brakos abonētajā «Balsī» atrodami sešpadsmit «Dzejoļi prozā». Atsevišķi darbi iznāk pat grāmatās un veido to pavisam nelielo krievu literatūras daļu, par kuru runā 80. gadu pirmās puses literāti, aicinādami to vērst plašumā.

Bet Blaumanis jau nav atkarīgs no latviskajiem tekstiem, kuri īsteni mākslinieciskai izbaudīšanai var dot maz. (Tā no Kalninieku Spriča (Friča Bergmaņa) tulkotajiem dzejoļiem prozā pāri palikusi tikai proza.)

Turgeņevs izrādās visvairāk vāciski tulkotais krievu rakstnieks. Nerunājot par pašu Vāciju, arī baltvāci iekļaujas viņa darbu apgūvē. No 1869. līdz 1884. gadam divos atkārtotos izdevumos iznāk Turgeņeva raksti divpadsmit sējumos ar izdošanas vietu norādi «Hamburg—Mitau» (Hamburga—Jelgava).

Uzmanība pret Turgeņevu sevišķi pastiprinās pēc viņa nāves 1883. gadā. 31. augusta numurā «Bals» redakcija ievieto ievadrakstu «Ivans Turgeņevs ir miris». Samērā plašajā apcerē uzsvērts — lai arī rakstnieks daudzus dzīves gadus pavadījis ārzemēs, tomēr «neviens cits nebija tik labi noklausījies krievu tautas sirds pukstēšanu un neviena cita balss neatrada tik dzīvu atbalsi krievu tautā». Runājot par Turgeņevu un mākslas tautiskumu, raksta autors (domājams, A. Vēbers) citē rindas no «Rudina». «Krievija var iztikt bez jebkura no mums, bet neviens no mums nevar iztikt bez tās. Nelaimīgs tas, kas tā domā, divkārt nelaimīgs, kas bez tās tiešām iztie! .. ārpus tautības nav ne mākslas, ne patiesības, ne dzīves — nekā. Bez savas fizionomijas nav iespējama pat nekāda ideālseja, bez savas fizionomijas iespējams tikai banāls vieplis.»

Šos vārdus lasa arī Blaumanis, krustcelēs starp svešu un savu tautu stāvēdams. Viņš lasa «Mednieka piezīmes» un atrod to, ko nevienā no vācu vai citu Eiropas tautu rakstnieku darbiem neatrod. Jo nekur vairs nav tik briesmīga verdzība un tāda mazo cilvēku beztiesība, kāda eksistē gadsimta vidus cariskās patvaldības režīmā. Stāstos «Jermolajs un dzirnavniece», «Burmistrs» u.c. skan kliegziens pret cilvēkapašnieku

necilvēciskumu, skan dzimtajaužu bezizejas izmisums un rakstnieka kluss, kaunā slēpts vaids par sevi — līdzās stāvošu, bet līdzēt nespējīgu. (Kaut gan tieši «Mednieka piezīmes» esot devušas savu daļu svaru kausā par dzimtniecības atcelšanu Krievijā.)

Lai arī Vidzemē un Kurzemē dzimtniecība jau atcelta daudzus gadu desmitus, tomēr vācu feodāļu valdītāre nebūt nav samazinājusies. Un, kaut arī latviešu zemniekus vairs gluži nevar stiept uz muižu pērt, visi pārējie dzīves smagumi un pazemojumi krievu un latviešu zemniekiem ir gandrīz vieni un tie paši. Ko nozīmē rentes parādi, to zina ne tikai Penockina zemnieki, bet arī Braku rentes saimnieki.

Turgeņevs katram rakstniekam var mācīt lielu māksliniecisku godīgumu. Viņš tēlo zemniekus, bet tikai tiktāl, cik tos satiekot novērojis. Viņš nevar tos pazīt no iekšpuses, nevar līdz detaļām atveidot viņu vidi un savstarpējās attiecības. Un viņš to necenšas darīt, netaisa melīgas bildītes. Viņš parāda no muižas atkarīgos likteņus caur sev pazīstamās vides palielināmo lēcu.

Pamatu pamatā Turgeņeva cilvēku apliecinošais spēks ir viņa mākslinieciski izvērstajos, gaišu, svaigu domu un stipru jūtu cilvēkos, viņa atspoguļotajā dzīves kopainā.

Rakstot 1860. gadā plašu apcerējumu par Turgeņeva romānu «Priekšvakarā», Nikolajs Dobroļubovs skar ļoti būtiskas viņa daiļrades iezīmes. (Turgeņevs gan kategoriski pieprasīja «Русский вестник» redakcijai nublicēt šo apcerējumu, jo ne viss tur ir glaimojošs rakstniekam un ne viss ir patīkams lojālam krievu muižniekam.)

Dobroļubova spriedumos par Turgeņevu ir daudz tāda, kas citā kontekstā varētu attiekties arī uz Blaumani. Ne viens, ne otrs viņi nav revolucionāru sabiedrisku izmaiņu piekritēji. Turgeņevs ir krietns, augstsirdīgs, humāns, viņš ir atbrīvojis savus dzimtcilvēkus, nodrošinādam tiem labāku dzīvi, nekā tā ir daudz, daudz citu muižu zemniekiem. Sabiedriski politiskajās aktivitātēs viņš neiet līdzī saviem laikabiedriem Hercenam, Dobroļubovam, Černiševskim un citiem, tāpat kā Blaumanis vēlāk — jaunstrāvnikiem.

Un tā viņiem abi, viena ķeizara pavalstniekiem, attieksme pret šķiru cīņas ideju ir puslīdz vienāda, kaut gan viens ir valdošās tautības bagāts muižnieks, kurš var pēc vēlēšanās dzīvot Krievijā, Vācijā vai Francijā, bet otrs — apspiestās tautības vācu muižnieka rentes zemnieks, kuram jāskaita ne tikai rubļi, bet kapeikas, lai kaut cik savilktu galus kopā.

Interesanta ir viņu līdzība tieši šajā šķietamajā sabiedriskajā indiferentumā, kāds īsta mākslinieka darbos būtībā vispār nav iespējams.

Šo patiesību atkārtoti apstiprina Dobroļubovs: «.. ja rakstniekā māksliniekā tiek atzīts talants, t. i., prasme just un attēlot parādību īsto patiesību, tad šās pašas atzišanas dēļ viņa darbi dod likumīgu iemeslu pārdomām par to dzīves vidi, par to laikmetu, kas ierosinājis rakstnieku uz vienu vai otru darbu. (..) .. mums tieši svarīgi tie sacerējumi, kuros dzīve izpaudusies pati par sevi, bet ne pēc autora iepriekš izdomātas programmas. (..) «Priekšvakarā» mēs redzam sabiedriskās dzīves un domas dabiskās gaitas neatvairāmo ietekmi, kam neviļus pakļāvusies pati autora doma un iztēle.»¹

Blaumani ar Turgeņevu vieno arī apbrīna un cieņa pret sievietes jūtu spēku. Jeļenas Stahovas nepiekāpīgā sekošana savai sirdsbalsij, atsacīšanās no visiem praktiskajiem labumiem, ko liktenis viņai ielicis pūrā, atsacīšanās pat no vecākiem un sabiedrības ir viens no spēcīgākajiem mīlestības spēka apliecinājumiem visā krievu literatūrā. Un, viscaur uzturot prasību pēc literatūras sociālā skanējuma, Dobroļubovs raksta: «Mums bail pieskarties ar savu auksto, cieto roku šim maigajam, dzejiskajam sacerējumam; ar sausu un nejūtīgu atstāstījumu mēs baidāmies pat aizskart lasītāja jūtas, kuras, bez šaubām, aizkustina Turgeņeva stāsta poēzija. Tīras, ideālas sievietes mīlestības dziedonis, Turgeņeva kgs, tik dziļi ieskatās jaunajā, šķīstajā dvēselē.. . (..) Un lai slavēts tas, kurš prot atmodināt citos tādas atmiņas, izraisīt tādu dvēseles noskaņojumu... Turgeņeva kga talanta šī puse vienmēr bijusi stipra, viņa stāsti vienmēr ar savu vispārējo noskaņojumu atstājuši tādu tīru iespaidu, un te, protams, ir to svarīgākā sabiedriskā nozīmība.»²

Tīriba, lielā ētiskā tīriba ir tā gaisma un siltums, kas plūst arī no Blaumaņa mākslinieka personības. Ar traģisku ilgu spēku tā simboliski koncentrējas viņa pēdējā radītajā tēlā — Bungatiņā. Sestdienas vakarā nomazgāt visus netīrumus, nopērties pirtī, jo «pirts tikpat svēta kā baznīca», un uzvilkt tīru kreklu! Tīram, kļūt tīram! Cik vienkārša, bet nepiepildāma vēlēšanās šajā pasaulē. Un tad nāk nāves robeža. «Un es būšu tīrs.. (..) ... tīrs... tīrs...» ir Blaumaņa pēdējā darba pēdējie vārdi. Bet skanējuši tie viņā jau agros jaunības gados, kad viņš Turgeņevā atrada sev gara radnieku.

7. Ancengrūbers

1895. gadā, kad Blaumanim aiz muguras jau bija trīs lugas — «Zaļļi», «Jaunais gars», «Pazudušais dēls» — un līdz 1893. gadam sa-

¹ Turgeņevs I. Priekšvakarā. — R., 1955. — 159. lpp.

² Turpat. — 179., 180. lpp.

rakstīto stāstu un noveļu krājums «Pie skala uguns», viņa vārds pirmo reizi aizgāja pasaulē.

Viktors fon Andrejanovs rakstā «Latvijas ainas» Vācijas centrālā laikraksta «Berliner Tageblatt» pielikumā «Der Zeitgeist» pēc īsa ieskata latviešu literatūras stāvokli turpina: «Galvas tiesu augstāk par visiem šodienas latviešu rakstniekiem stāv ģeniālu rakstnieku pāris, kuru labākie darbi pelna, lai tos pārtulkotu vācu valodā. Tie ir — dramaturģijā Ancengrūberam un novelistikā Rozegeram līdzīgais, bet tai pašā laikā pilnīgi oriģinālais, tāpat latviski tautiskais Rūdolfs Blaumanis un starp romantiskiem ideāliem un veselīgu, īstas mākslas apskaidrotu reālismu (kādu pārstāvēja Gēte) vēl galīgi neizšķīrusies Elza Rozenberga jeb, kā viņa pati sevi kā dzejnieci dēvē, «Aspazija».»¹

Ar vislabākajiem nolūkiem draugs pielīdzina draugu abiem Vakareuropā atzītajiem austriešu rakstniekiem. Pasaules izjūtā viņi tiešām līdzīgi, turklāt Andrejanovs labāk par citiem zināja Blaumaņa simpātijas pret Rozegeru. Atbildes uz jautājumiem par mīļākajiem rakstniekiem tika rakstītas viņa mājā — Blaumanim 1893. gada vasarā divas nedēļas viesojoties pie Andrejanoviem Asaros. Un ne jau tikai rakstītas. Aktieru, mūziķu un literātu sabiedrībā, kas te pulcējās, allaž notikušas dzīvas pārrunas. Tomēr tik vienkārši pielīdzināt Blaumani ne Rozegeram, ne Ancengrūberam nedrīkst. Andrejanovs gan uzsver Blaumaņa oriģinalitāti, tomēr vairāk to attiecina uz vides un ļaužu nacionālā kolorīta savdabību, mazāk uz citām daudz būtiskākām atšķirībām. (Par Blaumaņa un Rozegera pilnīgi dažādo stilistiku jau runāts.)

Tāpat — Ludvigs Ancengrūbers. Dzimis, audzis Vīnē, visu savu mūžu īstens pilsētnieks. Bet rakstījis lauku stāstus un tautas lugas par zemnieku dzīvi. Neapšaubāmi spēcīgs talants. Un tomēr viņam līdzī nāk kaut kāds «bet». Varbūt saruna ar Rozegeru, kurš, starp citu, ļoti augstu vērtējis savu vecāko kolēģi, ļauj apjaust, kur tas slēpjas?

«Rozegers: «Dažos jūsu zemnieku tēlos es jūtu par maz dabiskuma un par daudz Ancengrūbera pasaules uzskata.» — «Nu,» jautāja Ancengrūbers, «un kas par to? Es neesmu tāpēc, lai taisītu realitātei pilnīgi atbilstošus zemnieku tēlus, es radu tēlus, kādi man vajadzīgi, lai attēlotu to, kas man tēlojams.»»²

¹ Berliner Tageblatt. Der Zeitgeist. — 1895. — 24. jūn.

Tulkojušas L. Mundeciema un A. Plēsuma. — Varavīksne. — R., 1985. — 64. lpp.

²Koenig R. Deutsche Literaturgeschichte. 2. Band. Bielefeld und Leipzig. — 1906. — S. 455

Un tas Ancengrūbera darbos patiešām jūtams. Pat viņa vislabākajā lugā «Nepatiesi zvērējušais zemnieks» («Der Meineidbauer», 1871), kas saglabājusies starp nedaudzajām Blaumaņa personiskajām grāmatām¹, ar viņa īsinājumiem un atzīmēm iecerētajam tulkojumam.

Ancengrūbera gadījumā interesanti pavērot, kā talantīga, gudra mākslinieka deklarācijas nonāk pretrunā ar viņa darbiem. Tas, ko viņš teicis Rozegeram un ko lielākā vai mazākā intensitātē arī darījis, veļ uz romantisma pusi. Neviena nepārmetis šā virziena māksliniekiem un arī pati māksla neatrīsies, ja tie savus tēlus pakļaus idejai. Tieši otrādi. Idejas primaritāte ir romantiskās mākslas būtība. Bet rakstnieks reālists nevar palikt nesodīts, ja viņš neseko cilvēku raksturu loģikai, bet cenšas varmācīgi tos pakļaut iedomātajai tendencei.

Galvenā, būtiskā atšķirība starp Ancengrūberu un Blaumanī ir tēlu patiesīguma līmenī.

Bet «deklarācija» — priekšvārds lauku stāstu krājumam «Gājieni pa ciemu» («Dorfgänge», 1879) — ir viskvēlākā iestāšanās par vienīgo dievieti mākslā — par patiesību. Ar to Ancengrūbers iekļaujas 60. un 70. gadu Eiropas literatūras kopējā karagājienā par reālismu: «Īsi sakot, ir pienākuši laiki, kad dzejniekam ir pamats ar pateicību atcerēties kādreizējo Gētes padomu: «Laidieties tik iekšā dzīves mutulī, varat būt droši, ka visur, kur jūs pieskarsities, arī atradīsiet kaut ko interesantu.» Protams, ir jau dažam tik nelaimīga roka, ka viss interesantais, kam viņš pieskaras, kājas vien notirina — un beigas ir, tomēr visumā tiek svaigi un veiksmīgi strādāts.»²

Un tā Ancengrūbers, sēdēdams Vīnē savā darbistabā, 70. un 80. gados raksta stāstus un lugas, no kurām apmēram puse veltīta zemnieku, puse pilsētas vidējo slāņu dzīvei (5 tautas lugas, 5 zemnieku komēdijas, 3 skatu lugas). Humoru viņš atzīst vienīgi par reālistu īpašumu, un tā viņam patiešām netrūkst. Ar patiesu asprātību, nevis ar klauniskiem uzkrāšļojumiem, ar komiku, kas ieslēpta raksturos, ne tikai muļķīgās nejaušībās, viņš atšķiras no daudziem sava laika dramatiķiem, kuriem cilvēki «iz tautas» parasti ir mīļi, dumji, jautri, ākstiemi līdzīgi joku plēsēji vai neglābjami sentimentāli rauduļi un eņģeļiem līdzīgi radījumi.

Šādā situācijā Ancengrūbers pierāda, ka arī tautas luga, komēdija var būt īsta literatūra. Kaut arī kritizējama, ar saviem trūkumiem, tomēr — māksla. Tāpēc varam priecāties, ka jaunais Blaumanis, meklē-

¹ RLMVM, inv. № 78055.

² Ancengruber L. Dorfgänge. Gesammelte Bauerngeschichten. 2. Band. Wien, 1879. — S. VII—IX.

dams savām nosliecēm atbilstošus pieturas punktus, starp citiem ir atradis arī Ancengrūberu.

Ancengrūbers ir pirmais, ar kuru Blaumanis uzsācis savu vēlāk izvērsto tulkotāja darbību. 1878. gadā sarakstītais stāsts «Treff — Aß», Blaumaņa lokalizējumā «Krusta dūzis», 1887. gada 23. un 30. decembrī parādās «Balsī». Ar virsrakstu «Nāves trumpa» Blaumanis to 1897. gadā ievietojis Hekera kalendārā. 1889. gadā Blaumanis tulkojis Ancengrūbera stāstu «Zaļš zariņš zem sniega».

«Krusta dūža» oriģināla un latviešiem pārstrādātā varianta salīdzinājums atklāj ne tikai Blaumaņa reliģiozi didaktisko ievirzi 80. gadu vidū, bet arī viņa spēku — apbrīnojamo patiesīguma izjūtu. Liekas, viņš kā smalks degustators izgaršo ikvienu austriešu kolēģa tēloto ainu, un, tikko kaut kas neatbilst Vidzemes apstākļiem, uz kuriem pārcelta darbība, tā situācijas vai apkārtnes iezīmes tiek izmainītas.

Dabiski, ka Alpu zemnieks Veishofers kļūst par latviešu rentes saimnieku Kalniņu un raibās vestes vietā viņam ir pelēka vadmalas veste un svārki. Bet Blaumanis nepalaiž garām arī sīkākas nianšes, kuras atšķir Alpu ciemata sadzīvi no Vidzemes lauku sētas apstākļiem.

Ancengrūbers: ciema sievas sanāk kopā, liek kārtis, un Veishofera sievai izkrist kreica dūzis. Blaumanis: Kalniņa sievai kārtis izliek uzmācīga, mājā ieklūdusi čigāniete.

Ancengrūbers: slimajai sievai vīrs no pilsētas atsauc ārstu. Blaumanis: vīrs sievu aizved uz dakteri.¹

Ancengrūbers: māja pašā lielceļa malā ar latu žogu. Blaumanis: glīta lauku māja ar puķu dārziņu priekšā.

Kādi sūkumi, vai ne?

Piedevām Blaumanis nav varējis apvaldīt savu īsināšanas kāri. Lieki apraksti, kas tieši nesaistās ar darbības risinājumu vai ar varoņu pārdzīvojumiem, vai arī izplūduši pārdzīvojumu tēlojumi viņā nav spējuši izraisīt ne vismazāko žēlastību.

«Krusta dūzis» ir tipisks izglītojoši audzinošu mērķu stāsts, kādi piepildīja latviešu vecos kalendārus. Vāciešiem un austriešiem kalendāra stāsts tiek minēts kā pusoficiāli atzīts literatūras žanrs. Ancengrūberam ir krājums, kurš tā arī nosaukts: «Kalendāra stāsti» («Kalendar-geschichten», 1882). Priekšvārdā autors uzrunā tos, kuriem kalendāri ir galvenā lasāmviela, un lepni pavēstī, ka viņa nolūks ir rakstīt

¹ Te gan oriģināls isti neatbilst arī Alpu zemnieku dzīves apstākļiem. Ja vien slimnieks nav smagi slims un saistīts pie gultas, kā tas ar Veishofera sievu nepavisam nav, tad arī tur ārstu uz mājām nemēdz vest. Sūkums, kas nodod autoru pilsētnieku.

pamācoši. (Viņš vairākkārt izteicies, ka zemākajiem ļaužu slāņiem nemaz citādi nedrīkstot rakstīt kā tikai pamācoši.)

«Krusta dūzi» šī programma papildnam realizēta, un tikai Ancengrūbera talanta dēļ stāsts laimīgā kārtā piedzimis dzīvs. Asprātīgās situācijās un dialogos atklājas, ka ticēt kāršu likšanai ir pēdējā muļķība. Psiholoģiski pamatoti un pārliecinoši autors tēlo, ka, ar izkritušo «nāves trumpu» noskaņojot sevi uz nāves gaidām, cilvēks patiešām var lēnām izdzist.

Bet ar to rakstniekam vēl nav gana. Noslēgumā seko tāda kā lekcija: nepietiek jau ar to, ka kārtis daudzus vīrus padara nabagus, arī sievietēm tās sajauc galvu, jo viņas ielāgo to vienu gadījumu no tūkstoša, kad notikums sakritis ar pareģojumu, bet neņem vērā tos deviņsimtdeviņdesmitdeviņus, kad nekas nav piepildījies, tāpēc nav jāklausa aicinājumam ar šādām lietām nodarboties.

Blaumanis negrib atpalikt no Ancengrūbera, un, lai trāpītu vēl precīzāk sava novada lasītāju uztverē un dotu viņiem nepārprotamu un ļoti konkrētu «pamācīšanu», viņš no savas puses piekabina vēl šādus teikumus:

«Tā tas iet pasaulē. Muļķi skrien nebaltā dienā uz kāršu licējām Kolonistos¹, uz Liezēres gulētāju², liek no čigānietēm piekrāpties; bet gudrais nosmejas un nospļaujas par tādu ākstīšanos un tic tikai sev pašam un Dievam!»

Pats par sevi saprotams, ka tautai veltītajās pamācībās paredzēta arī krietna deva dievbijības. Tā tas ir Ancengrūberam, tā Rozegeram, tā daudziem sava laika izcilākajiem rakstniekiem, nemaz nerunājot par visapkārt pludojošajiem diletantiskās literatūras ūdeņiem. Un tā tas ir arī latviešu pirmajiem reālistiskajiem stāstniekiem Jurim Neikenam, brāļiem Kaudzītēm, Apsīšu Jēkabam. 80. gados šis piesitiens ieskanas arī dažos Blaumaņa darbos. Bet 80. un 90. gadu mijā ar Emīlu Zolā, Henriku Ibsenu, Giju de Mopasānu, Hermani Zūdermani literatūrā, ar Ipolītu Tēnu un Georgu Brandesu literatūrteorijā un kritikā, ar Frīdrihu Niči filozofijā notiek ass pavērsiens prom no moralizējošās tendences. Tāpēc arī Andrejanovs, Berlīnes avīzē vērtējot «Latvijas pirmo rakstnieku», piebilst: «Blaumaņa lielajās tautas drāmās «Ļaunais gars» un

¹ Domāts Iršu pagasts, kas bija vācu kolonistu dzīves vieta.

² Liezērē kāda jaunava — pie gultas saistīta garīga slimniece — kļuvusi saviem vecākiem par ienākumu avotu. Viņas nesakarīgo runāšanu tie izsludinājuši par gaišreģes pravietošanu, un ļaudis plūduši pie viņas no malu malām. Cilvēkus pie prāta vest šai laikā pūlas vairāki ārsti, rakstīdami avīzēs. Šo «gulētāju» Blaumanis piemin arī stāstos «Paradīzē» un «Brīnuma zālite», J. Poruks to tēlojis stāstā «Gulētāja»

«Pazudušais dēls» ir viss, kas raksturo īstu drāmas meistarū, lieka varbūt ir vienīgi, Nīčes vārdiem runājot, tāda kā moralizēšanas tendence, kuru Rietumeiropā šodien vairs neviens īsti negrib pieņemt. Mazāk tā samanāma viņa novelēs, no kurām dažas, piemēram, «Pērkoņa negaiss» un «Raudupiete», ir pirmatnēja spēka pilnas un spēj lasītāju aizraut.»¹

Par «Ļauno garu» Andrejanovam pilnīga taisnība, par «Pazudušo dēlu» nepavisam. Nekādā gadījumā nevar abas šīs lugas salikt blakus un uz abām attiecināt vienas un tās pašas uzslavas vai vienus un tos pašus nopēlumus. Pagaidām vēl nerunājot par to mākslinieciskā un tehniskā veidojuma nesamērojamību, tikai jāredz, kādas pārmaiņas notikušas Blaumaņa mākslinieciskajā skatījumā līdz 1893. gadam, kad augustā iznāk stāstu krājums «Pie skala uguns» un novembrī skatuves gaismu ierauga «Pazudušais dēls».

Gan lugā, gan krājumā iezīmējas pāreja no Ancengrūbera deklarētā mākslas moralizējošā skatpunkta uz estētisko. Gatavojot iepriekšējos gados uzrakstītos darbus, Blaumanis tos īsina, slīpē stilu. Bet ne jau stilistiska nozīme ir tam, ka svītroti stāsta «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu» nobeiguma vārdi: «Neprecē mantas.»

Daļu uzrakstītā Blaumanis vispār neatzīst par cienīgu iekļaut grāmatā. Ārpusē paliek arī «Viņa ceļi». Tas stipri vien atgādina kalendāru stāstus, par kuriem vēlāk ironizē arī Arvīds Blaumanis: tiem «vajadzēja būt tik dievbijīgiem un pilniem morāles, ka to pat aklis ar kūzu varētu sataustīt»². Tad nu arī jaunais autors baksta lasītājam vai ar pirkstu krūtīs: «.. sieva tagad atzina ar sagrauztu sirdi, ka aklība, kurā staigāja viņas tēvs, tam nebij uzlikta par lāstu, bet par svētību, par neizsakāmu svētību. «Jūsu ceļi nav mani ceļi,» saka tas Kungs.»

Līdzīgi Ancengrūberam pamācības uzcītīgi sniedz arī Apsīšu Jēkabs, un šai ziņā Blaumaņa agrīnajos darbos abu viņa iecienīto rakstnieku ietekme acīmredzot apvienojusies. Apsīšu Jēkabs visu labāko stāstu izskaņā tieši apelē pie lasītāja kristieša sirdsapziņas un tādējādi lielā mērā nojauc to mākslinieciskuma iespaidu, kas drošu reālista roku būvēts visā tēlojumā.

««Pielūko, ka šis pats kaps pastardienā tevis neapsūdz līdz ar tiem netaisniem tiesnešiem.. » (..)

Jel milē, kamēr milēt spēj,

Jel milē, kamēr laiks ir vēl;

¹ Berliner Tageblatt. Der Zeitgeist. — 1895. — 24. jūn.

² Piesaulē. — 1932. — № 3. — 103. lpp.

Tas brīdis nāks, tas brīdis nāks,
Kur tev pie kapiem būs tā žēl.»

(«Pie pagasta tiesas», 1885.)

«Ko šīs jaunās dienas (pastardienas — L. V.) tiesa viņiem nesīs? Bet zvani skan joprojām, nemitēdamies, mūžīgi. Viņi skan un sauc: «Mīlējiet, mīlējiet! Esiet brāļi!»» («Bagāti radi», 1886.)

««.. mūsu dzīvošana ir debesīs», tie vārdi Grīvgaļos ir par dzīves ceļa rādītājiem. Ko viņiem pasaules dzīve lai nes?» («Svešos ļaudīs», 1888.)

1888. gadā Blaumanis uzraksta stāstu «Aizvien lillā!», kurā Dieva soda ideja, kaut arī tēlaini pasniegta, tomēr ir krietni uzbāzīga un padara stāstu par moralizējošu konstrukciju. Tā pati egle, zem kuras Tiltiņš ar Mietu bargajā laikā piesauca Dieva palīdzību, bet savu solījumu laboties vēlāk nepildīja, pēc daudziem gadiem nogalina Mietu, un vēl pēc gadiem sakritīgi tieši ar šīs egles pagali, kur «aiz kādas skabargas spīdēja pāris pavedienu sirnu matu», Madaļa sakropļo savu vīru Tiltiņu.

Tomēr šo darbu Blaumanis iekļāvis krājumā, piedevām vēl kā pašu pirmo. Cilvēks vien jau viņš ir, pat savā smalkajā literārajā «garšā» nemaz tik absolūti neklūdīgs neizrādās.

* * *

Rakstnieks ar tirdzniecībā specializētas apriņķskolas diplomu gandrīz patstāvīgi apguvis dažādu tautu un laiku literatūru. Tikpat patstāvīgi viņš pārīnājis savās daiļrades dzimnavās labos un sliktos paraugus, izkopdams pilnīgi oriģinālu rokrakstu. Šķiet, ka dažkārt Blaumanis tieši tāpēc izvēlas jau apstrādātus sižetus, lai padiskutētu ar priekštecī, vienlaikus demonstrējot varēšanu likt tam pretī savu māksliniecisko īpatnību.

Tā ir mācīšanās un vingrināšanās, tā ir pašapliecināšanās un vienlaikus latviešu literatūras ievadīšana nebijušos Eiropas kultūras kontekstos.

Kas tas ir par raganu ķēķi, kurā no tik lielas devas sveša piedzimst tik dziļi tautisks rakstnieks?

V. GATAVĪBAS EKSĀMENS

(«RAUDUPIETE»)

Pavisam neparasti, līdz šim oriģinālliteratūras publikācijās nemanīti ir pavadvārdi, ar kādiem «Balss» redakcija 1887. gada 18. novembrī laiž ļaudīs stāstu «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu»: «Cik no publikas balsīm var nosvērt, tad Rūdolfā Blaumaņa nesen «Balsī» nodrukātais stāsts «Pērkoņa gaiss», kas smelts iz pašas latviešu tautas dzīves, atradis lielu patikšanu. Cerams, ka ar šo pašu laipnību lasītāji saņems arī šo otro tēlojumu iz latviešu dzīves.»

«Lielā patikšana» iepriecē gan autora dēļ, gan vēl vairāk pašu lasītāju dēļ. Tātad tik neglābjami un uz mūžu ļaužu prāti nemaz nav sapinušies Rinaldo Rinaldini un viņa radnieku tiklos. Izrādās, ka veselīgā, folkloras sargātā skaistuma dvēsele vienmēr ir bijusi dzīva, tikai uz laiku tāda kā noburta. Bet, kad sāk rasties īstie aiburamie vārdi, tā lēni mostas un varbūt vairāk neapzināti nekā apzināti alkst pēc tīras, melnas savējā spēka maizes.

Roplaīņu dzimtas likteņos latvietis atpazīst sevi, jo te nu reiz ir «kauls no mūsu kaula un miesa no mūsu miesas». To pašu pilnam var attiecināt uz «Raudupieti», kura ar «Baltijas Vēstneša» starpniecību sāk ceļot tautā 1889. gada rudenī. Bet šī gaita ved lasītājus jau kādā citā, augstākā lokā, kurš pagaidām vēl grūtāk pieņemams, varbūt pat biedējošs.

Vai tik briesmīgi atvari mutuļo cilvēkā? Jā, tur — tais svešzemniekos gan, par viņiem palaikam kaut kas līdzīgs tika pārstāstīts. Bet ne tā kā par Raudupu saimnieci, kurai visa dvēsele kā plēstin vaļā atplēsta. Un viņa varētu dzīvot tepat, kaut kaimiņmājās. Bet ja nu pašu mājās?

Latviešu rakstniecības procesā ir noticis kaut kas nebijis, sen gaidīts un nozīmīgs. Vismaz gudrākajiem spriedējiem to vajadzētu redzēt. Bet vai redz?

Tā jau nekas. Tiek teikti tīri atzinīgi vārdi, bet, ka recenzenti būtu ieraudzījuši ko sevišķu, to nejut. Asredzīgākais, kā tas apliecinājies ne reizi vien, izrādās jaunais kritiķis Teodors Zeiferts. 1890. gada Vasaras sapulcē nolasītajā referātā «Laikrakstu prozaiskā beletristika» (1889./1890. gadā) Teodors Zeiferts «krietnākos stāstu sarakstītājus» uzskaitījis šādā secībā: Blaumanis, Apsīšu Jēkabs, Purapuķe, Doku Atis.

Turpretī topošais filologs, Maskavas universitātes students Janis Jansons savā plašajā apskatā «Domas par jaunlaiku literatūru» (1893) no Blaumaņa darbiem nav pamanījis neko citu kā vienīgi «Šūpulī» tēloto Jāņa un Latīņas sabučošanās ainu. «.. gandrīz visi rakstnieki mierīgi sasēdušies rindiņā un saticīgā vienprātībā mielojas un klusiņām gremo šo pašu skaisto un saldo pēperkoku..»¹ Kā vienīgo patieso reālistu viņš cildina Apsīšu Jēkabu, bet par pārējiem saka: «Ja nu tomēr pie kāda no šiem rakstniekiem vēl drīkstētum meklēt jel drusku tēlošanas dāvanas, tad cik necik dzīvākus nogleznojumus, cik necik patiesākus skatus un ainas iz zemu ļaužu dzīves vēl satiekam pie Deglava.»²

* * *

Raudupietes tēls latviešiem ir pirmais, kas nes līdzī kaut ko principiāli jaunu — cilvēka iekšējās pasaules tumšāko dziļu saprotošu, analītisku atklāsmi. Viņa nāk kā latviešu modernās literatūras vārtu vērēja, kā mākslinieciski autonoma personība, kā estētiska pašvērtība.

Ja Raudupiete nebūtu mazās, tikpat kā nevienam nepazīstamās tautas pārstāve (V. Andrejanova retoriskais jautājums Berlīnes avīzē 1895. gadā: «Latvija? Kas tā tāda?»), ja viņa runātu franču, krievu, vācu mēlē, viņa iemirdzētos pilnā krāšņumā arī šais tautās. Jo Blaumaņa novele iekļaujas sava laika Eiropas literārā procesa vissvaigākajās strāvās. Un ne tikai smalkā cilvēkpētniecība vien nodrošina saskares punktus. Tos dod arī lieliskā formas izkoptība, spraigais, finesēs izstrādātais stils.

Lai cik dīvaini tas arī nebūtu, Blaumanis pats īsti nemaz nav sapratis, ko viņš ar «Raudupieti» ir izdarījis. Vai jaunajam autoram spriešanas spēju būtu sajaucis tas, ka Ērgļu draudzesskolas skolotājs Kārlis Rasiņš un droši vien daudzi citi noveli nav sapratuši, pat atzinuši

¹ Dienas Lapa. — 1893. — 9. sept.

² Turpat.

to par vissliktāko no visiem Blaumaņa darbiem (acīmredzot tāpēc, ka neko tādu vēl latviešu literatūrā nebija sastapuši)? Varbūt ietekmēja arī tas, ka Janis Jansons tai pat ne vismazāko vērību neveltīja? Iespējams, ka Blaumanim ļoti mīļš bijis stāsts «Bērtuļa pirksts», tāpēc Teodora Zeiferta trāpīgais vērtējums¹ izraisījis viņa pretestību, un vēstule Andrievam Niedram 1894. gada 29. martā saglabājusi mums Blaumaņa lielo alošanos: «Teodors par «Bērtuļa pirkstu» — «šis stāsts ir Bl. garākais un garlaicīgākais. Tas jāšķir no Bl. citiem stāstiem nost» etc... «Raudupieti» viņš ceļ debesis. No visa tā redzu, ka tiem kritiķu kungiem nav garšas...»

Kāda ir Blaumaņa reālā attieksme pret savu agrīnā posma darbu, kuru mēs tagad saucam par meistarnoveli?

Gatavojot jaunam izdevumam, Blaumanis jebkuru darbu mēdzis vairāk vai mazāk stilistiski slīpēt. Bet tik daudz kā ar «Raudupieti» viņš nav noņēmis ne ar vienu citu. Varbūt tomēr jutis, ka tā ir to vērts?

Veidojot «Raudupietes» pirmvariantu, Blaumanim vēl nav pieticis drosmes vai mākslinieciskās redzes asuma, lai ietu uzsāktu jauno ceļu konsekventi līdz galam. Noveles nobeigums atkrīt atpakaļ Apsīšu Jēkaba domāšanas līmenī. «Un Kārlis viņai izstāsta visu... nestundā. Jo, kad viņš kā laimīgs tēvs piekar pie savas un savas sievas gultas šūpuli, tad aukle tanī ieliek mazu puisīti — kroplām kājiņām...»

Kārlis, kaut neapzināti, ar savu grēcīgo pievilcību un samelsto atrunu taču bija īstenais Matīšiņa nāves cēlonis. Un — «par tēvu grēkiem Dievs piemeklēs bērnus līdz ceturtajam augumam...». 1893. gadā pārveidojot šo bibeliski tendenciozo nobeigumu, Blaumanis līdz galam īstenojis tēla pašnoteikšanās tiesības. Tomēr noveles kompozīcija palikusi iepriekšējā — epilogs vispār likvidēts nav. Vēlākās noveles Blaumanis konsekventi atstāj bez pēdējā punkta.

Tā jau ap 1893. gadu jaunais rakstnieks — pretēji tam, kas lielā mērā notiek visapkārt, — cenšas ne vien pats savus darbus atsvabināt no pamācību piekabes, bet nostājas pret to arī citu rakstnieku darbos. Viņu pagalam kaitina prātojumu sentences, ko piesien «kā kliņģerus pie eglītes» (vēstulē K. Štrālam 1904. g. 2. maijā). Turpat tālāk viņš raksta: «Nedomājiet, ka esmu domu pretinieks. Bet es tikai negribu, lai Jums ietu tāpat kā Porukam agrāk ļoti bieži un arī vēl tagad: vietā un nevietā tas bāžas ar savu filozofiju virsū.»

Noveles tonkārtā ir noskaņota uz ārējo norišu un iekšējās būtības disharmoniju. Vārdi un darbi funkcionē kā maska, kuras cītīgā lietā likšana ļauj nojaust, cik tumšas ir slēpjamās dzīles. Autora tekstos šī

¹ Mājas Viesis. — 1894. — 16. febr.

intonācija kļūst it kā divbalsīga, un otrā — pavadītāja balss ir smalki ironiska.

Bagātā Raudupu saimnieka apbedīšanas ceremonija. «Un atraitne ar sagrauzto sirdi aplāj vaigu ar baltu lakatiņu — lai neviens neredzētu, ka viņai nav asaru, ko noslaucīt.»

Braucot mājās no kapiem, jautājums — kur sēdīsies Kārlis. «Bet Raudupietes vāgos ir diezgan rūmes priekš trim. Visi trīs kopā viņi aizbrauc. Ceļā bērns iemieg. Raudupiete runā. Viņa runā drusku vairāk un drusku jautrāk, nekā tas atraitnei ar sagrauztu sirdi pienākas. Kārlis klausās, cieš klusu un nožāvājas pa reizei.»

Bēru vakars. «Pa istabām vecie dzer alu un groku un spēlē kārtis, pa pagalmu jaunie ļaudis staigā apkārt, triec... smejas...

Kādi pāri sāk dancot...»

Tad Raudupiete uzciēnā Kārli ar «tumšu, saldeni, sarkanu Ungārijas vīnu», iedzer pati vienu glāzi, un —

«Raudupiete danco ar Kārli — un uz tikko aizmesta kapa mēneša stari auž sudrabotu šķidrautu...»

Noveles kompozīcija ir izteikti dramaturģiska, ritmiski kāpjošā spriegumā sadalīta deviņās ainās, ar kulmināciju sestās ainas beigās — Raudupiete pie sliksošā Matīsiņa.

Augstu meistarību autors demonstrē atsevišķo ainu montāžā. Tikai to salikums pats par sevi, it kā tīri tehniska lieta, rada pārsteidzošu zemtekstu bagātību, iedarbina lasītāja iztēli, padara viņu par līdzzinātāju kādos slepeni noritošos procesos.

Pirmās ainas pēdējais teikums — «Raudupiete danco ar Kārli...» un nākošās pirmais: «Liela, liela Raudupēs saimniecība, grūti, grūti Raudupietei bez saimnieka iztikt.» Tad nāk aizbildņi un iesaka viņai ņemt iegātņi (starp kandidātiem arī Švauksu Andžs!), bet viņai neviens nav pa prātam. Kad beidzot tiek minēts Kārlis, «Raudupiete nosarkst līdz ausu galiem. «Vai tad nu Kārlis mani ņems?» viņa saka. (..) «Nu, apdomāšos, kas būs darāms,» Raudupiete runā. — «Apdomājies, apdomājies un tad dari prātīgi.»»

Pēc šāda otrās ainas nobeiguma trešā sākas ar autora smīna pavadītiem vārdiem: «Raudupiete ir apdomājusēs.» Bildinājuma ainas iznākums — Kārļa atrunāšanās ar Matīsiņu — vērš līdzšinējo viegli ironisko intonāciju arvien satrauktākā, nelāga priekšnojautu apņemta.

Ceturtā aina — Raudupiete pēc atteikuma saņemšanas. «Ērmodas domas viņai piepeši iešaujas galvā: ja Matīsiņam būtu notikuse kāda nelaime, kamēr viņa nebija mājā!... (..) Raudupiete redz, cik izdilis un cik bāls tas ir. Bet šoreiz bērna izskats Raudupietes nemaz nesakustina,

kā tas citkārt mēdza notikt, nē, šis izskats vēl pavairo rūgtumu viņas sirdī. (..) «Še kukulis,» viņa saka un iesviež (pasvītrojums mans — *L. V.*), turpat pie skapja stāvēdama, bērnam cukura graudiņu klēpī.»

Un tad — sapnis. Istaba «izkaisīta kapātām skujām un izspraudīta egļu zariem. Istabas vidū ir zārciņš, un zārciņā guļ bērns ar bālu, izdilušu ģimīti. Bet pie loga.. sēd Kārlis, smīn un māj Raudupietei ar roku. Un, priekā iekliegdamās, sieva dodas viņa rokās, apkampj skaisto puisī, un šis viņu skūpst ar karstu muti.»

Pret tādu sarežģītu cilvēka psihe procesu kā sapņi Blaumanis izturas ļoti nopietni. Viņš cieši tic, ka tiem ir dziļa sakarība ar visu, kas cilvēkā notiek, arī ar netveramām nojausmu strāvām. Kā draugi izsakās, šai ziņā viņš bijis drusku mistiķis. Mēģinājumi izprast sapņu nozīmi vairākkārt atrodami viņa vēstulēs. Un kāpēc ne? Vai sapņi un fantāzija nav visciešākajā brāļu un māsu asinsradniecībā? Vai mākslinieks var izšķirt, kad reālās dzīves detaļas jaunā salikumā, ko sauc par mākslas darbu, savienojusi fantāzija, kad sapnis? Tieši cilvēka neapzinātās garīgās darbības intensitāte un elastība nosaka talantu, rada to stāvokli, kad, kā Blaumanis saka, viņa domas ierosināti tēli tālāk dzīvo viņā no viņa gribas neatkarīgu dzīvi. Arī pati Raudupiete rakstniekam no dzīvē uztvertiem impulsiem radusies fantāzijā, varbūt kādā jaunā murgā.

Un tā — pa naktīm Matīšiņš miegā «šad un tad sāpīgi ievaidas. Bet māte tā nedzird, viņa atkal sapņo.» Nākošā — pirmskulminācijas aina ir visbriesmīgāko mātes domu un nodomu ārēja sedzēja, iekšēja atsedzēja. «Māte pret savu bērnu kļuvuse laipnāka. .. senāk viņa Matīšiņam šo aizliedza un to aizliedza, tagad bērns var darīt, ko grib.» Aka, trepes, jau kādreiz pusaizbrukusi smilšu bedre, visur viņam atļauts. Labi asi iztecināts nazis — «atkal viens laika kavēklis vairāk! Raudupiete ir laba māte. Un tomēr bērns jo dienas jo mazāk Raudupieti var ieredzēt. Viņš bīstas no viņas.»

Raudupietes kaislība uzbango aizvien spēcīgāk, aizvien tumšāk. Iekšējais monologs... ne tikai Niče vien, arī savu dziņu apmāta sieviete domā, ka pasaulei vajadzētu piederēt tikai spēcīgajiem. «vai tas var būt grēks? Nevienam kropļam nevajadzēja ļaut pasaulē dzīvot. Kam no tā atlec labums?»

Maska sāk slīdēt arvien straujāk. «Kad viņa ir baznīcā, tā neklausās sprediķī un nelūdz Dieva, bet skatās Kārli, pie tam savu apkārtņi pavisam aizmirdama. Viņa sāk drebēt aiz greizsirdības, kad viņš laipni runā ar kādu jaunu meitu, un nezina aiz prieka kā izturēties, kad tas viņu bildina. («Bildināt» nav lietots tagadējā nozīmē, toreiz sinonīms vienkāršai uzrunāšanai.)

Pēc kulminācijas — Matīsiņš ākā — pēdējā pirms epiloga ir atsinājuma aina. Kompozicionāla aploce sasaista murgaino sapni ar tā drausmīgo piepildījumu. «Raudupietes istaba izkaisīta ar kapātām skujām un izspraudīta ar egļu zariem. Istabas vidū stāv zārciņš, un zārciņā guļ bērns ar bālu, izdilušu ģimīti.» Raudupiete raud. Divus mēnešus viņa «nolēmuse (pasvītrojums mans — L.V.) Matīsiņa apbēdošanai».

Un tad maskas krīt.

Vissatricinošākās vietas, kad Raudupiete vairs nevalda savu kaislibu, nevalda zaudējuma niknumu un vilšanās izmisumu, Blaumaņa netiešās raksturošanas talants padara uzskatāmi reljefas, nevis jūtu ekstāzes aprakstos nebaudāmas.

Iekšēji saspringta, Raudupiete vada sarunu pretī otrreizējam bildinājumam, bet Kārlis «nopurina vienaldzīgi un lēnām kādus siena stiebrīņus no svārku piedurknes». Apjaušot, ka Matīsiņš Kārlim bijis tikai liegšanās iegansts, Raudupiete «nobāl», «it kā bez sajēgas lēnām un paklusu atkārt», tad «iesaucas aizsmakušā balsī», vēl tālāk, «sevi tikko vairs samanīdama, izgrūž pār lūpām» un, beidzot, pēc Kārļa rupjā apvainojuma stāv «vaļēju muti, stīvām acīm. Tad viņa saņemtas. Kā maiglēs viņa saspiež Kārļa roku un ierauj viņu priedītēs ar spēku, kuram viņš veltīgi lūko turēties pretī. «Ko tu teici?» viņa šņāc, un viņas acis met zaļganus zibeņus. (...) Raudupiete kā neprātīga krata Kārļa roku: «Vai zini, ko tevis dēļ padarīju?...»»

Visa novele saturiski un stilistiski ir kā uzvilkta atspere. Īpašu spriegumu izteiksmei piešķir vēl papildu trīs faktori. Pirmkārt, tālaika literatūrā reti un latviešiem vēl retāk (izņemot fragmentāri Juri Neikenu un Apsišu Jēkabu) autora stāstījums tiek veidots tagadnes formā. Blaumaņa konsekventi izturētā tagadne «Raudupieti» dramatizē, lasītājam rada klātbūtnes efektu. Otrkārt, ļoti liels darbības vārdu īpatvars visu laiku uztur kustības izjūtu. Turklāt lielum lielā daļa darbības vārdu tagadnē ir īsāki, tāpat arī tīri skaniski izteiksme asāka, spriegāka nekā pagātnes formā rakstītam darbam. Un, treškārt, teikumu uzbūves lakonisms. Daudz īsu, vienkāršu, nesaliktu teikumu. Arī skaudri nosaucošas ainas un noskaņu gleznas: «Sēru zvanīšana baznīcas tornī, sēru dziedāšana kapsētā, pulks sērīgu ģimju ap vaļēju kapu...»

Līdzīga rindkopa ar kompozīcijas apli noslēdz noveli. Tikai sērīgu ģimju vietā — «ap kapu un zārku pulks smīnošu mantinieku». Kāds sākums un nepavisam ne sākums. Aiz tā — Raudupietes sev un savai pēctecībai parakstītais, jebkādu piemiņu izdeldējošais nāves spriedums.

Un, ja pie vēlā Raudupa kapa autors vaicāja: «Ko šodien gulda uz mūžīgu dusu?» — tad te: «Ko šodien aprok?»

Šai vietā arī novelei vajadzēja beigties. Bet neba jau nelaimīgais epilogs spējīgs tai atņemt tās vērtību. Tā vienlaicīgi ir gan reālistisks lauku cilvēku tēlojums, kur padzīvojušu sievu apsēdusi alkatīga kaisliba pret jaunāku puisi, gan simboliska dvēseles traģēdija. Māte, kura izvēles situācijā nodod savu bērnu. Vienalga — atdod to nāvei vai gluži vienkārši un ikdienišķi tiek no tā vaļā, neliekas par to zinis. Dzīvē parasti otrais variants, mākslā kā hiperbola — pirmais. Bet princips paliek viens un tas pats — māte nodevēja.

«Ko ... aprok?

Raudupieti.»

VI. IENĀKŠANA TEĀTRĪ

1. Pirmie soļi

Rīgas Latviešu biedrības Teātra komisijas 1890. gada 12. aprīļa sēdē komisijas priekšnieks Bernhards Dīriķis nodod locekļiem caurlūkošanai un pārspriešanai šādas iesūtītas lugas:

- 1) F. Hebela «Mariju Madaļu» Ziemciešu Marijas tulkojumā,
- 2) Augenbergu Kārļa «Trīs gadi»,

3) nesen Rīgas pilsētas teātrī uzvesto L. Treptova un L. Hermana tautas lugu ar dziedāšanu «Mūsu dakteris», kuru latviešu skatuvei pārstrādājis jau ievēribu guvušais stāstnieks un teātra kritiķis Rūdolfs Blaumanis,

- 4) šī paša pārstrādātāja oriģinālburlesku «Zagli».

Tieši pirms mēneša Teātra komisijā par bibliotēkas pārzini un piedāvāto lugu pirmo caurlūkotāju uzņemts «Dienas Lapas» redaktors Pēteris Stučka, par rakstvedi — iepriekšējā gadā samērā veiksmīgi debitējušais dramatiķis Puriņu Klāvs (aprīlī ar komēdiju «Lielkungu pusdienas», decembrī ar bēdu lugu «Zviedris»).

Pēc nedēļas P. Stučka ziņo, ka abu ērgļeniešu — Rūdolfa Blaumaņa un Kārļa Augenberga — iesūtītās lugas izrādīšanai neesot derīgas. Attiecībā uz Augenbergu spriedums tiek pieņemts, un viņa lugu nodod arhīvā. «Zagli» no līdzīga likteņa izglābj Puriņu Klāvs un Bernhards Dīriķis, kuri pārliecināšanās dēļ vēl paņem lugu izlasīt un atzīst to par izrādāmu. Iebilzdam vienīgi pret lokalizējumu, «Mūsu dakteri» P. Stučka atzīst par ļoti krietnu lugu, bet Hebela «Mariju Madaļu» — par latviešu skatuvei neieteicamu.

Galu galā dramaturģijas debitanta Rūdolfa Blaumaņa abas piedāvātās lugas biedrība nopērk par četrdesmit rubļiem un nolēmj izsniegt viņam uz oriģināllugas pirmizrādi sešas brīvbiļetes par septiņdesmit

piecām kapeikām gabalā.¹ (Pašas labākās tās gan nav. Zālē ir simt četras vietas par rubli.)

20. oktobrī avīzēs parādās sludinājums:

Rīgas Latviešu teātris
Svētdien, 21. oktobra m.d. 1890.

Zagli

Joku oriģinālluga ar dziedāšanu 2 cēlienos
no Rūdolfa Blaumaņa

Pēc tam:

Desmit meitas un neviena vīra

Komiska operete 2 cēlienos no Franča fon Suppē. Latviski no
V. Vilibalda. Ar ksilofona spēli (izdarīs Klibgails un 6 meitas),
bungām, dažādu tautu dziesmām, deklamāciju un deju.

Dāmas amacoņu un dažādu tautu kostīmos.

Sākums plkst. 7 vakarā.

Šai svētdienas vakarā pa platajām kāpnēm uz biedrības lielo zāli kāpj rakstnieks, kurš gan kā skatītājs, gan kritiķis jau paspējis te izsēdēt vismaz vienas bikses cauras. Un, pēc paša atziņas, tikai tādā gadījumā dramatiķa goda pretendents ir tiesīgs stāties publikas priekšā. Nu šis brīdis ir pienācis. Laikam gan viens no satraucošākajiem divdesmit-astogadīgā autora mūžā. Viņš dodas uz pirmo satikšanos ar paša radītajiem tēliem, uz satikšanos, kurā ieraudzīs tos dzīvus pa skatuvi staigājam, viņa izdomātās runas runājam.

Tā būs arī pirmā satikšanās ar skatītājiem — aci pret aci. Vēl pēc daudziem gadiem un pamatīga rūdījuma «..viņš uz pirmizrādēm gāja ļoti uzbudināts. Vai viņš būs attēlojis pietiekoši pilnīgi, lai publika saprastu, ko īsti nozīmē tāds un tāds tēls? Šo uzbudinājumu viņš nekad nevarēja apspiest un runāja par to katru reizi, kad gāja uz pirmizrādēm.» (J. Akuraters).² «.. savu lugu pirmizrādēs Blaumanis bij kā no sliedēm izsists, pietvīcis, nemierīgs, drīz pie viena pazīstama, drīz pie otra.» (A. Brigadere).³

¹ Šeit un turpmāk minētajiem faktiem par Teātra komisijas darbību pamatā komisijas sēžu protokoli (Latvijas Akadēmiskā bibliotēka. Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, manuskripts 1230. Rīgas Latviešu biedrība.)

² Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 80. lpp.

³ Turpat. — 209. lpp.

Jaunajam, staltajam šī vakara varonim ar kuplajiem, rūpīgi sasukātajiem matiem un tikpat rūpīgi uzskrullētajām ūsām droši vien ietrīcas roka, sniedzot savu brīvkarti ekspresim, kurš, kā allaž izrāžu vakariem noligts, melnos svārkos stāv pie ieejas zālē. Un kur aizķeras Blaumaņa skats vislielākajā gaidu sasprindzinājumā pirms skatuves atvēršanās? Vai pie krāšņā, pirms pāris gadiem Pēterburgā darinātā priekškara, iekams teātra sulainis vēl nav izdzēsis gaismu? Vai jau satumsušajā zālē orķestra daļā pie sveču liesmiņām, kas katra zem sava kupoliņa deg blakus muzikantiem?

Uzrullējas priekšskars. No gāzes lampu apgaismotās skatuves pirmo reizi latviešu teātrī sāk skanēt Blaumaņa varoņu balsis.

Šim notikumam bijis ap septiņi simti aculiecinieku. Bet svarīgāks par šiem svešajiem simtiem jaunajam dramatiķim pirmajā tādā vakarā ir kas cits. «Draugu tuvums pirmizrādēs viņam bij sevišķi tīkams,» vēlāk stāsta A. Brigadere¹. Viņš pats to atzina vēl pēc daudziem gadiem, lūdzot Aspaziju un Raini uz «Indrānu» pirmizrādi: «Šādā vakarā pāris draugu nozīmē to pašu, ko piliens rožu ūdens priekš veselās muldas sājas mīklas.»²

Un kā tad šovakar?

Skatītāju zālē atrodas Nakunsta kundze — Blaumaņa skolas biedrene Aleksandra Poriete — slaidā, gaišmatainā Saša, ar kuru sēdēts vienā solā un kura ienesusi rakstnieka agrajos jaunības gados pirmo lielo laimes sajūtu — mīlētlaimi, kā arī vilšanās, atstumtības un neatgūstama zaudējuma sāpes, kad 1881. gada pavasarī Saša salaulājās ar Rīgas vācieti Georgu Hugo Nakunstu. Vēlāk, vīra brieduma gados, purinot mīlestībā vīlušos draugu, kurš nokāris degunu un nolaidis rokas, Blaumanis raksta: «Tā samist kā Tu drikst tikai 17—21 gadu vecie jaunekļi. (...) Tagad Tu izturies tā, lai viņai būtu iemesls domāt: vot, kādam ļepam esmu aizgriezuse muguru, — kurpretī Tev būs piespiest viņu domāt: žēl, kādam diženam cilvēkam esmu aizgājuse garām.»³

Vai tikai tas nav paša izjasts, šis triumsfs, jaukts ar gandarītu spītu, ar saldu lepnumu, ka viņš atriebis deviņpadsmitgadīgā jaunekļa izmīsumu?

Gan jau pēc izrādes arī citi draugi un paziņas būs autoram dāvājuši atsaucīgus vārdus, bet viņš pieminējis tikai Nakunsta kundzes izteikumu, ka «ši gluži slima esot palikuse aiz smiekliem»⁴.

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 209. lpp.

² Vēstule Aspazijai 1904. g. 28. martā.

³ Vēstule K. Štrālam 1908. g. 10. jūl.

⁴ Vēstule P. Blauam 1890. g. 8. nov.

Blaumaņa «prieks par jaunu lugu nebij pilnīgs, ja starp skatītājiem nesēdēja arī A. Rubīna»¹. Un kādēļ gan lai viņa šo prieku savam bijušajam audzēknim liegtu? Turklāt tas varētu būt arī viņas prieks, jo kādreizējā Braku zēna Rūdolda ceļa izvēlē viņas loma bijusi stipri nozīmīga.

Skatītāju vidū ir Viktors fon Andrejanovs ar savu laulāto draudzeni — Blaumanis viņu ģimenē ne reizi vien jau bijis viesis.

Trešajā beņķī — kritiķu un Teātra komisijas locekļu pastāvīgajā vietā — blakus šīvakara debitantam sēž viņa amata brālis un novadnieks, nesen Rīgā ienākušais bērzaunietis Āronu Matīss, kurš iestājies «Dienas Lapā» par teātra recenzentu. Pats redaktors gan laikam nav atnācis, jo par avīzē nepārtraukti publicētajiem, dažkārt patiešām aizvainojošiem pārmetumiem Teātra komisijai viņš tikko — 7. oktobrī — no turienes izslēgts. Turklāt viņš bija pret šīs lugas izrādīšanu. Arī ar savstarpējām simpātijām tā ir, kā ir. Tulkodams tīri subjektīvi Stučkas nepatiku pret biedrības vīriem, Blaumanis savam Ērgļu paziņam Kārlim Skabargam 1890. gada 9. oktobra vēstulē stāsta: «Stučka ir ērmots cilvēks, allaž tāds skābs. Mēs labi draugi neesam, turpretī ar Āronu gan. Āronam sēdu Latv. teātrī blakus jeb līdzākš.»

Visapkārt ir daudz draugu. No zālē sēdošajiem plūst labvēlība. Debitants neslēpj savu prieku, pēc izrādes, 8. novembrī, rakstot P. Blauam: «Rīgas publ (ika) tak daudz ko redzējuse, un tomēr tā vietām rēcin rēca. Tas Erfolgs (no vācu val. — panākums — L.V.) nu gan, zināms, atkarājas pa lielākai daļai no spēlēšanas — spēlēts tapa gandrīz nepārspējami labi. Aktieri bij saņēmušies.»

Un tomēr šai sajūsmības gaisotnē skumjās piesitiens — sufliera būdā vairs nesēž Esenbergu Jānis. Visi teātrī zina, ka viņš dzīvo savas pēdējās dienas... Blaumanim tā ir stindzinoša draudīgas varbūtības sajūta. «Reiz sarunājāties par miršanu (abi bijām piepsērīgi) un norunājām: ja es mirstu papriekšu, tad viņam jāraksta nekrologs par mani, ja viņš mirst, tad tas man jādara par viņu,» stāsta vēlāk Blaumanis.²

Viņi — vienā gadā dzimušie, vienai un tai pašai mīlestībai sevi atdevušie, arī vienas un tās pašas slimības lāsta nomāktie.

Kad Blaumanis 1887. gada rudenī sāka nākt Rīgas Latviešu teātrī kā vācu avīzes referents — kritiķis, Esenbergš te tikko kā bija atgriezies pēc vairāku gadu klejošanas ar Ādolfu Alunāna trupu. Teātra komisija viņu noalgoja par suflieri ar 30 rubļiem mēnesī, pielīgstot

¹ Birkerts A. — Blaumanis R. Kopoti raksti. — 12. sēj. — 27. lpp.

² Vēstule P. Blauam 1892. g. 1. maijā.

viņam bez atsevišķa atlīdzinājuma darīt arī visus sikos darbus, «kuri būtu šad un tad vajadzīgi».

Dziļā sarūgtinājumā jaunais dzejnieks raksta: «Teātra komisija gan nežēlo simtiem rubļu, lai kāds pusdulls aktieris varētu klejot apkārt pa ārzemēm (domāts J. Rozentāls-Krūmiņš — V. Plūdoņa piezīme), bet uz tam, pabalstīt ar kādu mazumiņu mani, kas pie teātra samaitājis savu veselību, uz tam gan neviens nedomā.»¹ Jau pavisam drīz pēc Blaumaņa pirmizrādes — 1890. gada 13. novembrī — Rīgas Latviešu teātra aktieri nesa Esenbergā zārku... Suminošus vārdus nežēloja nedz pie kapa teātra direktors H. Rode-Ēbelings, nedz avīzēs nekrologu rakstītāji. «Latviešu teātra veicinātājs... teātra dzejnieks... lugu tulko-tājs (pārtulkojis pāri par divdesmit lugu)... mūsu vispāri pazīstamais un apdāvinātais dzejnieks un rakstnieks...»

Viens dilonšlims latviešu rakstnieks suflierbūdā, otrs — vācu avīzes kantorī...

Tēlojumā «Dzejnieks un kantorists» V. Andrejanovs fiksējis tieši šo laiku Blaumaņa dzīvē (dodams viņam segvārdu Jānis Blumbers un sagrozīdams avīzes «Zeitung für Stadt und Land» nosaukumu).

«Viņa darbadiena bija galā. Parasti tā sākās pulksten deviņos, kad Jānim Blumbergam jeb Hansam Blumberga kungam, kā viņu godāja «labākajā sabiedrībā», bija jāierodas šī paša nama apakšstāvā izvietotā laikraksta «Zeitung für Riga und Umgegend» («Rīgas un tās apkārtnes avīzes») ekspedīcijā², lai priekšpusdienā pieņemtu dažāda veida sludinājumus un abonementus, tos iegrāmatotu un izrakstītu kvītis. No vieniem līdz trim bija pusdienas laiks, ko viņš mēdza pavadīt garākās pastaigās, lai mazliet izstaipītu locekļus. Tad līdz astoņiem deviņiem vakarā atkal tā pati dziesma — sludinājumu un abonementu pieņemšana, to iegrāmatošana un kvišu izrakstīšana. (..)

Bet Jānis Blumbers bija dzejnieks, jā, pats spožākais poētiskais talants, kādu vien viņa tauta, latvieši, līdz šim devuši. Dzejnieks un avīzes ekspeditors — cik nesaderīgs, cik skumjš apvienojums!... Tā velkas dienas iekšēji tukšā, šķietamā darbīgumā; ja kāds tomēr domā, ka izglītotam, garīgi bagātam un talantīgam cilvēkam sludinājumu un abonementu pieņemšana un reģistrēšana ir darbs, kas var sniegt gandarījumu, tas lai pats iet pieņemt sludinājumus un abonementus!»³

¹ Esenbergs J. Kopoti raksti: 3 sēj. — R., 1924. — 1. sēj. — 18. lpp.

² No 1890. g. līdz 1893. g. Blaumanis dzīvo avīzes spiestuves un ekspedīcijas ēkā Doma laukumā 11/13 (tagadējā 4. nama vietā).

³ Berliner Tageblatt. Der Zeitgeist. — 1895. — 29. jūl.

Tulkojušas L. Mundeciema un V. Tamuža. — Literatūra un Māksla. — 1983. — 21. janv. Šeit un turpmāk citēts ar nelieliem redakcionāliem labojumiem.

Kāda pretimnākšana no tautiešu puses? Vēl pēc astoņiem gadiem Blaumanis, publicēdams «Piebildumu «rakstnieku pabalsta» lietā», aizstāv domu, ka par tautas kultūras līmeni var spriest pēc tā, kā tauta prot savu izcilo cilvēku eksistenci veicināt. Bet 80. un 90. gados latviešu «labākajai sabiedrībai» daudz vairāk rūp savstarpējās ķildas nekā kopēja spēku ielikšana vienā darbā.

«Jānim Blumbergam skanēja ausīs resnā, sirmā «Baltijas Vēstneša» izdevēja aizbildnieciskā tonī teiktais: «Jā, mans mīlais Blumberg. Jums ir Dieva svētīts talants, ko katrā ziņā vajadzētu atbalstīt, — diemžēl mums trūkst nepieciešamo līdzekļu...» Viņš šo cienījamo sirmgalvi tovakar bija saticis Latviešu biedrībā un lūdzis, lai tas pieņem viņu pastāvīgā darbā visvairāk lasītajā latviešu avīzē. Viņš bija ar mieru atteikties no jebkāda rindu honorāra un uzņemties par tiem pašiem 40 rbļ. mēnesī dot teātra recenzijas, visdažādākos rakstus, stāstus, tulkojumus, visu ko, lai tikai tiktu vaļā no darba avīzes «Zeitung für Riga und Umgegend» ekspedīcijā, kas nokauj pašcieņu un izsūc spēkus. Apdāvinātākais latviešu rakstnieks — vācu avīzes ekspeditors — kāda traģika, kāda ironija! Atteikums lika viņam padomāt. Šajā latviešu avīzē par teātra kritiķi (F. Kārkluvāls — *L. V.*) darbojās pazīstams, allaž paģirains literāts, kurš kalpoja tai biedrības kliķei (pie «augstākās kultūras ieguvumiem» latviešiem diemžēl pieder arī kliķu sistēma un partiju kašķēšanās), kuras vadonis bija pats avīzes izdevējs un kura visu, kas saistās ar latviešu teātri, pasludināja par pašu pilnību, tāpēc ka izdevējs vienlaikus bija arī Teātra komisijas priekšnieks. Bet Jānis Blumbergs vācu laikrakstam «Zeitung für Riga und Umgegend» rakstītajās kritikās bija norādījis arī uz dažām latviešu skatuves nebūšanām un nepilnībām, jo viņš pats taču bija mākslinieks un mīlēja mākslu pašas mākslas, nevis savu personisko interešu dēļ...»¹

Ar sirmo «Baltijas Vēstneša» izdevēju un redaktoru, Teātra komisijas priekšnieku «hofrātu» Bernhardu Dirīķi Blaumanim bijuši dažādi rēķini. Saraušanās iznākusi gan principiālu māksliniecisko domstarpību, gan arī tīri personisku aizvainojumu dēļ. Tā, piemēram, drīz pēc «Zagļu» pirmizrādes viņš jau var parādīt savu «es»: «.. bin mit dem alten Dihrik auf gespanntem Fuß (man ar veco Dirīķi ir saspīlētas attiecības — *L. V.*).. Lieta bij šī: biju pierunājis tiklab pie «Zagliem», kā arī pie «Mūsu daktera» 6 brīvbiļetes. Šīs biļetes man priekš «Mūsu d.» izrādes tapa no hofrāta aizturētas, noliegtas. Tas mani tā sakaitināja, ka nemaz uz izrādi negāju un arī pēc tam pie «Balt. Vēstn.»

¹ Berliner Tageblatt. Der Zeitgeist. — 1895. — 29. jūl.

kājas vairs neesmu iecēlis! Redzi, tā apietas ar tiem, kas priekš latv. teātra uzplaukšanas pūlas!»¹

Sēdēt mājās un pārvarēt nepārprotamo vēlēšanos redzēt savā lokalizētā darba pirmizrādi — vispār savu otro pirmizrādi —, lai tikai liktu saprast, ka viņš neļaus ar sevi nerēķināties... Jā, saskaisties Blaumanis spējīgs tikpat ātri, cik salīgt mieru, ja vien izlīgums neiet pāri viņa mākslinieciskajai sirdsapziņai vai kādai īpaši dziļi sakņotai antipātijai. Ar šo pašu veco hofrātu Dīriķi gan avīzēs, gan Teātra komisijā diezgan izkašķējies, Blaumanis pamatā tomēr paturējis pret viņu un viņa mūža darbu patiesu cieņu.

Nozīmīgāka figūra par Bernhardu Dīriķi ir Ādolfs Alunāns. Bet arī šī imponantā latviešu teātra premjera priekšā Blaumanis nebūt nemulst. Kopš viņš debitējis dramaturģijā un kļuvis par Rīgas Latviešu biedrības biedru, turklāt Teātra komisijas locekli, viņa pašapziņa ir krietni cēlusies.

2. Mantojums

1887. gada rudenī strādādams par teātra kritiķi — latviešu izrāžu vērtētāju avīzē «Zeitung für Stadt und Land» un kopš 1890. gada rakstīdams recenzijas gan vācu, gan latviešu avīzēm, Blaumanis teātra dzīvi bija iepazinis tiešā un pārnēstā nozīmē līdz pat aizkulisēm. Viņa asprātīgās, dažviet šarmanti bezkaunīgā, dažviet rūgti nopietnā stilā rakstītās kritikas ir dzīvākais astoņdesmito deviņdesmito gadu mijas latviešu teātra attēls.²

Recenzējot R. Benediksa komēdiju «Miera traucētāja», Blaumanis it kā starp citu trāpīgi raksturo dramaturģijas kopainu: «.. tās pašas pazīmes, kas piemīt gandrīz vai visām latviešu oriģināllugām, uzrāda arī «Miera traucētāja»: pamatā laba doma, iespējami plašs šīs domas izvērsums, ne vienmēr pietiekoša dvēseles norišu motivācija, homeopātiska asprātību un situāciju komiskuma deva un pavisam nedramatiskas cēlienu beigas.»³

Konkrēti Ādolfu Alunānu Blaumanis presē pieminējis divas reizes, turklāt stipri atturīgā tonī.

¹ Vēstule P. Blauam 1890. g. 8. nov.

² Raksturīgāko recenziju kopojums grāmatā: *Blaumanis R. Sijājot, skalojot zeltu.* — R., 1981.

³ *Zeitung für Stadt und Land.* — 1890. — 11. sept.

«Jaukajā Alunāna viencēlienā «Icīgs Mozes» Dubura kungs ļoti labi atveidoja titullomu.»¹

Otrreiz viņš recenzē uzvedumu, kurš reklamēts tik tautiski, ka tautiskāk vairs nav iespējams:

Latvisks teātris

Kas tie tādi, kas dziedāja

1. cēliena beigās: «Tūdaliņ, tagadiņ».

Tautiska deļa.

3. cēliena beigās: Jāņu vakars pie svētā ozola.

Tautiska ceremonija.

Blaumanis: «Par svētdien «Uļēja» zālē izrādīto oriģināllugu «Kas tie tādi, kas dziedāja?» kopš tās nākšanas klajā pēc katras izrādes rakstīts tik daudz..., ka atkārtoti aplūkot to tuvāk, šķiet, būtu lieki. Referents tomēr nevar atturēties, neizteicis to vienu piezīmi, ka autors rīkotos pareizi, saīsinādams daudzās par plašu izvērstās ainas un nelikdams tik bieži dziedāt tautas dziesmu, pēc kuras nosaukta luga. Parasti tas tiek darīts nevietā un nevis pastiprina iespaidu, bet gan kaitē tam.»²

Pēc nedēļas rakstītajā vēstulē no izvairīgi diplomātiskā toņa vairs ne vēsts: «Redzēju «Kas tie tādi» Uļejas biedrībā. Alunān, ej gulēt! Tautiska tā luga nav, izņemot rotaļas. Nē, nē, es rakstīšu labākas. Man nācās mūsu avīzē viņu kritizēt — naida negribēdams, es neteicu par lugas saturu nekā.»³

Pirmizrāde bija notikusi Jelgavas pilsētas teātrī 1888. gada 30. augustā Kurzemes brīvlaišanas svētkos. «Pirms izrādes Alunāns nolasa svinīgu svētku prologu, kas sacēļ pirmo sajūsmas vilni. Sākas izrāde. Pirmā cēliena beigās, kad pēc tautas dejas «Tūdaliņ, tagadiņ» nolaižas aizkars, sacēļas tāda ovāciju vētra, kas līdz šim nebija piedzīvota: skatītāji nemitīgi aplaudē, sauc bravo, sviež gaisā cepures un kabatas lakatiņus... Arī toreizējais populārais mācītājs Konradijs savā ložā pieceļas un sauc bravo... (..)

Izrāde turpinās. Tēlotāji savās lomās iedzīvojušies ar sirdi un dvēseli, tā ka tiem bieži nākas apstāties teksta vidū un nogaidīt ovāciju pārtraukumu...

Kad pēdējā cēlienā pēc Skaidrītes nāves nolaižas aizkars, notika kas negaidīts: mazākais desmit reižu izsauca gan autoru, gan tēlotājus,

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1887. — 13. okt.

² Turpat. — 1890. — 2. okt.

³ Vēstule K. Skabargam 1890. g. 9. okt.

nerimstoši sauca bravo un plaukšķināja; daži, sevišķi dāmas, pilnā spēkā raudāja, kad krietna daļa pēcpusdienas kora dalībnieku, kuri arī noskatījās izrādi, sāka ar publikas piepalīdzību dziedāt «Kas tie tādi, kas dziedāja». — Viss trācis turpinājās gandrīz veselu stundu, kad teātra kalpotāji sāka nodzēst lampas un publika bija spiesta atstāt zāli.»¹

Skatītāju un kritiķu apjūsmotajā un visnotaļ par tautisku atzītajā lugā «Kas tie tādi, kas dziedāja» noliedzams tautiskumu, Blaumanis ir ģeniāli uztvēris šī mākslas dzīvības pulsa visdziļāko būtību. Tautas garīgo pamatu glabā, pirmkārt, cilvēku raksturi, savstarpējo attiecību modeļi un, otrkārt, vēsturiski nosacītais cilvēku pasaules skatījums.

Tiklīdz Alunāns aizmetina kādu nopietnu dramatisku mezglu, tūlīt parādās gan pārspīlētu, ārišķīgi paustu jūtu salkanība, gan jūtu un izjūtu apstāstīšana garos monologos, gan eksaltēti dialogi. Tas uzspiež lugām svešuma zīmogu.

Ceļu uz mākslas darba patiesīgumu rakstniekam paver dziļa tēlojuma objektu pazišana.

Alunāns bērniību pavadījis Jelgavas rātskunga ģimenē, latviešu zemnieku dzīvi skatījis pa gabalu vai bijis ar to tikai garāmgājēja saskarē. Blaumani dzīves apstākļi nolikuši ar viņiem vienā pagastā, ar daļu pat vienā mājā pie viena saimes galda. Rakstniekam ir iespējams tvert un fiksēt savu darbu prototipus pašatklāsmes brīžos. Turklāt Blaumanis viņu dvēseles slēptajos kambaros laužas iekšā apzināti un mērķtiecīgi, ar pētnieka azartu ieklausīdamies viņu valodās un noskatīdamies viņu izdarībās gan tieši, neslēpti, gan dažkārt pašiem pētniecības objektiem to pat nenojaušot.

Alunānu nemaz nav saistījusi šī spiešanās cilvēku dvēseles dziļumos. Viņa stihija ir spilgtas ārējās izpausmes ar tendenci uz sabiedrisko iekrāsojumu. Tas saskan arī ar viņa lielisko raksturotājtalantu komis-kajās lomās, ar viņa pāri kūsājošo, neapklusināmo enerģiju kuplejās «ņemt priekšā» jebkuru sabiedriska darbinieka nošķiebienu, jebkuru smejamu vai satraucošu notikumu.

Toties savu lugu varoņus, galvenokārt lauku ļaudis, Alunāns ir patapinājis no tām pašām vācu un austriešu posēm un melodrāmām un pielāgojis Latvijas apstākļiem. Un darījis to tīri veiksmīgi, dodams galējā tukšumā pirmo skatuviski pieņemamo latviešu dzīves ārējo attēlu. Tomēr tā visdziļākā īstuma, kuru uztveram pēc vissīkākajām pazīmēm nereti tīri intuitīvi, — tā pietrūkst.

Starp Alunānu un Blaumani ir vēl viena būtiska atšķirība. Tā slēpjas attieksmē pret dramaturģiju kā profesiju. Alunāns ir aktieris, kas raksta

¹ *Rutku Tēvs*. Latviešu teātra anekdotes. — Varavīksne. — R., 1986. — 169. — 170. lpp.

arī lugas. Blaumanim rakstniecība ir mūža augstākā jēga, viņa misija, kuru nevar pildīt, ja ik mirkli nedomā par profesionālo meistarību. (Bet pa vaļasbrīžiem itin teicami var nospēlēt arī kādu lomu.)

Lai kā būtu kritizēts vai apstrīdēts Ādolfs Alunāns, neviens, pat Alunāna vislielākais ienaidnieks, nevar noliegt viņa mūža vainagojumu — latviešu teātra pamatu izveidošanu. To novērtējot, 1893. gadā viņam dāvāja latviešu tautas augstāko goda nosaukumu — tēvs. Skolas tēvs Cimze, Dainu tēvs, latviešu teātra tēvs... Bet tas nenozīmē, ka Alunāns spēja visu, padarīja visu un katrā brīdī tika laikam līdzī. 70. gados — viņa darbības pirmajā, sabiedrības lielās sajūsmības laikā — nozīmīgs jau bija tas fakts vien, ka latviešiem pašiem ir savs teātris, savs teātra vadonis, savi aktieri. Ko spēlē — tas nepavisam nebija galvenais, galvenais bija pats spēlēšanas fakts. Pirmā teātra mīlestības sēkla tautā bija kritusi.

Un tomēr jau 80. gadu pirmajā pusē pacēlās arvien vairāk neapmierinātu balsu, ka latviešu teātrī iestājies sastingums, mīņāšanās pa pliekanām, diletantiskām jautrības lugām, plašāka un nopietnāka reperetuāra trūkums.

1884. gada 12. janvārī kāds M. S., šķiet, Mikus Skruzītis¹, «Baltijas Vēstnesī» plašā rakstā savilcis vienkop visus galvenos iebildumus, kā arī apsvērumus, ko vajadzētu darīt «latviešu teātra lietā».

Viņam atbild latviešu teātra vadonis (režisors un reizē direktors) Ā. Alunāns, publicējams «Izskaidrojumu latviešu teātra lietā»²: «Jā, cik rūgti tas arī skan, — mums jādzīvo šo brīdī no tulkpojumiem, jo, izņemot kādus mēģinājumus, kur pats raudziju sarakstīt kādus oriģinālus, un nerēķinājot līdzī kādus it sīkus oriģinālus, līdz šim tikai kāda dāma, Marijas Pēkšēn jaunkundze, izrādījās par diezgan apdāvinātu latviešu skatuvi apbalvot oriģināliem.»

(Pat Pietuka Krustiņš nav varējis nociesties, nebildis šai lietā vārdu, un Ilzes apstāvēšanas runā «filozofē», ka teātris vairs neapstāsies, «ja tik neiznāks lugu trūkums...».)

Mēģinādams apgāzt Skruzīša (vai Siliņa) apgalvojumu, ka izrādot tikai joku lugas, Alunāns ieblīst, ka pašlaik lugas esot izmeklētas krietnas un nemaz nemaitājot skatītāju garšu. Tomēr, sniedzams sezonas pārskatu, viņš negribot apliecina, ka patiesība sveras uz

¹ K. Kundziņš «Latviešu teātra vēsturē» (R., 1968, 163. lpp.) izsaka pieņēmumu, ka tas ir Matīss Siliņš. Tikpat labi tas varētu būt Mikus Skruzītis, jo viņš ir ne tikai latviešu etnogrāfijas pētniecības pamatlicējs, bet arī rosīgs teātra darbinieks, lugu tulkotājs, pirmais teātra sociologs — vācīš materiālus par dažādu izrāžu apmeklētību. To, ka Skruzītis bijis cieši saistīts ar teātra cilvēkiem, liecina, starp citu, arī bijušā teātra korista Jaņa Rozentāla vēstules no Pēterburgas. Aktierim Pēterim Ozoliņam viņš lūdza sveicināt brāli un Skruzīti.

² Baltijas Vēstnesis. — 1884. — 24. — 28. janv.

oponenta pusi: uzvestas 5 skatu lugas, 1 opera, 4 lielas dziedāšanas lugas (vieglā saturā), 10 joku lugas, 2 joku lugas ar dziedāšanu, 1 operete un 1 luga bērniem.

«Un tāda lugu dažādība, pēc M. S. kga domām, «tikai joku lugas vien»!! (..) .. tūlīt sapņot no Sofokļa un Šekspīra, — piedodiet, cienītais M. S. kgs, — to šimbrīžam ieskatu par nepavisam neiespējamu.. »

Galvenais pasaules klasikas noraidījuma iegansts — pagaidām latviešu publika esot kā bērns, un tā jāaudzinot ļoti lēni.

Blaumanis vēl pēc astoņiem gadiem (sakarā ar «Ļauno garu») runā tikpat vīzdegunīgi: «.. vai Tu domā, ka es ar tām beigām esmu mierā. .. nevarēju un nevarēju izdomāt, tad bij jāņem zvans, mūzika un saule palīgā — priekš publikas vairuma gluži laba barība.»¹

Publiku neko augstu nevērtēt ir parasta lieta. Tā, piemēram, Esenbergu Jāņa tulkoto Šekspīra lugu «Sapnis vasaras naktī» 1889. gada aprīlī Teātra komisija nolēmj nepieņemt, jo «tās saturs nav īsti priekš mūsu publikas». Tikai 1890. gada rudenī, iespējams, aiz līdzcievības pret mirušo tulkotāju, tiek nospriests izlaist lugu rampas gaismā. Paiet vēl divi gadi... Un tad, vērtējot izrādi, Blaumanis atzīst: «Publika, lai gan līdz šim netika apliecinājusi sevišķu interesi par darbības izrādēm, šoreiz aizpildīja trīs ceturtdaļas zāles, uzņēma komēdiju ļoti atsaucīgi — tas ir fakts, kas apsvērumus, kuru dēļ šis darbs gadiem ilgi dusējis teātra arhīvā, liek atzīt par nepamatotiem.»² Recenzents piebilst, ka grūtības Šekspīra vārsmu atdzejošanā pārvarētas spoži. Pat šis latviešu tulkotajā literatūrā vēl neparastais fakts ilgu laiku nebija spējis aizkustināt Teātra komisijas locekļu sirdis. Tāpat viņi, atzīstot, ka izcilā vācu rakstnieka F. Hebela luga «Marija Madaļa» «no sākuma līdz beigām pilna dramatisks dzīvības», tomēr divu gadu laikā nevar tikt pie skaidrības, vai jaunava, kura pirms kāzām izdabājusi līgavainim, latviešu skatītājam der vai neder.

Nevar teikt, ka Teātra komisijas locekļa Alunāna atbilde un faktiskais mākslinieciskais stāvoklis celtu Rīgas Latviešu teātra prestižu. Jelgavas jaunieši Roberta Jansona vadībā, piedaloties arī Elzai Rozenbergai (vēlākajai Aspazijai) un ģimnāzistam Jēkabam Āriņam (vēlākajam Jēkabam Duburam), šajā 1884. gadā uzveda Šekspīra «Venēcijas tirgotāju» un viesojās ar to pat Rīgā.

Tā 80. gadu pirmajā pusē ap centrālo latviešu skatuvi un tās vadoni sacīrās aizvien vairāk pretrunīgu domu un runu. Līdzās pamatotiem

¹ Vēstule P. Blauam 1892. g. 1. maijā.

² Zeitung für Stadt und Land. — 1892. — 22. nov.

aizrādījumiem viņš saņēma arī krietnu devu nepelnītu pārmetumu, jo nelabvēļus viņš mācēja sev sagādāt. Ar aso mēli sarunās, polemikās, kuplējās viņš nesaudzēja nevienu, pat visaugstākā sabiedriskā amata vīru vai bijušo draugu, ja viņi bija sastrīdējušies. Nonācis konfliktā ar biedrības vīriem algas dēļ, Alunāns 1885. gadā no sešpadsmit gadus vadītā teātra aiziet.

Sarežģījušās attiecības saasināja sabiedrības uzmanību un pretenzijas pret Alunāna pēcteci Hermani Rodi-Ēbelingu. Situācijā, kad latviešu vidū vēl nebija neviena mākslinieka ar lielo Eiropas skatuvju pieredzi, Teātra komisija viņu uzaicināja uzņemties latviešu teātra vadību, un viņš kļuva savā ziņā bez vainas vainīgs, kļuva par visvieglāk ieraugāmu, tāpēc ērti izmantojamu mērķi biedrības aprindu opozicionāriem. 1884. gadā ieradies Rīgā no Breslavas (Vroclavas), dabiski, latviešu valodu viņš neprata. Vietējās dramaturģijas veicināšanu viņš arī neuzskatīja par savu uzdevumu. Tā palika Teātra komisijas ziņā, bet par nožēlojamo stāvokli šai jomā nereti pārmeta «prūsim», kā viņu pat publiski presē nicinoši dēvēja biedrības ienaidnieki un Alunāna draugi.

Repertuāra izvēlē (tā bija režisora un komisijas locekļu ziņā) Rode-Ēbelings ne pārāk atšķīrās no sava priekšteča. Tomēr kaut kāds pavērsiens notika.

Līdzās Alunāna kultivētajām joku lugām, galvenokārt visprimitīvākajai to kategorijai — tā sauktajām posēm, arvien lielāku svaru ieguva t.s. «kalniešu lugas» — tobrīd Vācijā populāro tautas lugu (Volksstück) paveids, kuru viela smelta no zemnieku dzīves. Kā izsakās sava laika vērtētājs, «te mainās cits ar citu nopietni, aizgrābjot un bezgala jautri skati, kā tas mēdz dzīvē notikt»¹. Kad šo lugu uzvedumos iegaismotais «Alpu sārtums», kas tika īpaši reklamēts kā apgaismošanas meistarstiķis un par ko publikai bija jāpiemaksā, un bavāriešu un tiroliešu tērpi, dancošana un jodelēšana kļuva par latviešu skatuves standartu, tad viss beidzās kā parasti: kas par daudz, tas no ļauna. Bet nopietnajos skatos, kaut minimālā devā, tomēr sāka ienākt zināms psiholoģisms. Piemēram, raksturīgā šāda tipa lugā — L. Ganghoferā un H. Neiarta «Svētbilžu griezējā» — 1887. gadā Dace Akmentiņa nospēlēja vienu no savām pirmajām lieliskajām lomām, atklādama dabas bērna skaidro dvēseli. Blaumanis recenzijā to atzīst par sezonas labāko izrādi.²

¹ Sīkāku šā perioda lugu un to uzvedumu raksturojumu sk.: *Kundziņš K.* Latviešu teātra vēsture. — R., 1968. — 218. — 224. lpp.

² Zeitung für Stadt und Land. — 1887. — 27. nov.

Tautas lugu uzbūves princips, proti, ka darbībā mijas nopietni skati ar jautriem, ka smieklī nomaina asaras — un otrādi, sabalsojas ar tām Blaumaņa dvēseles «stripām», par kurām viņš, aizstāvēdamies pret kritikas pārmetumiem, 1903. gada 5. martā raksta Teodoram Zeifertam: «Mani stāsti ir nopietni, pa daļai ļoti drūmi. Bet manī ir arī viena ļoti gaiša strīpa, un tā arī prasa savas tiesības, tā arī grib izteikties.»

Blaumaņa noskaņu straujo miju atzīmējis ne viens vien viņa draugs. Piemēram, pēc liksmas, dziesmās, dejās un asprātībās kūsājošās zaļumballes Ogres līcī rakstnieks, dodoties mājup, pēkšņi sadrūmis. «Redzi tā,» viņš saka savam ceļa biedram, «kad tev visjaukākie briži, kad tev visapkārt laime mirdz un margo, tad atceries arī nāvi. Memento mori! Jo nav dzīves bez gala, prieku bez bēdām.»¹

Pirmais mēģinājums savīt šos pretstatus vienā darbā ir «Ļaunais gars». Tā arī autors to nosaucis — tautas luga. Šie aizmetņi Blaumaņa daiļradē turpināja lēni birst, līdz izplauka vispilnīgākajā šāda tipa lugā — nevis pēc nosaukuma, bet pēc būtības tautas lugā — «Skroderdienas Silmačos».

1888. gadā uz latviešu skatuves pirmoreiz parādījās Ludviga Ancengrūbera tautas lugas.

Klasiski tiro žanru aizstāvji, kurus kaitināja ne tikai tradicionālo mākslas likumu pārkāpums vien, bet arī tas, ka augstdzimušo un izglīto to skatuves personāžu arvien vairāk sāk izspiest «rupjie, mazizglītotie, aprobežotie» zemnieki, palaida pasaulē viņiem adresētu nievājošu iesauku — «Anzengruberseelen in Leederhosen» — «Ancengrūbera dvēseles ādas biksēs». «Šāda augstprātīga un ļaunprātīga kritizēšana» (Blaumaņa vārdi attiecībā uz J. Asaru) nereti pašu kritizētāju atstāj muļķos. Ir jau skaidrs, kādu intonāciju centās piešķirt šīm... dvēselēm. Bet intonācija pazūd — un paliek negribēti trāpīgs vārds, jo Ancengrūbera varoņiem — pretstatā veselam pulkam viņu ārišķīgo līdzinieku — patiešām ir dvēsele. Kas attiecas uz ādas biksēm, tad smalko Vīnes kritiķu prastajiem tautas brāļiem tas ir ikdienas apģērbs.

Latviešu sabiedrība sākumā uzņēma dažādu autoru Alpu zemniekus (kuru skatuves novilkumi gan lielākoties bija ar vājām dvēseles esamības pazīmēm) kā jautrus, savam sociālajam stāvoklim tuvus ciemiņus. Bet šī ciemošanās pārāk ilga un tik ļoti nomāca saimnieku pašapziņu, ka savā pirmajā viesturnejā — Rīgas Latviešu biedrības kora braucienā uz Maskavu 1882. gadā — viņi devās apģērbos, kuros latviskais stils «uzlabots» ar tirolešu tautas tērpu elementiem.

Kaut arī 80. un 90. gadu mijas repertuārā liela vieta saglabājas joku lugām (ienāk un ilgi uz skatuves paliek pazīstamo austriešu dramaturgu

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 197. lpp.

F. Raimunda, I. Nestroja un K. Hafnera fantastiskie gabali), tomēr visumā izskatās, ka Alunāns ir centies skatītājus vairāk smidzināt, Rode-Ēbelings — raudināt. Izrāžu sarakstā ieviešas arvien vairāk melodramu. Viena no tām — K. Holteja «Lenore», kuru jau 1880. gadā bija iestudējis Alunāns un Rode-Ēbelings atjaunojis 1887. gadā krāšņākā inscenējumā, — piedzīvoja neparasti ilgu skatuves mūžu. 1891. gadā recenzēdams šo izrādi, Blaumanis diplomātiski izvairās paust savus uzskatus par lugu: «Vecajai Holteja bēdu lugai «Lenore» un jaunajai Vārnas-Skaidrītes kundzei pagājušo svētdien latviešu teātra publikas acis piemita tāda pievilcība, ka gandrīz visas vietas Latviešu biedrības zālē bija aizņemtas.»¹ Toties pēc septiņiem gadiem viņš jau redzami zaudējis pacietību un pievienojas iepriekšējos gados «Dienas Lapā» izteiktajam nosodījumam par skatītāju barošanu ar vislētāko reper-tuāru. «Latviešu teātra lampu sārtajā gaismā «Lenore» vēl aizvien pulcē tikpat plašu, cik atsaucīgu publiku. Novecojušās traģēdijas izbalējušās tīrādes vēl aizvien nav zaudējušas spēju izspiest asaras, un izpārdotā galerija kraukšķina riekstus, iestarpina dialoga atdzīvināšanai pa vārdam un drebinās šodien tāpat kā pirms gadiem, vērodama spokaino līgavaini, kurš ierodas kapličā, lai svinētu savu kāzu nakti. (...) teātra vadībai ir tiesības un vēl jo vairāk pienākums no šādiem faktiem izdarīt lietderīgus secinājumus.»²

Bet pirms gadiem desmit par galveno grēkāzi padarītais «prūsis» 1898. gadā sen ir prom, un teātra vadība atrodas cienījamā režisora Pētera Ozoliņa rokās. Acīmredzot nav tik vienkārši ar to vainīgā meklēšanu. Ir kāda stīga, kas publikai nepieciešama. Vienīgā iespēja būtu likt pretī «Lenores» naivajam, pusdiletantiskajam melodramatis-mam kādu mākslinieciski pilnvērtīgu šī žanra pārstāvi. Bet nav jau ko, par oriģināldramaturģiju pat nerunājot. Toties avīzēm atliku likām ko izstrīdēties, nereti ļaujot aiz cēliem «vispārības» vārdiem savās paspārnēs kārtot tīri personiskus rēķinus.

Tā «Dienas Lapas» 1890. gada 8. septembra pretraksts «Baltijas Vēstnesim» — «Latviešu tautiska teātra lietā» — liek domāt par kādu aizvainotu atraidīto, kurš, pretendēdams uz dramatiķa lauriem tikai ar tēmas izvēli vien, meklē vainu savās un savu bēdu brāļu neveiksmēs visur, pat teātra direktora tautībā, tikai ne savā talanta trūkumā. S-s (vai P. Sarķis — trīs mākslinieciski nevarīgu sociālas tematikas lugu autors?) oponē kāda N. izteiktajām domām, ka teātra tautiskumu nenosaka direktora persona, bet gan talanti un ģēniji, kas spēj radīt

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1891. — 6. febr.

² Rigasche Rundschau Beilage. — 1898. — 30. nov

patstāvīgu nacionālo dramaturģiju: «Pēc N. domām, talanti un ģēniji var rasties negaidot, kā daždien vārdes pēc maza lietutiņa...» Atsaukdami uz Ipolitu Tēnu, ka ģeniāls rakstnieks ir tikai labākais no daudziem citiem, S-s pieprasa dot ceļu visiem, arī sliktajiem. «Tātad,» viņš rezumē, «ja gribam panākt tautisku teātri, mums vispirms vajadzīgs latvietis direktors, kas neļautu pašu lugām gulēt plauktos, apakš plauktiem, bet gan prastu viņas izlietot. Otrām kārtām, Teātra komisija jāsastāda nevis no visādiem invalīdiem, bet no vīriem, kas tiešām lietpratēji un teātra lietas karsti veicinātāji...»

(Pēc šiem «invalīdiem» 17. septembra sēdē tiek pieprasīts Pēteris Stučka izslēgt no Teātra komisijas, jo viņš savā avīzē ļaujot atkārtoti apvainot komisiju, kuras loceklis viņš ir.)

Kādas tad ir Blaumaņa domas par jaunajiem rakstītājiem, kuri uzskata, ka viņiem jātop ātri vien drukātiem un uzvestiem uz skatuves?

.. Dari, dari man to prieku,
Ka es nodrukāta tieku
Vienu mazu reizīt, vienu,
Tad es ilgāk vairs ne dienu
Nekāroju redzēt sauli,
Tad lai sabrūk mani kauli!

Un nopietnā tonī: «Jo mazāk viņiem dāvanu, jo lielāka viņu iedomība. (..) .. latviešu nepacietīgie ātr- un vieglrakstītāji, viegl- un ātrrakstnieki, mācieties no viņa (Ļeva Tolstoja — L.V.), kā jāstrādā! Kā bleķi kaļ — tas zināms. «Zeltu dabū caur daudzkārtēju sijāšanu un skalošanu!»»¹

Ne reizi vien kritizēdams repertuāra izvēli, Blaumanis tomēr nekad par to nedara atbildīgu Rodi-Ēbelingu, vienīgi — Teātra komisiju. Vispār recenzijās un citos gadījumos no Blaumaņa puses jūtama korekta un saprotoša attieksme pret cittautieti, kurš dažbrīd neapskaužamos apstākļos pēc labākās sirdsapziņas pūlas darīt savu darbu. Rodi-Ēbelingu viņš min vienīgi sakarā ar režiju (gan kritiski, gan atzinīgi) vai kādas lomas atveidojumu (vienmēr atzinīgi).

Režisors, kurš bija praktizējies uz Vācijas, Austrijas un Šveices skatuvēm, varēja dot priekšstatu par inscenējuma mākslu, kas nupat Eiropā sāka izkūpoties no bērnu autiņiem, varēja pacelt latviešu skatuves tehnisko līmeni. Ar jauniem apgaismošanas paņēmieniem, ar mašīnērijas pielietošanu viņš to arī izdarīja, ievēdot latviešus dziļākos skatuves noslēpumos.

¹Mājas Viesis. — 1898. — 7. okt.

Līdzās dabas dotajam raksturotājtalantam Rodem-Ēbelingam bija arī laba profesionālā sagatavotība aktiermākslā. Alunāns Tērbatas vācu trupā tāpat bija smēlies zināmu meistarības pieredzi. Bet viņš nenopulējās ar aktieru profesionālo ievirzīšanu mākslas noslēpumos, atļaudams katram pašam skatīties no viņa un mācīties, kā kurš grib un prot. Arī uz skatuves disciplīnu Alunāns raudzījās caur pirkstiem, jo pašu viņu bieži vien nelaikā varēja sastapt biedrības bufetē.

Turpreti Rode-Ēbelings vāciskā pedantiskumā prasīja vispirms stingru precizitāti mēģinājumos un aktierus ne tikvien mācīja, bet dažreiz taisni didīja, kas izsauca biežus konfliktus. Salīdzinājumā ar visu iepriekšējo tā tomēr bija nopietna skola, no kuras nākusi latviešu pirmā ievērojamo aktieru paaudze — Berta Rūmniece, Dace Akmentiņa, Jūlija Skaidrite, Alekssis Mierlauks, Jānis Brigaders, Jēkabs Duburs un citi.¹

Ar Teātra komisijas, režisora, aktieru un visa personāla pūlēm latviešu skatuves māksla 1890. gadā bija pakāpusies līdz tam, ka repertuārs ietvēra divas Šekspīra lugas — «Sapnis vasaras nakti» un «Venēcijas tirgotājs» — un igauņi varēja uz mums skatīties ar labu kaimiņu skaudību. Blaumaņa darbabiedrs avīzē «Zeitung für Stadt und Land» — Eduards Vilde — laikraksta «Postimees» 1890. gada 3. numuram nosūtījis plašu recenziju par R. Planketa operetes «Korneviļas zvani» izrādi un, savelkot visu kopā, saka: latviešiem ir liela teātra ēka, pilsētas valde pierāda teātra atzīšanu tādējādi, ka piešķir tam ik gadus 5000 rubļu lielu pabalstu, ir pastāvīgi, algoti aktieri un vadībā mācīts režisors. Igauniem vēl trūkst gan naudas pamata, gan īstu mākslinieku, gan lietpratīga, mākslas skolu cauri izgājuša vadoņa. Salīdzinot ar «Vanemuines» teātra šo pašu izrādi, latviešiem labāk. Sevišķi recenzents jūsmo par Daci Akmentiņu Žermēnas lomā.²

Pats liktenis, šķiet, aizveda Alunānu no Rīgas tādā darbā, kuru gan neviens cits viņa vietā nebūtu paveicis. Ar Jelgavā sakomplektēto trupu viņš ilgus gadus braukāja pa tāltāliem Latvijas lauku novadiem, radinādams visplašākos iedzīvotāju slāņus pie teātra, rosinādams pašiem veidot vietējās trupas. Alunāna tautā sēto teātra mīlestības sēklu nekas vairs nav varējis iznīdēt.

Bet Rīga kaldināja latviešu profesionālā teātra nākotnes spēku.

Kopā ar Alunānu uz ceļojošo trupu 1886. gadā pārgāja arī Jānis Esenbergs, bet jau pēc pusotra gada atgriezās Rīgas Latviešu teātrī — vīlies, apkārtbraucienos vēl vairāk sabeidzis jau tā vārgo veselību, ar agrāk apjūsmoto draugu Ādolfu Alunānu sanīdies tiktāl, ka vēl pēc viena incidenta ierakstīja avīzē: «.. tad saku šeit klaji, ka starp Ā. Alunāna kgu un mani tagad pastāv personīgs naidis, un tādēļ lūdzu

¹ Par to sīkāk sk.: *Akurātere L.* Aktiermāksla latviešu teātrī. R. — 1983. — 37. — 48. lpp.

² Sk.: *Baltijas Vēstnesis*. — 1890. — 18. janv.

visu to jaunu, ko tiklab viņš par mani stāsta, kā arī, ko es varbūt par viņu stāstu, — neticēt.»¹

Cik Blaumanis no Esenberga un citiem dzirdēja, cik ticēja, neticēja, cik pats pieredzēja, bet ne pret Alunāna darbiem, ne personu — pretēji Rainim — viņš nekādas simpātijas nav paudis. Grūti pārspējamais bohēmietis un personiskos aizvainojumus nepiedodošais karotājs nebija viņa gaumē. Toties, runājot par lietu, viss subjektīvais tiek atstāts malā.

Rīgas Latviešu teātra tūkstošajai izrādei veltītajā rakstā Blaumanis pāris īsos vārdos novērtē abu pirmo teātra vadoņu — režisoru — ieguldījumu jaunās mākslas nozares attīstīšanā: «.. dibināts šis teātris tika ārkārtīgi grūtos apstākļos; pirmajā laikā Ādolfā Alunāna pašizliedzīgi vadīts, latviešu teātris, direktora postenī stājoties Rodem-Ēbelingam, stipri uzplauka, pateicoties subsīdijai, ko tam turpmāk ik gadu piešķīra Rīgas pilsēta.»²

Lai stimulētu rakstniekus pievērsties skatuves sacerējumiem, Teātra komisija 1888. gadā izsludina lugu konkursu. 20. aprīļa sēdē «visi klātbūdamie vienojās uz tam, ka no iesūtītajām 8 lugām neviena nav godalgas cienīga, 3 no tām pavisam nederīgas, turpreti 5 diezgan ievērojamas, kuras pēc tam, kad tiks pārstrādātas, Teātra komisija pēc salīguma var nopirkt». Tomēr tikai viena no piecām — «Atriebēja» — ir priekšvēstnese kaut kam jaunam un tālejošam latviešu dramaturģijā. 7. novembrī «nosprida iesniegto lugu «Atriebēja» no Aspazijas (Valter kdze) pieņemt izrādīšanai». Bet ar to arī viss apraujas, jo Pēterburgas dramatiskās cenzūras valde lugas izrādīšanai atļauju nedod.

Latviešu oriģināldramaturģijas balance līdz Blaumaņa ienākšanai teātrī 1890. gada nogalē izskatās šāda: neliels pulciņš rakstītāju, kuri ar labu gribu cenšas aizpildīt tukšumu, un četri rakstnieki, no kuriem divus, respektīvi, divas — Mariju Pēkšenu ar «Ģertrūdi» un Aspaziju ar «Atriebēju», cenzori nelaiž pie vārda. Tātad pamats ir un paliek Alunāns, kuram 1889. gadā pievienojas Puriņu Klāvs ar «tautisku» joku lugu «Lielkungu pusdienas», kas Blaumanim ļoti patikusi, un tīri pieņemamu bēdu lugu «Zviedris».

Komēdijā konflikts būvēts uz tādu tautisko darboņu raksturiem, kuriem vācu kungu labvēlība izrādās visaugstākais ideāls un pagodinājums. Notikums drusku atgādina «Mērnieku laiku» goda mielastu ar lētticīgajiem, pēc svešzemju smalkumiem alkstošajiem čangaliešiem. Sižeta risinājums ir spraigs, un tas nebalstās ne uz slepenu noklausī-

¹ Baltijas Vēstnesis. — 1887. — 23. janv.

² Riga'sche Rundschau. — 1899. — 9. okt.

šanos, ne citiem samākslotiem pārpratumiem. Gandrīz visu līdzšinējo oriģināllugu autori nav spējuši bez tādiem sašķetināt cilvēku attiecības un virzīt lugas darbību.

Pēc Blaumaņa ieteikuma «Lielkungu pusdienas» uzvestas arī Ērgļos, bet, kad Pēteris Blaus bez šīs lugas un «Zagļiem» prasa vēl kādu, Blaumanis atbild: «Kādas lugas citas Tev ieteikt? Tici vai netici, nevienas nezinu! Līdz šim drukātās pa lielākai daļai tak bleķis vien ir. «Zagļi» jau nu arī ir bleķis — bet prātīgs bleķis.»¹

Tātad: «.. es rakstīšu labākas.» Mērķis uzstādīts, turklāt kategoriskā un nepavisam ne pazemīgā tonī.

3. «Zagļi»

No nesaudzīgā sprieduma par latviešu skatuves darbiem Blaumanis sevi neizslēdz (tikai drusku mikstina pašam uzšauto rikstes cirtieni), tādējādi atzīstot, ka viņa spalva arī vēl stieg tajā pašā vecu vecajā rakstības manierē.

Izņemot cenšanos veidot patiesākus lauku ļaužu tēlus, viss pārējais «Zagļos» — tā pati Alunāna tradīcija, ik lugā redzēta un pierasta, ieskaitot pat aktualitātēm veltītos un lugas darbībai nepiederīgos kupļes pantus.

Pirmkārt. Darbības samezglojums un norise balstīta uz pārpratumu (Kārklēnu saimnieks nepazīst kādreizējo kaimiņu puiku Ozolu Pēteri). Tā gan sena kostīmu komēdijas tradīcija, un, ja jau nepārmētam tās izmantošanu Lope de Vegam, Šekspīram un daudziem citiem klasiķiem, tad arī Blaumanim tā nebūtu jāpārmet. Tomēr viņš pats vēlāk no šī paņēmiena raisījās vaļā un joku lugu «No saldenās pudeles» jau būvējis kā izteiktu raksturu komēdiju. Zināmā mērā arī te darbības virzītājs ir pārpratoms starp Mārtiņu un Mariju, tāpat kā «Silmačos» starp Aleksi un Elīnu, bet starpība ir būtiska. «Zagļos», «Ļaunajā garā» (arī «Potivāra namā») pārpratoms nokrīt kā no gaisa aiz nejaušības, turpretī tālākajās lugās tas sakņojas abu puīšu — Mārtiņa un Alekša — raksturā, viņu bīklumā, neuzņēmībā noskaidrot savas sirdslietas.

Otrkārt. Notikumiem, kurus autors neprot dabiski iesaistīt darbībā, viņš liek norisināties pagātnē vai aiz kulisēm un par tiem vēstī dialogos vai, vēl jaunāk, monologos. (Kārklēna un Namnieka, un Ozola attiecību vēsture, Namnieka agrākie bīdinājumi un Lienes atteikumi, nozagtās mantas atrašana.)

¹ Vēstule P. Blauam 1890. g. 8. nov.

Kaut kādu minimālu iepazīstināšanu ar iepriekšējiem notikumiem atradisim jebkurā, pat vismeistarīgāk izstrādātā lugā. Jautājums vienīgi, vai tā ir klaboša piekabe vai krāsains rakstā ieausts dzīpars. Piemēram, Pindacišai arī autors iedevis stāstījumu par Silmaču saimnieces un vecā Silmača attiecībām, bet tas ir izveidots tādā intonācijā un ievīts tādā situācijā, ka to pirmkārt uztveram kā stāstītājas — šīs nepārspējamās plāpu kules — pašraksturojumu un tikai starp citu — kā informāciju, kas izskaidro Silmaču saimnieces likteni.

Treškārt. Dialogos valoda ir vairāk rakstu nekā sarunu valoda. Vēl daudz garu, izvērstu, skatuves runā smagnēji skanošu teikumu, kas tik raksturīgi visām šālaika lugām. Kāds māksliniecisks kāpums ir Blaumaņa pēdējo lugu spraigi atspērigais, raitais valodas plūdums! Te aktierim nav jādodomā, kā sastādīt un intonēt vārdkopas, jo katrs jaunais vārds ir dabisks iepriekšējā turpinājums.

Ceturtkārt. Īpaši cieši ar veco dramaturģiju Blaumanis sasaista plašie monologi, kuros personāžs izklāsta savas izjūtas, nolūkus (Kārklēns, Ješka). Vēl samākslotāku iespaidu rada sāņus runāšana, resp., skatuves persona pavēsti publikai savas slēptās domas, bet blakus stāvošais partneris to «nedzird»; lai skatītāji vēl jo ciešāk noticētu, ka viņš to patiešām «nedzird», tiek aizlikta plauksta sāniski mutei priekšā, un to viņš savukārt «neredz». Bez šādiem un līdzīgiem konstruktīviem palīg līdzekļiem neviens latviešu dramatiķis līdz šim nav mācējis un nav arī uzskatījis par nepieciešamu iztikt, jo pat pasaules dramaturģija tos visus akceptējusi. G. Hauptmaņa un H. Ibsena centieniem padarīt dramaturģiju grodāku, asāku, tiešāku Blaumanis pievienojās, sākot ar «Pazudušo dēlu». Zināms atpakaļkritiens bija «Potivāra nams» un «Trīnes grēki», bet, sākot ar komēdiju «No saldenās pudeles», nevienā Blaumaņa lugā vecmodīgos kompozīcijas elementus vairs nesastopam.

Pirmizrādē nopētījis savus tēlus to skatuviskajā veidolā, pēcāk ieklausījies arī kritikas aizrādījumos, Blaumanis 1890. gada 8. novembrī raksta P. Blauam: «Negribētu arī, ka «Zagļi» Ērgļos tādi top izrādīti, kādi tie tagad ir, bet pārlabotā veidā. .. beigas drusku jāpārtaisa, resp., jāpārceļ otrā vietā.»

Autors pārstrādājis gan beigas, gan daudzas citas vietas. Un atkal tā ir izteiksmes koncentrēšana, vārda un teikuma ietilpības meklēšana.

Zilās manuskripta lapas glabā «Zagļu» pirmvariantu, kāds tas uzvests 21. oktobrī.¹ Pēc tam gandrīz katrā lapā izdarīti īsinājumi, no dažas pāri palikusi labi ja trešā daļa, bet dažā, kas sākotnēji aizpildīta

¹ RLMVM, inv. № 5163.

ar pamatīgu domu un notikumu izstāstījumu, atstāti divi trīs teikumi. Piemēram, saukdams palīgā Ozolu Pēteri saņemot bišu spietu, Namnieks pirmajā variantā sīki izklāsta, kā viņš iegājis dārzā, ko ieraudzījis pie stropiem, ko domājis, utt. Pārstrādājumā no visa tā izveidota replika: «Pēter, Kārklēna bites laiž bērnus, nāc palīgā tās saņemt.»

Patiešām, ja jāskrien spietu ķert, tad garu izrunāšanos var atļauties tikai teātri, pareizāk — vecajā labajā teijāteri.

«Zagļu» autors, kurš pats priecājas galvenokārt par izdevušos publikas izsmidzināšanu, pēc Viktora Andrejanova domām, aizskāris ļoti nopietnu stīgu. Par abiem uz Krieviju izceļojušajiem latviešu zemniekiem viņš izsaucas: «Kāda traģika! Kāds liktenis tautai!»¹

Tuvāks patiesībai, tautas dzīvā spēka izklienētāja procesa precīzāks attēlojums bijis pirmajā variantā: Ješka ar savu Ilzi, saklausījušies Namnieka un Ozolu Pētera stāstītajos labumos, arī nosolās uz nākamo pavasari laisties uz Krievzemi. Kārklēns piebilst, ka tagad, kad meita un māsa aizprecas uz turieni, viņam arī te vairs vienam neesot ko palikt. «Baltijas Vēstneša» recenzents, uztverot to kā izceļošanas popularizēšanu, aizrāda jaunajam dramatiķim: «Nevaram arī atturēties, sarakstītājam neizsacījuši pārmetumu, ka viņš lugas beigās tīri kā ieteic aizceļošanas idejas kopšanu. Dzišanās atstāt dzimteni un doties svešumā pēc laimes jau tā ir pārmērīgi iesakņojusies latviešu starpā. Kam nu vēl šo liesmu darīt spēcīgāku?»²

Autors paklausījis: Ješkas un Kārklēna izceļošanas nodomus svītrojis, jo ne viņu raksturu atklāsmē, ne lugas notikumos tam nekādas nozīmes nav.

* * *

Dzīvību jūt pulsējam četru personu veidos. Turklāt visas tās aizmetina kādu zīmīgu Blaumaņa turpmāko tēlu grupu (arī prozā).

Kārklēns. Saimnieks, kurš sūrā, neatlaidīgā darbā ticis pie tāda turības limeņa, ka var turēties virs ūdens. Attiecībās ar tuviniekiem, arī ar saimi — patriarhs. Tēvs. Tā viņu uzrunā ne tikai meita, bet arī kalpu puisis Ješka. Arī Roplaini Mikus sauc par tēvu. Un — Indrānu tēvs.

Jau Kārklēnā iezīmējas siksta, bet iespītīga pārlicība par savu taisnību, kategoriskas tikumiskās prasības, sāpe par nelietīgi nolauztu ābeles zaru («Mana labākā ābele, kuru mans tēvs vēl pats ar savu roku bij potējis!»), stingra roka («Es tam devu, ka tās (bikses — L.V.)

¹ Vēstule R. Blaumanim 1891. g. 4. nov. RLMVM, inv. № 372404.

² Baltijas Vēstnesis. — 1890. — 22. okt.

pārplīsa») un vienlaikus tēvišķīga aizbildniecība gan par ģimenes, gan saimes locekļiem.

Jau minētajā aprakstā «No Vidzemes vidienas uz Kurzemes malienu»¹ autors, savu ceļojumu nobeidzams Talsos, sīki iztirzā atšķirību starp trūcīgo Vidzemes un pārtikušo Kurzemes saimnieku attiecībām ar saviem kalpiem, starp viņu sociālo psiholoģiju.

«Jā, Kurzeme patiešām ir maizes zemīte,» apstiprina ceļinieks. Gruntniekiem zemes gabali ļoti prāvi, ir jaunākie zemkopības rīki, mašīnas. Bet līdz ciešākai satiksmei ar savu saimi viņi nenolaižas. Viņi pat nedzīvo ar to zem viena jumta, jo mēdz celt atsevišķas kalpu mājiņas. Tātad nenotiek arī kopējas vakarēšanas, kopēja avižu lasīšana, kas tik izplatīta Vidzemes lauku sētās un, protams, arī Brakos, kur visi dzīvo un strādā cits citam līdzās.

Par savu kalpu privāto dzīvi turīgie un reizē bieži vien augstprātīgie gruntnieki nemēdz interesēties, kur nu vēl ar viņiem tēvišķīgi noņemties, kā to dara Kārklēns ar Ješku. Tikai dzimis un audzis vidzemnieks varēja veidot šādu tēla iezīmi kā pašu par sevi saprotamu un tāpat turpināt to visos Kārklēna pēctečos. Tādējādi viņu nacionālajos vaibstos saskatāma noteikta Latvijas apvidus izteiksme. Blaumaņa uztvertais un mākslinieciski formulētais saimnieka — tēva — tips nes sevī trīs dažādus konkrētības slāņus: latvietis, vidzemnieks un reizē — spilgta, individuāla personība.

Kārklēnā viss vēl ir tikai skices līmenī. Galvenās vadlīnijas, kuras no vieglām iešvīkām vēlāk izveidosies stingrās kontūrās, samanīt palīdz nākamie varianti, kuru kvintesence — klasiskais, monolitā granītā cirstais Indrānu tēvs.

Jaunais kalpu pāris Ješka un Ilze. Viņš — panaivi lādzīgais un lācīgais, bet siržu lietās uzsprakšķēt spējīgais kalpu puisis. Viņa — nīprā, spriganā meiča, kurai patīk gan pa reizei drusku «kaķēties», gan tīt savu jauno vīriņu ap pirkstu. Komēdijā «No saldenās pudeles» šo īpašību aizmetņi izplaukst pilnā košumā, un viņi abi pārvēršas par Pičuku un Auci. «Zaļļos» Ješkas un Ilzes savstarpējām attiecībām nav ne vismazākā dramaturģiskā virzītājspēka. Otrā gadījumā jaunais kalpu pāris jau iemontēts visā lugas darbības mehānismā, un viņu mīlēšanās un ķīvēšanās ir gandrīz vienā svarā ar Mārtiņa un saimnieču likstām.

Aizvesti līdz Silmaču saimei, viņi nav vairs tikai laulāts pāris, nu viņi ir jau ģimene. Mīlestības harmonijas un jaunās dzīvības mistērijas apgarota ģimene, kas pacelta pāri visiem. Kompozicionāli viņiem ierādīts centrālais cēliens, psiholoģiski viņi iznes visas lugas darbības

¹ Balss. — 1887. — 8. jūl.

pavērsiena motivāciju. Jo tieši vīra un sievas laime pie bērna šūpuļa ir psiholoģiskais grūdiens, kas izsūt Aleksi no glēvās pakļāvības tam nepatiesajam «jā» vārdam, ko Antonija no viņa izvilinājusi.

Ābrams. Ir pagājuši apaļi divdesmit gadi, kopš viņa cilts Riharda Tomsona veidotā Iciga personā pirmoreiz uzkāpa uz latviešu skatuves («Mika nāk mājās», 1870). Viņam sekoja Ādolfā Alunāna Icigs («Icigs Mozes», 1874). Prozā Blaumanis radīja Īzaku («Trakais Īzaks», 1887).

Nu ieradies Ābrams.

Apkārtklejojošie ebreju tirgotāji — katrā lauku mājā ar nepacietību gaidītie paunu žīdi — ir tāds pats saimnieciskās attīstības izveidots lauku sabiedrības slānis kā latviešu saimnieki un kalpi. Nabadzīgākie savu precī no mājas uz māju stiepa uz muguras. Bet arī pauniniekiem kapitāla uzkrāšanas tendences negāja secen. Rāpjoties pa pakāpieniem: pauna — vezums — piparbodīte —, daļa nonāca līdz solīda veikala īpašnieka stāvoklim.

Blaumanis no šī procesa kaut pāris kadrus un kaut humora rakursā uzņēmis latviešu literatūras koplentē. Ābrams, kā sācis no Kārklēniem, tā brauc ar savu vezumu cauri Cīruļiem («Ļaunais gars»), Maz- un Liel-Bērziem («Trīnes grēki»), Silmačiem. Bet Silmačos viņam jau cita stāja, cits vēriens nekā Kārklēnos — vezumā ir tik smalka drēbe brūtgana svārkiem, ka pat Rīgā labāku nedabūs. Un viņa dēls Joske, kurš Maz-Bērzos vēl bija tikai tāds delverīgs zeņķis, te jau kopā ar savu iecerēto sapņo par mazu bodīti Trentelbergī.

Ābrama un Joskes prototipi Blaumanim nebija tālu jāmeklē. Braukos bieži iegriezušies gan parastie siktirgotāji, gan miežu un linu uzpircejs Ulpītis. (Laikam laucinieku mēlē pārveidots Vulfsons, tā arī rakstnieks nosaucis Ābramu.) Blaumanis viņu dēvējis par «mūsu žīdu» un allaž ar viņu labprāt patērzējis, vērīgi ieklausīdamies daudz cietušās un pazemotās tautas dzīves gudrībā, attapībā, piesardzīgajā viltībā. Ar labsirdīgu smaidu ievēzdams viņus sava personāža saimē, Blaumanis fiksējis Latvijas etniskajai ainavai neatņemamu krāsu toni.

«Zagļi» laikā vēl ne, bet vēlāk nabaga Ābramam ne reizi vien bija lemts kļūt par kritikas piedauzības akmeni. Jānis Asars uzskatīja, ka šim latviešu sadzīvē cieši jo cieši ieaugušajam tipam uz latviešu skatuves kā komiskam personāžam nav vietas. Sevišķi Ābrams Asaru nokaitināja tad, kad viņa ģimene bija paplašinājusies ar pieaugušo dēlu un topošo vedeklu — skaisto šneiderieni Zāru Goldbaum.

Kritikas atsauksmes pēc «Zagļi» pirmizrādes kopumā ir labvēlīgas, tomēr jaunajam autoram tiek izteikts arī pa aizrādījumam.

«Cien. sarakstītājs, kura pirmais dramatiskais sacerējums šī luga ir, kā redzams, brangs skatuves ievērotājs. Zināms, viņa turpmākos sacerējumos sagaidīsim vēl vairāk šīs vajadzības ievērotas. Tagad pirmā cēlienā mums nepatīk tik daudzās zagļu tvarstīšanas uz skatuves, kuras skatītāju nevis pajautrina, bet vairāk nogurdina. (Otrajā variantā īsināts — *L. V.*) Sevišķi mums patīka Ilzes un Ješkas tipi, kuri rāda īstu laucinieku dabu; turpretim pie citiem nav caurredzams īsti latviešu raksturs.»¹

«Raksturi nav pārspīlēti, kā tas bieži mēdz notikt. (..) Gribējum arī šeit vēl piezīmēt, ka maiša ierašanās žīda rokās nav nemaz dibināta, pietiekoši aprādita.»² (Otrajā variantā šī vieta pārstrādāta.)

«.. neredzam nedabīgu, pārspīlētu skatu un karakteru. (..) Kurzemiekiem varbūt izliksies svešāda vidzemnieku tēvišķi draudzīgā satiksmē saimnieku un kalpu starpā. (..) Luga, kaut gan viņai nav nekādas cieti noteiktas tendences, kaut gan caur visu lugu nav redzama stiepjamies kāda vadoša ideja, tomēr savu jautro sarežģījumu, pārprasto gadījumu un pareizās tehniskās uzbūves dēļ.. ieņem cienīgu vietu latviešu oriģināllugu starpā.»³

Zinot latviešu oriģināldramaturģijas stāvokli, nekāds īpašs kompliments tas nav.

4. Teātra komisija un latviešu valoda

1891. gada 18. februāra sēdē «Zagļu» autoru uzņem Teātra komisijā un tūlīt ieliek amatā. Vēlēšanu rezultāti: priekšnieks — Bernhards Dīriķis (atkārtoti un vienbalsīgi), viņa vietnieks — Kristaps Bergs, rakstvedis — Rūdolfs Blaumanis (ar sešām balsīm no deviņām), garderobes pārzinis — Augusts Dombrovskis un vēl citas amatpersonas.

Šīs sēdes protokols ir pirmais no trīsdesmit sešiem, kur apakšā lasām: «Rakstvedis: R. Blaumanis.»

Jaunajam, tikko debitējušajam dramaturgam uzņemšana komisijā ir liels notikums. Viņš ir iekļuvis tais piecos sešos vīros, kuri sijā iesūtītās oriģināllugas un tulkojumus un palīdz Rodem-Ēbelingam kārtot visdažādākos darba jautājumus. Viņš ir iekšā latviešu teātra dzīvē, viņam ir sakāms savs vārds. Un viņa vārdam ir svars.

Kad tūlīt pēc uzņemšanas Teātra komisijā — 26. februārī — Blaumanis ar asu tuberkulozes uzliesmojumu nonāk pilsētas slimnīcā

¹ Dienas Lapa. — 1890. — 22. okt.

² Baltijas Vēstnesis. — 1890. — 22. okt.

³ Balss. — 1890. — 24. okt.

Bruņinieku ielā (tagadējā Rīgas pils. 1. slimnīcā), lugas caurskatīšanai un sprieduma nodošanai viņam nes uz turieni. Piemēram, 25. marta sēdē B. Dirīķis nolasa R. Blaumaņa uzrakstīto vērtējumu par Lāču Zandera (A. Freimaņa) tulkotajām lugām «Pļunduru karalis» un «Slaists». «Ievērojot nolasīto pārspriedumu un teātra direktora izteiktās domas, nosprieda: pirmo lugu atstāt neievērotu kā nederīgu priekš izrādīšanas tā nelabās valodas, kā vājā satura pēc.»

Arī turpmāk ne reizi vien Blaumaņa spriedums uzklausīts kā galavārds.

2. septembrī. Kad Blaumanis atzinis par derīgu Brīvnieka tulkoto dziedāšanas lugu «Vecais Mārtiņš», to nopērk.

12. novembrī. Pēc tam kad arī Blaumanis bija nodevis savu spriedumu par J. Dubura lugu «Ērglis un Šperbers», atzīdams to «par tādu, kas, lai gan ne bez ievērojamām kļūdām, tomēr derīga izrādīšanai», komisija nopirka izrādes tiesības uz lugu.

Šādi gadījumi ir ne tikai minētie vien. Un tomēr — visu izvētīt nav viņa spēkos. Ir tāpat domstarpības komisijas locekļu starpā, un uz skatuves nonāk daudz pelavu. Un tad, nepanācis taisnību šaurajā spriedēju lokā, Blaumanis ķeras pie cita paņēmiena — izvelk tišas vai netišas kļūmes avižu sleju gaismā.

Viņa dziļā sāpe, viņa asais satraukums pirmām kārtām saistīts ar latviešu valodas stāvokli. Pēc ilgām maldu gaitām apjēdzis šo bagātību, viņš tās kopšanai nolēmis veltīt savu talantu un mūža darbu. Uzstājīgi un neieciētīgi viņš to prasa arī no citiem, jo svešzemnieku virskundzības apstākļos ciņa par dzimto valodu ir ciņa par tautas gara aizsardzību. Tā, piemēram, rakstot par pirmās latviešu konversācijas vārdnīcas pirmo burtiņu, kura iznāca 1891. gadā, Blaumanis uzsver, ka šādam izdevumam jāpalīdz arī kopt un veidot valodu.

Jau 1887. gadā «Zeitung für Stadt und Land» recenzijās Blaumanis bija sācis uzbrukumu latviešu valodas necienītājiem un mocītājiem tulkotajās un lokalizētajās lugās. «Kas par ķīnieti pārtulkojis to latviski?» viņš vaicā, rakstot par E. Hirtes lugu «Nieka bārzdās dēļ». J. Purkališa tulkotā R. Benediksa komēdija viņu sanikno ar neveiklo valodu, kas piebārstīta ģermānismiem.

Bet īstu uguni pakulās Blaumanis iemet 1892. gada 28. janvārī, kad viņš, pats būdams jau Teātra komisijas loceklis, raksta avīzē «Zeitung für Stadt und Land»: «.. mēs skumīgi jautājam sev, kur tad ir tā mīlestība uz dzimto valodu, dzimto runu, par kuru arī latvieši prot tik jauki rakstīt un spriest, — vai tā ir teātra vadībai, kas nolēmusi uzvest šādu lugu, vai publikai, kura neiebilst pret uzvedumu. Jo tā taču ir

sen zināma patiesība, ka neviens mierīgu sirdi neļaus apmelot to, ko mīl, un par ko gan citu, ja ne par latviešu valodas apmelošanu, par apgrēcību pret tās garu jādēvē aizvakar latviešu teātrī izrādītās Tannenhofera lugas «Amērgavas Līze» tulkojums, kuru safabricejis Andrejs Lapskalns. Atļauja izrādīt lugu šādā tulkojumā liecina par vienaldzību, par necieņu pret valodu un dziļi sāpina ja ne ķēkšas un kučierus galerijā, tad tomēr lielu daļu latviešu teātra publikas, tās labāko daļu. Taisni šī publikas daļa taču apmeklē savu teātri tikai tur runātās valodas dēļ, jo nekas neliedz tai par to pašu rubli daudz pilnīgāk gandarīt savas mākslas alkas un izpriecu kāri. (..) Bet arī gadījumā, ja, pieņemsim, neviens nejostos aizskarts par latviešu valodu, ko kultivē Rīgas latviešu teātris, un ienākumi tādēļ nemazinātos, tomēr būtu jāpādomā par ļaunumu, kāds tiek nodarīts spīdzinātajai valodai, spriest nespējīgam klausītājam pierodot pie nepareizām formām.»

Saceļas jezga, kas nesaudzīgajam recenzentam maksā dažu rūgtu brīdi.

Ārons, izrādes vakarā Blaumanim līdzās sēdējis un droši vien kopā ar viņu par nejēdzībām pukojies, bija izteicies «Dienas Lapā» jau iepriekšējā dienā — 27. janvārī, pārmetot teātrim sliktu repertuāru, lugai neīstumu un «tik daudz ģermānismu, cik latviešu teātrī sen nav gadījies dzirdēt». Uzbrukumam acīmredzot izveidota vienota fronte. Tā paša datuma citas vācu avīzes «Rigaer Tageblatt» slejās lasām: «...mums liekas, latviešu teātra komisija pēdējā laikā pārāk aizraujas ar viduvējām lugām vēl jo viduvējākā tulkojumā... Ja jau izrāda tulkotas lugas, pirmām kārtām būtu jāgādā — un tā ir saprotama un taisnīga vēlēšanās — par tīru un pareizu valodu. (..) Tādēļ mēs esam spiesti izteikt Teātra komisijai pārmetumu par bezatbildīgu paviršību, ko tā pieļāvusi, pieņemdamā izrādīšanai lugu ar tik nepilnīgu valodu.»

28. janvāra «Dienas Lapas» ievadrakstā tiek citēts liels gabals no tai pašā dienā nodrukātās Blaumaņa kritikas. Tā kā «Dienas Lapa» ar «Baltijas Vēstnesi» atrodas mūžīgā karastāvoklī, tad raksta autors, protams, nepalaiž garām izdevību «iekost» pretiniekiem. «Baltijas Vēstneša» redaktors Bernhards Dīriķis taču reizē ir arī Teātra komisijas priekšsēdētājs... Un «Dienas Lapa» uzsver — ja pat vācu avīze sāk uztraukties par latviešu teātri, tad lieta ir nopietna. «Kad mēs to būtu teikuši, tad būtu tūlīt: partejība, ienaidi utt.» Jā, tieši tas, kā Blaumanis — Teātra komisijas loceklis — iedevis opozicionārās avīzes rokās tādu trumpi, satracina viņa kolēģus komisijā, un jau nākamajā dienā «Baltijas Vēstnesis» pār viņa galvu nogāž veselu šalti aizskarošu vārdu. Situācija ir patiesi kutelīga. Latviešu teātra komisijas loceklis

latviešu teātra kritizēšanai par savu tribīni izmantojis baltvācu presi. Tas ir lielisks pamats uzbrukt Blaumanim ne tikai kā kritiķim, nomelnojot viņu latviešu publikas acīs, bet aizskart arī rakstnieka cieņu.

Tomēr «svētajā» tautiskajā sašutumā kā ilens no maisa lien ārā dziļākais niknuma cēlonis: «Ka «Dienas Lapai», kurai, kā zināms, mūsu teātris ļoti pie sirds pieaudzis, tāds R. Bl. kga raksts bijis īsti pa prātam, tas pats no sevis saprotams; viņa tūliņ tam jo karsti pieķērās, lai arī no savas puses atkal varētu dot kādu spērienu mūsu teātrim un viņa vadībai.» Tik saķēzīta, kā pēc R. Bl. vārdiem būtu jādomā, tā valoda nemaz neesot. Bijuši tikai divi ģermānismi. «Ka arī teātra publika nebija vis vienis prātis ar R. Bl. kgu, to pierādīja tas apstāklis, ka viņa nesacēlās vis pret šāda gabala izrādi, bet turpretim aplaudēja ar tādu kaislu dedzību, kā mēs pie mūsu citkārt diezgan auksti iztu-rošās teātra publikas to gandrīz nekad nedabūjam redzēt.»

2. februārī Blaumanis, reizē aizstāvēdamies un uzbrukdams, raksta atbildi: «.. atstāju «Balt. Vēstn.» lasītāju ziņā izlemēt, vai maniētiem latviešiem manā literārajā darbībā izdevies atrast ko saprātīgu. Avīzei ar tādu stāvokli, kāds ir «Balt. Vēstn.», būtu jātur zem sava goda nodarboties ar tamlīdzīgiem personiskiem dzēlieniem. Tikpat nepiedienīgs ir norādījums raksta sākumā, ka mana gaušanās par latviešu teātri adresēta tieši vācu publikai. (..) vai minētajā norādījumā būtu ietverts pārmetums, es esot uzrunājis vācu publiku tādēļ, ka man nav bijis drosmes uzrunāt latviešus? Es esmu pārliecināts, neviens cilvēks, kas pazīst mani tuvāk, nešaubīsies, ka, rakstīdams kritiku latviešu avīzei, es izteiktu savu pārliecību tikpat atklāti, kā jau tiku to darījis. Manas simpātijas pret latviešu teātri nu reiz nepadarīs mani akiu un kurlu pret tā trūkumiem. Jā gan, šīs simpātijas, teiksim, pat ir tik nesaprātīgas, ka mana kritika, ja tā būtu rakstīta latviešu avīzei, izrādītos vēl skarbāka.» Jo attiecīgās lugas valoda nav latviešu literatūras cienīga.

Ne tikai konkrētajā, Amergavas Līzes izprovocētajā gadījumā, bet vispār 90. gadu sākumā ir izveidojies paradokss stāvoklis.

«Baltijas Vēstnesis» — sākotnējais tautiskās pašapziņas spodrinātājs, ievazātā ģermānisma nīdējs — tagad ir gatavs laist gar ausīm visus ģermānismus un melnu pataisīt par baltu, ja tas nāk par labu biedrības amata vīru goda spīdumam un maka biežumam. Bet «Zeitung für Stadt und Land» un «Rigaer Tageblatt» atvēl savas slejas latviešu nacionālās kultūras problēmu rakstiem, kuros «Baltijas Vēstneša» aprindām mēģina pierādīt to, par ko tām pašām savā laikā «sirdis tik karsti pukstēja».

Rīgas Latviešu biedrībai opozicionārā «Dienas Lapa», izsmiedama vārdu tautiskumu, sevišķi Jāņa Pliekšāna redakcijas laikā dara lielu tautiskuma nākotnes darbu ar Āronu Matīsa vadīto etnogrāfisko pielikumu, ar tautas sadzīves materiālu vākšanas propagandu.

Luterāņu mācītāju vāciskās Latviešu draugu biedrības preses orgāns «Latviešu Avīzes» vēl joprojām visu, kas stāv ārpus pazemīgas kristīgas dzīvošanas, bezierunu paklausības vietējiem kungiem un visaugstākajai valdībai, bargi pasludina par pazudinošu augstprātību un apgrēcību. Bet vāciskuma sludināšana vairs nav modē, tāpēc kažokam tiek veikti apmesta otra puse — un avīze sāk lišķīgi izdabāt carisma politikai, pat tās vistrakākajiem untumiem.

Krievu valodas ieviešana valsts iestādēs un skolās, vietējās aristokrātijas atstādināšana no daudziem amatiem vācu kungus bija iedzinusi spilēs. No vienas puses — latviešu pieaugošās nacionālās un ekonomiskās patstāvības spiediens, no otras — valsts vara. Latvieši rusifikācijas sākuma gados no jaunās politikas cerēja gūt sev labumu, bet līdzšinējiem neierobežotajiem vietējiem valdniekiem tā jau no paša sākuma lika trūkties. Kā turpmāk sabalansēt attiecības ar «augšām» un «apakšām»?

Aprindās, kas grupējās ap «Düna-Zeitung» — Blaumaņa jautru zobgalību un vēlāko dziļa naida objektu «Düna-tanti» —, tikko rodas kaut visniecīgākā iespēja kaitēt latviešu virzītājspēkiem, tā naida jūtas pret Krievijas valdību tiek pieklusinātas un meklēta kopēja valoda ar cara ierēdniecību. Avīzes redaktors — baltvācu kolonizācijas politikas vēsturnieks Dr. Serafīms par šo laiku ar cinisku varonību raksta: «Düna-Zeitung» ar visiem spēkiem ir cīnījies pret latviešu un igauņu mēra sajūtu zaudējušajiem plāniem, kas vērsti uz vācietības iznīdēšanu. (..) .. lai izbeigtos viņu postošais šovinisms, kas savu virsotni sasniedzis lozungā: «Latviju latviešiem».»¹

Turpretī avīzes «Zeitung für Stadt und Land» aprindas, kā arī citus saprātīgākos vāciešus latviešu tautas gara manifestācija, kas visās jomās kopš pirmajiem Dziesmu svētkiem augtin augusi augumā, beidzot piespiedusi atzīt acīm redzamo. Vēl 1874. un 1875. gadā, kad norisinājās asā polemika par latviešu tautas seno kultūras slāņu esamību, avīze solidarizējās ar noliedzējiem. Toties 1888. gadā, rakstot par trešajiem Dziesmu svētkiem, pretēji galējiem reakcionāriem — «Düna-Zeitung» un «Рижский вестник» — tā atzinīgi novērtē latviešu garīgo spēku.

¹ *Serafim E. Dr.* Aus der Arbeit eines baltischen Journalisten (1892 — 1910). — S. 109

Tagad kā šī spēka daļu Rihards Rics pieņem arī Rūdolfu Blaumanī. To liecina viņa pretinnākšana jaunajam dramatiķim, savā spiestuvē nodrukājot viņa pirmo lugu grāmatas, to pašu liecina arī aizstāvība pret «Baltijas Vēstneša» uzbrukumu, resp., redakcijas piezīme pie Blaumaņa atbildes raksta «Baltijas Vēstnesim»: «Persona, kurai mēs uzticējām veikt šo uzdevumu (Latviešu teātra izrāžu recenzēšanu — L. V.), bagātinājusi latviešu literatūru ar dažu vērtīgu sacerējumu, un, ja «Balt. Vēstn.» dēvē viņu par «kādu R. Bl.», tad tas ir diezgan smieklīgs cīņas veids. Mēs savuties R. Bl. kunga rakstos esam smēlušies pārliecību, ka pret latviešu literatūras devumu viņš izturas ne tikai ar simpātijām, kas izriet no viņa piederības latviešu tautībai, bet vienlaikus arī ar to objektivitāti, ko mēs sagaidām no sava korespondenta.»¹

Šī redakcijas piezīme rāda, ka Blaumanis ar savu talantu, taktu un godprātu rosinājis vāciešus viņa personā cienīt arī tautu.

Kaut arī 90. gadu sākumā pamatos jau ir noskaidrots un pierādīts, ka latviešiem ir savs stingrs pamats, uz kura veidot savu nacionālo kultūru, tomēr ļoti sāpīgs vēl joprojām ir jautājums par latviešu valodas iespējām. Latviešu inteliģence, sevišķi zinātnieki, taču savā starpā sarunājas un sarakstās vāciski, jo ir jomas, kurās, latviski runājot, patiešām jūtas izteiksmes grūtības. Šādā situācijā saglabāt un pilnveidot valodu, ticēt tās nākotnei, aizsargāt un kopt to kā pagaidām vēl augošu, nenobriedušu organismu — ir iestāšanās par tautas nākotni.

70. gadu polemikas noslēgumā A. Vēbers, konsekventi nostādamies Baumaņu Kārļa pusē, nonāca arī pie valodas nozīmes tautas garīgajā struktūrā, pie valodas saistības ar tautas esamību: «Kamēr vēl tauta runā savu valodu, tamēr viņa vēl pastāv, vēl ir tauta, lai viņa arī būtu uzvarēta un apspiesta no citas tautas. Bet, ja valdīdamai tautai izdodas apspiesto tautu atradināt no viņas valodas, tad šī mirst kā tauta, tad šī izzūd no zemes virsus. Tauta un valoda nava šķirama.»²

Tādējādi viss, ko Blaumanis dara latviešu valodas labā — gan kā kritiķis un polemizētājs, gan kā rakstnieks, kurš savos darbos sniedz latviešu valodas paraugstundas, — tas viss ieslēdzas lielajā tautas atmodas vēsturiskajā ķēdē. Un tā patiesi ir ne tikai kulturāla, bet arī politiska cīņa — jaunlatviešu pirmie pūliņi pierādīt latviešu valodas tiesības un iespējas, Kronvalda Ata valodas teorētiskā aizstāvība un praktiskā kuplināšana un visu to vīru centieni, kuri rosinājuši glābt un glābuši seno, folklorā iemiesoto valodu. Viņi ir iedzīvinājuši patiesību, ka

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1892. — 2. febr.

² Baltijas Vēstnesis. — 1875. — 16. apr.

valodas bagātība ir tautas garīgās pakāpes rādītājs, valodas tīrība — tautas pašapziņas mērs.

No pirmajām uguns kristībām Blaumanis var iziet gandarīts. Ir izkarots latviešu teātra prestižam un kopšanai ļoti nozīmīgs lēmums, kuru liktenis lēmis viņam pašrocīgi ieprotokolēt.

«1892. gada 10. februārī.

11) .. turpmāk katru lugu, kurai nelaba valoda, bet kas citādi atrasta par derīgu, dot kādam valodas pratējam priekš pārlabošanas.»

Valodas pratēja, resp., latviešu skatuves pirmā valodas konsultanta, nepieciešamības atzīšana vēl nenozīmē samierināšanos ar Blaumani, jo šī atzīšana taču izspiesta ar varu. Blaumaņa 2. februāra uzbrūkošais aizstāvēšanās raksts pret «Baltijas Vēstnesi» saniknojis komisijas kolēģus ne pa jokam. Pats protokolēdams, viņš mēģinājis neatstāt uz papīra tos vārdus, kas vēl papildus «Baltijas Vēstneša» «laipnībām» acīmredzot nolijuši pār viņa galvu.

Bet nekā. Nākamajā — 17. februāra sēdē Blaumanis spiests pats sevi pienaglot pie kauna staba. Ar viņa roku rakstīts: «1) Pagājušās sēdes protokols pieņemts par pareizu, izņemot 11. pantu, kuru komisija atrada par nepilnīgu, jo, sprieždama par valodas pārlabošanu, tā izsacīja nožēlošanu, ka minētajā punktā izteiktā kritika rakstīta iekš «Zeitung für Stadt und Land» no viena teātra komisijas locekļa par savu līdzbiedru darbošanos komisijā.» Protokola otrais punkts dod nojausmu par sēdes gaitas īsti dramatisku kāpinājumu. Pēc atkārtoti pārcilātā jautājuma par Teātra komisijas publisku apvainošanu «komisijas priekšnieks B. Dīriķa kungs paziņoja, ka tas atkāpjas no amata». Viņš pateicas par kopējo darbu, novēl sekmes. Šķiroties, godinādami viņu, visi pieceļas. Acīmredzot viņš aiziedams nolīcis uz galda savu brīvkarti ieejai Rīgas Latviešu teātri, jo 7. punktā ieprotokolēts: «Blaumanis rakstīs Dīriķim vēstuli ar lūgumu, lai viņš patur brīvkarti.»

Ne jau Blaumaņa dēļ Dīriķis atstāja savu posteni. Dzīves rūdītais vīrs savā mūžā bija pieredzējis ne to vien. Atkāpšanās notika slimības dēļ. Un tomēr šis notikums varēja krietni sagandēt jaunā izlecēja dūšu, likt viņam pamocīties sirdsapziņas pārmetumos. Kā jau teikts, pamatā viņš veco «pilāru» un viņa darbu dziļi cienīja.

Pēc nedaudz mēnešiem — augusta beigās, nepārrēdzamā pavadītāju pulkā stāvot pie Bernharda Dīriķa kapa, šī cieņas izjūta raisa nepatiku pret «Dienas Lapas» delegātu, kurš, nolikdams vainagu, saka atvadvārdus. Tas ir redaktors Jānis Pliekšāns. Un šī nepatika Blaumaņa dvēselē iesēžas uz gadiem.

Apveltīts ar tieksmi meklēt un atrast cilvēkus, kuriem nepieciešams

materiāls vai dvēselisks atbalsts, Blaumanis vēlējās pastiept draudzīgu roku Rainim, kad viņš bija kļuvis par trimdinieku. Bet iet pretī cilvēkam kā draugam Blaumanis spēja tikai tad, kad dvēselē neslēpjas nekādi rūgtuma pilieni pret šo cilvēku. Tāpēc viņam ar atklātu valodu vajadzēja izskatīt sevī sešus gadus nēsātās mieles. 1898. gada 3. septembrī Blaumanis rakstīja Rainim uz Slobodsku: «Es Jums teikšu, kas mani kavēja Jums agrāk tuvoties. Jūsu nesmalkā kārtā, kādā Jūs dažreiz polemizējāt vai pieļāvēt polemizēt, un tad — Jūsu runa pie Dīriķa kapa. Es to uzskatīju — līdz ar Jūsu visu apģērbu — als den Gipfel der Geschmacklosigkeit (kā bezgaumības kalngalu — L. V.).»

Ko gan tādu Rainis būtu varējis pateikt? Gandrīz visus ģimnāzijas gadus mitinājies Dīriķa ģimenē, tikpat kā otrai skolai izgājis cauri viņa grāmatu skapī un pārdotavā atrodamajām grāmatām un, beidzot, kļuvis par viņa kolēģi, kaut arī uzskatos atšķirīgu.

Virzienu, kādā varētu domāt, norāda «Dienas Lapas» nekrologs. Starp cildinošiem vārdiem par to smago un pirmsākumā nepateicīgo, pat riskanto darbu, kura iznākums toreiz, kad Dīriķis to uzvēla saviem pleciem, nepavisam nebija paredzams, starp goddevīgo uzrunu — Dīriķa tēvs — ir arī šādi teikumi:

«Viņš mācēja, neievērodams savu personu un personiskas domas, dot citām domām priekšroku savā laikrakstā. Bet, kur viņš bija no kādas lietas pārliecinājies, tur viņš ar lielu izturību un sparū apkaroja pretējas domas un nekas nevarēja grozīt viņa prātu. Ne vienu vien reizi viņš šī sava rakstura īpašības dēļ kavēja tur, kur viņš varēja veicināt.»¹

Jādomā, ka principiālas atšķirības starp avīzes nekrologu un tās redaktora runu nevarētu būt. Teikums, kas avīzē neuzkrītoši ieklūst pārējā tekstā, ne visai veiklā runātāja mutē izvērsts, pie svaiga kapa kopas varbūt arī varēja izklausīties nevietā. Un laikam ne Blaumanim vienam tā šķitis. Avīzēs starp sīki atreferētām citu delegātu runām atrodama tikai šāda lakoniska rindkopa: «No «Dienas Lapas» redakcijas puses uz nelaiķa kapa uzlika vainagu redaktors J. Pliekšāns.»

Pēc «Balss», «Baltijas Vēstneša» un «Letonijas» pārstāvjiem «Rīgas Latviešu teātra komisijas loceklis Rūd. Blaumanis dziļi aizgrābts runāja šādus vārdus: «Kā pateicības un cienīšanas pēdējo zīmi šo lauru vainagu R.L.B.T.K. sniedz Tev, dārgo Dīriķa tēv, — neaizmirstamo, kas Tu ilgu gadu kā viņas priekšnieks nepiekusis esi rūpējies par latviešu dramatiskās mākslas uzplaukšanu Rīgā. Tu zināji, cik svarīgu vietu šī mākslas iestāde ieņem mūsu tautas dzīvē, Tu arī zināji tik labi kā reti kāds cits, ar kādiem grūtumiem mūsu teātrim jācīnās, un izlietoji šī

¹ Dienas Lapa. — 1892. — 25. aug.

grūtā stāvokļa labošanai, teātra pacelšanai savus vīra spēkus, savas krietnās, daudzpusīgās gara dāvanas ar priekšzīmīgu enerģiju un apdomu. Paldies Tev, dārgo netaiķi, par Tavu sekmīgo darbošanos, paldies par Taviem pūliņiem, paldies par Tavu mīlestību, ar kādu Tu kā tēvs uz vienīgu bērnu allaž uz mūsu teātri esi raudzījies. Paldies un — ar Dievu! Dusi saldi tēvijas zemē, dusi viegli zem smilšu kopas, ko pušķo latviešu karstā pateicība un slacina latviešu asaras!»¹

Vai šī būtu tipiska kapa runa un Blaumanis liekuļotu? Nē. Bija pamats nesenajiem pārmetumiem Teātra komisijas vadībai un pamats atzīnībai. Arī pēc Dīriķa nāves turpinās asas domu un vārdu sadursmes starp Blaumani un viņa Teātra komisijas kolēģiem. Lēmums par lugu valodas kontrolēšanu nebūt nenozīmē to, ka nu jau viss būtu kārtībā. Ir protokolos pa atzīmei, ka daža luga nelabas valodas dēļ nav pieņemta, bet daža tāpat izsprūk cauri. Un atkal Blaumaņa kritiskas recenzijas, un atkal uzbrukumi viņam. Piemēram, 1893. gada 25. janvārī «Enbergs sūdz pret Blaumani par teātra kom. apvainošanu. Nolēma: Teātra komisija atrod, ka kritika avīzē «*Zeitung für Stadt und Land*» par «*Saticīgie radi*» ir sarakstīta zobgalīgā veidā un tādēļ nepareiza, sevišķi tādēļ, ka no teātra kom. locekļa.»

1893. gada 5. februārī Blaumanis vīpsnādams raksta Andrievam Niedram: «Ko domā: teātra komisijā jau atkal biju apsūdzēts. Un atkal dāmas — šoreiz «*Rugāju Trīnes*» — dēļ. Rugāju Trīne bij «*Zärtliche Verwandten*» (R. Benediksa komēdija «*Saticīgie radi*» — *L. V.*) ļoti nelabi pārtulkojuse, un es viņai to pārmetu, teikdams, daß sie eine wahre Trihne in der Kenntniß der lettischen Sprache sei und deshalb die Übersetzung zu einem trostlosen Stoppelfelde von Germanismen gemacht habe. (.. ka latviešu valodas zināšanās viņa ir īsta Trīne un tādēļ tulkojumu padarījusi par bezcerīgu ģermānismu rugaini — *L. V.*) «*Nosprieda*», ka kritika esot pareiza, bet ka pret viņas formu esot jāprotestē. Uz to es atbildēju, ka tā ir garšas lieta (labi pārtulkots *Geschmacksache!*), un — paliku komisijā. Ilgi jau tā kā tā viņai nepiederēšu.»

Jau 1892. gada rudenī Blaumaņa tiešā darbošanās Teātra komisijā bija pieklususi. Septembrī un oktobrī no piecām sēdēm viņš piedalījies tikai vienā. 29. oktobrī Vilis Plute ieprotokolējis, ka «Blaumanis slimības dēļ atsakās no rakstveža amata». Drīz pēc «Trīnes afēras» — 1893. gada 4. martā — viņš ievēlēts par teātra bibliotēkas pārzini.

Reizē ar Blaumaņa atstāšanos no rakstveža amata protokolos izbei-

¹ Baltijas Vēstnesis. — 1892. — 1. sept.

dzas krāsaini sadzīviskās ainiņas, kurās nereti spriktēt sprikt rakstītāja aizturēts smējiens. Var just, ka viņš ir krietni amizējies, ar humorista aci tverot lielas nopietnības augstumos paceltas sīkas padarīšanas. Bieži atplaisnī intonācija, kas pazīstama no Blaumaņa vēlākās humoristiski satīriskās dzejas vai stāsta «Mopsis jeb Nelaime Tērbatas ielā». Tas ir komisms, kas rodas no nesaderības starp necilo stāstījuma vielu un spilgti akcentētiem, it kā lielas nozīmības piesātinātiem detaļu tēlojumiem. Turklāt pēc «tragiskiem kāpinājumiem» pēkšņi seko visikdienišķākie atrisinājumi. Neparasti apjomīgās protokolu lappuses šķiet kā jaunā rakstnieka rokas iesildīšanas vingrinājumi. Piemēram, viens no biežo J. Dubura un H. Rodes-Ēbelinga konfliktu aprakstiem:

«1892. g. 16. martā.

7) Direktors sūdzēja par Duburu, ka tas lugas «Nemierīgi laiki» mēģinājumā nepieklājīgi pret viņu izturējies. Iemesls bijis niecīgs un šāds: Duburam vajadzējis kādā skatā noiet pa kreisai rokai. Bet, neievērojot to, ka šo skatu jau 2 reizes bijis mēģinājis, Duburs aizgājis pa vidu. Ēbelings piezīnējis, lai Duburs būtu uzmanīgāks, uz to Duburs atteicis, ka viņš šī skata vēl nemaz neesot mēģinājis. Kad nu Ēbelings pie tā palicis, ka esot gan mēģinājis, tad Duburs, dūri uz galda sīdams, tam pretojies, saukdams, ka neesot mēģinājis, tā ka Ēbelings bijis piespiests mēģinājumu uz vietas beigt. Uzdeva kā liecēnikus: Krūmu, Lankas, Tervetas, Zivert jkdzes un vēl citas. — Duburs, saukts priekšā, izskaidroja, ka nebijis agrākos mēģinājumos un tādēļ nezinājis, pa kurām durvīm jāiziet. Sanācis ar direktoru strīdū tādēļ, ka pēdējais apgalvojis, Duburs esot bijis agrākos mēģinājumos. Nesitis ar dūri uz galda, bet Ēbelings ar abām kājām sitis uz grīdas. — Tā kā jau minētie liecēnieki, priekšā saukti, lielākā vai mazākā mērā apstiprināja Ēbelinga sūdzību, it īpaši izteikdami, ka Duburs bijis agrākos mēģinājumos, sitis ar dūri uz galda un Ēbelingam pārāk dikti runājis pretī, tad komisija Duburam lika priekšā, lai tas pie direktora šī notikuma dēļ, citiem aktieriem klāt esot, atvainojas. Duburs atbildēja, ka to labprāt darīšot.»

Citā reizē sīki aprakstīts strīds starp aktieri Fuksu, kapelmeistaru un Rodi-Ēbelingu, jo Fuksam bijis jālien krātiņā, kuram aizlikuši redelles. Tās šim neesot ļāvušas sadzirdēt suflieri. «Šis bijis piedzēries un kļiedzis par redelēm: tās ir blēņas!» utt., utt.

Jā, pat skrivera ādā Blaumaņa dzīves tvērums ir — cilvēku attiecības darbībā.

Teātra komisijas laiks Blaumanim devis divas lugas — «Ļauno garu» un «Pazudušo dēlu».

Pirmo viņš iesniedzis 1891. gada 15. augustā un par izrādes tiesībām prasījis 100 rubļus. 16. septembrī «komisija nopirka no R. Blaumaņa par 75 rubļiem uz visiem laikiem priekš Rīgas Latviešu teātra skatuves izrādes tiesības uz viņa oriģināliugu «Ļaunais gars»». Pirmizrāde tiek saskaņota ar ārkārtēju notikumu — ar Rīgas Latviešu teātra piecsimto izrādi (1891. gada 5. decembrī).

Ļaunais gars — mantkāres gars, alkatības posta spēks. Tā ir Blaumaņa mūža tēma, ieskandēta jau pirmajā publicēšanas gadā ar Pupu-lakstu Reini stāstā «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu», turpināta arvien pieaugošā mākslinieciskā izvērsumā līdz tās augstākajai virsotnei — spožā miniatūrformā sapresētajai traģēdijai Lienas — Andra — Mālnieka trijstūrī. Bet lugā vēl morāle, kā Blaumanis pats vēlāk par līdzīgiem gadījumiem smējies, karājas kā striķītis pie desas. Šķiet, ka Ērgļu apkaimē pazīstamais skopulis «naudas Andžs» pārāk cieši hipnotizējis rakstnieku, neļaudams viņam pilnībā pārkāpt sliekšni, kas šķir mākslas patiesību no dzīves patiesības.

Arī citos aspektos «Ļaunais gars» nekādu jaunu, tik karsti ilgoto pavērsienu latviešu dramaturģijā neienes.

VII. «ESMU DZIMIS DRAMATIĶIS»

(«PAZUDUŠAIS DĒLS»)

1893. gada 7. novembris. Avīzes un afišas vēstī:

Pirmo reizi:

PAZUDUŠAIS DĒLS

Bēdu luga piecos cēlienos no Rūdolda Blaumaņa

Personas:

Roplainis	Dubura kgs
Krustiņš, viņa dēls	Direktors P. Ozoliņa kgs
Mīkus	Valdšmita kgs
Andžs } Roplainu kalpi	Vārnas kgs
Gusts }	Šveņķa kgs
Mīkus tēvs	Mierlauka kgs
Pūlišu Pauls, saimnieks	Freimaņa kgs
Iņķis, krodzenieks	Brigadera kgs
Roplainiete	Brigader-Maijas kdze
Ilze, Roplainu audžu meita	Akmentiņ jkdze
Līziņa, Roplainu kalpone	Lankas jkdze
Matilde, Iņķa meita	Vārnas-Skaidrit kdze
Aža, ārprātīga vecene	Gaudiņ-Rūmniek kdze

Notiek: Vidzemē, 1., 2., 3. un 5. cēliens Roplainos,
4. krogū pie Iņķa.

Laiks Tagadne.

Mūzika cēlienu starpās:

1. Uvertīra iz operas «Norma». Bellīni.

2. Puķu dziesma. Langes.
3. Fināls iz operas «Oberon». Vēbera.
4. Svētceļotāju koris iz operas «Tannhäuser». Vāgnera.
5. Adagio iz «Sonate pathétique». Bēthovena.

Režija: Direktora Pētera Ozoliņa kga.

Sākums pulksten 7 vakarā.

1. Talants, impulsi, pirmviela

«Sajūsmas pilnā pirmizrāde bij notikums latviešu drāmas vēsturē,» apliecina Aspazija.¹ Vēl vairāk. Tā ir mērogu maiņa. Principiāla, būtiska. Tāpat kā pirms četriem gadiem proza, tā tagad dramaturģija beidzot ir izrauta no iepriekšējā līmeņa pievilkšanas spēku gūsta, ievesta jaunā aplocē. Beidzot ir noticis lēciens no sliktāk vai labāk sacerētām spēlēm uz Eiropas līmeņa moderno dramatisko mākslu.

Kur meklējams Blaumaņa noslēpums? Nekāda sevišķa noslēpuma nav. Tāpat kā novelista gaitā, arī te jaunā autora atspēriena laukumi ir stipri līdzīgi.

Talants.

Neatlaidīga sevis uzpildīšana ar senās un visjaunākās pasaules dramaturģijas pieredzi, uzsūcot apziņā un zemapziņā — kā vajag.

Sev visapkārt, gan uz latviešu teātra skatuves, gan Teātra komisijai iesūtītajās lugās, redzot — kā nevajag.

Un visa izjustā un apjēgtā sabalansēšana ar cilvēces estētiskās domas gadsimtos veidotajām teorētiskajām atziņām.

* * *

Talants ir rada dzīvībai un mīlestībai. Tāpēc te daudz kā nepreparējama, neanalizējama un neformulējama.

Blaumanim starp talantu un mīlestību pastāv sevišķi cieša saistība. Dzīvē viņš dusmojas, pārmet, saprotoši piedod un atkal dusmojas. Viņš ir arī aizstāvis, bet vairāk tiesnesis. Mākslā (ja nerunājam par satīru) — gandrīz vienīgi aizstāvis.

Viņš cenšas iedziļināties visos apstākļos — gan iekšējos, gan ārējos, kas izraisījuši noteiktu rīcību, — un līdz asarām pārdzīvo, ja nevar savus garabērnus glābt no mākslas suverēno likumu nepielūdzamajiem spriedumiem. Šī absolūtās līdzī dzīvošanas izjūta, ko

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 67. lpp.

Blaumanis iepludinājis savos darbos, šī mīlestības sāpe, lepnums un prieks par saviem varoņiem ir viens no galvenajiem viņa literāro tēlu dzīvības noslēpumiem. Cilvēku, kuram cīņā starp gribu un postošu kaislību uzvar kaislība, viņš nenotiesā kā nelieti, bet gan žēlo kā nelaimīgo.» Ak, es esmu tik nelaimīgs, tik nelaimīgs!» visu likteņa biedru vārdā atzīstas Krustiņš. Krustiņš, Edgars (abi atkārtoti), Noliņš, Edžiņš, pusceļā palikušais Golo («Genoveva») un vēl citi, mākslinieciski ne tik spilgti, visi šie «pazudušie dēli» ir paņēmuši lielu daļu rakstnieka domu un sirds sāpju.

* * *

Brīdis, kad visneiedomāmākās detaļas no visdažādākajām apkārtnes, literatūras, personisko pārdzīvojumu un fantāzijas sfērām meklē cita citu, lai saslēgtos vienotā veselumā un haosu pārvērstu sistēmā, ir ilgstoša procesa spējš noslēgums, kurā svešai acij un prātam (lielā mērā arī paša radītāja prātam) nav lemts ielauzties.

Nepretendējot atklāt noveles «Pērkoņa negaiss» un lugas «Pazudušais dēls» literārās rūdas sijāšanas, skalošanas un kausēšanas slēptākās norises, tomēr var mēģināt pasekot, kādās izejvielās, kādos iežos talants, pavadīdams rakstnieku ik soli, varēja nojaust sev nepieciešamā tīrradņa esamību.

Tātd — iespējamo impulsu un pirmvielas neliela mozaika.

Kokneses muižas Jirgensonu Pēteris. Un cik vēl bez viņa nav redzēts starp dzīves maldugunīm klīstošu jaunekļu!

«Balss» un «Dienas Lapa» 1886. un 1887. gadā bieži raksta par to, ka dzeršanas posts vērsas plašumā. Krogi taču domāti kā cilvēku atpūtas vietas — viesnīcas! Tur jābūt istabām, kur paēst, pārgulēt, stadulai, kur zirgus iebraukt. Bet arvien vairāk krogi pārvēršas par dzeršanas un kāršu spēles vietām, un nogurušam ceļiniekam nav kur galvu nolikt.

80. gadu vidū Ērgļos bieži rīkotas māju balles jeb klubas. Noveles pirmiespiedumā autors šim vārdam zemsvītras piezīmē devis paskaidrojumu: «.. danču vakari, kas no ikkatra lēti izrikojami, kam telpas priekš riņķošanas un kam muzikanti. Ielūgtajiem — var arī iet nelūgts — nekas netiek pasniegts. Klubi ir divējādi: sausi un slapji; pēdējie top gandrīz tikai krogos izriekti.»

Nepārtraukti avīzēs nāk ziņojumi par zādzībām, sevišķi no Ērgļiem un Ērgļu apgabala.

Braku kaimiņam Pakšēnu saimniekam no ganībām nozagts trīs gadus vecs kumeljš.

Kādā citā reizē Ērgļu tirgū «par zirgu zagļiem sakarsušie ļaudis gāzās kā ūdens viļņi zirgu zagļam virsū, kliegdami: Sitat zirgu zagli! u. t. pr. Zagļa vedēji un vietīgā policeja strādāja ar visiem spēkiem, lai sakarsušie ļaudis nenasistu zirgu zagli, bet velti. Pa simtam ļaudis stājās ceļa priekšā un dauzīja zagli no visām pusēm. Arī vietīgais pagasta vecākais burzā savu daļu esot dabūjis no tiem sitieniem, kuri gājuši zagļam garām. Tikai tad, kad zaglis bij ļabu daļu sitienu dabūjis, sakarsušie ļaudis sāka izklist un vedēji varēja tuvoties «drošai vietai». — Saprotams, ka zagļa galva bij visvairāk sitienu dabūjusi; viena auss esot pusē aizplēsta.»¹

(Pāris mēnešus pēc avīzes ziņas Blaumanis uzraksta stāstu «Viņa ceļi», kurā kulminācija ir aina ar asinīs sadauzīto zirgu zagli — aklā tēva paklīdušo dēlu. Novelē «Pērkoņa negaiss» zirgu zagļi darbojas pārējo notikumu fonā, bet lugā zagļu Jurkas tēva attieksme pret dēlu funkcionē kā fināla sagatavotājmotīvs.)

«No Ērgļiem. 24. augusta otrā stundā vietīgo mācītāju A. Zantes kgu iztraucējis no miega kāds pārdrošs zaglis, kurš, logu atlauzis, bijis ietaustījies pa tumsu līdz viņa guļamistabai. Nelaikā troksni izdzirdis, mācītājs tūlī domājis, ka kāds nelūgts viesis, «nakts putns» atronoties viņa tuvumā, tādēļ klusiņām apdrošinājies, uztaisījis uguni, paņēmis revolveru un attaisījis durvis, aiz kurām cerējis «melno viesu» atrast; tā arī bijis. No iztraucējuma un uguns gaismas pārsteigts, «viesis» ņēmis zaķa pastalas un devies brīvākās telpās, nekā nenozaudzis un turklāt vēl savu atspaidu, savādu ceļa spieķi, pie izlauztā loga aiz sētas aizmirs-dams.»²

Zagļi kļuvuši tik nešpetni, ka pieguļā nogriezuši visiem zirgiem astes. Kāpēc puiši kārtīgi neuzrauga?

1888. gadā iznāk P. Rozegera romāns «Jēkabs pēdējais» — par kapitāla nežēlīgo, neatturamo spiedienu uz zemniekiem. Līdz ar jaunajām ekonomiskajām attiecībām strauji mainās līdz šim pastāvošo vērtību un normu izpratne. Sāk ļodzīties arī patriarhālās morāles stingrie balsti. Bet vecais Jēkabs no redzes loka neizlaiž pat savu kalpu un kalpoņu intīmās attiecības. Šādu patriarhu netrūkst arī Ērgļu apkaimē.

Un turpat Ērgļos ir «daudzu avižu korespondents» Skabarga. Un avīzes pludo no dzejnieku pseidonīmiem, kuri savā «daiļskanībā» neatpaliek ne no Pienulišu Panuliša, ne Bangputerona.

¹ Balss. — 1887. — 13. maijā.

² Turpat. — 1886. — 10. sept.

Uz Ērgļu un Ogres pagasta robežām atrodas apdzīvota vieta Rop-laiņi. Rakstnieka tēvabrālim un brālēnam ir vārdā Krustiņš. Teātra komisija slēdz līgumu par biļešu pārdošanu ar grāmatlīgumtāju Rempī. (Iņķis par abiem lopu kupčiem: «Rauda un Rempis piebraukuši.»)

1886. gada vasarā Ērgļu apkārtnē bijis tik neparasts pērkona ne-gaiss, kādu pat veci ļaudis sakās reti pieredzējuši.

Ārkārtīgi spaidīgi laiki naudas ziņā, dažam saimniekam nav naudas, ar ko kalpiem algas maksāt, daži nonāk zem āmura. Kuri citīgāki, mēģina kaut kā tikt cauri ar peļņā iešanu.

Jau kopš Rūdolfā zēna gadiem Matīss Blaumanis veselām nedēļām braukājis apkārt dažādās godībās par pavāru. Tēvs maz redzējis dēlu, un audzināšana bijusi mātes rokās.

Blaumaņa lokalizētajā lūgā «Mūsu dakteris» pamatkonfliktu veido tas ļaunums, kādu nodara vecāki, uzspiežot savu gribu dēla dzīves ceļa izvēlei. Pauļa Zvaigznes vecāki, galvenokārt māte, nerēķinoties ar to, ka dēlu vilina tālo jūru nedrošība, nodrošinātas nākotnes vārdā liek viņam mācīties par dakteri, izraisot jaunekli dziļu iekšēju pretestību. Paulis Tērbatā vairāk uzdzīvo nekā mācās, un viņu padzen no augstskolas. Mājās atgriežas nevis vecāku iedomātais diplomētais dakteris, bet viltus dakteris, kurš piedevām vēl iekritis parādos par 2000 rubļiem. Fricis, pats nebūdam labāks, palīdz slēpt drauga melus. Viss nāk gaismā, kad naudas aizdevējs parāda tēvam dēla parakstītos vekseļus. Seko tēva bardzība, dēla vainas apzināšanās un pazemīga nolūgšanās. Tēvs liek Paulim iet uz kuģa par matrozi pelnīt izšķērdēto naudu.

Pretstatā abiem draugiem tēlots atslēdznieka mācekļis Juris — asprātīgs nebēdnieks, kurš lasa un mācās, ko pašam sirds kāro. (Loka-lizējumā viņš runā ērgļeniešu izloksnē.)

Atgriežas Paulis. Viņš izglābis no grimstoša kuģa kādu dārgu lāditi. Tāpēc pateicīgā firma pieņēmusi viņu par veikala vadītāju. Zvaigzne saka: pazudušais dēls pārnāk tēva mājā, dzīve viņu izdakterējusi, un viņš tapis par krietnu cilvēku. (Tāpat neklātienē noticis ar Frici.) Abi sastop savas iemīlotās meitenes, kuras viņus gaidījušas. Dēls krit pie vecāku kājām. Apoteoze.

Lugas galveno morāli pauž replikas sarunā par Pauli: «Kas viņu spieda uz to, ko viņš negribēja? Kas viņam neļāva palikt par jūrnīku? Vecāku augstprātība! (..)»

Apvaicāties pie sava dēla un, ja viņš negrib studierēt, tad ļauj tam palikt, par ko tas grib, neklausoties, ko māte saka. (..) Nav labi bērnus ar varu uz kaut ko spiest, ticat man.»¹

¹ LAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, R. Blaumaņa fonds, 12. glabāš. vien.

Vai Blaumanis būtu lokalizējis šo lugu tikai tāpēc, ka Vācijā tā pulcē pilnas zāles sajusminātu skatītāju? Kāpēc viņš pēc pāris gadiem atgriezies pie vēl sāpīgākām, vēl traģiskākām mātes un dēla attiecībām, it kā izspēlēdams atkal jaunu variāciju par urdošu tēmu?

Ja Braku mamma dēla lasītāri nav uzskatījusi par atbalstāmu, tad rakstniecība, teātra būšanas un izglītošanās šai virzienā viņai varēja šķist vēl apšaubāmāka lieta nekā Pauļa mātei jūrā braukšana. Ja māte būtu atzinusi Rūdolda agrīnās tieksmes un ar sev piemītošu enerģiju veicinājusi to piepildīšanu, tad diezin vai viņam vēlāk būtu atkal un atkal jāsūkstās par izglītības nepietiekamību un visu mūžu jānokaujas ar šo nomācošo apziņu.

Atkārtoti sacelties pret mātes gribu un doties uz ģimnāziju vai patstāvīgi sagatavoties studijām — uz šādiem konfliktiem jaunais Blaumanis nav bijis spējīgs. «Stingrs cilvēks izkuļas visiem apstākļiem cauri, pavājš turpretim sasniedz tikai labos apstākļos kaut ko ievērojamāku. Mani apstākļi, p. p., priekš manas dabas bijuši mazliet par sliktiem, cits, cietāks cilvēks, tajos būtu izdarījis lielas lietas,» Blaumanis raksta K. Štrālam 1903. gada 8. februārī.

Un vēl māte un dēls.

Mīļotā un cienītā Čārlza Dikensa romānā «Dāvids Koperfilds» Roza Dārtla afektā kliedz izlaidīgā Stīforta mātei sejā: «Vaidiet par to, ka esat viņu izaudzinājusi, vaidiet par to, ka esat viņu samaitājusi... (..) Jūs viņu no pirmā soļa audzinājāt par to, kāds viņš arī kļuva, un aizkavējāt viņu kļūt tādām, kādam tam vajadzēja būt! Vai tagad esat atalgota par visiem jūsu pūliņu gadiem?»

Un Juris Neikens un viņa pēcteči. Ar tēmu par personības formēšanos, resp., deformēšanos, audzināšanas ietekmē savu mūžu uzsāka latviešu oriģinālstāsts. «Bāris» ar mātes rosināto un atbalstīto Pēciša «personības izpausmi» sākumā («Pieniņa negribu! Siļķīti gribu! Ceptu gribu! Zaļas negribu!») un tā paša Pētera žēlabaino vaimanāšanu beigās («Ak, es pazudis dēls, es pazudis dēls!») nepalika bez sekotājiem: «Pazudušais dēls» līdz Blaumaņa lugai jau bija kļuvis par virsrakstu un tēmu gan Apsīšu Jēkaba tēlojumam, gan Māteru Jura stāstam. (Pēdējam gan citādā pavērsienā — galvenais varonis — students — sava tēva un savas tautības noliedzējs.)

Katram skolasbērnam ir zināms Jaunās derības sižets par pazudušo dēlu, tāpat bieži pieminēts tiek gaiļa dziesmas motīvs.

Bībeles leģendu par Absaloma sacelšanos pret tēvu — ķēniņu Dāvidu — Vecais Stenders iekļāvis bībelstāstu krājumā, kura atkārtotie izdevumi ir bijusi mācību grāmata apmēram simt gadu. Vēl Blaumaņa

laikā ļoti populārs ir pantiņš «Nākat, bērni, šurp ar bariem», kurš ir nobeigums un morāles kopsavilkums stāstam par nepaklausīgo dēlu Absalomu. Lugā tas ievada piekto cēlienu, respektīvi, katastrofu.

Aiz šīm naivajām rindiņām slēpjas mums vairs neuztveramas, taču tolaik katram skaidras asociācijas par tēva un dēla traģiskajām attiecībām. Tēvs sūta karaspēku pret dēla vadītajiem dumpiniekiem, tomēr pietiekdam: «Taupait to puisi Absalomu!» Jāšus bēgdams, Absaloms ar saviem kuplajiem matiem ieķeras koka zaros, un kāds virsnieks, nepaklausīdams ķēniņa pavēlei, viņu nodur. Uzzinājis par paša izraisīto dēla nāvi, Dāvids «žēlojās kliegdams un brēkdams: «Ak, mans dēls Absaloms, kaut es tavā vietā būtu nomiris, ak, Absalom, mans dēls! mans dēls!»¹»

Un tā tālāk un tamlīdzīgi... No šāda, faktiski vēl daudz trakāka jūklā Blaumanis izveido lugu. Tieši šai dzīves jūklī viņš savai tēmai meklē un atrod miesu un asinis.

2. Tēlu sistēma

Pēc Gētes atziņas, «rakstīt teātrim ir īpatnējs darbs; un, kurš to nepazīst caur un cauri, lai no tā atsakās. Ikviens domā, ka interesants sižets būs interesants arī uz skatuves; bet — nekas tamlīdzīgs! (..) Rakstīšana teātrim ir amats, kas jāpārvalda un prasa talanta dotības. Tie abi kopā ir reti sastopami, un, kad tie nav apvienojušies, tad grūti kaut ko labu radīt.»²

Blaumanis nav pārliecināti paļāvies tikai uz talantu, bet tiešām cītīgi mācījies amatu. Viņš allaž oponentis tiem, kuri domājas stāvam pāri visām likumībām, un tās ievērot mudinājis arī savus literāros audzēdēlus: «Bet lūkojot nu ievērot, ko Jums par lugas tehnikas galveno lietu sacīju: cīņas vajaga. Luga iesākas, kad cīņa iesākas, un tā beidzas, kad cīņa beidzas. Lugas kodolam arvien vajaga būt: kas uzvarēs? Tā raksta tas vīrs tai grāmatā, un viņam taisnība.»³

Tas vīrs ir Freitāgs, tā grāmata — «Drāmas tehnika».⁴

¹ Stenders G. F. Maza bībele. — Jelgava, 1864. — 166. — 172. lpp.

² Eckermann J. P. Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens. Leipzig, [1884], Bnd. 2, S. 41.

³ Vēstule K. Štrālam 1904. g. 6. nov.

⁴ Skolotāji un paraugi ar G. Freitāga grāmatas starpniecību Blaumanim bijuši sekojoši: Aishila «Saistītais Prometejs», Eiripīda «Ifigenija Tauridā», «Hekabe», «Andromaha» u. c., Sofokla «Antigone», «Ķēniņš Oidips», «Oidips Kolonnā», «Elektra» u. c., Šekspīra jau pieminētās lugas, Šillera «Mīla un viltus», «Marija Stjuarte», «Vilhelms Tels», «Don Karloss», «Vallenšteins» u. c. Gētes «Torkvato Taso», «Klavigo», «Ifigenija», «Egmonts», «Fausts», Lesīnga «Emīlija Galoti», «Nātans Gudrais», «Zāra Sampsons».

Priekšvārdā autors uzsver, ka šī grāmata dramaturģijas iesācējiem var kļūt vienīgi par zināma veida ceļa rādītāju. Bez talanta, pēc norādījumiem uzrakstīta «pareiza» luga būs tikai nedzīva konstrukcija. Un rakstnieka talantīgumu vai netalantīgumu pirmkārt atklāj viņa veidotie raksturi un to savstarpējo attiecību jēga.

Par Blaumaņa spēju radīt patiesus, spilgtus un mākslinieciski autonomus raksturus, kuru vēlmes un rīcība dabiski iekļaujas autora izpratajā sižetiskajā veidnē, runāts un rakstīts ļoti, ļoti daudz. 1902. gadā viņš pats bargi kritizēja pirms divpadsmit gadiem lokalizēto «Mūsu dakteri»: «Tagad, kur vairāk un vairāk pierenam pie stingri pēc dabas zīmētām figūrām, šie pie rakstāmā galda izdomātie cilvēki (paspīrojums mans — L. V.) par daudz klaji izteic savu nolūku...»¹

Tomēr interesanti vēlreiz atgriezties pie šīs lugas, jo tās salīdzinājums ar «Pazudušo dēlu» uzskatāmi atklāj gan Blaumaņa dramatiķa talantu, gan amata prasmi personu savstarpējo attiecību izkārtotā, t.i., līdzsvarotas un vienlaikus maksimāli nospriegotas sistēmas radīšanā.

«Mūsu dakteri» galvenā persona pēc 2. cēliena pazūd no skatītāju redzes loka, lai ierastos pēdējā cēlienā uz galavārdu. Krustiņam ļauts tikai rets atelpas brīdis. Pat pašam neesot uz skatuves, viņš paliek tā ass, ap kuru centrējas visa darbība. Lokalizētajā lugā eksistē ar galvenajiem varoņiem nesaistītas vai vāji saistītas personas, kas publikas atsaucības izraisīšanai aizķer dažu labu aktualitāti, izsaka pa dzīves gudrībai un pamācībai, uztur mīlestības inītrigu, zināmu komismu, arī dziedāšanu un dancošanu.

Rakstot «Pazudušo dēlu», Blaumanis jau ir apguvis mācību, ka tēlu savstarpējās attiecības jāveido tā, lai galvenā varoņa rīcība iekustinātu vērā ņemamus pretpēkus, ka šīs sadursmes jāapvieno noteiktā sistēmā, ka jāatmet viss nejaušais un jāpastiprina tie momenti, kuri var saasināt cīņu.

Apbrīnojami precīzi «Pazudušā dēla» autors atradis «Mūsu dakteri» konflikta pavediena brīvi atstātos galus, mācījies, kā nevajag, un savā lugā rīkojies tieši otrādi. Kur vācu autoriem dramatisks spriegums, tikko kā iezīmējies, jau izčākst, tur Blaumanim līdzīgu situāciju sadurē tas tikai īsteni sākas. Piemēram, tēvam neatklāto Krustiņa parādu Blaumanis visu laiku šupo pār varoņa galvu kā Damokla zobenu, un tā draudīgā ēna savēlķ arvien ciešākos mezglos Krustiņa attiecības ar citiem cilvēkiem (novelē mazāk, lugā īpaši spēcīgi). Treptovs un Hermans, ļaujot tēvam jau agri un bez dēla līdzdalības atklāt viņa

¹ Pēterburgas Avīzes. — 1902. — 5. maijā.

smago noslēpumu, izārda cilvēku attiecību iespējamo samezģiojumu, vēl pat īsti cilpā nesametušos.

Piedevām galvenajam varonim tiek noņemta jebkura psiholoģiska slodze, jo viņam, fakta priekšā nostādītam, iekšēji ne par ko nav jāizšķiras, tikai padevīgi jāsaņem tēva uzliktais sods. Bet katrā, pat visnecīgākajā izvēlē slēpjas iekšējs dramatisms, jo, izšķiroties par kaut ko vienu, ir jāatsakās no kaut kā cita. Pieņemtais lēmums organizē visu turpmāko darbību.

Tā tas notiek «Pazudušajā dēlā», tā par izvēles situācijas nepieciešamību Blaumanis runā arī teorētiskos pārspriedumos. «Jūs sastopiet, p. p., kādu raksturu, kas Jūs savas savādības dēļ kairina uz attēlošanu. Nemiet šo karakteri un ieliekat to interesantā sarežģījumā, kuru Jūs paši izdomājat. Un tad tēlojat šo cilvēku, kā tas izturētos šos Jūsu radītos apstākļos. Jūs pazīstiet skopu veci. Izdomājat situāciju, kur tam nākas ciest lielu kaunu vai maksāt daudz naudas. Iznāks interesanta cīņa. Jūs ziniet māti, kas ļoti mīlo savus divus dēlus: ielieciet šo mātes sirdi spailēs. Radiet apstākļus, kuros mātei jāzaudē viens dēls, un lieciet viņai nežēlīgo lēmumu uz pleciem, ka tai pašai jāizšķiras priekš viena mīlota dēla nāves un priekš otra mīlota bērna dzīvības.»¹

* * *

Krustiņš. Salīdzinājumā ar 1887. gada noveles varoni 1893. gada Krustiņa iekšējais dramatisms ir daudzkārt pieaudzis. Novelē tā ir viena ieplaiksnījusies uguns mēlīte, lugā — visu ugunsкура krāvēnu aptveroša liesma.

Novelē Krustiņa šaubas autors tēlo tikai divās vietās, pirmajā gadījumā turklāt neizvērsti, vairāk stāstot: «Gan reizu reizēm brīdinoša balss pacēlās viņa krūtīs, kas runāja: «Tu nedari pareizi, tēvu tā mānīdams,».. bet tad viņš atkal drīzi apmierinājās...» Un vēl viens iekšējais monologs: «Viņš nebija klausījies tēvā, bij to visādi mānījis... apmelojis... apzadzis... Kā vēl trūka?... «Nokaut, nokaut tev viņa vien vēl vajaga, nokaut...» kāda balss likās klieudzot. Krustiņš drebēja kā apšu lapa. Nē... zaglis viņš negribēja būt... Lai notika kas notikdams, nauda skapi bij jāatliek atpakaļ...»

Lugā Krustiņš viss — no sākuma līdz beigām — ir viens vienīgs pretrunu mudžeklis.

¹ Vēstule L. Laicenam 1904. g. 17. okt.

Tāpat kā Raudupietes, arī Krustiņa bojāejas cēlonis meklējams viņā pašā. Tāds viņš ir, un citāds viņš nevar būt. Tagad vairs ne. Bet agrāk?

Blaumanis ir pārliecināts: katrā cilvēkā ielikta sākotne gan labajam, gan ļaunajam; ja laikus netiek nomākts ļaunais un kopts labais, tad vēlāk ar prāta spēku vien raksturs sevi vairs nespēj lauzt. «Ārā pakalnē stāv veca, lika egle: ej, izliec to taisnu!» saka Krustiņš.

Lugā vairākkārt doti tiešāki vai netiešāki norādījumi uz Krustiņa apslēptajiem, neizveidotajiem pozitīvā iedīgļiem. Bet virsējā slānī saskatāmā jaunekļa vieglprātība it kā aizsedz dziļākās nianšes. Kaut vai viens piemērs.

Jaunais laikmets, kas neatvairāmi spiežas iekšā patriarhālajā lauku sētā, dāvā personībai līdz tam nepieredzētas izvēles iespējas un tiesības. Bet Krustiņam laikam gan neviens nekad nav prasījis, kāda būtu viņa izvēle. Vienīgais mantinieks — gribi vai negribi, saņem to, ko tev gatavo vecāki. Var jau būt, ka viņš tepat, zemē un mājā, ieliktu savus spēkus un dotības, ja nejustos tēva, respektīvi, īstā saimnieka, nemitīgā aizbildniecībā. (Tipiska parādība, kas citā variantā vēlāk risināta «Indrānos».) Iniciatīvas Krustiņam netrūkst. Roplainis pēc prombūtnes mēnešiem atzīst: «Labi, dēls, labi, man vēlreiz jāsaka. Esi daudz izdevis, bet esi arī gādājis, ka atkal kaut kas ienāk.»

Bet viss jau ir sarežģījies tiktāl, ka līdz ar rakstnieku, līdz ar Krustiņu nonākam pie jautājuma, kurš atver lugas traģisko ideju: «Kādēļ ar neizdevušos dzīvi nevar darīt tāpat kā ar neizdevušos cimdus: izārdīt un adīt no jauna...» Blaumanis uzskata, ka patiešām nevar, jo dzīves adījumā katrs valdziņš ir pārāk ciešā saistījumā cits ar citu.

Mākslas darbā šo saistījumu realizē noteiktā sistēmā iekļautas tēlu savstarpējās attiecības. Freitāgs nopietni brīdina jaunos autorus lugās ievērot spēku samēru. Tas nozīmē — tiem spēkiem, kas darbojas par labu varonim, jābūt sabalansētiem ar pretspēkiem. Tikai tad var būt līdzvērtīga, tātad spraiga cīņa. Pārspilējot vienu vai otru no tiem, cīņas spriegums samazinās, jo: ja pretspēkiem dota pārāk liela vieta, tad — vai nu varoņa bojāeja paredzama jau priekšlaicīgi, vai arī, gūstot uzvaru viens pret visiem, viņš atgādina dievišķi nevainojamu būtni, un tas jau ietiecas fantastikas jomā. Ja pretspēki ir vāji, tad varonim nav īsti ko darīt un kur atklāties — un tātad nav arī dramatiskas darbības. (Novelē pretspēku ir daudz mazāk, galvenā cīņa risinās starp Krustiņa tieksmēm un tēvu.)

Neviens cits darbs tik labi kā «Pazudušais dēls» neparāda jaunā dramatiķa cenšanos šo spēku izkārtošanas noteikumu ievērot un vien-

laikus viņa spilgto talantu šim precīzi prātā izvērstajam skeletam dot dzīvu miesu un karstu sirdi. Tāpēc aiz personām, kam lugā katrai ir sava šķietami dabiska vieta, nemaz nav tik viegli ieraudzīt citīgā Freitāga mācekļa «salto aprēķinu».

Tātad — spēku sadale lugas tēlu sistēmā.

Pirmkārt. Tēvs un māte.

Viņi jau no tāliem pirmslugas laikiem nes līdzīgu savu traģisko vainu pret dēlu. Tēvs, ārpus mājas naudu pelnīdams (sabiedriski ekonomiskais faktors — māju iepirkšanas drudzis), nav veltījis pietiekamu vērību dēla audzināšanai, uzskatīdams, ka svarīgākais ir materiāli nodrošināt savu un dēla nākotni. Tāpēc viņa palīdzība Krustiņam dzīves ētiskā pamata likšanā bijusi tikai fragmentāra. Visbriesmīgākais paradokss, ka galvenais tēva un Krustiņa pretpēks ir māte. Viņas ačgārnā loma dēla liktenī lugā iezīmējas jau kopš pirmā cēliena. Ārēji — pilnīgākā labvēlība, faktiski — uz bezdibeni virzīšana. Uz šo subjektīvā un objektīvā neatbilstību arī būvēta lugas kulminācija, kurā ar istu traģēdijas vērienu atklājas mātes nelabojamā vaina pret dēlu. Šī aina ir liecība augstas klases dramatiķa talantam un tehnikai. Lugas slidenāko vietu, kur draudējušas vislielākās briesmas iekrist moralizējošu patiesību deklarēšanā, autors ir spējis iemiesot dzīvās, mīlzu traģisma piesātinātās cilvēciskās attiecībās.

«Māte. Dievs ir mans liecnieks, ka no tevis esmu gribējuse izaudzināt krietnu cilvēku! Ar to cerību priekš tevis esmu skrējuse un plēsusēs, un miega negulējuse. Ar to cerību kumosu no savas mutes esmu atrāvuse un tev devuse, ar to cerību vadājuse tevi pa skolām! Viss tas bijis par velti! No bērnu dienām līdz šim pēdīgam brīžam tu manu mīlestību esi turējis par kājminām!

Krustiņš (viņu pārtraukdams). Tavu mīlestību? Kad tu mani esi mīlējuse? Vai tā bij mīlestība, ka tu muļķa bērnam ļāvi darīt, ko viņš gribēja, vai mīlestība, ka neprašas jaunekļa palaidnības aizstāvēji? Vai tā bij mīlestība, kas sirdi, kura šē reiz pukstēja, pārvērtā par akmeni?

Māte. Tu domā attaisnoties un parādi visu savu nekrietnību, tu nekrietnais, nepateicīgais cilvēks!

Krustiņš. Tāds, kā šē stāvu, par tādu tu mani esi padarījuse. Es sajūtu par to tādu pateicību, kāda tev pienākas: māt, es tevi ienīstu!»

Skatītājiem pavērtajā laika nogrieznī darbību virzītāji spēki jau pārgrupējušies tādējādi, ka viss, kas noticis iepriekš, tagad fokusējas Krustiņā, jo viņam jāuzņemas morāla atbildība par saviem nodarījumiem neatkarīgi no tā, cik smaga vaina kādam bijusi pret viņu.

Krustiņa un vecā Roplaina attiecībās autors ietvēris visnežēlīgāko dzīves paradoksu. Krustiņa glēvulība, nespēja atzities un uzņemties atbildību par pārkāpumu ir tikai virsējais segums. Dziļākais slānis, būtībā šīs glēvulības pastiprinātājs, ir pats labākais, kas vispār atrodams šī nelaimīgā jaunekļa dvēselē, bet kas noteiktajā situācijā kļūst par viņa galīgo pazudinātāju. Tā ir mīlestība pret tēvu.

Dziļa un sāpoši patiesa. Un tāpēc parāda summas atklāšanu kavē ne tikai glēvulība, bet arī izmisīgais žēlums pret tēvu, kurš būs galvenais cietējs. Viņš tiks ne vien materiāli, bet Inča priekšā arī morāli iznīcināts.

Apstākļu motivācijā visi «par» un «pret» ir tik meistarīgi sabalansēti, ka, iedomājoties sevi šādā situācijā, ar prātu jau katram skaidrs, kā būtu jārikojas, bet... emocionālo barjeru šai vienīgajai pareizai rīcībai autors uzcēlis tik augstu, ka savam varonim pilnīgi nodrošinājis līdzdzīvošanu un līdzjūtību — galveno katarses izraisītāju traģēdijas beigās.

Blaumanis esot sāpēs raudājis, vezdams Krustiņu pretī nāvei. Bet ne mazāk žēl viņam bijis Roplaina. Blaumanis nu reiz ir tas rakstnieks, kurš lasītājam, skatītājam nenotverami smalki un tieši tāpēc tik iedarbīgi uzspiež savu emocionālo attieksmi. Lugas finālā, žēlojot Krustiņu, mēs tāpat un varbūt vēl vairāk žēlojam viņa nonāvētāju. Tieši tāpēc, ka viņam vēl būs jādzīvo. Jādzīvo, pazaudējušam visu, kālabad līdz šim dzīvojis un domājis turpmāk dzīvot. Ar tēva mīlestībai un mūža jēgai diametrāli pretējo, tomēr **apzināto** rīcību Roplainis salauž savu dvēseli divās vairs nekad nesavienojamās daļās, tādējādi paceļoties traģiska tēla dimensijās.

Vēl augstāku dramatiskās izteiksmes meistarību nekā mātes lāsta skatā Blaumanis sasniedzis Roplaina pēdējos vārdos. Tie ir tikai divi. Bet katrā no tiem ietilpināta vesela traģēdija.

«Nošāvu...» (Es nogalināju pats savu dēlu.)

«..zagli...» (Mans dēls ir zaglis...) (Ak, vai mēs šodien maz vairs spējam novērtēt, kas tā ir par morālu katastrofu!)

Novelē Roplainis nezina, uz ko viņš šauj, un dažkārt dēla nepazīšana tiek piedēvēta arī lugas variantam. Bet šādu varbūtību izslēdz, pirmkārt, priekšpēdējā Roplainim dotā remarka («Ienāk ātri ar pistoli rokā. Ierauga skapi vaļā un Krustiņu logā. Iekliedzas briesmīgi.»), otrkārt, nepārprotamais sagatavotājs motīvs — Roplaina stāstījums sievai par zagļa Jurkas tēvu: ««Ja es viņu mežā būtu saticis, nebūtu gaidījis padodamies, būtu viņu nošāvis kā suni! Labāk lai dēla nav nekā tāds.» Viņa vārdi skanēja cieti, bet, uzmetis acis uz viņa grumbaino vaigu,

redzēju, ka pa to noritēja divas lielas asaras... Man iesāvēs Krustiņš prātā un — — (Aizsedz acumirkli ģīmi ar roku.) Cik daudz trūka, ka Krustiņš tikpat tālu būtu nokļuvis kā Jurka. (Pieceļas uztraukts.) Dievs kungs — es tad laikam arī citādi nebūtu runājis un darījis kā tas vecītis ar to sarūsējušo plinti.»

Šajā monologā ir arī Roplaina rīcības psiholoģiskais attaisnojums: Roplainis nav nežēlīgs izņēmums, viņš pārstāv to latviešu zemnieka tikumisko kategorismu, kas paceļas pāri žēlumam pret sevi, pret savu asiņu balsi. Te jaušana tipoloģiska sasaukšanās ar Prospēra Merimē klasisko romānu «Mateo Falkone» (1852). Bet latviešu un korsikāņu tēva rīcības psiholoģiskajā pamatojumā ir atšķirība. Roplainis, kaut arī iekšēji šādu varbūtību jau pieļāvis, tomēr nošauj dēlu pusafekta stāvoklī. Tā ir momentāna, izmisīga reakcija uz cerību sabrukumu — cerību, ko modināja vairākkārtējie Krustiņa solījumi laboties. Toties korsikānietis piespriež dēlam nāves sodu par pirmsreizēju pārkāpumu. Vezdams viņu uz soda vietu, tēvs spēj klausīties pusaugu zēna izmisīgo lūgšanos un — neapžēlot. Latviešu sodamības priekšstatiem tas vairs neatbilst. Varbūt arī tāpēc Merimē romānā ļoti tieši līdzība veidotais Raiņa «Ģirts Vilks» nekādu īstu piekrišanu tautā nebauda.

Un vēl, runājot par raksturu nacionālo specifiku, — salīdzinājumā ar austrumnieku ekspresīvajām bēdu izpausmēm (Dāvids pie Absaloma liķa skaļā balsī vaimanā augu dienu), «Roplainis (kā sastindzis, dobji). Nošāvu zagli...»

Tomēr ne uzreiz Blaumanis nonācis pie šāda — drausmīgā iekšējā satricinājuma un ārēji stindzinošā lakonismā izkalta — fināla. Cenzūrai iesniegtajā manuskriptā, Roplaina mudināta, nepazīto zagli caur logu šāvusi māte; kad tiek ienests Krustiņš, Roplainis grib ņemt revolveri, lai nošautos, un Ilze saka: «Rociet mūs vienā kapā.»¹ (Galīgajā variantā: «Viņš ir beigts?» — Un vairāk nekas.) Roplainim lode būtu ārēji efektīgāks, bet iekšēji vieglāks atrisinājums, jo pašreizējā mirklī viņam daudz grūtāk dzīvot nekā mirt. Gan šī Roplaina taustīšanās pēc revolvēra, bet jo sevišķi Ilzes pirmā varianta teikums liecina, cik grūti tomēr bijis izrauties no populāro vācu melodramu ietekmes, kuru nav pārvarējusi arī Aspazija 1894. un 1895. gada lugās «Zaudētas tiesības» un «Neaizsniegts mērķis».

Nākamais galvenajam varonim lab- un jaunvēlīgo spēku pāris ir Ilze un Matilde. Viņu abu, tāpat kā tēva un mātes, attiecības pret Krustiņu var izteikt ar to pašu vienu — saturiski visstaipāmāko vārdu — mīlestība. Tāpat kā mātes mīlestībā ir traģiska nesaderība starp

¹ RLMVM, inv. № 355268.

šķietami labi gribēto un gluži pretējo īstenību, tā arī Matildes mīlestība summējas klāt tiem spēkiem, kas paver Krustiņam ceļu uz bezdibeni. Ar mātes, Matildes un Ilzes tēliem autors cenšas lobīt nost to virskārtu, kas, ar mīlestības vārdu nodrošinājusies, mēdz slēpt visgalējākās pretējības.

Matilde, Raudupietes jaunākā māsa, zem mīlestības vārda slēpj tikai kaislīgas alkas iegūt un paturēt, kaut arī otru uz visu mūžu padarītu nelaimīgu.

«Matilde. Cik ļoti tev milēju!

Krustiņš. Nu tad atdod man manu brīvību!

Matilde (kaislīgi). Drīzāk es mirtu!

Krustiņš (savelk nicinoši lūpas). Fui, tava mīlestība man riebīga.»

Un Matilde priecājas, kad Krustiņš ir izmisis un padzīts no mājām, jo tad viņa Krustiņu dabūs sev.

Ilze, Kristīnes vecākā māsa, — gaišs, visu pārvarīgs dvēselisks spēks, kuras tiekšanās augstākais mērķis — lai tikai viņam, mīļotajam, būtu labi, kaut pašai jāatsakās no laimes.

«Krustiņš. Vienīgā glābšana ir Matilde. Ja es viņu precēju, tad Inķis parādu ieskata par iznīcinātu... Ko lai daru?

Ilze (grūti). Tev jāprecē Matilde.

Krustiņš. Tēvs gaida, lai mēs dzeram kāzas.

Ilze. Saki, ka tev vairs nepatīku.

Krustiņš. Lai viņu no jauna sakaitinātu!

Ilze. Nu tad es viņam teikšu, ka tevis vairs nemilēju.

Krustiņš. Taviem vārdiem vien viņš neticēs. (..)

Krustiņš (vilcinādamies). Ilz — te ir Mikus — viņš tevi milē.

Ilze (iesaukdamās). Krustiņ! (Aizsedz ģīmi.)

Krustiņš. Ar tevi runā brālis, Ilze. Viņš zina, ka tu pie Mikus atradīsi laimi, kādu tev palaidņa Krustiņš nekad nebūtu varējis piešķirt.

Ilze. Tas ir par daudz, tas ir par daudz! (Aiziet raudādama.)»

Pēdējā replikā Blaumanis lakoniski iezīmējis to sievietes būtības līniju, kas viņa darbos atkārtojas dažādās variācijās. Visam, visam var tikt pāri, tikai ne dzīvot ar nemīlamu vīru, ja sirdī ir cits!

Vēl viens pretspēku pāris — **divi draugi**. Viņu funkcijas ir visnepie-segtākās. Melnais un baltais. Pauls — dziņu uzkūditājs, purvā vilcējs. Mikus — salmiņš slīcējam, jo viņa spēki nesniedzas līdzī labajai gribai. Viņš visādā ziņā veidots kā dzīvs pārmetums Krustiņa sirdsapziņai. Varētu atgādināt Blaumaņa paša citos gadījumos teiktos vārdus, ka šāda persona pārāk klaji izteic autora nolūkus. Viņš arī dramaturģiski pasīvs, neieklājas klasiskajā darbības vienības likumā, kurš

prasa, lai visu blakus tēlu darbība kaut kādā veidā ietekmētu galvenā varoņa likteni. Mikum, tāpat kā viņa tēvam, nekāda sakara ar darbības virzību nav.

Mikus tēvs un krodzinieks Inķis arī pārstāv divus pretpolus — labo un ļauno. Tikai viņu dramaturģiskā spēka samēri ir gauži nevienādi. Mikus tēvs Krustiņam neko līdzēt nevar, bet viņš acīmredzot rakstnieku vilinājis spēcīgāku kontrastu iezīmēšanai un lugas idejas uzsvēršanai. Pats par sevi viņš ir tipisks sava laika dzīves un literatūras pārstāvis — tā gaišā, labsirdīgā un lēnprātīgā dvēsele, kura jau pirms viņa iemiesota Andra tēvā, pēcāk Zalkšņu tēvā un Kukažiņā un, beidzot, atgriezās atkal pie Blaumaņa Bungatiņa veidolā.

Inķis, tāpat kā Slaucejs Spijēnos, demonstrē jaunizcepto lauku naudinieku vispretīgākos vaibstus, tos pašus, kurus jau bija pamanījis Apsīšu Jēkabs un kurus vēlāk — gadsimtu mijā — iezīmēja gan A. Saulietis ar Sili («Purvā»), gan J. Purapuķe ar vagaru («Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes»). Šī tipa galvenā pazīšanas zīme — tas ir tikotājs pēc kaimiņa zemes un mantas, un ceļā uz to viņš nevairās pat no visnekrietnākajiem līdzekļiem.

Ārpus šiem spēku pāriem «Pazudušajā dēlā» darbojas trio — Līziņa, Gusts un Andžs.

Līdzās prasībai pēc darbības vienības, pēc visu personu un notikumu pakļaušanas galvenā konflikta virzībai, G. Freitāgs norāda, ka var būt arī atkāpes no vienotās darbības, t.s. iestarpinātās epizodes, kas piešķir darbībai kādu noteiktu, mērķtiecīgu noskaņu, raksturiem dod dziļāku saturu vai arī kontrastējot izceļ pamatkrāsas. Tās var kalpot arī kā neliela atelpa pēc spēcīga sasprindzinājuma, iekams darbība atkal tiek par jaunu kāpināta. Būtībā iestarpinātās epizodes atbilst terminam «darbības aizkavējums».

Kā labākos paraugus Freitāgs min Hamleta sarunu ar aktieriem un kapraču skatu. Šillers, pēc viņa domām, iestarpinātās epizodes savā dramaturģijā ievadis pārlietu bagātīgi, un ne vienā vien gadījumā bez tām varētu iztikt.

Blaumanis gan ļoti atturīgi, tomēr iestarpinātās epizodes ir izmantojis.

«Pazudušā dēla» 2. cēliena sākumā iestarpinātā darbība risinās ap Roplainu kalpiem Gustu, Andžu un Līziņu. Šī epizode kalpo vienīgi tam, lai tuvāk raksturotu visai nepievilcīgo Andžu un biklo meiteni Līziņu un lai drūmajā lugas noskaņā iemestu kaut nelielu humora dzirksti. Tā ne tuvu nav ar tādu māksliniecisko un idejisko slodzi kā vēlākās «Indrānu» epizodes ar Noliņu. Tomēr te iezīmējas ļoti raksturīga

Blaumaņa kompozīcijas paņēmiena sākotne — jauniešu trio ar savstarpējām, bieži siltā humorā tvertām attiecībām, kas kulmināciju sasniedz Rūda, Kārlēna un Ieviņas tēlos. Jo tālāk, jo personu grupējumi pa trīs Blaumanim kļūst arvien iemīļotāks lugu būvelements, piem., «Silmačos»: trīs jaunieši, trīs žīdi, trīs vecenes, mīlētāju trīsstūris — Aleksis, Elīna, Antonija, ģimenes trīsstūri — Pindaks, Pindaciša un Ieviņa, Pičuks, Auce un mazais Pēterītis.

Īpatnējs, latviešu literatūrā vēl nebijušas nokrāsas tēls, kurš Blaumaņa daiļradē tālāk nevirzās, ir Aža. Viņas mākslinieciskā izcelsme, šķiet, meklējama pie antīkās traģēdijas likteņa jeb atriebības dievietēm fūrījām.

Kritika ir tā kā apmulsusi. Āronu Matīss šo tēlu piemin tikai teikumā, ka «ārprātīgo veceni Ažu izrādīja Graudiņ-Rūmniek kdze»¹. Pat atstāstot lugas finālu, recenzents runā tā, it kā Ažas vispār nebūtu. Ārons nav pamanījis, ka — atšķirībā no noveles — viņa būtiski izmaina Krustiņa bojāejas pamatojumu.

Fricis Kārkluvāls raksta: «Mums šķiet, ka būtu laiks, ka mūsu dramaturgi šo peļamo ķerstišanos pēc efekta mestu pie malas.. . Ka Blaumaņa kungs pēc efektiem meklējis, to pierāda lugā ievestā — pavisam nevajadzīgā ārprātīgā vecene Aža, kurai, kaut gan tā lugas darbību nekādā ziņā nevirza uz priekšu, rakstnieks liek visā lugā plāties un mocīties un moca tādā ziņā visu publiku.. .»²

Diemžēl jāatzīst, ka nesalīdzināmi dziļāku literatūras zināšanu un sapratni nekā mūsu latviešu teātra kritiķi parāda nezināmais vērtētājs trijos «Zeitung für Stadt und Land» numuros. Plašā analītiskā noveles un lugas salīdzinājumā un pretnostatījumā viņš norāda uz Ažas tēlu kā nozīmīgu autora idejiskās koncepcijas paudēju.

«Viņas parādīšanos mēs gribētu salīdzināt gandrīz vai ar grieķu kora lomu, jo tā ir viņa, kas līdzīgi gaišreģei pavēsta tuvojošos nelaimei, turklāt vājpārta nojausmās par Krustiņa vainu sava dēla nāvē viņa pareģo tādu notikumu gaitu, kas skatītājiem liek nojaust varoņa neglābjamo bojāeju. Vai rakstnieks ir labi darījis, šo tēlu ievēzdams, to atstāsim neapsriestu, tomēr katrā ziņā viņš ir lieliski pratis viņu izmantot, lai ar viņa šķietami nejaušo iejaukšanos darbībā panāktu pārsteidzošus efektus, kuri kulmināciju sasniedz nobeiguma ainā, kur varoņa vecā vaina un jaunais pārkāpums ar viņas roku tiek saistīti nedalāmā varoņa bojāeju noteicošā vienībā.

Darbības norisi autors uzbūvējis uz visu iepriekš raksturoto personu

¹ Dienas Lapa. — 1893. — 8. nov.

² Baltijas Vēstnesis. — 1893. — 9. nov.

savstarpēji saistīto darbošanos un, kā jau tika teikts, visā cēloņsakarību audumā kā melnu pavedienu ieaudis ārpus tā stāvošo vajprātīgās Ažas darbošanos.»¹

Te nav ko piebilst, nedz arī iebilst. Tā ir erūdīta, profesionāla kritika par profesionāli nevainojami uzrakstītu darbu. Un kļūst skaidrs, cik Blaumanis augstu stāv pāri sava laika latviešu kritiķu mākslinieciskās saprašanas spējai.

Tāpat kā koris Aishila, Eiripīda, Sofokla, dažās Šekspīra traģēdijās (piem., «Romeo un Džuljeta»), Aža ir kompozīcijas formelements — briesošā atrisinājuma nojausmu radītājs, darbības komentētājs. Otrkārt. Atšķirībā no savu priekšteču paraugiem Blaumanim viņa vienlaikus ir konkrētā tēlā iedzīvināta varoņa traģiskā vaina — viens no filozofiski traktējamiem traģēdijas idejiskajiem balstiem. Viņa ir apsūdzības uzturētāja vissmagākajā noziegumā — noziegumā pret dzīvību, kas Krustiņam nāk līdzī no iepriekšējās darbības ārpus lugas ietvariem, jo Ažas dēla Reiņa nāve, tādējādi arī Ažas prāta aptumsums, daļēji gultas uz viņa sirdsapziņas.

Un tā lugā iezīmējas vēl viena problēmlīnija — nozieguma attiecības ar sirdsapziņu un sodu.

Krustiņam nav sirds, saka Aža. Viņš pats pārmet mātei, ka tā viņa sirdi pārvērtusi par akmeni. Attiecībā uz vainas daļu drauga nāvē Krustiņa sirdsapziņa patiesi ir it kā akmenī ieslēgta, it kā iemidzināta. Un tomēr tā runā — runā, lauždamās cauri zemapziņas slāņiem. Tikai šādos apstākļos viss sagriežas ačgārni: atgaiņātās, neatzītās un iekšēji neizpirtās vainas sajūta uz āru parādās kā neiecietība, rūgtums, niknums, tieksme attaisnoties uzbrūkot.

«Krustiņš. Māt, vai zini ko, Aža jāved uz nabagu māju. Man tā trakā vecene apriebusēs. (..) Jābīstas, ka viņa te kaut kā neizdara.»

Vai tā ir izmisīga vēlēšanās atbrīvoties ne tik daudz no sava ārējā, cik simbolā tvertā iekšējā vajātāja? Bet to nevienā cietumā iespundēt nevar. Jo melnais gailis mīt Krustiņa krūtīs. Un, tā kā viņš nav pat mēģinājis panākt izlīdzinājumu ar savu vajātāju, tad jaunā, virspusē izceltā nozieguma brīdī Krustiņa bojāeju izraisa tieši šis iepriekšējais, dziļumā slēptais pārkāpums, kas personificēts Ažas tēlā. Viņa pamodina tēvu. Autors Ažai piešķir arī uzdevumu pie Krustiņa likā teikt pašus pēdējos vārdus: «Melnais gailis dziedāja.»

Novelē viss ir daudz, daudz vienkāršāk. Nejauši nogāžot glāzi, Krustiņš pamodina tēvu, kurš, domādams svešu zagli, nejauši nošauj dēlu.

¹ Zeitung für Stadt und Land. — 1893. — 12. nov.

3. Darbības struktūra

Trešo lielo nodaļu savā 310 lappušu biezajā pētījumā G. Freitāgsveltījis drāmas struktūrai. Darbības ritma izkārtojums pa noteiktām lugas daļām faktiski ir emocionālā sprieguma precīzi izsvārta sadale. Izmantojot daudzos analizētos pasaules literatūras paraugus, Blaumanis izstrādājis savu stabilu, arī turpmākajos darbos saglabātu sprieguma sadales modeli.

1. cēlienu «Pazudušajā dēlā» ievada pēc Šekspīra parauga veidotā, attiecīgā noskaņā ietonētā uvertūra (agrais rīts; Ilze, gaidot Krustiņu; Aža) un ekspozīcija. Pretēji Freitāga ieteikumam — ekspozīciju veidot cik vien iespējams īsu un drīz pāriet pie sarežģījuma — Blaumanim tā arī vēlākajās lugās mēdz būt diezgan plaša, jo viņš ļoti pamatīgi sagatavo un motivē tālāko notikumu gaitu un uzved uz skatuves jau lielāko daļu personāža.

Pēc izvērstās ekspozīcijas tuvu 1. cēliena nobeigumam Blaumanis iekomponē darbības aizsākumu jeb sarežģījumu — Roplaina pārnākšanu. Tomēr cēliens beidzas it kā ar izlīdzinājumu starp tēvu un dēlu. It kā, jo galvenais konflikts vēl nemaz netiek skarts. Runa ir par nenomaksāto pavasara renti, nevis par divi tūkstoši rubļu lielo parādu Inķim. Šādu, no Freitāga dotajiem paraugiem atšķirīgu struktūru, kur daži cēlieni ir sevī noslēgts posms ar ekspozīciju, sarežģījumu, kulmināciju un šķietamu atrisinājumu, Blaumanis veido arī turpmāk.

2. cēliens — kāpinājuma jeb darbības attīstības cēliens.

Tā uzdevums ir virzīt darbību arvien pieaugošā sasprindzinājumā preti kulminācijai. No rakstnieka tas prasa meistarīgu darbības vienības principa īstenošanu. To formulējis un kā vienu no trim dramaturģijas pamatpostulātiem izvirzījis jau Aristotelis. Tas nozīmē, ka viss notikumu jūklis, kas dzīvē mēdz būt iejaukts desmitos nejaušību un blakusnotikumu, ir jāsakārto noteiktā, secīgā, citai no citas izrietošu sakarību ķēdē. Visam jākalpo galvenā konflikta režģīšanai un uz priekšu virzīšanai. Ja darbības vienība, šī savstarpēji saistīto notikumu ķēde, veidojas it kā pati no sevis, it kā ārpus autora gribas, tik dabiski un ticami kā Blaumaņa traģēdijā, tad tā ir jau profesionāli izkopta talanta liecība. Inķa un Matildes parādīšanās arvien ciešāk savelk cilpas ap Krustiņu, un cēliena beigās Roplaina mēģinājums visu nokārtot atkal ir tikai šķietamība.

3. cēliens — kulminācijas cēliens.

Šā cēliena uzbūve Blaumaņa lugās atšķiras no Freitāga aprakstītās. Līdzās Šekspīram viņš izvirza Lesinga «Emīliju Galoti», Gētes

«Torkvato Taso», Šillera «Mariju Stjuarti», kur kulminācija atrodas 3. cēliena vidusdaļā vai pat sākumā («Torkvato Taso»). Šillera «Vilhelmā Tellā» sakarā ar dubultdarbību ir divi kulminācijas punkti: tai sižeta linijai, kas saistīta ar Rudencu un Bertu, — 3. cēliena vidusdaļā, bet Vilhelma Tella darbībai — cēliena pēdējā, plaši izvērstā skatā.

Acīmredzot pasaules klasikas darbos šis kompozīcijas jautājums ir risināts ļoti dažādi.

Blaumanis savās labākajās lugās kulmināciju izvietojis konsekventi 3. cēliena beigās, pēc tam pašā noslēgumā dodams t. s. traģisko momentu, t. i., parādījis pretspēku sadursmē cīņu zaudējušo galveno varoni. Reizē tas ir arī sākums darbības pavērsienam uz katastrofu. «Pazudušajā dēlā» kulminācija: «Māt, es tevi ienīstu!» Traģiskais moments — māte nolād un padzen Krustiņu.

4. cēliena darbība (krogū) virzās pretī katastrofai.

Šo drāmas daļu G. Freitāgs atzīst par visgrūtāko, jo pēc lielā sasprindzinājuma 3. cēlienā skatītāju uzmanība atslābst, un to zināmā kāpinājumā vajag atkal par jaunu saasināt. Tas it kā prasītu strauju darbības ritumu. Bet, no otras puses, — lai novestu lugu pie traģiskā atrisinājuma, būtībā nojausta, bet detaļās negaidīta, tomēr ticama, dabiski iespējama, 4. cēlienam jābūt izstrādātam ar sevišķu rūpību. Tam jāsaista jaunā ķēdē tie notikumi, kas virza galveno varoni pretī katastrofai. Tā kopš Lesinga rīkojušies vācu lielie dramatiķi. Par Šekspīru Freitāgs domā, ka pēckulminācijas daļā viņš it kā zaudē interesi par saviem varoņiem un grib pārāk ātri nokļūt pie atrisinājuma.

Blaumaņa nopietnajās lugās 4. cēliens ir samērā garš. Acīmredzot viņa prasība vienmēr un visur pēc motivācijas tuvinājusi viņu vairāk vāciešiem nekā Šekspīram. Tāpat kā ar 1. cēliena ekspozīciju Blaumanis ievada darbības attīstību un kulmināciju, tā šajā cēlienā viņš soli pa solim gatavo atrisinājumu — gan ar prātu tveramās detaļās, gan zemapziņā uzurdītās nojausmās.

Un tomēr tieši pēckulminācijas daļa Blaumanim ir dramaturģiski vajākā vieta. Šekspīram tāpēc, ka viņš pārskrien tai paātrināti pāri, Blaumanim tieši otrādi. Nelaimīgā kārtā ir piepildījies Freitāga pareģojums — pēc ārkārtīgi spēcīgi izveidotās kulminācijas spraigums atslābst, un pagarais cēliens nespēj vairs skatītāju paņemt savā varā tā, kā to izdara iepriekšējais. Par to laikam runājuši arī laikabiedri, jo — pēc P. Blaua atmiņām — Janis Jansons, skatoties «Potivāra nama» pirmizrādi, teicis: «Blaumanis velk atkal augšā ceturto cēlienu.»¹

¹ Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās. — 48. lpp.

Lai tuvās katastrofas atmosfērā skatītājam uz brīdi dotu iespēju pārdzīvot vēl citas jūtas — pēkšņu cerību uz varbūtēju labvēlīgu iznākumu, eksistē kāds sens un bieži lietots paņēmieni — pirms atrisinājuma ievīt darbībā vēl kādu starpgadījumu, kas varētu it kā glābt galveno varoni. Klasiski piemēri tam ir Sofokla «Antigone» un Šekspīra «Romeo un Džuljeta», kur traģisko notikumu draudīgajā tumsā uz īsu mirkli atplauksnās cerības stariņš.

Šo māksliniecisko paņēmieni — pavērsieni atrisinājumam šķietami pretējā virzienā — Blaumanis parasti iekomponējis 4. cēliena beigās, lai ar jo lielāku satricinājumu tuvotos gala rezultātam pēdējā cēlienā. «Pazudušajā dēlā» tas ir brīdis, kad Ilze atskrien uz krogu ar ziņu, ka māte Krustiņam piedevusi un sauc viņu mājās.

5. cēliens — katastrofas jeb atrisinājuma cēliens.

Turpinās darbības virzība uz atrisinājumu. Tam jābūt loģiski sagatavotam visa iepriekšējā rezumējumam.

Freitāgs norāda, ka vēl pirms izšķirošā trieciena lieti noder pastiprinājums, pēdējais pierādījums tam, ka viss ir nonācis līdz tādām punktam, no kura vairs cita ceļa nav kā vienīgi tas, pa kuru savu varoni ved autors. Šajā, tā sauktajā pēdējā saspringuma momentā Krustiņš pār savu galvu ir savilcis divus eksplozīvai nobriedušus negaisa lādiņus: viņš kā zaglis — tēva ētisko maksimālismu, kā līdzvainīgs drauga nāvē — Ažas instinktīvo dzīvības atmaksas prasību.

(Nav saprotams, kādēļ autors ar Paula muti pavēstī, ka Krustiņš ne reizi vien jau bijis pie tēva skapja. Ne sevišķi ticams, ka vecāki nebūtu manījuši naudas iztrūkumu. Otrkārt, tas mazina to iespaidu, ka Krustiņš šai brīdī iet preti jaunai degradācijai.)

Antīkajā literatūrā katastrofa mēdza būt bez jebkāda kompromisa — tā ir varoņa neglābjama bojāeja. Salīdzinot šādu atrisinājumu ar jaunāko laiku drāmu, G. Freitāgs brīdina rakstniekus nepaļauties modē nākušajai mīkstsirdīgajai varoņa dzīvības saudzēšanai. Lūgāi kopumā ir jāiznes noteikta ideja. Ja varoņa darbība patiesi ir bijusi cieši saistīta ar viņa būtību, tad autoram jānovēd tā līdz galējām konsekvencēm. Ka cilvēkam pat pēc niknām ārējām un iekšējām cīņām, dziļiem morāliem kritieniem ir iespējama vēl visai pilnvērtīga dzīve, tas traģēdijas kā literāra žanra likumībās nekā nemaina.

Blaumanis sākumā gribējis saudzēt Krustiņa dzīvību, bet tad acīmredzot pārliecinājies par mākslas tēlu nepielūdzamo loģisko prasību un kapitulējis mākslinieciskās patiesības priekšā. Arvīds Blaumanis atmiņās raksta: «Rūdolfis ilgi mocījies, nezinādam, vai ļaut viņam iet

bojā vai ne, un, kad Krustiņam jāiet bojā, tad Rūdolfš pats viņu apraudājis.»¹

Tā kā Blaumanis savās lugās atrisinājumu visā iepriekšējā darbības gaitā ir rūpīgi sagatavojis, tad pēdējais cēliens viņam parasti ir ļoti īss. («Pazudušajā dēlā» skatu skaits cēlienos ir šāds: 1.-26; 2.-17; 3.-16; 4.-18; 5.-5.) Pieci lakoniskie skati ir kā punkts, kuru atliek pielikt labi uzrakstīta teikuma beigās.

No «Drāmas tehnikas» Blaumanis ir smēlis daudz, bet nekur šī tehnika viņam nav kļuvusi par pašmērķi, par līdzekli rakstnieka virtuozitātes demonstrēšanai. Uz pasaules dramaturģijā pārbaudītajiem likumiem Blaumanis ir nostājies kā uz dziļi iepazīta un savai mākslinieka personībai atbilstoša pamata.

Tāpat kā prozā, arī dramaturģijā mācekļa gadi ir pabeigti ar lieliski izturētu gatavības eksāmenu.

Lugas arhitektoniskos būvdarbus kā jau sarežģītu amatu Blaumanis ir mācījis no tāliem priekštečiem. Stilu viņš izkopies, līdzās gadsimtu pieredzes studijām vērīgi ieklausīdamies arī sava laika skaņās. Raksturi jaunai dzīvei pārdzimuši viņa paša dvēselē.

¹ Rūdolfš Blaumanis laika biedru atmiņās. — 23 lpp.

NOBEIGUMS

1893./1894. gada ziemā jaunajai, topošajai latviešu rakstniecībai pieder piecpadsmit Rūdolfa Blaumaņa stāsti, divas noveles, trīs lugas un divi dzejoļi¹

Pirmie septiņi darba gadi ir galā. Gluži kā cēliens paša lugās — ievadakords 1886. gadā ar dzejoli «Nakts», ekspozīcijā 1887. gada stāsti, tad strauja darbības attīstība 80./90. gadu mijā un žilbinoša kulminācija ar «Pazudušo dēlu»

Otrais cēliens (atkal turpat septiņu gadu garumā) pēc slimības, smagas depresijas 1894. gadā un darbības atplūdiem beidzās gadsimtu mijas priekšvakarā ar augstāko virsotni latviešu novelistikā («Salna pavasarī», «Purva bridējs», «Andriksone», «Nāves ēnā»). Izplauka arī dzejnieka talants.

Līdzās dzejam un prozai trešā cēliena galveno asi veidoja dramatiskie darbi — gan augstākajā meistarības pakāpē realizēti, gan pusceļā palikuši, gan autora tradicionālajā gultnē vadīti, gan jaunas attekas lauzdami.

Priekšgars krita pirms laika.

—————
Tu siltais spožums,
Tu baltā dienas gaismā!

—————
Tā bija nāve,
Kas savu melnzilo segu
Starp tevi un mani
Vilkuse tika.

¹ 1894. gada februārī «Dienas Lapā» ar pseidonīmu «Leonīds» parakstītais dzejolis «Ilgošanās pēc mīlākā» līdz šim figurēja kā 1897. gadā sarakstīts, kad tas pārpublikēts ar īsto vārdu. (Upītis J. — Karogs, — 1986. — № 8. — 154. lpp.)

1898. gadā (dzejoli «Renatus») tā vēl bija kārtējo reizi gēnā aizslidējusi melnzilās segas ēna, kas pavadījusi Blaumani kopš viņa divdesmit piektā mūža gada. Cik daudz tā ņēmusi laika, spēka, gaismas! Dzīvības siltais spožums viņam nemaz nav tik pašsaprotams kā saul pie debesīm. Tāpēc intensificējas dzīves uztvere. Mākslinieciskās personības veidošanās un reproducēšanās procesam jāapsteidz varbūtējā iznīcība.

Vai arī tāpēc vēlēšanās nodrošināt avīzēs izkaisīto prozas darbu nākotni, savācot tos vienkop krājumā? Tie tiek vēlreiz pārlūkoti, caursijāti, spodrināti, un 1893. gada augustā iznāk grāmata «Pie skala uguns» ar veltījumu: «Manai mātei». «Dienas Lapas» redakcija izsaka interesantu domu, ka ar māti varētu saprast visu tautu. Jā, var būt arī tā. Katrā ziņā tas ir atgādinājums tautai, ka tās purā atrodas «Pērkoņa negaiss» un «Raudupiete» — jau vāciski un īgauniski tulkotās noveles — jauno laiku ieskaņa latviešu literatūrā.

No 1893. gada līdz 1894. gada pavasarim notikumi ar nākotnes nozīmi seko cieši cits citam, un Rūdolfs Blaumanis tajos iekļaujas kā līdzvērtīgs lielums.

Eduarda Veidenbauma dzejas publicēšana.

Jāņa Pliekšāna redakūra «Dienas Lapā», kas aizvien noteiktāk veidojas par Jaunās strāvas idejisko centru.

Krišjāņa Barona «Latvju dainu» pirmais sējums. Andreja Jurjāna sastādītais un zinātniski apstrādātais «Latvju tautas mūzikas materiālu» pirmais sējums, kuram mūzikas folkloristikā ir tikpat fundamentāla nozīme kā Dainām visā mūsu kultūrā.

Rīgas Latviešu teātra vadību uzņemams pirmais profesionāli izglītais latviešu režisors Pēteris Ozoliņš. Pirno reizi no latviešu skatuves skan latviešu opera (Jēkaba Dubura librets, Jēkaba Ozola mūzika), gan viencēliens, gan pusdiletantisks, tomēr pirmais solis.

1893./1894. gada teātra sezonas afiša beidzot piedāvā sen ilgoto līmeni, un pirmā latviešu skatuves mākslinieku paaudze ir nobriedusi tiktāl, ka spēj šim līmenim sekot. Tiek uzvests Gogoļa «Revidents», Šillera «Mīla un viltus», Gļinkas «Dzīvību priekš cara» («Ivans Susaņins»), Blaumaņa «Pazudušais dēls», Šekspīra «Venēcijas tirgotājs», Aspazijas «Vaidelote», Zūdermaņa «Gods», Šillera «Laupītāji».

Sajūsma par Aspazijas debiju sabiedrībā uzsit vēl augstāku vilni nekā «Pazudušā dēla» triums. Blaumanis, pievienodamies suminājumiem, par izcilo notikumu 1894. gada 20. janvārī informē arī vācu publiku, teikdams pravietiskus vārdus: «.. blakus diletantiskiem pseidodrāmu sacerētājiem beidzot atkal uzradies un ticis pie vārda paties

talants, kurš, kā rādās, aicināts plūkt no poēzijas koka pašus daiļākos augļus.»

Pēc ilgiem maldu un mācību laikiem pārkāpts sliekšnis, aiz kura par latviešu literatūru drīkst runāt pasaules mākslas kontekstā. Pirmais to dara Viktors fon Andrejanovs, 1895. gada 24. jūnijā avīzē «Berliner Tageblatt» līdz ar «Raudupieti» un «Pazudušo dēlu» pieminēdams «Vaideloti» un nosaukdams Aspaziju un Blaumanis par ģeniālu latviešu dzejnieku pāri, ar kuriem varētu lepoties katra nacionālā literatūra.

Aspazijas «Vaidelote» sāk veidot romantiskās ideju drāmas ēku, kur tālāk lemts strādāt Rainim, aizēnojot visus, kas te pielikuši roku pirms vai pēc viņa.

Rūdolfs Blaumanis ar «Pazudušo dēlu» — pirmo latviešu lugu, kas tuvojas traģēdijas dimensijām, ar «Pērkoņa negaisu» un «Raudupieti» — pilnīgi jauna žanra darbiem latviešu rakstniecībā — ir radījis mūsu psiholoģiski reālistisko drāmu un noveli. Vēl vairāk. Turpinādams «iedzīmētās dāvanas attīstīt līdz augstākai pilnībai» un tās likdams lietā, pirmais līdumnieks šajā literatūras novadā tapis par lielāko autoritāti. Goddevīgi uzklausi jau veselu gadsimtu. Un ļoti mīlēts.

Stāsti

AIZVIEN LILLĀ!

Visu dienu saule neizturami karstus starus bij sūtījuse lejā no bāli zilganām debesīm, tagad, ap launaga laiku, tā aizlida aiz bieziem, tumšiem padebešu klučiem. Dabā valdīja divains klusums, putni nedziedāja, lapas pie koku zariem nekustējās, ezers, kura līkums iestiepās labi tālu lielajā mežā, līdzinājās spogulim. Tikai retumiem kāda zivs apsviezdāmās paplunkšķināja niedrājā, caur to izceldama mazus vilnīšus, kas drīzi vien atkal izzuda. Tad ezers atkal stāvēja gluds un kluss un tumšie padebeši drūmi lūkojās tajā.

Pa mežu ritēja vāģi, kuros divi vīrieši sēdēja: pagasta vecākais Metējs un viņa krustdēls Augusts Tiltiņš. Abi bij bijuši pagasta namā, kur Metējam bij bijušas pagasta darišanas, bij vēlāk, uz māju braucot, pašu darišanās iegriezušies baznīcas krogā un tur divu stundu laikā tā noguruši, ka tikai ar krodzenieka palīdzību bij varējuši iekāpt vāģos.

Bet ne tikai abu spēkus vien, arī viņu prātus minētās pašu darišanas bij vājinājušas, jā, pat drusku sajaukušas. Jo Metējs, ieraudzījis ezeru caur kokiem spīdam, sāka runāt no Azova jūras un no Jeiskas, un Tiltiņš, apkampis resno krusttēvu, prasīja tam neapnīcis, kādēļ tas viņa Lienīti, viņa skaisto saimnieci, negribot precēt.

Bet nedz Metējs saprata Tiltiņu, nedz Tiltiņš Metēju... Tā tie brauca pa mežu... Piepeši Tiltiņš aizsmakušā balsī uzsāka dziedāt:

Dzērājs puika bēdājās,
Kur būs ņemti līgaviņ',
Balta puķe ezerā,
Tā dzērāja līgaviņ'!

«Ē, krusttēv, vai jau nakts metas?»

Uzreiz abiem braucējiem uguns vien apšķīda ap acīm, un tai pašā acumirkli tāds pārkoņa spēriens norībēja, ka tiem ausis gandrīz aizkrita un zirgs palēca uz augšu.

«Kad tu nolāpītu! Tavu nejēdzīgu spērienu!» Metējs lādēja un nospļāvās. «Kuš, August, nedziedi!»

«Kāpēc? Kas tam tur augšā bēdas, ka mēs še lejā jautri dzīvojam — a?

Cibu ribu ripam!
Kas kaiš citam,
Ka mēs mīļi dzīvojam!

Alilu! Immer lillā! Urā, urā!»

Un viss mežs nolīgojās no viņa nejaukās kliegšanas. Likās, kā kad krūmi būtu pilni nelabu garu, jo atbalss atkārtoja viņa kliedzienus trim četriem lāgiem.

«Klusi taču, kad es tev saku!» Metējs atkal krustdēlu apsauca. «Vai nedzirdi, ka pērcons rūc?»

«Lai viņš ru-ūc, kas par to! Lai viņš desmitreiz, lai simtreiz, lai tūkstošreiz, lai tūkstoš miljonreiz rūc, kas man bēdas!

Suņi rej, gaiļi dzied,
Man no kroga pārejot.
Sieviņ mīļā, nebaries,
Kad es dzēru krodziņā!

E — augšā nespārdies, kad es dzēru krodziņā... No kura laika tad tu sācis ticēt, ka tur augšā kas ir, kru-krusttēv?»

Un tad, pacēlis ģīmi uz augšu, Tiltiņš kiedza:

«Vai dzi, veco bundzeniek, garām jādams, gan varēji tur to lielo akmeni pāršķelt. tad man pul-pulvera nevajadzē...»

Balts un zils abiem nostiepās gar acīm — briesmīgs rībiens — un soļus trīsdesmit no braucējiem liels, pelēks akmens bij izšķīries divās daļās.

Metējs iekliedzās un pārmeta krustu, Tiltiņš iecirta visus desmit pirkstus savos biezajos, brūnajos matos, zirgs nolēca no ceļa un ieskrēja krūmos.

«Laukā no vāģiem, bezdievīgais zaimotājs,» Metējs blāva, kam piepeši galva bij tapuse ievērojamā skaidrāka, «laukā, lai līdz ar tevi nedabūju galu!»

Un viņš mēģināja Tiltiņu izgrūst no vāgiem.

«Ahā, papiņ, — vai štā?» Tiltiņš nurdēja, turēdamies pretī. «Ne tik ātri, tur man arī vajaga būt klāt! Ak, vai tu domā, ka es vien tas grēcenieks, ko? Ni jau — ja jāmirst, tad mirsim abi! Vai es baroju savas cūkas ar maģaziņas labību vai tu savas? Vai manā ma-makā tie graši biruši, ko tu pagastam nozadzis, vai —»

«Nejēga, es visu atkal ar augļiem atlīdzināšu, visu atdošu atpakaļ, bet atņem tu tikai savus zaimotāja vārdus atpakaļ, atņem tos, August, jo citādi nodie zibens mūs uz vietas nospers!»

«Krusttēv, neesi nu bāba, neāksties! Drīzi būsīm no meža ārā uz klajuma, un tad visas tavas bailes bu-bu-būs pagalam. Nu, tu slīnķi!»

Tiltiņš uzšāva zirgam ar pātagu.

«Ko, vai tu manis neklausīsi?» Metējs runāja, grožus savilkdamstīvi. «Tad kāp laukā! Neviena soļa šitādā laikā ar tevi vairs kopā nebraukšu. Laukā!»

«Pats laukā!» Tiltiņš kļiedza pretī, sadusmots no Metēja cietā grūdienu. «Tev jau nepavisam nav dūšas. No viena niecīga spēriena tā likties satraucēties... Smiekli!»

Tiltiņš šos vārdus tikko bij izteicis, kad tāds spēriens norībēja, ka abi divi pavisam apmulsa. Sēra smaka pildīja gaisu — vāģi apstājās.

«Vai Dieviņ!» abi vienā mutē iesaucās, un Metējs pārmeta krustu. «Zirgs!»

Zirgs bij nosperts.

«Vai, vai, vai!» Metējs vaidēja un izlēca no vāgiem. «Augustiņ, Augustiņ, kāp laukā, dēliņ, kāp laukā — nu vairs tikpat labi nebūs! ... Ak, Kungs, piedod mums mūsu grēkus... dod šurp roku — lec, es turu... es dziļās bēdās nosaucos... še, še, dēliņ, zem egles... Kungs, manu lūgšan' klausī... te biezie zari mūs aizsargās no lietuses... jā, bet kā tā dziesma iet tālāk? Skaiti tālāk, Augustiņ, tu esi jaunāks, tu viņu labāk zināsi... Ko, tu arī viņas nezini? Ka tu nolāp... nē, nē, Kungs Jēzus Kristus, — tas slikti, dēliņ, ņemsim citu dziesmu. Metīsimies ceļos un skaitīsim citu dziesmu.»

Un Metējs noietās ceļos zem egles.

«Šitādā laikā nedrīkst zem kokiem stāvēt,» Tiltiņš krusttēvam turējās pretī un gribēja savu dikti trīcošo roku atsvabināt no Metēja rokas. «Nāc atpakaļ uz ceļa!»

«Blēņas! Vai zirgs bij zem koka vai uz ceļa, vai akmens bij zem koka, ko? Mēs visur esam Dieviņa žēlīgajā rociņā!» Metējs atteica. «Meties ceļos, es tev saku!»

Resns zibens ieskrēja ezerā — Tiltiņš nometās Metējam blakus ceļos.

Tagad nāca spēriens pēc spēriena, debesis stāvēja vienās liesmās. Šņākdams lietus gāzās zemē, bet Metēja un Tiltiņa daudz vis nesaslapināja, jo egles zari deva labu patvērumu.

«Ak Kungs,» Metējs svinīgi uzsāka, «ak Kungs, mēs tev apsolām.. .skaiti dikti līdz, dēls...mēs tev apsolām visu jaunu atstāt un ienīst no šitās bēdu stundiņas. To mēs tev apsolām. No šitās bēdu stundiņas. Jā. Un Augusts taps labs un godīgs cilvēks, un es arī tapšu par labu un godīgu cilvēku. Mēs joprojām būsim abi labi...»

«Bāz maisā...» Tiltiņš ģurdēja caur zobiem starpā un klanīja galvu.

«Un, ja tu netici, tad mēs to arī varam apzvērēt. Še ir mana roka un še,» Metējs pacēla ar savu kreiso roku Tiltiņa labo uz augšu, «mana krustdēla. Mēs abi zvēram no šīs bēdu stundiņas būt citādi — labāki. Patiesi la-bā-ki...»

Metējs pats no saviem vārdiem tā bij aizgrābts, ka tālāk vairs nevarēja. Galva tam nokrita smagi uz krūtīm. Rokas salicis, viņš tā tupēja minūtes desmit. Pa tam pārkoņa rūkšana tapa arvienu retāka un vājāka, lietus lišana mazinājās, un pēdīgi tikai tad vien vairs nokrita kāds piliens uz abiem dievlūdžiem, kad vējš pakustināja egles zarus.

Negaiss bij pārgājis.

Metējs pacēla galvu un skatījās Tiltiņā. Šis bij piegāzies pie egles stumbura un, drošu stuti manīdams, visam negaisam par spīti, — iemidzis.

«August!» Metējs iesaucās un uzlēca kājās. «August! Nudie traki ar to cilvēku, viņš snauž! Vai dzirdi ar?»

«Kas tev bēdas, vai es dzirdu vai nedzirdu, laid mani mierā!» krustdēls atpurdēja pretī.

Metējs izvilka nazi no kabatas, noliecās pie zemes, nogrieza apdomīgi lielu paparksti un ieskurināja tad lietus pilienus, kas pie tās karājās, Augustam ģimī.

«Ē?» Augusts ieņurdējās un taisījās celties augšā. «Krusttēv, neāksties nu!»

Metējs tam palīdzēja piecelties, un tad abi sāka iet uz māju.

«Kur zirgs? Vai tad mēs visu te tāpat mežā atstāsim?» Tiltiņš jautāja, kam viss, kas bij noticis, atkal nāca atmiņā. «Kad tikai kaut kā nenozog vien!»

«Kas te nu gan nāks zagt!» krusttēvs atbildēja. «Bet, ja arī kāds nāktu, ko tad lai darām? Tu tak nekā uz māju nevari aiznest un es arī ne, jo kas tad tevi vedīs!»

«Jā, tas tiesa, kas tad mani vedīs,» krustdēls atteica. «Sasodīta būsana!»

Bet pamazām arī Tiltiņš sāka atspirgt.

Vēsaiss, tīrais gaiss, kas tagad plūda caur mežu, vairāk un vairāk aizdzina viņa reibumu.

Pēdīgi abi bij no meža laukā. Ceļš tagad veda tālāk gar ezermalu.

«Jānodzēras,» Augusts runāja un vilka krusttēvu sev līdzī uz ezer-
malu.

Viņš dzēra, sāka uzreiz mazgāt muti, noņēma lakatiņu no kakla, noslaucījās tajā un tad savīkstītu to iebāza kabatā.

Tad abi atkal turpināja savu ceļu.

Debesis pa tam pavisam bij noskaidrojušās, un saulīte atkal spīdēja tikpat mīlīgi kā priekš stundas laika. Ezers bij zaudējis savu drūmo izskatu, mazi vilniši vizēja sudrabotās krāsās uz tā, tā ka Metējam ar Tiltiņu apžilba acis, viņos skatoties. Ceļam otrā pusē stāvēja ziedošs linu lauks. Aiz tā viņoja rudzu tīrums, kam nemaz nevarēja saredzēt malas, jo tas aizstiepās līdz kalna galam un laikam tikai viņa otrā pusē vēl beidzās. Blakus līnēm bija auzas. Viss pilnīgākā kuplumā.

«Vai tu redzi, kādi mani tīrumi!» Tiltiņš iesaucās, krusttēvam ar elkoni piegrūzdam pie sāniem. «Bet ta tad šoruden atkal pašķīdīs nauda! No līnēm vien iedzišu renti — nudie! Krusttēv, es tak esmu laimīgs ķerlis?»

«Esi jau, esi,» krusttēvs apliecināja un pārlaida acis pār lielītiem tīrumiem.

Tad atkal abi klusēdami gāja gabaliņu uz priekšu.

«Fu tu!» uzreiz Tiltiņš iesaucās, nospļāvās un apstājās.

«Nu?»

«Vai mēs nebijām gluži traki?»

«Traki?»

«Nu jā — tur mežā zem egles...»

Tagad arī Metējs nospļāvās.

«Nerunā no tā,» viņš nosarkdam noņurdēja. Jo, noskatoties jaukā, atspirgušajā dabā, kur katra smildziņa, katrs ziedīņš likās izdvašojot mieru un prieku un nekas vairs neatgādināja pārgājušo briesmu un baiļu, Metējam izturēšanās mežā zem egles izlikās tik bērnišķa, tik aplama, tik varen aplama, ka tam bija kauns pat par to domāt.

«Nē, nē, krusttēv, tā vis ne,» Tiltiņš runāja, pilnā kaklā iesmiedamies, «tu pātarus iesāki, man tie jānobeidz. Ko reibumā apsola, to neņem par pilnu. Tad nu man, atspirgušam, laikam vēlreiz būs jāmetas ceļos un jānozvēras — —»

Metējs pacēla savu lielo, ķepai līdzīgo roku, un Tiltiņš apklusā.

«Nu jā,» Metējs sacīja, «smieties par to lietu jau nu var, bet labāk būtu, ja par viņu ciestum klusu. Apsoli man, brāļadēls, par šito notikumu nekad un ne ar vienu cilvēku nerunāt. Teikšu tev taisnību: tas man būtu mūžīgs kauns, kad ļaudis dabūtu zināt, ka tik attīstīts un noklārēts vīrs, kāds es, un turklāt vēl pagasta vecākais tā ākstīties. Tu apsoli?»

«Saprotama lieta, jo puse no kauna taču kristu uz mani, ja lieta nāktu gaismā.»

* * *

Astoņi gadi bij pagājuši.

Pa mežu, kurā ezera likums labi tāļu iestiepās iekšā, atkal brauca pagasta vecākais Metējs un viņa krustdēls un veikala biedris, koku tirgonis Tiltiņš. Bet šoreiz viņi sēdēja kamanās un bij ģērbusies biezos kažokos, jo bija paaugsta ziemas diena. Abi bij bijuši pagasta namā, kur Metējam bij bijušas pagasta darišanas, bij vēlāk pašu darišanās iegriezušies baznīcas krogā un tur tā sasildījušies, ka viņu tuklie ģimji tagad kvēloja kā uguni. Klusēdami abi sēdēja viens otram līdzās, vienaldzīgiem mirkļiem noskatīdamies daļējā meža ainā.

Lapu koku zari un zariņi bij aplāti biezu kārtu sarmas un caur to zaudējuši savu nemīlīgo kailumu, egļu tumšās krāsas bij pārvērtušās bāli zaļganās, viņu zari likās būt pilni baltu ziediņu. Laiku no laika lēns vējš pakustināja šur un tur kāda koka zarus, un tad smalkās ledus adatiņas un pērsles, dimanta krāsās saulē vizēdamas, nobira zemē. Dziļāki meža vietvietām dzirdēja zāģējam un cērtam.

«Ko tu domā, krusttēv, vai mums šogad būs lielāka peļņa nekā pērn?» Tiltiņš pēdīgi iejautājās. «Uz cik simtiem tavas domas stāv?»

«Mīļais, to tagad vēl nevar nosacīt. Tas atkarājas no pirktā koku labuma. Bet domāt jau gan vari, ka meža kungs tos simts rubļus par velti vis neiebāza kulē un mums par skādi mežu nenotaksierēja...»

Pēc šīs īsās sarunas abi atkal klusēja, līdz tie, nogriezušies uz maz iebraukta sānu ceļa, nokļuva pie vietas, kur daudz vīriešu nodarbojās ar egļu nociršanu un sazāģēto gabalu aptēšanu.

Kāds strādnieks piesteidzās pie kamanām, sveicināja un palīdzēja Metējam no tām izkāpt.

«Paturi zirgu, kamēr mēs darbu pārlūkojam,» šis īsi pavēlēja. «Uzsedz viņam arī segu, lai mugura netop slapja no sarmas pērsām.»

Metējs ar savu lielo kažoku un saviem suņādas zābakiem dziļajā sniegā bija tik neveikls, ka bez Tiltiņa piepalīdzīgās rokas tikai maz vien varēja padimāt uz priekšu. Krustām šķērsām labu laiku pa mežu bradājuši, še to, te to pavēlēdami, vienā vietā strādniekus kundziski norādami, otrā īsi uzteikdami, Metējs un Tiltiņš bij nokļuvuši ceļmalā pie lielas egles, kuru nupat nozāģēja.

«Lielākā egle visā mežā,» viens strādnieks sacīja. «Skatāties, kungi, kas par garumu un kas par zariem! Un resnums!...»

Krusttēvs ar krustdēlu jautriem smaidiem aplūkoja koku.

«No tā nāks peļņa!» viens, kā otrs domāja.

Metējs atvirzījās tālāk nost no koka stumbura, lai labāk varētu noskatīties egles garumā. Tiltiņš tam nostājās blakus.

«Ir tādām milzām reiz jāgāžas,» viņš runāja, koka galotnē skatīdamies, «vai redzi, kā viņš trīs? Pie katra zāģa vilciena, kas to vairāk un vairāk šķir no dzīvības saknēm, tas nodreb kā nāves cīņā... Drīzi viņš gāzīsies...»

Arī Metējs uzmanīgi uzlūkoja trisošo egli.

«Vai vēl atminies, kas zem šitās egles notika?» viņš sacīja. «Zem šīs egles mēs reiz —»

«Meklējām patvērumu no negaisa,» Tiltiņš krusttēvu ātri pārtrauca. «Jā, jā, atminos, tas bij toreiz, kad pērkons nospēra tavu sirmi. Tas nu labu laiku atpakaļ.»

«Jā, labu laiku,» Metējs atkātoja un tad pielika: «Būs laiks braukt uz māju.»

Viņš izvilka pulkstenu no kabatas un skatījās tajā.

Tai pašā acumirkļī tuvumā gāzās koks. Balts, biezs sarmas pērslu putenis, visu aizsegdams, piepeši pildīja gaisu; kriedziens: «Bēgat, kungi, glābjaties...» — iesitās Metēja un Tiltiņa ausīs, tie skrēja un klupa — un šņākdama, svilpdama un brākšēdama lielā egle nogāzās.

Tuvumā nozāģētā egle bija uzgāzusēs milzu kokam vīrsū un tā viņa krišanu paātrinājuse.

Kad sniega pērslas bij nokritušas, tad zāģētāju acis meklēja Metēju un Tiltiņu un viņu ģimji nobālēja.

To nekur nebij.

«Vai Dievī, nu nelaime notikuse!» viens iesaucās. «Ko nu lai dara!»

«Palīgā!» Tiltiņa balss zem egles stenēja. «Cilvēki, glābjat!»

Strādnieki pieskrēja pie tā, atcirta kādus zarus un to pēdīgi ar lielām pūlēm izvilka no egles apakšas. Nelaīmīgais tā bij apmulsis un saspīests, ka nespēja nostāvēt kājās, bet atkrita sēdu sniegā.

«Palīdzat manam krusttēvam,» viņš kunkstēja, no sevis atgaiņādams abus vīrus, kas viņu atkal gribēja uzcelt kājās. «Drīzi, nekavējaties!»

Bet Metēju tik ātri vis nevarēja izvilkt no egles apakšas kā Tiltiņu. Pagāja labs brīdis, līdz zarus, kuros tas kā maiglēs bij iespiests, sacirta un sazāģēja. Un, kad pēdīgi viņu gribēja celt augšā, tad tas nekustējās.

«Paģībis!» kāds iesaucās.

«Ē, Metēja kungs, Metēja kungs!» cits modināja Metēju un berzēja ar sniegu viņa pieri, kura drusku bij noskrabāta. «Nudie, kad tikai nava beigts vien!»

Un viņš atkal Metēju mēģināja atdzīvināt.

Bet veltīgas bij visas pūles. Metējs bija liķis.

Sauss, pundurains zars, Metējam ievainodams pieri un noraudams šķipsnu sirno matu no galvas, viņam bij uzspīdējis kreiso roku uz mutes un viņu noslāpējis.

Tiltiņš noietās pie liķa ceļos.

«Krusttētiņ, mīļo krusttētiņ!» viņš gaudās. «Ak tavu nelaimi, ak tavu postu!»

«Ir zelta pulkstens pagalam, vāks atlauzts, rādītājs nost,» viens strādnieks līdzcietīgi runāja starpā, «būt' to zinājis, būtu labāk man atdevis...»

* * *

Tiltiņam gāja ļoti labi. Metējs visu savu dzīvo un nedzīvo mantu bij norakstījis savam vienīgam radam un krustdēlam, un tāpat nu Tiltiņam pēc viņa nāves piederēja divas lielākās mājas pagastā, neskatoties uz visādiem raibiem papīriem ar visādiem raibiem vārdiem, kurus Metējs krustdēlam arī bija atstājis lielā vairumā. Tiltiņš aiz bēdām par krusttēva nāvi un aiz prieka par kuplo mantojumu nekā labāka nezināja darīt kā precēties. Un kas cits gan viņa jauktajām jūtām labāk derēja nekā precēšanās! Jo laulība jau atnes priekus un bēdas...

Bet viņš nepaņēma vis Lieni, savu līdzšinējo saimnieci, kā to viņai bij solījis, bet apprecēja bagātu saimnieka meitu. Liene laikam bij paredzējuse, ka lieta pēdīgi šitā beigsies, un tādēļ pie laika gādājuse par maizes devēju vecumā. Viņas mudrais Jēpītis bij jau septiņus gadus vecs.

Jau pirms kāzām Tiltiņš aizlika Lieni ar Jēpīti uz Ziemeļiem, no krusttēva mantoto māju, lai tā tur pagaidām izpildītu saimnieces vietu.

No Jurgiem viņš Ziemeļus gribēja izdot uz renti un pats ar Madaļu, savu jauno sievu, savās mājās dzīvot un saimniekot.

Bet likās, kā kad ar Lienes aiziešanu un Madaļas atnākšanu mājās arī būtu ienācis kāds svešs, nelabs gars. Miera viņās vairs nebija. Proti, līdz šim viss bij gājis pa Tiltiņa prātam, tas bij dzīvojis, kā gribējis, ko viņš bij pavēlējis, tas bij noticis. Tagad Madaļa saimniecības grožus sāka ņemt savās rokās. Viņa bij izauguse pie tāda tēva, kurš bij tik taupīgs, ka tas tikai divreiz gadā uzmauca zābakus kājās — pavasarī un rudenī pie dievgalda ejot. Un šis taupības gars bij pārgājis no tēva uz meitu — tāpat kā pravieša Eliasa gars uz Elizu — divkārtīgā mērā. Izšķērdēšanu viņa ienīda kā nāvi. Un Tiltiņš bij izšķērdīgs. Katru rītu viņš lēja spirtu pie tējas un nāca divreiz nedēļā — tiesas dienās un svētdienas vakaros — piedzēries mājā. Madaļa to nevarēja ciest... Trīs nedēļas pēc kāzām viņa vīram izskaidroja, ka tāda dzīve neesot pareiza un turklāt bezdievīga, pagāniska un nezin kāda vēl. Lai šis tādēļ dzīvojot, kā pienākoties un pēc savas kārtas.

«Kā pienākas?» vīrs atkārtoja un atpleta acis. «Es domāju, es vēl nemaz nedzīvoju tā, kā man pēc savas kārtas pienākas. Pēc manas bagātības man katru rītu vajadzēja dzert tīru spirtu vien vai konjaku un katru dienu nākt piedzērušam mājā — vai saproti!»

Madaļas tumšie vaigi pie šiem vārdiem tapa vēl tumšāki.

«Bet tā jau i bagātākais var tikt par nabagu,» viņa sacīja.

«Manam laikam būs diezgan, nebēdā!» Tiltiņš sievu mierināja.

«Tavam laikam gan būs gana, to ticu!» Madaļa sadusmota iesaucās. «Bet apdomā, ka tu tagad vairs neesi viens pats, ka tev ir jāgādā par sievu un ka tu katru neziņā izdotu kapeiku nozodzi saviem pēcnākamiem!»

«Pēcnākamiem?... Kur tad tie ir?»

«Gan jau Dievs dos. Gudrs cilvēks neskatās uz to vien, kas tagad ir, bet domā arī par nākamiem laikiem.»

Tiltiņš nospļāvās, piebāza savu pīpi ar tabaku un, nekā neatteikdams, atstāja sievu vienu.

Ja Madaļa bij cerējuse panākt caur šo sarunu kādu labumu, tad viņa bij maldijusēs. Tiltiņš nepārgrozīja savu parasto dzīvi. Tā tas gāja ilgāku laiku, līdz Madaļai pēdīgi zuda pacietība.

«Ja tu nenāksi laikā mājā, tad netiksi istabā,» viņa vīram īsi izskaidroja un tūliņ vārdiem darbos lika atspīdēt, tas ir, piesist pie istabas āras durvīm aizšaujamu bulti.

«Es gribētu redzēt, kas iedrošināsies mani sava paša mājā nelaist iekšā!» Tiltiņš spītīgi iesaucās.

Bet, kad viņš, kādā naktī atkal uz rīta pusi pārbraucis mājā, gribēja tikt istabā, tad durvis bij aizbultētas.

Laiciņu ap tām noklabinājies, viņš gribēja saukt, lai attaisa, kad viņam iekrita prātā izdauzīt logu un pa to iekāpt istabā. Bet, uzreiz apdomājies, viņš atstāja logu veselu, iekāpa atkal kamanās un aizbrauca.

Liene jau arī prata vietu uztaisīt.

Madaļa otrā rītā vīram neprasiya vis, kur tas pavadījis nakti, bet nākošās tiesas dienas vakarā atkal aizbultēja durvis. Tā tas notika vēl kādas reizes, līdz sieva dabūja zināt, kur Tiltiņš nakts pavadīja. Nu Madaļa tūliņ no durvīm lika noplēst bulti. Tiltiņš gan maniņa, ka ceļš bij atkal ar vaļu, bet, Madaļai spītēdams, nenāca vis tūliņ nākošo reizi uz māju, bet aizbrauca vēl divas reizes uz Ziemeļiem.

Pēdīgi, kādā svētdienas vakarā, viņš ieobrauca ap pusnakti mājā. Madaļa — kā visas citas reizes, tā ir tagad — viņu bij gaidījuse. Tā uztaisīja uguni un nosēdās gultā, trīsēdama no sakustināšanās.

Tiltiņš ienāca istabā.

No viņa šņācošās, grūtās elpošanas Madaļa noģida, ka vīrs krietni bij sadzēries.

«To viņš man darījis par spīti,» viņa domāja, un rokas tai gandrīz sāka lēkt uz augšu, tik stipri viņai visa miesa drebēja.

«Vai tu nu reiz esi atradis ceļu uz māju,» Madaļa uzsāka no žēlabām, dusmām un greisirdības gandrīz aizsmakušā balsī, «brīnums gan! Es jau domāju, ka tu atkal kaut kur citur būsi ņēmis naktsmāju kā citām reizēm! Ak kauns, ak grēks!»

«Ak kauns, ak grēks!» Tiltiņš mēdijās ar stīvu mēli un caur degunu runādams. «Vai tad man kā suņam ārā bij gulēt? Vai tu gribēji, lai nosalstu, ko?»

«Lai nosalsti! Kādas kunga gaitas tad tu pildi, pa nakti apkārt dauzīdamies! Nāc laikā mājā, tad nebūs jānosalst.»

«Es varu nākt mājā, kad gribu. Lūk!»

Tiltiņš novilkā ar lielām pūlēm kažoku un lūkoja to piekārt pie vadža. Bet kažoks viņam izslidēja no rokām un nokrita zemē.

«Velna lupata, vai tu arī man gribi turēties preti!» Tiltiņš sadusmojies ierūcās un samīdīja kažoku ar kājām. «Lūk, tur nu tu guli... Aizvien lillā!»

Madaļa pieskrēja pie Tiltiņa.

«Nejēga, tas tavs labākais kažoks!» viņa kļiedza zvērojošām acīm un nogrūda vīru no samīdītā drēbju gabala nost. «Nu jau pavisam prātu esi apdzēris.»

Grūdiens Tiltiņam nāca pavisam negaidīts, viņš streipuļoja un nokrita gar zemi, galvu pie gultas stakles nodauzīdams.

Brītiņš tas gulēja kā nost un tad atkal lēnām uzslējās stāvu.

«Nešķīsta, gara bāba!» viņš blāva pilnā kaklā un tuvojās, dūres sizdams, Madaļai. «Ko tu gan iedrošinies!... Manās mājās man vairs nav brīv darīt, ko gribu, tu dzeni mani no tām ārā, vai man arī nebūs brīv darīt ar savām drēbēm, ko gribu?... Vai tu man visur gribi būt par kungu, ko, vai par tiesu visur — tu kaula muša, tu!... Bet es tev to varmācību gan izdzišu, es viņu tev izdzišu vēl šonakt...»

Tiltiņš savas uzpampusās acis kā meklēdams pa istabu laida apkārt.

Madaļa saprata viņa mirklus. Tā piesteidzās pie sienas, satvēra olekti, kas tur karājās, un pasvieda to zem gultas, pate nostādamās tās priekšā.

Nekā nesacījis, Tiltiņš izgāja ārā. Madaļa dzirdēja, ka viņš pa otru istabu ap sienām grābstijās un tad izgāja saimes istabā. Pēc brīža tur kas stipri nobrākšējās: malka no ārdiņām bij nokrituse zemē...

Madaļa stāvēja kā sastinguse, krūtis tai plīsa vai pušu no sakustināšanās... Tad viņš patiesi meklēja koku, ar ko viņu sist. Madaļa sakoda zobus, ka tie noknirkšēja, noliecās un paņēra olekti. Viņai taču vajadzēja kaut kā, ar ko piedzērušo no sevis atgaiņāt. Viņa iesēdās gultā.

Tiltiņš ienāca. Tam bija rungai līdzīga malkas pagale rokā.

«Tu gribi man turēties pretī, ar mani kauties!» viņš krāca, sievai ieraudzījis olekti rokā un vēl vairāk sadusmojies caur brūci, ko malka krizdama labajā rokā bij iesituse. «Nost ar to spičku, es saku!»

«Noliec tu papriekšu to malkas gabalu, tad es nolikšu olekti,» Madaļa atbildēja.

«Nost ar to spičku, citādi es sitišu!»

«Nesit!... Nebūs labi, August! Tava roka ir ar asinīm, pats Dievs tevi brīdinājis, August!»

«Nost ar to spičku, citādi es sitišu!»

«Sit!»

Pagale nokrita smagi uz Madaļas rokas. Madaļa iekliedzās.

Kā tīģerene viņa tad vīram klupa pie rokas, gribēdama tam pagali izraut. Bet vīrs to bij gaidījis. Ātri tas pagali satvēra ar otru roku. Nejauks cīniņš iesākās. Tiltiņam nācās grūti turēties pretī, jo tikai viena roka bija brīva. Nevarēdama dabūt pagali savā varā, Madaļa vīru mēģināja pagrūst gar zemi. Tā viņi pienāca galda tuvumā, uz kura stāvēja petrolejas lampiņa. Galds apgāzās, uzkrizdams Tiltiņam uz

kājas, lampiņa izdzisa... Tiltiņš aiz sāpēm un dusmām nu iesita sievai ar dūri taisni ģimī. Madaļa iekunkstējās, saņēma savus pēdējos spēkus un izrāva vīram malkas pagali no rokas... Viņa sita... vienu, divas, trīs reizes... dzirdēja vīru krītam un sākam vaidēt... tad viņai zuda samaņa.

* * *

«Daktera kungs, viņš taču paliks dzīvs?» Madaļa bailīgi, asarām apspiestu balsi jautāja ārstam, kas bālā, bez samaņas gultā guļoša Tiltiņa galvu rūpīgi bij izlūkojis un apskatījis. «Ak manu stundiņu, kas to būtu domājis, ka es tapšu par sava vīra slepkavu...»

«Apmierinājaties,» ārsts samisušo sievu mierināja, «pēc manas labākās pārliecināšanās jums varu teikt, ka viņš nemirs. Bet — gatavojaties uz citu ko.»

Madaļa bailīgi atplestām acīm uzlūkoja ārstu.

«Viņš būs — vājprātīgs,» tas lēnām runāja.

«Vājprātīgs!» sieva iesaucās, atkrita krēslā un aizsedza ar priekšautu vaigu.

Ārsts novērsās no viņas un paņēma vēlreiz rokā malkas pagali, ar kuru tā vīram bij situse. Pagale bij egles koka, sausa, punduraina un vietām aplipuse ar asiņainiem, brūniem matiem. Tikai vienā galā aiz kādas skabargas spidēja pāris pavedienu sirnu matu.

KĀ VECAIS ZEMĪTS PAŠU NELABO REDZĒJIS

Jaungada stāstiņš

Zemišu Marija bija visa lielā pagasta slavenākā meita. Katrā ziņā tas pat skauģam bija jāatzīst. Jo viņa bija ne tikai vien bagāta — Danderu mājas vienīgā mantiniece —, bet turklāt arī skaista, gudra, laipna un godīga.

Un tomēr viņa jau bija pilnus divdesmit trīs gadus veca un nebij vēl iemantojuse jauko tiesību nēsāt aubi. Varēt jau nu gan bij varējuse, bet nebij gribējuse. Visus preceniekus, to starpā pašu pagasta un ārļaužu bagātākos saimniekus, viņa atraidīja ar tādu cietību, ka dažā galvā sacēlās domas — Marija gribot palikt neprecējusēs. Bet Marijas prāts nestāvēja vis uz neprecēšanos. Viņas domas bij precēt Vitolu Pēteri — Vitolu Pēteri, kas nekas nebij un kam nekas nebij, tas ir, viņš bija tikai vienkāršs kalps ar vecu, bezspēcīgu māti un jaunu, vēl bezspēcīgāku brāli. Var arī vēl minēt, ka viņam bij glīts ģimis, skaistas, tumšzilas acis un ļoti laba slava.

Viņš kopā ar Mariju vienu vasaru bij gājis ganos, vēlāk gadu bij dienējis pie Zemiša par puisī un, Jurgos iziedams, līdz ar savu gada algu Marijas sirdi paņēmis līdzī. Algu tas bij sūri, grūti pelnījis, sirdi tāpat paņēmis un, lai nevienam nebūtu tiesības viņu tādēļ saukt par zagli, savu sirdi pie Marijas atstājis.

Kad svešām acīm šitā siržu samīšana arī palika slēpta, Zemiša acīm — Zemītene savas jau uz mūžu bij slēguse — tā vis nepalika. Lai Dievs pasargā! Viņa meita iemīlējusēs vienkāršā kalpa cilvēkā, vazaņķī — nedod tu tētīt — ubagā!... Jā, ubagā, jo par tādu vecais Pēteri turēja, tādēļ ka tas uz labu slavu nelika ne mazākā svāra un viņam no glīta ģimja nebija ne vājākā jēdziēna — no skaistām, tumšzilām

acīm nemaz nerunānot! Ko žīds dod par skaistām, tumšzilām acīm? Vai viņš par tām dod piecas kapeikas? Ne graša — un, par ko pat žīds nekā nedod, kas tak visu: teļu kaulus, stiklu gabalus un lupatas aizved, — vai par to kaut ko var dot godīgs latviešu zemnieks? Nē! Nu tad redz šē! Turklāt Zemīts ar savu veco trīsdesmit gadus bija sadzīvojis laimīgā laulībā un vēl šobaltdien nezināja, kādas acis vecenei bijušas, vai zaļas kā zāle vai zilas kā debesis... Nē, nē, nē, tai lietai ar Vitolu vajadzēja darīt galu. Un vecais Zemīts bez kavēšanās ķērās pie darba. Papriekšu ar labu, jo viņš sirsnīgi milēja savu bērnu, bet tad ar ļaunu, jo viņa veltīgās pūles to sāka kaitināt un tēvišķo mīlestību nospiest. Bet, kas palika cieta kā akmens, tā bija Marija.

«Nei uguns, ūdens mūs var šķirt,
Nei ļauni cilvēki...»

viņa kādā dienā uz tēva garajiem pātariem droši atbildēja. «Liec jel manai sirdei miera, tēt. Es jau saprotu, tavas domas ir labas. Tu gribētu mani ar lielmani saprecināt, un tad tev būtu meitasvīrs, ar ko tu varētu lepoties. Bet es, tēt, neņemšu vīru, ar ko vari lepoties, bet iešu pie tāda, kas man patīk.»

«Bet kāpēc tev Sieriņu Mārtiņš arī nevar patikt?» tēvs iesaucās. «Vai viņam nava tādu pašu acu, tādas pašas mutes un deguna, tādu pašu ausu kā tam palaidņam, tam, ko?»

«Nē, tēt, visi saka, ka viņam greizs deguns, un es arī to saku. Pēteram nava tāda.»

«Lai nu viens klausās! Tas greizums jau tik taisns, ka svešs tā gandrīz nemaz nevar manīt!»

«Un, lai Sieriņa deguns būtu tik taisns kā baznīcas tornis, tad tomēr viņa neņemšu un neņemšu!» Marija atbildēja. «Kādēļ tad man precēt bagātu, kad man pašai diezgan mantas! Lai Sieriņš aplaimo nabagu meitu, es aplaimošu nabagu puisi!»

«Tā, gribētu redzēt, kur tu to mantu priekš viņa aplaimošanas ņemsi!» tēvs rūca. «Vai es tevis katrā acumirkļī nevaru pataisīt par nabadzi, ko? Vai nevaru?»

«Tētiņ, kam nu šitā atkal jokojies!» Marija sacīja glaimodama un satvēra tēva roku, un gribēja to glaudīt.

«Ar to tu nekā nepanāksi,» tēvs, roku atraudams, iesaucās, bet mazāk dusmīgs nekā papriekšu. «Ja tu to palaidni, to Vitolu pret manu gribu ņemsi, tad redzēsi, vai jokoju vai ne.»

«Bet es jau nekad neesmu teikuse, ka Pēteri bez tavas atļaujas precēšu, es gaidīšu, kamēr tu —»

«Mirsi!» tēvs, atkal sadusmojies, meitu pārtrauca. «Branga meita, kas tēva nāves gaida.»

«Ak, tētiņ, tā jau nemaz negribēju teikt. Gribēju sacīt: gaidīšu, kamēr tu dosi savu atļauju.»

«Uz tādām blēņām necerē,» Zemīts cieti atbildēja. «Tu zini, Sieriņam tevi esmu apsolījis un savu vārdu turēšu!»

«Nu tad, kad no tevis nekā nevar cerēt, — tad cerēšu uz Dieva palīdzību,» meita sacīja raudulīgā balsī un aizsedza ar priekšautu acis.

«Dievam gar tavu precēšanos nav nekāda daļa,» vecais sapicis izgrūda.

«Kam tad? Vai velnam?» Marija atsedza ģīmi un skatījās izbrīnējusēs tēvā.

«Kam? Velnam?» šis ātri iesaucās. «Vai es tā teicu, plāpa, ko?» Un žigli viņš izsteidzās no istabas ārā, durvis sev no pakaļas tā aizsīzdams, ka logam rūtis nodārdēja. — —

Šitādas un tamlīdzīgas sabāršanās atkārtojās šad un tad, bet nedz tēvs caur tām ko panāca, nedz meita. Marija tādēļ cik varēdama lūkoja izvairīties no šādām nepatīkamām sarunām, jo viņa atzina, ka tās bij kaitīgas, jo tai ikreiz neizdevās palikt mierīgai un viņas piktums tēvu padarīja vēl stūrgalvīgāku. Marija tāpēc apņēmās cerēt un paciesties, un gaidīt. Viņa jau vēl bija tik jauna, tāpat Pēteris! Vai nu tie apprecējās gadu agrāk vai vēlāk, tas tak nebij ne no kāda svara. Bet gaidīšana prasa daudz pacietības, un tiem, kas samīlējušies, kā zināms, tās nav visai daudz. Pēc pusotra gada Marija ar savu pacietību bija galā.

«Nu gan vairs nezinu, ko iesākt, ko ne,» viņa gaudās uz Pēteri, satikdamās ar to kādā svētdienas pēcpusdienā. Satikšanās, saprotams, notika, tēvam nezinot, pa lielākai daļai Danderu smēdē, kuras īnieks bija Pētera skolas biedris un draugs. «Kas lai notiek, kad mums vēl pusotra gada, varbūt arī vēl ilgāk jāgaida! Es to vairs nevaru izturēt, un, ja tēvs drīzi nedos savas atļaujas, tad precēsimies bez tās. Diezgan ilgi esmu bijuse viņa paklausīgā meita.»

«Jā, bet, kad mēs bez viņa atļaujas precēsimies, kas tad būs ar Danderiem?» Pēteris raizīgi jautāja. Jo, lai gan tas savu Mariju karsti mīlēja, tad tomēr viņš labprāt vēl kādu gadu gribēja gaidīt, ja caur to tikai nezuda cerība reiz tikt par Danderu saimnieku.

«Kas mums par Danderiem bēdas!» Marija atbildēja. «Vai mēs nevaram strādāt? Vai tavas vai manas rokas līdz šim bez darba gulējušas klēpī? Vai Danderos vien maize?»

«Ir jau nu i citur ar,» Pēteris atteica, aiz ausi kasīdams, «bet kalpu maize. Un tā nav saldēna, tici man, sirsnīņ.»

«Pēteram taisnība,» tagad Matīss — tā sauca kalēju — runāja starpā, «nevajaga pārsteigties. Tik labas mājas zaudēt, kādas Danderi, tas nava joks. Un jums viņas putēs, ja veča gribai pretosieties. Tēvs ir stūrgalvis.»

«Bet ko tad lai darām,» Marija iesaucās, «cik ilgi tad lai gaidām!»

«Darāt tā, ka vilks paēdis un kaza dzīva,» kalējs atbildēja. Un tad, uzrāvis spičku un aizdedzinājis pīpi, viņš smaidīdams turpināja: «Ar lūgšanām, jūs sakāt, jūs nekā nepanākat pie veča — labi, tad mēģināt to darīt citādā vīzē, par piemēru, ar viltu.»

«Ar viltu?» Pēteris un Marija vienā mutē iesaucās.

«Nu jā, ar viltu. It īpaši tev, Marij, ieteicu. Jūs, sievietes, tak esot čūskai rada.»

Marija papurināja galvu.

«No sieviešiem,» viņa teica, «tēvs neliksies pievilties. Viņš nav vis tik lēti piemānāms, kā tu varbūt domā.»

«Bet pamēģināt taču var. Ja viņš neiet, neiet cilpā, vai jūs tādēļ ko zaudējat?»

«Itin nekā,» Pēteris sacīja.

«Bet vai tad tev kāds puslīdz gudrs padoms ir prātā?» Marija jautāja.

«Nē, bet mums jau laika diezgan to izdomāt. Kad jūs nākamā svētdienā — vai nu kad — atkal atnāksiet šurp, tad runāsim par šito lietu tālāk. Bet pa tam laužīsim krietni savas galvas, ko lai gudru izdomājum.»

Marija un Pēteris šos vārdus atzina par ļoti prātīgiem, un, apņēmušies kaut ko «gudru izdomāt», visi trīs šķīrās.

* * *

«Nu, ko tad nu labu stāstīsiet?» tikko labdienas atņēmis, kalējs jautāja mūsu pārim, kas noteiktā svētdienā, krēslai metoties, atkal ieradās smēdē. «Sēstaties!»

«Tik gudrs biju vakar, tik gudrs esmu šodien, es nekā nezinu,» Pēteris atbildēja, nosēzdamies Marijai līdzās. «Mani visu laiku mocīja sapnis, rādīdams man naudu, kas aiz smēdes zem akmens gulēt. Ja tur patiesi nauda gulētu, tad jau nu būtu labi, bet ej nu sažini, ko tas nozīmē.»

Kalējs skaļi iesmējās. «Nu, un tu, Marij, — no kā tad tu esi sapņojuse?» viņš jautāja.

«Es? Ne no kā. Visas šitās nakts tikko ar mokām varēju aizmigt, kur tad nu bij laiks, ko sapņot! Bet domāt jau nu arī nekā neesmu izdomājuse.»

«Nu, tad jau laikam pēc mana padoma būs jādara,» kalējs runāja. «Tavs tēvs, Marij, allaž mēdz stāstīt, ka šis no cita nekā nebīstoties kā tikai no trakiem suņiem un spokiem. Kā būtu, ka mēs pašu nelabo ņemtum palīgā?...» Un Matīss sīki sāka izstāstīt savu nodomu.

Pēc pusstundas laika visi trīs šķīrās. Marijas un Pētera vaigi spīdēja cerības pilnā spožumā.

* * *

Līdz šim neviens cilvēks nebij nedz zinājis, nedz to līcis vērā, kad kalējam Matīsam bija dzimšanas diena. Jo, lai gan viņš jau septiņus gadus Zemiņa smēdē dzīvoja, tad tomēr tas šito dienu vēl nekad nebija svinējis. Tāpēc jo vairāk pārsteidza Danderu sieviešus vēsts, ko kāds puisis kādā dienā — tas bija īsi priekš Ziemassvētkiem — pārnesa no smēdes uz istabu. Proti, viņš stāstīja, ka redzējis Matīsa istabiņā uz plaukta stāvam veselu cukura galvu un dzeltenos un sarkanos papīros ietītas pudeles. Prasījis, ko kalējs ar šitām jaukām mantām darišot. «Gribu šogad savu dzimšanas dienu pa godam nosvinēt,» kalējs atbildējis...

Savu dzimšanas dienu svinēt, lai nu viens cilvēks paklausās!... Tas nu atkal no kalēja bija melots. Vai no stāstītāja Andža. Jo tie abi bija ļoti «štukoti» cilvēki... Ja sniegs nebūtu bijis tik dziļš, tad Annulei būtu jāaizskrien uz smēdi un pa logu jāpaglūn, vai uz plaukta patiesi stāv cukurs ar pudelēm vai ne. Bet, ja arī, — vai tad Matīsam tādēļ patiesi dzimšanas dienu vajadzēja svinēt? Vai pirkumi nevarēja būt sagādāti precībām vai pat kāzām! ... Jā, jā, jā — pirkumi būs sagādāti kāzām!...

Un nu Danderu sievieši sāka lauzīt galvas, kura gan būšot kalēja izredzētā, un nāca pēdīgi pie tā gala sprieduma, ka laikam gan cita neviena kā skaistā Augulēna meita. Zināms, Augulēna meita, to jau vecā Made trīs gadus atpakaļ bij domājuse un sacījuse... Augulēna meita un cita neviena!...

Gan Andžs visām šīm spriedelēšanām kā nedibinātām lūkoja stāties pretī, bet ko nu viens nabaga vīrietis pret veselu pūli sieviešu var izdarīt! Viņam bij jāapklus.

Un tomēr Andžam bij taisnība. Jo kādas dienas vēlāk kalējs ieradās Danderos un lūdza saimniekam, lai šis viņam atļaujot savu dzimšanas

dienu svinēt Danderos. Taišņi Jaungada vakarā šis tapšot divdesmit piecus gadus vecs, un tādēļ, ka nezinot, vai otru divdesmit piecus nodzīvošot vai ne, un arī tāpēc, ka pēdējā laikā darbs gājis labi no rokas, šis reiz savu dzimšanas dienu jautri gribot pavadīt. Viens pats jau nu nevarot būt jautrs, un priekš viesiem smēde esot par mazu. Tādēļ lai atļaujot atnākt uz Danderiem. Šis jau negribot izrikt nekādu balli, negribot arī ielūgt nekādu viesu, izdzeršot visi kopā glāzi labas grokas — un ar to būšot darīts...

Saimnieks, kam glāze labas grokas nebūt neriebās, neapdomājās ilgi, ko uz šitādu lūgumu atbildēt, bet atteica kalējam, lai nākot ar žēlīgu Dievu, tādām nodomam šim nekas neesot pretī.

* * *

Tik jautri kā šogad Danderos Jaungada vakarā ilgi vai pat vēl nekad nebija gājis. Saimnieks kalēju bija uzlūdzis uz vakariņām, un, pēdējās noturot, Matiss bij attaisījis vaļā vienu no zināmām, papīrā ietītām pudelēm. Tās saturs, kā arī kalēja izveicīgā tēršanās drīzi vien izplatīja vispārīgu omulību. No galda pieceldamies, katrs apliecināja, ka reti tik gardu zīdeni (grūdeni) ar cūkas gaļu esot ēdis kā šovakar.

Kad galds bija nokopts un pie malas nolikts, Andžs, liels meistars uz harmonikām, izņēma savu mūzikas rīku iz maza sienas skapīša un uzspēlēja «krietnu maršu», kā to saimnieks pavēlēja. Tad spēlēja dančus, un nu, saprotams, sākās dancošana.

Pauzei iestājoties, Zemīts, kas nomaļš sēdēja, uzreiz iesaucās:

«Diezgan tagad tādas lēkāšanas! Andž, uzraun kazaku!»

Andžs paklausīja.

«Nu, kas dancos kazaku?» vecais jautāja, istabas vidū iestādamies. «Made, mēs agrāk abi kopā brangi dancojām, vai kājas vēl klausā? .. Nē?... Blēņas! Esmu tikpat vecs kā tu, bet kazaku dancoju kā puika. Vai gribat redzēt?»

Un, pirms vēl kāds varēja izteikt jā vai nē, Zemīts ar lielu izveicību sāka dancot.

«Jau iesilis,» Marija čukstēja, kalējam ātri garām aizslidēdama un saimniekistabā pazūdzdama. Te viņa ātri uzrāva spičku un atstūma pulksteņa rādītājus gandrīz ap veselu stundu atpakaļ. Tad tā atkal atsteidzās atpakaļ saimes istabā.

Saimnieks patlaban laida savu pēdējo ratu pār istabu un tad, dziļi atņemdams elpu, atkrita krēslā.

«Nudie, tas bij brangi,» kalējs sacīja un piegāja, pilnu glāzi turēdams rokā, pie Zemīša. «Lai tavas kājas vēl ilgi pastāv tik veiklas!»

Viņš pielika glāzi pie lūpām, pielēja to tad atkal pilnu un sniedza to vecajam.

«Vai nav tiesa,» šis sacīja lielīgi, glāzi tukšodams, «ne ikkatrs to man var darīt pakaļ, ko?»

«Neviens gan,» kalējs runāja. «Nu vēl uz otras kājas.»

Viņš pildīja atkal glāzi...

Tagad kāds lika priekšā laimes liet. Priekšlikums atrada vispārīgu piekrišanu, bet izrādījās diemžēl par neizpildāmu, tādēļ ka trūka svina. Mazais Ješka un tāpat arī lielie puisi gan gribēja izgriezt kādas pogas no biksēm, bet tas palika neizdarīts, jo vecā Made gluži pareizi pie-minēja, ka ar to tikpat nekā nepanākšot, nebūšot diezgan svina. Nu jā, visu savu bikšu pogu vīrieši laimes liešanai jau nevarēja ziedot!

«Ka svina nav, nav, lūkosim citādi dabūt zināt, kas ar mums uz priekšu notiks,» Andžs sacīja, harmonikas nolikdams pie malas. «Salasāt cepures!... Ješka, Matis, Pēter, Juri! Dodat šurp savas!»

Andžs cepures rindā uzlika uz galda un tad pabāza zem katras kaut ko, citiem neredzot: zem vienas maizi, zem otras atslēgu, zem trešās gredzenu utt., pie tam katras lietas lēti saprotamo nozīmi izskaidrodams.

Nu visiem pēc rindas bij jānāk pie galda un viena cepure jāpaceļ: ko tad zem cepures atrada, tas viņam nākamgad bij gaidāms.

Kanēr tā tie citi kavējās un smējās, tamēr kalējs bij gādājis par vārošu ūdeni, un, kad nu arī Annule ar Ješku bij dabūjuši zināt, ka tiem jaunais gads piešķiršot žagarus, viņš noņēma cepures no galda un to vietā tur uzlika tikpat daudz glāžu. Bija laiks taisīt groku.

Drīzi vien visi Danderu vīrieši sēdēja ap galdu.

Kalējs nosēdās Zemīšam līdzās.

«Jā,» viņš pēc brīža uzsāka, «jā, tā ir jauka lieta — zināt nākamību. Bet šitāda cepuru pacelšana tak vairāk nekas nava kā jokošanās. Ja man būtu vairāk dūšas, nekā man patiesībā ir, tad gan zinātu, ko darītu.»

«Tad tu laikam ap pusnakti uz istabas mēslu gubas gribētu stāvēt,» kāda meita runāja. «Es tev saku, tur nekas neiznāk. Divas reizes tā stāvēju, bet abas reizes nekā nedzirdēju.»

«Nē,» kalējs atteica, «uz mēsliem nestāvētu. Bet labprāt gan reiz skatītos spieģeli.»

«Spieģeli? Kas ir ar spieģeli?» vairāk balsis reizē jautāja.

«Jūs to nezināt? Tā jau veca lieta,» kalējs mierīgi atbildēja un pielika glāzi pie lūpām. «Jāpaņem spieģelis un jāskatās tajā ap pusnakti

starp divpadsmitiem un vienu tukšā kambarī. Spieģelī tad parādoties tā cilvēka ģimī, ar kuru nākošā gadā jāsaprecējas... Bet parādīšanās, ko tur dabūjot redzēt, neesot cits nekā kā pats nelabais ar nākamā brūtgana vai brūtes seju.»

«Lai Dievs pasarga!» kāds iesaucās un nospļāvās.

«Kā,» Marija tagad sacīja zobojošā balsī, «vai tev patiesi līdz šim tikai dūšas trūcis šo joku izdarīt? Nu, tad gan tevis nevajadzēs saukt par Matīsu, bet par Jānīti garaustiņu. Nudie!»

«Sauc mani, kā tev tik,» Matīss tikpat zobojoši atbildēja, «ne ikkatram ir tāda dūša kā tev! Tu, kas tu — vārdes ar pliku roku nevižo aizskart un aiz bailēm no mazas pelītes leci līdz griestiem, — tu patiesi ap pusnakti viena pate sēdētu tukšā kambarī!» Viņš uzsāka pilnā kaklā smieties, un visi citi, izņemot Mariju ar saimnieku, smējās līdz.

«Kas tur ko smieties?» Zemīts asi jautāja, savu sakarsušo ģimī kalējam piegrieždams. «Kas tur ko smieties, es prasu, ko? Ak tā! Tu netici, ka Marija nav bailīga? Mana meita Marija?... Nu, tad saki man — vai tā ir bailība vai drošība, kad Marija vakarā viena pate uzkāpj uz klētsaugšas un no turienes nones āboļus, meža āboļus, kas manā zārkā tiek uzglabāti?»

«Un, kad viņa tos āboļus iz tava nākamā k a p a būtu iznesuse, ir tad pie tā palieku: tavai meitai nava tik daudz kuražas, ka viņa to burvestību ar spieģeli varētu izmēģināt, jā!» kalējs, kas tagad arī likās būt iekarsis, izsaucās.

«Tā, vai tu tā domā?»

«Jā, tā domāju gan!»

Saimnieks piecēlās un tuvojās kalējam.

«Vai tu īsti tā domā?» viņš jautāja.

«Nevienu drusciņ citādāki... Kas ir, derēsīm, saimniek!» Kalējs arī piecēlās un stiepa pie pēdējiem vārdiem Zemīšam roku pretī. Šis roku atgrūda nost.

«Es nederu!» viņš strupi sacīja. «Marij!»

«Jā, tēt!»

«Apmet sev kaut ko ap pleciem, ej paņem spieģeli un lukturi un parādi kalējam, ka man taisnība. Tu pirtī vari skatīties... Jā?»

«Zināms, tēt, ja tu to gribi. Bet pirts šovakar bij ļoti sūra, Made bij slikti kurinājuse.»

«Taisnība — tad ej uz drēbju klēti — nē, tur būs par daudz salts, ej labāk uz riju.»

«Kungs Dievs,» Made aizkrāsnē iekliedzās, «uz riju! Tur jau vecais Pūrmanis pakārās!»

«Klusi!» saimnieks vecenei uzbrēca. «Kas tev pēc tā prasa, vecā grezele!... Vai iesi uz riju, meit?»

«Kādēļ ne? Bet cik ilgi tad lai tur sēdu?»

«Līdz es tevi saucu.»

Marija aplikās lakatu, iegāja kambarī pēc luktura un spoguļa un tad, divainu mirkli kalējam uzmezdama, izgāja no istabas.

«Nu?» vecais Zemīts jautāja un skatījās lepni visapkārt. «Kam nu ir taisnība?»

Viņš atkal nosēdās pie galda un iedzēra krietnu malku no savas glāzes.

Arī kalējs apsēdās, bet nedzēra. Kā apkaunējies tas nodūra galvu un rakstīja, pirkstu iz glāzes izlijušā slapjumā mērcēdams, mazus kliņģerīšus uz galda. Citi vīrieši, nezinādami, ko runāt, ko darīt, skatījās kalēja zīmējumos ar tādu nopietnību, kā kad tie brīnum kas būtu. Vispārīgs klusums iestājās.

Te saimniekistabā, kuras durvis Marija bija atstājuse pusvīru, gluži skaidri pulkstenu dzirdēja sitam

Divpadsmit.

Vecā Made savā kaktā dzirdami nopūtās. Tad viss atkal apklusa. Puīši pie galda saskatījās, sievieti iečukstēja viena otrai kaut ko ausīs. Likās, kā kad nepatīkamas jūtas uzreiz visus būtu pārņēmušas.

«Lai Dieviņš dod, ka viss labi iziet,» piepeši vecā Made pusbalsī, it kā uz sevi runāja, «bet šitādi joki un lielīšanās nav labi. Nē, nē... Jaungada naktī... Manas māšas pameita, kas pie Vārnas muižas kungiem dienēja, caur šitādu buršanos nomira. Esot lielkunu zālē arī Jaungada naktī spieģeli skatījusēs un sev aiz muguras vīru uz melna zārka ieraudzījuse jājam. Tai pašā gadā nomiruse... Nē, nē.»

«Vīrs uz zārka!» maza meitene kādā gultā iesaucās. «Mem, man bail, nāc apsedz mani.»

Smieklī izcēlās par šo saucienu, bet tūlīt apklusa, tādēļ ka saimnieks ar kalēju nesmējās līdzī. Pirmais skatījās, pieri krunkās savilcis, savā glāzē, pēdējais grozījās savā sēdekli uz vienu un otru pusi.

«Lai tevi, kas tad nu ar mums noticis, ka neviens vairs negrib ni dzert, ni runāt!» Andžs iesaucās, savu glāzi paceldams. «Tā tā lieta neiet! Uz tavām veselībām, Matīš!»

«Paldies!» kalējs pateicās, savu glāzi piesizdams pie Andža glāzes. Viņš nolika glāzi atkal uz galda.

«Nu, kāpēc tad tu nedzer?»

«Nesmeķē.»

«Ko?... Un kādēļ tad ne?»

«Tādēļ ka — ka — tādēļ ka — — nu jā, tādēļ ka Madei taisnība.»

«Madei? Kas par taisnību?» saimnieks ātri iesaucās.

«Viņai taisnība, ka Jaungada naktī joki nava labi... Es nezinu, kur mans prāts pirmiņ bija... Jaungada nakts, tāpat kā Jāņa, Andra un vēl dažas citas nakts, svēta nakts. Jaungada naktī dažas savādas lietas notikušas... Nesaprotu, kā par Mariju varēju iesākt strīdēties un kā viņa tik ātri bij gatava iet. Man jāsaka, kamēr viņa istabu atstājuse, man uznācis ērmots nemiers... Kad viņai rijā kaut kas notiktu — kad viņai tur kas notiktu, lai Dievs žēlīgs — —»

Viņš uzlēca stāvu un nemierīgi pa istabu sāka soļot uz priekšu un atpakaļ.

«Nebūs labi, nудie nebūs labi — jānудie!» Made, sadrošināta caur to, ka viņai radās domu biedris, tagad pilnā kablā sāka dievoties. «Marīte rijā var sabīties un tapt slima. No kā visa nevar sabīties tādā vietā, kur cilvēks pakāries, kur vecais Pūrmanis pakāries! Vai, vai!»

Kalējs apstājās un pārbraucīja ar roku pāri reižu pār pieri.

«Ir taisnība,» viņš runāja un griezās uz durvju pusi, «jā — tur cits nekas neatliek, ko darīt. Es iešu!»

«Kas, kas — kur?» saimnieks jautāja.

«Marijai pakaļ,» kalējs atbildēja un satvēra durvju klišķi.

«Ā!» Andžs iesaucās, un saimnieks kaut ko noņurdēja pie sevis, kas izklausījās gluži kā «paldies Dievam».

«Bet,» kalējs turpināja, brītiņu klišķi rokā turējis, «bet vai man negribētu — kāds — nākt līdzī, man, nудie, vienam pašam —» Viņš, kaunīgi sminēdams, aplusa.

«Bailes!... Urā, Matīsi!» Andžs iesaucās, pilnā kablā smiedamies. «Ar tevi šovakar vairs nemaz neiet lāgā. Vai tev par daudz vai par maz siltuma galvā!... Es iešu līdz!»

«Es ar, es ar!» tagad balsis runāja cita caur citu — visi Danderu vīrieši bij gatavi pavadīt Andžu.

«Ne, ne, tā ne,» kalējs runāja, durvīm aizstādamies priekšā, «es tikai vienu vienīgu varu ņemt līdzī. Kad mēs visi ietum, tad izceltos troksnis, kas Mariju iztraucētu, un es viņā, pirms to saucu, mazdruscīņ vēl gribu nolūkoties, vai viņa patiesi spieģelī skatās jeb vai, galvu aptinuse, kādā kaktā snauž. Pa suta logu vai pa durvju šķīrbām to ļoti brangi varēs redzēt... Saimniek, nāc tu līdz!»

«Es? Kāpēc es?»

«Nu, tas tak lēti saprotams,» kalējs atbildēja. «Tādēļ, ka mēs abi pie tam esam vainīgi, ka Marija uz riju gāja, mums abiem arī pienākas viņu atkal atvest uz istabu — vai nav tā?»

«Taisnība gan,» Andžs apstiprināja, «saimniek, tev jāiet, mēs citi paliksim istabā.»

Saimnieks pacēlās. Taisnību sakot, viņš labprāt gāja, jo viņam par savu mīlo meitu bij patiesi ticis bail, lai gan to no viņa sasarkušā ģimja nevarēja noskārst.

Kalējs atvēra durvis, abi izgāja ārā.

Pie debesīm stāvēja pusmēness, izplatīdams pietiekošu krēslu, lai celiņu uz riju varētu redzēt. Sniegs bij mīksts, iešana pa to viegla un nedzirdama.

«Tātad mēs papriekšu Marijā drusciņ noskatīsimies, pirms viņu sauksim,» kalējs runāja.

«Jā, jā, jā,» saimnieks errīgi atteica, «noskatīsimies, kā viņa gul...»

Rijas durvis bija cieti aiztaisītas, bet caur trim lielām šķirbām un vienu zara caurumu spīdēja uguns. Bez kāda troksnīša abi durvju priekšā nostājās un lūkojās rijā.

Nekustēdamās uz koka blūķa Marija sēdēja linu mašīnas priekšā. Pie pēdējās bij piesliets spogulis, kurā viņa, gandrīz acu nepamirkšķinājuse, vientiesīgi skatījās. Tāuku svece, izņemta no luktura, tikai vāji apgaismoja viņas vistuvāko apkārtni. Rijas aizgorē bija melnākā tumsa.

Te kaut kas zemē nobrākšējās, it kā kad sauss zars salūztu.

«Nebērāšini jel,» Zemīts ģurdēja.

«Es! Tu jau pats tas biji,» kalējs tikpat klusi atbildēja.

Atkal abi skatījās rijā.

Uzreiz Zemīts satvēra kalēja roku kā ar stangām un iečukstēja viņam tikko dzirdami ausī:

«Vai tu redzi?...»

«Ko tad?... Neknieb nu tā, saimniek!... Ko tad?»

«Tur... to... to... aiz Marijas... to spoku... to!» saimnieks tikko varēja izdvest aiz pārbišanās. «Vai redzi?»

«Es? Es neredzu itin nekā, saimniek. Tu joko, jeb vai tev galva no grokas...»

«Klusu!» saimnieks kalēju pārtrauca, un viņa rokas sāka drebēt.

«Tas ir velns, jā — pats nelabais Vītola sejā... Skat, kā viņš tur stāv melnā mētelī! Nu ceļ lēnām roku uz augšu, nu — — Marij!»

Saimnieks pēdējo vārdu piepeši izkiedza ar tādu sparū, ka visa rija noskanēja un kalējs, kam varbūt tāds kliedziens nenāca negaidīts, sarāvās. Gandrīz tai pašā acumirkli otrs iekliedziens atskanēja rijā, svece nodzisa, spoguļi dzirdēja krītam un gabalu gabalos saplīstam —

durvis, ar sparū atgrūstas, atvērās, bultes ātrumā Marija no rijas izšāvās ārā, Zemīšam garām, uz istabu projām... Viss tas notika ātrāki, nekā to var aprakstīt...

«Meitiņ! Marij! Meitiņ, nebēdz! Nebīsties, nebēdz, es jau tas biju, kas kļiedza, pagaidi!» vecais meitai sauca pakaļ, pats arī sākdam lūgt, ko kājas nesa...

* * *

Ko lai vairs daudz stāstu!... Marija un Pēteris sasniedza savu mērķi. Vecais Zemīts ilgāki negribēja turēties pretim meitas saprecēšanai ar tādu cilvēku, ko pats liktenis viņai bija novēlējis. Zināms, gluži pareiza viņam tā būšana otrā rītā pēc izgulētām pagīrām vis neizlikās. Viņš apmeklēja savu tuvīno kaimiņu Zvirgzdiņu, Vītola saimnieku, un sarunā ar to gluži nevainīgi iejautājās, kad Zvirgzdiņš Jaungada vakarā esot aizgājuši gulēt un vai Pēteris bijis mājā.

Zvirgzdiņš atbildēja, ka esot gan bijis mājā un ka saime, ieskaitot Pēteri, apgūlusēs pulksten pusvienā pēc pusnakts.

Vai Vitolam neesot melns mētelis, Zemīts tālāk jautāja.

Nē, neesot.

Pēc šiem izskaidrojumiem Zemīts domāja, ka drīkstot droši ticēt, ka Jaungada naktī savā rijā redzējis spoku. Jo, vienkārt, Vītols jau nevarēja būt ap to pašu laiku divās vietās — Danderos rijā un Zvirgzdiņos gultā, otrkārt, spoks bija parādījies melnā mētelī un Vitolam tāda nebija, treškārt, Marija tai pašā acumirkli, kad tēvs viņas vārdu izkļiedza (kā viņa pate vēlāk izteica), spogulī bij ieraudzījuse «tādu kā ģīmi», kas līdzinājies Vītola ģīmim. Bet kalējs nekā nebij redzējis. Kāpēc? Tāpēc, ka īstie spoki nav vis no visiem klātesošiem saredzami, bet tikai no tādiem, kam «vienādas asinis». Zemīts to labi zināja...

Bet, ja viņš tikpat labi būtu zinājis arī to, ka Danderu pulksteņa rādītāji Jaungada naktī bij atstūmti stundu atpakaļ, turpretim Zvirgzdiņu pulksteņa stundu uz priekšu, ka Vītols melnu mētelī bij aizņēmijs priekš spokošanās un ka kalējs tikpat labi nelabo redzējis kā šis, — nezina ko tad gan gudrais vecis būtu teicis!

Pēc pusgada laimīgais pāris dzēra kāzas. Starp tiem, kurus laimīgā brūte visbagātāki apveltīja, atradās arī vecā Made. Viņa dabūja lielu lakatu. Mutīgā vecenīte pate nezināja, par ko, un brūtei nevarēja beigt pateikties par tādu devību. Bet patiesībā pateicība nācās kalējam. Jo

šis Marijai bij stāstījis, cik labi tā Jaungada vakarā ar savām runām bij veicinājuse kalēja nodomu saimniekā sacelt bailes.

Pēdējais jau ap kāzām nāca pie atzīšanas, ka ar Sieriņu Mārtiņu būtu vīlies — šis, proti, jau pirmajā kāzu dienā līdz nesamaņai sadzērās — un ka Pēters, pamatīgi aplūkots, nemaz nebija tik peļams, bet ļoti glīts, labs un krietns znots. Un šito savu spriedumu pār-grozīt vecajam Zemišam nav bijis iemesla līdz šai baltai dienai, lai gan jau no Marijas kāzām divdesmit gadi ietecējuši mūžības jūrā.

Netici nu spokiem!

PĒRKOŅA NEGAISS

Par visu, kas pēc ceturtās lūgšanas pie miesas uzturēšanas un vajadzības pieder, — par visu to Roplainu saimnieks Dievam varēja pateikties. Bet viņš nebija bagāts, kā ļaudis no viņa runāja, nebija arī skops, par kādu viņu arī dēvēja. Caur savu ieņēmumu gudro palielināšanu un izvairīšanos no katras vēltīgas izdošanas viņš tikai bija pratis izsargāties, visiem sliktajiem laikiem par spīti, no parādu taisīšanas un šādā vizē ieguvis bagātnieka un skopiķa slavu. Ka viņu par bagātnieku sauca, tas jau nu, zināms, viņam patika, un viņš tam nepretojās, ja tas arī notika, viņam dzirdot; bet, ka to dēvēja par skopu, tas Roplainam dažu labu reizi ķērās pie sirds, un viņš jutās vilināts rādīt ļaudīm, cik netaisnas tādas valodas bija. Bet kā prātīgs vīrs viņš ikreiz atkal apdomājās un nekā nedarija, lai cilvēki domātu no viņa labāk. «Lai viņi plāpā vien,» viņš pie sevis sacīja, «kad es tikai savu sirdi zinu tīru no šāda netikuma, labāk dzirdēt no bagātības un skopuma nekā no izšķērdības un parādiem.» Parādi! Jā, tas bija neglīts vārds, vārds, kura Roplains nebūt nevarēja ieredzēt. Parādi — tā sauca nemiļos viesus, kurus izdzīt no savas mājas Roplains ilguš gadus sūri, grūti bij pūlējis.

Jo viņš vienmēr nebija bijis «bagātais» Roplains. Tie laiki vēl nebija tālu, kad gandrīz neviens nezināja, vai kāds Andrievs Ošs — kas tad arī ievēro vienkāršu kalpu? — pagastā bij vai nebija. Tikai tad vien, kad viņš Roplainu saimnieka meitu apprecēja, un vēl vairāk tad, kad tas pēc sievastēva nāves uzņēma viņa mājas, niecīgu, parādu parādos iekritušu nomas vietu, — tikai tad vien vēl viņu sāka ievērot.

Ļaudis toreiz diezgan nevarēja izlauzīt savas galvas, kādēļ Ošs sev tik smagu parādu nastu kraujot uz pleciem. «Aiz muļķības,» vieni prātoja; «tāpēc, ka viņš arī reiz grib būt saimnieks,» otri gudroja; bet

visi tai ziņā bij vienos prātos, ka ilgāki kā gadu Ošs Roplainu nevaldišot. Bet viņš tos tomēr valdīja ilgāki. Pagāja viens divi gadi, un āmurs Oša mantas neizklidināja. Pagāja vēl kādi gadi, un arē — Roplains vairs neslidēja uz leju, bet sāka celties. Piecu govju vietā tagad stāvēja septiņas viņa kūti, viņam piederēja trīs zirgi, un nomas parāds, kas tam muižai bij jāmaksā, bij uz pusi mazāks nekā agrāk. Bez tam viņš noalgoja savus dienestniekus ar tādu kārtību un pareizību, kas varēja par priekšzīmi būt pagasta bagātākajiem saimniekiem. Tādēļ tad arī notika, ka Ošam nekad nebija jāsūdzas par puišu un meitu trūkumu, kā tas pastāvīgi bija noticis pie viņa sievastēva; viņš varēja saderēt labākos spēkus.

Tā, lūk, Roplaini cēlās un cēlās un nāca slavā — un līdz ar viņiem Ošs. Pirms tas vēl nebija aizmaksājis savus parādus, viņu jau turēja par pārtikušu un, kad tas tikko bij ticis ar visiem līdzīgs, jau par bagātu. Un, tā kā vispārīgi bagāto slavē arī par laimīgo, tad jau citādi nevarēja būt, ka Ošu arī par tādu uzskatīja un — apskauda. Un patiesi, nelaimīgs Ošs arī gan nejutās pēc visiem tiem pārciestiem grūtiem laikiem, bet kaut kas ir tagad viņa sirdi spieda, kaut kas tam radīja dažu rūgtu acumirkli. Šo bēdu un raižu cēlonis bija viņa Krustiņš, viņa vienīgais dēls. Viņš gan bija tēva sejā atsities, bet tēva tikuma viņam nebij. Pie kā vaina bij meklējama, ka tas bij tapis vieglprātīgs un palaidnīgs, — vai pie tēva, kas, kaudamies ar trūkumu un parādu deldēšanu, par maz bij licis vērā dēla audzināšanu; vai pie mātes, kas vienīgo bērnu bij lutinājuse, par maz rājuse; vai pie Krustiņa paša, kas tēva dažreizējās pamācīšanas un mātes laipnās mācības bij laidis vējā, — kas to varēja izšķirt! Ja tēvs bij vainīgs, tad viņš arī visvairāk cieta, tik bēdīgu patiesību atzīstot; mazāk vai, jāsaka, nemaz nebēdājās māte, kura, kā jau vienīgā bērna māte, ticēja dēla nemaldībai un no šādas ticības nelikās atgriezties pat caur viņa vainām, priekš kurām visām viņa lēti atrada derīgas aizbildināšanas. Un, taisnību sakot, nezin cik nekrietns vai nederīgs Krustiņš jau arī nebija. Nē Skolā nu gan tas nebij iemantojis nekādu ievērošanu, bet mājā — mājā viņš strādāja, ka prieks bij ko redzēt! Jau ar sešpadsmit gadiem Krustiņš pilnīgi izpildīja pieauguša cilvēka vietu un rīkojās ar arklu, izkapti un spriguli kā ar kavēklēm. Devīnpadsmit gadus vecs būdams, Krustiņš nebija nedz labāks, nedz sliktāks par lielu — varbūt pat lielāko daļu no mūsu jaunekļiem. Kad vien varēdams, viņš labprāt piedzērās, bij liels krogu un visādu citādu prieku cienītājs, apmeklēja katru «klubu», spēlēja kārtis, tas ir, uz naudu, ja tam kāda kapeika bij makā, un labprāt sadraudzējās ar tēva dienestniecēm. Ilgu laiku tēvs nekā

nemanīja no dēla nelabajām īpašībām, jo Krustiņš ļoti labi prata tēvam slēpt visu, no kā domāja, ka tas viņam varētu nepatikt. Un, kā tas notiek dažu labu reizi, ka sveši mums atver acis par mūsu pašu lietu stāvokli, tā notika arī pie Roplaina.

No tālākiem ciemiem pārnākdams, Ošs reiz iegriezās baznīcas krogā atpūsties. Pašulaik metās krēsla. Kroga istabā brīdi sēdējis, viņš patlaban gribēja pacelties un iet, kad divi jauni vīrieši ienāca, kādas pudeles alus izpirka un, Oša nepamanīdami vai nepazīdami, netālu no viņa nosēdās un ļautri sāka sarunāties.

«Bet saki jel, Paul,» viens no viņiem pusdiktā balsī iesaucās, kad brīdi par šo un to bij pļāpājuši, «stāsti man — kā stāv ar Dzeni? Tu, viņa kaimiņš, būsi dzirdējis, vai viņš jau vesels. Laikam gan vēl ne?»

«Kas nu deva!» uzrunātais klusu atteica un smējās. «Tāds robs tik ātri nesadzīst, it īpaši vēl, ja tas ir skrodera galvā!»

«Nu, arī cita cilvēka galvā viņš tik drīzi neaizaugtu,» pirmais runāja, «tas bija par tiesu spēriens! Bet vajadzēja ar! Dzenis jau par daudz sāka degunu celt uz augšu, un kālab tad viņš arī lakstojās visu vakaru ap Liepkāju Ažu, viņš tak labi zina, ka tā bij jaunā Oša jaunkundze.»

«Ej nu prasi!» Pauls sacīja. «Bij jau mulķība, it kā meitu būtu bijis trūkums! Bet laime tikai, ka, izņemot mūs, cits neviens nezina, kas Dzeņam iekalis caurumu galvā, citādi Krustiņam klātos slikti. Ticu, ka tēvs viņam divus tādus robus iesistu galvā, ja to dabūtu zināt.»

«Jā,» pirmais sacīja un raustīja plecus, «es tur netieku gudrs! Visi lielī veci par prātīgu, stingru un tik taupīgu, ka kapeiku apgriežot trīs reizes riņķi, pirms to dodot no rokas laukā, — un dēls laiž vajā, ka kūp vien! Kā tas var būt, Paul?»

Pauls garšīgi pasmējās, iztukšoja glāzi un noglaudīja savas ūsiņas.

«Kā tas var būt, Mārc?» viņš atkātoja. «Ta tad jautājums! Krustiņam nav tās krājēja dabas, kas tēvam. Ko viņš nopelna, to viņš notērē. Un, ja ar to nepietiek, tad jau tak mātei arī vēl atliek kāda kapeika priekš vienīgā, un, ja ar to vēl nepietiek, — nu, vai tad nu Roplainu saimnieka dēlam aizdevēju trūkst!» Un, tuvu noliecies pie drauga auss, tas gluži klusu turpināja: «Es jau Krustiņa lietas pazīstu un zinu, ka tu neplāpāsi: Krustiņš šē mūsu krodzeniekiem parādā tepat jau trīsdesmit —»

Viņš nenobeidza, bet berzēja ātri labās rokas ikšķi pret garo pirkstu un smīnēja.

«Patiesi?» Mārcis brīnojās.

Roplains piecēlās un atstāja kroga istabu.

Kad otrā dienā saimnieks ar saimnieci vieni paši bij istabā, pirmais vārdu pa vārdam sievai atstāstīja vakar dzirdēto.

«Ko tu par to saki?» viņš nopietni un bēdīgi jautāja.

Saimniece iesāka raudāt.

«Vai tad tu arī visam tam tici, ko ļaudis plāpā,» viņa sacīja, «vai tad nu mūsu Krustiņš jau tik slikts, ka viņš tādus burlaka darbus pastrādās! Ak Dievs, ak Dievs, tavu ļaunu cilvēku, tavu ļaunu mēļu! Ko gan Krustiņš tiem sliktu darījis, kad viņi tā par viņu runā!»

«Jautāsim pašu Krustiņu par šo lietu,» Roplains sacīja, atvēra logu un pasauca dēlu, kas sētā skaldīja malku.

Tas ienāca. Skaists, zaļoksns jauneklis, ar kuru tēvs, māte tiešām varēja lepoties.

«Vai tu viņsvētdien tikies klubā ar Dzeni?» tēvs vaicāja.

Krustiņš uzlūkoja tēvu un tad māti, kura priekšauta stūrī slaucīja acis, un atbildēja nedroši:

«Tikos gan.»

«Nu tad tu arī zināsi, kas viņam pārsita galvu?»

Krustiņš gandrīz nemanot sarāvās un atbildēja:

«Galvu sasitis? No tā es nekā nezīnu.»

Roplainam asinis sakāpa vaigos.

«Tā, no tā nekā nezīni? Nu, tad es vairāk zinu nekā tu tu pats esi šo varoņa darbu izdarījis!» viņš sacīja.

«Kas tev to stāstījis, tēv, tas melojis, es tev vēlreiz saku es Dzenam neesmu sitis!»

«Melis tu!» tēvs dēlam uzbrēca. «Vai tu nekaunies mani stāvu apmēlot, vai man liecinieki būs jāneklē, ko?»

«Meklēt jau vari, bet es tev saku, ka tikai viltīgus atradīsi,» Krustiņš atbildēja, iedomādamies savu draugu pārbaudītās uzticības.

«Bezkaunas bērns!» tēvs izsaucās, dusmu pārņemts, un cirta Krustiņam plīķi vaigā. «Vai Pūlišu Pauls viltīgs liecinieks, atbildi!»

«Krustiņ, Krustiņ, neliedzies jel ilgāk, ja esi pie vainas,» māte tagad lūdās, mezdāmās starp tēvu un dēlu, «nesadusmo tēvu vēl jo vairāk. Atbildi man — vai tu Dzeni siti?»

«Jā,» Krustiņš tikko dzirdami atbildēja ar bālām lūpām.

Māte atkrita krēslā un aizsedza vaigu ar priekšautu.

«Ar kādu jaunkundzi tu visvairāk dancoji tanī vakarā?» tēvs pratināja tālāk, sevišķu svaru likdams uz vārdu «jaunkundze»

«Ar Liepkāju Ažu.»

Ošs pasmējās rūgti.

«Vai dzirdi, Maij,» viņš runāja, pagriezies uz sievu, «vai dzirdi, kādas tava godīgā dēla dancotājas? Divi bērni šitai j a u n k u n - d z e i jau ir, vai tu vēl trešā tēvs gribi būt?»

Krustiņš cieta klusu; māte sāka dikti šņukstēt.

«Kad ar tik smalkām mamzelēm nododas, tad ar tik vien naudas nevar iztikt, cik tu no mums esi dabūjis, — kā stāv ar taviem parādiem?» tēvs atkal jautāja.

Krustiņš novērsās un neatbildēja.

«Kā stāv ar taviem parādiem?» tēvs atkārtoja.

«Tu jau gan zini, ko tad nu vēl prasi,» dēls lēnām atteica.

«Bet es to no tavas paša mutes gribu dzirdēt — var būt, ka man arī par šo lietu pienestās nepareizas ziņas.»

Brīdi Krustiņš stāvēja, nekā nesacīdams; viņa vaigi kvēloja kā uguni, viņa mirkli saistījās baigi pie zemes.

Tad tas ar pēkšņu iekustēšanos piegāja pie tēva un, acu nepaceldams, satvēra tā roku.

«Tēt, mīlo tēt, piedod nu vēl šoreiz —» viņš lūdzās asaru apspiestā balsī, «pats īsti nezinu, kā tas viss noticis, mans nolādētais vieglais prāts mani tik tālu novedis, bet es tev apsolu — otrā reizē — nākamībā — nekad vairs netaisīšu parādus — uz priekšu būšu godīgs —»

Viņam asaras sāka birt pār vaigiem, tas iesviedās gultā un šņukstēja.

«Piedod jel nu, piedod!» saimniece lūdza.

Bet šādas mātes aizlūgšanas nemaz nevajadzēja. Nožēlošanas asaras ir labākais ūdens, ar ko apdzēst dusmu liesmas. Arī pie Oša tās drīzi noslāpa, skatoties dēla dziļajās sirdssāpēs. Viņš piegāja pie gultas, uzlika roku uz Krustiņa pleca un sacīja:

«Labi, gribu tev ticēt, dēls. Bet esi arī vīrs pie vārda. Drīzi vien aizmirstas šādos acumirkļos dotas apsolišanas — lai pie tevis tā nenotiktu! Apdomā arī, ka mēs nemaz neesam tik bagāti, kā ļaudis mūs iedaudzinājuši, un ierīko turpmāk savas izdošanas nevis pēc mūsu slavas, bet pēc mūsu patiesas paspēšanas.»

Šie vārdi bij pirmie un pēdējie šinī lietā. Parāds krogā bez tālākām pārmešanām tika aizmaksāts, un tēvs ar dēlu atkal dzīvoja vislabākajā satiksmē. Krustiņš, pārspēts no tēva laipnuma, bij kā izmainīts. Viņš vairs neapmeklēja klubu, nepalika svētdienās pēc dievvārdiem, «sarunādamies ar draugiem», līdz vēlām vakaram baznīcas krogā, negāja vairs kaimiņos «avižu lasīt», bij, ar vārdu sakot, patiesi labojies. Tā aiztecēja vairāk nekā pusgads. Roplaina sirds metās dien' no dienas vieglāka, viņa acis spulgoja priekā, uzskatot veselībā

ziedošo dēla augumu, kas tagad tēvam katrā ziņā sāka līdzināties. Arī māte priecājās, bet nevis par Krustiņa labošanu, laboties jau viņam nevajadzēja, bet par jauko saskaņu, kas tagad valdīja starp tēvu un dēlu.

* * *

Rudenī kādi vairāk ievēroti puisi izrikoja lielisku klubu. Runāja, ka divi iršeniešu kolonisti no Mercu muzikāliskās ģimēlījas ar klarinetēm un divi latvieši, viens ar vijolēm, otrs ar «basu», tanī vakarā spēlējot. Izrikoņāji jau nedēļām iepriekš ielūdza viesus. Arī Krustiņu uzaicināja. Kādēļ tas atkal pēc ilgāka laika lai reiz negāja palocīt kājas pēc tik brangas mūzikas! Viņš runāja ar māti, lai sakot tēvam, ka šis arī klubu gribot apmeklēt. Pašam bija nezin aiz kāda iemesla kauns to darīt.

«Man tur nav nekas pretī, vari jau iet,» Ošs Krustiņam sacīja. «Kur tad nu citur kā klubās jauns cilvēks lai meklējas jautru brītiņu, kad mūsu miegainam pagastam nav nedz biedrības, nedz grāmatu krātuves, kur savu brīvo laiku varētu pavadīt patīkamā un derīgā vīzē! Bet nepaliecī tur līdz rītam, esi jau priekš pusnakts atkal atpakaļ, es tevis gaidīšu,» viņš noteikti pielika.

Krustiņš to apsolīja.

Klubā viņa vecie draugi viņu saņēma ar patiesu prieku. Pūlišu Pauls, kas jau senāki Krustiņam bij izskaidrojis, kā Ošs bij ticis pie viņa noslēpumiem, ņēmās tūdaļ viņam stādīt priekšā kādu pusduci tam nepazīstamu jaunkundžu, un skroderis Dzenis visā kārtībā noslēdza mieru ar Krustiņu. Mūzika bija laba, tas ir, viņa turēja rakstu un bija trokšņaina, un vairāk īpašību labai zemju mūzikai nevajaga, jautrība liela un vispārīga. Ap pusnakti tā stāvēja savā augstākajā virzienā. Krustiņš atminējās sava solījuma, bet tam vēl nemaz negribējās iet uz mājām. Ārā no dancēšanas sakarsušo pieri vēsinādams, viņš domāja, ko darīt. Lauzt vārdu? Nē, tā tak nedrīkstēja. Bet visu šo prieku vidū, klausoties šai jautrajā mūzikā, viņam tēva pavēle izlikās nelaipna un bez kāda mērķa. Kāpēc viņš nedrīkstēja palikt līdz balles beigām?...

Te pienāca Pauls.

«Nu, tu pagāns, kur tad tu dzīvo!» tas izsaucās. «Nupat sākas pranksēze, un man vajaga otra dancotāja. Nāc — jaunkundzi tev arī jau esmu izgādājis, šā vakara kroni, skaisto Sētnalu Madu.»

«Man jāiet uz māju,» Krustiņš atbildēja.

«Oho! Ko tad tas lai nozīmē?» Pauls pārsteigts jautāja. «Tu tak nebūsi saslimis, ko?»

«Saslimis! Saslimis nu gan neesmu!»

«Nu ko tad? Sanīdies tak arī neesi ne ar vienu?»

«Esmu jau piekūsis!» Krustiņš sacīja.

«Ej nu, neblēņojies!» Pauls errīgi izsaucās. «Tēviņš kā milzums un jau piekūsis? Jāsmējas, nūdie! Stāsti labāk taisnību un saki, ka mājā tevis gaida vecis ar riksti rokā. Vai nav tā?...»

Ja nebūtu bijis tik tumšs, tad Pauls būtu manījis, ka viņa draugs sarcin nosarka, bet tā viņš tikai dzirdēja Krustiņu īsi pasmejamies un atbildam:

«Vecis ar riksti rokā! Kā lai to saprotu?...» Un, Paula elkoni satvēris, viņš griezās atpakaļ danču istabā uzsākt franksēzi ar skaisto Sētmalu Madu.

Diena jau sāka aust, kad Krustiņš pārnāca mājās. Viņš skaisto Madu bija pavadījis labu gabalu un par šādu uzmanību trīs vai četras bučiņas saņēmis, kas viņu traki priecīgu bij padarījušas. Bet, jo vairāk viņš Roplainiem tuvojās, jo vairāk zuda viņa jautriba, un, priekšējā saimnieku istabā ieejot, tam uzkrita kā akmens uz sirds. Lai gan Krustiņš durvis bij lēni atvēris un vecāki dibinistabā gulēja, tad tomēr tēvs viņa nākšanu bij dzirdējis. Viņš izbāza galvu pa durvīm, paskatījās Krustiņā, aizvēra durvis, un Krustiņš dzirdēja, ka tēvs atkal atsviedās gultā atpakaļ, ka tā nobrākšējās.

Kad Krustiņš bij izgulējies un ap pusdienas laiku piecēlies, tēvs ienāca pie viņa istabā. Brīdi dēlā klusēdams noskatījies, tas sacīja stingrā balsī:

«Kādēļ tu vakar nenāci noteiktā laikā uz māju? Tu tak man to apsolīji! — — Lai šī ir pēdējā reize, kad tu manai pavēlei neklausī! Es citādi būšu piespiests apieties ar tevi savādāk. Liec to vērā!» To teicis, viņš Krustiņu atstāja vienu, kas bij priecīgs, ka rājiens iznācis tik īss; viņš bija sagaidījis daudz garāku, daudz bargāku. Un tak viņš atkal nevarēja apspiest sevišķu rūgtumu pret tēvu. Kas tad tā nu gan bij par lielu nelaimi, ka viņš ilgāk bij palicis klubā? Tēvs taču zināja, ka kluba nebij bijuse krogā, bet godīga saimnieka mājās, kur piedzerties nedz varēja, nedz drikstēja. Un turklāt Krustiņš tik ilgu laiku bij turējies tik godīgi! To gan tēvam vajadzēja apdomāt, pirms viņš tik cietus vārdus izrunāja pret Krustiņu! «Es citādi būšu piespiests apieties ar tevi savādāk...» Ko viņš ar to gribēja teikt? Viņš taču patiesi «riksti» negribēja ņemt rokā?...

Nākošā svētdienā Krustiņš apvilcās svētdienas drēbes, gribēdams apmeklēt Paulu. Jo to, ko draugs viņam klaji bij teicis acīs, ka šis laikam pēc asiņainā atgadījuma ar Dzeni stāvot zem tēva pātagas, — to viņš arī no citiem bij dzirdējis vai nu vairāk, vai mazāk zobgalīgā vīzē, un, tā kā Krustiņš caur tādām runām jutās aizskarts, tad viņš gribēja rādīt, ka tas bija tikpat brīvs kā agrāk.

«Kurp iesi?» tēvs jautāja, dēlu pamanījis klētī ģērbjamies.

«Uz Paulu,» Krustiņš atbildēja, «viņam nāk avīze, un es tagad ilgi nekādā laikrakstā neesmu ieskatījies.»

«Vai zini, Krustiņ,» Ošs sacīja un soļoja pa klēti uz priekšu un atpakaļ, «es jau tev vienmēr kaut ko gribēju sacīt: man tava draudzība ar Paulu nemaz nepatīk. Viņš ir iekliegts par ļoti vieglprātīgu cilvēku, un es zinu, ka tā ir patiesība. Tādēļ būtu labāk, ja tu ar viņu nesaītos. Bet, ja nu tu no viņa kā no veca skolas biedra pavisam negribi atsacīties, tad lai viņš apmeklē tevi. Es tam nepretošos. Labāki jau arī izskatās, kad viņš nāk uz tevi, nekā kad tu ej uz viņu, jo tu esi saimnieka dēls, viņš turpretim vienkāršs puisis. Bet par avīzi tev saku, ka parīt braukšu uz Rīgu un pastellēšu priekš tevis «Balsi» vai kādu avīzi vien pats vēlies. Bez avīzes jau arī nevar iztikt, cilvēks dzīvo tīri kā maisā.»

Vērmeļu pilienam, kas jau bij Krustiņa sirdī, tagad pievienojās otrs, kura pat prieks par apsolīto avīzi nevarēja sasaldināt. Nu viņam tēvs jau aizliedza apmeklēt savus draugus! Kas vēl nenotiks!... Bet viņš paklausīja un novilkā atkal svētdienas drēbes.

«Bet ko tad lai nu pa māju iesāku?» viņš pusdikti, it kā uz sevi sacīja un iekāra tās skapī.

«Mans mīļais, ko tad tu dariji citām svētdienām!» tēvs runāja. «Varētu jau arī kādreiz dziesmu grāmatu vai biblii paņemt rokā, kauns jau vis nebūtu.»

Dēls novērsās, lai tēvs nepamanītu viņa smaidu. Vai vecais patiesi viņu gribēja pataisīt par vecu bābu!... Istabā nonācis, tas ar puisi Ādamu sāka spēlēt uz «spičkām».

Nedēja pagāja. Svētdienā tēvs vēl nebija no pilsētas mājā. Krustiņš viens pats aizgāja uz baznīcu. Pēc dievvārdiem viņš krogā satikās ar Paulu.

«Nu kādēļ tu man viņsvētdien velti liki gaidīt?» viņš tam vaicāja.

«Ko lai dara,» Krustiņš atbildēja, «ar sasietām kājām tak nevar dancot!»

«Tā! Tad tu patiesi stāvi zem policijas uzraudzības — nu, vēlū laimi!» Pauls izsaucās. «Bet kas tavam vecam īsti nācis prātā?»

«Ej nu sažini! Bet, nudie, viņš ar mani tā sāk apieties kā ar mazu bērnu. Negribēju gan nevienam no tā nekā stāstīt, bet tu jau no laika gala zini visus manus noslēpumus, ko lai tev tur slēpju!»

Un Krustiņš draugam sūdzēja savu postu, tam visu izstāstīdams, kas starp viņu un tēvu bij noticis.

«Nudie, pavisam ērnots ķerlis tavs vecis,» Pauls brīnījās, «vai viņš tevi par mūku grib pataisīt? Un mūsu draudzība viņam arī nepatīk! Nu! Bet tevi apmeklēt viņš man tak atļauj! Bet ko tad lai mēs jūsu mājā iesākam? Tavu vecu klātbūšanā divi tādi jauni cilvēki kā mēs tak nekā lāga nevar runāt! Veciem sava runa, jauniem sava!... Bet nesēdēsim te tā sausā kā siļķes bez sāļjuma! Nezin kad mums atkal gadīsies tik izdevīgs brīdis kā tagad — izdzert kopā glāzi alus. Un bez tevis, tīci vai netīci, man nekas uz pusi tā nesmeķē kā kopā ar tevi! Vai tev ir nauda?»

Krustiņš nosarka un atbildēja: «Nē»

«To jau domāju!» Pauls smējās. «Vecais nav vis tik muļķis, ka tas tev tik vienu spārnu apcirps un otru atstās tādu pašu! Bet nesaki nekā! Kamēr man vēl kapeika kulē, tikmēr tev arī netrūks! Mana vecene pārdeva jērus un kā kristīga māte manis pie tam arī neaizmirs. Skaties šurp!» Un viņš izvilka no bikšu kules trīs vienrubļa gabalus, kas tur tāpat bez maka bij vārtījušies

«Bet tā arī ir acumirkli visa mana manta,» viņš turpināja, «ja gribi, iegriez viņam, i tad tagad ne plika graša neizrausi no saimnieka, kas rudens rentei krāj naudu.. Bet domāju, ka ar šitām papīra lupatām šim vakaram pietiks.»

Pietika... Nē, ir vēl atlika.. Kad vēl u ap pusnakti draugi roku rokā atstāja krogu, tad Paulam vēl piecpadsmit vai divdesmit kapeikas žvakstēja kabatā.

«Nudie, tu esi mans labākais draugs!» ceļā Krustiņš ar pusstīvu mēli runāja. «Nudie, visuzticamākais, lai gan tu esi vainīgs, ka visā tai sasodītā ķezā iekļuvi, — jā nudie!»

«Tīci droši,» Pauls tādu pašu mēli dievojās, «tīci droši, ka caur mani mūžam vairs nekādā ķezā neiestigsi — nemūžam vairs! Un gan es par to gādāšu, ka mēs vēl dažu labu reizi tiksīmies un nevis Roplainos... Roplainos ne! Kas to arī būtu domājis, ka sienām ausis!»

Kad draugiem bija jāšķiras, tad vēlreiz atkārtojās draudzības vārdu izmaiņšana.

«Sveiks, brālīt!» Krustiņš izsaucās un kratīja dikti Paula roku.

«Sveiks!» šis runāja un apķērās Krustiņam ap kaklu.

«Nei uguns, ūdens mūs var šķirt —»

«Nei ļauni cilvēki!...» Pauls nobeidza.

Pāri reižu dzirdami sabučojušies, viņi šķīrās, un katrs gāja savu ceļu.

* * *

«Kad tu vakar pārnāci mājā?» pirmdienas rītā māte jautāja Krustiņam, priekš viņa saimniekistabā putras bļodu uzlikdama uz galda, «es tevis nedzirdēju ienākam.»

«Es nezinu,» dēls strupi atbildēja, ar karoti maisīdams pa putru, kas tam izlikās gluži riebīga. «Kas tad bij?»

«Nekas, es tikai domāju, ka tēvs, ja tas dabūtu zināt, ka tu vakar tik ilgi pa krogu nodzīvojais, atkal būtu ļoti dusmīgs. Tā tev, dēls, nevajadzēja darīt.»

«Nevajadzēja darīt!» Krustiņš, kura prāti vēl pilnīgi nebija apmierinājušies no vakarējā dzēruma, pikti iesaucās un uzsvieda karoti uz galda. «Nevajadzēja darīt! Ko tad esmu padarījis, ko noziedzies! Vai nu arī tu līdz ar tēvu sāksi man krist virsū! V i e n u reizi pusgadā palieku ilgāki uz lauka, un tūlīt mani ar pārmetumiem bērtin apber! Vai tad jūs par tiesu gribat, lai es tikai mājā vien pūstu, lai vecās bābas no aizkrāsnes trencu laukā un pats sēstos viņu vietā?»

«Nebaries jau nu, nebaries!» māte Krustiņu lūkoja mierināt, pacēla karoti, kas bij nokrituse zemē, noslaucīja un ielika to atkal putrā. «Es jau no savas puses nesaku nekā, kad tikai tēvs —»

«Tēvs,» Krustiņš māti pārtrauca, bet runāja rāmākā balsī nekā papriekšu, «ko tēvs no manis īsti grib? Visa pasaule smejas, ka mani par mūku gribot pārvērst, ka mani mucā turot un pa spundi barojot!... Nudie, ja jaunībā jautra acumirkļa nedrīkst baudīt, kad tad priekš tam laiks?... Ar ķēgi jau nemūžam uz krogu nelēkšu, ar trim kājām nedancošu! Vakars ar Paulu izdzēru kādas pudeles alus un kādus šņabjus — kam no tā tikuse skāde? Vai caur to esmu kļuvis sliktāks? Vai tas manai veselībai kaitējis? Šorīt tāpat līdz ar citiem visiem biju pie darba un esmu vairāk pastrādājis nekā katrs no viņiem... Skaties Ādamā, tēva mīlajā puisī, kas nevienu nakti bez miega nav pavadījis, skaties mani: kāds viņš, kāds es? Asaka pret zivi Un kad es viens

pats tā dzīvotu! Bet no maniem pazīstamiem neviens nav labāks par mani, izņemot Ādamu, cilvēku, pie kura Dievs pārskatījies, viņu par vīrieti radīdams. Un neviens tēvs, neviena māte tā nesūrojas par savu bērnu kā jūs par mani!»

«Nesaki tu «jūs»,» māte runāja labinādarna, «es jau nekad neesmu teikuse, ka neesmu ar tevi miera... Ir jau tiesa, ja jaunība aiziet bez priekiem, vecums vairs nesniedz nenieka, to redzu pate pie sevis. Bet man tikai bailes, ka tu atkal ar tēvu nesanāsties, un tādēļ es runāju...»

Šīs bailes tad arī bija cēlonis, kādēļ tēvs, pārbraucis mājā, nekā nedabūja zināt no Krustiņa satikšanās ar Paulu. Māte par to cieta pavisam klusu, un kas cits Roplainam par to lai stāstītu? Saime, ieskaitot labo Ādamu, tak nu gan ne. Kādēļ viņa lai tinas ap saimnieka ģimilijas būšanām? Kāds labs no tā varēja atlēkt? Saimnieka dusmas pret savējiem, saimnieces un Krustiņa ienaidis pret saimi būtu šādas plāpāšanas panākumi. Jāprot, lūk, dzīvot!

Un tā tad notikās bieži un biežāki, ka Krustiņš, tēvam šādās tādās darišanās izbraucot uz lauka, kopā ar Paulu apmeklēja gan krogu, gan savas zeltenītes, gan klubas. Bet tas sāka arī notikt, tēvam mājā esot. Viņš jau dēlam atļāva apmeklēt klubas, un šis tagad bij tik gudrs noteiktā laikā būt mājā. Bet vai, uz klubu ejot, nevar apmaldīties un nokļūt kur citur?... Vai dažreiz nepietika, ka slavas dēļ klubā tikai parādījās vien un tad atkal pazuda?... Un bez tam Krustiņš viens pats savā istabā gulēja un reiz redzēja, ka kaķis pa vaļēju logu tajā ielēca un atkal izlēca...

Jā, tā, lūk, notikās, ka, tēvam ar priecīgu un priecīgāku prātu skatoties nākamībā, Krustiņš vienmēr ciešāki saistījās vieglprātības un palaidnības valgos.

Gan reizū reizēm brīdinoša balss pacēlās viņa krūtīs, kas runāja: «Tu nedari pareizi, tēvu tā mānīdams,» — gan reizēm viņa sirds pukstēja dīvaini, tēvam saltus melus stāstot priekšā; bet tad viņš atkal drīzi apmierinājās, sev sacīdams, ka vecis pats pie visa tā vainīgs, tādēļ ka tas viņam aizliedza baudījumus, uz kuriem viņa jaunība viņam deva tiesību.

Bet gluži tā aplusināt savu apziņu kā agrāk viņš tomēr nevarēja. Kad agrāk viņš tēvam kaut ko bij slēpis, tad viņš bij varējis mierināties ar domām, ka tēvs, ja viņš to arī dabūtu zināt, varbūt nemaz nedusmos. Tagad Krustiņš skaidri zināja, ka viņš taisni darīja pret tēva bausli.

Bija atkal vasara un liela tirgus priekšvakars. Apkārtējie krogi bij pilni čigānu, lopu kupču un daždažādu ļaužu, kas visi no rītdienas vai nu godīgā, vai citādā vīzē gribēja ko pelnīt. Arī Roplainiem tuvais baznīcas krogs bij cilvēku kā bāztin piebāzts.

Roplaina nebij mājās, viņš bij aizbraucis uz pilsētu.

Aizbraucot viņš dēlam vairāk reižu bij piesacījis, lai naktīs priekš un pēc tirgus, ja šā vēl nebūtu mājās, stingri apsargājot zirgus, jo pazīstama lieta, ka šajās naktīs zirgu zagļi visnaīgāki kopj savu amatu. Tādēļ arī Krustiņam plinte karājās plecos, kad tas kopā ar Ādamu krēslā jāja pieguļā.

«Kas tur tā spīd kā sudrabs?» Ādams sacīja, gar aku jādams, no kuras — viņas lielā attāluma dēļ no mājas — tikai ēdiena vārīšanai un dzeršanai nesa ūdeni. «Vai tā nav nauda?»

«Tā ir atslēga,» Krustiņš atbildēja, no zirga nolēkdams un priekšmetu paceldams, «mūsu skapja atslēga — māte viņu būs pazaudējuse.»

Viņš to iebāza kabatā.

«Es pagērēšu lielās atradības, ja tā jūsu naudas skapja atslēga,» Ādams jokojās.

«Nezinu, vai to varēsi, ja atradības jādod pēc naudas vairuma, kas atrodas aiz šās atslēgas.»

«Nu, kāds tūkstotis droši vien tur guļ!»

«Nevaru teikt, tu jau zini, tēvs mani tur par sliktu naudas skaitītāju un tamdēļ to vienmēr dara pats!» Krustiņš smējās.

Kad zirgi bij saslēgti dzelzs pinekļos un uguns uzkurināta, Krustiņš par brīdi sacīja uz Ādamu:

«Vai zini ko, Ādam: esi tik labs un palieci kādu laiciņu viens pats pie zirgiem. Man drusciņ gribas aizskriet uz krogu, paskatīties, cik raibi tur iet, nav jau tāļu, un velns jau viņus tikmēr neraus! Miegains tu arī neesi, gan es tev atkal kādā citā reizē labprāt paklausīšu.»

«Šovakar tev nu gan nevajadzēja iet!» Ādams atteica.

«Kādēļ ne? Vai tev bail no zagļiem?»

«No tiem nu gan ne, priekš kā tad mums šie plinte līdz, bet man liekas, ka būs pērkons. Skaties turp.»

Viņš rādīja uz dienvidrietumiem, kur tumši mākoņi karājās pār apvārsni.

«Ā, kamēr tie kluči uznāks, tikmēr jau būšu atpakaļ, viņi jau gandrīz nemaz nekust!»

«Šitādu debešu iešana nav aprēķinājama,» Ādams atbildēja, sausus zarus mezdams ugunī. «Viņi ātri var būt klāt. Paliec labāk — nāc lien zem mana biezā mēteļa, un sāksim plāpāt —, kas tur nu arī var būt ko redzēt!»

«Runā labāk taisnību un saki — tu bīsties no zagļiem!» Krustiņš sacīja.

«Nu, tad manis dēļ ej arī, ja tu tā domā!» puisis izsaucās, drusciņ sapīcis, ka Krustiņš par viņa drošsirdību šaubījās.

«Tā, labi, tad uz redzēšanos!» Krustiņš sacīja un steidzās projām.

Nakts bija tik klusa, ka Ādams vēl ilgi viņa soļus varēja dzirdēt.

«Pērkoņa negaiss viņu pārsteigs,» viņš pats pie sevis runāja, «šovakar šitāds, rīt vai parīt otrāds, jo ilgi tā nevar iet. Nabaga puika, nabaga vecāki!» viņš nopūtās un nogrima, uguni lūkodamies, domās...

Tā ap pusversti nogājis, Krustiņš piepeši apstājās pie lielas egles, kuras apakšējie zari gandrīz metās pie zemes. Uzmanīgi viņš lūkojās caur tiem, bet bija jau tik tumšs, ka gandrīz vairs nekā nevarēja saredzēt.

«Labvakar!» te kāda balss runāja, un Paula augums atslidēja no koka stumbra. «Bet liec tu ilgi gaidīt! Domāju jau, ka pavisam nenāksi!»

«Pagāns, kā nu tā no manis varēji domāt; kad neesmu turējis vārdu, ko?» Krustiņš atteica un kratīja drauga roku. «Ja Ādams manis nebūtu atvaļinājis, ko tas gandrīz arī negribēja darīt, tad jel būtu atnācis tev to pateikt!»

«Un viens pats jau atkal uz krogu neietu,» Pauls runāja. «Jo, pirmkārt, man par traki maz naudas un, otrkārt, bez tevis — nu tu jau zini!» Un, mīlīgi Krustiņa elkoni satverdams, tas sāka iet.

«Bet kā stāv ar t a v u naudas lādi?» viņš pēc brīža vaicāja. «Aiztukšīta vai pustukšīta?»

«Iztukšīta līdz pat dibinam,» Krustiņš smējās, «briesmīga, neredzēta nabadzība! Tikko ar lielām pūlēm varēju saraust kādus māla gabalus, no kuriem nu gan ceru, ka tie mūsu galvas šovakar iesildīs!»

«Nē, par to vis nedomāju,» Pauls runāja, draugu uz lēnāku iešanu piespiezdams, «tas ir ļoti slikti! Klau, ko tev jau viņreiz aizmirsu pateikt: Liepkāju Aža laikam palikuse traka! Iedomā, tā man piekordināja, lai tev sakot, ka šī ilgāki kā līdz Mārtiņiem negaidīšot to otru piecdesmit rubļu, ko tu viņai apsolīji. Lai raunot naudu kur raudams, un, ja tu nemaksāšot, tad šī iešot pie tēva!»

«Vai viņa negudra,» Krustiņš sabijies izsaucās un apstājās. «Nudie, tas meitietis traks! Kur tik daudz naudas lai ņemu tik tukšos laikos!»

«Es jau arī viņai to liku priekšā,» Pauls atteica, «bet tā atbildēja, ka šai par to neesot nekāda bēda, diezgan ilgi esot gaidījuse un naudas šai tagad vajagoties.»

«Nudie, tad man neies lāgā! Vai viņu kāds pret mani nebūs sakū-dījis? Tik daudz naudas!... Lai sadabūju piecdesmit rubļu, kad nezinu, kur ņemt piecdesmit kapeikas!.. Uz tavu palīdzību jau arī vairs ne-varu cerēt?»

«Dievamžēl nē,» Pauls drūmi atbildēja. «Tu zini, cik grūti man nācās pirmos piecdesmit priekš tevis saraust, — un toreiz bij laiki labāki! Gan man vēl šur un tur pie veciem saimniekiem ir kādi rubļi, bet tos dabūt tagad pavisam nav iespējams. Turklāt man pa-šam arī posts uz kakla — būs vai nu krietni Sētmalu Mada jāprecē, vai...»

«Ej nu ej!»

«Ko lai dara, slikti laiki!»

«Ķeza, briesmīga ķeza!»

Laiciņu abi soļoja klusēdami tālāk, katrs kaudamies ar savām domām.

«Ē, gan Dievs gādās, ko tur tik daudz bēdāties!» Pauls atkal uzsāka. Krustiņš nopūtās.

«Būtu jālūko nosist resno kliņģerbābu!» Pauls sacīja piepeši, kā jau tas pie vieglprātīgiem notiek, pieņemdams jokotāja balsi. «Runā, ka viņa esot bagāta, un tad mēs būtum caur.»

«Kā tu nu šitādas muļķības vari runāt!» Krustiņš atteica, kam tas nepatika.

«Ak, nedomā jel, ka tev ilgi ar šādām blēņām ļaušu laužīt galvu!» Pauls smējās. «Tādas domas izputinātu visu šā vakara jaut-rību. Vai jau dzirdi, kā krogā rūc un dūc kā pa bišu tropu?»

Bet vai rūkoņa un dūkoņa patiesi nāca no kroga vai no debesīm, iz mākoņiem, kas metās tumšāki un tumšāki?...

* * *

Klētis un piena kambari aizslēguse, Roplainu māte pagalmā britiņu palika stāvam un skatījās melnajos, lēnām augošos debešos.

«Mums šonakt būs pērkons,» viņa murmināja, «es jau tā domāju, bezdelīgas visu vakaru skrēja ļoti zemu, un ataugā vālodze kļiedza. Kas par smagu, nepanesamu gaisu... kā lietuvēns tas man guļ uz krūtīm!... Ā! Cik savādi man top ap sirdi, pavisam savādi... Ā, kur

cēlās saltā vēsma, kas man uzskrēja?... Un atkal — kas par nepanesamu sutoņu!»

Saimniecei pārskrēja drebuļi pār kauliem, viņa iegāja istabā, nolika atslēgas un tad nosēdās saimes istabā pie galda, gribēdama ēst vakariņas.

Bet, nenieka nebaudījuse, viņa atkal nolika karoti.

«Saimniec, vai putrai kāda vaina, ka neēdat?» meita jautāja, kas vakariņas bij vārījuse. «Man liekas, ka ēdiens ir labs.»

«Man šovakar negribas ēst,» saimniece atbildēja un iegāja priekšējā saimniekistabā. Tajā stāvēja skapis, aiz tā Krustiņa gulta. Saimniece piegāja pie tās, uztaisīja to un tad vien vēl atnīnējās, ka Krustiņš bij pieguļā. Viņa iegāja otrā istabā. Tā viņai piepeši izlikās gluži svešāda un tik tukša. Bet viss tak tur bija tāpat kā vienumēr! Viņas un viņas vīra gultas, galds, krēsli — katra lieta stāvēja savā vietā. Bet kāpēc te valdīja tāds klusums? Vai pulkstens nestāvēja? Patiesi, laikam kāds to bij apturējis. Viņa pakustināja staigātāju, kas, pāri reižu patīkšējis, atkal apstājās. Atkal tas pats neierastais klusums. Neizskaidrojamas bailes pārņēma saimnieci, tā ātri atkal izgāja saimes istabā.

«Nezin kas būs,» viņa runāja uz saimi, «bet man pavisam nav labi ap sirdi. Vai pērkons šonakt pie mums iespers, jeb vai mums nozags zirgus... Tu gan, Pēterīt dēliņ, varēji aiztecēt un Krustiņam ar Ādamu vēlreiz piekodināt, lai tie jel ir uzmanīgi uz zirgiem! Šādās naktīs cilvēks nekad nevar būt diezgan modrīgs!»

«Nelieci nu, saimniec, piekusušam ganu puikam velti mērīt soļus!» Ādama tēvs runāja, gultā paceldamies sēdu. «I kad Ādams viens pats būtu pie zirgiem, i tad neviena nenozagtu, par to galvoju!»

«Nu tad lai arī paliek, Pēterīt. Bet lopi gan jādzen no kūts ārā, lopi un aitas. Ej, Pēterīt, ejat, meitas, palīdzat! Kas var zināt, kas notiks.»

Saimniece atsēdās krēslā gaidīt meitas atnākam atpakaļ.

«Kaut tak jel saimnieks jau būtu mājā!» kāda vecene kaktā iesaucās.

«Jā, kaut viņš jau būtu mājā!» saimniece nopūtās. «Tā ir arī mana vēlēšanās. Es tūlīt būtu daudz mierīgāka. Ceļā var visādi izdoties. Varbūt viņam notikuse nelaime, un mana sirds to paredz un tādēļ ir tik nemierīga.»

«Lai Dievs viņu pasargā!» Ādama tēvs sacīja. «Saimniec, nerunā tā!»

Te šaurs, balts zibens izšāvās no tumšajiem mākoņiem un pazuda. Vecais sev pārmeta krustu.

«Kungs, apžēlojies par mums visiem,» viņš čukstēja.

«Ak Kungs Jēzus Kristus!» vecenes balss dikti lūdžās.

«Vai kūtsdurvis arī kārtīgi aiztaisītas?» saimniece jautāja ienākušās meitas, manāmi trīcošā balsī.

«Jā,» viena atbildēja. «Bet, saimniec, jums būs asinis sakāpušas galvā, vai nedzersat kādu glāzi salta ūdens — es ienesīšu.»

«Ienes arī, meit, varbūt tas ko līdzēs.»

Viņa dzēra, iegāja tad saimnieku galā un lūkoja gulēt. Velti... Tiklīdz viņa acis aizvēra, tūlīņ tā redzēja ugunīgas liesmiņas, kas izcēlās un zuda, izcēlās un zuda... Viņa pacēlās, atvēra logu, lai ienāktu spirts gaiss istabā; bet ārā bij tā pate sutoņa, kas iekšā, viņa atkal aizvēra logu.

Uz krānsmūriņa uzsēzdamās, viņa salika rokas un sāka kādu garīgu dziesmu skaitīt. Tas drusciņ apmierināja, viņas acu vāki pēc brīža aizvērās — tā viegli iemiga.

Piepeši saimniece ar kliedzienu uzslējās stāvu — istaba bij gaiša, māja dega. Viņa gribēja skriet ārā, celt saimi — te stāvēja uz sliekšņa viņas vīrs, degošu sveci turēdams rokā.

«Kas ir? Kāpēc tu kliedz? Vai neesi vesela?» saimnieks jautāja, izbijies sievas bālajā, pārvērstajā ģimī lūkodamies. «Runā jel, Maij!»

«Paldies Dievam, ka esi mājā!» saimniece izsaucās, rokas pacēluse. «Paldies Dievam! Man noveļas kā akmens no sirds, jā, nu ir viss atkal labi. Kad tu zinātu, kā es tevis dēļ esmu raizējusēs — o!»

Viņa iesāka dikti raudāt.

«Tu esi slima,» saimnieks sacīja raizīgi.

«Nē, nē,» saimniece atbildēja apmierinādamās, «tās bija tikai rūpes par tevi, kas mani tā sakustināja.»

Viņa noslaucīja asaras un nosēdās atkal uz mūriņa.

Vīrs novilkā virssvārkus, izņēma kaut ko spīdošu iz kabatas un uzlika to uz galda.

«Tad tu neesi slima?» viņš runāja, svārkus piekārdams pie sienas. «Bet man tā ir, kā kad tu kaut ko jaunu gribētu stāstīt. Saki — vai mājā viss kārtībā — kur Krustiņš?»

«Mājā viss kārtībā! Krustiņš ar Ādamu pieguļā,» saimniece stāstīja.

«Tas labi, paldies Dievam!» Roplains runāja. «Man visu laiku bij bailes par zirgiem. Bet tagad jādabū pirkumi drošībā; drīzi pērkons būs klāt. Es jau arī vēl nebūtu mājā, bet, no negaisa bīdamies, pasteidzos ar braukšanu.»

Pēc brīža saimnieks ienesa dažus muskuļus, kurus tas uzlika gan uz galda, gan uz krēsliem, un tad atkal izgāja ārā.

Saimniece pacēlās un piegāja pie galda. Pirmā lieta, kas tai krita acīs, bija maza, jauna pistole, kas tur gulēja. Saimniece satvēra un aplūkoja to no visām pusēm. Cik milīgs šis mazais ierocis izskatījās, vai tāds patiesi varēja atnest nāvi? Kā nāve varēja izlīst no šiem mazajiem, apaļajiem caurumiņiem — lielā, briesmīgā, nežēlīgā nāve?... Vai par to brīnojās arī tie, kas šo patīkamo rīku grieza pret savu pašu krūti un zināja, ka nākošā acumirkli nāve tos būs aprijuse?... Bet kur viņai cēlās visas šīs ērnotās domas, agrāk viņa nekad tā nebij domājuse. Vai viņa patiesi bija slima, kā vīrs teica? Vai viņa caur šo ieroci pazaudēs savu dzīvību? Viņa noskurinājās, nolika pistoli apdomīgi atpakaļ uz galda un attaisīja apaļu paciņu. Cepure priekš Krustiņa, zīda lakats priekš viņas. Pirmais zīda lakats! Līdz šim tā tikai kartuni, līdzīgi nabaga kalponei, bij sējuse ap galvu. Tagad tā bij līdzīga citām saimniecēm — nē, tagad tā bija pārāka par visām! Jo kura gan varēja līdzināties Roplainietei, kad tā svētdienās gāja uz baznīcu, pie sāniem dēlu, brangu kā ozolu, skaistu kā dievu dēlu...

Dobjš, vājš dūciens satricināja gaisu. Saimnieks ienāca istabā.

«Vāģi noliekti, zirgs droši ieslēgts,» viņš sacīja, «un tagad pie miera. Ā — tu jau pirkumos esi skatījusēs!»

«Jā, priekš kā to smuko pistoli esi pircis?»

«Priekš sevis paša. Vai zini, otrtik drošāka braukšana ar tādu ieroci. Šoreiz braucu viens pats pār Kangaru kalniem, bet baiļu man nekādu nebij. Pāri ticis, izšāvu vienu stobru, razbainiekus biedinādams. Bet dod man mana skapja atslēgu, gribētu viņu vēl šovakar nolikt.»

«Esmu atslēgu kaut kur nobāzuse, tas jau arī var notikt rītu,» saimniece atbildēja, divēju brunču kabatas velti pēc tās izmeklējuse.

«Manis dēļ.»

«Bet vai tu vēl ko neēstu?» sieva vaicāja.

«Nē, gulēt, gulēt, tas ir labākais pēc šāda brauciena!» Roplains atteica un nopūta sveci.

Bet, lai gan viņš bij ļoti piekūsis, tad tas tomēr, caur sievas dīvaino nemieru sakustināts, nenogrīma cietā miegā.

Pērkoņa negaiss nāca tuvāk un tuvāk.

* * *

Kamēr tā Roplainos viss apklusā, tamēr baznīcas krogā sāka iet arvien dzīvāki, arvien jautrāki. Daži pat dancoja, daži atkal spēlēja kārtis. Viena partija lielajā krogā istabā, viena otra — krodzenieku

izredzēto pulciņš — kādā sānu istabā, kur ne ikkatram bij brīv ieiet. To starpā, kuri drikstēja kāpt pār šīs Mamona svētnīcas sliekšni, bij saprotamā vīzē arī Krustiņš un Pauls. Karstām galvām un spīdošām acīm viņi tur stāvēja, piespiedušies pie sienas, un skatījās spēlē. Kāda pēperkoku pārdevēja priekšā gulēja resna kabatas grāmata, no kuras tas, it kā kad tā nemaz nebūtu iztukšojama, ņēma vienu desmitrubļu gabalu pēc otra un paspēlēja — jo viņš bij krietni sadzēries. Stāstīja, ka viņš neilgi atpakaļ kādā citā tirgū vinnējis vairāk nekā trīssimts rubļus, kurus viņam tagad atņemt katrs ieskatīja par savu svēto uzdevumu. Kāds tukls miesnieks nebij tik piedzēris, bet spēlēja neapdomīgi un sakarsējās ātri. Vienreiz tas pameta sešdesmit rubļu, otrreiz tas atkal vinnēja ar vienu rāvienu septiņdesmit piecus.

Kad draugi ilgu laiku bij nolūkojušies laimīgajos cilvēkos, kas ar naudu varēja strādāt «kā ar pelavām», Krustiņš pēdīgi piegrūda Paulam pie sāniem, un abi no spēlētājiem atvīrījās nost.

«Kaut mums arī būtu nauda!» Krustiņš sacīja.

Pauls raustīja plecus.

«Kaut būtu! Bet kur ņemt? Kaut mums tikai divdesmit pieci rubļi, manis pēc tikai desmit būtu iesākšanai, galvoju, ka mēs abi kopā, ja vairāk ne, tad taču vajadzīgos piecdesmit rubļus vinnēsim. Bet ko lai dara? Krodzenieks vairs nedos. Vai nevarētu tava vecene?»

«Nē, tā nevar, tā nedos. Bet man nupat kas iešāvās prātā,» Krustiņš čukstēja. «Pie manis ir skapja atslēga, kurā stāv tēva nauda. Tēva nav mājā. Tu zini, ka savas istabas logu arī no ārpuses varu atvērt. Manā istabā stāv skapis. Kā būtu, kad vajadzīgo naudu paņemtu iz skapja? Rīt jau atkal visu — varbūt vēl vairāk — atlikšu atpakaļ. Ko tu saki?»

«Es saku, ka mums šonakt būs neredzēta laime!» Pauls ātri atbildēja. «Cilvēka bērns, kāpēc tev tas jau agrāk neiekrita prātā? Bet nekas, toties viņu galvas jau atkal vairāk iesilušas nekā mūsu. Ā, tad tu redzēsi, kā mēs viņus izlampāsim! Pēperkoku tēviņu, resno slakteri un citus visus! Tikai esi uzmanīgs uz mūsu zīmēm!»

«Tad es iešu!»

«Ej, nekavējies un esi drīz atpakaļ.»

Viņš pavadīja Krustiņu līdz kroga trepēm.

«Velns, cik augstu tie svina piķi jau sakāpuši — ha, kas par zibeni! Krustiņ, Krustiņ!» Pauls noskrēja no trepēm un sauca vēlreiz drauga vārdu. Viņš nedrīkstēja iet, viņam bij jāgriežas atpakaļ.

Bet Krustiņš viņa vairs nedzirdēja.

Ātri viņš soļoja pa tumsu uz priekšu, jo nebija jau pirmā reize, ka tas naktī gāja ceļu no kroga uz māju. Bet, mājai tuvojoties, viņa soļi neviļot tapa lēnāki. Mazais reibums, kas tam galvā bij bijis, tagad puslīdz bij pārgājis, viņš sāka pārdomāt.. Kāpēc tas tuvojās mājai tik apdomīgi, ko viņš gribēja darīt? Kā?... Viņš gribēja ņemt no tēva īpašuma, tam nekā nezinot, — kas tā darīja?... «Nezodz, nezodz, neapzodz sava paša tēva!» viena balss biedināja. Blēņas, vai tad viņš gribēja zagt, patiesi zagt? Nē, zaglis nedomā ņemto atkal atlikt atpakaļ, Krustiņam bija tāds nodoms. «Bet, ja tu vairs nekā nevarēsi atlikt atpakaļ, ja tu visu pametīsi, ko tad! ...» Tā nevarēja notikt, kad viņš ar Paulu gāja uz vienu roku, tad viņiem vajadzēja vinnēt. Zināms, viņiem vajadzēja! Un tad, ja viņš naudu arī patiesīgi zaga, jo labāk! Viņš jau to tak zaga tikai priekš vienas nakts, un zagta nauda nes laimi!... Krustiņš atminējās neilgi atpakaļ avīzē lasījis, ka kāds puika tēvam nozadis rubli, ar to vinnējis Pēterburgas loterijā astoņus tūkstošus, tad nopircis prēmijas biļeti, uz kuras atkal krituši četrdesmit tūkstoši. Vai viņam nevarēja iet tāpat?... Kā gan tēvs nebrīnētos, skapi piepeši uziedams pāri tūkstošu rubļu!..

«Neej! Neej!» to brīdināja viņa apziņa.

Bet Krustiņš gāja. Lēnītiņām viņš tuvojās logam, lēnītiņām atvēra to un iekāpa istabā. Viņš taustīja pēc skapja, pēc atslēgas cauruma, izvilka atslēgu no kabatas un atslēdza skapi. Atverot durvis drusciņ iežverkstējās... Krustiņš briesmīgi satrūkās, viņš spieda abas rokas pret krūtīm, kuras sirds varenie pukstieni gribēja vai pārplēst. Ar pieturētu elpu tas klausījās... Kad māte viņu te tagad uzietu!... Pa pusatvērtām istabas durvīm tas dzirdēja vienlīdzīgu elpošanu... Paldies Dievam, māte nebija uztrūkusēs. Trīsošām rokām viņš taustīja pēc naudas lādītes, atvāza to un izņēma no tās tēva lielo ādas naudas maku. Viņš to iebāza azotē, aizslēdza nedzirdami skapi un metās atkal pa logu laukā.

Viss bij gājis labi — Krustiņš atvieglinātu sirdi atņēma elpu.

Bet isā laiciņā, ko tas bij kavējies istabā, ārā bij notikuse ātra pārgrozīšanās. Dikti un diktāki un arvienu biežāki tagad rībēja pērcons, kūsēdami melnie debeši kāpa briesmīgā ātrumā uz augšu, lapas pie kokiem, kas stāvēja ap māju, sāka divaini čalot, un no tāluma tuvojās šņākoņa kā iz kādas milzīgas čūskas rikles. Pa starpām atskanēja kāda no miega iztraucēta putna brēkšana un augošās vētras kaukšana. Reižu reizēm zilganbaltas liesmas pārskrēja pār debesīm, uz acumirkli dienas gaismu izplatīdamas un tad atkal vēl tumšākai naktei vietu dodamas.

Krustiņam uziņāca neizsakāmas, vēl nekad nesajūstas bailes. Soļus divdesmit gājis, viņš apstājās — kājas to nenesa tālāk. Kā kad zibens,

viņam virs galvas šaudīdamies, viņu nospertu?... Vai viņš nebija pelnījis, ka tā notika?... Viņš nebija klausījies tēvā, bij to visādi mānījis... apmelojis... apzadzis... Kā vēl trūka?... «Nokaut, nokaut tev viņu vien vēl vajaga, nokaut...» kāda balss likās kliezot. Krustiņš drebēja kā apšu lapa. Nē... zaglis viņš negribēja būt... Lai nāca kas nākdams, tam naudu vajadzēja atlikt skapī atpakaļ... Viņš apgriezās, lida atpakaļ, piegāja atkal pie loga. Atslēgu un naudas maku vienā rokā turēdams, tas ar otru atvēra logu un iecēla viegli kāju istabā. Te viņa trīsošie pirksti piedūrās pie salta priekšmeta, tas novēlās no loga plaukta zemē un tinkšķēdams saplīsa. Tā bija glāze, no kuras māte vakarā bij dzērusē ūdeni.

«Kas tur?» viņas balss bailīgi jautāja. «Tēv, tēv, vai tu dzirdi?»

Krustiņam asinis sastinga dzīslās. Kā pieburts tas stāvēja, ne locekļa nevarēdams kustināt.

«Kas tur?» uzreiz arī tēvs jautāja, durvis plašāki atvērdams. «Ē, vai te kāds ir?»

Tēvs, patiesi tēvs!... Briesmīgāk nekā pārkoņa balss šis jautājums atskanēja Krustiņam ausīs... Projām, projām! Un Krustiņš rāva kāju atpakaļ.

«Stāvi, nekusties, ja tu esi cilvēks, ja tev tava dzīvība mīļa, — es šaušu! Runā!»

«Viņam nav ieroča!» Krustiņš domāja un bēga. Šāviens norībēja un līdz ar viņu briesmīgs pārkoņa spēriens, māju līdz pamatu pamatiem satricinādams.

«Kungs Dievs!» saimniece iekliedzās. «Nu mēs ejam bojā! Vai! Vai!»

«Iespēra!... Šāva!... Kas šāva? Deg, deg!... Nē, šāva!... Uguni, uguni!...» balsis saimes istabā kiedza cita caur citu. Tad dzirdēja istabas durvis ar joni atveram un atkal aizsītam.

«Visi spēki mani atstājuši... Dievs, stāvi man klāt!» saimniece vaidēja, gultas segu sev mezdama ap pleciem. «Ko tur kliez, vai zibens ir vai nav iespēris?»

Te asa balss ārā kiedza: «Palīgā, palīgā, viens cilvēks pagalmā guļ nosperts!»

«Kas?!» saimniece stenēja. «Vai — vai!»

«Zaglis... kāpa pa logu... istabā... šāvu... laikam arī trāpīju!» saimnieks briesmīgā uztraukumā izgrūda pār lūpām un meklēja spičku.

Viņš aizdedzināja sveci un gribēja to pašulaik likt vējlukturī, kad meita pie vaļēja loga pieskrēja un aizsmakušā balsī kiedza:

«Saimniek, saimniek — nāc glāb — Krustiņš nošauts!...»

«Krustiņš!» tēvs iekliedzās, un viņa balsei vairs nebij cilvēciskas skaņas. «Krustiņš... Krustiņš!...» Un tas izsteidzās ārā.

«Pagalam, viss pagalam... viss. viss.» māte kunkstēja, vīram lēnām vilkdamās pakaļ, «palīdziet... glābiet... palīdziet... glābiet...»

Pērkoņa balss, kas tagad nemitoši dārdēja, aprija viņas tālākās vaimanas, debesis stāvēja vienās liesmās, tā ka arī bez vējluktura gaismas, ko kāda vecene turēja rokā, būtu bijis redzams, kas pagalmā notika.

Ādama tēvs bij nometies ceļos un turēja nelaimīgā galvu klēpī, kamēr viena meita viņam iz mutes plūstošās asinis pūlējās apturēt. Visi citi stāvēja, rokas lauzīdami, ap Krustiņu.

«Ak, pārskatīšanās, pārskatīšanās...» tēvs stenēja.

«Manu dēliņ, manu mīļo dēliņ, jel nemirsti, nemirsti...» māte vaimanāja, un abi metās zemē pie dēla.

It kā gribēdams vēl ko teikt, Krustiņš mēģināja pacelt galvu, izgrūda kādus nesaprotamus balsienus un atšļuka atpakaļ.

Lietus smagie, saltie pilieni slacināja miroņa vaigu...

«Beigts!» Ādama tēvs klusām sacīja un slaucīja acis.

Kērcošs balsiens izspruka no saimnieces mutes, viņa saļuma — liķis pie liķa.

Roplains piecēlās.

«Nesat viņus pajumtē, lietus sāk par daudz stipri līt,» viņš sacīja dīvaini mierīgā balsī, stīvām acīm raudzīdamies apkārt. «Pajumtē!»

Tad viņš iegāja istabā apvilkt svārkus.

Svece, ko viņš pirmūt bij atstājis uz galda, stāvēja iezvilu, liesma nemierīgi šaudījās šurp un turp, un lēnām viens tauku piliens pēc otra uzkrita uz jaunā zīda lakata. Roplains to neievēroja. Līdz nāvei noguris, viņš atkrita krēslā un aizsedza ģimi ar rokām. Kāpēc viņš vēl dzīvoja? Kādēļ arī viņa sirds nelūza aiz žēlabām?...

Te Ādama tēvs ienāca.

«Atradu šitās lietas Krustiņa rokā,» tas sacīja paklusu, naudas maku un atslēgu uzlikdams uz galda. Tad viņš atkal izgāja.

Roplains paskatījās vienaldzīgi uz galdu — — tad viņa ģimis saviebās nejaukā vīzē, tas sagrāba pistoli. Kāpēc šim nelāgas ieročam bij tikai divi t u k š i stobri?... Viņš to iecirta kaktā, satvēra ar abām rokām galvu un sita to kā ārpriekš neaprakstāmās sāpēs pret sienu..

NAUDA ZEĶĒS

Krāsns stūrī iespraustais skals, ap kuru Taurēnu sievieti sēdēja un vērpa, kūpēja dikti un dega tumši. Ratiņu spoles griezās ļoti ātri un pildīja lielo saimes istabu ar vienmuļīgo, jauko troksni, kurā klausoties tik viegli var aizlaisties miegā. Bērni un vīrieši tad arī jau gulēja maigi un mierīgi savās gultās, tikai viens vienīgs no pēdējiem, jauns puisis, vēl bija kājās un vija pastalu auklas.

«Skals dzisis,» viņš sacīja, uguni skatīdamies, kuras liesmiņa pamazām metās mazāka. «Ilz, iespraud viņu slīpāk!»

Bet Ilze aiz ratiņu trokšņa nedzirdēja viņa vārdu un vērpa mierīgi tālāk. Viņš piekāra kāsišus pie vadža, piegāja pie krāsns stūra, izņēma skalu iz melnā roba un nodriķšināja ogles pie kula. Viņš driķšināja ilgi, un pa to laiku istabā valdīja gandrīz pilnīga tumsa.

«Ko tu tur nu, Jāni, dari par blēņām!» kāda sieva iesaucās un izrāva puīšam pēkšņi skalu no rokas. «Tāda uguns puīša mums nevajaga.»

Tai pašā acumirkli skals atkal gaiši iedegās, un sieva redzēja, ka Jānis ātri savu roku atrāva atpakaļ, ko bij pielicis pie Ilzes vaiga. Sajucis viņš atkal uzsāka vīt, bet Ilze piecēlās un piegāja pie gultas, kas ar lakatiem bij aizsegta. Viņa atsedza tos un vaicāja laipnā balsī:

«Nu, kā klājas, māmiņ?»

«Tāpat, meitiņ, kā visu dienu — nejūtu nekādu sāpju, tikai spēka vien nemaz nav. Dod man drusciņ dzert.»

Meita paņēma māla krūzīti no tuvējā loga plaukta un pielika to pie mātes lūpām. Slimā dzēra.

«Tā, tā, meitiņ, — redz, redz — nu mēle atkal drusku valga — bija jau gluži sausa — bet par ko tas skals tik tumši deg? Dod man savu roku — lūk, tā — man tā tumši vien ir ap acīm.»

Meita uzsēdās uz gultas malas, mātes izdilušo roku savās abās saņemdama.

«Nāc vēl tuvāk.»

Meita noliecās pār slimnieci.

«Kad būšu nomiruse, tad neaizmirsti manu vārdu, meit.»

«Nekad, nekad, māmiņ. Bet nerunā nu no miršanas, gan jau atkal izveselosies — dakteris jau arī to teica.»

Ārsts nu gan pavisam citu ko bija teicis. Trīs nedēļas atpakaļ, mātei saslimstot, Ilze saimniekam bija lūguse zirgu un ārstu atveduse. Šis slimnieci bija apskatījis un laipniem vārdiem to mierinājis, un teicis, lai nemaz nebaidoties, šis došot zāles, no kurām viņa drīz vien atkal tikšot pie spēka. Bet ceļā uz māju viņš Ilzei bij sacījis, lai sagatavojoties uz nenovēršamo: māte miršot. Māte to laikam gan arī pate sajuta, jo kādā dienā, izredzējuse tādu brīdi, kad ar Ilzi bij viena pate istabā, viņa bij izvilkuse no pagalvja apakšas divas smagas zeķes un tās iedevuse Ilzei.

«Tas ir tavs mantojums, viss mans krājums,» viņa pie tam bij sacījuse. «Nem to, tikpat laikam drīzi būs jāmirst.» Un tad viņa klusā balsī Ilzei vēlreiz bij pārstāstījuse savu dzīves gājumu, lai meita no tā mācītos, kā jādzīvo... Bagāta tēva meita viņa bij likusēs no skaista plukatas apmānīties, kas viņu bez mīlestības, tikai viņas bagātības dēļ bija precējis. Māju un mantu šis cilvēks bij apdzēris, un no visas pārpilnības Ilzes māte savam bērnam ar lielām pūlēm tikai trīssimts sudraba rubļus bij varējuse aiztaupīt. Šo naudu viņa, nevienam nezinot, pie sevis bij glabājuse. «Līdz šim,» — tā māte bij nobeiguse runāt, «līdz šim tev vēl neviena precenieka nav bijis. Bet, kad pasaule izdzirstu, ka tev nauda, tad jau nu to netrūktu. Un redz, meit, to starpā varētu arī kāds gadīties — un kā nu negadītos —, kas gan tev patiktu, bet kam tu nepatiktu, kam tikai tava naudiņa patiktu un kuru tu apņemtu par vīru. Tā tad tu ieskrietu tādā pašā nelaimē, kādā es savā laikā. Tādēļ, meit, klausī manus vārdus, nestāsti nevienam, cik tev naudas. Ja tad tevi kāds ņems, tad viņš to darīs patikšanas dēļ un gan tad naudu atradīs.»

Ilze raudādama bija saņēmusē dārgās zeķes un māti tādiem pašiem vārdiem mierinājuse kā nupat, un viņas labo roku glaudījuse. Bet toreiz roka nebija bijuse tik izdiluse kā tagad. Nebij bijuse arī tik dzestra. Un, jo ilgāki Ilze to savās rokās turēja, jo aukstāka tā likās paliekot; piepeši Ilzei drebuļi pārskrēja pār miesu.

«Jāni, atnes uguni!» viņa iesaucās lielās bailēs. «Drīzi!»

Te skals nodzisa, un istabā piepeši valdīja melna tumsa. Ratiņi apstājās, vairāk balšu iesaucās: «Kas nu?»

Un kā atbilde iz kakta skanēja Ilzes trīcošā balss, kas sacīja: «Māte laikam nomiruse.»

Jānis ātri uzrāva spīķu un aizdedzināja skalu. Ar troksni sievieši atgrūda ratiņus pie malas un piecēlās. Jānis piegāja ar skalu pie gultas — jā, tur gulēja Ilzes māte, aizmīguse mūžīgā miegā.

* * *

Svētdienā pēc Ilzes mātes bērēm Jānis aizsaucā Ilzi uz puišu klēti. «Nu mums jāsarēķinās,» viņš sacīja. Proti, tādēļ ka Ilzei nebija neviena radnieka, Jānis ar Taurēna atļauju bij bijis tas izdarītājs pie Ilzes mātes bērēm.

«Sarēķināsimies ar,» Ilze atteica, un tad Jānis tai visu galu no gala rāva priekšā, un viss bij kārtībā, un Ilzei vēl atlika divi rubļi no Jāņam priekš bērēm iedotās naudas.

«Paldies, paldies, Jānīt, par visiem taviem pūliņiem,» meita sacīja, naudu lādē ieslēgdama, «nudies, visi bērenieki tevi lielīja, cik labi tu visu izdarījis, gluži kā priekš savas mātes un nevis kā priekš svešnieces.»

«Vai tad nu viņa priekš manis arī bij kā svešniece?» Jānis atbildēja. «Lāpīja man vienādiņ cauros kreklus, zeķes arī.» Viņš nopūtās. «Kas tagad lāpīs?»

«Gan jau nu gadīsies lāpītāja,» Ilze atteica, un labu brīdi klusums valdīja klētiņā.

«Šitā lāde nu arī tava,» Jānis atkal uzsāka, uz lādes vāku, pie kuras viņš bij atspiedies, ar plaukstu uzsīzdams, «nu tev divas.»

«Jā, nu man divas.»

«Bagāta meita.»

Ilze pasmīnēja.

«Bagāta? Kas tur nu gan daudz tai mātes lādē! Pāris deķu, pāris audekla gabalu, strīpaiņi, zila un sarkana cepurīte, jostas, tas viss!»

«Nu, nu? Un pašā dibinā?»

«Kas tur lai ir?»

«Naudas zeķe!»

«Naudas zeķe?»

«Nu jā — domāju, ka tev māte bez drēbēm arī kādu kapeiku naudas atstājuse.»

Ilze cieta acumirkli klusu. Tad viņa atbildēja: «Nava vis.»

«Ej nu ej! Nu tu mānies!»

«Es mānos? Vai tad tev māte kādreiz teikuse, ka viņai ir nauda, ko man atstāt?»

«To nu gan ne, bet visa pasaule jau runā, ka tavai mātei nauda esot bijuse. Var jau būt, ka cilvēki tikai tā melš vien, bet tu nu man gan varēji parādīt to uzticību un man pastāstīt taisnību. Neiešu jau nekā izplāpāt. Tu jau mani gan zini, kāds vienādiņ pret tevi esmu bijis. Vari man uzticēt kā — brāļam.»

Jānis aplusa, skatījās gandrīz bailīgi jautājoši Ilzes ģimī un bungoja lēnām ar pirkstiem uz Ilzes mātes lādes.

Jānam runājot, Ilzes vaigi bij notvikuši un tapuši karsti. Kādēļ gan Jānis tik dedzīgi jautāja, cik viņai naudas? Viņai iekrita prātā, ka tas, mātei vēl dzīvai esot, šad un tad ar likumu bij lūkojis izzināt viņu naudas apstākļus. Tas nenotika bez nodoma! Ilze, esi uzmanīga un neaizmirsti mātes padoma!

Un viņa sacīja: «Neej nu cilvēku valodās klausīties, vai tad nu māte tiem savu naudu deva skaitīt! Viņa man nav vairāk kā tikai desmit sudraba rubļu atstājuse.»

«Desmit — sudraba — rubļu,» Jānis lēnām atkātoja, it kā pie katra vārda apdomādamies, nobālēja un nodūra galvu. «Desmit rubļu — tas ļoti maz.»

«Cik tad viņai bij atstāt!» Ilze sadusmota gribēja iesaukties, bet viņa savaldījās un gaidīja, vai Jānis vēl ko neteiks. Bet viņš cieta klusu un lūkojās zemē.

«Nabaga iebūvieša atraitle jau nekādas mantas nevar sakrāt,» Ilze sacīja.

«Tiesa, tiesa, bet agrāk viņa bij liela saimniece, un es domāju — cerēju — —»

Neizrunājis Jānis aplusa un lūkojās atkal zemē. Tad viņš, galvas nepacēlis, pēc brītiņa izgāja no klētiņas.

«Viņš cerēja, ka māte man atstās lielu pūru!» Ilze dikti izsaucās, rokas paceldama un sasizdama kopā. «Tāds viltnieks!... Ak, viņš manis nekad nav mīlējis!» Un, no žēlabām pārņemta, tā atspiedās pret lādi, kuras dibinā gulēja divas ar sudraba gabaliem piebāztas zeķes, un raudāja rūgtas asaras.

Bagātā Lieldālderā sieva reiz bij teikuse, ka Jānis esot ļoti glīts puika. Jānis, to dabūjis zināt, par pateicību par šitādu uzliedzšanu viņai bij aizlaidis ziņu, ka šis sakot, Lieldālderiete esot ļoti neglīta sieva. Pēc Lieldālderā bērēm — bagāto saimnieku apglabāja nedēļu vēlāki nekā Ilzes māti — Jānis atkal dabūja zināt, ka tā vienā nedēļā divas reizes visā istabā esot teikuse — Jānis esot pagasta skaistākais puisis. Nu Jāņam bij lēta reize Lieldālderietei ziņu aizlaist atpakaļ, ka viņa pagasta visnesmukākā atraitne, bet viņš tā nedarija. Viņš vaicāja, vai tikai Andžs — Lieldālderietes puisis, kas Jāņam savas saimnieces vārdus bij atstāstījis, — nemānoties vien, un, kad tas atbildēja, kāds labums gan šim no tādiem māņiem varot atlēkt, Jānis tapa domīgs.

Nākošā svētdienā baznīcā iegājis, viņš nekāpa vis augšbaznīcā, kā to līdz šim bij darijis, bet pārlaida acis pār sieviešu pusi un nostājās pret to krēslu, kurā Lieldālderiete sēdēja.

Pēc dievvārdiem Jānis iznāca reizē ar Lieldālderieti no baznīcas un sveicināja to ārā. Bagātā atraitne ļoti laipni atņēma sveicinājumu un vaicāja, kā labi ejot.

Ejot labi, Jānis atbildēja.

Viņš nostājās netālu no Lieldālderietes, kura skatījās garām ejošos baznīcēnos. Tā kā viņa vairāk nekā nesacīja, šim arī nekas neiekrita prātā, par ko ar Lieldālderieti būtu varējis runāt, Jānis pacēla cepuri, sveicināja un aizgāja.

Kādā citā svētdienā, kad Lieldālderiete viena pate bij atbraukuse uz baznīcu, Jānis viņai atraisīja zirgu no slitas un palīdzēja tikt kamanās. Divas nedēļas vēlāk viņam gadījās jauši vai nejauši šo uzmanību atkārtot. Šoreiz saimniece viņam par to sniedza roku un sacīja, ja Jānis gribot, lai braucot kādu gabaliņu līdz. Kādēļ ne? Jānis to labprāt gribēja un brauca laipnajai atraitnei vienu versti līdz. Viņa to arī vēl tālāk būtu pavaduse, bet viņu ceļi tikai vienu versti vien gāja kopā, tad Jāņam bij jānogriežas no lielceļa, ja gribēja iet uz māju. Atvadīdamās saimniece Jāņam sacīja, lai tak šis kādu reizi arī nākot uz Lieldālderiem, laikam jau vēl nekad tur neesot bijis. Šiem tagad Andžs esot izbrūvējis labu alu, lai atnākot vai nākošā svētdienā.

«Redzēs, kā iznāks, jāaiziet jau būs,» Jānis atteica un deva saimniecei roku.

Šai nedēļai aiztekt, Jānis bij manāmi klusāks nekā citādi.

«Nezin kas tam Jāņam noticis, kas ne,» Ede, Taurēnu otrā die-
nestniece, sacīja uz Ilzi, «viņš uzreiz palicis tāds bēdīgs un domīgs.
Ni vairs ar mums tā joko, ni knakstās kā agrāk.»

«Viņš bēdājas un domā, kur būs ņemt bagātu sievu,» Ilze asi at-
bildēja.

Viņa nejaudāja, kādu patiesību tā ar šiem vārdiem bija izrunājuse.

Sestdienas vakarā Jānis pirti pērās kā traks, un, kad citi zoboda-
mies piezīmēja, šis jau ādu pārsitišot, viņš smējās un sacīja, palaid-
ņiem jau tā arī vajagot dot par ādu, ka tā pārplīstot, — atbilde, kas
palika no visiem nesaprasta.

Otrā dienā Jānis aizgāja uz Lieldālderiem.

Saimes istabā trīs puisi sēdēja pie galda un spēlēja uz savu trumpu.
Visi trīs Jāņa pazīdami, viņi ar to draudzīgi sasveicinājās, un viens tūlīņ
piezīmēja, lai sēstoties tam blakus un spēlējot līdz, četriem allaž ejot
«modīgāk» nekā trim vien...

Varot jau nu gan spēlēt, Jānis atteica, bet papriekšu esot drusku
jāapsildās.

Tad visi četri uzsāka spēlēt.

Jānis bij domājis, ka viņa atnākšana uz Lieldālderiem tikšot sevišķi
ievērota un ka puisi jautāšot, pēc kā šis nācis. Priekš šī jautājuma
viņš tad arī jau ceļā bij sagatavojis vajadzīgo atbildi, bet, kā likās,
velti, jo neviens netaisījās uz tādu taujāšanu. Visi trīs laikam domāja,
ka Jānis uz tiem nācis paciemoties, kā jau tas draudzīgu puisi starpā
allaž mēdz notikt.

«Vai saimniece mājā?» Jānis, reiz kārtis izdodams, vienaldzīgi
jautāja. Viņam saimnieku gals likās esam kluss un tukšs.

«Mājā, mājā,» viens puisis atbildēja un otrs pielika: «Laikam gaida
viesu. Vakar ālējās ar istabas tīrīšanu un uzkopšanu; šorīt pate tā
mazgājās, kā kad visu nedēļu būtu bijuse kult.»

Jānis aizlika savu plato roku vaigam priekšā, lai runātāji neredzētu,
ka tas notvīka.

Ap pusdienas laiku saimniece iznāca no savas istabas un vēlēja
ēst pusdienu. Jāni ieraudzījuse, tā likās būt pārsteigta, atņēma labdienu
un iesaucās: «Kāds vējš tad tevi šurp atpūtis!» Tad viņa atkal iegāja
savā istabā.

Pēc brīža durvis no jauna atvērās, saimniece parādījās tajās un
sacīja: «Ciemiņ, vai neienāksi arī drusku dziļāk!» Atbildes nenogaidī-
juse, viņa pazuda — durvis palika pusvīru.

Jānis nobeidza iesākto partiju un tad piecēlās. «Jāiet ir, kad sauc.»

Izbrīnējušies puisi viņam noskatījās pakal.

«Ko tad tā no viņa grib?» pirmais sacīja.

«Vai tad viņa priekš Jāņa istabu un sevi būs spodrinājuse?» otrais prasīja.

«Nav liels, nav liels,» trešais piemetināja, «pagāns, diezgan glīts cilvēks, lai katru jaunu meitu satracinātu, nevis vēl tādu pavecu ķeseli kā mūsu saimnieci.»

Saimnieces istabā galdiņš bij klāts, un uz tā stāvēja plācens, sviests un medus. Vienā pusē galdiņam sēdēja Lieldālderiete, otrā pusē bij tukšs krēsls. Uz šo krēslu saimniece rādīja un sacīja: «Sēties.»

Jānis nosēdās.

«Un ēd pusdienu,» viņa laipni pielika, Jāņa pusē stāvošo medus bļodiņu tam vēl tuvāki piebīdīdama klāt.

Jānis pacēla lielo roku un atbraucīja pierē iešļukušās matu sprogas atpakaļ; viņa platās krūtis vareni sacēlās un saplaka, tas skatījās nedroši istabā apkārt un sacīja: «Vai pulkstens jau tik daudz?»

«Jā, jau pusdivi, laiks ēst, bet liekas, ka tev vēl negribas. Vai varbūt kāda čarciņa — man tur skapī —» saimniece gribēja piecelties.

«Nē, nē, lai paliek!» Jānis iesaucās. «Es nedzeru.» Un, uz galda gulošo nazi satverdams un tā galu lēnām uz galda sizdams, viņš runāja: «Saimniec, nevaru ēst, pirms neesmu izrunājies. Man tev kas jāsaka. Man liekas, ka tu uz mani turi labu prātu... Smuka tu neesi, laba tu esi. Tu zini mani, es zinu tevi. Ja tu mani gribi precēt, es tevi gribu ņemt... Saki — ko domā?»

Tā! Izrunāti bij vārdi, kas viņa sirdi veselu nedēļu smagāk nekā akmens bij spieduši!

Viņš nolika nazi uz galda, atspieda galvu rokā, tā ka tā arī acis apsedza, un atkal tam krūtis lieliski sacēlās un saplaka.

Drusku pārsteigta, — viņa jau vairs nebija jauna meita, ka tā drikstētu būt ļoti pārsteigta, — saimniece skatījās skaistajā puisī, kas tagad meitenei līdzīgi bij nosarcis.

«Ko es domāju?» viņa priecīgi iesaucās. «Ak, ko es tur nu citu varu domāt kā to: tādu puisī kā tevi es gan ņemtu par vīru!»

Un tad Lieldālderiete iesāka gardi un laimīgi smieties un sniedzās galdam pāri, satvēra Jāņa roku, kurā tas galvu bij atspiedis, un noņēma to viegli no viņa acīm.

«Neesi nu tik kaunīgs! Ko tur nu vairs — nu jau viss kārtībā!... Bet cik asa tava roka, mīlit! Tagad tā taps mīksta kā kungam. Lieldālderiešam tāda darba nevajaga strādāt, kas rokas pataisa asas!...» Un samīlējusēs atraitne spēlējās ar aso roku, spieda un gļaudīja to

labu brīdi, līdz Jānis pacēla acis un skatījās uz Lieldālderieti. Tas bija tāds savāds mirklis — bez asarām un tomēr tāds valgs —, saimniece palaida Jāņa roku vaļā un sacīja:

«Tagad ēd!»

Kad Jānis pusēdā iejautājās, vai nevarot no lielītā alus dabūt nodzerties, tad Lieldālderiete nosarka un sacīja:

«Alus!... Ko tur nu savu brūtganu vairs lai apmeloju! Mums alus nemaz nava. Es tik tā ar tevi mājījos vien, lai tu drīzāk atnāc šurp.»

* * *

Visa pasaule brīnojās par Jāņa nedzirdēto laimi. Visa pasaule viņu apskauda, un katrs neprecējies puisis vēlējās būt viņa vietā. Tātad jādodomā, ka tās laikam bij prieka asaras, ko viņš savā kāzu naktī radīja, izgājis Lieldālderiešu pagalmā, kamēr istabā svecēs mirdzēja, glāzes skanēja, muzikanti spēlēja un skaļas balsis uzsauca augstu laimi «jaunajam pārim»...

* * *

Jānis bij trīsdesmit astoņi gadi vecs, kad viņa sieva sava mūža sešdesmit otrā gadā nomira. Astoņpadsmit gadu viņi bij sadzīvojuši mierīgā laulībā, un pa to laiku Jāņam patiesi rokas bij tapušas mīkstas. Rokas mīkstas, bet piere krunkaina. Savu ziedu laiku tas bij pavadījis pie novītušas sievas sāniem. Bet neviens nebij dzirdējis viņu par to žēlojamies. «Visa laba kopā jau pat ķēniņi un ķeizari nedabū baudīt, ko tad nu vēl tāds vienkāršs zemnieks kā es!» viņš mēdza sacīt, kad viens vai otrs no viņa draugiem — tiem pašiem, kas papriekšu viņa laimi bij apbrīnojuši, — viņam jautāja, kā šis ar tik vecu sievu tik mierīgi un pieticīgi kopā varot dzīvot. «Bez manas gribas viņa jau manis nevarēja apprecēt, un caur viņu esmu ticis pie bagātības un visāda laba, ko citādi nemūžam nebūtu sasniedzis. Vai tad nu par to lai iesāku trakot, ka esmu panācis, ko gribējis? Diezgan liels ir to plūnduru skaits, kas, iegājuši pie vecīgām sievietēm iegātņos, tā dara, kā kad tiem pēc kāzām vien vēl acis par savu sievu nesmukumu un vecumu būtu atdarījušās. Nu tie āksti ir nelaimīgi, nu tie sāk ālēties un pasaulei rādīt riebigu skatu, kā tie svešu mantu, priekš kuras sakrāšanas tie pirksta nav pacēluši, prot saliet rīklēs. Es šo muļķu

skaitu negribu pavairot!...» Lūk, tik prātīgi Jānis zināja runāt, un tik prātīgi viņš savā laulībā arī prata dzīvot, izņemot pirmo gadu, kad arī viņš šad un tad sadzēries pārnāca mājā.

Kad sieva bij nomiruse, viņš neraudāja, bet viņš arī nepriecājās. Tā līdz pēdējam galam viņu ar tādu pašu mīlestību bij mīlējuse kā astoņpadsmit gadus atpakaļ, reti kad ar viņu sabārusēs, un medus bļodiņu, kā pirmo reiz viņu mielodama, tā arī uz priekšu vienmēr viņa pusē uz galdiņa nolikuse. Pat uz nāves cisām viņa vēl par Jāņa labklāšanos bij rūpējusēs, kā to pierādīja šie vārdi. «Jānīt,» viņa kādā dienā bij teikuse, «kad būšu nomiruse, tad tev atkal jāprecējas. Bet neprecē par daudz jaunu. Ņem tādu, kura tavam vecumam piekrīt. Nebūs tik daudz jābīstas, ka tu viņai neapnīc...»

Šie vārdi, kas liecināja no tā, ka Lieldālderietei pie visas viņas laimes bij bijušas savas slepenas raizes, Jāņam katru reizi iekrita prātā, kad viņš par vienu vai otru meitu pārdomāja, vai to nederētu precēt. Jo precēties viņam jau nu vēlreiz bij jāprecas, vīram, no kura kuplajiem matiem laiks vēl neviena nebij balinājis, atraistim bez neviena bērna, ar tik lielu saimniecību!

Bet kuru, kuru no visām viņam pazīstamām meitām bij ņemt? «To jaunāko, to skaistāko!» viņa sirds sauca un pukstēja ātrāk. «Turies pie nomirējas vārdiem,» prāts sirdei runāja pretim. Jānis izšķīra šo strīdu caur zālamonisku spriedumu. «Neņemšu jaunu, bet neglītu arī ne,» viņš sacīja.

Jā, bet kur dzīvo glītas, padzīvojušas meitas?

Lieldālderietis noskatījās garā visās viņam zināmās «vecās meitās» un neatrada nevienas, uz kuru tam prāts būtu iesilis. Brāķis palika brāķis — vai nu tām ar laiku bij gandrīz glītums, vai viņāgiem zīles nobirušas — citām bij pat abas klīpas kopā!

Te viņam Ilze ienāca atmiņā. Ilze — kur tā tagad bija? Kas ar to bij noticis? Jānis ar nodomu viņu agrākos laikos bij lūkojis aizmirst, un tas viņam arī bij izdevies. Viņš aptaujājās pēc tās, kur un kā tā tagad dzīvoja, un dabūja zināt, ka Ilze dzīvojot Vilkos, tas ir, kādās kaimiņu pagasta mājās, un ka viņa ar laiku palikuse «veca meita». Jāņam apmetās tā savādi ap sirdi. Vai tas nebija likteņa mājiens? Kā būtu, Jāni, kad tu viņai lūkotu atņemt šo nepatīkamo vārdu — kas zin, caur ko viņa pie tā tikuse!.. Kādēļ ne, ja viņa tik nav tapuse par daudz neglīta un veca!

Kādā dienā Jānis nodzina bārdu, saģērbās svētdienas drēbēs un lika brangāko zirgu aizjūgt un zvanu piesiet pie ilkss.

Tad viņš aizbrauca.

Ilz, Ilz, vai tu suņam arī esi devuse ēst, lai viņš tavu precenieku nereg?...

Ilze stāvēja pagalmā un skaloja drēbes, kad Jānis Vilkos iebrauca. Suns rēja, un Ilze to apsauca.

«Tā bij viņas balss, bērit,» Jānis runāja, zirgu piesiedams, «balss daudz nava pārvērtusēs, redzēsim, ko būs darījis ģimīs.»

Viņš tuvojās Ilzei un sacīja mierīgi:

«Dievs palīdz!»

«Paldies, paldies,» Ilze atņēma sveicinājumu tikpat mierīgi, pacēla drusku galvu un tad turpināja naigi savu darbu.

«Jauna jau nu vairs nava,» Jānis pie sevis sprieda, «bet pārtikt var. Man vairāk grumbu pierē nekā viņai.» Ar vienaldzīgi pētošiem mirkļiem viņš lūkojās Ilzes ģimī, viņa sirds ne par sitieni nepukstēja ātrāk. Un viņš Ilzi reiz tak tik karsti bij mīlējis!

«Ko nu tur tik steidzīgi mazgā?» viņš vaicāja, pie baļļas apstādamies.

«Savus brūtes palagus,» Ilze atbildēja un skaloja tālāk.

Savus brūtes palagus! Laimīgie vārdi! Nejauši tie viņai bij uzsprukuši uz mēles, kādēļ tos bij atturēt neizrunātus! Vieni vārdi, kas otri — par jokiem jautāts, par jokiem atbildēts!

Bet Jānam šie vārdi bij kā kukulis. Viņš pats vēl nebij zinājis, kā ar Ilzi uzsākt runu par precēšanos, un nu tā gandrīz ar pirmo vārdu viņu uzveda uz ceļa.

«Savus brūtes palagus!» viņš atkārtoja. «Tā, tā, tas jau gadās gluži labi, es nupat braukāju apkārt, saimnieces meklēdams. Tad jau nu laikam būšu iebraucis istajā vietā — ar pūru gatava esi, nācēja būsi?»

«Būšu, būšu!»

«Būsi — labi! Un kad brauksim uz mācītāju?»

«Jo drīzāki, jo labāki; šodien vēl neesmu sirma, nez kāda rītu būšu!» Viņa skurināja nogrieztu divieli, lai tas atritinātos, iesvieda to blakus baļļai stāvošā vannā pie citiem izgrieztiem drēbju gabaliem un smējās.

Viņas pēdējie vārdi Jānam likās būt labs joks, viņš smējās līdz.

«Kur saimnieks?» Jānis jautāja.

«Istabā.»

«Tā! Nu tad izgriez vien arī vēl tās citas drēbes, iešu tikām ar viņu parunāties. Un tad nāc istabā.»

Jānis iegāja istabā.

«Gribētu zināt, pēc kā gan Lieldālderietis šurp atbraucis?» Ilze nodomāja un nopūtās. Veci laiki tai nāca prātā.

Pa logu redzēdams, ka Jānis piebrauca, Vilks savai tautās laižamai meitai bij uzsaucis, ka Lieldālderietis iebraucis sētā, lai Ieva ātri uzvelkot labākus brunčus un lai guitu galvu spilveniem pārvelkot tīrus pārvelkamos, un lai tos uzliekot virs deķiem.

Sasveicinājušies abi saimnieki laiciņu runāja par šo un par to, kas jau nu zemnieku runas tādās reizēs mēdz būt, līdz pēdīgi Jānis iejautājās, vai Vilks arī zinot, ar kādu ļaunu nodomu šis esot šurp atbraucis.

Kā lai to gan zinot, Vilks atbildēja un smējās blēdīgi.

«Esmu atbraucis jums noņemt meitu.»

Tā, tā — vej, vej, cik ērmotīgi — aiz to izgājušo nakti sapnī Vilkam vilks aiznesa jēru... Jā, jā, ko lai dara, ko lai tur dara!

Vai nevarot viņu tagad iesaukt saimnieka istabā, nezin kur paliekot, nu jau tak drēbes būšot izgriezuse un izkāruse — viesis runāja.

Drēbes izkāruse? Lieldālderietis būšot pārskatījies. Viņa neesot bijuse drēbju kārt, bet gan esot tepat otrā istabā un tamborējot. «Ieviņ meit, nāc šurp!» Vilks sauca.

Nosarkuse, acis nolaiduse, Ieva ienāca.

«Lūdzu, jaunkundzīt, esat tik laba un pasaucat Ilzi, kas otrā istabā tamborējot,» Lieldālderietis laipni sacīja.

«Ilzi?» Vilks iesaucās, un mute tam palika vaļā. «Ja tā — Ilzi — pareizi, ej, meit, iesauc viņu. Viņa tagad laikam kūti pie govīm...»

Ieva izgāja, un pēc laba brīža Ilze ienāca.

«Ieva man sacīja, lai es pie jums ienākot,» viņa runāja drusku nokaunējusēs un palika pie durvīm stāvēt.

«Jā, es tevi Vilku tēvam kā savu brūti gribēju rādīt,» Jānis sacīja. «Un nu izsaki arī ar to pašu reizi gala vārdu — kad brauksim uz mācītāju?»

Ilze skatījās gan Lieldālderietī, gan Vilkā.

«Nudie, es nu nemaz nesaprotu, kas tā par runāšanu,» viņa sacīja.

«Nu, tu tak pirmini apsolījies uz manām mājām nākt par saimnieci, kas tad tur vairāk ko saprast?» Jānis runāja un sāka smieties. «Nebūsi tak par šo īso laiku citādi apdomājusēs?»

«Jā, vai tad tu pirmini no tiesas runāji?» Ilze jautāja, un viņas balss manāmi nodrebēja.

«Zināms, viss, ko runāju, bij no tiesas runāts.»

«Tad lai paliek arī tas, ko es pirmiņ runāju, no tiesas runāts!»

Vilks, atstādams saderinājušos vienus, izgāja otrā istabā, kur Ieva jau atkal uzcītīgi tamborēja, nospļāvās...

* * *

Pēc neilga laika Jānis ar Ilzi dzēra kāzas, un, kad pa istabām spēlmaņi spēlēja un viesi liksmojās, tad Lieldālderiešu sētā neviens neraudāja prieku asaras...

Un, kad dzīru troksnis bij apklusis un Lieldālderiešos viss atkal uzsāka iet savu veco gaitu, tad jaunais vīrs paņēma savu jauno sievu aiz rokas un veda to pa māju apkārt, lai viņai rādītu, par cik daudz mantas viņa bij tapuse valdniece. Viņš rādīja Ilzei stalli, kurā stāvēja pieci brangi zirgi un viens kumeļš, rādīja tai kūti, kurās bij divdesmit govju, četri teļi un pulks aitu, viņš rādīja tai klēti, kur labība pa brodiņu kāpa laukā, un tad smīnēdams jautāja:

«Nu, kā tev ir ap sirdi, sieviņ, kad iedomā, ka priekš mēneša laika vēl biji nabaga kalponīte un tagad esi bagāta saimniece?»

Tad Ilze atsmīnēja pretim un satvēra Jāņa roku, un sacīja:

«Nu tu man izrādīji manu mantu, nāc, tagad tev rādīšu tavu!» Un viņa vīru veda drēbju klēti un atslēdza savu lādi. Viņa iz tās izņēma palagu, kreklu, dvieļu, cimdu, zeķu nezināmu galu un pēdīgi no paša dibina izcēla divas pilni piebāztas diegu zeķes.

«Kas tas?» Jānis pārsteigts iesaucās.

«Nauda. Neesmu vis tik nabaga, kā tu domā,» Ilze atbildēja, un laime un lepnums, ka viņai arī bija kas, ko varēja rādīt, pārklāja viņas ģīmi. «Un tā vēl nav visa, pie mācītāja vēl divi simti, palūdzu viņam, lai tos ieliek bankā.»

Jānis brīnējās un purināja galvu. «Ilz, kur tu tik daudz naudas varēji sakrāt?»

«Neesmu arī visas pate sakrājuse, naudu zeķēs —»

«Esi atraduse zemē ieraktu!» vīrs viņu pārtrauca, kas vienu zeķi bij atraisījis un pāri rubļu iz tās izņēmis. «Citādi tu pie sudraba rubļiem nevarēji tikt, tie uz laukiem vairs nestaigā.»

«Tie man no mātes, Jānīt.»

«Ej nu ej! Atminos, ka tu man reiz teici, ka māte tev tik desmit sudraba rubļu atstājuse.»

«Toreiz tevi tik tā mānīju vien, vīriņ, māte man atstāja trīssimts rubļu...»

«Ak!» Jānis iesaucās un atzvila pret lādi.

Sabijusēs Ilze saķēra vīru aiz rokas.

«Kas tev kait?» viņa vaicāja.

Tikai pēc laba brīža Jānis viņai atbildēja.

«Ilz,» viņš sacīja žēli, «Ilz, ko tu ar saviem meliem esi izdarījuse!...

Toreiz, pēc tavas mātes nāves, mans nodoms bij tevī precēt. Es tevi mīlēju, un man likās, ka tu mani arī mīlēji. Bet vai tad tu nezināji, ka man bij jāiet zaldātos? Toreiz vēl saimnieku kontrakti atsvabināja no karadienesta. Ja nu tu man taisnību būtu stāstījuse, tad būtum saprecējušies un uzņēmuši kādu mājiņu. Ar šādu nolūku taujāju, vai tev ir nauda. Bet, kad tu man sacīji, ka tev nekā neesot, ar citiem vārdiem, ka tu manis nevarot glābt no zaldātiem, tad ar rūgtu prātu apņēmos tevi atstāt. Man nevajadzēja sievas vien, bet arī glābējas no zaldātu dienesta, un tādu es atradu Lieldālderietē...»

Viņš smago zeķi Ilzei sniedza atpakaļ, kas bāliem vaigiem to saņēma. Viņa atsēdās uz audekla baķa, aizsēja zeķi, salika rokas klēpī un lūkojās labu laiku domīgi zemē.

«Un tu man nevarēji teikt, ar kādu nolūku tu pēc mana mantojuma taujā?» viņa pēdīgi klusi jautāja. «Tad tev būtu citādāk atbildējuse.»

«Bet, mīļā, tu tak zināji, ka man jāiet zaldātos, un vai es to varēju domāt, ka pēc tik mīļas lūgšanas, kā es tevi lūdzu, lai tu man uzticies, — vai es varēju domāt, ka tu man nestāstīsi taisnības!»

Ilze piecēlās un piegriezās lādei.

«Es mulķe,» viņa čukstēja, un, pēkšņām, nesavaldāmām dusmām un žēlabām pārņemta, viņa pacēla naudu un cirta to lādē, tā ka zeķe pārplisa un rubļi skanēdami apklāja lādes dibinu. «Nelāgas nauda, es tevi noslīcināšu, es tevi aprakšu!» Un Ilze aizklāja vaigu ar priekšautu un raudāja.

Jānis pasmīnēja. Tādi, lūk, ir tie sievieši, nu viņai vajaga kaut kā, pie kā varētu izlaist dusmas par savu mulķību.

«Sievīņ, vai tad nu nedzīvā nauda pie tā vainīga, kas noticis?» viņš apmierinošā balsī runāja.

«Jā, zināms,» Ilze atbildēja, «kad man viņas nebūtu bijis, tad nebūtu varējuse melot un tad tagad arī nebūtu tik nelaimīga par saviem meliem.» Un asaras no jauna tai sāka plūst iz acīm.

Lai izraudas, — Jānis domāja, nolikās lādē un salasīja izkaisīto naudu, to salikdams mutes lakatiņā. Kad pēdējais gabals tajā bij ielikts, Ilzei asaras arī bij nostājušās.

«Tā,» viņš sacīja un žvadzināja sudraba gabalus lakatiņā, «tos mēs nedz slīcināsim, nedz apraksim, nedz pakārsim — tos mēs Rīgā

uzliksim uz bankas, tur tie nesīs augļus. Diezgan ilgi tāpat brīvā gulē-
juši lādes dibinā.»

«Varēja jau arī uz priekšu turpat gulēt,» Ilze domīgi runāja, «priekš
kā tad nu gan lai to vairojam?»

«Nu, es domāju, tu nebūsi uz priekšu slinkāka par savu naudu,
sievīņ,» Jānis sacīja un sminēja.

Te sieva nosarka līdz ausīm, iesita vīram viegli pa muti un smējās.
Un viņas smiekli Jāņam piepeši atgādināja Zāru un tos trīs eņģeļus,
un viņš skaļi smējās līdz. Un no šiem smiekiem abu sirdīs atmodās
vecā mīlestība, kas astoņpadsmit gadus bij bijuse aprakta zem sadzi-
ves gruzām.

ZIRGS, TRĪS GOVIS UN SIMTS RUBĻU

Viņu sauca — vai, pareizāk sakot, es viņu tā saucu, jo viņa īstais vārds man jāslepj, tādēļ ka stāstu patiesu atgadījumu, — viņu sauca Pūpulakstu Reini, un viņš bija panīkuša saimnieka dēls, pār kura mantām izūtrupētāja āmurs stāvēja pacelts, gatavs katrā acumirkli uz dzimtkunga pavēli krist zemē un izklidināt parādnieka dzīvo un nedzīvo īpašumu uz visām četrām pasaules daļām. Tā ka saimnieks, visiem pūliņiem par spīti, nejaudāja un nejaudāja izkulties no parādiem, kungs arī ne mazākā mazumiņa neatlaida, tad viņš pēdīgi padevās izsamišanai, kas līdzinājās stūrgalvībai, nelūkoja vairs krāt un taupīt, kur varbūt to arī vēl būtu varējis, bet notērēja visu, kas ienāca. Tā tas gāja gadus divus, tad labajām dienām pienāca gals. Mājas pārgāja cita rokās, bet abiem Pūpulakstiem bij jāiet par kalpiem, ja tie zobus negribēja kārt vadzī. Ai, tā bija grūta dzīve, kas tagad priekš abiem iesākās. Viņi sajuta, ka starpība starp saimnieku un kalpu, starp saimnieka dēlu un kalpa dēlu tak lielāka, nekā tā izliekas. Sevišķi rūgta šī pārmaiņa bij Reīnam. Lai gan viņš arī agrāk nebij slinkojis, tad tomēr tik grūti, tā bez mītēšanās viņam tak nekad nebij bijis jāstrādā kā nu. Turklāt ēšana, kādu tam tagad deva, bij pavisam slikta, salīdzinot ar to, ko tas agrāk un it īpaši pēdējos gados bij baudījis.

Bet ko darīt!

Pret raizēm par šādi pārvērtušos dzīvi tēvs, nu zināms gan, sāka lietāt līdzekli, kuru Reinis nevarēja atzīt par pareizu, proti, tas sāka dzert, zināms, citu ko nekā ūdeni. Lai gan Reinis bija jaunākais, tad viņš tomēr bij saprātīgākais no abiem. Viņš domāja: «Ko lai man dzeršana līdz? Ko caur to panākšu?... Dzērājs netiek bagāts, lai gan paruna saka: jo dzer, jo bagāts, — bet tas gan var tikt pie mantas, kas krāj. Vai Smilga vai Ozols arī nebij bijuši vienkārši kalpi, pirms tie tapa bagātie saimnieki? Caur ko tapa? Caur to, ka viņi kapeikas mācēja saturēt kopā.» Un

Reinis apņēmās arī caur šo līdzekli — tas jau arī bija vienīgais — atkal panazīnām rāpties uz augšu, viņš iesāka krāt, jā, man jāsaka, gandrīz skopuļot. No tiem desmit rubļiem algas, ko tas dabūja pirmajā gadā, viņš jau piecus nolika pie malas un uzaicināja tēvu darīt tāpat ar savu atlikušo algu. Bet šis nekā no tā negribēja dzirdēt, bet salēja visu jau ar nerimstošu slāpšanu slimojošā rīklē. Pabalsta no mātes puses Reinis nevarēja gaidīt, viņa bija slimīga un drīzi arī nomira. Tātad Reinis turpināja viens pats grūto krāšanas darbu. Divdesmit gadus vecs, viņš jau bija sārausis prāvu summu, proti, simts desmit rubļus. Vēl vajadzēja divsimts astoņdesmit rubļu, tad viņš varēja tapt par saimnieku, jo ar četrsimts rubļiem viņš cerēja uzņemt mazu vietīņu vai pusmāju. Te viņu nelaiمة grūda, ka tas iestājās kāda saimnieka dienestā, kuram māsa izpildīja saimnieces vietu.

Šītai mātai bij meita, un šo meitu sauca par Natāliju Amāliju Rozāliju Bedrīti, viņas mātei bij vārds Aža Bedrīte, bet viņas tēvam — es lūdzu par to klusu ciest, jo tas ir noslēpums, — Jeannot Mhatthiencque. Jā, Jeannot Mhatthiencque! Nepārlaužat mēli, izrunājot šo jauko, bet grūto francūžu vārdu, kura īpašnieks, kā tumšas valodas stāsta, savā jaunības nevainībā saucies par Jāni Matīņu un ganījis cūkas. Pārvēršanās notikuse ap to pašu laiku, kad Matīņš pagasta skrīvera amatu bij uzņēmis kādā Augškurzemes vai Lejasvidzemes pagastā, lāgā to nezīnu, tas arī ir viena alga.

Māsa — saimniece bij ļoti krietna māte, kas meistariski bij pratuse un prata par to gādāt, lai meitiņa nesajustu trūkumu, kas cēlās caur to, ka tai pasaules priekšā nebij tēva. Cik neizsakāmi viņa savu vienīgo lolojumu mīlēja, var noģist jau no tā, ka viņa, kad bērns bij jākrīstī, pa kalendri meklēja veselās trīs dienas pēc trim skaistākajiem sieviešu priekšvārdiem, iekam tā sadabūja kopā Natāliju, Rozāliju, Amāliju.

Arī, kad mazajai Natālei — tā, lūk, ļaudis sauca viņas mīlulīti, neievērodami viņas pretošanos pret šādu sabojāšanu, — arī, kad Natālei bij jāliek pakas, Aža parādīja, cik liela viņas mīlestība pret bērnu bija. Viņa labāk aizmaksāja soda naudu nekā no bezjūtīgā ārsta lika sagraizīt Natāles nevainīgās rociņas. Ka Natāle vēlāk sasirga ar pakām, to nelaimi, nu zināms, māte nevarēja novērst, lai gan viņa pret to izlietāja visuvisādus līdzekļus. Nedz apsvēpēšana ar egļu sveķiem un paegļiem, nedz maza kulītiņa ar velna s..., kas Natālei bij jānēsā pakrūtē, — nekas, itin nekas Natāli neizsargāja no saslimšanas!

Bet kas tad arī ko var izdarīt pret debesu tēva gribu!... Bet vēl taču bij viens līdzeklis, kas varēja glābt, un Aža to neatstāja neiz-

mēģinātu. Viņa meklēja glābeni lūgšanā. Viņa piesolīja debesu tēvam savu dzīvību ar to norunu, lai viņš Natāli izglābj no paku rētām. Bet debesu tēvs uz šo veikalu neielaidās, un tātad māte paturēja savu dzīvību, bet Natāles ģimis tapa pakains.

Pašas par sevi ņemtas, paku rētas nu gan nav ļaunas, un uz vīrieša ģimja tās nenoziņē tikpat kā nekā. Lieta turpretim otrāda, ja viņas parādās uz sievietes «cīpurbleķa» — kā mana krustmāte saka. Tur tās noziņē nelaimi. Jo bieži vien notiek, ka pakainas meitas paliek m e i t a s uz visu mūžu vai apprecē atraitni ar trim, četriem, pieciem un vairāk bērniem.

Arī Bedrītes Aža bij piedzīvojuse divus šitādus atgadījumus un tādēļ ne bez iemesla baidījās, ka trešo piedzīvošot pie savas meitas. Viņa tādēļ saņēma visus spēkus, lai novērstu draudošās briesmas. Būdama sieva, kas pazīst cilvēkus, viņa visupirms griezta vērību uz to, lai Natāle — saprotams, tad, kad tā jau bija pieauguse, — labi izskatītos. Bet labs izskats, kā katrs zin, atkarājas no trim apstākļiem: no glīta ģimja un auguma, glīta apģērba un no tīrības.

Par savu augumu Natāle, paldies Dievam, nevarēja sūroties, bet ģimis tai jau nu nebija jauks un, saprotams, arī vairs nevarēja tikt pārvērsts par jauku; māte tāpēc nopūlējās, lai tas taptu tukls un sārts, jo viņa zināja, ka šādi ģimji arī atrod cienītājus. Tā kā viņa, kā jau minēju, bij saimniece un tādā vīzē pārvaldniece par speķi, sviestu, pienu, olām, ar vārdu sakot, par visiem zemnieku saimniecības kārumiem, tad tai šāds darbs nenācās grūti.

Grūtāki jau nācās tikt pie glīta apģērba, «basta» un vilnainiem lakatiem. Jo, ko māte ar meitu kopā pelnīja, ar to nebūt nebija diezgan priekš Natāles vajadzībām. Bet arī šai lietā Bedrītes Aža zināja līdzēt. Tā iekūlās tuvā draudzībā ar tā saukto «klībo» žīdu, kas labprāt pieņēma viņas priekšlikumus un pēc pirmā laiku tirgošanās kārtas iemaiņīja preci pret preci. Dažs labs naža galiņš sviesta, dažāda laba saujiņa auzu un rudzu miltu, dažāda olektiņa audekla, dažāda vistu oliņa ieslīdēja žīda rokās. Šādu patīkamu dāvanu vietā tad nu atkal Bedrītes Ažas drēbju lādē ieradās dažs gabals «kleitu drēbes», dažāda olekts «spiču», dažs neists rotas gabals. Un Natāle visām šīm skaistajām lietām nelika necilātām stāvēt lādē, bet greznojās ar tām, un, jo vairāk acu viņu apbrīnoja, jo vairāk tai tas patika. «To viņai tēvs atkal sūtījis,» māte izdevīgā brīdī iečukstēja ausī vienai otrai draudzenei, kas par Natāles «štāti» brīnījās, «tam atkal labi gājis, un tad viņš arī mūs neaizmirst...»

Jā šis Jeannot Mhatthienque! Tas taču vienreiz bij uzmanīgs tēvs!

Nu, runājot no pēdējā līdzekļa, kas dod labu izskatu, no tīrības, tad katrs zina, ka to lēti var iegūt ar ziepju gabaliņu un ūdens lāsīti. Bet Natāle jau no mazotnes no ūdens bēgtin bēga, tā ka mātei, meitu spodrinot, bij jāķeras vēl pie kāda cita, visiem pazīstama līdzekļa, kura vārdu še negribu minēt, bet tikai teikt, kas bērzu galos aug lielā vairumā.

Bet, visai šai mātes gādībai par spīti, neviens bāleliņš neieradās, kas būtu gribējis Natāli tautās vest. Jo bij izpaustas valodas, ka Natāle esot neticami slinka, un daži balanutes vēl piezīmēja, ka viņa turklāt esot tāda muļķe; kas savu roku desmit pirkstus neprotot saskaitīt. Nu jā, tas ir tāds pārspīlēts teikums, no kura nevar zināt, kā lai to iztulko. Ja ļaudis būtu teikuši, ka Natāle ar savu roku desmit pirkstiem desmit neprotot uzrakstīt, tad tā būtu sava lieta, jo māksla dzirdamās valodas skaņas pārvērst redzamās rakstu zīmēs viņai diemžēl tiešām bij palikuse sveša. Bet savus desmit pirkstus viņa gan būs pratusē saskaitīt. Bet viena alga: taisnība bij, ka šis patiesībā pastāvošo vai izdomāto ļauno īpašību dvīņu pāris jaunekļus atturēja piekļauvēt pie Natāles sirdsdurtiņām. Tur nu gan reiz bij bijis tāds juceklis ar kādu vēl nepieaugušu puīseli, bet no tās lietas pēdīgi tak nekas nebij iznācis, jo puikas māte savam dēliņam bij izdzinuse domas uz precēšanos ar jau minēto līdzekli, kuru šai reizē bij ņēmusē iz kādas vecas izperas pirtī.

Bet pa tam Natāle nemanot bij tapuse jau divdesmit četrus gadus veca. Brangs skaits — divdesmit četri... Vēl tikai seši kāpšļi, un tad ceļš atkal vedīs uz leju!... Māte jau bij apradinājusēs ar domām, ka Natāle tapšot veca meita. Arī Natāles cerības stāvēja «uz nulles».

Te Pupulakstu Reinis ienāca mājā par puisī.

Glīts, varēja teikt, skaists jauneklis, vairāk par simts rubļu liela kapitāla īpašnieks, sātīgs, vesels, strādīgs, turklāt jauns un no nekādiem piedzīvojumiem nemācīts — sirsnīgs, ko tu vairāk vēlies! Mātes panīkušās cerības sazēla kā mauriņš pēc silta pavasara lietus! Tagad tikai vajadzēja saņemties, tagad tikai vajadzēja būt gudrai! Un tūlīn dienā pēc Jurgiem Aža piegrieza meitu pie malas un uzrunāja to šādi.

«Bet nu tikai esi ņipra,» viņa teica, visu savu barguma mazumiņu likdama balsī, «esi mudīga un rādi Reīnam, ko tu vari... Tas ir itin kā priekš tevis radīts, ja tu būsi gudra, tad dabūsi viņu par vīru... Tad nu saņemies!... Kad jūs kopā strādāji, tad dari tā, kā kad tev būtu četras rokas un četras kājas, un, kad citi par gurdēnību sūrojas, tad tev jāsmejas un jāvaicā, kas gurdēnība ir, vai dzirdi, un lai tu pate vai gandrīz uz kājām vairs nevarētu nostāvēt!... Un esi laipna pret viņu kā saulīte un uzmanīga. Uzmanība nav vis: vaļēju muti klausīties, ko viņš

runā, lai gan tev arī uz viņa runu vairāk jāklausa nekā uz kāda cita, nē, uzmanība ir: viņu apkalpot... Ja viņš varbūt saka: «Man gribas dzert,» — tad tev jātek un jāatnes dzēriens; ja saka: «Nezinu, kur manas pastalas,» — tad tev viņas naigi jāuzmeklē un viņam jāpasniedz; ja viņš sūrojas: «Man trūkst pogu svārkiem, kreklam,» — tad tev tās jāpiešūn (es tev parādišu, kā tas jādara) un tā tālāk. Un tā kā tu saturī savu mēli! Runāšana ienes godu, bet runāšana arī ienes kaunu, un dažu nosoda viņa paša mute, gudrais Zīraks saka! Tev runāšana ienesīs negodu, tādēļ neterkši daudz, tad Reinis tevi turēs par gudru!» Jā, vajadzīgā brīdī Bedrītes Ažai ir Zīraka gudrības vārdi bij pie rokas.

Un Natāle atkratīja no sevis slinko vienaldzību un tapa žirgta. Divējas domas viņu uz to pamudināja: vienas, ka viņa glīto, sārto Reini dabūs par vīru, un otras, ka pēc kāzām jau atkal varēs turpināt parasto, kūtro dzīvi.

Viņa vairs negāja pamazītēm, lēnītēm, kā uz mīkstāulām, bet bij piepeši tapuse mundra kā stirna un naska kā bitīte. Bet, taisnību sakot, šis un vēl dažas citas teicamas īpašības viņai tikai tad iemita, kad Reinis viņu redzēja, tā kā dimants tikai tad staro, kad viņš stāv gaismā; tiklīdz kā puisis viņai pagrieza muguru, viņa pārvērtās par to pašu lēno un apdomīgo Natāli, kas tā bij bijuse.

«Man sajāja precenieki,
Es gulēju aizkrāsnē.
Slēp, māmiņi, manu godu,
Teic man rozes ravējam...»

viņa gan par sevi varēja dziedāt. Cik reižu, cik reižu viņa negulēja «aizkrāsnē», kad Reinis viņu domāja «rozes ravējam»!

Bet iesākumā viņš nelika nekādu vērību uz to, ko Natāle darīja. Viņam bij vienalga, vai tā ravēja rozes vai plūca nātres. Bet, kad māte ar meitu viņu pastāvīgi apkrāva ar uzmanībām un viņam, tā sakot, jau katru vēlēšanos nolasīja no acīm un, pirms Reinis to bij izrunājis, jau bij piepildījušas, tad viņš pēc kāda laika pie sevis nodomāja, ka Natāle ar visām paku rētām esot gluži branga un ka viņa arī nemaz neesot tāda muļķe, kā to ļaudis teica. Bet viņā iemīlēties, viņu precēt — tas Reīnam ir sapnī nenāca prātā.

«Silts ar sildīšanu, labs ar gaidīšanu,» Aža sacīja, sevi un Natāli mierinādama, kad viņu pūliņiem negribēja rasties nekādas sekmes. «Nezaudēsim pacietību...»

Un tiešām, parunai bij taisnība, labs nāca ar gaidīšanu. Neapnikušas Reini apkalpodamas un viņam dienestu pēc iespējas atvieglinādamas, abas sievietes pēdīgi panāca, ko vēlējās: puīša domas vairāk un vairāk piegriezās Natālei, viņš sāka ar viņu bieži pajokoties un dziedāja kopā ar viņu divbalsīgi tautas dziesmas, jo Natālei bija patīkama balss. Bez tam Reinis, no baznīcas nākdams, viņai vairāk reižu atnesa bonbonus iz bodes un pēdējā tirgū viņai dāvāja lielu pēperkoku ar cukura sirdi vidū.

Bedrītes Aža tādēļ nu šķita laiku esam pienākušu, kur bij jāizspēlē — kā vācietis mēdz teikt — galvenā trumpa. Viņa jau, zināms, sen to bij noģiduse, uz ko Reinis dzinās, un saņēma kādā dienā vēstuli. Kas viņai bij rakstījis? Saprotais, Jeannot Mhatthiencque, jo viņa ar citu nevienu nesarakstījās. Laipnais, gādīgais tēvs rakstīja, ka esot dzirdējis, Natāle esot brūte, un šis tādēļ steidzoties paziņot mātei, ka no savas puses Natālei pūrā gribot dot zirgu vai astoņdesmit rubļu, trīs govīs vai deviņdesmit rubļu un simts rubļu skaidrā naudā. Lai nu Aža rakstot, ko Natāle labāk vēloties — skaidru naudu vien vai zirgu un govīs?

Mīļais, labais tēvs! Kas gan viņam tādu nepareizu ziņu bij aiznesis! Natāle brūte! Dieviņ tētiņ, kādas muļķības tie ļaudis reizēm neizmud! Muļķības, pie kurām ne vārdiņa nav patiesības!... Ažu sapiktoja šāda muldēšana, un viņa savām dusmām par šitādām nepareizām valodām lika sprukt vaļā pret kādu kalpa sievu taisni tādā acumirkli, kad Reini zināja esam sāņistabā un visu dzirdam. Viņa sodīja nelāga puīšus, kas laikam izpaušuši šo vēsti, gribēdami Natālei celt neslavu, runāja par savas meitas cieto tikumību un tā joprojām un neaizmīrsa pieminēt tēva apsólito pūra daļu: zirgu, treju govju un simtu rubļu.

Izbrīņojies Reinis klausījās! Tāds pūrs!... Un tas taču vēl nebija viss, ko Natāle dabūs līdz! No mātes puses tak jau arī kaut kas bij gaidāms! Zināms, zināms — sieva, kas visos gabalos bij tik dūšīga, meitai tukšām rokām neļaus iet tautās. Nē, no tā jau liecināja rota, kas Natālei bij un kuras dēļ to dažs saimnieka meita apskauda.

Reinis domāja... prātoja šā, prātoja tā... Natāle nebija glīta, viņš viņas nemīlēja, bet viņš ar to bij apradis un viņu gluži labi varēja ieredzēt. Kad viņš Natāli precētu?... Tad viņš citu gadu varēja tapt par saimnieku, varbūt par Klavainēnu saimnieku, jo no tagadējā runāja, ka tas drīzi izputēsot. Ai, jā, Klavainēni, tā bija vieta, gluži kā priekš Reiņa radīta... Cik jauki tie tur nestāvēja bērzu apaugušajā piekalnē! Gluži kā bezdelīgu perēklis pie stāva mūra... Kad viņš

Klavainēnus varētu dabūt! Bija jau nu gan priekš iesācēja drusku par lieliem, bet vai tad daļeniņu trūkums!

Māte ar meitu manīja, ka Reinis sevī ar kaut ko nodarbojas, viņas arī zināja, kas tas bij. Domas, ka tagad tuvojas brīdis, kas viņas vēlēšanos laikam piepildīs, Natālē radija savādas jūtas, kuras līdzinājās samīlēšanai un viņu tā pārvērtā, kā to dara mēreni dzerts vīns. Visa viņas paspēja cēlās apbrīnojamā mērā, vaigi tai ziedēja dedzīgākā sārtumā nekā agrāk, acis spulgoja cerības pilnā spožumā, iešana kļuva dabiski žirkla, tā ka Natāle šai laikā dažreiz gluži labi izskatījās. Arī Reiņam viņa tagad vairāk patika, it īpaši, kad tas viņu uzlūkoja no tālienes. Meitas staltais augums tad rādījās visā savā brangumā, kamēr ģimī paku rētas gandrīz nemaz nebij manāmas. Reinis tad arī no šī laika atmeta ieradumu Natāli uzlūkot tuvumā un caur to bojāt labo iespaidu, ko meita, no tālienes uzskatīta, viņā atstāja.

Reinis domu domas bij izdomājis un pēdīgi sevī nospriedis precēt Natāli.

Gan viņu pārņēma pie šā nodoma savādas, grūtas, gandrīz sāpīgas jūtas, bet viņš tās apspieda, sev sacīdams, ka neesot pirmais, kas bez mīlestības precē, un ka pāri, kurus mīlestība savieno, arī vienmēr nav tie laimīgākie. «Bez tam,» viņš domāja, «tādu krietnu meitu kā Natāli drīzi vien mīlēšu. Pateicība, ka viņa man piepalīdzēja izrāpties no grūtās kalpu kārtas un tapt par saimnieku, būs sēkliņa, no kuras mīlestības puķīte izaugs!...»

Bet viņš tomēr vēl vilcinājās kādu laiku spert izšķirošo soli. Bet, kad nekas nenotika, kas viņa nodomam būtu runājis pretim, un kad viņam pat jau sapnī pāri reižu parādījās zirgs, trīs govīs un no simtu rubļu gabala varavīksnes krāsām apspīdētais Natāles ģimīšs, tad viņš pēdīgi lietai darīja galu, Natāli kādā vakarā jautādams, vai šī gribot tapt viņa sieva. Kādu atbildi Natāle uz šo jautājumu deva, man gan nebūs jāstāsta, tāpat ir lieki pieminēt, vai Bedrītes Aža šādu Reiņa vēlēšanos saņēma ar prieku vai ar bēdu asarām.

Kad pāris likumīgās trīs reizes baznīcā bij uzsaukts un neviens nepieteicās, kam kāds iemesls būtu bijis pret viņa saprecēšanos, salaulāšana notika un Bedrītes Natāliju Rozāliju Amāliju tagad sauca par Populakstu Natāliju Rozāliju Amāliju!

Kāzas svinēja pret Reiņa gribu «lieliski», tas ir, visa viņa gada alga par tām tika izdota. Viņa ierunas, ka nauda jātaupa vietas pieņemšanai, sievasmāte atspēkoja, izskaidrodama, ka viņas radi beztrūcīgi pusi no izdotās summas sametīšot sietā, ja tikai tiem īsi priekš mešanas galvas iesildišot ar groku, un otru pusi šī no sava krājumiņa atlīdzināšot.

Bet panāksnieki ar visām iesildītām galvām sietā vairāk nesameta kā tikai četrpadsmit rubļu — neīstu trijrubļu gabalu līdz ieskaitot, kura ieviešanās sietā vai nu ar metēja iesildīto galvu, vai ar viņa krāpīgo prātu bij izskaidrojama. Jā, jā, ir brūtes pāris aiz kāzu galda nav drošs no pievilšanas!

Pirmās četras nedēļas pēc kāzām jaunais pāris pavadīja puslīdz patīkami. Jautri nodzīvoto kāzu atmiņas, jaunie iespaidi, kas cēlās no kopdzīves savādības, cerība uz patīkamu nākotni Reiņa, senas vēlēšanās piepildīšanās Natāles sirdī — tas viss kopā sacēla jaunajā pāri jūtas, kas gandrīz līdzinājās laimei. Natālei nu nācās gādāt par šo jūtu uzturēšanu, krita pūlēties viņas stiprināt un vairo, un Reiņa saprecēšanās ar Natāli, visām viņa postītām cerībām par spīti, varbūt nemaz nebūtu tapuse tik nepanesama. Bet Natālei pavisam trūka siltāku jūtu. Mākslīgi radītais un caur mātes piebikstīšanām vienumēr uzpurinātais žirklums un nīprums pamazītēm sāka zust, un Natāle drīzi vien atkal bija tas pats kūtrais sievietis, kas agrāk.

Iesākumā Reinis domāja, viņa sieva esot saslimuse, un sāka ap viņu pūlēties un raizēties. Tas nu Natāli tā apkaunēja, ka tā atkal uz kādu laiciņu saņēmās. Bet pēdīgi tā taču atkal sašļuka, nekaunējās vairs no vīra, un nu šis izbijies atzina, cik stipri savas sievas dabā bij maldījies...

Bet pie notikušām lietām padoms par vēlu, un tātad arī Reinis lūkoja mierināties, sev sacīdams, ka saimniecei, īsti ņemot, jau nemaz nevajagot būt naskai; Natāle tagad bij kalpone, un tā jau pazīstama lieta, ka visslinkākās kalpones visnaskākās saimnieces! Kaut tikai viņa Reiņa kreklus mazdrusciņ tirākus būtu izvelējuse!...

Ap šo laiku kungs Klavainēnam atsacīja — mājas bij ar vaļu. Reinis kādā svētdienā vēlreiz aizgāja un apskatīja ēkas; nebija jau nu diezin kādas, tikai istaba jauna, bet pārtikt vēl varēja, kad pielāpīja. Kur tad nu visu labu kopā ņemsi?... Viņš savu nodomu nu darīja zināmu sievasmātei, turklāt lūgdams, lai Natāles tēvam rakstot, lai viņš atsūtītu solītos simts rubļus — gribot tos kā rokas naudu uz Klavainēniem muižā iemaksāt. Savas krāšanas kases zīmes šis tagad nevarot uz Rīgu sūtīt un pārvērst naudā, jo neviens nebraucot uz pilsētu, kam droši savu krājumu varētu uzticēt.

Aža to apsolīja.

Bet aiztecēja viena nedēļa pēc otras, un atbilde nenāca no Jeannot Mhatthiencque'a, mīļā, gādīgā, uzmanīgā tēva.

Reinis bažījās, ka vēstule varbūt ceļā izputējuse, un uzaicināja Ažu rakstīt otru vēstuli šai lietā. Bet arī šītā vēstule palika bez atbilde.

Viņš lika, lai sievasmāte rakstot trešo lāgu. Nu pēdīgi Jeannot Mhatthiencque atbildēja, ka šim acumirkli tik daudz neesot pie rokas, lai Natāle ciešoties un gaidot līdz pavasarim.

Šī vēsts Reīnam nāca ļoti negaidīta, nu viņam bij jālūko iedot rokas naudas vietā krāšanas lādes zīme; bet naudas tā vai tā vēl vajadzēja, jo bij taču jāsāk gādāt priekš jaunās saimniecības, iepirkot dažu labu vajadzīgu lietu, — uz parādu jau neviens iesācējam nekā negrib dot.

«Bet ko tad viņš raksta par zirgu un tām govīm, kad tad tām varēs iet pakaļ?» Reinis vaicāja. «Pēc mana prāta, tas gluži aplam — ņemt tik dārgu zirgu, iesākumā mums tāda nemaz nevajaga, varam pirkt par to cenu divus gluži brangus kleperus — ko viņš raksta par to?»

«Viņš? Par to viņš neraksta itin nekā,» Aža atbildēja.

«Nekā?...» Reinis atpleta acis.

«Rādī man jel to vēstuli, ko tad viņš tur īsti raksta?» viņš teica.

Briesmīgi noslēpumi laikam stāvēja Jeannot Mhatthiencque'a vēstulēs, ka vaicājums pēc vienas no tām varēja būt tādas satrūkšanās cēlons, kāda bij redzama Bedrītes Ažas vaigā. Nezinādama pirmā acumirkli, ko teikt, viņa darīja tā, kā kad Reīna jautājuma nebūtu sapratuse vai dzirdējuse.

«Nu, kur ir vēstule, dod viņu taču šurp!» znots nepacietīgi atkārtoja. «Man liekas, ka tur viss tā nav, kā tu stāsti.»

«Pie manis vēstules nav — domāju, ka Natāle viņu pēdējā lasīja,» Aža stomijās, «kas tad tur citādi varētu būt, nekā es stāstu?»

«Natāle viņu pēdējā lasīja?» Reinis atkārtoja. «Kas tad tā par muldēšanu, no kura laika tad Natāle, kas tikai ar mokām prot lasīt d r u k ā t u, uzreiz izmācījusēs lasīt r a k s t ī t u?»

«Kad esmu priekš tevis muldoņa, tad vari meklēt gudrāku cilvēku, ar ko sarunāties!» Aža pikti iesaucās un gribēja no kalpu klēts, kurā abi atradās, izsteigties ārā.

«Vēstuli!» Reinis piepeši uzkliedza, ka visa ēka nolīgojās, un briesmīgas domas tam iešāvēs galvā. «Bāba, tu netiksi projām, pirms tu man vēstuli nebūsi parādījuse!» Un viņš atgrūda Ažu atpakaļ un satvēra tās roku kā ar maiglēm.

«Kungs Dievs, ko tu no manis gribi?» viņa pārbijusēs izsaucās un mēģināja atsavināt savu roku. «Tu tak negribēsi mani — vai Dieviņ, vai Dieviņ — vēstule nav pie manis — jānudie nava — man — man viņa izputējuse!»

«Mele, tu!» Reinis kļiedza trīcošām lūpām, gandrīz bezprātīgs aiz dusmām. «Dod šurp to papīra vīkši, citādi tevi —!»

Aža ķēra ar brīvo roku pēc sava kakla, it kā gribēdama to sargāt, un stenēja aizsmakuse no bailēm:

«Tak laid nu jel vaļā — tu jau man roku lauz pušu — vai Dieviņ — es kliegšu — palīgā! Stāstīšu tev taisnību — tikpat vairs nekas nelīdz — neesmu jau nekad no Natāles tēva dabūjuse vēstules.»

Šis izskaidrojums sarāva visas saites, kas Reini saistīja pie savas sievas, — tie tagad dzīvo, kā mēdz teikt, kā suns ar kaķi... Sāpes par iznīcinātiem jaukiem dzīves nolūkiem viņam kā tārps grauž sirdi un sarūgtina viņam katru stundu, katru brīdi viņa dzīvē. Viņš ienīst savu sievu, ienīst savu sievasmāti, ienīdēs līdz kapa malai — vienu kā otru... Un, ja tam kādreiz sirds top mikstāka, tad viņš zin līdzekli pret to. Viņš ieskatās savas sievas rētainajā, saulē apdegušā, tuklā un netīrā ģimī, un viņa riebums pret to ir lielāks nekā agrāk...

Mazs tārpiņš, ietīts Natāles netīrajās jakās un panckās, brēc šupulī pie viņa gultas, bet viņš neuzmet tam gandrīz ne mirkļa. Vai tad šis kašķainais, slikti barotais mazais radījums patiesi viņa bērns?... Reinis runā maz, bet vismazāk ar savu sievu. Tikai tad, kad tas piedzēries, viņš runā daudz ar viņu un sit viņu — dauza savu ļempīgo sievu un žņaudz savu gudro sievasmāti, atprasīdams tai vēstuli par solīto zirgu, trim govīm un simts rubļiem...

Reinis dzer... citkārt priekšzīmīgais, godīgais, taupīgais Reinis, kas reiz bij teicis: «Ko līdz dzeršana?...» Viņa krāšanas lādes zīmes, pārvērstas brandvīnā, viņam un viņa tēvam jau ietecejušas rīklē, ar daļu no algas noticis tāpat. Kāpēc arī krāt?... Ko v i ņ š neapdzer, to viņa ieogrūž žīdu kulēs par šādām tādām lupatām, ko tai māte vairs nevar sagādāt, tādēļ ka tā vairs nava saimniece — māte jeb saimniece — māsa...

Ap tirgiem, svētdienās, lielākās svētku dienās krodzeniekam vislielākā peļņa no abiem Pupulakstiem, tēva un dēla. Tad viņi, līdz nesamaņai piedzērušies, guļ uz soliem, galdiem vai arī uz plikas zemes... Bet nāk arī acumirkļi, kad Reinis vienatnē pārdomā savu likteni, kad viņa domas aizvirzās atpakaļ uz pagātņi. Tad viņa sirdī iedegas nožēlošanas kvēle un pār viņa bālo, iekritušo vaigu rit karsta asara.

BĒRTUĻA PIRKSTS

I

«Labdien, Zariņ!»

«Paldies, Zivtiņ!»

«Vai mūsu arī gaidīji?»

«Gaidīju gan.»

«Vai ko dzert ar dosi?»

«Došu gan.»

«Vai uz p a r ā d u dosi?»

«Došu, došu.»

«Un ko tad tu dosi?»

«Ko tik jūs gribat.»

«Ā, ā — ko tik mēs gribam, skat, kas par lepniem vārdiem! Nu, pārliecināsimies no viņu patiesības citā reizē un būsīm šoreiz mierā ar dzērieniem, kurus jau mūsu tēvi šē dabūjuši: dod mums alu un brandvīnu. Trīs pudeles pirmā, korteli pēdējā.»

Kamēr resnais krodzenieks veikli nolikās aiz stoikas un ar pudelēm sāka skandināt, Zivtiņš, ievērojami glīts puisis, nosēdās pie stoikas un sacīja, kažoku lēnām atpogādams, uz abiem otriem, liesu, neglītu vīru un garu, slaiku puiku, kuri līdz ar viņu bij ienākuši tukšajā kroga istabā:

«Sēstaties! Sēsties, Kājaut, sēsties, Pēter!»

Papriekšu pie vārda sauktais — neglītais vīrs — piebīdīja ar kāju pie stoikas beņķīti un atsēdās, turpretim Pēteris neievēroja uzaicinājuma, bet atraisīja valgu, ar kuru vairāk vietās lāpīto vadmalas mētelī bij sasējis, sāka staigāt pa lielo istabu uz priekšu un atpakaļ.

«Vai tu nesēdēsi?» Zivtiņš jautāja. «Nāc, te jau tak vēl beņķīšu diezgan.»

«Gan jau, gan jau, Bērtul,» Pēteris atbildēja. «Pagaidi, lai drusku sasildos. Man dikti salst.» Un, pamīšus vienas kājas kā kramā sasalušās pastalas purnu piedauzīdams pie otras kājas papēža, tas staigāja tālāk.

«Man ar kājas sāka salt,» Kājauts sacīja un piesita savas zābakos iemauktās kājas pāri reižu ātri pie zemes. «Laiks grozīties.»

«Jā,» Bērtulis atteica, «šorīt bij daudz siltāks.» Viņš nomaucā cimds un skatījās krodzeniekā, kā tas uzprasītajām trim pudelēm, kuras pa tam bij uzlicis uz stoikas, vien' pakaļ otrai izrāva korķus un tad tos atkal divām atbāza kaklos līdz pusei atpakaļ.

«Tā,» krodzenieks sacīja, glāzes pieliedams, «lūdzu, kungi.»

Visi trīs saskandināja glāzes un dzēra.

«Laikam no sniega rakšanas pārnākdami?» krodzenieks jautāja un noslaucīja alus putas no sarainajām ūsām.

«Kā tad,» Bērtulis atbildēja.

«Jūsu ceļa gabalā laikam ļoti maz bij ko rakt?»

«Ja tur daudz būtu bijis, vai tad mēs varētum būt pirmie, kas nāk uz māju?»

«Kādēļ ne? Tad tik jums vajadzētu būt bijušiem tiem naskākajiem pie rakšanas... Bet jūs jau nedzīvojat pie v i e n a saimnieka, vai tad jūsu abu ceļagabalos nekā nebij ko darīt?»

«No mana — jeb vai lai saku — mūsu mājas ceļa gabalā sniega ne lāpstas nebij ko norakt,» Kājauts atbildēja. «Bet uz Sausnoru gabala Zivtiņam ar puiku vietvietām bij ko rakt. Es viņiem ar to norunu gāju talkā, ka Zivtiņam ar mani vēlāk jānospēlē kāda partija biļata un jāiztaisa kāda pudele alus, un tā, lūk, mēs visiem papriekšu tikām galā.»

Krodzenieks iesmējās.

«Tas bij prātīgi darīts, Kājaut,» viņš puisī lielīja un tad no prāvas karafes ielēja skārda mērā uzprasīto brandvīnu. Karafē tik maza lāsīte vien vairs palika atpakaļ, un, to tajā sakuļādams, krodzenieks pielika:

«Paldies Dievam, karapa jau atkal tukša. Jāiet uz aku un jāpiesmeļ atkal pilna... Vai jums vēl kā nevajaga? Papirosu? Cigāru?... Tūliņ būšu atpakaļ.»

Viņš gribēja aiziet.

«Dod vienu paciņu paperaušu,» Bērtulis sacīja.

Krodzenieks atgriezās atpakaļ, izpildīja viņa vēlēšanos un pazuda aiz durvīm, kuras veda viņa privātdzīvokli.

«Še pīpē,» Bērtulis sacīja uz Kājautu, tā priekšā uz galda uzsviedams papirosu paciņu, pēc tam, kad to bij atplēsis un vienu papirosu savos baltajos zobos iespraudis. «Pēter, vai tu arī neuzrausi kādu dūmu?»

«Nē,» Pēteris īsi atbildēja un berzēja savas nosalušās rokas.

«Nē? Par ko ne?» Kājauts iejautājās.

«Par to, ka nemāku.»

«Nemāki? Ujā! Tik liels cilvēks un vēl nemāk pīpēt! Nu tad mācies. Še!»

Bet Pēteris neņēma no piedāvātiem papirosiem, bet staigāja mierīgi tālāk.

«Ērmots puika,» Kājauts nosmējās un uzlika papirosu paciņu atkal uz galda. «Tur nu es biju pavisam savādāks... Jau cūkganos iedams, sāku pīpēt... Izgriezu no alkšņa koka mazu kuļķīti, iedzinu tai kātu, salasīju šādas tādas siena zāles un vilku dūmus kā vecis.»

«Un kāds labs tev no tā tika?» Pēteris apstādamies iejautājās.

«Kāds labs? Vai tad es nu, laba meklēdams, pīpēju... Jēla mute man no tām siena zālēm tika.»

Kājauts smējās.

«Un tu pīpēji tālāk ar visu jēlo muti?»

«Zināms, kam tad nu vairs amatu atmest, ko reiz esi uzsācis valkāt: pīpēju tālāk.»

«Vai tas bij gudri darīts?»

«Gudri?... Tas nebij ni gudri darīts, ni negudri... Cik gudrs tad nu gan tagad būtu, ja toreiz pīpēšanu būtu atmetis?»

«Vismazāk par piecdesmit rubļiem gudrāks, nekā tu tagad esi,» Pēteris atbildēja. «Tu jau droši vien savus desmit gadus tabaku pīpē, un es rēķinu, ka tu tik pieci rubļi vien par gadu izkūpini gaisā. Tad iznāk, ka tu jau piecdesmit rubļu esi appīpējis.»

«Piecdesmit rubļu!» Bērtulis nievājoši iemeta starpā.

«Tātad nauda priekš desmit gadiem! Es appīpēju tepat desmit rubļu par vienu pašu gadu.»

«Piecdesmit rubļu priekš tādiem, kādi mēs esam, ir liela nauda,» Pēteris turpināja. «Piecdesmit rubļu ir puīša gada alga, ko tas skaidrā naudā dabū. Tātad tu, Kājaut, veselu gadu vienā strādāšanā esi nostrādājis, esi tvīcis un salis, esi mircis un kaltis — kādēļ?... Lai tu kādu birkavu izraudzētu, izkaltētu (un reizēm arī sapūdētu) lapu varētu pārvērst pelnos... Bet par šiem pašiem piecdesmit rubļiem tu vecumā divi gadi godīgi varētu nodzīvot un atpūtināt savus stīvos kaulus. Vai ne?»

«Smalks aprēķinātājs!» Kājauts iesaucās. «Bet, kad mēs visām lietām tik smalki gribēsim meklēt pakal, tad jau pēdīgi arī būs jābīstas ēst. Cik daudz cilvēks par gadu neapēd! Vai viņš no tā ko nevarētu atlicināt un aiztaupīt vecuma dienām?»

«Palūko,» Pēteris zobojās pretī. «Iztiec vienu nedēļu neēdis un otru nedēļu nepīpējis un tad nāc un salīdzini atkal pīpēšanu ar ēšanu.»

«Nu labi,» Kājauts pieļāvās, «nesalīdzināšu arī ēšanu ar pīpēšanu. Bet ir un paliek tiesa: pīpēšana vīram dod īsti vīrišku izskatu; nepīpētājs aizvien izskatās tāds, kā kad tas būtu nepilnīgs.»

«Kā, par piemēru, mūsu Jēkabs,» Bērtulis sacīja.

«Pareizi,» Kājauts teica. «Vai tas nav bāba?»

«Nē, tas nav vis bāba,» Pēteris skarbā balsī atbildēja, runātājam dusmīgu mirkli uzmezdams. «Jūs abi nupat ļoti aplam izrunājāties. Pīpēšana vīram dodot īstu vīrišku izskatu?...» Viņš pasmējās īsi. «Ar to vīra vīriško izskatu gan stāv ļoti plāni, kam jau ar pīpēšanu jāizrāda, ka viņš ir vīrs. Bet, zināms, dažam jau nu tā jādara vien ir. Ja tu, Kājaut, par piemēru, — arī es protu teikt — par piemēru — pastāvīgi neķulķētu, tad jau nu cilvēki pastāvīgi pārskatītos, tevi noturēdami par brunču valkātāju. Jo, lai gan tev jau droši vien būs savi divdesmit astoņi vai visi trīsdesmit gadi uz kosas, tev tomēr vēl nav tik daudz spalvu ap purnu kā dažam sieviešam jeb, kā tu teiktu, kā dažai bābai!» Šos vārdus izrunājis, Pēteris valgu ap salāpīto mēteli sarāva cieti un izgāja ārā.

Kājauts izgrūda pāri balsienu, kuri izklausījās kā smiešanās, nosvieda līdz pusei nopīpēto papirosu zemē un samina to ar kāju, un cieta klusu.

«Re, ko tu dabūji!» Bērtulis izsaucās un smējās skaļi. «Tas vis nav plikām rokām ņemams, jā, jā.»

«Lielmutis, vairāk nekas!» Kājauts sakaitināts runāja. «Kādēļ tas izskrēja laukā? Viņš tak bez tevis neies uz māju?»

«Neies, neies. Viņš saskaities. Aprimis tas atkal ienāks atpakaļ.»

Viņš pasniedza Kājautam skārda trauku, no kura pats jau vairāk reižu bij dzēris, un šis iedzēra krietnu malku.

«Hm,» tad pēdējais sacīja. «Kur viņš tādu muti ņēmis? Dažs liels jau tā vēl nemāk runāt kā šitas puika.»

«Tā visa bij Jēkaba gudrība, ko viņš tev klāja priekšā,» Bērtulis atbildēja. «Iesāc tu ar Jēkabu runāt par pīpēšanu, un tu gluži tos pašus vārdus dzirdēsi.»

«Aiz to,» Kājauts sacīja. «Un kā viņš piepeši sadusmojās, kad Jēkabu nosaucu par bābu. Tiem abiem laikam labi satiek?»

«Satiek jau nu gan. Sasitušies kopā, tie abi vienādiņ iet pa saimniekam. Man tādi puīši nepatīk. Puīšiem jāturas pa puīšiem, tad iet kārtīgi.»

«Zināms,» Kājauts apstiprināja. «Ar tādiem cilvēkiem kopā dzīvot ir ļoti nepatīkami. Kā tad vēl pats Sausnors izturas pret šo pāri?»

«Nu, to jau nu gan vari domāt. Dēli un dēliņi vien griežas. Es jau vienumēr esmu tas sliktākais... Kad vecais mani kādreiz rāj, tad jau nekad nepiemirst teikt: «Kā tad Jēkabs tā nedara, skaties tak Jēkabā, skaties Pēterī, kādi tie ir...» Vai zini, tādās reizēs man prāts uz tiem abiem top vēl greizāks... Kājaut!»

«Nu?»

Bērtulis nolaida balsi un sacīja:

«Vai zini ko? Palīdzi man Pēterī piedzirdīt... Jau viņnedēļ apņēmos, kad uz sniega rakšanu izdzina, sak, ja tik vien mūs abus sūtīs, tad Pēterī lūkošu piedzirdīt. Lai redz vecais, ka viņa «dēliņš» arī prot ieņemt no sūrā, un lai tā man vairs tik daudz nekar kaklā. Vai palīdzēsi?»

«Par ko tad nu ne,» Kājauts atbildēja, kuram Pētera pirmējie vārdi koda sirdī, un savilka ģīmi neglītās grumbās. «Tad nodoms labs — he-he-he! — ļoti labs! Ta tad vecajam būs ko skatīties, kad tu ar puiku kā ar tītavām ietuntuļosi mājā... Bet vai neiesim mazajā istabiņā? Tur netiksim traucēti.»

«Iesim ar,» Bērtulis atteica un piecēlās. Viņš nolēja no vēl gluži pilnas pudeles drusku alu savā glāzē un pielēja pudeli ar brandvīnu atkal pilnu.

«Ā!» Kājauts izsaucās un pakratīja lietpratīgi galvu. «Tāds maisījums der.»

Bērtulis pasmīnēja, paņēma pudeli ar tā uzteikto maisījumu un vēl otro neizdzerto pudeli un iegāja kroga mazajā viesu istabā, kura atradās blakus stoikas istabai. Tai pašā acumirkļi krodzenieks atkal ienāca stoikas istabā, pilnu karafi turēdams rokā.

Ieraudzījis Kājautu vienu, viņš vaicāja, vai biedri jau esot aizgājuši.

«Nē,» Kājauts atbildēja, «viens iegāja mazajā istabā, un otrs — nu, tur jau otrs nāk!»

Āras durvis atvērās, un Pēteris ienāca. Ne vārda nesacījis, tas iepūta pāri reižu saujās un uzsāka no jauna pa istabu staigāt.

«Vai vēl neesi sasillis?» krodzenieks jautāja.

«Nē,» Pēteris atbildēja.

«Nu tad, kā redzams, bez palīga šodien ar vairs nesasilsī,» krodzenieks sacīja un pieklauvēja ar pirkstu pie brandvīna karafes.

«Taisnība gan, Zariņ,» Kājauts piebilda un piecēlās. «Arī mēs ar Bērtuli bez palīga nebūtum sasiluši. Ielej puskorteli!»

Viņš ienesa pilno puskorteli mazajā istabā.

«Tas labi,» Bērtulis sacīja, kad Kājauts skārda mēru uzlika uz galda, iestājās durvīs un sauca Pēteri.

Puika ienāca.

«Iedzer glāzi alus,» Bērtulis sacīja, glāzi pieliedams no pudeles, kurā alus nebij sajaukts ar brandvīnu.

«Man negribas,» Pēteris atbildēja. «Man no salta alus top vēl vairāk salt.»

«Šitas alus nemaz nav salts, palūko vien.»

Pēteris pacēla glāzi, izdzēra to gandrīz līdz pusei un tad nolika to atpakaļ uz galda.

«Salts un rūgts,» viņš sacīja un taisījās istabiņu atstāt.

«Bet kur tad tu nu gribi skriet?» Bērtulis iesaucās un satvēra Pēteri aiz rokas. «Paliec tak še pie mums, sēdi!»

«Viņš ar mani dusmīgs,» Kājauts sacīja un smējās. «Ko nu blēņas par tādiem niekiem piedusmosi, ko... Pēter, nāc, derēsim mieru. Nāc sēdi še man līdzās.»

«Nāc, nāc,» Bērtulis sacīja un nosēdināja Pēteri uz ādas pārvilkta divāna starp sevi un Kājautu, «tu esi pārlicku nosalis... Roka kā ledus gabals.» Viņš palaida Pētera roku vaļā, satvēra skārda trauku un iedzēra krietnu malku brandvīna. «Še ieņem tu arī no sūrā, redzēsi, siltums vien tūliņ apjuks.»

Pēteris nolaida acis.

«Es jau brandvīna nedzeru,» viņš sacīja.

«Es zinu, ka līdz šim brandvīna vēl neesi līcis pie lūpām, bet cik ilgi tad tu tik svēti gribi dzīvot? Jēkabs arī reizēm iedzer pa čarkai, un, ja viņš tagad te būtu klāt un tevi redzētu tik nosalušu, galvoju, ka tas teiktu: «Pēter, iemet vienu kanku!»»

«Varbūt. Bet man par tiesu negribas.»

«Ak tu brīnums, kas tu esi par mamzeli! Tev tak no mums nebūs kauns sasīšanas dēļ iedzert drusku brandvīna? Tad nudie būtu jā-smejas.»

«Nu tad manis dēļ — palūkošu ar, kā tas brandvīns māc sasildīt. Dod to stopiņu šurp.»

Un Pēteris dzēra.

«Stiprs,» viņš tad sacīja, smīnēja un aizlika roku acīm priekšā, jo tās pieskrēja pilnas asaru.

«Stiprs, bet labs,» Kājauts piebilda un saņēma skārda mēru no Pētera rokas. «Uz tavām veselībām, Pēter, un lai tu arvien tik dūšīgi stāvētu uz nepīpētāju puses kā pirmiņ!»

«Nerunājat nu vairs par pīpēšanu,» Bērtulis pārtrauca Kājautu, jo viņam bij bail, ka atkal neizceltos strīds, kas izjauktu viņa nodomu. «Nu, vai netika tūliņ siltāk ap dūšu?» viņš Pēteram prasīja.

«Vai nu ne. Papriekšu rīklē dega kā uguns, bet nu ir tā patikami... kājas gan vēl salst.»

«Nu tad iedzer arī vēl kājām siltumu.»

«Nē, tad noreibšu.»

«Ujā, ujā, vai tad tev jau nu ir tāda vistas galva, ka no mazas lāsītes brandvīna tūlīn noreibsi. Dzer nu, dzer!»

«Nudie, tad noreibšu. Lai nu paliek! Kājas sasildīšu staigādams.» Pēteris gribēja piecelties.

Bet Kājauts viņu saturēja aiz rokas cieti.

«Neesi nu bā — — bērns,» viņš sevi ātri pārtrauca. «Mēs ar Bērtuli tak visu korteli jau esam izsūkuši — un vai tādēļ esam noreibuši? Bērtul, rādi Pēteram ceļu!»

Bērtulis dzēra, Kājauts dzēra un tad pielika Pēterim mēru pie mutes. «Dzer, brāl!»

Pēteris satvēra mēru.

«Lai tad arī iet,» viņš sacīja un iedzēra krietnu malku.

«Lūk, tā ir brangi,» Kājauts izsaucās, uzsīta Pēteram uz pleca un sāka stāstīt garu, neticamu, bet smīdinošu joku. Beidzis viņš atkal satvēra mēru. «Tagad iemetīsim vēl ceļakāju un tad iesim.»

«Es vairs nedzeršu,» Pēteris sacīja un smējās. «Tad jau vairs nemaz mājā nevarēšu tikt... Lai tev gala, kā esmu noreibis.»

«Ārā saltums reibumu kā ar roku noņems. Tici man,» Kājauts puiku mierināja. «Uz manām veselībām, brāl!...»

«Vai, liec nu man miera, es tak vairs nevaru,» Pēteris lūdzās.

«Uz manām veselībām!»

«Citā reizē, Kājaut, citā reizē.»

«Ej nu, neesi tāds tiepša!» Kājauts izsaucās. «Še nu dzer! Kas ir, ir. Uz manām veselībām.»

«Nu, kad tu tik dikti gribi, gribi, lai dzeru, — lai tad arī tā lieta iet,» Pēteris sacīja un satvēra mēra osiņu. «Bet, ja nevarēšu mājā tikt, tad tu mani aiznesīsi!»

Viņš atkal smējās un dzēra. Bet tad mēru ātri nolika atpakaļ uz galda.

Durvīs parādījās jauns pienācējs, jauns, spēcīgs puisis, vidēja auguma un smuku ģīmi. Kā viņš tur stāvēja, no galvas līdz kājām ar miltu putekļiem noputējis, viņš bailīgiem cilvēkiem nakts laikā labi būtu varējis rādīties par ķēmu, bet tiem trim mazajā viesu istabā viņš laikam ir dienas gaismā izrādījās diezgan spokains: nekustēdamies tie sēdēja savās vietās un skatījās platām acīm baltajā tēlā.

«Vai mēs tagad esam pie «Zelta zvaigznes»?» baltais jokodams jautāja, nomauca cimdus un ielēja pātāgu pie durvīm kaktā. «Braucu no dzirnavām uz māju, ieraugu jūsu lāpstas ārā uz trepēm pie durvju stenderes, ienāku paskatīties, ko te darāt, — un šie man te dzer!» Viņš tuvojās galdam, gribēdams uz tā nolikt cimdus. Bet piepeši, Pēterī cieti ieskatījies, tas iesaucās: «Pēter! Ko tu te dari?»

«Es arī dzeru,» Pēteris atbildēja, smīnēja kaunīgi un sniedza jautātājam roku. «Labdien, Jēkab.»

«Tu arī dzer! Jā, to redzu, ka esi dzēris.» Un tad, uz abiem otriem pagriezies, Jēkabs pielika: «Ko tad tas lai nozīmē?»

Bērtulis vienaldzīgi paraustīja plecus.

«Ko tas lai nozīmē? Tas nozīmē, ko tas nozīmē.»

«Ak tā!... Kā redzams, tad jūs tišā prātā viņam esat ļāvuši piedzerties! Ak, jūs, nelabie cilvēki!»

«Nesāc nu tūliņ lamāties,» Bērtulis sausi sacīja. «Viņam bij salt, un, gribēdams sasildīties, viņš iedzēra drusku brandvīna, tas ir viss.»

«Jā, man bij salt,» Pēteris nedrošā balsī apstiprināja Bērtuļa vārdus. «Man bij salt, un viņi mani spieda, lai dzerot. Bet es nemaz neesmu tik sareibis, kā tu varbūt domā. Skaties!» Pie šiem vārdiem Pēteris piecēlās stāvu.

Lai gan viņš veikli piecēlās un lai gan viņš tur aiz galda nebūt nelīgojās, bet stāvēja cieti uz kājām, tad tomēr no viņa acīm un no visa viņa nevainīgā, smukā, kaunīgiem smaidiem pārklātā ģimņa skaidri varēja redzēt, ka viņš bij sareibis... Jēkabs sagrāba Pēteri aiz rokas.

«Nāc,» viņš skarbā balsī pavēlēja, «brauksim uz māju! Cik tu notērēji?»

«Viņam ar krodzenieku nav nekāda darīšana,» Bērtulis viņa vietā atbildēja, «braucat vien ar žēlīgu Dievu.»

Pātāgu paņēmis, Jēkabs attaisīja durvis, izlaida Pēteri ārā un tad, ne vārda nesacījis, pazuda arī pats aiz tām.

Brīdi abi draugi mēmi sēdēja viens otram pretim. Tad Kājauts iesmējās.

«Vai tu redzēji, ka mūsu domas šoreiz neizdevās,» viņš sacīja. «Kamēr viņi tiks mājā, tamēr puikam galva būs skaidra. Kaut jel velns mums to Jēkabu tik piecas minūtes vēlāk būtu uzgrūdis... tad puika bij gatavs.. Bet ko nu ar to sajaukto alu lai darām?»

«Zemē jau nu to neliesim,» Bērtulis atbildēja. «Ja tu tāda nevari dzert, tad to viens pats izdzeršu. Ielej!»

Bērtulis ielēja, un abi dzēra.

Ārā pa tam Jēkabs bij atraisījis zirgu no slitas un ielicis Pētera lāpstu ragavās. Pamezdams ar roku, lai Pēteris sēstas uz vezuma, viņš sacīja:

«Vezums, par laimi, nav smags. Sēsties viņam virsū.»

«Es labāk iešu kājām, Jēkab. Sēdot man būs salt.»

«Ej ar, ja vari. Redz, tā iet, kad cilvēks neklausās! Vai es tev šorīt netiku teicis, apvelcies manu kažociņu, mauc manus vecos zābakus kājās! Ja būtu klausījies, tad nebūtu bijis vajadzīgs sasildīties ar Bērtuļa brandvīnu.»

Viņš uzsauca zirgam, lai tas sāktu iet, un lēniem soļiem Jēkabs un Pēteris gāja vezumam pakaļ. Abi klusēja.

Tik pusceļā Jēkabs iejautājās:

«Nu, kā tev tagad ir ap sirdi?»

«Jau daudz labāk. Bet galva tak vēl diezgan dulla.»

Jēkabs savilka grožus, lai zirgs ietu vēl lēnāk, nekā tas jau gāja.

Kad viņi bij nonākuši mežā, starp kura kokiem nelielā tālumā kāda māja bij redzama, Jēkabs apturēja zirgu.

«Nu, kā nu tev ir ap sirdi?»

«Gluži labi. Galva drīz būs skaidra.»

«Labi, drīzi arī būsīm mājā.» Jēkabs gribēja pakustināt grožus, lai zirgs atkal sāktu iet.

Bet, satverdams viņa roku, Pēteris Jēkabam neļāva to izdarīt.

«Pagaidi vēl drusciņ,» viņš sacīja. «Man tev vēl kas jāsaka... Paldies par to, ka man šodien biji tāds labs draugs... Es tev arī vienumēr būšu labs draugs.»

II

«Brīnums,» vecais Sausnoru tēvs sacīja uz sevi pašu, «brīnums! Liekas, ka bēdas viņu jau atkal pārņēmušas, ak, jā, bēdas, bēdas.» Viņš nopūtās, papurināja savu sirno galvu un skatījās kuplajā kļavā, zem kura tas sēdēja. Kļavs stāvēja Sausnoru sētas vidū, un no soliņa, kas zem tā atradās, varēja pārredzēt ne tikvien visas Sausnoru ēkas, bet arī labu daļu no viņu vasaras zaļumā mirdzošiem tīrumiem un gabaliņu ceļa, kas starp tiem locījās, sētā ietecēdams. Uz šo ceļu Sausnoru tēvs bij skatījies, pirms tas savas acis bij piegriezis kļavam.

Pa ceļu nāca Bērtulis. Viņš tuvojās lēnām mājai, un, lai gan tas rokā turēja krietnu paegles spieķi un uz tā pabieži atspiedās, tad tomēr šad un tad viņa galva bailīgā vizē noliecās vai nu uz labo, vai kreiso

grāvmalu. Cepure viņam bij noslidējuse uz vienas auss, mati sašļukuši pierē un kakla lakatiņš bij vaļā, tā ka krektu varēja redzēt. Tāds viņš ienāca sētā. Cietākiem soļiem, nekā tas līdz šim bij gājis, viņš tuvojās Sausnorām un sacīja:

«Dievs palīdz, krusttēv!»

Sausnors, kuru katrs — bijis nebijis viņa krustdēls — godāja par krusttēvu, nebij licies pienācēja redzot, bet arvien vēl skatījies kļāvā. Tagad viņš pagrieza galvu un atbildēja īsi:

«Paldies!»

Vecais izvilkā no svārku kabatas pīpi un sāka ap to rīkoties.

Bērtulis nostājās viņa priekšā un skatījās brīdi uz viņa rokām ar tādu uzmanību, kā kad tas pirmo reizi redzētu pīpi uztaisām. Tad viņš nosēdās Sausnoru tēvam blakus uz sola.

«Par traki karsts laiks!» viņš dīkti runāja, nosvieda cepuri zemē un noslaucīja nosvīdušo, kā uguni degošo ģīmi ar svārku piedurkni, lai gan iz svārku kabatas bij redzams izkāries kokvilnaina mutes lakatiņa stūris. «Saule briesmīgi dedzina.»

«Un brandvīns arīdzan,» Sausnors sausi piemetināja un vilka kuplus dūmus iz savas pīpes.

«Brandvīns! Ak tu laikam domā, krusttēv, ka šodien atkal esmu sadzēries?»

«Nu, tu jau gan labi zini, ko es domāju. Dēls, dēls, apdomā tak jei pats reiz, kādu galu šitāda būšana lai ņem!» Un vecais izņēma pīpi no zobiem un kratīja to pret Bērtuli.

«Nudie, krusttēv, šoreiz tu maldies. Šoreiz nemaz neesmu tāds, kā tu domā. Izdzēru krogā tik vienu pudeli bairīša un vienu čarku — cits viss nāk no pārliecīgā karstuma.»

Negribēdams Sausnors pasmīnēja.

«To var redzēt,» viņš sacīja. «Tavs ģimis izskatās gluži pēc vienas pudeles alus un vienas čarkas!... Ej nu ej, Bērtul, kam tu pret mani, vecu cilvēku, tā melo.»

Bērtulis nolaida acis.

«Nu jā — lai nu arī paliek tava taisnība,» viņš runāja, «esmu drusku iedzēries. Bet ko lai daru? Nudie, jānudie, krusttēv, nevaru citādāk... Darba dienās vēl, vēl varu noturēties, tad, lūk, darbs man neļauj vaļas par to domāt, bet svētdienās, kad tāpat brīvā plažierēju apkārt, tad man no bēdām jāiet vai gala meklēt. Tad nelabās domas no visām pusēm man mācas vīrsū un ausīs skan bez mīlēšanās kā zvans: «Tev rudenī jāiet zaidātos!» — kamēr to vairs nevaru izturēt, saģērbjos un aizeju.»

«Uz krogu,» Sausnors pielika.

«Reizēm arī uz baznīcu.»

«Reizēm arī uz baznīcu. Bet Dieva vārdi, kā liekas, tevis tā neapmierina kā brandvīns, ko?»

«Tādēļ ka Dieva vārdiem nava tā spēka, kas brandvīnam.»

«Tiesa gan, Bērtulīt. Savā laikā vēl neesmu redzējis, ka Dieva vārdi kādu būtu iegāzuši dubļos, bet cik reižu brandvīns to manu acu priekšā nav izdarījis ar stipriem un visstiprākiem vīriem...»

Sausnors drusku pabakstīja ar īkšķi pa pīpi un pīpēja ātrāk. «Bet saki jel, dēls, — kādēļ gan Jēkabs tā nebēdājas kā tu un neiet savu bēdu čarkas glāzē noslīcināt? Viņam jau tāpat rudenī jāiet zaldātos kā tev.»

«Tas? Ko nu par to, krusttēv! Vai tas drīkst naudas grasi par kādu čarku vai pudeli alus izdot? Sēd uz savas naudas kā velns uz dvēseles. Ko nu no tā runāt! Un par ko lai viņš bēdājas? Ja viņam būs aiziešana, no kā tam būs jāšķiras? Vai no tēva vai no mātes? Vai no māsas vai no brāļa? Vai no rada, no drauga? No neviena. Turpretim man! Man aizejot jāatstāj tēvs, brālis, māsa un — un Ieva.»

«Nu, es domāju, ka tev nebūs grūti šķirties no tēva, brāļa un māsas, tu jau ar viņiem tikpat nevari satikt,» Sausnors sacīja. «Vienīgais, kas tev varbūt nāksies grūtāk, būs šķiršanās no brūtes.»

«Tā man nāksies briesmīgi grūti. Man Ievas briesmīgi būs žēl.» Bērtulis atspieda elkoņus uz ceļugaliem un zodu uz rokām un nopūtās dziļi.

«Traki, pavisam traki,» viņš tad turpināja. «Tikai mēneši vien vairs līdz ložu laikam... Cik ilgi būs, kad būs jābrauc uz Cēsīm un jāķer bļodā... Nudie, es nezinu, ko dotu, ja varētu no zaldātiem tikt vaļā!»

«Jā, tur nu nekas nelīdz,» Sausnoru tēvs sacīja, «jāiet vien ir.»

«Es jau arī nekā neteiktu un ietu, ja tik tā kara nebūtu,» Bērtulis turpināja. «Un turklāt vēl ar tiem velna turkiem. Kad tie mani savaņģo un dzīvam no muguras ādu sāk dirāt nost, kā to ar nabaga serbiem esot darījuši, — bū!» Bērtulis saslējās piepeši stāvu un noskurinājās. «Labāk būtu par kaut kādu ķenķi izaudzis nekā par šitiek taisnu cilvēku. Šā gada algas, cik man tās vēl nākas, nežēlotu, ja man kāds kupri uz muguras varētu uzburt, — nudie, nežēlotu.»

«Runā kā jau daždien sadzēries cilvēks!» Sausnors iesaucās, arī pieceldamies. «Kaunies ar! Ej nu labāk izguli savu reibumu! Kurš cilvēks tad nu savu augumu zaldātu dēļ gribētu sabojāt! Zaldātus izdienēsi par pāri gadiem, kupris tev būtu jānēsā visu mūžu.» Viņš iebāza pīpi kabatā un iegāja istabā.

«Un tomēr dotu visu savu algu tam, kas man kupri uz muguras uzburtu,» Bērtulis, soļodams uz puišu klēti, pie sevis nojurdēja. Tur viņš novilkā svētdienas drēbes un sasvieda tās bezrūpīgi mazā lādītē. Tad viņš aizgāja uz istabu, paēda pusdienu un apgūlās.

Stundas divas nogulējies, viņš atkal piecēlās, norāva no vadža, kas sienā virs gultas galvgala bij iedzīts, vienkāršu salmu cepuri, uzlika to galvā un izgāja ārā.

Sētā nebij neviena cilvēka. Miegainām acīm visapkārt noskatījies un brītiņu noklausījies, kā klētiņā kāda veca sieviete pusdiktī lasīja dziesmu grāmatā, Bērtulis nožāvājās gari, pacēla rokas pār galvu un izstaipīja tās un tad slinkiem soļiem sāka iet pa olnīci projām.

Viņš Ievu gribēja apmeklēt, kurai šodien bij ganu diena.

III

Ap lielo noru stāvošo koku ēnas metās garākas un garākas, un gaiss tapa manāmi vēsāks un patīkamāks. Lopi, kas visu pēcpusdienu nemierīgi pa alkšņu krūmiem bij bizojuši, tagad plaši bij izdalījušies vispār norai, naigi plūkdami īso zāli. Bezdelīgas čirkstinādamas skraidīja ap tiem un ķēra mušas un asinskārīgos dundurus, kas ir tagad vēl nemitējās trandīt lopus.

Noras malā alkšņu krūma pavēnī sēdēja meita un puisis. Pirmējā varēja būt gadus astoņpadsmit veca un bija vienkārši, bet kārtīgi un tīri ģērbusēs. Viņas seju varēja saukt par ļoti glītu, pat par skaistu. Puisis bij vecāks par meitu, mazas, tumšas ūsiņas tam rotāja virslūpu, un viņa saulē apdegušais ģimīs bij smuks. Tas bij Jēkabs.

«Kur gan Pēteris paliek, ka vairs nemaz nerādās,» meita iesaucās, jautrās acis pār ganāmo pulku pārlaiduse un brīdi mežā noskatījusēs. «Vai nu būs par daudz ogu pielasījies, vai nemaz. Uzsvēlp tak drusciņ, Jēkab.»

«Gan jau nu atnāks i bez sviļpšanas, lai nu vēl ogo vien,» Jēkabs atbildēja.

«Bet man gribas ēst. Launaga laiks jau sen pagājis.»

«Nu tad ēd! Ēd un mielo mani ar!»

«Ko un ar ko tad? Vakara cēlienam paņēmām tik vienu kulīti, vienu cibiņu un vienu maizes gabalu līdz, un viss tas ir pie Pētera.»

«Tad nu gan ķeza. Bet kam tu no tās agrāk nerunāji? Var būt, ka es būtu varējis līdzēt. Palūko šitai kabatā, Iev.»

«Ujā, ujā, vai nu es pa citu kabatām drikstu makšķerēt,» Ieva atteica.

«Kad tev to izbrīvē, tad jau nu makšķerē droši vien.»

Jēkabs pievirzījās Ievai tuvāki klāt, un šī iebāza roku viņa svārku kabatā.

«Kas tas ir?» viņa iesaucās. «Tas jau pēperkoks! Jēkab, kur tu to ņēmi?»

«Kur? Nu aizvakar tak mums bij tirgus.»

«Ak tu viņu no tirgus esi uzglabājis? Un tu man viņu dod?»

«Ja tik tu viņu gribi saņemt vien.»

«Kādēļ tad ne?» Ieva runāja. «Aiz to tu roku pirmiņ kabatā bāzi un vilki laukā, bāzi un vilki laukā, tā ka es jau gribēju prasīt, kas tev tur viņā ir? Paldies, paldies par kukuli. Jālūko tūliņ, kā smeķē.»

Viņa nokoda gabaliņu no pēperkoka un ēda.

«Gards!» viņa sacīja. «Bet tev pašam arī no tā jāpalūko. Še!» Un viņa tuvināja Jēkaba mutei kūku, tās aizkosto galu pirkstos turēdama.

«Varu pasmekēt,» Jēkabs sacīja, «bet kodīšu tikai no aizkostā gala.»

«Manu zobu vietā? Tad jau tu manas domas atminēsi!»

«Nu, kas tad par to! Ceru, ka tavas domas tak nav tik jaunas, ka tās no citiem jāslepj,» Jēkabs sacīja un satvēra Ievas izstiepto roku. Viņš nokoda pēperkokam gabaliņu taisni tai vietā, kur Ieva bij koduse. «Tā, nu tu, ja gribi, atkal manas domas vari atminēt.»

Viņš palika Ievai līdzās sēdam, un šī lēnām apēda kūku.

«Vai tev vēl kā uzēdām negribas?» tad Jēkabs vaicāja.

«Vēl kā? Vai tad tev vēl kas ir? Kas tad?»

«Atmini!»

Ieva raustīja plecus.

«Nu tad atmini, kurā rokā!» Jēkabs izvilka kaut ko no svārku otras kabatas un aizlika abas rokas aiz muguras.

Ieva piedūra pirkstu pie Jēkaba labā pleca.

«Pareizi,» Jēkabs sacīja un iebēra sauju bonbonu Ievai priekšautā.

«Ai!» meita pārsteigta iesaucās. «Jēkab, nu man ar tevi jābaras. Neesi tik izšķērdīgs! Cik šitādu sauju tu man jau neesi iedevis? Lai nu šī paliek pēdējā!»

«Kad citi savas bēdas, ka tiem jāiet zaldātos, var aizdzīt ar sūrām zālēm, tad es to pēc savas garšas tak ar saldām drikstu darīt,» Jēkabs atbildēja.

Ieva nosarka.

«Tā nu gan ir,» viņa sacīja un tad, it kā priecādamās par to, ka valodu uz citu priekšmetu varēja nogriezt, tā ātri piebilda: «Skaties, tur nāk Pēteris!»

No krūmiem noras otrā pusē izlīda Pēteris un tuvojās ātriem soļiem Ievai un Jēkabam. Ieva saldo kukuli iebāza kabatā.

«Laikam nu gan ilgāk esmu ogojis, nekā bij norunāts,» viņš sacīja, kad bij pienācis, «bet ogu negribējās nenolasītu atstāt. Še ņemat!» Viņš pasniedza Ievai un Jēkabam katram alkšņa mizas tarbu.

«Tik daudz!» Ieva brīnējās.

«Un kur tev pašam par lasīšanu?» Jēkabs vaicāja.

«Vai pavāram arī kādreiz jāprasa, vai tas ēdis?» Pēteris atjautāja pretī un nolaidās zemē. «Kā ir ar launagu?»

«Tu gribēji teikt: ar vakariņām,» Ieva sacīja un pasmējās. «To vēl neesam ēduši.»

«Jā, kas jums cibiņu un maizi nelika paturēt šel! Esmu ar kulītes nēsāšanu tā apradis, ka tikai tad vien vēl atgīdos, ka tā man pie kakla, kad nolikstoties viņa man kūrās uz rokām. Var redzēt, ka tik pirmo gadu vien vēl eju par puisi.» Viņš pasniedza Ievai kulīti, kura iz tās izņēma maizi un cibiņu, pēdējo atvāza un nolika zemē.

«Griez maizi,» viņa sacīja uz Jēkabu, maizi turēdama paceltu, «še.»

Jēkabs paņēma maizi, nosēdās Pēteram līdzās zemē, un visi trīs ēda. Ēdot Pēteris šad un tad uzmeta acis Jēkabam. Piepeši viņš tam uzlika roku uz pleca un sacīja:

«Kur tu citu gadu ap šādu laiku būsi?»

«Kur jau nu mani aizsūtīs, tur būšu,» Jēkabs atteica. «Ko tagad var zināt.»

«Tev gan, brālīt, zaldātos ik svētdienas būs jāžago.»

«Jāžago? Kādēļ?... Ak tā! Tikai ik svētdienas vien? Vai tad tu mani tik reti gribēsi pieminēt?»

«Pieminēšu jau nu tevi i biežāki ar, bet svētdiena gan neviena nepaies, kad par tevi nedomāšu.»

«Tu gan laikam būsi vienīgais no maniem pazīstamiem, kas paliks dzimtenē un manis pavisam neaizmirsīs,» Jēkabs sacīja, apspieda nopūtas un ēda tālāk.

«Vienīgais! Paliks i divi ar še, kas tevi pieminēs.»

«Un kas tad ir tas otrais?»

Pēteris rādīja uz Ievu.

«Šorīt runājām par tevi. Es sacīju, cik labs draugs tu man esi un

ka it īpaši svētdienās man tevis ļoti pietrūks, un tad Ieva sacīja, ka arī viņa tevis nevarēsot aizmirst.»

Jēkabs nosarka.

«Zināms, nevarēšu,» Ieva apgalvoja, mierīgi ēzdama tālāk. «Mēs jau esam par daudz satīcīgi un par daudz ilgi pie viena saimnieka kopā dzīvojuši.»

Kad launags bij noturēts un ogu tarbas iztukšotas, Ieva cibiņu un atlikušās maizes druskas sabāza atpakaļ kulītē; te Pēteris, kas pa tam lopus bij pārskaitījis, pēkšņi iesaucās, ka Sarķes trūkstot.

«Ai — tad tā uz auzām būs aizgājuse,» Ieva sabijusēs ātri atbildēja. «Ej nu, Pēterīt, brālīt, atdzen to našķi atpakaļ, citādi būs bāriens no krusttēva.»

«Iesim abi,» Jēkabs sacīja, un abi piecēlās, aizskrēja pār noru un nozuda krūmos. Kad tie pēc brīža zaglīgo govi atkal uzdzina uz noras, Jēkabs krūmmalē palika stāvam. Ievai līdzās sēdēja vīrietis — Bērtulis.

«Žūpu Bērtulis arī atkal atvilcīs uz ganiem,» Pēteris nelaipnā balsī sacīja uz Jēkabu. «Tā tad tas cilvēks man no tās reizes riebjas. Gatava brandvīna muca!»

«Bet skaista,» Jēkabs sacīja un smīnēja.

«Vai tev viņš gan patīk?» Pēteris vaicāja.

Jēkabs neatbildēja, bet pagriezās uz mājas pusi. «Es iešu uz māju,» viņš teica.

«Jau uz māju... Tad jau es šodien ne stundas laika ar tevi kopā nebūšu pavadījis! Nospēlēsim vismazāk kādas partijas uz savas trumpas. Man ir kārtis līdz.»

Jēkabs papurināja galvu. «Lai paliek uz citu svētdienu,» viņš sacīja un aizgāja, Pētera pavadīts.

«Ko tas Jēkabs te vienādiņ vazājas, ko viņš te meklē?» Bērtulis saīdzis jautāja, zemē sēdošai Ievai laiski garšļauku izlaidies līdzās. «Ik svētdienas viņš nāk uz ganiem, kad tev ganu diena. Man tas nemaz nepatīk.»

«Vai tad nu viņš uz mani nāk,» Ieva atbildēja. «Mana ganu svētdiena ir arī Pētera ganu svētdiena — viņš nāk uz Pēteri. Tu jau tak zini, kādi viņi lieli draugi.»

Bērtulis pasmējās.

«Draugi! Draugs ar ganu puiku!»

«Nerunā vis tā, Bērtul. Tādēļ ka Pēteris šogad vēl trešo svētdienu iet ganos, viņa vairs nevar saukt par ganu puiku, tad jau es arī esmu ganu meita. Būtu daudz labāk, ja tu ar viņu būtu draugs nekā ar šādiem tādiem — citiem puishiern.»

«Nesāc nu atkal sprediķot!» Bērtulis iesaucās un atmeta ar roku. Roka nokrizdama piedūrās pie Ievas brunču kabatas, un Bērtulis pamanīja, ka tajā kaut kas bija. «Vai tev siers kabatā?» viņš jautāja.

«Nē.»

«Kas tad?»

Ieva izvilka pāri bonbonu no kabatas.

«Ā,» Bērtulis sacīja un izņēma tās no Ievas rokas. «Kas tev viņus deva?»

«Jēkabs.»

«Jēkabs! Ak tas, hm,» Bērtulis nievājoši runāja, attina vienu bonbonu vaļā, iebāza to mutē un aizsvieda papīri tālu projām. «Aiz to viņu redzēju šodien ievēlāmies bodē.»

«Vai tu nebiji bodē?»

«Vai es?»

«Nu jā, tu. Vai nopirki man pastalas?»

Kā pie nedarbiem pieķerts bērns Bērtulis nolaida acis, sāka no zemes izplūkt zāli un neatbildēja.

«Laikam jau neesi nopircis,» Ieva runāja un pielika gaužā balsi: «Bērtul! Bērtul!»

«Nu jā, nu tu atkal sāksi bārties,» Bērtulis runāja nedrošā balsī, pacēla galvu un smīnēja kaunīgi. «Bet nūdie, jānūdie nevarēju citādāk. Klausies vien!» Un nu Bērtulis sajukušā vizē Ievai sāka stāstīt, ka krogā saticies ar Kājautu un ka tas «izsaucis» pusduci alus un vairāk šņabju; ka šim bijis jāprot gods un pusducis alus un zināmais skaits šņabju jāizsauc preti; ka citi draugi arī vēl pienākuši klāt un palīdzējuši dzert; ka pēdīgi iesākuši runāt par zaldātiem un ka šis tad sevī sažēlojies un par spīti notērējis visu rubli, ko Ieva iedevuse priekš pastalu nopirkšanas.

«Kam par spīti?»

«Kam? Nu tik par spīti... Redz, un tā tas rublis izgāja.» Viņš satvēra Ievas roku un spieda to. «Nekrati nu galvu. Kas tas nu ir, viens rublis, sirsniņ! Citu svētdien nopirkšu tev par savu naudu pastalas. Šonedēļ jau nu gan ar tām pašām vecām iztiksi.»

Ieva nopūtās.

«Tā aiziet viena kapeika pēc otras, viens rublis pēc otra, un, kad pienāks tas laiks, kad būs jāiet projām, tad maks būs tukšs.»

«Nu, vēl jau vis neesmu aizgājis,» Bērtulis lēnām runāja un attina otru bonbonu vaļā.

«Vai tu domā, ka tevi izbrāķēs? Ak, tā cerība gan veltīga, tik brangu un veselu cilvēku kā tevi neizbrāķēs!»

«Brangu un veselu! Pret brangumu un veselību ir zāles...»

Ieva ieskatījās Bērtulī.

«Bērtul,» viņa iesaucās, «kas nu tā par runāšanu!»

«Gribu šepalikt. Neiešu zaldātos, nevaru tevīs atstāt, nevaru no tevis šķirties. Kad par šķiršanos iedomāju, tad man sirds tūliņ vai pušu trūkst!» Viņš nolieca galvu un uzspieda savu balto pieri uz Ievas rokas...

Kad Ieva otrā rītā gribēja aut kājas un Bērtuļam vaicāja, kur šis vakar salāpītās pastalas esot licis, tad puisis kaunīgi kasīja pakausi un atbildēja, šīs gan esot apsolījis pastalas salāpīt, bet esot, no ganiem mājā pārnācis, to pavisam aizmirsis. Bet, kad Ieva bij uzmeklējuse savu apavu, tad tā redzēja, ka tas tomēr bija salāpīts.

Sausnorās dzīvoja rūķi.

IV

Domas, kas Bērtuļam tik tā nejauši bij iešāvušās prātā, pārvērtās par jo cietāku nodomu, jo tuvāk ložu laiks pienāca. Bērtulis visādā ziņā gribēja atsvabināties no kara klausības. Dienu no dienas viņš tapa klusāks un domīgāks, nepiedalījās gandrīz vairs nemaz pie pārējās saimes sarunām, noklausīdamies tajās bez kādas dalības; tapa manāmi vājāks un — aizmirsas pat dažu svētdienu savas bēdas apslāpēt ar parasto līdzekli.

Tikai kad kādu reizi iesāka valodu par «kručiem», ar kuriem šīs vai tas mēģinājis atsvabināties no kara dienesta vai patiesi atsvabinājies, Bērtulis tapa uzmanīgs un runāja līdz. Jā, nereti viņš pats uzsāka valodu par šādām lietām, līdz tas pēdīgi lielu skaitu pamācību bij ieguvis, kas visas rādīja ceļu, kā kara klausības komisija pievīlama un izbrāķšana panākama.

Tā viņš, par piemēru, dabūja zināt, ka esot jāiedzer pusstops etiķa, pirms stājoties komisijas priekšā; iedzertais etiķis padarot miesu nedabiski bālu, tā ka rekrūts izskatoties visai slimīgs un topot izbrāķēts. Šim savas vienkāršības dēļ ieteicamam līdzeklim tikai, par nelaimi, esot viens mazs nelabums, jo nedabiskais bālums vairs neliekoties pārvērsties dabiskā miesas krāsā un šim nedabiskam bālumam vēlāk pievienojoties nedabisks liesums.

Kā citu ļoti drošu līdzekli Bērtulis dzirdēja slavējam stikla gabaliņu norīšanu. Teica, ka stiklu gabaliņi saceļot asins spļaušanu, un asins spļāvēji droši varot cerēt uz izbrāķēšanu. Zināms, iekšas jau nu topot caur to drusku saskrāmbātas un «pušinas», bet tas tak arvien vēl esot

tūkstoškārt labāk, nekā kad kāda turku lielgabalu lode cilvēku saraustot gabalu gabalos.

Ar tikpat drošām cerībām uz vaļā tikšanu kā ar norītiem stikliem komisijas priekšā varot stāties ar mākslīgi sasliminātām acīm vai ausīm. Zāles priekš tam nu gan esot dabūjamas tikai par lielu naudu un ar visstingrākajiem kļusu ciešanas apsolījumiem, bet veca lieta — kas sildīties grib, tam krāsns jākurina. Kas, zināms, gribēja tikt vaļā un pie tam skopuļot, tas jau tik varēja nomērdēties vien, lētāka līdzekļa nekā šitā otra pasaulē nebij...

Visus šos līdzekļus un vēl daudz citus Bērtulis vairāk vai mazāk pamatīgi pārdomāja, jo viņš cieti bij apņēmies vienu no tiem izlietāt. Bet kuru? Etiķis viņam likās būt nederīgākais, un viņš to atmēta bez lielas prātošanas. Arī stiklu gabaliņu norīšana Bērtuļam nebij pa prātam. Asiņu izskats viņu allaž ļoti uztrauca, kā tad lai nu viņš iesāka asinis spļaut! Bez tam viņš atminējās, ka reiz kāds bērns nejauši bij norījis stikliņu un pēc tam ar asinīm noskrējis un nomiris. Nē, stiklu norīšana bij ļoti vārīga lieta!

Tikpat maz Bērtuļam gribējās meklēt zāļu, ar kurām tas savas acis varēja pataisīt slimas. Acis bij ļoti vārīgas un grūti dziedējamas. Bērtulis pazina puisi, no kura tumšas valodas apgalvoja, tas esot savas acis sabojājis, glābdamies no zaldātiem, un nu šis nelaimīgais braukāja jau ceturto gadu gan uz dakteriem, gan uz pūšļotājiem, veselību nekādi nevarēdams dabūt atpakaļ...

«Bet nezina kā būtu, kad es ar ausīm taptu slimš,» Bērtulis domāja. Aušu slimība! Tā bij līdzeklis, kāda Bērtuļam vajadzēja. Jo, pirmkārt, šī slimība no citiem daudz nebij pamanāma, un tad, ja aušu pamatīga izārstēšana arī gluži neizdevās, kas tad tur nu bij liels?

Ka vienkāršs zemnieku puisis lāgā nevar sadzirdēt, tā nav nekāda liela nelaime, ar ausīm viņam jau maize nav jāpelna... Bērtulis apņēmās pa ložu laiku ar ausīm tapt slimš vai pat kurls.

Apdomīgi viņš sāka apjautāties pēc tādas personas, kas nodevās ar viņam vajadzīgo zāļu sagatavošanu un pārdošanu. Pēc ilgas prašņāšanas un meklēšanas viņš pēdīgi dabūja zināt, ka kādā attālākā krogā dzīvojot Iršeniešu kolonistiene, kas ar šo noziedzīgo veikalu nodarbojoties.

Nedz Ievai, nedz citam kādam no sava nodoma nekā nestāstījis, Bērtulis kādā svētdienā sataisījās iet uz zināmo sievieti, un nezina kādu galu viņa gājiens būtu ņēmis, ja tas ceļā nebūtu piedzīvojis tālāk aprakstīto mazo notikumu.

Viņš ceļa lielāko daļu jau varēja būt nostaigājis, kad tam brauca

pretī vāģi, kuriem, kā Bērtulis jau no tālienes redzēja, viena pakaļas riteņa trūka. Kad vāģi bij pienākuši, viņš braucējus — tie bij divi vīrieši, viens vecs un viens jauns, — darīja uzmanīgus uz šo trūkumu. Sabijies vecais zirgu pieturēja un izkāpa no vāģiem, kamēr jaunais ziņkārīgi atplestām acīm savā vietā palika sēdam. Tik tad vien vēl, kad vecis, jaunajam piegriezis ģīmi, viņam sacīja — viens pakaļas ritenis esot no ass nomucis, tas saslējās stāvu un izlēca zemē. Kad visi trīs veltīgi pēc nomukušā riteņa visapkārt bij apskatījušies, vecais apgriezta zirgu, lai brauktu atpakaļ.

Pēc šā un tā pie jaunā vīrieša apjautājies, Bērtulis piegriezās vecim.

«Tavs biedrs, tētiņ, laikam kurls,» viņš sacīja.

«Kā tad, dēls, kurls, kurls,» vecais atbildēja, nopūtās un padzina zirgu uz ātrāku iešanu. «Kad tikai kāds riteni jau nav aiznesis vien.»

«Nu, nu, vēl jau nu nebūs vis. Taļu braukdami?»

«Esam tādu gabaliņu nobraukuši.»

«Laikam kur uz ciemiem braukdami?»

«Nē,» vecais atbildēja, «bijām pie daktera.»

«Ā, pie daktera. Laikam ar dēlu? Tas tak laikam ir tavs dēls?»

«Jā.»

Visi trīs gāja brīdi klusēdami vāģiem līdzās.

«Vai tavs dēls jau no mazotnes kurls?» Bērtulis atkal vaicāja.

«No mazotnes?» vecais atkārtoja un papurināja galvu. «Nē.»

«Tad viņam laikam ausis izsāpējušas?» Bērtulis turpināja jautāšanu, jo lieta sāka modināt viņa ziņkārību.

«Izsāpējušas,» vecais runāja un skatījās brītiņu Bērtulī. «Vai tev, dēls, nav jāiet zaldātos? Esi vēl tāds jauns. Ja ir jāiet, tad nebēdz no vilka, ka uz lāča nekrīt... Nolādēti lai ir visi labie padomu un zāļu devēji!»

Pēdējie vārdi vecajam nāca no sirds dibina, un Bērtuļam pārskrēja salts pār kauliem, tos dzirdot. Kurpu viņš gribēja iet? Uz tādu pašu personu, kādai nupat par viņas palīdzību ar lāstu bij sacīts paldies, varbūt uz to pašu sievu, kas šo nabaga nožēlojamo puiku bij sazāļojuse...

«Ko tad dakteris teica par tava dēla ausīm?» viņš atkal jautāja.

«Viņš sacīja, lai es savu naudu par velti neiztērējot,» vecais bēdīgi atbildēja.

Pēdīgi ritenis, kas lielceļa grāvī bij ieskrējis, bij sasniegts. Ar Bērtuļa palīdzību kurlais to uzmauca uz ass, pateicās Bērtuļam par viņa laipnību un sniedza tam roku. Arī vecais atvadījās, un tad abi aizbrauca.

Bērtulis palika uz ceļa stāvam un skatījās saceltajos putekļos, kas lēnām novilkās uz malu.

«Nē,» viņš domāja pie sevis, «gluži kurls negribu tapt. To vien ne. Raju velns visas zāles un kolonistienes, ja tās cilvēku kurlu pataisa!... Tas nabaga puika! Ar prieku viņš tagad ietu zaldātos, ja tik vien atkal varētu dzirdēt. Lai Dievs nedod! Tad labāk lūkošu nomērdēties, līdz ložu laikam vēl divi mēneši, un divu mēnešu laikā tas vēl izdarāms.» Un ātri viņš apgriezās un sāka iet uz māju.

V

«Vai jūs kaut ko redzat?» kādā dienā Pēteris sacīja, saimei pie pusdienas galda sēdot, un piegriezta savas jautrās acis Bērtuļam. «Vienam no mums ar šodienu gavēnis beidzies!»

«Vai tu runā no Bērtuļa?» kāds puisis jautāja. «Man arī tā liekas. Viņš atkal ēd. Laikam redz, nabags, ka ar nomērdēšanos tikpat nekur netiks. Vai ne, Bērtulīt? Vājāks gan esi palicis, bet šitā vājuma dēļ tevīs vēl neizbrāķēs. Jā, jā, nomērdēšanās nav nekāda viegla lieta.»

«Ej nu ej, nemuldi,» Bērtulis saskaitīties iesaucās un nosarka, «nezin kā vēl jūs neizdomāsat! Nomērdēšanās — skat, kas tā par izzobosanu! Es neēdu tādēļ, ka nevarēju ēst, tādēļ ka, aizaižviņā svētdienā tam vecajam vāgus no grāvja palīdzēdams izvilk, laikam biju pārcēlies. Tagad esmu vesels un tagad atkal ēdu, vai jums par to žēl?»

«Nē,» puisis strupi atteica, «nav žēl. Bet iestāsti tu citiem, ka tu tādēļ neēdi, ne mums, kas mēs tevi ik dienas redzam. Kāpēc tu liecies? Mēs jau neviens neiesim tevīs pie komisijas apsūdzēt, ka esi nomērdējies.»

«Viņš neuztic Jēkabam,» Pēteris piemetināja.

Bērtulis puikam uzmeta dusmīgu mīrkli.

«Un kas tad šis gan tāds ir, lai tam uztic!» viņš sacīja.

«Jā, paprasi,» Jēkabs piebilda. «Kas šis tāds ir?»

«Viņš ir liels blēdis,» Pēteris sacīja un uzlika roku uz Jēkaba pleca. «Bet vai zini ko, Bērtul? Kad tev nomērdēšanās nepatīk, došu tev padomu, kā tu citādā vīzē ļoti lēti vari tikt vaļā no zaldātiem.»

«Vai es tavu padomu prasu?» Bērtulis rupji iesaucās.

«Došu tev to neprasītu,» Pēteris atbildēja, kas labprāt Bērtuli kaitināja. «Redz, Bērtulīt, lieta ir gluži vienkārša: tev tikai labās rokas rādāmais pirksts jāsaliec liks un jāsaka, ka tas tev jau no mazām dienām tāds ir. Stiprs tu diezgan esi, lai pirkstu i tad noturēsi līku, kad tev to ar varu gribētu izliekt taisnu. Tikai sargies no viltus, ka tev neiziet tāpat kā tam nabaga puikam, kas uz gudro jautājumu, kāds viņa

pirksts agrāk bijis, atbildējis: «Tāds!»» Pie šiem vārdiem Pēteris izstiepa labo roku, salieca rādāmo pirkstu liku un tad to atkal izstiepa gluži taisnu.

Jautri smieklī sacēlās.

«Vecs, sapelējis joks,» Bērtulis runāja. «Smejas, ne šā, ne tā.»

«Lai nu smejas vien, vai tad nu ar tevi vairs nemaz nedrīkstēs pajokoties,» Ieva mierinādama runāja starpā.

«Vai tev šis padoms nepatīk?» Pēteris jautāja. «Nu, zinu vēl vienu. Ja tu nevari uzgalvoties pirkstu noturēt saliektu, tad dari šitā: paņem cirvi, uzliec labās rokas rādāmo pirkstu uz blūķa — un knaukš! — tu viņš guļ zemē... Cienīgie, žēlīgie lielkungi, ko jūs no manis gribat, esmu nabaga kroplis!...»

«Ujā, ujā, kas nu tā par runāšanu!» kāda meita iesaucās. «Pirkstu nocirst! Vai tu traks! Man tūliņ skuras nāk, kad tik par to iedomāju vien!» Viņa patiesi noskurinājās, nolika karoti un piecēlās no galda.

«Vai jūs domājat, ka šitādas lietas jau nav notikušas,» Pēteris turpināja. «Ā, ir gan. Esmu savu tēvu vairāk reižu par kādu puisi dzirdējis stāstām, kas sevi šādā vīzē sakropļojis un caur to ticis vaļā. Tas bijis tos laikos, kur zaldātiem vēl divdesmit pieci gadi bij jādien un rekrūtus ķertin ķēra.»

«Ak toreiz, jā, tos laikos tas varbūt kādreiz varēja notikt,» Jēkabs sacīja. «Divdesmit pieci gadi garš dienests — un dažs labs rekrūts jau bij divdesmit pieci, pat trīsdesmit un vairāk gadu vecs, kad pirmo reizi mundieru vilka mugurā. Tad nebij ko brīnīties, ka kāds izmisa un padarīja tādu nedarbu. Bet tagad, pie tagadējiem kara klausības likumiem šitāds darbs nemaz gan vairs nav iedomājams.»

«Zināns gan,» Bērtulis asi piebilda, «šos laikos dažam tā gribas iet zaldātos, ka tas, ja tik varētu, sev sesto pirkstu liktu piedēt pie rokas, lai tik viņa neizbrāķē vien!»

«Un tas gan atkal ir viens, kas tiesa,» Jēkabs Bērtuļam tikpat asi atcirta pretī, «ka tas, kas šos laikos no zaldātu dienesta bīstas, ir gatavs zaķis un ka tas, kas sevi kaut kādi sakropļo, no šā dienesta bēgdams, jāpieskaita pie prātā jukušiem!»

Bērtuļa ģimnis notvīka dūsmās sarkans kā uguns. Nu bāršanās bij gatava. Bet Ieva Bērtuli uzlūkoja tik lūdzoši, ka viņš savaldījās un vairs nesacīja nekā. Karoti uz galda uzsviedis, tas pacēlās un izgāja ārā.

Līdz ložu laikam tikai trīs nedēļas vien vairs bija.

Bērtulis strādāja piedarbā (kulā). Viņš bij izvētījis rītā izkultās auzas un tagad nostājās laišķi rokā pie piedarba durvīm, gribēdams drusku atpūsties.

Brīdi vienaldzīgi noskatījies vistās, kas pa piejumi, graudus meklēdamās, staigāja apkārt, viņš pārlaida acis pār savām noputējušām drēbēm, uzlūkoja pēdīgi labo roku, kurā tas turēja laišķi. Viņš vēcināja roku, it kā gribēdams izmēģināt viņas spēku, izstiepa rādāmo pirkstu taisnu, tā ka laišķi tikai iekšķis un tie trīs pārējie pirksti saturēja, un vēcināja roku atkal uz augšu un uz leju.

«Nav nekādas starpības,» viņš noņurdēja, «itin nekādas...»

Viņš nolika laišķi un sāka pelavas no rijas nest pūnē. Bet pie tam viņš rūpīgi sargājās izlietot labās rokas rādāmo pirkstu. Kad darbs bij padarīts, viņš atkal nostājās pie piedarba durvīm, uzlūkoja savas abas rokas, tās izstieptas turēdams savā priekšā.

«Bez viņa var iztikt,» viņš atkal ņurdēja, «var ļoti labi iztikt — tikai rokas nesmukais izskats... un ko Ieva par to teiktu?»

Viņam tūlīņ bij dabūt zināt, ko Ieva par to teiktu.

Viņš tikko darbu atkal bij uzsācis, kad tā parādījās rijas durvīs, kurvi ar griežņiem uz rokas uzmaukuse: saimniece tos esot likusi izcept, lai tādēļ Bērtulis viņus ieliekot rijas krāsnī, viņa sacīja.

Bērtulis iznāca no piedarba un paņēma kurvi.

«Bet par velti to nedarišu,» viņš runāja, «tev man jādod mutes tādām, kāds tagad esmu.»

«Ujā, ujā, mori, ko nu vēl ne,» Ieva iesaucās un pacēla atgaidoši roku. «Es tādām velnam dotu mutes!»

Kad Bērtulis no rijas atkal bij iznācis, viņš sacīja uz Ievu, tukšo kurvi tai atdodams atpakaļ:

«Tātad tev nepatik mori? Bet ko tu gan darītu, kad es par mori pārvērstos? Tad man gan laikam būtu jābrauc uz moru zemi pēc sievas?» Pēdējos vārdus izrunājis, viņš drusku pasmīnēja, tā ka viņa baltie zobi tapa redzami, un lūkojās jautājoši meitā ar savām zilajām acīm, kas nomelnotā ģimī izskatījās lielākas un spīdošākas nekā citad.

«Nē,» viņa atbildēja, puisī ar patikšanu noskatījies, «tā tev nevajadzētu darīt. Un, kad tu šai acumirkli pārvērstos par mori, tad es tomēr pie tevis ietu.»

Glaimots Bērtulis atspiedās pret piedarba durvju stenderi.

«Blēņas,» viņš tad sacīja un smējās. «Man tas jautājums tikai tā piepeši uzskrēja uz mēles. Ko es tev īsti gribēju prasīt, ir šis: vai tu mani arī tad mīlētu tāpat kā tagad, kad es — nejauši — kādu no saviem locekļiem pazaudētu? Jeb vai tu mani tad atstātu?»

«Ej nu ej, Bērtul, kas nu tā par prasīšanu,» Ieva atbildēja. «Vai tad es tevi tavu roku vai kāju dēļ mīlēju? Zināms, ka tevi, tāpat kā tagad, mīlētu. Bet kāpēc tu tā jautā?»

«Tādēļ, ka sajūtu, ka sveiks mājā nepārnākšu, ja aiziešu zaldātos,» Bērtulis atbildēja un nodūra grūtsirdīgi galvu.

«Iev, Iev,» tagad saimnieces balss no istabas puses sauca, «Iev, kur tu esi!»

Ne vārdiņa savam noskumušajam brūtganam nepaguvuse pasacīt, Ieva uzmauca kurvi uz rokas un aizgāja veikliem soļiem.

Kad Bērtulis auzas bij aiznesis uz klēti un piederību izslaucījis, viņš uzmeklēja savu cirvi un aizgāja ar to uz tecīlu. Ar lielāko rūpību viņš to ilgu laiku tecināja un tad to noglabāja piejumi aiz spāres.

Svētdienas pēcpusdienā viņš nedarbu gribēja izdarīt.

VII

Lai gan Ieva nezināja, ko Bērtulis bij apņēmies darīt, tad viņa tomēr manīja, ka ar to kaut kas sevišķs bij noticis. Viņš atkal ēda ļoti maz, runāja vēl mazāk un likās naktīs lāgā neguļam, tumšie gredzeni zem viņa acīm liecināja no tā. Pie tam viņš it kā kaunēdamies vai bīdamies vairījās tam cilvēkam skatīties acīs, ar ko runāja, tā ka Ievā sacēlās nelabi un nelabākie aizdomi. Viņai iešāvēs prātā Bērtuļa vārdi. «Pret brangumu un veselību ir zāles!» — kuras tā līdz šim tik par acumirkļa uzbudinājuma izverdumu bij turējuse, un prasīja Bērtuļam, vai tik šis sev neesot kaut ko padarījis, vai neesot kaut kā sazāļojies? Bērtulis, saprotams, atbildēja, ka neesot. Vai neesot varbūt nodomājis kaut kā zāļoties? — Nē. Nu kādēļ tad šis topot tik vājš un nemaz neēdot? Nu tādēļ, ka tā pate pārcelšanās laikam vēl neesot izgājuse no kauļiem, un vai tad nu arī vairs griboties ēst, kad ceļš uz Cēsīm jau zem kājām?...

Bet šie izskaidrojumi Ievu nepārliecināja. Pārvēršanās, kas ar Bērtuli bij notikuse, bij par daudz liela, tai vajadzēja būt svarīgāku cēloņu. Ieva domāja, ka Bērtulis nodarbojoties ar pašslepkavības domām.

Lielas bailes viņu pārņēma. Rūpīgi tā pārraudzīja katru soli, ko Bērtulis spēra, katru darbu, ko tas darīja. Ja viņš kaut kur ilgāk

palika, nekā vajadzēja, tad Ieva tūlīņ bijās, ka tas vairs nemaz neatgriezīšoties mājā, ja viņa to redzēja rīkojamies ar valgiem vai grožiem, tad viņas iedomība tai tūlīņ rādīja Bērtuli tajos pakārušos... Rūpes par viņu, kāda nelaba, nezināma notikuma sagaidīšana Ievu pēdīgi tā nomocīja, ka tā maz dienās novārga tikpat vāja un bāla kā Bērtulis.

«Tiem būs grūti šķirties, kad jau tagad tā nobēdājušies,» mājas ļaudis runāja...

Tā svētdiena pienāca.

Bērtulis apgērbās kā arvienu, kad viņš izgāja uz lauku, un aizgāja kopā ar citiem uz baznīcu. Ieva palika mājā.

Daudz vēlāk nekā tie citi Bērtulis no baznīcas pārnāca mājā. Ieva, kas pa logu viņa nākšanā noskatījās, nomanīja no viņa smagās iešanas, ka tas atkal reiz pēc ilgāka laika krietni bij sadzēries. Viņa to redzēja ieejam puišu klētiņā un gribēja arī tūlīņ doties turp, kad saimniece viņu sauca. Pagāja labs brīdis, līdz Ieva, uzdoto darbu padarījuse, varēja doties uz klētiņu. Klētiņas durvis arvien vēl stāvēja vaļā. Klētiņa bija tukša. Pate nevarēdama saprast, kādēļ, Ieva satrūkās, aizslēdza klēti un aizsteidzās atpakaļ uz istabu. Nē, šeit jau tak Bērtuļa nebija — viņa izgāja atkal ārā.

Viņa paskatījās uz visām pusēm un gāja tad uz rījas piejumi, kur Bērtulis reizēm savu reibumu mēdza izgulēt. Ā, patiesi, tur jau viņš bija — lai gan tas šoreiz negulēja, bet uz ozola bluķa sēdēja sveiks un vesels! Nē, nevis sveiks un vesels: viņa ģimīs bija gandrīz tik bāls kā balināts audekls, un it kā piekusis viņš atspiedās pret rījas sienu. Rokas tas bij sabāzīs svārku kabatās un skatījās nespodrām acīm pienācējā.

«Kas tev noticis?» Ieva sabijusēs iesaucās, Bērtuli tādu ieraudzīdama. «Apžēlojies, kāds tu izskaties! Bērtul, kas tev kait?»

«Nekas, nekas,» Bērtulis atbildēja un mēģināja smaidīt. «Drusciņ nelabi — tu zini...»

«Bērtul, Bērtulīt, kas tev šodien atkal tik daudz lika dzert! Es tevi lūdzin lūdzu, taupi savu naudu, taupi jel savu veselību!»

«Man veselību taupīt, kad man —»

Apspiests kliedziens, kas piepeši izskrēja pār Ievas lūpām, pārtrauca viņu, un tas apklusā. Pārbijusēs Ieva rādīja uz asiņainu cirvi, kas pie Bērtuļa zemē gulēja un kura Ieva ienākot nebij pamānījuse.

«Ko tu ar to cirvi gribēji darīt!» viņa iesaucās, rokas sasizdama kopā. «Ko tu ar viņu gribēji darīt, saki!»

«Ko es ar to cirvi gribēju darīt,» Bērtulis atkārtoja, maģenīt nosarkdams, «ko es ar to gribēju darīt?»

«Jā. Vai negribi stāstīt, nelaimīgais! Ak, es jau zinu! Tu gribēji nonāvēties. Es to zināju, es atminēju, kādas domas tev gāja pa galvu, kad tu kā sapnī staigāji apkārt! Un ar cirvi!»

«Nemaz negribēju nonāvēties,» Bērtulis isi atbildēja.

«Vai tu mani gribēsi mānīt? Kam tad tas cirvis šē gul? Stāsti, nemelo!»

«Es — es — Iev, man negribas stāstīt, ko ar cirvi gribēju darīt.»

«Bērtul!»

«Nu jā — stāstīšu ar. Gribēju sev nocirst pirkstu,» Bērtulis čukstēja.

«Gribēji? Tu jau to esi izdarījis!» Ieva iesaucās, cirvi satvēruse. «Skaties šurp! Cirvis ir ar asinīm...»

«Bet es sev patiesi neesmu pirksta nocirtis,» Bērtulis sacīja nokauņējies, «ja netīci — skaties!»

Viņš abas rokas izvilka no kabatām un rādīja tās Ievai — patiesi visi desmit pirksti vēl bij veseli.

«Ā,» Ieva sacīja pārsteigta un tad pielika pārmetošā balsī: «Redz, tu tak esi gribējis nonāvēties.»

«Nudie ne, klausies, kā bij: atnācu šurp uz piejumi ar nodomu sev nocirst pirkstu, lūk, šito,» viņš satvēra ar kreisās rokas pirkstiem labās rokas rādāmo pirkstu, «bet, kā to uzliku uz bluķa un pacēlu cirvi, tā man piepeši palika nelabi ap sirdi. Nolaidu cirvi, atpūtos drusciņ. Bet, tiklīdz kā cirvi no jauna pacēlu un domāju — nu gan par tiesu cirtišu, tā man apmetās gluži dzeltens ap acīm, cirvis izkrita no rokas un krīzdams ievainoja drusciņ labo roku. No tā gribēju vai noģībt, jo nevaru skatīties asinīs, un tad tu pienāci... Ko tu gan teiktu, ja sev to pirkstu tiešām būtu nocirtis?»

Ieva noskurinājās.

«Vai tu mani labāk redzētu aizejam zaldātos vai ar nocirstu pirkstu?» Bērtulis vaicāja.

«Ej nu, Bērtul, kas tas par ērmotu jautājumu.»

«Nu atbildi tak!»

«Nu, ka nu man taisnība jāsaka, bez tā viena pirksta ubagot jau nu tev nebūtu jāiet. Tas pats Bērtulis tu būtu ar deviņiem pirkstiem, kas tagad esi ar desmit.»

«Tā! Nu tad: šē audekla lupata, un tur ir cirvis — Iev, saņemies un nocērt t u man to pirkstu!»

Iztrūkusēs Ieva atkāpās soli atpakaļ.

«Negudrais!» tai izspruka pār lūpām.

«To jau domāju, ka tu liegsies to darīt,» Bērtulis sacīja un nodūra galvu. «Tu manis tā nemīlē, kā domāju. Ko tur var darīt, tā nav tava vaina... Bet zaldātos jau nu neiešu, ja nevarēšu citādi no tiem glābties, tad ņemšu valgu un aizzmaugšu sev rīkli. Labāk mirstu īsā, vieglā nāvē nekā liekos no turkiem pie koka piesieties un dzīvs sadedzināties, kā viņi ar nabaga serbiem darijuši...»

Bērtulis runāja tik drūmi un noteikti, ka Ievai pārskrēja šaušālas pār miesu un viņas jau ārprātīgi sakustinātais prāts piepeši vai sajuka. Un šai sastāvā viņa vairs nejaudāja apķerties un sevi vaicāt, kur Bērtulis, kas nepaspēja sev nocirst pirkstu, ņems spēku priekš nogalīnāšanās, nejaudāja pārdomāt, vai Bērtulis varbūt tik tādēļ vien grasās nonāvēties, lai ar tādu grazišanos apsegtu savu nupat parādīto vājumu, — nē, viņa ar šiem vārdiem tik dzirdēja pasludinām baiļu piepildīšanos, kuras viņu tik daudz bij nomocījušas, un viņa bij gatava novērst neizsakāmu caur mazu nelaimi.

Ātri viņa satvēra cirvja kātu.

Bērtulis, kas arvienu vēl galvu turēja nodurtu, nepamanīja, ko viņa darīja.

«Kā tad tu to pirkstu gribēji nocirst?» Ieva jautāja klusā balsī, gribējuma aplēpt tās trīcēšanu.

«Kā nu gribēju?... Tā,» Bērtulis mierīgi atbildēja, pielika labo roku pie blūķa un rādāmo pirkstu uz tā un uzsita kreiso roku uz pirksta. «Nebūtu jau tev nemaz grūti.»

Zibeņa ātrumā Ieva pacēla cirvi un lika tam tikpat ātri ar lielu sparū atkal nokrist. Vājš, iedobjš klaudzējiens — cirvis bij dziļi ielīdis kokā, un uz kluča gulēja, nošķirts no rokas, Bērtuļa pirksts...

«Iev!» Bērtulis briesmīgās sāpēs iekliedzās un norāva roku no blūķa, tā ka papriekšu Ievai un tad viņam pašam tumša asins strāva iešāvās gīmī. «Vai Dieviņ — pirksts — vai — asinis — palīdzi, glāb — Ieviņ, puķīt, rozīt!» Viņš izrāva linu lupatu no kabatas un aptina to ātri ap stipri asiņojošo brūci. «Nudie, nu ģībšu, nupat ģībšu — tak jel palīdzi nu, Iev, vai dzirdi!»

Bet Ievai pašai vajadzēja palīga. Gribējuma gīmī noslaucīt, tā bij nokrāsojuse savas rokas sarkanas, un ar mirkli uz tām viņa bij saļumuse un noģībuse.

Skaļā balsī kliegdams, Bērtulis atstāja piejumi un skrēja uz istabu.

Bija nemīlīgs rudens laiks.

Sniegs ar lietu nāca lejā no melngani pelēkajām debesīm, un vējš reižu reizēm smagās piles svieda ar tādu sparū pret Sausnoru istabas logu rūtīm, ka tās dārdēja. Sētā viena ūdens peļķe stāvēja pie otras, lielās, baltās pērsles tajās krita un nozuda, tikai augstākās un sausākās vietās bij redzama plāna kārtiņa sniega.

Saimes istabā bij Jēkabs, Pēteris un kādi sievieši. Pirmais sēdēja bez darba pie loga, Pēteris vija valgu, un sievieši vērpa. Visi klusēja, un tikai ratiņu trokšns un ārā zemē krītošo lietus pilienu šļakstēšana bij dzirdami.

Šo klusumu, kas jau labu laiku bij valdījis, katram ar savām domām nodarbojoties, pēdīgi Pēteris pārtrauca, dzirdoši nopūzdamies.

«Slikts laiks,» viņš tad sacīja, Jēkabu uzlūkodams. «Ja šitāds pastāvēs, tad ceļš aiziešanai būs vēl nelabāks nekā tad, kad braucām ložu vilkt.»

«Jā, es arī nupat par to domāju,» Jēkabs atbildēja. «Ja šitāds pastāvē, tad lai mani kāds cits aizved uz Cēsīm. Divas reizes pa tik sliktu laiku tādu gabalu braukt — tas priekš tevis par daudz.»

«Tad jau nu gan būtu jāsmejas, ja es no sliktā laika būtos,» Pēteris runāja. «Nedomā, ka tādēļ, ka ar Bērtuli liedzos braukt uz dakteri, tevis negribu aizvest. Tu un Bērtulis! Bērtuļam i bez manis vedēju ir diezgan, lai viņu vadā vien, kas to slīmu pataisīja. Bet tevis jau citam nedošu, ko vest, lai nu laiks vai nezin cik slikts.»

Jēkabs uzlūkoja Pēteri pateicīgiem mirkļiem un izstiepa viņam roku pretī.

Pēteris nolika pakulu skapsnu pie malas, pacēlās, satvēra Jēkaba roku un nosēdās tam līdzās.

«Nerunā tādā balsī par Ievu, kā tu nupat darīji,» Jēkabs sacīja. «Viņa patiesi vairāk nožēlojama nekā nosodāma. Nav tiesa, ka tā pate no sava prāta nocirtuse Bērtuļam pirkstu, lai gan Bērtulis tā stāsta un Cēsis komisijas priekšā par to žēlojies. Viņš pats to uzgribējis un teicies pakārties, ja Ieva viņa gribas nepiepildīšot. Ieva negrib ne ar vienu par šo lietu runāt, bet vakar tā man raudādama izstāstīja, kā viss noticis. Viņai būs daudz pārsmiešanas un daudz pārmetumu no ļaudīm jāpanes, esi tu jēl tas vienīgais, kas viņu aizstāv.»

Pēteris neatbildēja nekā, bet nosēdās atkal savā vecajā vietā un sāka no jauna vīt.

«Ja Bērtulis pats viņai licis nocirst to pirkstu, tad gan viņa izturēšanos nevaru saprast,» viņš sacīja.

«Es jau sen viņa izturēšanos nesaprotu,» Jēkabs atbildēja, nopūtās un skatījās ārā, kur lāstekas no jumta čurkstēdunas tecēja zemē.

«Bet tā ka tu man drīzi raksti,» Pēteris runāja. «Tu zini, cik stipri no tevis vēstules gaidīšu.»

Jēkabs pasminēja.

«Cik reižu tu man to jau neesi piekodinājis, brālīt.»

«Jā, man tā vien nāk prātā, ka tu, reiz būdams projām, mani un mūs visus aizmirsīsi.»

«Nu, neaizmirsti vien tu mani, es vis tevis neaizmirsīšu...»

Laipna balss pārtrauca sarunu. Saimnieka istabas durvis, abiem nemanot, bij atvērušās, vecais Sausnors stāvēja tajās un sacīja, uz Jēkabu pagriezies: «Ienāc, dēls, drusku pie manis.»

Jēkabs iegāja saimnieka istabā.

Netālu no krāsns mūra saimniece sēdēja un vērpa. Pie loga uz galda gulēja atvērta maza grāmata, tai līdzās papīra nauda.

«Apsēdīsimies,» saimnieks sacīja, un abi nosēdās pie galda.

«Laiks pienācis, dēls, kur tev jāaiziet, aprēķināsimies nu.»

Jēkabs nodūra galvu. Lai gan viņam nekad nebij nācis prātā pūst un raudāt par aiziešanu, tad viņam tomēr, šķiršanās brīdī redzot tik tuvu pienākušu, ļoti grūti apmetās ap sirdi. Viņš klusēja.

«Tu nu trīs gadi un vienu vasaru pie manis esi nodzīvojis,» Sausnors, veltīgi atbildes nogaidījis, atkal turpināja, «esi pa šo laiku ļoti maz naudas patērējis, saki nu — cik tev vēl nākas?»

«To jau nu tu pats labāk zināsi, krusttēv, cik man vēl nākas.»

«Nu saki vien tu ar; tu jau gan zini, kā man ar to rakstīšanu lāgā vis neveicas, varu būt pārmisījis. Pēc mana rēķina tev no manis vēl nākas simts un piecdesmit rubļu. Vai tā ir?»

«Tā jau nu ir, krusttēv,» Jēkabs atbildēja. «Bet no šitās naudas tev tak vēl kādi rubļi nāk atpakaļ.»

«Nāk atpakaļ? Par ko?»

«Ak, krusttēv, tu jau nu gan zini. Par tām trim rūtīm, kuras vasarā izsitu istabas logam, daškes no istabas augšas zemē laizdams, un par tām divām dienām, kuras nokavēju Salmiņu Jāņa kāzās.»

Sausnors atmeta ar roku.

«Ko nu, dēls, nerunā nu par tādiem niekiem, tie man sen aizmirsušies... Še labāk pārskaiti, vai te ir simts un piecdesmit.» Pie šiem vārdiem viņš uz galda gulošo naudu paņēma un nolika to Jēkabam priekšā.

Bet Jēkabs naudas neņēma un nepārskaitīja.

«Lai nu paliek i neskaitīta,» viņš sacīja. «Visas tikpat līdz neņemšu.»

«Ņem līdz, cik tu domā, ka būs vajadzīgs. Bet pārskaitīt tu viņu tomēr vari. Nauda grib, lai to skaita... Kam tad tu to pārējo esi nodomājis atstāt?»

«Es viņu, krusttēv, tev pašam gribēju atstāt,» Jēkabs atbildēja. «Es rakstišu Pēteram, kad man naudas vajadzēs. Viņš norakstīs atbildi, un tu būsi tik labs un uzliksi to ar naudu uz pasta.»

«Ja jau nu tu man savu bagātību gribi uzticēt — labprāt to izdarīšu.»

«Paldies, krusttēv, paldies.»

«Ko nu, dēls, ko nu! Bet, kad Pēteris no šejienes aiziet citur dzīvot —»

«Tad viņam katru reizi uz tevi jāatnāk, kad pēc naudas rakstu. Bet viņš jau no Sausnorām negrib iziet, ja tik tu viņu paturi vien.»

Sausnors pasmīnēja.

«Ko nu no nepaturēšanas, Pēteris ir lāga puika, esmu ar viņu ļoti mierā. Bet es neesmu viens no tiem, kas tās tā sauktās lielās algas dod, un es pazīstu puīšu dabu: pasola viņam kāds cits saimnieks kādu rubli vairāk nekā vecais — viņš aiziet.»

«Ir jau tiesa. Bet Pēteris šitāds tekulis nebūs, krusttēv... Bet tev gan man kas jāapsola, krusttēv.»

«Nu kas tad?»

«Ka tu Pēteri tāpat mācīsi un, kur vajadzīgs, pierāsi, kā mani esi mācījis un rājis. Viņa veči jau maz vien par viņu bēdā.»

«Ja jau nu viņš gribēs klausīt vien, slikta jau viņam nemācīšu,» saimnieks sacīja.

«Par to nebēdā, krusttēv. Ak, krusttēv, vai es tagad tas cilvēks būtu, kas esmu, ja nebūtu tevī klausījies? Nebūtu... Un Pēteris to labi ir ievērojis.»

«Man prieks, ka esi atzinis, ka tavu labu esmu gribējis,» Sausnors atteica. «Esmu lūkojis tev būt labs saimnieks, jo tu man esi bijis ļoti labs puisis. Lai Dievs tev palīdz uz priekšu!»

«Ak, krusttēv, kā lai tev pateicos par visu to labu, ko tu man šos gadus parādījis!» Jēkabs dziļi kustināts izsaucās un piecēlās. «Nemūžam gan to neaizmirsīšu!»

Saimniece apturēja ratiņu un noslaucīja acis, kas tai bij tapušas valgas.

«Jā, no savas puses es jau tev arī neko citu nevaru vēlēt kā tikai labu vien,» viņa runāja. «Tiku jau vienādiņ krusttēvam teikuse: otra tik paklausīga puiša kā Jēkaba mums vēl nav bijis... Neslinkoju jau vis tā kā Bērtulis... Lai Dievs tev palīdz sveikam un veselam izdienēt zaldātus un sveikam un veselam pārnākt mājā!» Viņa gribēja atkal uzsākt vērpt, bet asaras tai sāka plūst no acīm, tā aizsedza ģīmi ar priekšautu un raudāja.

Jēkabs gribēja viņai atbildēt, bet rīkle tam bij kā aizžņaugta. Šo abu veco mīlestība, kuriem bez izprecētas meitas citu bērnu nebij, viņu tā kustināja un viņā sacēla tik lielas žēlabas pēc tiem, ka viņš nolaidās atpakaļ krēslā, nodūra galvu un sāka šņukstēt.

«Jūs esat par daudz, par daudz labi pret mani,» viņš sacīja.

Tad brītiņu neviens nekā neteica, istabā tikai pulksteņa tikšķēšana un apspiesta šņukstēšana vien bij dzirdama.

«Saņemies!» tagad Sausnors sacīja, kas bij piecēlies un pie Jēkaba piegājis. «Saņemies!» Viņš tam uzsita viegli uz pleca. «Šķirties ir grūti, kad atkal redzēsimes, tad priecāsimies.»

Jēkabs noslaucīja acis un piecēlās.

«Tad mūsu noruna paliek spēkā,» viņš sacīja un griezās uz durvju pusi.

«Pagaidi vēl drusciņ,» Sausnors sacīja, pacēla uz galda gulošo grāmatiņu un paņēma no grāmatiņas apakšas piecрубļu gabalu. «Še ņem to, dēls, ceļa naudai,» viņš pielika, Jēkabam naudas gabalu pasniegdams, «labprāt tev būtu vairāk devis, bet tu jau gan pats zini, kādi man tagad tie gadi.»

Jēkabs nosarka priekā, saņēma naudu un nobučoja devēja roku.

«Sirsnīgi pateicos, krusttēv!» viņš sacīja. Un, līdzīgā vīzē saimniecei pateicies, viņš izgāja no istabas.

Saimniece nopūtās dziļi.

«Nudie, man tā vien ir ap sirdi, kā kad manas pašas bērnam būtu jāaiziet,» viņa norunāja un sāka atkal vērpt.

«Jā, man arī nav daudz savādāk,» saimnieks atteica, paņēma naudu un grāmatiņu, lai tās ieliktu atpakaļ skapī.

«Vai tu jau grāmatiņu gribi nolikt?» saimniece vaicāja. «Ak, paskaties jel — cik daudz naudas Ievai vēl nākas?»

«Kas tad bij?»

«Viņa man viendien prasīja, cik šai vēl esot iekšā, domāju, ka tā grib ko pirkt.»

«Šogad lai tā visas pirkšanas domas met pie malas,» vīrs sacīja,

«zinu, grāmatiņā neskatījies, cik viņa jau izņēmusi. Ievai nenākas par šo gadu vairs ne graša.»

«Ko? Ne graša? Lai Dievs ir žēlīgs! Kādām vajadzībām tad viņa to naudu jau izņēmusi?»

«Jā, to es arī īsti nemāku teikt. Bet man liekas, ka ar viņas naudu Bērtulis ārstē savu pirkstu.»

«Vai tā!» saimniece iesaucās. «Jā, jā, tā gan var būt! Ak tu savu neapdomīgu meitenu! Aiz to tad šis vai ik pārdienas brauc uz dakteri. Kas tad nu nebraukt, kad otrs maksā... Kad man tas agrāk būtu iekritis prātā, es tak nebūtu nolieģusēs, ka tu Ievai dod naudu, lai tā to Bērtuļam atgrūž. Nudie ne!... Nu tas, caur viņu ticis vaļā no zaldātiem, caur viņu arī tiks vesels, un kas būs tas lielais paldies par visu to! Vēl nav liels, ka viņš Ievas neatstāj! Gan redzēsi! Es pazīstu Bērtuli.»

«Es ar,» saimnieks atteica un ieslēdza grāmatiņu un naudu skapī. «Bet ko tur lai dara? Tā jau skaisti puīši meitu prātus māc apmānīt.»

IX

Dienu pēc tam, kad Pēteris Jēkabu bij aizvedis uz Cēsīm, Sausnors iesauca Bērtuli savā istabā.

«Vienu vasaras puīši vakar atlaidu, jāatlaiž šodien arī otrs; sarēķināsimies, Bērtul,» viņš sacīja.

Bērtulis apsēdās uz krāsns mūra.

«Mans dienests jau nu gan ir beidzies,» viņš runāja, slimo roku veselajā ielikdams, «bet tā sarēķināšanās, tā jau nu vēl varēja i palikt. Vai tad nu man vairs liels kas nākas!»

«Daudz vai maz, cik tev nākas, tik man tev tak reiz jāizmaksā vien būs, un tu zini, ka labprāt otram nepalieku parādā. Tādēļ sarēķināsimies vien labāk tūlī.»

«Nu jā, jā, varam to arī tūlī izdarīt, kad tu gribi.»

«Cik tad tev vēl nākas?»

«Tūlī teikšu,» Bērtulis atbildēja, iebāza kreiso roku svārku krūšu kabatā un izvilka no tās mazu grāmatiņu ar noplīsušiem vākiem. Uz priekšu un atpakaļ pa to šķirstījis un labu brīdi paklusu rēķinājis un saskaitījis, viņš pēdīgi puskaunīgi sacīja: «Kā liekas, tad man tik seši rubļi vien vairs pie tevis ir iekšā.»

«Seši?» Sausnors sacīja un sminēja.

«Vai tad vēl mazāk?» Bērtulis iesaucās. «Tad man saskaitot laikam būs misējies. Pag, pag, saskaitīšu izņemto naudu vēlreiz.» Viņš atvēra no jauna grāmatiņu un sāka atkal pa to šķirstīt.

«Nezin vai būs misējies,» Sausnors lēnām turpināja. «Arī manā grāmatiņā stāv, ka tu tik daudz izņēmis, ka tev seši rubļi vien vairs nākas, bet tur stāv arī vēl viens mazs rēķins, kura laikam tavā grāmatiņā trūkst: proti, rēķins par nokavētām dienām.»

«Par nokavētām dienām? Vai tad man par tām arī būs jāsamaksā, krusttēv?»

«Citādi jau nu laikam gan nepāries,» Sausnors tādā pašā lēnā, mierīgā balsī atbildēja. «Tu m a n nekā nedāvinī, e s t e v nekā nevaru dāvināt... No tiem sešiem rubļiem vēl iet nost četrdesmit kapeiku par divām attirgsdienu pusdienām lielā darba laikā; divi rubļi par to nedēļu, ko tu bez darba nodzīvoji pēc tam, kad tev pirksts bij nocirsts; divi rubļi par laiku un par zirgu, ko tu nonīcināji un nobraukāji ap dakteriem, palīdzības meklēdams, un pēdīgi — trīs kapeikas par vienu mazu blodiņu, kuru tu, kā krustmāte uzdeva, vasarā esot saplēsis. Tas būtu kopā četri rubļi un četrdesmit trīs kapeikas, un tā tad tev pavisam vairs nākas viens rublis ar piecdesmit septiņām kapeikām...»

Bērtulis sēdēja uz krāsns mūra, kā uz mutes sists.

«Tik viens rublis ar piecdesmit septiņām kapeikām vien,» viņš pēdīgi it kā sabijies atkātoja, «un i to triju kapeiku par to māla lausku tu man neatlaidīsi?»

«Nē, to gan nevarēšu atlaist, tā ir krustmātes nauda.»

Pār Bērtuļa vaigiem pārskrēja gandrīz nemanāms sārtums.

«Nu kad ne, ne,» viņš runāja ar liekuļotu vienaldzību, «lai tad nu arī paliek. Ubagot jau to triju kapeiku dēļ neiešu.»

«Un es, Bērtulīt, no tām netikšu bagāts. Bet kārtības visur vajaga. Tā ir tā lieta.»

Sausnors paņēma uz galda gulošo zīmuli un pārvilka ar to resnu strīpu savā grāmatiņā pār lapas pusi, kuras virsgalā stāvēja Bērtuļa vārds. Tad viņš piegāja pie skapja un izņēma no tā naudu.

«Še ir tava nauda,» viņš tad sacīja un uzlika papīra rubli un vairāk sikas naudas gabalu uz galda stūra. «Nāc ņem.»

Bērtulis piecēlās, piegāja pie galda, saņēma naudu saujā un ie-bāza to neskaitītu bikšu kabatā. «Tā tad nu mēs esam skaidrībā?»

«Nu mēs esam skaidrībā. Nu tu, ja gribi, vari iet.»

Saimnieks atkal nosēdās pie galda un sāka acīmredzot bez nekāda iemesla pa savu grāmatiņu lēnām uz priekšu un atpakaļ šķirstīt.

Bet Bērtulis negāja. Brīdi galda galā klusēdams nostāvējis, tas sacīja:

«Kad jau nu mēs tagad esam iesākuši runāt par šitādām lietām, tad es tev vēl kaut ko gribēju lūgt, krusttēv.»

Sausnors pacēla galvu.

«Ko tu gribēji lūgt?»

«Nu, tu jau nu gan zināsi. Pavasarī netiku piederējis ziemei rūmes — domāju, ka būs jāaiziet zaldātos. Bet, tā kā nu nebij jāaiziet, tad man vajaga vietas, kur ziemu piemesties. Tu tak man, krusttēv, par ziemu dosi rūmi?»

Saimnieks aizvāza grāmatiņu, noglāstīja pāri reižu ar roku zodu un tad atkārtoja lēnām:

«Par ziemu rūmi?... Nē, Bērtul, to gan tev nevaru apsolīt.»

«Nevari?» Bērtulis pārsteigts iejautājās. «Kādēļ tad tu nevari, krusttēv? Lielā istaba tak diezgan liela, un es jau to rūmi arī par velti negribu: iztīrīšu tev par to kādu birkavu līnu.»

«Labi jau nu tas būtu,» saimnieks atteica, «bet, ko nevaru, to nevaru. Šoziem krustmāte teicās daudz aust; kad es tevi paturu, tad stellēm nebūtu rūmes.»

«Un tad man tišu prātu būs jāiet citur rūmes meklēt? To gan no tevis nebūtu domājis, krusttēv, ka tu tik ciets būsi.»

Sausnors paraustīja plecus.

«Domā, ko gribi,» viņš runāja, «bet citādi nevaru.»

«Kad nevari, nevari,» Bērtulis sapīcis atkārtoja un gāja uz durvīm.

X

Lai gan dievkalpošana jau sen bij pabeigta un lielākā daļa baznīcēnu jau aizgājuši projām, tad tomēr baznīcas krogā vēl atradās labs skaits vīru un puīšu, kuri gan pie garās stoikas, gan pie maziem galdīņiem sēdēja un dzēra, gan atkal tērzēdami staigāja no kroga viena gala uz otru. Zili tabaka dūmi pildīja visas telpas, un paklusa runāšana un pudeļu un glāžu skanēšana sacēla tiklab lielajā kroga istabā, kā arī mazajā blakus istabiņā savādu neskaidru troksni.

«Ē, Zariņ, vēl sešas pudeles bairīša!» kāda balss sauca iz šīs istabiņas tik dikti, ka visi runātāji piepeši apklusa un klausījās. «Bet labas! Velns zina, jo saldāki tavi smaids, jo skābāks top tavš alus! Sešas pudeles bairīša un pusstopu sūrā!»

«Zivtiņu Bērtulis!» kāds kroga istabā sacīja, un, kamēr pārtrauktās sarunas atkal uzsākās, krodzenieks pasteidzās izpildīt viesu vēlēšanos un ienesa kāroto alu un šņabi blakus istabā, kur viņš tos diviem puisiem priekšā nolika uz galda.

«Tā,» viņš sacīja un atkal nozuda, ne vārdiņa nievātam alum par aizstāvēšanu nebildis.

«Tā,» Bērtulis atkārtoja, «tā gan. Nu, Kājaut, ko papriekšu dzersim, alu vai brandvīnu?»

«Man viss viens, Bērtul,» Kājauts atbildēja. «Labs alus, labs brandvīns.»

Bērtulis nostūma uz galda stāvošo brandvīna glāzīti pie malas un pielēja alus glāzi ar brandvīnu. Tad viņš pagriezās uz citiem istabā stāvošiem puisiem.

«Ē, kungi,» viņš sacīja, «kas grib dzert uz mana drauga Kājauta veselībām? Un uz viņa brūtes veselībām, kas šodien ar viņu tika uzsaukta? Še ir alus un brandvīns, ja nebūs gana, krodzeniekam vēl ira!»

Trīs četri puisi nosēdās, šim uzaicinājumam paklausīdami, Bērtuļam un Kājautam līdzās pie galda.

Bērtulis pacēla lielo brandvīna glāzi, iedzēra krietnu malku un deva glāzi tālāk. Puisi dzēra, izsaukdami visādus laimes vēlējumus. Tad nāca alus, un Bērtuļa sārtie vaigi metās vēl sarkanāki. Un tad atkal Kājauts pirka, un troksnis ap galdu tapa lielāks un lielāks...

«Ē, kā dzer tie, kam nauda,» Bērtulis izsaucās, kas šad un tad jau bij izmetis kādu lielīgu vārdu, un pagriezās uz netālu stāvošu galdiņu, pie kura divi puisi pie pudeles alus sēdēja. «Bet ko tad jūs? Sūcat kā odi no vienas pudeles pa pus dienai! Nākat šurp un iedzerat krietnu malku! Nāc, Pēterīt, vecais draugs, nāc iedzer un pārstāsti, kā manam vecam saimniekam, Sausnoru vecam, klājas.»

«Dzer vien pats savu alu,» Pēteris atbildēja, «un gādā, ka tev tā visgarām netrūkst. Tava bagātība reiz tikpat ātri var pārvērsties nabadzībā kā Sausnoru krusttēvs Sausnoru veci.»

«Vai tu redzēji!» Kājauts iesaucās un smējās. «Tā tev vajadzēja, kam tu negodē tā vecā āža par krusttēvu!» Un tad, pieliecies pie Bērtuļa auss, viņš klusām sacīja: «Taisi joku un prasi par savu veco brūti, Bērtul.»

Bērtulis pamāja ar galvu, pacēla alus glāzi, izdzēra to līdz pusei, pasmīnēja bezkaunīgi un sacīja:

«Nu, ka negribi pārstāstīt, kā manam vecajam saimniekam klājas, tad tu jel man pastāstīsi, kā manai vecai brūtei iet. Dzirdēju, ka tā no Jurgiem par nedēļu tikuse no cietuma vaļā — nabadzīte, laikam gan tur dikti pārvērtusēs?»

«Paldies Dievam, jā,» Pēteris atbildēja, aiz dusmām nosarkdams, «viņa tagad tā pārvērtusēs, ka tā pateic Dievam, ka tas viņu no tevis atpestījis, kamēr tā agrāk lūdza Dievu, lai tas viņu ar tevi savieno.»

Bērtulis un tie citi puiši pasmējās.

«Tas prot,» Kājauts sacīja un pielika, pagriezies uz Pēteri: «Bērtulis runā no ģimja. Tas laikam ļoti pārvērties?»

«Skaistāks jau drusku ir tapis.»

«Tā... Un ko viņa saka par to, ka Bērtulis tai izgādājis cietumu? Laikam arī pateic Dievam?» Kājauts ņirgājās.

«Zināms. Par katru pārmācību un pamācību, lai tā nāktu kādā vīzē nākdama, Dievam jāpateic,» tagad Pētera biedris, vecāks puisis, sacīja, iejaukdamies valodā.

«Dievbijīgi cilvēki!» Bērtulis zobojās. «Un jū s laikam atkal pateicat Dievam, ka es to meiteni esmu atstājis un nu jūs ar viņu varat precēties. Tādā vīzē Dievs pateicību no Sausnorām vien nevarēs veikt saņemt pretī.»

«Ko tu teici!» Pētera biedris dikti iesaucās un pacēlās. «Vai tev kauns arī ir, tā no nabaga meitas runājot, kas tevis dēļ tik daudz cietuse! Nelieti tu!»

Bērtulis pasmējās īsi un nievājoši.

«Man ir gan kauns, ka tāds meitietis bijis mana brūte, kas ar cirvi tikpat veicīgi prot apieties kā kāds bende,» viņš sacīja.

«Ak par to tev tagad ir kauns,» Pēteris iesaucās. «Bet kur tu toreiz biji ar savu kaunu, kad Ievai lūdzi pie cirvja ķerties?»

«Es lūdzis? Lai nu viens cilvēks pasmejas! Kurš gan būs tāds muļķis un lūgs otru, lai tam nocērt kādu locekli? Ko šai gan tiesas priekšā sev par attaisnošanu un aizbildināšanu citu bij teikt kā to, es pats viņai līcis sev pirkstu nocirst.»

«Jā, ko viņai citu bij teikt kā patiesību,» Pētera biedris sacīja. «Ja viņa būtu zinājuse, ka tu pats viņu apsūdzēsi, tad jau nu tava lūguma, liecniekiem klāt neesot, nebūtu izpildījuse — tik liela viņas mīlestība pret tevi tak nu nebij.»

«Oho!» Bērtulis iesaucās. «Tad viņa man laikam pirkstu nocirta aiz pārliecīgas mīlestības uz mani — tas ir jauki.»

«Nu, kas gan cits tik traku darbu varētu izdarīt kā par lieku liela mīlestība!»

«Tiesa gan,» Pēteris apstiprināja. «Un kas gan cits šai par lieku lielai mīlestībai ar tik nejauku nepateicību varētu atmaksāt kā par lieku liela neģēlība?»

«Pēter!» Bērtulis draudēdams iesaucās un atstūma glāzi pie malas. «Sargi savu mēli! Diezgan ilgi nu mierīgi esmu noklausījies tavā muldēšanā.»

«Un es tavā,» Pēteris atbildēja un piecēlās. «Vai tu domā, ka man no taviem draudiem un taviem deviņiem pirkstiem bail? Nāc tik šurp!»

Viņš tuvojās Bērtuļam.

Bērtulis vilcinājās. Vai viņam ar garo un spēcīgo, lai gan par viņu daudz jaunāko puisī bij iesākt plūkties?

«Kraun viņam par ausi,» Kājauts Bērtuļam iečukstēja ausī, «mēs tev palīdzēsim.»

Bērtulis piecēlās un atvēzēja roku.

«Vai zini, ka likšu!»

«Licējs!» Pēteris iesaucās, satvēra atvēzēto roku, apkampa ar kreiso Bērtuli un iespieda to atpakaļ krēslā, un sakratīja to brangi. «Nu kam tad tu nu liksi, nelieti!»

«Kājaut, palidzi!» Bērtulis dvesa un ķepuroja ar kājām, tās piegrūzdamas pie galda, tā ka visas pudeles un glāzes uz tā sāka dancot un viena pudele nokrita zemē un saplisa.

Kājauts uzlēca stāvu un gāzās Pēteram no pakāļas virsū. Daži citi mēģināja viņam pietikt no sāniem, un nezina cik liela plūksnās tagad nebūtu izcēlusēs, jo arī Pētera biedris devās pulkā, ja piepeši nebūtu atvērušās durvis un krodzenieks tajās parādījies.

«Kas tad šē notiek?» tas iesaucās tik diktā balsī, ka visas logu rūtīs nodārdēja. «Kungi! Mierā! Netaisāt nu blēņu!» Un, brītiņu nogaidījis, vai cīniņš nemitēsies, viņš devās istabā, atšķīra papriekšu ar spēcīgu roku Pētera biedri no pūļa, tad izrāva Pēteri pašu no Bērtuļa un Kājauta rokām, izstūma abus draugus stoikas istabā un izmetās pats tiem ar tādu veiklumu pakāļ, ar kādu zvēru diditājs pēc pabeigtas izrādes atstāj zvēru krātu.

«Kas par vieglprātību,» viņš pārmetošā balsī klusām runāja, ar vienu roku durvju klinķi aizturēdams, ar otru sviedrus no pieres slaucīdams, «kas par vieglprātību — uzsākt ar tik lielu partiju ķildas!... Esat nu mierā, kungi, neizlaužat durvju! Tūliņ būs vaļā, tas sasodītais klinķis atkal tā ir aizkritis, ka vai kalējam jāiet pakāļ!... Lūdzu, ieejat manā istabā,» viņš klusām pielika, «esat tik labi, man negribētos šķandāla.»

Pēteris un viņa biedris izgāja no stoikas istabas.

«Durvis attaisi!» Kājauts kļiedza un daudzija ar dūrēm pret tām. «Attaisi, attaisi!»

Krodzenieks palaida klinķi vaļā un iegāja pie saviem sakarsušajiem viesiem.

«Mierā, kungi, mierā; šodien ir svētdiena,» viņš sacīja un satvēra Kājautu aiz rokas, kas gribēja doties pa durvīm ārā. «Patiec šē, tie jau ir projām. Bet kam tad tur tās asinis tecējušas?»

Viņš rādīja uz grīdu, kur vietvietām mazi, sarkani plankumi bij redzami.

Kā uz pavēli visi aptaustīja savus degunus.

«Tā jau mana kāja, kurai asinis tecējušas,» uzreiz Bērtulis iesaucās. «Skatāties, saplīsušās pudeles gabali kamašu pārgriezuši un kāju arī. Vai Die, nu nav labi!»

Viņš apsēdās un nomauca ātri kamašu.

«Kājaut, brālīt, paskaties, vai vaina liela,» Bērtulis sabijies lūdzās, «tu zini, ka asinis nevaru skatīties.»

Kājauts nolikās uz zemi, nomauca zeķi no kājas un aptaustīja to.

«Sssss!» Bērtulis sisināja caur zobiem, aizmiedza acis un atkāra galvu atpakaļ.

«Nu, nu, nu, neesi jau nu tik vārīgs,» Kājauts sacīja, pa ievainoto kāju viegli iesizdams. «Šoreiz tik kurpniekam vien būs darbs, dakteraun nebūs. Kaķa skrāpējienis, vairāk nekā. Šē mauc zeķi atkal kājā un staigā laimīgs!»

«Paldies Dievam,» krodzenieks sacīja un taisījās iet ārā, «vai varbūt vēl ko varu atnest?»

«Trīs pudeles alus,» Bērtulis sacīja, sagraizīto kamašu maucdams kājā. «Un katram vienu cigāru.»

Krodzenieks salasīja lielākos stikla gabalus un aizgāja. Puiši atkal nosēdās pie galda.

«Skāde,» Kājauts sacīja, kad mazu brīdi visi bij klusējuši, «mums to divu tik lēti nevajadzēja aizlaist projām. Man tagad bij dūša uz kaušanos. Mums viņu krietni vajadzēja samiltot.»

«Nu, vajadzēja,» Bērtulis apstiprināja. «Bet lai nu arī šoreiz tas tā pāriet. Kad to lielmuti citā reizē satikšu, tad viņam totiesu atkal dubultīgi sadošu par ādu. Skaties, kas šis gan tāds nava, Ievu aizstāvēdams!»

«Jā, viņš to meitu ļoti dedzīgi aizstāvēja,» tagad kāds puisis sacīja, «un tas otrs arī. Viņa laikam labi ar puisiem prot apieties.»

«Prot pielipt pie puīša kā cimdš pie rokas,» Kājauts atteica. «Bet, lai nu līp vien, lai līp, ņemt viņas tomēr vairs neviens neņems.»

«Zināms,» Bērtulis izsaucās. «Sieva, kas nebīstas cīrvi ņemt rokā un tev nocirst pirkstu, arī nebīsties tev nocirst galvu, ja to atradīs par vajadzīgu. Vai nav tiesa?»

«Tiesa, tiesa,» viņa biedru koris apstiprināja vienā mutē un skatījās, vai krodzenieks jau nenesa alus pudeles un cigārus.

Pašulaik tas ienāca.

«Vai kādam no jums vēstule nav izkrituse no kabatas,» viņš sacīja, pilnās pudeles un glāzi ar cigāriem uzlikdams uz galda un tukšās pudeles no tā noņemdams. «Zivtiņš kaut kam baltam uzlicis kāju virsū, kas tā kā vēstule izskatās.» To sacījis, viņš aizgāja ar pudelēm.

Bērtulis nolikās un pacēla kaut ko no galda apakšas.

«Tā ir patiesi vēstule,» viņš sacīja, skatījās tās adresē un burtoja: «No-do-dama E-zer-lau-ku Ie-vai Sausnorās... Ā, kur tā vēstule cēlusēs? Tā jau ir manai vecai Ievai!»

«Viņa būs Pēteram izkrituse. Dzinējs* pirmiņ prasīja Pēteram, vai šis vēl dzīvojot Sausnorās, un tad tam iedeva vēstuli,» Kājauts stāstīja. «Parādi man to... Jā, tā ir tā pate. Un vai zini, Bērtul, no kā viņa nāk? No tava «drauga» Jēkaba!»

«Ej nu ej — no Jēkaba?»

«Jā. Man liekas, ka tas ir viņa rokas raksts, un pasta marka ir apštempelēta Samostjes pilsētā. Jēkabs tak stāv Samostjes pilsētā?»

«Kopā ar manu brāli pie 72. Tulas kājnieku pulka,» kāds puisis piemetināja.

«Redz, tad tas cits nav kā Jēkabs. Un šis ar Ievu sarakstās? Nez ko šai raksta?»

Bērtulis izstiepa roku, lai Kājauts viņam vēstuli atdotu atpakaļ.

«Vēstule Jēkaba rakstīta,» viņš tad sacīja, «nu es arī to redzu. Es to atplēsišu. Redzēsi, Kājaut, kādas jaukas lietas nu nāks gaismā. Es jau vienādiņ domāju, ka to abu starpā viss tā nebij, kā vajadzēja būt, jo šis viņai, kad vēl kopā dzīvojām, par daudz snāja pakaļ.»

Viņš atplēsa vēstuli.

«Še lasi,» tas sacīja uz Kājautu, vēstulē brīdi skatījies, «man lasīšana iet gauši, un viņš turklāt ļoti neskaidri rakstījis. Lasi priekšā!»

Kājauts paņēma vēstuli un uzsāka, vispārīgam klusumam iestājoties, diktā balsi šādi:

«Dārgā Ieva!»

«Dārgā Ieva!» Bērtulis atkārtoja. «Tas labs iesākums — dārgā Ieva! Tāļāk!»

«Dārgā Ieva! Visupirms sveicinu Tevi ar daudz labām dienām un vēlu Tev prieku un veselību. Un es Tev lūdzu, neņem par ļaunu, ka savu solījumu, ka Tev rakstīšu, tik vēlu izpildu, Tu jau nu gan no Pētera būsi dabūjuse zināt par mani, kā man līdz šim gājis, tāpat kā es no Pētera par Tevi. Tagad gan par jums visiem nekā nezīnu, jo tepat

* Pagasta sulainis. (R. Blaumaņa piezīme.)

pustrešu mēnesi jau velti ziņas no viņa gaidu. Kā Tev pa šito laiku gājis? Vai esi sveika un vesela? Pēteris man rakstīja, ka Tu ar Bērtuli Sausnorās vairs kopā nebūšot, jo krusttēvs Bērtuļa vairs negribot par puisi. Un viņš man vēl rakstīja, ka Bērtulis Tevi esot apsūdzējis pie tiesas. Ja Bērtulis Tevi tiešām apsūdzējis, tad viņš gan ir nelabs cilvēks.

Man iet gluži labi. Varu jau pa krieviski sarunāties. Iesākumā, zināms, ar valodu gāja ļoti grūti un būtu vēl grūtāk gājis, ja tās jau kaut cik nebūtu pratis. Bet, lai nu gan ar visām šejienes būšanām esmu ap-radis, tad tomēr dažu labu reizi manī saceļas ilgošanās pēc tēvijas, pēc dārgās Vidzemītes, un dara manu sirdi neizsakāmi grūtu. Kā tak še viss, viss ir daudz savādāks nekā tur pie jums! Šejienes poļu ļaudis ir daudz muļķīgāki par vidzemniekiem un žūpo stipri. Šejienes sievieši visi nēsā pirktas drēbes un izskatās daudz neglītākas ar tām nekā latvieses ar savām pašastūn drēbēm. Un visās lietās pie šejienes ļaudīm nemaz nevalda tāda skaidrība kā pie jums. Un man arī še daudz kā pietrūkst, par ko mājā nemaz nebiju iedomājies. Ak, kaut jel vienu svētdienu varētu dabūt spārnus un aizskriet uz mūsu baznīcu! Cik lab-prāt to darītu! Cik labprāt atkal reiz dzirdētu mūsu baznīcas ērģeles spēlējam, cik labprāt kopā ar visu draudzi atkal reiz nodziedātu vienu no mūsu skaistajām dziesmām un noklausītos sprediķi! Es to nemaz nevaru izteikt, cik stipri sirds pēc visām šitām lietām reizēm sāp.

Trīs nedēļas atpakaļ biju atvaļināts un gāju ar citiem zaldātiem ciemos strādāt. Pēc tam bij liels maņievers, un tagad mēs atkal esam vecā vietā. Un tagad vairs nezinu nekā, par ko varētu rakstīt. Ja Tu ko gribi zināt, tad prasi vien, es uz visu atbildēšu. Ko dara vecais Sausnoru krusttēvs? Sveicini viņu no manis, sveicini arī Pēteri un saki viņam, lai viņš man drīzumā raksta. Vai viņš jau manu bārdas nazi, ko tam atstāju, sācis lietot? Saki viņam, ka tas nazis ļoti blēdīgs un lab-prāt mīl iegriezt zodā, ja tam krietnas bārdas nava, ko dzīt.

Dzīvo nu vesela. Dievs lai jums visiem palīdz!

To raksta *Jēkabs Eglīts*.

Manu adresi dabūsi no Pētera.»

«Tā,» Kājauts sacīja un salocīja lēnām vēstuli, «tas ir viss, ko viņš raksta. Še!» Viņš piebīdīja Bērtuļam vēstuli, satvēra alus glāzi un dzēra.

Bet Bērtulis neaiztika vēstules. Acis aiz kauna nolaidis, tas sēdēja pie galda, un arī no citu puīšu ģimjiem bij redzams, ka tie ko citu bij sagaidījuši nekā to, ko bij dzirdējuši.

«Vēstules labāk nemaz nevajadzēja atplēst,» pēdīgi puisis sacīja, kas bij teicis, ka viņa brālis ar Jēkabu dienot vienā pulkā. «Kā lai nu to atdod Ievai, un ko lai pie tam saka?»

«Šito,» Bērtulis atteica, piepeši pieceldamies, sagrāba vēstuli un saplēsa to. «Kas no mums tādas nieka vēstules dēļ lai paliek par pasta puisī? Kad tur vēl kas jēdzīgs būtu bijis iekšā — vai lūgums pēc naudas, vai, tad tā būtu jānodod, bet šitādas blēņas... Dzer, Kājaut, dzerat, draugi, es tūliņ būšu atpakaļ.»

Bērtulis izgāja no mazās viesu istabas.

«Tas tik bij neglīts darbs,» zaldāta brālis sacīja, dusmīgi savu glāzi atgrūzdams atpakaļ. «Ja kāds iedrošinātos mana brāļa vēstuli atplēst, izlasīt un tad saplēst... fui, es to citsvētdien Ievai pastāstīšu.»

Viņš piecēlās un izgāja stoikas istabā.

Istabiņā palikušie klusēdami, bet garšīgi izdzēra atnesto alu un izpīpēja savus cigārus. Tad arī Kājauts pacēlās un atstāja istabu. Viņš gribēja paskatīties, kur Bērtulis palicis.

Bērtulis stāvēja, rokas bikšu kulēs sabāzis, uz kroga trepēm.

«Nu?» Kājauts vaicāja. «Vai jau uz māju?»

«Ko tad citu?» Bērtulis skābi atbildēja.

«Nu, nāc man līdz, iešu uz savu brūti,» Kājauts sacīja. «Nebīsties, ka tev pie tās būs garš laiks, šodien viņu teicās apmeklēt viņas māsa Mariņa, pazīsti Mariņu? Nē?... Glīts skuķis, redzēsi gan. Nāc!»

«Iesim ar.»

Kājauts satvēra Bērtuļa elkonu, un abi aizgāja pa lielceļu.

XI

Nākošā svētdienā Ieva patiesi dabūja zināt, cik nekrietni Bērtulis uzvedies. Viņa to atstāstīja Pēteram, kas bij domājis aptaujāties pie krodzenieka, vai šis varbūt izputējušo vēstuli neatradis, un Pēteris gribēja, kā viņš pats apgalvoja, vai plīst aiz dūsmām par šādu bezkau-nību.

«Bet nu tik ir labi,» viņš pēdīgi sacīja, lietu uzreiz no citas puses uzķerdams, «nu tik ir labi. Vai zini ko, Iev? Par to vēstuli nav liela nelaime, bet nu mums tas cilvēks reiz rokā. Tagad tu viņam atdarīsi, ko viņš tev darijis, — apsūdzēsim viņu! Svešu vēstuļu neatļauta atplēšana topot bargi sodīta.»

Bet Ieva no apsūdzēšanas nekā negribēja dzirdēt. Cik mīļš tai Bērtulis agrāk bij bijis, tik riebīgs tas tai tagad bij tapis, tik riebīgs, ka

tā atgriezās atpakaļ, kad to kādreiz pa ceļu sev pretī ieraudzīja nākam, un sāka drebēt, kad tā ar viņu nejauši atradās vienā istabā. Un kopā ar šo cilvēku viņa lai stāvēja tiesas priekšā! Nemūžam!... Viņa arī nesajuta pret Bērtuli nekāda naida, kas to būtu varējis dzīt uz atriebšanos, vienīgās jūtas, kas viņas sirdī modās, par Bērtuli iedomājot vai viņu dzirdot pieminam, joprojām bij nepārgrozāma dziļākā nīšanās.

Viņa lūdza Pēteri, lai rakstot Jēkabam, kādu galu viņa vēstule ņēmuse, un Pēteris, kurš savam draugam jau sen bij nodomājis rakstīt, to izdarīja. Starp citām ziņām viņš šai vēstulē Jēkabam arī stāstīja, ka Bērtulis Ievu ne tikvien atstājis, bet tai arī izgādājis cietumu par zināmo nelaimes darbu... Trīs nedēļas vēlāk atbilde atnāca. Bija bieža vēstule, ko Pēteris šoreiz no dzinēja saņēma, un, aplēsis to, viņš redzēja šā biezuma cēloni: vēstulē bij otra vēstule, Ievai adresēta. Priešīgi pārsteigta, Ieva saņēma vēstuli un iegāja ar to saimnieka istabā, kur viņa to netraucēta varēja izlasīt.

Ko Jēkabs viņai rakstīja?

Ieva domāja, ka Jēkabs visupirms kaut ko būs rakstījis par vēstuli, ko Bērtulis saplēsis, un stāstījis, kas tajā stāvējis, bet nedz par vēstuli, nedz par pašu Bērtuli viņš nerakstīja ne vārdiņa, it kā kad no visa notikuma nekā nebūtu zinājis. Viņš tik runāja no pagājušām grūtām dienām, no maldīšanās, pārsteigšanās un pārskatīšanās un ka nevarot zināt, kam par labu viss tā noticis, kā esot noticis. Lai Ieva nemaz nebēdājosies par viņai padarīto kaunu, caur to viņa varbūt esot izglābta no lielas nelaimes. Lai arī neievērojot ļaužu smieklus, kuru jau tak nu laikam netrūkstot, gan tie apklusīšot, un lai domājot, ka bez smējējiem atkal esot citi cilvēki, kas uz Ievu turot labu prātu — pat ļoti labu. Ar vārdiem: «Pēc lietūs saule spīd!» — vēstule nobeidzās.

Kad Ieva vēstuli bij izlasījuse, viņa gandrīz negribēja ticēt, ka tā nāca no Jēkaba. Kur tas varēja ņemt tik jaukus vārdus, un kas to bij mācījis — viņus tik glīti salikt? Te bij no visa runāts, no kā viņas sirds bij pilna, un tomēr tādā vizē, ka tai ne pie viena vārdiņa nebij jānosarkst. Viņai šī vēstule izlikās kā gabaliņš no sprediķa, ko tā svētdienās dzirdēja, viņa to vēlreiz lasīja no gala. Viņa to vēlreiz izlasīja, un, jo vairāk viņa lasīja, jo vairāk viņai vēstule patika. Uz tik jauku vēstuli viņai bij jāsadomā laba atbilde!

Iegājuse puisu klētiņā nolikt vēstuli lādē, tā tur atrada Pēteri, kas laikam arī nupat kā savu vēstuli bij beidzis lasīt, jo viņš to pašulaik bāza kuvērā atpakaļ.

«Nu, vai tev Jēkabs daudz ko rakstījis?» viņš vaicāja. «Man tas šoreiz nekā daudz neraksta. Stāsta, kāds laiks, ka bijis pie poļu kungiem peļņā, ka — bet tu jau pate to visu vari lasīt, še.»

Viņš pasniedza Ievai savu vēstuli.

«Un tu atkal, ja gribi, vari izlasīt, ko viņš man raksta,» Ieva sacīja, savu vēstuli Pēteram rokā dodama.

«Bet tavā jau vēl mazāk stāv nekā manā!» Pēteris iesaucās, vēstuli izlasījis. «Brīnums! Viņam tak citkārt nav trūcis piedzīvojumu, par kuriem varētu rakstīt. Un pat par Bērtuli viņš neaizņem ne ar pušplēstu vārdu, lai gan viņu tiku lūdzis,» Pēteris iesmējās blēdīgi, «lai viņš arī no savas puses tevi lūko pierunāt, lai tu to cilvēku apsūdzi... Laikam nabagam šoreiz nav bijis vaļas.»

Ieva saņēma savu vēstuli atpakaļ, ielika to lādē un neatbildēja nekā.

«Kad mēs Jēkabam rakstīsim atpakaļ?» viņa tad jautāja.

«Nu, lai nu paliek kādas nedēļas, kamēr atkal kas jauns notiek, man tagad nekā nav, par ko varētu rakstīt.»

«Es Jēkabam uz pirmo vēstuli, ko no viņa esmu dabūjuse, drīzākā laikā gribēju atbildēt,» Ieva sacīja.

«To tu vari darīt, ja gribi. Domāju, ka Jēkabam tas arī būs labāk pa prātam dabūt mūsu vēstules vienu pakaļ otrai nekā reizē. Tad viņš biežāk no mums dabūs ziņas... Skaties, te uz plauktiņa ir tinte un spalva, papīru tev arī varu dot, raksti, kad gribi; bet neaizmirsti Jēkabam no manis teikt labas dienas.»

Ieva labprāt tūlī būtu rakstījuse, ja būtu varējuse. Bet, tā kā saule jau ļoti zemu stāvēja pie debesīm, tad viņa šo darbu atlika uz nākošu svētdienu. Jo Ievai kā ikkatram, kas tikai retumiem vien spalvaskātu dabū nemit rokā, rakstīšana neveicās, bet prasīja daudz laika, it sevišķi vēl vēstules rakstīšana, māksla, kurā Ieva savā laikā pavisam tikai vienu vai divas reizes vien bij mēģinājusēs. Tātad viņai viss pamatīgi bij jāpārdomā, ar ko pildīt vēstules loksni, pirms tā ķērās pie spalvas, un viņa to arī darīja. Cauru nedēļu tā nodarbojās, domas un teikumus galvā sakārtodama, un piecēlās svētdienas rītā labi agri, lai netraucēta varētu rakstīt.

Bet ērnoti — tiklīdz kā viņa papīru sev priekšā bij nolikuse, spalvu tintē iemērcējuse un «Mīļo Jēkab» uzrakstījuse, visas rūpīgi sakārtotās domas bij vējā. Viņa uzreiz tā sajuka, ka vairs nezināja, kā vēstuli turpināt. Viņa sēdēja un domāja, un tinte spalvas galā izsusēja, bet pareizās domas kā nenāca, tā nenāca. Viņa atkal iemērcēja tintē spalvu un uzlika tās galu uz papīra, bet neviens burtiņš neradās klāt pie «mīļā Jēkaba».

Ievas vaigi metās karsti un karstāki. Pēdīgi tā piecēlās.

Jāpaskatās vēlreiz, ko tas Jēkabs rakstīja. Viņa izņēma Jēkaba vēstuli iz lādes un izlasīja to vēlreiz. Tad viņa atkal nosēdās uz rakstīšanu. Jā, nu tā tūlī varēja rakstīt!... Jēkabs viņu vispirms apsveicināja ar daudz labām dienām un vēlēja tai prieku un veselību — Ieva darīja to pašu. Tad viņa pateicās par vēstuli un stāstīja, ka tā viņai dikti, dikti patikuse un ka viņa to daudz reižu lasījuse. Un tad viņa atkal nezināja, ko tālāk rakstīt... Ak tā — Jēkabs runāja no pagājušām grūtām dienām, par tām viņai Jēkabam bij jāpārstāsta. Un viņa rakstīja — un, pašai nemanot, viņas sirds Jēkabam atvērās un viņa tam rādīja, cik dziļas brūces tajā bija. Esot jau tā, kā Jēkabs rakstot, viņa stāstīja, ļaudis tai apsmējoties un grūžot viņu, kamēr šī no cietuma iznākuse, pēdējā negodā. Bet, paldies Dievam, dzīvojot tak arī vēl cilvēki, kas no viņas domājot labu un to aizstādot. Pie šiem cilvēkiem viņa tak Jēkabu arī drikstot pieskaitīt? «Redzu, redzu, Jēkabiņ, ka Tu ir svešumā man palicis tas pats labais draugs, kas šē dzimtenē vienādiņ esi bijis. Paldies par to. Paldies arī par visu to laipnību, ko Tu man, šē būdams, parādīji. Nedomā, ka to esmu aizmirsuse. Es to nekad nevarēšu aizmirst. Ik reizes, kad man pagājušie laimīgie laiki nāk prātā, tad arī Tu man nāc prātā ar savu labo sirdi.» Un nu, par pagājušiem laimīgajiem laikiem sākot rakstīt, Ievai spalva tecēja ātrāk un ātrāk pār papīru, un, pirms vēl tā pate to domāja, vēstules loksnes ceturtā lapas puse jau bij pilna. Ar vārdiem «Uz priecīgu atkalredzēšanos!» Ieva nobeidza vēstuli, palika tai savu vārdu apakšā un gaidīja tinti nosusam. Tad viņa salocīja vēstuli, iebāza to kuvērā un aizlipināja to.

Pēteris rakstīja smukāk par Ievu, tam adrese bij jāuzraksta.

«Vai Jēkabam labas dienas no manis arī teici?» viņš jautāja, kad to bij izdarījis.

«Vai — tās man gluži aizmirsās!» Ieva iesaucās.

«Eē!... Ko lai nu Jēkabs no tā domā? Domās, ka par viņu vairs nemaz nepiedomāju. Tas man nemaz nepatīk. Rausim kuvēru vaļā un piedēsim vēstulei manu sveicinājumu.»

«Lai nu paliek šoreiz, tu jau viņam nākošā reizē vari izskaidrot, ka es biju tā vainīgā.» Ieva sacīja, Pēteram vēstules nedodama, pēc kuras tas izstiepa roku.

«Nu lai tad arī paliek,» viņš pēdīgi noteica.

Kad nedēļa pēc vēstules aizsūtīšanas bij pagājuse, Ieva svētdienas vakarā ievaicājās Pēteram: «Nez vai nu Jēkabs manu vēstuli jau būs dabūjis?»

«Domāju gan, ka būs. Par sešām septiņām dienām viņam tā jā-dabū.»

«Nez vai viņš tūlī atbildēs?»

«Nez. Bet es gan domāju, ka viņš papriekšu nogaidīs manu vēstuli un tad mums atkal abiem reizē atbildēs.»

«Nu tad raksti viņam.»

«Nu ko tad? Vēl jau nekas nav noticis...»

Atkal pagāja nedēļa.

Un atkal Ieva uz Pēteri runāja:

«Nu gan Jēkabs manu vēstuli jau sen dabūjis?»

«Zināms, ka dabūjis.»

«Būtu arī jau varējis, ja būtu gribējis, atbildi notaisīt.»

«Par ko ne!»

«Raksti viņam šodien, Pēterīt!»

«Vēl jau nekas nav noticis.»

«Nu raksti vien kaut ko neko — raksti par laiku, kā mums tagad pa māju iet, — tu jau gan to māki... es aizmaksāšu par marku.»

«Ak, ko nu par marku — bet lai nu tas stāv uz citu svētdienu!»

«Uz citu svētdienu? Tad nu gan Jēkabam par daudz ilgi būs ko gaidīt.»

«Nekas, lai gaida vien, zaldātun ar visu jāaprod,» Pēteris jokoja.

Ievai bij jāpaliek mierā.

Te kādā dienā Sausnorās ienāca dzinējs. Izdzinis saimnieku uz nākošo trešdienu uz tiesas māju, tas izvilka no kabatas vēstuli un sacīja: «Un tad man arī te vēl viena vēstule jānodod... Ezerlauku Ievai.»

«Man?» Ieva, kas atradās istabā, dikti un priecīgi iesaucās. Bet tad tā tūlī apkaunējās par šo klaji rādīto prieku un pielika vienaldzīgi, vēstuli saņemdamā: «Paldies, paldies par atnesumu.»

Viens mirklis, ko tā uzmeta adresei, viņu pārliccināja, ka vēstule bij Jēkaba rakstīta.

Tiklīdz kā darbs to atļāva, Ieva aizgāja uz klētiņu, atplēsa kuvēru un lasīja.

Jēkabs rakstīja:

«Sirdsmīļo Ieviņ!»

Es Tevi apsveicu ar simtu, simtu labām dienām un vēlu Tev prieku un veselību! Un es Tev pateicos no visas sirds par to vēstuli, ko Tu man rakstījuse. Es Tev nemaz nevaru izteikt, kā par viņu priecājos. Vai Tu patiesi par mani tik bieži iedomā, kā Tu raksti, un uz mani turi tik labu prātu? Ja tas tā ir, tad es gan esmu laimī-

gākais cilvēks pasaulē! Ak, neņem par ļaunu, ka Tev tagad atklāju savu sirdi, nevaru sava noslēpuma vairs ilgāk paturēt krūtīs. Mīlo Ieviņ, es Tevi mīlēju no visas sirds un dvēseles. Toreiz, kad Tu apņēmies iet pie Bērtuļa, sāpes manu sirdi žņaudzin žņaudza. Bet man bij kauns tās rādīt, un es savaldījos. Man bij prieks, ka bij jāiet zaldātos, jo tad man nebij jāredz jūsu laime un nebij jātop par skauģi. Es apņēmos Tevi aizmirst, un man tas arī tā puslīdz izdevās. Par Tevi iedomājot, mana sirds vairs tik daudz nesāpēja. Te Pēteris man atrakstīja, ka viss pavisam savādāk noticis, nekā es domāju, un vējā bij visa mana apņemšanās. Mana mīlestība uz Tevi atkal atmodās kā pusnodzisuse uguns, kad tajā iepūš. Un vēstule, ko no Tevis dabūju, mani padarīja tik drošu Tev visu to izstāstīt. Ak, kaut man būtu tāda spalva, ar ko izrakstīt, cik mīla Tu man esi! Nepaiet gan gandrīz neviena stunda, kad par Tevi neiedomāju! Ikkatru vakaru, kad eju gulēt, Tev aizsūtu sveicinājumu un lūdzu Tevi, lai Tu man rādies sapnī.

Tātad Tu nu zini manu sirdi, un es Tevi lūdzu, neņem par ļaunu, ka Tev visu to tik klaji esmu izteicis, un esi tik laba, raksti man drīzi atpakaļ, vai Tu to neņem par ļaunu. Es gaidīšu ar lielu gaidīšanu.

Dzīvo vesela!

Jēkabs.

Ak, puķīt, tavu noskumšan',
Tā manu sirdi grauž;
Kad es par tevi domāju,
Tad sirds man pilna skumjības,
Ak, sirsniņ, tevis dēļ,
Ak, sirsniņ, tevis dēļ!

Es sen jau biju ilgojies
Ar tevi satikties,
Kad ļaudis bija teikuši,
Ka tu vairs mana nebūšot;
Ak, slikta valoda,
Ak, slikta valoda!

Nu liksim roku rociņā
Uz jaunu laimību.

Nei uguns, ūdens mūs var šķirt,
Ne pate baltā nāve ne,
Ko Dieviņš savedis,
Ko Dieviņš savedis!

Es Pēteram par šito lietu vēl nekā neesmu stāstījis, lai gan mēs viens otram nekā neslēpjam. Tādēļ, ja gribi, rādi viņam šo vēstuli — ja gribi, arī nerādi.»

Kad Ieva vēstuli bij beiguse lasīt, viņa tai ļāva noslidēt klēpī un spieda abas rokas pret krūtīm. Viņai uzreiz tā izlikās, ka tur iekšā kas gribētu pārtrūkt. Ak tu mans Dievs, vai tad Jēkabs visu to no tiesas rakstīja, vai viņš tik nejokoja vien? Vai tur patiesi viss tā stāvēja rakstīts?...

Viņa pacēla vēstuli, gribēdama to vēlreiz lasīt. Bet te ārā dzirdēja soļus, kas klētiņai tuvojās. Ātri viņa piecēlās, piegāja pie lādes un ieslēdza tajā vēstuli.

Klētiņas durvīs Ieva sastapās ar Pēteri.

«Dzirdēju no krusttēva, ka tu esot vēstuli dabūjuse,» viņš sacīja. «No Jēkaba?»

«Jā, no Jēkaba.»

«Ko viņš labu raksta?»

«Nekā daudz. Raksta, ka esot manu vēstuli dabūjis, un sūrojas, ka tu viņam nerakstot. Labas dienas no Jēkaba.»

«Paldies. Man tagad nav vaļas, bet pēcāk tu man arī dosi to vēstuli, ko izlasīt?»

«Par ko ne, varēsi jau lasīt.»

Bet, kad Pēteris vēlāk no Ievas vēstuli gribēja dabūt, tad Ieva vairs nezināja, kur tā palikuse. Kopā ar Pēteri tā izmeklēja lādi līdz pašam dibenam, bet vēstule kā bija, tā palika nozuduse.

Bārdamies par sieviešu nekārtību, Pēteris nobeidza meklēšanu.

Nezin, vai nebūtu bijis pareizāki, kad viņš par sieviešu viltību būtu pukojies?

XII

No tā laika, kamēr Jēkabs bij aizgājis zaldātos, ziema četras reizes Sausnoru laukus bij pārklājuse ar savu balto segu un četras reizes pavasara siltie vēji to bij aizpūtuši projām; tagad atkal no jauna pļavas, meži un tīrumi metās zaļi, jautri čirkstēdami, putni lidoja ap Sausnoru ēkām, kuras rīta saules zeltainie stari apspīdēja.

Sētavi pakāris plecos, saimnieks nupat taisījās atstāt pagalmu, kad istabas durvis atvērās un saimniece no istabas izlaida nelielu, gadus septiņpadsmit vecu meiteni. Vienā rokā tā turēja krūzi ar pienu vai tam līdzīgu baltu strebjamo, otrā rokā baltā drēbē ietītu maizes gabalu, uz kura atkal maza blodiņa stāvēja.

«Krusttēv!» meitene, kas kādus soļus bij paspērusē uz priekšu, iesaucās un palika stāvam.

«Kas ir, Ieviņ?» saimnieks vaicāja, arī apstādamies.

«Kur viņš ecē?»

«Pēteris?»

«Jā, man viņam jānes brokasts, bet krustmāte nezina, kur tu viņu šorīt aizstellēji.»

«Viņš ecē pie Vilka šķūņa...» Saimnieks gribēja aiziet.

«Pie Vilka šķūņa? Ak, krusttēv, es nezinu, kur tas Vilka šķūnis ir?»

«Ak tā — tu jau kā jauna ienācēja vēl nezini, kā kuru Sausnoru tīrumu nosauc un kur katrs atrodams. Skaties tur: jumts, ko aiz tās bērzu birzītes var redzēt, ir Vilka šķūņa jumts. Tur Pēteris ecē. Ej vien te pa celiņu uz leju, gan tad viņu atradīsi.»

«Ak tur!» meitene sacīja, kas acis tai pusei bij piegriezuse, uz kuru saimnieka roka rādīja. «To vietu jau zinu. Esam tur ar lielo Ievu pāri reižu bijušas zāļu plūkt.»

«Nu tad jau labi,» saimnieks sacīja un aizgāja.

Veikliem soļiem mazā Ieva devās pa pazīstamo ceļu uz leju. Viņas iesarkanā galvas lakatiņa stūri plivinājās spirtajā rīta vējā, un viņas jautrās actiņas zibēja, gan tīrumu pa labi, gan pa kreisai rokai, gan aizaugušo kāju ceļu uzmanīgi uzlūkojot. Kā viņa tur mudīgi un priecīgi ar nešļavu devās uz priekšu, tā izskatījās gluži kā tēlojums iz vācu pasakas «Sarkancepurīte», kas dabūjis dzīvību... Nonākusi birzīnā, meitene acumirkli apstājās. Cik jauki te tagad bija! Cik patīkamu smaršu izplatīja bērzu tikko izplaukušās dzeltenī zaļganās lapiņas, un cik mīlīgi te zaros paslēpto putniņu dziesmiņas izklau-sījās! Gandrīz negribot, mazās meitenes sārtās lūpas atvērās, un, atkal uzsākdama iet, tā arī uzsāka dziedāt. Iesākumā tā dziedāja paklusā balsī pa vilcienam no dažādām dziesmām, bet, jo ilgāk viņa dziedāja, jo vairāk balss pieņēmas spēkā, līdz pēdīgi tā pilnā, lai gan ne visai diktā, bet ļoti mīkstā balsī uzsāka: «Kur tu augi, daiļa meita, kad es tevis neredzēju?»

Piepeši viņa aplusa.

Viņa bij izgājuse birzei caur un ieraudzīja tās malā, kur tīrums iesākās, Pēteri uz ecēšas sēdam un koku pavēnī zirgus atpūtinām. Sārtums sakāpa viņas glītajā ģīmītī, tikpat ātri nozuzdams, kā nācis.

«Labrīt!» viņa sacīja. «Nu, vai brokastu arī gaidīji?»

Pēteris grieza savu mazo, tumšo ūsiņu, kas tā izskatījās, kā kad tā reizē ar Jurgos sētām auzām būtu uzdīguse, un uzlūkoja pienācēju zobojošiem mirkļiem.

«Esi jau gan neredzēti daiļa meita,» viņš tad sacīja, sveicinājuma neatņemdam. «It īpaši, kad to sarkano plagu esi aptinuse ap galvu. Brīnums, ka vēl tie zirgi netrūkstas.»

Mazā Ieva atkal notvika.

«Redz, kā tu nu atkal manus vārdus pārgriež,» viņa sacīja pārmetošā balsī, uzlika krūzi un maizes aizsainī uz otras ecēšas un nosēdās pate uz trešās, kas arī bij pēdējā. «Vai es tā dziedāju, ka esmu neredzēti daiļa meita? Es tā dziedāju, kā dziesmā stāv. Bet tu manus vārdus vienādiņ pārgriež.»

«Tā? Es pārgriežu? Ar ko tad? Nazis man vēl kabatā.»

«Lūk, vai nu tu atkal stāvu nepārgriež manus vārdus? Jeb kā tad lai saku? Pārgrozi, sagrozi?... Es gan nezīnu, ko tev esmu padarījuse, ka tu mani katra vārda galā izzobo.»

«Katra vārda galā!» Pēteris iesaucās, kam acīmredzot patikās kaitināt mazo brokasta atnesēju. «Lai nu kāds paklausās šos lielos, saltos melos!»

«Ak — nemaz nemeloju. Ja saku, ka tu mani katra vārda galā izzobo, tad tas nozīmē, ka tu to dari ļoti bieži.»

«Ā! Tad tu tagad tā sāc runāt kā smalki ļaudis, kuru vārdi ne vien jādzird, bet arī jāpārdomā, jātuļko, reizēm pat pavisam otrādi jāsaprot. Labi. Ja tu nu man vēl kādreiz pārmetīsi, ka tavus vārdus s t ā v u p ā r g r i e ž u, tad tūliņ zināšu, ka tu saki, ka to daru s ē d ē d a m s.»

«Pēter!» mazā iesaucās balsī, no kuras varēja manīt, ka lietus vairs nebij tāļu, un piecēlās ātri no ecēšas. «Nu es aizeju!»

Bet šinī acumirkli notika nelaime, kas viņu atturēja aiziet. Proti, no Ievas pēkšņās piecelšanās zirgs, uz kura ecēšas Pētera brokasts stāvēja, drusku pietrūkās, ecēša pakustējās uz priekšu, un krūze ar strobjamo apgāzās.

«Vai!» meitene sabijusēs iesaucās un ķēra pēc trauka, kas uz ecēšas malu sāka velties. «Nu strobjamais pagalam! Ko nu?»

Pēteris pilnā kaklā sāka smieties.

«Tā iet, kad mazam cilvēkam par daudz liela sirds! Tik laime, ka vēl pate krūze nesaplīsa!»

«Iešu uz māju un atnesīšu tev citu strobjamo,» mazā sacīja. Lietus jau bij ļoti tuvu.

«Ej nu, neniekojies! Vienu reizi es ar i bez strebjamā varu iztikt. Ko nu tādēļ tādu gabalu iesi. Bet dzert man gan gribas. Aizej tur uz to egli, pie tās ir maza aciņa, atnes man no tās ko nodzerties.»

Meitene aizgāja.

Zobgalīgi smīnēdams, Pēteris tai noskatījās pakaļ. «Mazā žagata,» viņš pie sevis norunāja, «šitas satraucis tev bij gluži veselīgs...» Tad viņš izraisīja maizi un bļodiņu no drēbes un sāka ēst.

Pēteris ar laiku bij izaudzis par lielu un spēcīgu puisi. Viņa apaļie, vēja appūstie vaigi ziedēja veselības sārtumā, viņa lūpas bij sarkanas kā zemenes, un viss viņa glītais ģimīs, lai gan tikai ar pirmajiem, mīkstajiem bārdas matiem vien vēl apaudzis, izskatījās jau diezgan vīrišķs. Tikai, kad viņš smējās, tas izskatījās vēl ļoti jauns.

Kad viņš bij paēdis un pāri palikušo maizi visiem trim zirgiem izdalījis, Ieviņa pienāca ar ūdens krūzi.

«Še,» viņa sacīja un pasniedza Pēteram trauku.

Pēteris saņēma to, atsēdās atkal uz ecēšas un dzēra.

«Un še vēl kas,» mazā runāja un turēja puīšam mazu kušķīti zilu pavasara puķīšu pretī. «Paosti. Viņām gan ļoti maz smaršas, bet tā to tiesu jo patīkama. Še!»

Pēteris pielika krūzi otru lāgu pie lūpām.

«Ak, ko tur,» viņš tad vienaldzīgi sacīja un atbīdīja meitenes roku atpakaļ, «es no smaršām nekā nezinu. Dod to kušķi labāk manam zirgam...»

Mazā pēkšņi novērsās nost. Zirgam!... Lietus bij klāt. Divas lielas lāses uzpilēja uz kušķīša, un tad tās nokrita tīruma malā zemē.

Ne vārdiņa vairāk nerunājuse, meitene iesēja tukšo piena bļodiņu drēbē, paņēma krūzi un aizgāja.

Pēc brīža Pēteris mierīgi atkal uzsāka ecēt.

Izgājuse ģirzei caur, Ieviņa satika Ievu — lielo Ievu, kā viņu tagad sauca, lai to izšķirtu no mazās. Ievai bij zāļu deķis uz rokas, jautrā balsī tā uzrunāja mazo:

«Nu, griezies nu atpakaļ, iesim zālēs.»

«Ej vien viena pate,» Ieviņa īsi atbildēja un gribēja Ievai aiziet garām. Bet Ieva to nelaida.

«Nu, nu,» viņa runāja, meiteni aiz rokas turēdama cieti, «kas tad tev noticis, ka man šitā atbildi? Vai pie Vilka šķūņa vilku būsi redzējuse, vai?»

«Ja tur vilks nerādītos, vai tad gan to šķūni sauktu par Vilka šķūni?» Ieviņa sapīkuse atbildēja.

Ieva smējās.

«Ak tā! Jā, jā, tur šorīt visu rītu vilks bradā apkārt. Saki — vai tev ar to vien pietika, ka viņu redzēji, vai viņš tev arī neiekoda? Parādi lūpas!»

«Ej nu ej, Iev, kas tā par runāšanu! Jau viņš mani vienādiņ izsmej, un nu tu arī vēl sāc!» Viņa lūkoja atsvabināt savu roku no Ievas.

«Vai viņš tevi nupat atkal izsmēja?»

«Kā tad. Es vairs neviena vārda nevaru izrunāt, kura viņš nepārgriež un nepārsmej. Un es tak nezinos viņam nekāda ļauna darijuse, itin nekāda...»

Lietus atkal tuvojās.

«Nu pagaidi, es viņu lūkošu izmācīt,» Ieva sacīja un palaida mazās roku vaļā. «Arī es jau esmu pamanījuse, ka viņš ar tevi nemaz lāgā negrib satikt, viņš citad nemaz tāds nav bijis, kāds tagad pret tevi rādās. Bet tev arī katru vārdu no viņa nevajaga ņemt par ļaunu.»

«Ak, es jau to arī nemaz nedaru, man tikai gribētos ar visiem mājas cilvēkiem satiecīgi dzīvot.»

«Nu pagaidi,» Ieva atkārtoja un iegāja birzē.

Klusēdama meitene devās uz māju.

Nonākuse tīruma malā, Ieva apstājās sagaidīt Pēteri, kas uz lauka otru galu bij aizbraucis. Vienaldzīgi acis apkārt laizdama, tā piepeši gandrīz sev pie kājām ieraudzīja mazu kušķīti zilu puķu. Viņa nolīkās, pacēla kušķīti, nopūta no zilajiem ziediem putekļus, kas uz tiem bij uzmetušies, un paturēja kušķīti rokā.

Tiklīdz Pēteris, zirgus apgriezis, Ievu ieraudzīja, viņš paplikšināja ar pātāgu, lai zirgi ātrāki ietu, tie sāka rikšot, un Pēteris tecinūs nonāca pie Ievas.

Kad ecēšu brākšēšana bij apklususe, Ieva sacīja:

«Kad tu, Pēterīt, būtu zinājis, ko ar tevi runāšu, tad tu vis tik ātri nebūtu šurp atsteidzies.»

«Tad jau man laikam kaut kas nepatīkams būs jādzird? Gribēsi ar mani krietni vai bārties, vai? Nu nāc nosēsties papriekšu šē uz ecēšas un tad runā.»

«Lai nu paliek sēdēšana, nav daudz vaļas, jāiet zālēs... Es tikai tev, te garām iedama, gribēju ieprasīties, kādēļ tu vienumēr pret mazo Ievu tā izturies?»

«Kā tad es izturos?»

«Nu tā — parupji.»

«Parupji?» Pēteris raustīja plecus. «Es nezinu...»

«Bet es zinu. Esi drusciņ laipnāks pret viņu.»

«Ā! Viņa laikam mani nupat pie tevis apsūdzējuse... Skaties!... Nu ne tik neizturēšos pret viņu laipni!»

«Tā,» Ieva sacīja, izlikdamās visai nopietna. «Klausies, Pēter! Ja tu no šīs dienas pret «mazo» Ievu tāpat neizturēšies kā pret «lielo» Ievu, tad «lielā» ar tevi no šīs stundas naidā... Bez tam rakstišu arī vēl Jēkabam, kā viņa draugs pārvērties.»

Pēteris nolaida acis.

«Vai tu nu tīri tāda būsi!»

«Redzēsi gan!»

Puisis bakstīja ar pātagas kātu zemi.

«Nu tad jau nu būs ar to mazo pupucīti —» viņš nosarka un pielika ātri: «Ar mazo Ievu gribot negribot jātaisa draudzība. Bet es gan nezinu, kālab to lai daru. Man gan daudz labāk patiktos, kad ar viņu vienmēr varētu kaķēties. Mazi cilvēki izskatās tik jocīgi, kad tie saskaitušies.»

«Mājas cilvēkiem vajag saticīgi dzīvot,» Ieva sacīja un piegāja pie Pētera klāt. «Še ņem šos ziedīņus kā pirmo algu par apsolīto labošanas,» tā piebilda smīnēdama un pasniedza tam zilo puķu kušķīti.

«Ā!» Pēteris iesaucās, paņēma kušķīti un ieoda tā smaršu. «Bet vai tu pate šitās puķes esi plūkuse?» viņš uzreiz neuzticīgi jautāja.

«Pate plūkuse? Tu brīnums, kas tad cits priekš manis tās lai plūca, ja pate to nedarīju!»

«Nu ja — tad še, piespraud man viņas pie krūtīm.»

«Ej, ej! Ecētājs ar puķu kušķi pie krūtīm, tas tikai jauki izskatīsies... Bet kā tu gribi...»

Ieva paņēma kušķīti, lai izpildītu Pētera vēlēšanos. Puķīšu kātus velkot pogas caurumā, viņas pirksti nejauši piedūrās pie Pētera vaiga.

«Tā!» viņa sacīja un atkāpās atpakaļ. «Bet cik tavi vaigi karsti, tu laikam par daudz ātri ecē! Atpūties jel!»

«Ak ko!» Pēteris atteica, ātri novērsdamies no Ievas, paplīkšinjā ar pātagu, un zirgi sāka vilkt.

Kad vēlāk Pēteris krusttēvu uz tīruma redzēja uznākam, viņš apturēja zirgus, noņēma puķu kušķīti no krūtīm un iebāza to svārku kabatā...

Mājā pārnākuse, mazā Ieva atrada čigānieti ar trim bērniem pagalmā sēdam. Bērni, kas jau ap visiem mājā bij izubagojušies, aplenca pienācēju, lūgdami, lai tiem ko dodot.

«Ko tad lai jums dodu?» Ieviņa prasīja, traukus ķēķa priekšā uz sola nolikdama.

«Dod, meitiņ, manzelīt, kādu vecu kreklu, kādu jaku, kādus vecus bruncīšus, kādu lakatiņu...» lielā čigāniete lūdzās. «Visu saņemšu, par visu pateikšos.»

Ieviņa aplaida acis apkārt, vai tās kāds neredzēja. Acumirkli neviena nebij sētā. Ātri tā norāva sarkano lakatiņu no galvas.

«Še ņem!... Bet ej tūliņ projām!»

Čigāniete piecēlās un paņēma lakatiņu.

«Paldies, meitiņ, paldies!» viņa sacīja. «Lai Dieviņš tev dod prieku, veselību, Kungs debesu tēvs... Nebij ar manam maziņajam, ko siet ap galvu. Lai Dieviņš tev dod labu, skaistu vīru, tādu brangu kā — —»

«Ej nu vien, ej!» mazā pārtrauca laimes vēlētajū, un tā aizgāja.

«Sarkanā plaga» Sausnorās vairs netika redzēta.

XIII

Sausnorās gulēja dienviņu.

Lielā kļava pavēnī snauda pāris puisi, pusdiktī krākdami. Meitas un sievas atdusējās istabā, kuras durvis stāvēja plaši vaļā. Arī puisi klētiņas durvis bij vaļā, bet šie negulēja, bet strādāja. Muguru atgriezuse pret lādi, kuras sienas visādām dīvainām puķēm bij rotātas, Ieva sēdēja uz zema, garena beņķīša un šuva.

Viņa galvu bij pacēluse, kreisās rokas pirksti turēja adatu pret gaismu, kamēr labās pirksti adatas acī vēra diegu, kad durvis parādījās vīrieša stāvs un ienāca kļusām klētiņā.

Ieva paskatījās ienācējā.

«Tu vēl neguli, Pēter?» viņa sacīja, diegu ievēruse adatā, rokas nolaizdama klēpī. «Tu brīnums! Vai tad tu nemaz vairs negribi iet dienviņū? Cik dienu jau nu nebūs, kamēr tu šitā staigā apkārt? Vai tev kāds miegu nozadzis, ko?»

«Varbūt,» puisis atbildēja, nosēdās uz mazas lādītes un apņēma ar savām glitajām, lai gan cietajām un saulē nodegušajām rokām ceļgalu. «Bet tu jau arī neguli.»

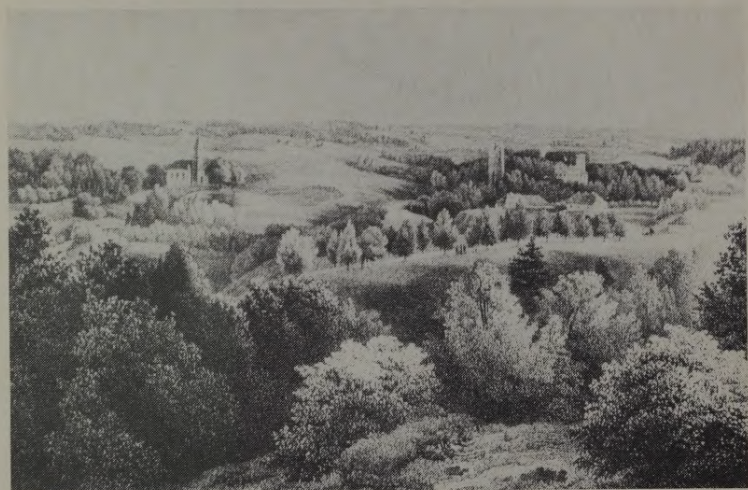
«Es? Ko nu par mani! Veciem cilvēkiem jau tā nenāk miegs kā jauniem.»

«Veciem cilvēkiem! Ekur vecene!»

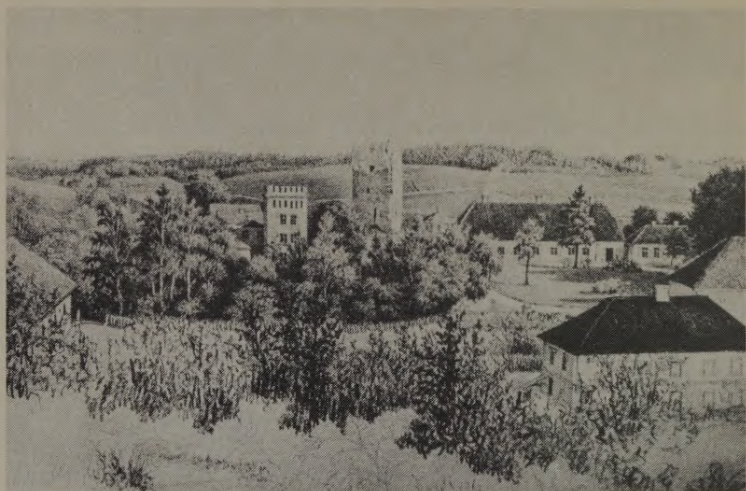
«Tak krietni vecāka par tevi.»

«Nu cik tad?»

«Cik vecs tad tu esi?»

Ērgļi 19. gadsimta vidū.
Vilhelma Zigfrīda Stavenhāgena zīmējums

Ērgļi 19. gadsimta vidū (1858. g., augusts).
Vilhelma Zīgfrīda Stavenhāgena zīmējums

Ērgļi 1993. gada ziemā.
V. Lavrinoviča foto

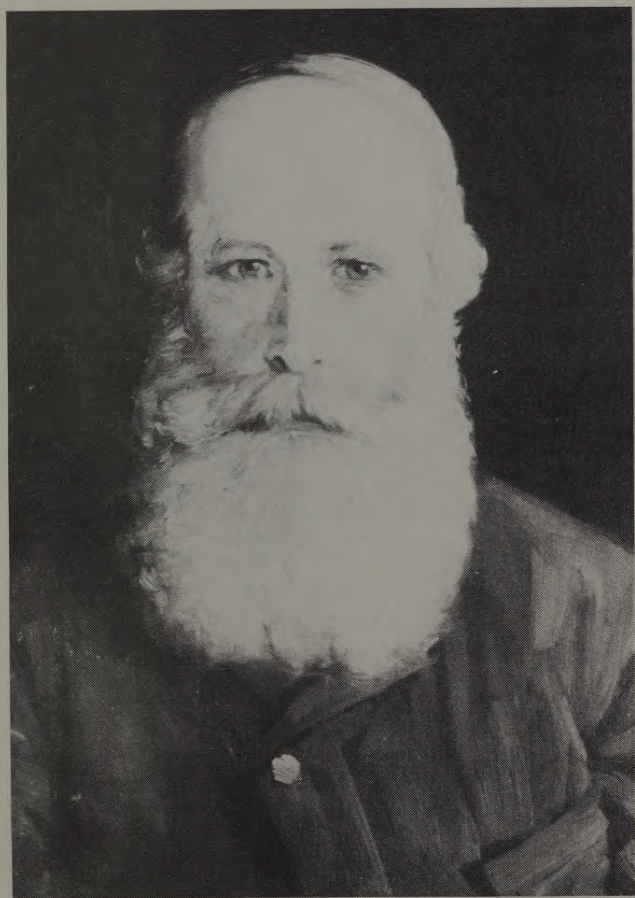
Ērgļu muiža 1993. gada ziemā.
V. Lavrinoviča foto

Ērgļu muižas kalpu māja, kurā dzimis Rūdolfs Blaumanis.
 1993. gads, ziema.
V. Lavrinoviča foto

Rūdolfa Blaumaņa māte
Karlina Blaumane

Rūdolfā Blaumaņa tēvs Matiss Blaumanis.
Jana Rozentāla glezņas reprodukcija

Ogres pagasta «Vindedžu» apkārtnē.
Māja, kurā dzimusi Rūdolfa Blaumaņa māte, nav saglabājusies.
V. Lavrinoviča foto

Rūdolfā Blaumaņa tēva dzimtas mājas «Brantēni»
Ērgļu pagastā. Vecās ēkas gājušas bojā. 1993. gads, ziema.

V. Lavrinoviča foto

«Spijēnu» — Rūdolfā Blaumaņa tēva vecāku
māju — apkārtnē Ērgļu pagastā. «Spijēni» nojaukti
19. gadsimta vidū. 1993. gads, ziema.

V. Lavrinoviča foto

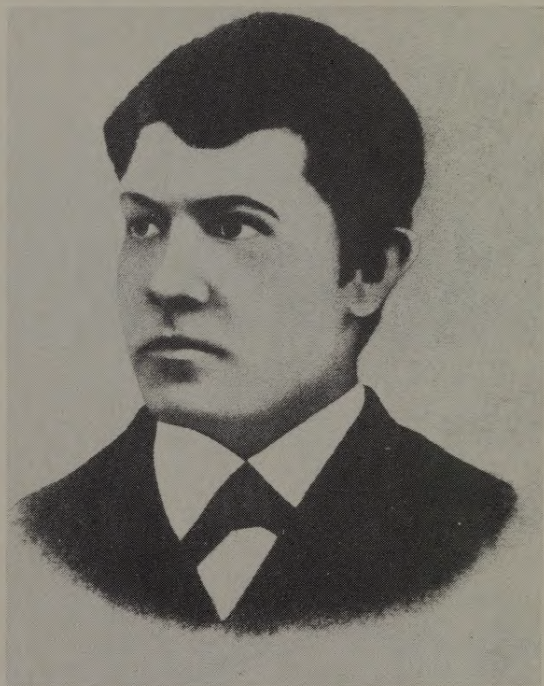
«Braku» mājas 20. gadsimta sākumā

«Braku» mājas 1993. gada ziemā.
V. Lavrinoviča foto

Skats «Braku» apkārtņē 1993. gada ziemā.
V. Lavrinoviča foto

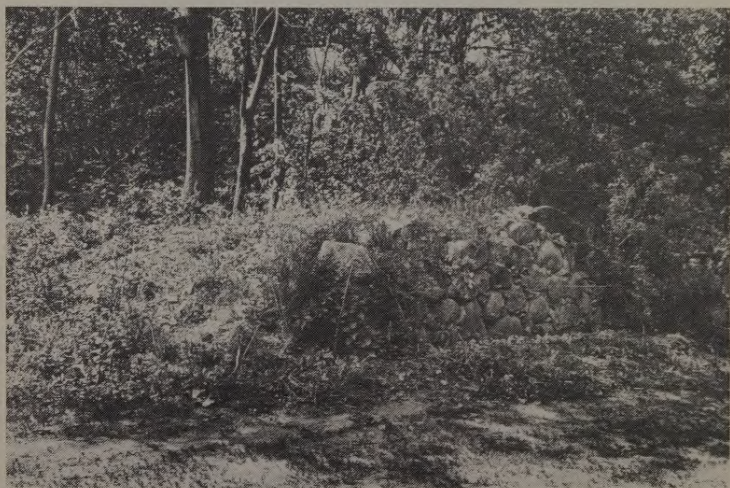
Rūdolfis Blaumanis jaunībā;
pirmā zināmā rakstnieka fotogrāfija

Rūdolfā Blaumaņa brālis
Arvīds Blaumanis.
E. Egerta foto

Annas Rubīnas privātskola Vecogrē,
kurā mācījies Rūdolfs Blaumanis.
Gadsimta sākuma fotogrāfija

Annas Rubīnas privātskolas vieta Vecogrē
1993. gada pavasarī.
V. Lavrinoviča foto

Otrā Rīgas apriņķa vācu tirdzniecības skola,
kurā mācījies Rūdolfs Blaumanis (tagad Palasta ielā 9). 1993. gads.
V. Lavrimoviča foto

Māja Brīvības ielā (toreiz — Aleksandra ielā).
Tās pagalmā atradās namiņš, kurā mācību laikā dzīvojis
Rūdolfs Blaumanis. 20. gadsimta 20. gadu fotogrāfija

Fārbaha apiņu noliktava un komisijas veikals,
kurā strādājis Rūdolfs Blaumanis (tagad Laipu ielā 1). 1993. gads.
V. Lavrinoviča foto

Rūdolfs Blaumanis laikraksta «Zeitung für Stadt und Land»
redakcijas darbinieku vidū.
19. gadsimta 90. gadu sākuma foto

Pie skala uguns.

Rūdolfā Blaumaņa

stāsti.

Ēlgaivā 1893.

B. J. Damiā-Damneča apgādībā.

Rūdolfā Blaumaņa stāstu krājuma
«Pie skala uguns»
pirmpublicējuma vāks

Olest katuse all.

Rudolf Blaumann'i Läti
nundisjutud.

Esäti feelde toimetanud

Eduard Bilde.

Riinus kirjanduse wõrre lüdatud 1892.

Sisu:

1. Mandupi perenaene.
2. Raha sukkades.
3. Pihne.

Tallinnas.

N. Buiš'i raamatustapuluise kuluaga trükitud.
1892.

Rūdolfā Blaumaņa stāstu krājuma
«Olest katuse all»
(«Zem salmu jumta») vāks

«Nupat kā iegāju divdesmit pirmā gadā.»

«Un es drīzi būšu divdesmit pieci gadi veca. Redzi, salīdzinoties ar tevi, drikstētu gan saukties par vecu.»

Pēteris purināja galvu.

«Nedrīksti vis,» tas sacīja. «Tu jau nemaz neizskaties vecāka par mani.»

«Ej nu ej, tas varbūt tik tev tā izliekas.»

«Kādēļ tad lai man tā izliekas?»

«Tādēļ —» meita stomījās, «tādēļ, ka tu mani ik dienas redzi Cilvēki, kas kopā dzīvo, tā aprod viens ar otra ģīmi, ka pēcgālā vairs nevar pareizi nosacīt nedz viņu vecumu, nedz viņu smukumu. Un mēs ilgi kopā esam dzīvojuši.»

Viņa uzsāka šūt, un Pēteris brīdi glāstīja savu ceļagalu.

«Jā,» viņš tad sacīja, «mēs pie krusttēva ilgi kopā esam sadzīvojuši.»

«Krusttēvs ir labs saimnieks.»

«Un mēs laikam labi dienestnieki.»

«Laikam gan. Bet ej nu tagad dienvidū, Pēter.»

«Gan jau aiziešu... Mēs pa šo garo laiku labi esam iepazinušies,» Pēteris runāja.

«Nu tak jau, tak jau.»

«Esam arvienu ļoti saticīgi dzīvojuši.»

«Kā tad — bet nu gan tev jāiet dienvidū, Pēter.»

«Gan jau aiziešu... Ieviņ, laid man tur uz tā beņķīša tev nosēsties līdzās.»

«Sēdi vien turpat, kad tu uz beņķīša sēdēsi, tad nevarēšu šūt.»

«Šūsi citā reizē,» Pēteris sacīja, piecēlās un nosēdās uz beņķīša.

«Sargies, ieduršu ar adatu,» Ieva sacīja un nelikās traucēties šūšanā.

«Nu, nu, nu, nu, vai nu jau tik neuzmanīga būsi!»

«Sargies, duršu,» Ieva brīdināja.

Pēteris satvēra Ievas roku. «Nu, vai nu arī vēl dursi?»

«Jā, kad tu tā dari, tad vairs nevaru šūt, bet laid nu manu roku vaļā, tūliņ būšu gatava, un tad palūkosim, vai aprocēs nav par īsām.»

Pēteris palaida roku vaļā un aptaustīja audeklu. «Tas būs ļoti smalks krekls,» viņš sacīja. «Kam tu to šūn, tas jau puisieša krekls.»

«Tā,» Ieva runāja, pavedienu noraudama un jautājuma neievērodama. «Un nu dod šurp roku.»

Pēteris uzlika kreiso uz Ievas klēpja.

Ieva apņēma locītavas vietā krekla piedurknes aproci un aizpogāja to.

«Gluži kā nomērīta,» viņa teica un gribēja aproci atkal atpogāt. Bet pogas caurums bij mazs un vēl neiestaipījies, un viņa pogāja un pogāja ar abu roku pirkstiem un nevarēja aproces atpogāt. «Netrīsini tak nu tā savu roku!» viņa sacīja.

«Es jau to nemaz netrīsīnu,» Pēteris atbildēja un pārtrauca viņas pūles caur to, ka tas savu labo uzlika uz viņas abām rokām. «Ieviņ!»

«Vai, brālīt, nekavē nu manis velti. Ņem nu roku nost, lai varu aproci atpogāt, dienvīdus laiks būs drīzi pagalam, jāiet atgulties.»

«Gan jau aiziesim... Ieviņ, klausies, es tev ko teikšu.»

«Nu saki.»

«Tu man ļoti patīc.»

«Ej nu ej!» Ieva pasmīnēja un nosarka.

«Tu man patīc, un es tevi ļoti mīlēju.»

«Tā?...»

Pēteris klusēja mazu brītiņu.

«Precēsimies,» viņš sacīja klusā, kaunīgā, lūdzošā balsī un lika savai rokai noslidēt no viņas rokām.

Ieva lēnām atpogāja kreklu un uzsvieda to uz lades vāka. Tad viņa satvēra Pētera roku, kas arvienu vēl gulēja uz viņas klēpja.

«Neprecēsimies vis, brālīt,» viņa atbildēja mīkstā, laipnā balsī, roku viegli kratīdama.

«Ko?»

«Neprecēsimies vis.»

Pētera notvikušais ģimīs nobālēja.

«Nē? Kādēļ tu negribi?» viņš jautāja.

«Tādēļ, ka esmu priekš tevis par vecu.»

«Par vecu! Apprecējas par tevi daudz, daudz vecākas meitas ar tikpat jauniem puisiem kā es.»

«Un top pašas nelaimīgas un padara savus vīrus nelaimīgus.»

«Ne ik reizes.»

«Gandrīz ik reizes. Jauns ar jaunu, vecs ar vecu — citādi neiet līgā.»

«Bet tu tak nemaz vēl nevari pieskaitīties pie vecajām,» Pēteris runāja.

«Priekš t e v i s esmu par vecu. Priekš tevis būtu par vecu, i kad tik vienu gadu par tevi būtu vecāka.»

Pēteris atsvabināja savu roku no Ievas rokām un atspieda, elkonu uzlicis uz ceļagala, tajā galvu.

«Tu manis negribi,» viņš sacīja un nopūtās grūti, un tad klusēja brīdi «Tev jau laikam citi preceņieki.»

«Man nav citu preceņieku.»

«Nu tad varbūt — —»

«Kas?»

«Nu tad tev varbūt tas pats Bērtulis vēl nav izgājis no prāta, lai gan tas jau sen apprecējies —»

«Bērtulis!» Ieva iesaucās, un tumšs kauna un dusmu sūrtums pārklāja viņas vaigu. «Kad tu šitā runā, tad man tūliņ jāsak skaisties.. Bērtulis!» viņa pielika ar neizsakāmu nicināšanu un piecēlās.

Ari Pēteris piecēlās.

«Neļauņojies nu,» viņš sacīja, «man tas tik tā nejausi izskrēja pār lūpām.»

Ieva pacēla lādes vāku un ielika gatavo kreklu lādē, un aizslēdza to. Pēteris pa tam bij atspiedies pret kādu stāvskapi un lūkojās bēdīgi zemē.

Ieva piegāja pie viņa.

«Neizskaties nu tāds bēdīgs, kā kad tev nelaime būtu notikuse; tu tak no nelaimes esi ticis vaļā,» viņa runāja uzjautrinošā balsī. «Jeb vai tā būtu nelaime, kad pēc neilgiem gadiem tu piepeši, vēl pašos ziedu gados stāvēdams, atrastos pie sakrupušas vecenes sāniem? Vai būtu laime, kad tad draugi tevi sāktu pārsmiēt, ka esi savu veco māti apprecējis? Vai būtu laime, kad tu tad ietu krogā savas nepatīkšanas slīcināt? Vai būtu laime, kad tu, mājā pārnācis, no manis dzirdētu, ka tev brandvīna, un es no tevis, ka man zemes smaka klāt, un kad mēs abi sāktum ķildoties un tiesāties un pēdīgi ar lielāko naidu izšķirtumies? Vai viss tas būtu laime?» Ieva pakratīja galvu un pielika. «Nē.»

«Pie mums vis tā nebūtu, kā tu saki,» Pēteris piebilda klusām un pussāpīgi.

«Kādēļ pie mums tā nebūtu?»

«Tādēļ, ka tevi mīlētu ir tad, kad tu patiesi par sakrupušu veceni, kā tu saki, pārvērstos.»

«Ak, mīļais, kā tu tā vari teikt! Ikkatrs, kas precējas vai grib precēties, šitā domā. Bet paskaties vien, kā tie nevienādie pāri dzīvo.»

Pēteris klusēja brīdi.

«Tu manis nemīlē, tas ir viss; runā, ko gribi,» viņš tad sacīja spītīgā balsī.

«Pēter!» Ieva iesaucās tik laipni, tik sirsnīgi un turklāt tik pārmetoši, ka Pēteris nodūra galvu. «Kā lai tev to parādu, ka man esi gan mīļš?» Viņa uzlika labo roku uz Pētera pleca un pielika kreiso pie viņa zoda, tā galvu paceldama drusku uz augšu, paskatījās viņa

nosarkušajā ģimī, viņa skaistajās, šķīstajās acīs — noskūpstīja piepeši viņa lūpas un izgāja ātri no klētiņas.

Pēteris pacēla rokas. Izlikās tā, kā kad viņš Ievu būtu gribējis aturēt, viņai doties pakal, — bet tai pašā acumirkli viņš atkal savaldījās, rokas noslidēja uz leju, kājas nekustējās, slaikais puisis atzvēla kā bezspēcīgs pret skapi. Viņš sakoda zobus un aizknieba acis — viņš, kas nupat tikko nebij tapis brūtgans, viņš nedrīkstēja raudāt.

O, viņš tak būtu drīkstējis. Pirmā mīlestībai katram brīv karstas asaras noraudāt pakal.

XIV

Sausnorās viss gāja savu parasto gaitu tālāk. Nevienš nedabūja zināt, neviens pat nedabūja jaust, cik svarīgs jautājums no Ievas un Pētera bij ticis pārrunāts un galīgi izšķirts. Ieva savu izturēšanos pret Pēteri ne par matu nepārgrozīja, un, kad Pēteris arī tūlī pa vecam ar Ievu nespēja saieties, tad tas nevienam nekrita acīs, jo neviens tik uzmanīgi abu neuzlūkoja.

Ka Ieva viņa neprecēs, no tā Pēteris cieti bij pārliecināts, bet ne tik cieti no tā, ka viņa to tik tādēļ vien bij atraidījuse, ka tā domājās priekš viņa esam par vecu.

Cik bieži notikās, ka trīsdesmit pieci gadi vecas meitas un četrdesmit un vairāk gadu vecas atraītnes apprecēja divdesmit gadu vecus zeņķus ne tikvien bez nekādas apdomāšanās, bet vienumēr ar lielāko prieku, jā, šādos atgadījumos allaž sievietes bij tās, kas puisus ievīla laulības valgos. Un Ieva pretojās tik daudz tikai piecu gadu starpības dēļ!

Zināms, viņai nu gan bij taisnība, no tādiem pāriem gandrīz neviens laimīgi nedzīvoja, bet vai nu meita domā, kāda dzīve viņai laulībā būs, kad glīts puisis viņu grib precēt?

Vai tik viņa Pētera aiz citiem iemesliem nebij atraidījuse? Vai tik viņai nebij kāds cits precenieks, lai gan viņa apgalvoja, ka tā neesot?

Greizsirdīgi viņš pārraudzīja Ievas izturēšanos pret katru puisi, ar kuru tā satikās, bet nevarēja atrast ne mazākās lietīņas, kas viņa aizdomu apstiprinātu. Pret vienu viņa izturējās laipnāki, pret otru nelaipnāki, bet ne pret vienu tā, ka Pēteris būtu varējis domāt: to viņa mīlē. Vissirsnīgāk tā vēl izturējās pret viņu pašu, bet, ka šai sirsnībai tikai draudzība un ne mīlestība bij par cēloni, to jau viņš tak zināja.

Tātad viņš pēdīgi nāca pie pārliecināšanas, ka, viņu atraidot, Ieva patiesi vienīgi likusēs vadīties no prāta, kas tai bij teicis, ka viņi nederot kopā.

Un tomēr viņš maldījās!

Var būt, ka Ieva to, ko Pēteram bij teikuse, bij runājuse aiz dziļākās pārliecināšanās, bet tai bez ievērojamās starpības viņu vecumos vēl bij otrs iemesls, kādēļ tā Pēteri bij atraidījuse. Viņa bij apsolijsēs — Jēkabam.

Toreiz, kad viņa ar Jēkabu bij dzīvojuse kopā, viņa bij cita brūte bijuse. Itin dabiskā vīzē savu mīlestību un uzmanību gandrīz vienīgi Bērtuļam piegriezuse, viņa maz bij ievērojuse, kā Jēkabs pret viņu bij izturējies, un no viņa tikai vispārējo iespaidu dabūjuse, ka tas paklausīgs, satīcīgs cilvēks, ar kuru kopā dzīvot bij ļoti patīkami. Tikai kad Jēkabs viņai par savu mīlestību bij rakstījis, no viņas acīm bij nokrituse kā saite. Viņa bij pārdomājuse, ko Jēkabam atbildēt, un bij to rakstījuse, ko bij sajutuse: sirsnīgu pateicību par tik mīļiem vārdiem. Uz to Jēkabs bij atbildējis vēl dedzīgākiem un drošākiem mīlestības apgalvojumiem, vēstule bij mainījusēs ar vēstuli, līdz pēdīgi Ieva Jēkabam bij rakstījuse: «Būšu tava...» Tā vējš tikām nes dzirkstis no vienas degošas ēkas uz otru, vēl no uguns neaiztiktu, kamēr abas stāv liesmās...

Lai nu gan bij gluži dabiski, ka Ievai tālāk stāvoši nevarēja zināt, kādi pārgrozījumi Jēkabam par labu bij notikuši ar viņas jūtām, tad tomēr varētu izlikties divaini, ka arī Pēteris tik maz zināja, ka viņai pat atklāja savu mīlestību. Bet kādēļ viņš lai vairāk zināja nekā visi citi? Caur viņa rokām nu gan gāja gandrīz visas vēstules, kuras Jēkabs Ievai un Ieva Jēkabam rakstīja, bet viņam jau nekad neienāca prātā paslepšus kādu no tām atplēst un izlasīt, un tajās vēstulēs, kuras Ieva viņam deva, ko lasīt, no Jēkaba mīlestības uz Ievu nestāvēja ne vārdiņa. Jo, kad Ieva Jēkabam bij rakstījuse, šī neesot viņa vēstuli ar to dziesmiņu Pēteram rādījuse, tad Jēkabs viņai bij atbildējis, labāk esot arī tā, gan Pēteris vēlāk, kad šis būšot no zaldātiem pārnācis mājā, visu dabūšot zināt. Bet, tā kā Ieva, nesacēluse Pēteri aizdomu, viņam katru reizi, kad tas kādu Jēkaba vēstuli vēlējās lasīt, nevarēja atbildēt, ka tā izputējuse, viņa bij Jēkabu lūguse, lai šad un tad kādu vēstuli rakstot, ko arī Pēteram varot rādīt, vai lai to, kas Pēteram slēpjams, uzrakstot uz sevišķas zīmītes. Tā tad nu arī Jēkabs bij darījis, un Pēteram sava drauga mīlestība bij palikuse noslēpums.

Bet ne līdz Jēkaba pārnākšanai mājā no zaldātiem.

Protī, kad Ieva kādā svētdienas rītā, pārkrāvuse savu lādi un uzko-
puse puišu klēti, tajā atkal ienāca ar klēpi bērzu lapu, lai tās tur
izkaisītu, tad uz savas lādītes sēdēja Pēteris, galvu nodūris, mazu,
aprakstītu papīra lapiņu rokā.

«Ko tu tur lasi?» Ieva ievaicājās un sāka lapas pa klētiņu izkaisīt.
Pēteris neatbildēja.

«Ko tu tur lasi?» Ieva atkārtoja, izgrāba pēdējās lapas no priekšauta
un uzbēra tās Pēteram uz galvas.

«To es lasu,» viņš īsi atbildēja un pasniedza Ievai zīmīti. «Jūs
viltīgie cilvēki!»

Ieva uzmeta acis zīmei un nosarka. Zīme bij Jēkaba rakstīta un
piederēja viņai.

«Vai!...» viņa iesaucās kaunīgi. «Kur tu šito papīriņu ņēmi?»

«Zadzis jau viņa neesmu.. Tur zemē pie tavas lādes tas gulēja. Ta
tad cilvēki, ta tad draugi!»

Ieva nolaida acis, saburzīja pirkstos papīriņu un cieta klusu.

«To gan no jums abiem nebūtu domājis,» Pēteris turpināja. «Tādi
draugi un tik viltīgi!»

Ieva paspēra soli uz priekšu un uzlika roku uz Pētera elkoņa.

«Neesi nu dusmīgs, Pēterīt,» viņa sacīja. «Es tev visu izstāstīšu.»

«Tā! Paldies! Kad tu agrāk nevarēji runāt, tagad man tavas stāstī-
šanas vairs nevajaga... Ej, liec mani mierā!»

Viņš nostūma Ievas roku no elkoņa.

«Un tu par tiesu esi dusmīgs?» Ieva vaicāja.

Pēteris pasmējās.

«Nē,» viņš atbildēja, «es priecājos par izveicību, ar kādu jūs mani
tik ilgi un tik pilnīgi spējuši mānīt, ka savā aklībā tevi savam uztī-
cānam draugam pat mēģināju noņemt.. Tad lai Jēkabam bij ko
smieties, kad to dabūja zināt!»

Pēteris izrunāja pēdējos vārdus ļoti piktī un izgāja no klētiņas.

Ieva noskatījās Pēteram pakaļ, līdz istabas durvis aiz viņa bij aiz-
vērušās, un tad apsēdās. Kā tak cilvēks nekad nevar zināt, kas nākošā
minūtē notiks! Te Pēteris ar viņu bij bijis labs, te nu tas ar viņu bij
dusmīgs! Dusmīgs! Ieva pasmīnēja. Ak jā, bet ne tādēļ, ka tā savas
un Jēkaba vēstules viņam nebij rādījuse. To, ko Pēteris nupat bij ru-
nājis, uz viņa lūpām nebij likušas aizskārtas draudzības jūtas, bet
aizskārta lepnība un greisirdība. Viņam bij kauns, ka bij tīkojis pēc
meitas, kura jau citam bij solījusēs, kurai cits bij mīļāks nekā viņš.
Greisirdība, ko katrs puisis sajūt pret laimīgo līdzcensoni, viņu pēkšņi
bij sagrābuse, un tā tad viņš tos straujos vārdus bij izrunājis. «Nekas,

nekas! Lai nabags atvieglina sirdi! Kad dusmas būs pārgājušas, tad Jēkabs viņam atkal būs tāds pats draugs, kāds bijis. Un rēta viņa sirdi aizdzīs ātri, dzirdot, ka Jēkabs ne vārdiņa nezina un arī nedabūs zināt no mūsu sarunas, kas neilgi atpakaļ šai vietā notika...»

Ieva piecēlās un aizgāja Pēteram pakaļ uz istabu.

Bija brokasta laiks, un cita saime jau sēdēja pie galda, kad Ieva iegāja istabā. Viņas parastā vieta bij blakus Pēteram, un tā nosēdās tam līdzās, kā kad nekas nebūtu noticis. Bet Pēteris, Ievai acu neuzmetis, atvirzījās nost no tās, cik tāļu varēja, un piegriezta tai muguru.

Ieva to nemaz nelikās pamanot.

«Esi tik labs, Pēterīt, nogriez man maizes,» viņa laipni sacīja, «man nava naža klāt...» Viņa meloja, nazis tai bij kabatā.

«Kad nav naziņ, ēd ar naziņ,» Pēteris strupī atbildēja un ēda tālāk. Pēc brīža viņš piecēlās no galda un aizgāja. Viņš vēl nevarēja būt paēdis.

«Kas tad jūsu starpā noticis?» mazā Ieva izbrīnējusēs jautāja, vēlāk ar lielo Ievu viena pate būdama. «Pirmo reizi Pēteri pret tevi tā redzu izturamies kā nupat pie galda. Vai esat bārušies?»

«Esam sanīdušies,» Ieva atbildēja.

«Jū s?»

Ievai bij jāpasmejas.

«Vai tad mums vien nekad nebūs brīv sanīsties? Diezgan ilgi satīcīgi esam dzīvojuši. Bet nu gan briesmīgi esam nīdušies.»

«Kādas lietas dēļ?»

«Neprasi nu, kādas lietas dēļ,» Ieva atteica, «vai nu iemeslu priekš sanīšanās trūkums, saki man labāk — vai man negribi palīdzēt Pēteri atkal salabināt?»

«Es? Labprāt, bet kāda nu es palīdzētāja.»

«Nu,» Ieva sacīja un smīnēja, «lūkot jau vari.»

«Lūkot varu. Bet kā tad lai ar viņu runāju?»

«Saki viņam, ka tev ļoti nepatīk, kad viņš ir rupjš, un ka tu pret viņu tikpat nelaipni izturēšies, kā viņš pret mani izturas, ja viņš ar mani nesalabs.»

«Labi, teikšu viņam to.»

«Esi tik labs, Pēterīt, nogriez man maizes,» pirmdienas rītā Ieva, pie brokasta galda sēdējama, sacīja uz Pēteri. «Man nazis nogaisis.»

«Kādu riecienu?» Pēteris laipni ievaicājās, pēc maizes kukuļa sniegdamies. «Plānu vai biezu?»

Lielā Ieva saskatījās ar mazo Ievu.

Mazā dikti nosarka.

Sausnorās plāva pēdējās auzas.

Tur, kur Ieva un Pēteris reiz bij ganījuši lopus, tur tagad garās reizēs gulēja lielas auzu kopas, tur stāvēja platas auzu gubas, glīti apkasītas un ar pārkarām noklātas. Sausnoru trīs meitas plāva, un Pēteris kopa.

Lai nu gan laiks nebij karsts un saule laiku no laika aizlida aiz lieliem padebešu klučiem, tad tomēr visu četru ģimji bij diezgan sakarsuši un dažs skaidrs sviedru piliens noritēja no viņu pierēm zemē, jo meitas steidzās, gribēdamas šodien beigt auzu plaušanu, un Pēteris ar kopšanu negribēja palikt pakaļ. Bet vienam nebij iespējams tik lielu auzu trijām uzcītīgām plāvējām nokopt, un tātad nesalikto reižu skaits pamazām, bet pastāvīgi vairojās.

«Jā, kas tad ar mani šodien īsti noticis?» viņš pēdīgi smiedamies iesaucās un pieslēja grābekli pie gubiņas, kuru nupat bij beidzis apkasīt. «Man jau, kā redzams, vairs nemaz nav veiksmes. Jo vairāk steidzos, jo vairāk palieku pakaļ. Būs vai krietni jātaisa talks, vai Iev, vai tu nenāksi talkā?»

Mazā Ieva, kuras bars Pēteram vīstuvāk gāja garām, apstājās un sāka trīt savu izkapti.

«Vai es?» viņa ievaicājās. «Es nu gan neiešu. Kop vien, brāl, viens pats. Bet, ja tev varbūt krūze ūdens vai cita kāda dzēriena pie rokas, tad labprāt tev iešu palīgā viņu iztukšot. Man stipri gribas dzert.»

«Man ar. Un, tā kā tev drusciņ jaunākas kājas nekā man, tad tu gan varēji būt tik naska un aiztecēt tur uz tīruma malu, tur uz to pirmo gubiņu, Aiz tās lielā Ieva nolika dzēriena spannīti. Atnes to šurp. Kamēr tu iesi un nāksi, tamēr es aiz tevis atpūtīšos.»

Mazā Ieva pasmējās.

«Paldies par tavu labo sirdi. Bet kam tad nu man spannīti vēl nest šurp? Kamēr tu aiz manis atpūtīsies, tamēr es atkal aiz tevis nodzeršos.»

Viņa uzlika izkapti un grābeklīti uz kopiņas, iebāza vīli kabatā un sāka iet uz tīruma malu.

«Tad tu man atnesīsi ko dzert,» Pēteris vaicāja.

«Es tak tev teicu, ko darišu,» Ieviņa atbildēja.

«Ak nu, atnes, nu atnes.»

«Nāc pats. Par ko tu pats nevari nākt?»

«Esmu par tiesu piekūsis. Kam tad nu man tos soļus par velti mērit.»

«Ej nu vien, ej viena pate, mās,» lielā Ieva sacīja. «Spannītī paniju* palika knapi vienam, ko nodzerties. Tādēļ steigdzies, ka pašai tiek, ko atdzēsēt slāpes, un nevedini vēl citus līdz.»

«Vai tā? Nu tad paliec vien, Pēter, tepat. Atnesīšu tev spannītī.» Ātriem soļiem viņa Pēteram aizgāja garām.

«Ā, gudreniece... tukšu... tad es vis negaidīšu viņu atnesam.» Pēteris Ieviņai sāka doties pakal.

Ieviņa sāka skriet.

Pēteris arī...

Aizkususe meitene nonāca pie gubiņas, aiz kuras paniju spannītis stāvēja, un taisni pie gubiņas Pēteris viņu noķēra aiz galvas lakatiņa.

«Redz, ka noķēru... nu esi cieti... nu es tikpat papriekšu pie spannīša.»

Ieviņa nolaidās pie spannīša uz ceļiem zemē.

«Ak tu viens... saka, ka esot piekusis, un, skat, kā var skriet... Ta tad blēdis... Bet nu tu nedabūsi no panijām ne pilītes.» Viņa apkampa ar abām rokām spannīša osas.

«Nē, tu nedabūsi ne pilītes,» Pēteris jautrā balsī viņai atteica pretī un arī nometās zemē. «Es esmu stiprāks.» Viņš apņēma ar savām spēcīgām rokām viņas pirkstus.

Meitenes jau sakarsušie vaigi nokrāsojās kvēles sarkanumā.

«Pēter! Panijas izlīs... nebūs ne tev, ne man .. Laid nu manas rokas vaļā... nudie... Pēter...»

«Nelaidīšu... dari, ko gribi, bet bez maksas tevis tagad nelaidīšu vaļā... neparko...»

«Es kliegšu.»

«Kliedz.»

«Par tiesu kliegšu, ja roku tūlī nelaidīsi vaļā... Skat, kādas sarkanas strīpas jau locītavās sāk celties... nudie gan...»

«Kas man par strīpām... Bet bez maksas jau nu netiksi un netiksi vaļā... stāvi šitā vai līdz vakaram...»

«Nu kādu maksu tad lai tev dodu? Ņem spannītī ar visām panijām. Ņem un dzer.»

«Ā, vai nu tu man panijas piesoli, kad tās pats varu ņemt? Nē, nu man paniju vairs negribas, dzer tās pate, dod man citu ko.»

«Ko tad?»

«Mutes dod.»

* Panijas — ķēnes piens. (Blaumaņa piezīme:.)

Pēteris ātri izteica pēdējos vārdus, savilka sarkanās lūpas uz bučošanu un palocījās uz priekšu.

Meitene savu galvu atsita atpakaļ.

«Ujā — mutes... skat, ko viņš izdomājis... ak tu viens... Nē, nu gan... pag, puisīt, es tev gan parādišu...»

Viņa palaida spanniša osu vaļā, atsvabināja ātri savu roku no Pētera rokas un izrāva no gubiņas kušķīti ausu.

«Vai nu vēl gribēsi, lai tev mutes dodu?» viņa sacīja un pacēla kušķīti uz sišanu.

«Zināms, citādi es t e v došu.»

«Ak tā, kundziņ? Vai tu man šitā runā?... Nu tad še tev... še tev... laid spanniiti vaļā... ej projām!...» Ieviņa sita Pēteram ar auzām par pleci.

«Ak tā, meitiņ!» Pēteris iesaucās un nogrūda paniņu spanniiti pie malas. «Ak tu man proti sist?... Nu bez žēlastības no tevis uz vietas ņemšu sāpju naudu... klie dz vai nek lie dz.»

Viņš no jauna satvēra viņas abas rokas un gribēja nobučot viņas lūpas.

«Pēter!» Ieviņa pusdikti iesaucās un nolieca galvu sāņš.

«Skat, šī man vēl grib turēties pretī... tas jau nu par velti... neat turēsies...»

Pēteris piepeši palaida meitenes rokas vaļā, apkampa to cieti un uzspieda savas karstās lūpas uz viņas lūpām.

«Tā... darīts... ak tu man vēl turēsies pretī?... Nu tad vēlreiz... ak vēl tu mani grūd projām, tad tev vēl nav diezgan... nu tad vēlreiz un vēlreiz...» Viņš meiteni ātri nobučoja vairāk reižu un tad viņu palaida vaļā. Ieviņa uzlēca stāvu.

«Ak tu viens!» viņa izsaucās puskaunīgā, pusdusmīgā balsī. «Nu gan stāstīšu krusttēvam, cik tu esi nerātns. Skaties, kā tu manus matus esi sajaucis, lakatiņu esi nosviedis zemē un priekšauts viss ar zemēm.»

Pēteris nolikās, pacēla lakatiņu, papurināja to, lai nobirtu zemes, piecēlās un pasniedza to Ieviņai.

Ieviņa nogludināja matus, paņēma lakatiņu un apsēja to ap galvu.

«Esi gan liels palaidnis,» viņa smīnēdama bārās, lūpas jakas piedurknē trīdama, «nudie liels.»

«Ej nu ej...» Pēteris ieskatījās Ieviņas mīlīgajā, notvikušajā ģimī un tad ātri nogriezās sāņš. Pavasarī gan lielā Ieva viņu reiz bij noskūpstījuse, bet pats viņš vēl nekad savu lūpu nebij spiedis pie kādas meitas lūpām. Un nu — nu viņš Ieviņu bij apkampis un vairāk reižu

nobučojis... viņam piepeši par to tika kauns. Kauns — jā, bet tāds ērmots, tāds patikams, tāds salds kauns... Viņš pacēla cepuri, kas tam bij nošļukuse pakaustī, un uzlika to taisni galvā. Tad viņš nolikās, atvāza spannīti un pacēla to uz augšu.

«Vai dzersi?» viņš jautāja un sniedza trauku Ieviņai pretī.

«Dzeršu gan, bet dzer tu papriekšu.»

«Nē, dzer tu papriekšu. Tu tak pēc taisnības papriekšu tiki pie spanniša, tad tev arī pirmaj jādzer.»

Mazā dzēra un atstāja lielāko daļu paniju Pēteram. Bet šis tikko spannīti bij pielicis pie mutes, kad Ieviņa piepeši paklusu iesaucās:

«Krusttēvs nāk.»

«No kurienes?» Pēteris vaicāja, spannīti noņemdam no lūpām un uz visām pusēm skatīdamies.

«Tur no meža viņš nupat nāk laukā.. Paldies Dievam, ka tev spannītis rokā, citādi viņš varētu domāt... Dzer nu vien un neliecies viņa nemaz redzot... Dieva laime, ka viņš neuznāca, kad mēs — kad tu mani — —» viņa nenobeidza, sūrtums tai no jauna sakāpa vaigos un viegliem soļiem viņa pazuda aiz gubiņas.

Pēteris piegrieza gubiņai priekšu, pielika trauku no jauna pie mutes un iztukšoja to lēnām. Tad viņš spannīti nolika zemē, aizvāza to, aizsprauda vākam tapiņu priekšā un griezās atkal uz meža pusi. Jā, no turienes kāds tuvojās Pēteram. Bet tas jau nebij krusttēvs, kas tur nāca. Pēteram negribot bij jāpasmīn. «Kas no spokiem bistas, tam spoki rādās.» Tas jau bij dzinējs, kas mazo bij satraucējis. Viņa pelēkie svārki, zināms, gan līdzinājās krusttēva svārkiem, bet tomēr tikai no sabaiļā maldināta acs vienu varēja noturēt par otru.

Pēteris sagaidīja dzinēju pienākam.

«Nu, kur tad tu tā bez ceļa staigā apkārt?» viņš tad jautāja, vīra laipno sveicinājumu atņēmis. «Vai nebisties, ka netopi ķilāts?»

Dzinējs piekusis pie gubiņas nometās zemē.

«Ko nu par ķilāšanu,» tas atbildēja, «rudens laiks... rudenī ej, kur kājas galvu nes. Un man jau, kamēr to dzinēja amatu valdu, vienumēr tie taisnākie ceļi tie mīļākie. Kam tik daudz staigāšanas kā man, tam i' solis ir dārgs... Vai te spannītī ir kāds šķidrums, ko var dzert?»

«Kad tu drusciņ agrāk būtu pienācis, tad tur vēl kādu lāsīti būtu atradis iekšā, bet tagad spannītis ir tukšs.»

«Tā! Nu nekas. Kad tu man nekā nedod, tad es tev arī nekā nedošu, man šoreiz vēstules priekš tevis nav.»

«Un priekš citiem mūsu mājā arī ne?»

«Nav i' priekš citiem. Nav i' paziņojumu uz tiesu priekš jūsu mājas, lai gan man kulē veselu asi gara liste prāvnieku un citu labu cilvēku, kuriem jātiek pie tiesas.»

«Tad laikam cilvēki tagad atkal stipri tiesājas?»

«Ak, Dievs, kad tie nav tiesājušies, kad tie netiesāsies! Vai gribi redzēt, kādi cilvēki un cik to man šoreiz atkal jāizdzen? Še paskaties.»

Dzinējs izvilkā no kabatas vairāk reižu salocītu papīru un pasniedza to Pēteram.

«Varu paskatīties,» šis sacīja un atplēta papīru.

Liste bij patiešām gara, un tur izzīmēto vārdu skaitā atradās dažs labs, kas Pēteram bij pazīstams. Pārprasījis, kādēļ viens vai otrs šo vārdu īpašnieks izdzīts uz tiesu, viņš lasīja tālāk. Piepeši viņš iesaucās:

«Ā, Bērtulis Zivtiņš!... Kas tad tam ar pagasta tiesu par darīšanu?»

«Nu, tam bieži darīšanas ar Zariņu, par to nevar brīnoties, ka tam arī iznāk darīšanas ar tiesu. Sakāvies ar savu sievu... Viņi jau bieži vien sakaujoties. Bet nu laikam iedomājuši tādēļ stāties tiesas priekšā... Neki vien jau tur iznāks, salīgs ar labu un kausies no jauna. Vēca lieta.»

Pēteris lasīja tālāk. Vārdi, kuri tagad nāca, viņam vairāk vai mazāk bij sveši, ātri viņa acis pārskrēja pār tiem un palika tik pie pēdējā vārda listē atkal drusku kavējoties.

«Arī manam vecajam draugam Kājautam tiesa neliek miera,» viņš runāja, papīru salocīdams un to dzinējam atdodams atpakaļ. «Ko tad tas labu padarījis?»

«Ko nu padarījis? Kad pa latviski grib runāt, tad jāsaka: apzadzies. Nomaucis savam pērnajam saimniekam kādā tumšā naktī goda vāģiem riteņus.»

Pēteris pasmējās.

«Tas labs iesākums. Papriekšu riteņus, vēlāk vāģu virsu un pēdīgi zirgu!»

«Tā var gan notikt,» dzinējs sacīja un piecēlās. «Kad slinkums virsū spiežas, tad jānācās zagt... Jā, bet nu man ar atkal jāsak iet.»

«Skāde, ka vēstules neatnesi, es tā gaidu.»

«Kad būs, gan jau tad atnesīšu.»

«Esi tik labs, mīļais... Un, ja tev nav uz šo pusi nāksana, lūko viņu kādi nekādi šurp atsūtīt. Tā nebūs tava skāde... es stipri gaidu...»

«Ā!» dzinējs iesaucās un nosmējās nozīmīgi. «Atsūtīšu, atsūtīšu.»

Pēteris nosarka.

«Nē, tā nav, kā tu domā,» viņš sacīja. «Es gaidu ziņas no viena zaldāta. No Eglišu Jēkaba, ja tu viņu pazini. Visi mūsu pagasta puisi, kuri reizē ar viņu aizgāja zaldātos, jau vairāk nekā priekš divām nedēļām purnākuši mājā, tikai Eglīts vien ni raksta, ni nāk.»

«Ak no Egliša gaidi ziņas?» dzinējs lēnām runāja. «Es viņu tā drusku pazinu... Vai, dēls, tad ir bēdīgi.»

Viņš pēdējos vārdus izrunāja tik žēli, ka Pēteris iztrūcies iesaucās:

«Nu?»

«Nezin, vai tu vairs kādas ziņas no tā sagaidīsi.»

Pēteris nobālēja.

«Kāpēc ne? Vai tu kaut ko par viņu esi dzirdējis?»

«Kā nu ne! Laiviņu Kārlis, kas ar viņu kopā nācis, stāstījis, ka tas pusceļā saslimis un nomiris... Vai tu ar Laiviņu Kārli vēl neesi ticis?»

Pēteris papurināja galvu. Viņš ne vārda nevarēja izrunāt.

«Jā, tā gan,» dzinējs turpināja, Pētera uztraukumu nepamanīdams, «nomiris, nomiris... skāde, esot bijis lāga puika... ko lai dara... Jā, bet nu gan man jāiet.»

Viņš sniedz Pēteram roku, kas to klusēdams satvēra, un aizgāja.

Stāvēdams acīm viņš nelaimes vēstnešam noskatījās pakaļ.

«Tāpat nomiris... Jēkabs nomiris,» viņš klusām vairāk reižu atkārtoja, it kā gribēdams šo notikumu iekalt atmiņā, lai tas viņam neaizmirstos.

Pēc brīža pienāca lielā Ieva.

«Ko tas dzinējs te darīja?» viņa jautāja. «Vai viņš neatnesa kādu vēstuli?»

«Nē,» Pēteris dobji atbildēja.

«Nē — brīnums... Bet kas ar tevi noticis, Pēter? Tu izskaties tik bāls.»

«Man dzinējs atnesa nelabu ziņu, Iev.»

«Nelaba ziņa? Kādu tad?»

«Dikti, dikti bēdīgu, Iev... Laiviņu Kārlis esot stāstījis, ka Jēkabs — —» viņa balss aizrāvās.

Kā akmenī pārvērsta, Ieva stāvēja tūruma malā.

«Nomiris?» viņa jautāja ar baltām lūpām.

«Jā,» Pēteris tikko dzirdami atkārtoja, nogriezās no Ievas un sāka raudāt.

Saule bij norietējuse, un debesu velves vakara pusē spīdēja sarkana vakara blāzma. Spīdums bij tik gaišs, ka tā izskatījās, kā kad pasaule aiz apvārsnes stāvētu liesmās. Sniegs uz Sausnoru ēku jumtiem bij pieņēmis mīlīgu, sārta krāsu, un dzīvojamās ēkas logos laistījās it kā uguns. Lauka darbi šai dienai bij padarīti, lopi vakara reizi pabaroti, zirgu stallis aizslēgts, nakts klusums tuvojās. Tikai ķēķī vēl bij dzirdams mazs troksnis. Tur vēl sprakšēja uguns un kladzēja trauki. Lielā Ieva tur mazgāja bļodas, kuras, saimei vakariņas ēdot, bij tikušas lietotas. Bļodas un karotes uz plaukta uzgūzuse, viņa gribēja vēl degošās mal-kas pagales nodzēst, kad ārā suns sāka riet.

«Kas tad tur?» viņa pusedikti runāja un piegāja pie durvīm.

Suns aplusa, un Ieva klausījās. No lielceļa puses kāds nāca, klusumā soļi pa cieti sasalušo sniegu jau no tālienes bij sadzirdami. Suns atkal iesāka riet, un Ieva iegāja atpakaļ ķēķī. Brīdi viņa stāvēja pie uguns, vilcinādamās to nodzēst, un tad atkal piegāja pie durvīm. No meža malas mājai lēnām tuvojās vīrieša stāvs. Ieva skatījās noņē-musēs, lai to varētu pazīt, bet viņš vēl bij par tālu. Viņa apsauca suni un ietina salstošās rokas priekšautā. Cik laiks bija sprēgans! Sētas vidū stāvošā kļavā dikti knakšēja, tāpat istabas pakšos. Tie bija lauska spērieni, un, kas tagad ar aizturētu elpu trīs reizes ap istabu ap-skrietu, tas atrastu zelta cirvīti... Bet kas gan to pienācēju tādā sal-tumā un tik vēlu dzina no mājas laukā? Laikam tak kāda liela vāja-dzība... Bet kas tas tāds bija?... Tēls tagad jau tik tuvu bij pienācis, ka viņa drēbes varēja izšķirt. Viņam bij vienkāršs, pelēks mētelis mugurā, melna cepure galvā un zābaki kājās. Jā, bet vai tas tikai nebija zaldāta mētelis?... Patiesi, pienācējam bij zaldāta mētelis mu-gurā! Ieva nodrebēja, kā pieburta tā stāvēja uz vietas un skatījās pienācējā. Nu viņa to gluži skaidri redzēja. Dievs Tēvs, kā ģimīs tas bija? Vai acis viņas nemānīja? Nē, nē, viņa nevarēja maldities, tas jau bija viņš, tas jau patiesi bij Jēkabs, kas tur nāca! Asinis tai pie-peši karsti sakāpa galvā, ātriem soļiem viņa izgāja no ķēķa, it kā gribēdama viņam steigties pretī. Bet pie istabas stūra viņa palika stāvam un iztina lēnām rokas no priekšauta. Mierīgiem, cietiem soļiem viņš nāca tuvāk, priecīgi smaidi vījās ap viņa lūpām.

«Labvakar!» viņš sacīja un vīcināja sveicinādamš cepuri. «Labva-kar!» Viņa balss skanēja patīkami, priecīgi, vīrišķi.

«Labvakar!» Ieva atbildēja un nesacīja vairāk nekā. Vinas sirds pukstēja tik dikti, ka viņa pate to varēja dzirdēt.

«Vai šitās ir Sausnoras?» viņš jokodamies vaicāja un sniedza Ievai roku. «Vai varēšu dabūt naktsmāju?»

«Jēkab, tu — tu mājā!» Tagad apspiestās gaviļu skaņas plūda pār Ievas lūpām, un strauji tā satvēra izstiepto roku. «Ak tu tētī! Aiz to es skatījos, skatījos, kas tur tāds nāk un izskatās kā Jēkabs! Un tu tas par tiesu esi! Nu, labvakar, labvakar — nē, nūdie, man tak nemaz negribas ticēt, ka tu nu uzreiz klāt! Ko es tevis neesmu izgaidījusēs!... Domāju jau, ka būsi vai nomiris vai... Un nu tu esi klāt! Nē, tavu lielu brīnumu!»

«Brīnums gan, kad izdienējis zaldāts pārnāk mājā,» Jēkabs sacīja un smējās klusi un laimīgi. «Bet nestāvēsim šē vējā, iesim tālāk.»

«Iesim, iesim, nāc istabā, būsi nosalis.» Ieva Jēkabu aiz rokas sāka vilkt uz istabu.

Bet, ticis pie ķēķa durvīm, Jēkabs apstājās.

«Tur jau arī var sasildīties,» viņš sacīja un rādīja uz krāsnī, no kuras izplatījās gaišs spīdums. «Ķēķī nava neviena?»

«Nava.»

«Nu tad sasildišos papriekšu ķēķī.»

Viņi iegāja ķēķī, un, kamēr Jēkabs pievēra durvis, tikām Ieva ievēla krāsns priekšā zemu, garenu blukīti, ko sēdēt.

Jēkabs nosēdās un izstiepa rokas pret uguni.

«Salts laiks.»

«Jā,» Ieva atteica, un no pārliecīgas sakustināšanās un no saltuma viņas zobi dzirdami sasitās kopā. Viņa pielikās, salika krāsnī pagales, lai tās labāk degtu, un gribēja atkal piecelties. Bet Jēkabs viņu viegli novilkā sev līdzās uz blukīša.

«Tev jau arī ir salt,» viņš sacīja, «sēdi tak, sildies.» Abi izstiepa rokas un sildījās, un klusēja mazu brīdi.

«Tātad tu jau sāki domāt, ka būšu nomiris?» Jēkabs vaicāja, smīnēja un skatījās Ievā. Viņu mirkli samijās.

«Ko tad man citu bij darīt? Mājā tu reizē ar citiem nepārnāci, rakstīt pēdējā laikā tu arī vairs netakstīji, un turklāt viss pagasts runāja, tu esot nomiris.»

«Ā... Tad šoreiz, man par laimi, viss pagasts maldijies. Bet ne par velti cilvēki man ir likuši nomirt... Biju nāvei zobos... Grūta slimība nokavēja manu pārnākšanu mājā... Vai neesmu ļoti pārvērties?»

Viņš no jauna Ievai piegriezā ģīmi.

«Esi jau nu gan pārvērties,» Ieva atbildēja un nolaida acis.

«Esmu ļoti novājinājies, jā?»

«Vājāks esi kā toreiz, kad aizgāji, bet ne daudz...» Ieva atvilka rokas no uguns, lai Jēkaba ģīmi labāk varētu redzēt.

«Vai jau sasilušas?» Jēkabs ievaicājās un satvēra Ievas kreiso roku. Bez pretošanās Ieva tam ļāva notikt. «Un kā tad esmu pārvērties?» Jēkabs turpināja, roku nelaizdams vaļā.

«Kā tad nu esi — esi izaudzējis lielas, garas ūsas.»

Jēkabs pasmējās.

«Un tās tev laikam nepatīk?»

«Kas nu par nepatīkšanu... Viņas jau tev labi gan stāv.»

«Tā, tā, es jau domāju, ka...»

Jēkabs spieda Ievas roku, un abi klusēja. Uguns padzisa, Ieva atkal maķenīt sāka drebēt.

«Tev jau atkal metas salt,» Jēkabs runāja, balsi nolaizdams, «būs jāiet istabā.»

«Jā, iesim.»

«Tūliņ... Bet, pirms ar citiem satiekos un sasveicināšos — — Ieviņ, vai tu man nedosi tādu labvakaru, pēc kāda jau sen, sen esmu ilgojies?»

Ievas trīsas tapa lielākas.

«Es nezinu, kāda labvakara tu vēl gribi.»

«Tu zini gan, Ieviņ.»

Jēkabs viegli aplika roku Ievai ap kaklu, lēnām un kaunīgi Ieva pacēla galvu. Viņi skatījās viens otram acīs, Ieva nopūtās.

«Labvakar,» Jēkabs sacīja pusdikti, kaislīgi.

«Labvakar,» Ieva čukstēja.

Viņi saskūpstījās. Jēkabs apkampa Ievu.

«Ak, sirsniņ, es nemaz nevaru izteikt, cik tu man esi mīļa!»

«Paldies Dievam, ka tu reiz esi mājā, Jēkab!»

Viņi piecēlās. Bet pie ķēķa durvīm Jēkabs apgriezās un vēlreiz apkampa Ievu.

«Dod man vēlreiz mutes... Ak, paldies, ka manis esi gaidījuse, — ak, es nemaz nevaru izteikt, cik tu man esi mīļa!»

Brīdi viņi tā stāvēja, laimē nogrimuši, tad Jēkabs Ievu palaida vaļā, atstāja ķēķi un gāja istabā.

Ieva palika ķēķī nodzēst uguni, kas atkal gaišāk bij sākuse degt. Bet, kausu ar ūdeni paņēmusē rokā, tā krāsns priekšā vilcinādamās apstājās. Viņai piepeši tā izlikās, kā kad tā uguns tur krāsni nozīmētu viņu abu mīlestību un kā kad viņa taisītos to iznīcināt. Viņa ūdeni spainī atlēja atpakaļ, pielikās pie krāsns, salika degošās pagales

kopā, apbēra pagaļu galus ar pelniem, lai uguns nevarētu iznākt no krāsns, un tad atstāja ķēķi.

Un patiesi, tāda kā šī guntiņa, tāda joprojām bij Jēkaba un Ievas mīlestība: klusa, ļaužu acīm apslēpta, aprobežota, bet — karsta.

XVII

Laiks aiziet ātri, laimīgiem tas skrietin aizskrien. Cik ilgi atpakaļ bija, ka no Sausnorām bij aizbraukuse gara rinda laulībnieku uz baznīcu, un nu pa to pašu ceļu jau brauca kristībnieki! Cik ilgi atpakaļ bija, kad altāra priekšā divi cilvēki uz visu mūžu bij tikuši savienoti, un nu tai pašā vietā mazu, kliegdošu pasaules pilsoni uzņēma kristīgās draudzes skaitā! Cik ilgi atpakaļ bija, kad baznīcas kroga viesu istabiņā bij tikušas noturētas jautras kāzu rumules, un nu tur ēda un dzēra jautras kristību rumules! Kā toreiz, tā arī tagad aiz galda, goda vietā uz mazā ādas pārvilkta dīvāna, sēdēja Jēkabs un Ieva, un, kā toreiz, tā arī tagad tie izskatījās kā cilvēki, kuri izdibinājuši laimes noslēpumu.

Uz galda stāvēja plāceņu nasta, siers, sviests, alus un brandvīns. Kamēr Jēkabs, izpildīdams savu pienākumu, laiku no laika vienu vai otru kūmu vai labu pazīstamu, kas arī bij ieradies istabiņā, paskubināja tak jel drošāk ēst un vairāk dzert, Ieva pārmaiņām ar mazo Ievu pastāvīgi uz rokām šūpoja un žužināja mazo brēķi, kas no tā acumirkļa, kad atklāti bij ticis nosaukts par Pēteri, neauklēts vairs nemaz negribēja rimt.

«Krustdēls dara gluži tāpat, kā reiz viņa krusttēvs darīja,» Sausnors, kas arī sēdēja kūmu pulkā, runāja, kad mazais atkal reiz bij iekliedzies un apklusināts. «Pēteris piedzima Sausnorās, un es biju baznīcā, kad to kristīja. Un es atminos gluži labi, ka viņš priekš kristīšanas bij ļoti mierīgs un pēc tās dikti kliegza.»

«Tā jau saka, ka krustdēli krusttēvos atsitoties,» mazā Ieva pie-minēja. «Tad jau šitas mazais Pičiņš laikam arī atsitīsies lielajā Pēterī.»

«Lai Dievs dod,» Sausnors sacīja. «Jēkab, dzersim uz šitām cerībām! Lai izaug tavs dēls par tikpat krietnu cilvēku kā tu un kā viņa krusttēvs!»

Glāzes visapkārt saskanēja kopā un tika iztukšotas.

«Tas bij labs laimes vēlējums,» Ieva sacīja. «Paldies, krust-tētiņ.»

«Jā, tas patiesi bij labs laimes vēlējums,» kāds garš kūms apstiprināja, kam galva jau drusciņ bij iesiluse, «tik labs, ka tas ar alu un šņapstu nemaz nesader kopā... Īsteno krusttēv... ej atnes vīnu. Ej, es tev saku, un — atnes vīnu!»

«Jā, jā, vīnu, vīnu,» kādas divas krustmātes iesaucās, un Pēteris piecēlās un gribēja iet stoikas istabā.

«Pēter!» Sausnors sauca.

«Jā, krusttēv.»

«No manas puses divas,» Sausnors Pēteram paklusu sacīja ausī.

«Labi, labi, krusttēv...» Pēteris izgāja stoikas istabā.

Še viņš savu vēlēšanos Zariņam tikko bij darījis zināmu, kad ne visai kārtīgi un tīrīgi ģērbies vīrs, kas pie stoikas tāpat sausā sēdēja, piepeši pagriezās uz Pēteri un, laipni smīnēdams, viņam sniedza roku. Tas bija Bērtulis.

«Nu, nu, vai tik lieliski dzerat kristības? Četras pudeles vīna? Hm, zināms, pirmais bērns, pirmais krustdēls, tad jau tā lieta citādi nevar iet, zināms... Labdien, Pēter!»

«Labdien,» Pēteris dzestri atbildēja, izstiepto roku neaiztīkdam.

«Un cik lepmi tu šodien esi noģērbies,» Bērtulis turpināja. «Gluži kā kungs. Skat, kas par smalku elsiņu priekšā, kas par šlīpsu! Un kamašas un pulksteni tu arī esi iemantojis!... Jā, jā — vai nedzersim kādu pudeli alus?»

«Nē,» Pēteris īsi atbildēja, paņēma pudeles, kuras krodzenieks tam šai acumirkli uz stoikas nolika priekšā, un iegāja viesu istabiņā atpakaļ. Bet viņš vēl nebij paguvis nosēsties, kad durvis no jauna atvērās, Bērtulis tajās parādījās un drošiem soļiem ienāca.

Visu acis piegriezās ienācējam, un piepešs klusums iestājās istabiņā.

«Ko tad tas te grib?» vairāk balsu čukstēja, un viena iesaucās pusdikti: «Ta tad nekaunīgs!»

Bet Bērtulis šo vispārīgo izbrīnēšanos nemaz nelikās manot, mierīgi viņš piegāja pie Jēkaba, sniedza viņam roku un sacīja:

«Domāju, ka neņemsi tak par ļaunu, kad tev vēl laimes uz tik spēcīga mantienieka piedzimšanu, kāds tas šodien baznīcā izrādījās, un ka man atļausi uz viņa veselībām kopā ar tevi izdzert glāzīti alu — vai arī cita kā.» Un, pirms kāds to varēja kavēt, Bērtulis bij iesēdies Pētera vietā. «Vai ne?» viņš turpināja. «Pēdējā laikā nu gan neesam sagājušies, bet, kad to lietu īsti apskatām, tad mums nav nekāda iemesla, kādēļ viens otram lai paliekam sveši. Ko man tava sieva reiz padarīja, to sen esmu aizmīrsis, un tā mums nūdie nav

iemesla naidam. Vai ne?... Ā, cik daudz siera no mājas esat paņēmuši līdz!»

Viesiem savā starpā sačukstoties, Ieva sēdēja un skatījās stīvām acīm Bērtulī, it kā kad tas kādus sastindzinošus buršanas vārdus pār viņu būtu izrunājis. Bet uz Jēkaba pieres dzīslas vareni sapampa, un, kad Bērtulis netaisījās celties kājās un iet projām, viņš sacīja no aizturētām dusmām drebošā balsī:

«Pateicos par tavu laimes vēlējumu, bet ko dzert tev nekā nevaru dot. Un rūmes priekš tevis, kā tu redzi, te arī nav. Es tevi tādēļ lūdzu, esi tik labs un atstāj šo istabu. Bet tūlī!»

«Nu, nu, nu, nu,» Bērtulis atbildēja, kura miers likās būt netraucējams, «vai tad nu jau tik resns esmu, ka man šie vairs nav rūmes? Un dzērienu, es redzu, jums vēl ir tik daudz, ka jūs nemaz nemānīsat, kad arī es no tiem kādu pilienu sev iepilināšu mutē.»

«Bezkauna!» tagad Jēkabs iesaucās, savu dusmu vairs ilgāk nevarēdams savaldīt, un uzlēca stāvu. «Taisi, ka tiec projām, ja negribi, lai es tevi aizvadu! Laukā!»

Jēkabs taisījās Bērtuli sakampt.

«Mierā, Jēkab, mierā,» Pēteris sacīja, nospieda to ar spēcīgu roku atpakaļ uz dīvāna, satvēra tikpat spēcīgi Bērtuli pie rokas, kas arī bij uzlēcis stāvu, vilka to uz durvīm. Bez pretošanās Bērtulis viņam gāja līdz.

«Ej,» viņš sacīja klusu, bet pavēloši un atvēra durvis. «Ej un apdzer šo uz mana krustdēla laimēm.» Viņš Bērtulim iespieda rokā kādus sudraba naudas gabaliņus un aizvēra durvis.

«To tu labi izdarīji,» Sausnors sacīja uz Pēteri, kad tas bij apsēdies. «Lai viņš iet neaizskarts savu ceļu. Gan viņš savu rājēju un pamācītāju atradis ir bez mums.»

«Ir jau atradis,» kāda meita sacīja un smējās, «savā sievā.»

«Sievā!» garais kūms iesaucās. «Vai sieva viņu katru reizi tā var nosukāt, kā tas pelnījis! Kad es to būtu zinājis, ka Pēteris viņu sveikā izlaidis laukā, es viņam jel no savas puses vienu brangu duku būtu ielicis mugurā!» Viņš uzsita dūri uz galda, ka glāzes un pudeles uzlēca uz augšu, un tad pielika izslāpis: «Bet nu dzersim! Nu dzersim vīnu!»

Pēteris pielēja vīna glāzē pārvērsto brandvīna glāzi ar vīnu un pasniedza to Ievai.

Ieva pateikdamās palocīja galvu.

«Uz krustdēla un krusttēva laimēm!» viņa sacīja un izdzēra glāzi līdz pusei. Un, pamādama, lai Pēteris pieliektos, viņa klusā balsī

pielika, tā ka to tikai Pēteris varēja sadzirdēt: «Un lai krusttēvs drīzi ar kādu mazu «pupucīti» kļūtu tikpat laimīgs kā es ar Jēkabu!»

«Paldies, paldies,» Pēteris pateicās un nosarka, pielēja glāzi no jauna un deva to tālāk.

Stoikas istabā izstumtais Bērtulis nemaz nelikās esam sašutis par tik noteiktu atraidīšanu no piedalīšanās pie rumuļu dzeršanas; paskatījies un atradis, ka viņam devīgais krusttēvs četrdesmit kapeiku bij iespiedis rokā, viņš smīnēdams tuvojās stoikai.

Pie stoikas sēdēja un stāvēja vairāk puīšu. Bērtuļam pienākot, viens no tiem sacīja dikti uz citiem:

«Nu, vai neteicu, ka viņu no istabiņas trimtrallām izvadīs laukā! ... Ha-ha, Bērtul, kāpēc tu pie kristībniekiem nepaliki ilgāk?»

«Ilgāk!» Bērtulis nievājoši atkārtoja. «Vai tad tur ir rūmes! Kūmān gandrīz jāstāv vienam uz otra, kur tad lai es vēl dējos? Vai mātei bērnu klēpī lai nosēdu?» Viņš nolaidās uz beņķīša pie stoikas un pielika, galvu uz krodzenieku pagriezis:

«Korteli šņapsta un divas pudeles alus, Zariņ!»

Citkārt tik veiklais Zariņš ne kustēt nekustējās un smīnēja.

«Es prasu korteli šņapsta un divas pudeles alus, vai dzirdi?» Bērtulis atkārtoja.

«Nē,» krodzenieks sausi atteica. «Pirms tu manu aušu ar sudraba vai kapara atslēgu neesi atslēdzis, tikmēr priekš tevis esmu kurls.»

Puiši smējās, un Bērtulis savas četrdesmit kapeikas Zariņam iemeta rokā.

«Še! Vai tu domā, ka man nav naudas!» viņš lielījās.

Krodzenieks rūpīgi aplūkoja papriekšu vienu divdesmit kapeiku gabalu, tad otru, lika vienam naudas gabalam uz stoikas galda pāri reižu nokrist, tad otram un tad tik vēl tos iemeta kasē un nolika Bērtuļa priekšā prasīto alu un brandvīnu.

Bērtulis dzēra.

Kad pēc kāda laika blakus istabā kristībniekus dzirdēja pieceļamies un pošamies uz aiziešanu, Bērtulis istabas durvīm atgriezta muguru un nodūra galvu. Tā viņš palika sēdam, kamēr visi kristībnieki viņam bij aizgājuši garām. Galvu atkal pacēlis, viņš redzēja, ka arī stoikas istaba bij tukša. Visi puiši bij izgājuši kristībniekiem līdz, noskatīties, kā tie aizbrauca. Tikai krodzenieks bij palicis istabā, un tas tagad atstāja stoiku un piegāja pie loga. Negribot arī Bērtulis piecēlās un nostājās Zariņam līdzās.

«Ļoti smuks un saderīgs pāris,» krodzenieks runāja, ar pirkstu rādīdams uz Jēkabu un Ievu, kuri nupat kāpa vāgos. «Un turklāt saticīgs un laimīgs pāris.»

Saīdzis Bērtulis skatījās ārā un nesacīja nekā.

«Un no tiem abiem, kas jau tur vāgos sēd, no tiem arī, kā man šķiet, drīz iznāks pāris,» krodzenieks turpināja. «Skaties, cik laipni Pēteris mazai sprigactīnai rāda, lai tā nelaiž lakata stūram ap vāgu riteni bružāties, un cik mīlīgiem smaidiem tā viņam par to pateicas... Braucat laimīgi!»

Viņš atstāja logu un aizstājās atkal aiz stoikas.

«Jā,» viņš runāja un ielēja mazā glāzītē konjaku un izdzēra to, «jā, kā tai pasaulē ērnoti iet! Reiz domāju, ka tagadējā Eglītiene būs tava sieva, un skaties, kā tās lietas pavisam citādi izgājušas.»

«Kad viņa man nebūtu nocirtuse pirkstu, tad jau nu viņa tagad gan būtu mana sieva.»

«Vai kad tu nebūtu bijis tāds muļķis,» krodzenieks pielika.

Bērtulis neatbildēja. Piepeši tas sarāvās un atkāpās no loga. Gar logu uz kroga durvīm aizgāja gara, kalsnēja sieva.

Ātriem soļiem Bērtulis piegāja pie stoikas, salēja vēl neizdzerto alu glāzē un iztukšoja to lieliem malkiem. Tad viņš, krodzenieku nesveicinājis, pa stadula durvīm no istabas izsteidzās ārā.

Krodzenieks pasmējās īsi, noņēma tukšās pudeles no galda un skatījās uz otrāun āras durvīm.

Pēc maz acumirkļiem tās atvērās, un stoikas istabā ienāca garā, kalsnējā sieva.

Pārlaiduse acis vispār istabai, viņa piegāja pie stoikas un sveicināja:

«Labdien, Zariņ!»

«Paldies, Mariņ!» krodzenieks atņēma.

«Vai mans vīrs Bērtulis arī šē bij?»

«Bija gan.»

«Vai viņš dzēra ar?»

«Dzēra gan.»

«Ko tad viņš dzēra?»

«Ko nu dzēra, brandvīnu dzēra.»

«Brandvīnu! Ak tu pagāns... Par cik tad viņš dzēra?»

«Par desmit kapeikān!» krodzenieks mēloja.

«Par desmit kapeikān! Dzer, ka tava rīkle zilām zēvelēm degtu!... Zariņ, šē nauda — ielej man par divdesmit!»

RAUDUPIETE

Sēru zvanīšana baznīcas tornī, sēru dziedāšana kapsētā, pulks sērīgu ģimju ap vaļēju kapu, kapā lepins, melns zārks, jauks puķu vainags uz zārka, bet asaras — nevienas...

Ko šodien gulda uz mūžīgu dusu?

Bagātā Raudupu saimnieka liķi.

«Mūsu dzīvības laiks stāv septiņdesmit gadu jeb, ja kas ļoti stiprs ir, astoņdesmit gadu, un viņas labums ir grūtums un bēdas...» — tā mācītājs svinīgā balsī uzsāk savu runu un izskaidro aizgrābjošā vīzē šos Dieva vīra vārdus. Viņš stāsta par nelaiki, ka arī viņa dzīvības labums bijis grūtums un bēdas, viņš stāsta par viņa ilgo slimošanu un vārgšanu, stāsta, cik lēnīgā, īsti kristīgā prātā nelaikis visu panesis. Viņš runā par laicīgu mantu un ka nomirušajam Dievs tās papildnam bijis piešķīris, bet ka viņa sirds šai mantai visai nepieķērusēs, bet ilgojusēs pēc tās mantas, ko rūsa un kodes nesaēd un zagļi nevar nozagt... Viņš pēdīgi runā no pakalpalikušā vārgulīša bāriņa, no atraitnes sagrauztās sirds un piesauc to, kas var noslaucīt visu atstāto asaras...

Un atraitne ar sagrauzto sirdi apklāj vaigu ar baltu lakatiņu — lai neviens neredzētu, ka viņai nav asaru, ko noslaucīt. Bet pakalpalikušais vārgulītis bāriņš sēd kapa malā un pusbailīgi, pusziņkārīgi skatās uz zārku, un domā, un domā, un nevar saprast, kādēļ tēvu gulda tik dziļi zemē...

Svētīšanas vārdi noskan, mācītājs atkāpjas no kapa.

Cetri puīši paņem lāpstas un tuvojas bedrei.

Viens nolikstas pie mazā bāriņa auss, taņi iečukstēdams:

«Uzmet nu, Matīsiņ, tētam trīs saujiņas smilšu un paskaties vēl reizi uz zārku, nu tu viņa vairs neredzēsi.»

Bērns paklausa un vienaldzīgi iemet trīs saujiņas smilšu kapā. Tad

puisis iedur lāpstu zemē, paceļ bērnu, iznes viņu iz bērnieku pulka un nosēdina uz kādas kapa kopas.

«Sēdi nu še, Matīšiņ, kamēr mēs aprokam tētu.»

Bērns, kas sevi labprāt liek nest, jo viņam vājas kājiņas, paskatās uz puisī un saka:

«Kārlī!»

«Nu!»

«Paliec pie manis.»

«Paliec nu viens pats, man tagad nav vaļas, tūliņ būšu atpakaļ,» puisis saka un grib iet. Bet bērns viņu nelaiž. Te Raudupiete pienāk.

«Ej vien,» viņa saka, «es palikšu pie Matīšiņa.»

Kārlis aiziet un satver savu lāpstu.

Dobji lepnais zārks nodimd, dzeltenajām smiltīm tam virsū krītot. Vainags izirst un pazūd, kaps pamazām pildās ar zemēm. Bērnieku pulks dzied. Mazais Matīšiņš sāk raudāt.

«Kur Kārlis?» viņš prasa. «Lai Kārlis nāk!»

Māte viņu grib apmierināt un dod tam saldumus.

«Es tavus saldumus negribu; ej nost, lai nāk Kārlis!» bērns gražodamies saka. Kārlis pienāk.

Matīšiņš satver Kārļa roku, Kārļam jāapsēstas Matīšiņam līdzās. Tā viņi tur sēd zem liela, nosūnojuša koka krusta: Raudupiete, Matīšiņš, Kārlis...

Kaps aizmests, kapa kopa aptaisīta. Raudupiete pieceļas un puško kapu brūklenāju vijām, starp kuru zaļajām lapiņām mirdz krāsotu ēveļu skaidu ziediņi. Tad visi atstāj kapu un iet uz vāģiem ārpus kapsētas.

Tur pa vecam ieradumam sniedz apkārt brandvīnu, bērnieki dzer to un ēd smalku plācenī. Arī Raudupiete dzer un ēd un pate ar savu roku pasniedz glāzi Kārļam, kas Matīšiņu iecēlis viņas vāģos.

«Es kopā ar tevi braukšu uz māju,» Matīšiņš saka, kad bērnieku pulks sāk posties uz projāmbraukšanu. «Lai māte sēd tavā vietā tēta vāģos!» viņš runā no liķa vāģiem, ar kuriem Kārlis bija atbraucis.

Bet Raudupietes vāģos ir diezgan rūmes priekš trim. Visi trīs kopā viņi aizbrauc. Ceļā bērns iemieg. Raudupiete runā. Viņa runā drusku vairāk un drusku jautrāk, nekā tas atraitnei ar sagrauztu sirdi pienākas. Kārlis klausās, cieš klusu un nožāvājas pa reizei. To, par ko Raudupiete runā, to jau viņš sen visu zina. Viņš zina, ka Raudups bij bijis vecs, slimīgs vīrs un ka viņa sievai bij gājis diezgan grūti, viņu kopjot; viņš zina, ka Raudupu saimniecība ir liela un ka Raudupietei bez vīrieša, padoma devēja, grūti būs iztikt; viņš zina, ka viņš bijis Raudupa

vienīgais krustdēls un ka Raudupiete vēl nav pilnus trīsdesmit piecus gadus veca: bet kam viņam to visu vēlreiz dzirdēt?... Tikai kad Raudupiete iesakās, ka šai tagad naudas mājā neesot, ja varbūt Kārlis tūlīņ gribot tos simts rubļus, kurus krusttēvs mirdams viņam novēlējis, viņš atbild:

«Lai nu tā nauda vēl stāv vien pie tevis, man tās tagad nevajaga, ja vajadzēs, tad vajadzēs tā uz Mārtiņiem.»

Raudupiete pamāj ar galvu.

«Bet tā ka tu arī uz priekšu tāpat nāc uz mūsu māju, kā tu līdz šim nāci,» viņa saka. «Apcieno slīmā krusttēva vietā tagad viņa bāriņu. Tu redzi, kā Matīšiņš tevi iemīlējis.»

«Ir jau nu gan. Varēšu jau pa svētdienām atnākt...»

Viņi iebrauc Raudupēs.

Kāds mājas puisis saņem zirgu, Kārlis palīdz Raudupietei izkāpt no vāģiem un ienes Matīšiņu istabā. Istabā gaiss ļoti karsts un pildīts ar kapātu skuju smaržu.

Uz galda, kas velkas visgarām saimes istabas sienai, stāv divi sieti ar novārītiem pelēkiem zirņiem — latviešu simboliskām asarām bērēs. Divas dienestnieces tagad noņem šīs asaras no galda un sāk to klāt vakariņām. Istabā pildās ar bērniekiem. Daži paņēmuši no kapsētas skujas līdz uz māju.

«Nemirstiet, nemirstiet, vairs nav vietas kapsētā!» viņi saka uz jaunajiem; «mirstiet, mirstiet, vēl ir vieta kapsētā!» uz vecajiem, kuri nav bijuši kapsētā, un sit viņiem ar skujām. Sitēji un sistie smejas.

Tad bērnieki nosēstas ap garo galdu, sāk ēst, sāk dzert. Ik priekš četriem cilvēkiem uz galda stāv pudele stipra dzēriena. Dzēriens pudelēs plok, viesu sarunas top diktākas, top jautrākas, šad un tad kāds bērnieks tā iesmejas, ka istabas sienas notrīc...

Raudupiete arī sēd aizgaldē, viņai iepretī Kārlis. Vai nu istabas karstais gaiss, vai stiprais dzēriens pie tā vainīgs, bet viņa vaigi ir sasarkuši, un viņš izskatās ļoti smuks.

Arī Raudupietei apmetas karsti...

Aptumst, kamēr visi viesi vēl nav paēduši. Zaļām vijām apvītos žuburainos koka lukturos, kuri istabās karājas pie griestiem, iedegas sveces. Ārā, pagalmā, laistās mēneša sudrabs. Pa istabām vecie dzer alu un groku un spēlē kārtis, pa pagalmu jaunie ļaudis staigā apkārt, triec... smejas...

Kādi pāri sāk dancot... bez mūzikas.

«Tā tik ir labi, tas tik ir prātīgi!» kāds vecis, iznācis no istabas, iesaucas no dzeršanas un lielas runāšanas pusaizsmakušā balsī.

«Dancojiet, bērni! Dancojiet! Manās bērēs arī jādanco! Ko niekus pieraudāt... kas miris, tas miris... kad tikai ar godu bedrē!... Vecais Raudups bija labs cilvēks... nudie labs... bet viņš arī to pašu teica: «Ja grib, lai manas bēres dzer tik priecīgi kā kāzas.»»

Pāris puīšu tuvojas vecajam un prasa, vai nelaiķis patiesi tā runājis.

«Zināms, viņš tā teica,» vecis klie dz, «es taču neiešu viņa bērēs viņu apmelot.»

«Nu tad jau mēs droši vien varam dancot. Skāde, ka nav spēlmaņa... Vai kādam mājās puīšam nav vijoļu vai harmonikas?»

Vienam mājās puīšam ir harmonika. Viņam tā jāņem no skapja laukā un jāsāk spēlēt. Jaunie sāk dancot. Arvienu vairāk pāru sāk griezties pa pagalmu.

Arī Kārlis danco. Pie dārza vārtiņiem atspiedusēs, Raudupiete redz, ka viņš veikli danco un ka tādēļ meitas ar viņu labprāt griežas. Viņa pievīrās dancotājiem tuvāk.

Te kāda balss sauc Kārlī. Matīšiņš esot pamodies un klie dzot pēc viņa. Kārlis palaiž savu dancotāju vaļā un ieiet saimnieku ģuļam-istabā. Uz galda deg tauku svece. Raudupa gultā gul aizmigušas divas vecas māmiņas, Raudupietes gultā Matīšiņš sēd un raud. Balsu troksnis blakus istabās un harmonikas skaņas pagalmā viņu uzmodinājuši un satricinājuši viņa smalkos jutekļus.

Kārlis nosēstas uz gultas un apmierina bērnu. Bet bērns vairs negrib aizmigt, un Kārlis vairs nevar tikt pie dancošanas.

Pēc brīža Raudupiete ienāk.

«Gulsties nu gultā un gulī,» viņa pavēl Matīšiņam, bet Matīšiņš neklausās, paskatās ar lielām, platām acīm Kārlī un pieglauž savu galvīņu vēl tuvāk pie viņa krūtīm.

Raudupiete pieiet pie skapja. Skapī stāv vīns, tumšs, sarkans, saldens Ungārijas vīns, ko ārsts Matīšiņam novēlējis dzert, skapī stāv maza zāļu pudelīte, iz kuras Raudups vakaros pa pilienam iedzēra, kad nevarēja aizmigt. Raudupiete pakuļā pudelīti: tanī tikai maza, maza pilīte vien vairs iekšā. Viņa to iepilina vīna glāzē, pielej glāzi līdz pusei ar vīnu un pienes to Matīšiņam.

Matīšiņš labprāt dzer spēcinošo, saldeno vīnu. Arī tagad viņš to iedzer bez sevišķas uzaicināšanas, dzer — un ir pēc desmit minūtēm cieti aizmidzis.

Kārlis bērnu viegli iegulda gultā, apsedz viņu un grib aiziet. Bet, Raudupietes piesaukts, viņš paliek stāvam.

«Še pasmeķē tu arī no šā vīna,» viņa saka un pielej glāzi līdz malai pilnu. «Dzer!»

Kārlis neliemas lūgties. Viņa sarkanā krāsa par daudz skaista, tā smarža par daudz vilinoša. Viņš iztukšo glāzi līdz dibinām.

«Bet tad ta gards!» viņš izsaucas un atdod glāzi Raudupietei atpakaļ.

«Gards? Nu tad vēl vienu. Uz otras kājas.»

Puisis dzer, pateicas un atstāj istabiņu. Raudupiete ielej arī sev vienu glāzi un tad aizslēdz skapi.

Ārā izgājuse, viņa no jauna nostājas pie dārza vārtiem. Harmonika skan vienā skanēšanā, un dancotāju pilns pagalms... Pat daži vecīgi pāri griežas...

Bet neviens veiklāki par Kārli; šis lido kā putns...

Piepeši viņš pienāk pie Raudupietes.

«Vai tu arī negribi dancot?» viņš it kā jokodamies vaicā. Viņa acis kvēlo kā ugunīgais vīns, ko tas nupat dzēris.

«Palūkosim arī,» Raudupiete atbild.

«Ko?!»

Kārlis pārsteigts ieskatās Raudupietē un tad iet ar viņu uz pagalma vidu.

Raudupiete dānci ar Kārli — un uz tikko aizmesta kapa mēneša stari auž sudrabetu šķidraut...

* * *

Liela, liela Raudupēs saimniecība, grūti, grūti Raudupietei bez saimnieka iztikt. Iet viņa uz tīrumu apraudzīt pušus, slinko meitas pa māju; strādā viņa ar meitām pa māju, slinko puīši tīrumā. Un kaut tikai viņi tur vēl slinkotu vien! Bet neprašas iesēj linus miežu un miežus linu zemē un griķus tur, kur kartupeļi būtu jāstāda, un izjauc mīrušā saimnieka līdz šim tik stingri ieturēto sēšanas kārtību. Viņi sēj zem ecēšas, kur būtu zem arkla jāsej, un otrādi, un, kad Raudupietei tas neliemas esam pareizi un viņa pasaka kādu vārdu, tad dabū atbildi: «Saimnieks arī tā darīja, saimnieks arī gluži tā teicās darīt.» Un Raudupietei, kura agrāk gar zemes darbiem tikpat kā nemaz nav nodarbojusēs, jācieš klusu un jātic...

Sviesta piekrājas pilns pagrabiņš. Kas lai brauc uz pilsētu? Raudupiete gan zin ceļu uz Rīgu, reiz viņa kopā ar vīru bij bijuse Rīgā, bet pa to laiku mājā kumeļš bija nosprādzis. Viņai vairs negribas otru reizi tik ilgu laiku no mājas būt projām. Gan puisis vienreiz, otrreiz aizbrauc kādam kaimiņam ar vezumu līdz uz Rīgu, bet Raudupietei

liekas, ka viņš katru reizi pāri rubļu mazāk pārnes mājās, nekā pats Raudups to būtu darījis.

Raudupiete sūdz savas bēdas saviem aizstāviem. Aizstāvi smejas.

«Nem iegātni,» viens saka.

«Jā, jā, ņem iegātni,» otrs apstiprina. «Tik liela saimniecība jau bez kārtīga vadītāja lāgā nevar pastāvēt.»

Raudupiete nosarkst.

«Iegātni ņemt, kamēr vēl pirmā vīra kaps ar zaļu velēnu nav apaudzis?...»

Bet liela, liela Raudupēs saimniecība, grūti, grūti Raudupietei bez saimnieka iztikt. Saime top jo dienas jo pārdrošāka un nepaklausīgāka, Raudupietei no jauna jāpavēsta aizstāvi uz Raudupēm un jāgriežas pie viņiem pēc padoma.

«Es jau tev teicu, ņem iegātni,» viens saka.

«Un es sacīju, ka tik liela saimniecība bez kārtīga vadītāja nevar pastāvēt,» otrs piebilst.

Raudupiete dikti nosarkst.

«Kad jau nu jūs tā sakiet, sakiet... varu nu arī ņemt... Bet kas pie tādas vecas atraitnes gan nāks?»

Aizstāvi smejas.

«Ta tad veca! Mēs paši tevi ņemtum, ja varētum.»

Bet aizstāvi nevar. Jo viņi jau sen atzinuši, ka nav labi cilvēkam būt vienam, un meklējuši un atraduši sev palīgus sievietes. Bet viņi Raudupietei liek priekšā vīriešus, kurus viņa varētu ņemt iegātnos: Micapu Mārci, Šļakanu Sprici, Čučakoku Pieteri, Švauksu Andžu, Kvēpiņu Krustiņu un Bezbeni Brenci — katrs trīs, veselu pusduci, jo vīriešu, kas Raudupēs labprāt nāktu iegātnos, patiesi nav trūkums.

Bet Raudupiete izbrāķē visu pusduci.

Pirmie divi piedzeras par daudz bieži, otrie divi spēlē kārtis un nav satīcīgi. Kvēpiņš ir bagāts muļķis, un Bezbeni Brenci Matīšiņš nevar ieredzēt.

«Bet man taču nevajaga vīra vien, bet arī bērnam tēva.»

«Tiesa gan,» aizstāvi viņai atsaka pretī, «bet kur lai tādu ņem, kas tev patik un Matīšiņam arī būtu pa prātan?»

Te Kārlis ienāk Raudupēs. Viņš gandrīz ik pārsvētdienas nāk uz Raudupēm, bet no krusttēva bērēm vēl nav bijis saimnieku galā. Viņš kavējas ar Matīšiņu pa lielo istabu, ārā, pagalmā, šur tur, bet tik saimnieku istabās vien viņš neiet. Bet šodien, izdzirdis, ka saimniecei viesi, viņš nepaliek lielajā istabā, bet iet tālāk iekšā.

Gavilēdams Matīšiņš Kārļam klibo pretī, apķeras viņam ap kaklu un pieglauž savu vaigu pie viņa.

«Ak tu — kam tu viņsvētdien nenāci? Nu tev par to līdz vakaram pie manis jādzīvo,» viņš saka.

Kārlis apklusina bērnu un sasveicinās ar saimnieci un viņas aizstāviem. Tad viņš apsēstas, paņem bērnu klēpī, sāk ar aizstāviem sarunāties un būvē Matīšiņam kāršu mājiņas.

Vēlāk aizstāvi iet apskatīt Raudupu tīrumus. Matīšiņš grib iet līdz, tas ir, grib, lai Kārlis viņu nes. Māte norāj bērnu par tādu uzgribēšanu, bet Kārlis paceļas un iet ar bērnu aizstāviem līdz.

Raudupu lauki stāv labi, lai gan sēkla nepareizā vietā iekaisīta, Raudupiete var cerēt uz bagātu ražu.

Raudupu lauki ir lieli, Kārļa spēcīgā roka piekūst, Matīšiņu ap tiem apnesot.

Atkal mājā pārnākušiem, viesiem bagāta maltīte smaršo pretī. Paēdis Matīšiņš apmiegojas un iet nosnausties. Kārlis nogaida, kamēr viņš aizmieg, un tad aiziet.

Aizstāvi vēl paliek Raudupēs. Viņi spriež par Kārli un nevar viņu nolielīt vien. Raudupiete klausās.

Pēdīgi viens iesaucas:

«Bet vai zini ko, saimniec? Ņem taču K ā r l i iegātņos! Ta tad tev būs vīrs!... Kas par to, ka viņš kalpa kārtas un Gaiļos dzīvo par puisī un ne par saimnieku, un jaunāks par tevi! Es uz šādām lietām nemaz neskatītos.»

«Un cik mīļš viņš Matīšiņam un, kā liekas, Matīšiņš arī viņam!» otrs runā. «Es tavā vietā nūdie citu nevienu neņemtu kā Kārli.»

Raudupiete nosarkst līdz aušu galiem.

«Vai tad nu Kārlis mani ņems,» viņa saka, «tik glīts puisis... vai tad viņš nu gribēs atraitni... var izmeklēties meitu — skaistu skaisto.»

Aizstāvi sāk smieties.

«Skaistu skaisto gan, bet nevienu tik bagātu kā tevi... Nupat viņš vēl teica, kad tavus laukus bijām apstaigājuši, Raudupes esot gatava pusmuiža... Un viņam negribētos kļūt pa šīs pusmuižas saimnieku?... Par tādu muļķi viņu turēt tīri grēks.»

«Nu, apdomāšos, kas būs darāms,» Raudupiete runā.

«Apdomājies, apdomājies un tad dari prātīgi.»

Raudupiete ir apdomājusēs.

Kādā dienā viņa atnes no drēbju klēts lielu nastu svētdienas drēbju un sāk savā istabā ģērbties un rotāties.

«Kur tu brauksi?» Matīšiņš jautā, kas, savas vājās kājiņas krustiski vienu pār otru salicis, pie ieres zemē sēd un savam lupatu lellim šuj bruncišus.

Māte skatās spogulī, nopūlējas ar taisnas šķirtnes pāršķiršanu un neatbild bērnam nekā.

«Kur tu brauksi, memmiņ?» bērns pēc brīža atkārto, bālās, izdilušās rociņas salikdams klēpī.

Raudupietei atkal nav vaļas atbildēt. Viņa skatās spogulī, kurš zīda lakats viņai labāk stāv pie ģimja — vai dzeltenais vai baltais? Vai brūnais ar rozā jeb vai pelēkais ar sarkanajām puķēm?

«Mīļo memmiņ, saki taču, kur tu brauksi!» zēns lūdzas, noliek savu šuvekli pie ieres zemē un šļūc uz istabas vidu.

«Nenāc nu atkal zem kājām!» māte iesaucas, pelēko lakatu ar sarkanajām puķēm siedama ap galvu. «Paliec nu turpat pie ieres. Kur braukšu? Uz ciemiem braukšu, un, ja tu mājā būsi bijis rātns, tad tev arī kaut ko par to atvedīšu.»

«Kā tavs lakats čaukst, memmiņ! Dod man to aptaustīt, vai tas mīksts.»

«Aptaustīsi vēlāk, tev tagad netīri pirksti, nezin kad mazgāti,» māte atbild un pošas tālāk.

Matīšiņš atkal nosēstas pie ieres un paņem šuvekli rokās. Šūšana nu gan nav nekāds darbs priekš puikas, bet ko tādām vārgulišām citu lai dod ko kavēties? Uz naža kādreiz var uzkrist un sadurties, viņš jau par daudz nestiprs uz kājām, adata taču lielu nelaيمي nevar padarīt.

«Nu tu esi smuka,» bērns runā, mātē skatīdamies, kad tā pēdīgi saģērbusēs.

«Vai esmu?» saimniece iesaucas un ieskatās vēl reizi spogulī. Viņa smejas.

Un, uz durvīm iedama, viņa nolikstas pie Matīšiņa un dod viņam zīda lakata stūri, ko aptaustīt.

Matīšiņš pieliek smalkos pirkstus pie lakata, skatās ar savām lielajām, zilajām acīm mātē un jautā:

«Ko tu man atvedīsi no ciemiem, memmiņ?»

«Redzēsim, redzēsim,» māte atbild.

«Kaut ko smuku?»

«Nu, kaut ko smuku.»

Saimniece nosarkst. Viņa nesaņem jautājuma tik nevainīgā prātā, kādā tas izrunāts, iziet ārā, iesēstas pie durvīm stāvošos vāgos un aizbrauc.

Ceļš, pa kuru viņa brauc, noved uz Gaiļiem.

Gaiļos slauka skursteni, Raudupietei sētā iebrācot. Jumta galā garš, nokvēpis vīrietis lokās, šad un tad skursteni iekliegdam īsu pavēli.

Raudupiete pazīst skursteņslaucītāja balsi, tā ir Kārļa. Viņa izkāpj no vāgiem un piesien zirgu. Līdz šim nepazīts nemiers piepeši viņu pārņem.

Viņa ieiet istabā, saimnieku galā.

Pusstunda aiztek (varbūt arī kāda minūte vairāk), tad Gaiļu māte iznāk no saimnieku istabas, pieiet pie Kārļa, kas pašulaik kvēpus no istabas taisās nest ārā, un saka, lai nu kvēpu nešana paliekot, lai Kārlis ātri nomazgājoties un ienākot saimnieku istabā, Raudupiete ar viņu gribot runāt.

Ko Raudupiete viņam gribot teikt, to šis arī nokvēpis dzirdēšot, Kārlis atbild smiedamies, ausis šim neesot aizkvēpušas.

«Cilvēks!» Gaiļu māte klusām iesaucas un uzsit Kārļam viegli uz pleca. «Ej nu drīzi nomazgāties! Vai tu nemaz nenojēdzi, kādēļ Raudupiete šurp atbraukuse? Viņa tevī grib precēt!»

«Ujā!» Kārlis iesaucas un atpleš acis. «Precēt!... Tad saki, ka manis nav mājā. Es neiešu jūsu istabā.»

Gaiļu māte purina galvu.

«Nevaru teikt, ka tevis nav mājā, viņa tevi jumta galā redzējuse un pazinuse... Bet kādēļ tu negribi iet iekšā? Vai tev kauns? Ej vien droši, es jau tev neiešu līdz.»

«Man negribas ar Raudupieti tikties,» Kārlis atbild.

«Bet kādēļ tad ne? Kārli, tu taču nebūsi muļķis un —»

«Es viņu neņemšu,» Kārlis pārtrauc saimnieci. «Nudie es viņu neņemšu, lai viņa dara, ko grib. Esi tik laba un saki, ka biju gan mājā, bet ka nupat esmu izgājis.»

«Ej nu, neblēņojies! Dari, kā zini, bet izrunāties ar Raudupieti tev jāizrunājas vien ir. Ja viņa šoreiz ar tevi netiksies, tad brauks atkal citā reizē šurp. Līdz jau tevis tūliņ taču nevedīs.»

«Nu tad iešu ar,» Kārlis pusspītīgi iesaucas. «Bet tāpat, kāds esmu, nemazgājies, lai Raudupiete no mana izskata sabīstas un brauc tālāk viru meklēt.»

Bet tās ir pavisam citas jūtas nekā bailes, kas atspīd Raudupietes ģimī, kad viņa Kārli ierauga ienākam. Tur stāv pie durvīm garš,

zaļoksnis puisis, melns kā velns un tomēr visā melnumā — vai it īpaši tādēļ — skaists kā eņģelis. Viņa maģenīt nodreb.

Kārlis smīn puskaunīgi, puszobgalīgi, pakāsējas un saka: «Labdien!»

«Labdien!» Raudupiete atņem. Viņai uzreiz tā ir, kā kad viņai kaklā kaut kas būtu aizspriedies.

Mazs klusums. Kārlis atsēstas uz krāsns mūra.

«Kurš tad nu no mums lai papriekšu iesāk runāt?» viņš beidzot saka. «Laikam man jāvaicā, ko Raudupu māte no manis gribēs.»

Raudupu māte!... Karsti Raudupietei asinis sakāpj galvā. Par Raudupu māti Kārlis viņas līdz šim vēl nekad nav saucis, tikai par saimnieci vien. Kādēļ viņš to tagad dara?... Bet viņa saņemas. Jo mazāk vārdu šinī lietā runā, jo labāk ir. Un viņa saka:

«Ko tad nu daudz no tevis gribēšu... Tu gan varbūt jau būsi jutis, ko no tevis gribēšu... Man žēl, ka tevi šē ar skursteņu slaucīšanu nomoka. Es tevi gribētu ietaisīt par saimnieku.»

«Tad jau nu Raudupu māte ar mani gan labi nodomājuse,» Kārlis atbild un nolaiž acis, un skatās uz savām nokvēpušajām rokām, «bet nezina, vai man par saimnieku nebūs vēl grūtāk nekā par skursteņ-slaucītāju. Skursteņslaucītāja amatu protu, par saimnieku vēl nekad neesmu bijis.»

«Nu, kad tev piesolu saimnieka vietu, tad taču arī gādāšu, ka par saimnieku topi izskolots,» Raudupiete atbild. «Domāju, ka būsi ar mieru, kad es pate tevi izmācīšu...»

Ka viņu saruna pēdīgi ņems šādu virzienu, to Kārlis bija zinājis, bet, kad nu viņam jādod izšķirošā atbilde, viņš apkaunas un vilcinās.

«Nu ko tu uz to saki?» preceniece jautā un smīn jauki.

«Nu tad, kad viņa grib, grib, — došu viņai arī skaidru atbildi,» Kārlis domā un saka: «Kā es saprotu, tad Raudupu māte vēlas, lai es Raudupēs ejmu par iegātni... Raudupu māt, to nu gan es nevarēšu.»

Tā ir atbilde, kādu Raudupiete pavisam nav sagaidījuse.

«Nevarēsi?» viņa it kā sabijusēs atkārtō. «Kādēļ tu nevari, Kārlī?»

«Nu, mēs jau nederam kopā. Tu bagāta lielmaniete — es nabaga kalpa puisis, apdomā, ko pasaule teiks, kad mēs saprecēsimies.»

Raudupiete pasmejas.

«Pasaule! Kas man daļas gar pasauli! Lai tā runā, ko grib, vai mēs tādēļ nevaram darīt, ko gribam? Pasaules valodās klausīties ir tikpat kā vējam līdzī skriet; kas pasaules valodās klausās, tas tāļu nevar tikt.»

«Ir jau nu gan tiesa, bet tomēr... Raudupu māt... nevaru uz Raudupēm iet,» Kārlis atbild.

Raudupiete pieceļas.

Ko tas Kārlis tur runā? Vai viņš tikai tā joko vien, jeb vai viņš runā no tiesas? Nē, no tiesas viņš taču nevar runāt, Raudupietei iekrīt prātā viņas aizstāva vārdi: par tādu muļķi viņu turēt būtu grēks, — un viņa pieiet pie Kārļa un grib viņam nosēsties līdzās.

«Ej nu ej, nerunā nu tā,» viņa saka, «nepretojies nu tik daudz.»

«Kas tur nu ko pretoties!» Kārlis atteic un aizvirzās pēkšņi tālāk. «Nenāc nu tik tuvu un nenomelno savu drēbju pie manis.»

Bet Raudupiete neklausās un nosēstas uz mūriņa Kārļam līdzās.

«Nu jā, kad tur nav ko pretoties, kādēļ tad tu pretojies un nesaki skaidri, ka nāksi uz Raudupēm?»

«Bet to taču tev jau skaidri sacīju, ka nevaru iet.»

«Vai tu to no tiesas runā?»

«No visas tiesas gan, Raudupu māt.»

Raudupiete nosarkst un nobāl, un lūkojas platām acīm skaistā puisī, kas savas acis piegriezis zemei... Tā tad viņš viņas patiesi negrib... prasts puisis atraida bagātās Raudupietes roku... Kauns un žēlabas viņu piepeši pārņem, tikai ar lielām pūlēm viņa savu balsi var savaldīt, lai tā netrīc, sakot:

«Tu mani priekš sevis laikam turi par vecu?»

«Kas nu par vecumu! Es jau arī reiz tapšu vecs.»

«Nu tad laikam par nesmuku?»

«To arī ne. Priekš manām acīm tu nemaz neesi tik nesmuka.»

«Nu kādēļ tad tu manis negribi? Viena iemesla taču vajaga būt, kādēļ tu liedzies nākt uz Raudupēm.»

«Taisnību sakot, viena lieta jau nu gan ir, kādēļ tevis nevaru ņemt,» Kārlis atbild un smīn. «Kad tās nebūtu — —»

«Kas tā par lietu?» Raudupiete ātri iejautājas. «Vai tev jau varbūt cita brūte?»

Kārlis mana, ka viņam, šo jautājumu dzirdot, asinis sakāpj vaigos; ir taču labi, ka viņš nav mazgājies. Viņš atmet ar roku.

«Cita brūte!»

«Nu kas tad tā par lietu var būt? Tu taču man to vari pastāstīt, Kārli... nudie.»

Kārlis pieceļas. Ko viņš šai uzbāzīgai sievai lai atbild, viņu neaizskāris? Kaunīgi viņš iebāž kvēpaino roku kabatā. Tur viņa pirksti pieduras pie maza, apaļa akmentiņa, ko tam Matīsiņš jokodamies

svētdien iebāzis kabatā un ko viņš tur aizmīrsis. Viņam kas iešaujas prātā.

«Nu, kad tu to iemeslu tik labprāt gribi dabūt zināt,» viņš saka un griežas uz durvju pusi, «es tev to arī varu teikt: man nepatīk būt par patēvu.» Viņš grib iziet.

Bet Raudupiete viņu satver aiz melnās rokas un nelaiž viņu laukā.

«Kā — Matīšiņš ir iemesls, kādēļ tu tā liedzies!» viņa iesaucas. «Kā tas var būt? Bērns mīlē tevī, tu bērnu, par ko tad tu nevari būt viņam par tēvu? Ej, ej, tas nav īstais iemesls, nelaidīšu tevis agrāk no istabas ārā, kamēr man īsto iemeslu nebūsi pateicis.»

«Bet tā tik ir nekaunīga,» Kārlis domā, un viņā sāk sacelties dusmas. «Nu viņa ar varu manu noslēpumu grib dabūt zināt... Bet tas jau nu par velti... Teikšu viņai tagad iemeslu, ar ko tai pietiks...»

Un dikti viņš saka:

«Ko tad tur nu arī liegties. Īstais iemesls ir tas, ka mājas, kurās tu mani apsoli ievest par saimnieku, pieder Matīšiņam un ne tev...»

Raudupiete palaiž Kārļa roku vaļā.

Spītīgiem soļiem puisis iziet no istabas.

* * *

Raudupiete pārbrauc mājās.

Ne vārda puisam nesacījuse, kurš piesteidzas saņemt un nojūgt zirgu, viņa ieiet savā istabā. Kā piekususe viņa tur nokrīt uz krēsla. Tavu nedzirdētu kaunu! Puisis, kam Dievs vairāk nekā nav devis kā drusku sūrtuma vaigos un veselus locekļus, nonicinājis bagāto Raudupieti! Jā, bagāto — jo, lai gan Matīšiņam pieder māja, tad tomēr Raudupietes daļa ir tik liela kā dažas saimniecības d i v a s kopā. To viss pagasts zina, to zina arī Kārlis, un tomēr viņš viņu atraida. Viņš tiko pēc vēl lielākas bagātības, tas muļķis, — kur viņš vēl vairāk mantas atradīs nekā pie Raudupietes?... Smuks tu gan esi, puisīt, bet lielkungu meitas jau nu tevis tikpat neņems iegātņos...

Raudupiete pārlaiž acis pār istabu. Kur Matīšiņš? Lellis vien ir pie ieres zemē, paša nav. Ērnotas domas viņai piepeši iešaujas galvā: ja Matīšiņam būtu notikuse kāda nelaime, kamēr viņas nebija mājā!...

Viņa ieiet otrā istabā, paskatās Matīšiņa gultiņā. Ar lakatu apsedzies, bērns tanī aizmidzis guļ. Ģimītis ir gaismai piegriezts, un Raudupiete redz, cik izdilis un cik bāls tas ir. Bet šoreiz bērna izskats Raudupietes nemaz nesakustina, kā tas citkārt mēdza notikt, nē,

Šinī acumirkļī šis uzskats vēl pavairo rūgtumu viņas sirdī. Viņa novērš acis no bērna, noņem zīda lakatu no galvas un ieliek to skapī.

Skapja durvis iežverkstas, un Matīsiņš pamostas. Viņš uzceļas gultiņā sēdu, trin ar rokām acis un saka:

«Vai tu jau mājā, memmiņ? Redz, cik es biju rātns, memmiņ: es gulēju.»

«Jā, esi jau gan bijis rātns,» māte īsi atbild un grib skapja durvis aizvērt.

«Vai tu man arī atnesi kukuli?» bērns prasa.

Raudupiete atvelk atvilktņi, kas zem skapja apakšējā plaukta atrodas, un izņem no tās graudiņu cukura.

«Še kukulis,» viņa saka un iesviež, turpat pie skapja stāvēdama, bērnam cukura graudiņu klēpī. Tad viņa aizslēdz skapi un iziet otrā istabā pārgērbties.

Nākošā naktī Raudupieti māc nelabi murgi. Beidzot tie pārvēršas divainā sapnī. Raudupiete stāv savā istabā, kura izkaisīta kapātām skujām un izspraudīta egļu zariem. Istabas vidū ir zārciņš, un zārciņā guļ bērns ar bālu, izdilušu ģīmīti — Matīsiņš. Bet pie loga — tai pašā vietā, kur viņš toreiz sēdēja, kad tas reizē ar viņas aizstāviem bija Raudupēs, — pie loga sēd Kārlis, smīn un māj Raudupietei ar roku. Un, priekā iekliegdamās, sieva dodas viņa rokās, apkampj skaisto puisi, un šis viņu skūpst ar karstu muti. Te Matīsiņš zārkā sāk knukstēt un raudāt, Kārlis satrūkstas un atgrūž Raudupieti no sevis nost. Raudupiete krīt, krīt uz bērna zārka un — uzmostas.

Matīsiņš raud un sauc pēc mātes.

«Kas ir?» māte dusmīgi jautā. Nu viņai tas bērns i sapnī vairs neļaus satikties ar Kārli. «Ko tu gribi?»

«Dzert!» bērns lūdzas ar sausu mēli.

«Dzersi rītā,» māte atsaka pretī, «guli tagad un nečiksti vairs.»

Matīsiņš apklus.

Tikai miegā viņš šad un tad sāpīgi ievaidas. Bet māte to nedzird, viņa atkal sapņo.

Kārdinātājs viņai rāda jaukas nākamības ainas.

* * *

Četras nedēļas pagājušas. Raudupēs pa visu šo laiku nekas sevišķs nav noticis; tikai Raudupietes izturēšanās pret Matīsiņu manāmi pārgrozījusēs.

Māte pret savu bērnu tapuse l a i p n ā k a.

Senāk viņa to šād un tad sabāra vai viņam pasacīja kādu dusmīgu vārdu, tagad Matīšiņš ļaunu vārdu no Raudupietes mutes vairs nedabū dzirdēt; senāk viņa Matīšiņam š o aizliedza un t o aizliedza, tagad bērns var darīt, ko grib. Viņš ar uguni var kavēties kā ar puķīti; viņš stundām var sēdēt pie akas un tanī iemest mazus sprungulišus vai tur citu ko darīt; viņš ar savām nestiprajām rokām var kāpelēt pa trepju trepēm, var list aiz istabas smilšu dobē, kura jau reiz pa pusei sabrukuse, — Raudupiete visu to neliekas ne redzot.

«Ko nu tādām nabaga bērnam daudz var pieliegt, ko...» viņa saka, kad saime viņai pārmet, ka tā bērnu par daudz palaiž savā vaļā. «Žēl jau tādām vietā, nevietā stāties pretī. Diezgan esmu izklieģusēs un izbārusēs, lai nu arī drusku padzīvo savā vaļā. Dievs jau tādus vārgulišus cietāk apsargā nekā veselus...»

Un patiesi, izliekas arī gluži tā, kā kad Dievs Matīšiņu it sevišķi apsargātu. Viņš izdara gandrīz visu to, ko vien savā bērna prātā iedomājas, un tomēr viņam nenotiek ne mazākā nelaime. Jā, izskatās pat gluži tā, kā kad lielā brīvestība, kurā bērns tagad dzīvo, maģenīt paceltu viņa veselību. Viņa vaigi zaudē slimības bālumu, dažreiz tajos var manīt pat druseiņ sātuma.

Redzēdama Matīšiņa spēkus augam, māte viņam kādā dienā no žīda nopirk nazi.

«Jālod taču puisēnam arī reiz nazis rokā, citādi taps vai par skroderi, vai... liels diezgan ir.» Un, kad bērns grib, lai nazi iztecinā, tad māte to arī labu asu liek iztecināt...

Tātad nu Matīšiņam atkal viens laika kavēklis vairāk! Nevar noliegt, Raudupiete ir laba māte. Un tomēr bērns jo dienas jo mazāk Raudupieti var ieredzēt. Viņš bīstas no viņas. Var būt, ka viņš redzējis kādu no tiem nikniem mirkļiem, ar kuriem māte viņu pa reizei slepeni uzlūko, varbūt arī ne. Varbūt viņš arī tikai sajūt vien, cik pret dabiskas domas, neskatoties uz viņas ārējo izturēšanos, mātes sirdi loka un moka.

Un tiešām — tās ir pret dabiskas domas — domas tik tumšas, it kā kad tās pašā ellē būtu dzimušas.

«... Vai caur šo kropli lai zaudēju savu laimi?» — tā Raudupiete pie sevis runā. «Vai diezgan ilgi neesmu smakuse pie slima vīra sāniem un viņu kopuse, vai man visu mūžu par slimnieku kopēju būs jādzīvo? Nē, es to negribu. Kādēļ to lai daru? Vai esmu sliktāka par citām? Citas dzīvo vienā laimē un vienos priekos, un man i uz mūža otru galu nebūs tikt pie priekiem un laimes, nebūs baudīt mīlestību. Pirmo vīru nevarēju mīlēt. Kārli es mīlētu... Ak, es viņu ļoti mīlēju.

Cik skaists viņš ir! Cik liels, cik stiprs, cik vesels! Kādas viņam sarkanās lūpas, un šīs lūpas es varētu bučot, ja man tā bērna nebūtu... Ak, tavu nelaimi! Kādēļ šis bērns nemirst! Viņš ir sev pašam un man par krustu! Kādēļ nāve man neatņem šo krustu!... Es viņu nokratīšu. Es vairs bez Kārļa nevaru dzīvot... Ja tas bērns drīzi nemirs, tad vēl notiks nelaime... Zināms, vai tas var būt grēks? Nevienam kroplam nevajadzēja ļaut pasaulē dzīvot. Kam no tā atlec labums? Kam no tā atlec labums, ka Matīšiņš dzīvo? Nevienam, itin nevienam... Ja es caur savu nāvi viņu varētu darīt laimīgu un veselu, es mirtu. Bet es to nevaru. Turpretī viņš gan caur savu nāvi mani varētu darīt laimīgu, tādēļ būtu labi, ja viņš nomirtu...»

Šādas domas, lūk, pamazām ir ieviesušās Raudupietes galvā un top arvienu draudošākas un nesavaldāmākas. Dienās viņai Kārlis vien stāv prātā, naktīs viņa sapņo no tā. Kad viņa ir baznīcā, tā neklausās sprediķī un nelūdz Dievu, bet skatās Kārli, pie tam savu apkārtņi pavisam aizmirsdama. Viņa sāk drebēt aiz greizsirdības, kad viņš laipni runā ar kādu jaunu meitu, un nezina aiz prieka, kā izturēties, kad tas viņu bildina.

Gan sirdsapziņa viņu brīdina: «Tu tuvojies bezdibenam, kas tevi aprīs, ja neatmetīsi nelabās domas! Saņemies! Izpildi savu pienākumu! Tavs bērns ir vārgulis, jo vairāk tev tādēļ viņu būs mīlēt! To trūkumu, kas viņam pasaulē jācieš, lūko aplāt ar mātes mīlestību... Un vai tu jel maz zini, vai tev ar Kārli būs laimīga dzīve? Vai briesmīgais nedarbs, par kuru tu domā, nesacels Dieva dusmas? Vai tas tev mūžīgi kā čūska nežņaus sirdi?... Atmet, atmet negantās domas, caur kurām tu nokļūsi galējā postā!«

Bet Raudupiete neklausās sava labā gara brīdinājumos, viņas domas tikai grozās ap to, kā atkratīties no ienīstā bērna, — un tā tad nelaiimes stunda tuvojot tuvojās.

* * *

Ir karsta augusta mēneša diena. Raudupu saime pļauj miežus kādā attālā tīrumā, saimniece viena pate ir mājā. Viņa ir sildījuse pienu un mazgā ķēķa priekšā piena traukus. Saimnieces ģimīs deg kā uguni. Šad un tad viņa apstājas darbā, noslauka sviedrus no pieres un skatās gaisā.

Cik kluss visapkārt ir, kad viņa nestrādā... Pat bezdelīgas liekas būt saimei aizgājušas līdz uz tīrumu, tikai reti kāda iečirkstas un aizšaujas Raudupietei garām. Ir Matīšiņu nekur neredz un nedzird strādājam.

Raudupiete mierīgi turpina savu darbu. Ja pļāvēji bērnu nav paņēmuši līdz, tad jau nu viņš tepat pie mājas kaut kur kavējas...

Saimniece paņem kāšus, lai trauku skalošanai atnestu ūdeni no akas. Aka atrodas ne visai tālu no istabas, gabaliņu aiz lopu kūts. Pusceļā, pie kūts, kur aku jau var redzēt, saimniece arī redz, ka Matīšiņš pie akas. Viņš tup uz laipas, kura akas malai sniedzas pāri, un kaut ko ar garu, vieglu grābekli no tās lūko izzvejot. Ir laikam kaut kas smags, raug, kā viņš sasperas. Nu viņš laimīgi ir izvilcis. Tas ir neliels, bumbai līdzīgs akmens, ar ko viņš labprāt mēdz kavēties. Bērns satver akmeni un grib to uzlikt uz laipas, bet glumais priekšmets viņam atkal izslīd no rokas, zēns ķer to — akas ūdens uzšļakst gaisā, un vājš baiļu kliedziens atskan un izzūd.

Sastinguse Raudupiete acumirkli paliek stāvam. Matīšiņa uz laipas vairs nava. Laipa pate peld ūdenī. Bērns iekritis akā...

«Steidzies, steidzies, māte, glāb savu bērnu!» Raudupieti skubina viņas labais gars.

Un viņa skrien — skrien, ka spāņi nokrīt no kāšiem, piesteidzas pie akas un redz, ka Matīšiņa galva atkal paceļas virs ūdens un ka viņa rokas nāves bailēs tvarsta laipu.

«Memmiņ!» bērns tikko saprotami var izgrūst, jo ūdens viņam smeļas mutē un velk viņu atkal dibenā. Viņš satver laipu ar mazajiem pirkstiem, vājās kājas ķepuro un lūko laipu dzīt malā.

Un viņš no jauna izgrūž pāri nesaprotamu, tikko sadzirdamu balsienu.

Te Raudupiete aplaiž acis visapkārt. Vai kāds nenāk tur pa ceļu no lejas kalnā? Vai tur no meža puses ne? Neviens nenāk... Nejauks spīdums iezibas Raudupietes acīs. Viņa norauj kāšus no pleciem, paceļ tos gaisā — — nē, viņa tos atkal nolaiž zemē... lai Dievs dara, ko darāms.

Raudupietei Dievs iekrīt prātā, un šinī acumirkli Matīšiņš nogrimst akā.

Bezdelīga izšaujas iz gaisa ziluma, sasit spārnus tuvu virs saimnieces galvas kopā, uzkliedz skaļi: «Ķīviķvirī!» — un nozūd.

* * *

... Tur nu viņš guļ akas dibinā un vairs nedzīvo un neelpo. Tur nu viņš guļ tāds, kādu tu viņu vēlējies, stīvs un salts, un mēms... Kāpēc tu nepriecājies par to, Raudupiete, kāpēc nesmejies un negavilē —

kāpēc esi tik bāla? Tu drebi — stiprā sieva, vai tevi jau pārņem saldās šaušalas, ka nu Kārlis reiz būs tavs?... Nedomā tagad par Kārli, domā tagad, kā sava bērna nāvi citiem lai dari zināmu...

Skrej uz tīrumu, atpin savus matus, lai tava saime tos jau no tālienes redz plivinājamies un sagatavojas uz satriecošo ziņu, stāsti, ka Matīšiņš iekritis akā un noslīcis, kamēr tu pie istabas mazgāji traukus, lauzi savas rokas, vaimanā un raudi, ja to vari... Bet steidzies, steidzies, nelaimīgā māte, ja negribi, ka cits to vēsti papriekšu neizpauž pasaulei un drusku savādāki, nekā tu to gribi darīt. Vai tu neredzi, ka tur pie pirtiņas stūra aiz kārklu krūma kaut kas kustas?... Ā — tu viņu tagad ieraugi, nesatrūksties, tas jau nav nekas cits kā vecais Jankels Goldbaums, akls un mēms žids, ja viņam aizslēdz ar zelta atslēgu muti un acīs ielej sudrabu... Viņš tuvojas tev lēnām, rāda savus dzeltenos zobus un vaicā, kādēļ tu to bērnu neesi glābuse... Raudupiete, Raudupiete, vai tev nava zelta un sudraba pie rokas? Nē, tikai kāši vien. Vai tu ar tiem viņu gribi aklu un mēmu — varbūt arī kurlu padarīt?... Labi tā, stiprā sieva, tu jau proti kāšus cilāt, paliks zelts un sudrabs tev un Kārļam... Ko, vai tas vecais nastenieks nepieļaujas? Viņš bēg... Viņš sāk kliegt?... Neļauj viņam kliegt, Raudupiete, gudrā sieva, ved viņu istabā un atslēdz viņam savu skapi... Tā... Tik daudz? Vai tev tik daudz jāizņem no tava nomirušā vīra naudas maka? Nesavieb tā savu ģīmi, jo vairāk tu viņam dodī, jo mēmāks un aklāks viņš būs, un priekš tevis viņš jau nekad nevar būt diezgan mēms un diezgan akls... Tā — nu viņš atkal aiziet, aiziet kā tavs draugs, un tu vari atņemt elpu, tava sirds un tavs naudas maks tapuši labu daļu vieglāki!... Un nu steidzies uz tīrumu, atpin savus matus, lai tos tava saime jau no tālienes redz plivinājamies un sagatavojas uz satriecošo ziņu, stāsti, ka Matīšiņš iekritis akā un noslīcis, kamēr tu pie istabas mazgāji traukus, lauzi savas rokas, vaimanā un raudi — raudi, ja vari...

* * *

Raudupietes istaba izkaisīta ar kapātām skujām un izspraudīta ar egļu zariem. Istabas vidū stāvē zārciņš, un zārciņā guļ bērns ar bālu, izdilušu ģimīti. Tik tālu Raudupietes sapnis pilnīgi izdevies. Bet pie loga nesēd Kārlis un nemāj Raudupietei ar roku — Kārlis ir ar savu saimnieku aizbraucis uz Rīgu un pirk tur savam mīlulim koka zirdziņu, kamēr mājā priekš tā dzied bērnu dziesmas. Tikai pārbraucot viņš

nelaimes vēsti dabū zināt. Viņš tai gandrīz negrib ticēt un dodas uz Raudupēm, lai pašas mātes mute to apstiprinātu. Un, visu dzirdējis, ne visai jūtīgais puisis asaru nevar atturēt. Arī Raudupiete raud. Viņa pie tam izskatās tik neizsakāmi nelaimīga un nospiesta, ka Kārlis nevar nociesties, nenosēdies viņai līdzās, nesatvēris viņas roku un nemēģinājis viņu mierināt... Tad paiet divi mēneši, kuros viņi neredz viens otra, kurus Raudupiete nolēmuse Matisiņa apbēdošanai. Neapmierināmā māte šai laikā pamazām pārvēršas pajautrā atraitnē, no kuras vaibstiem nebūt nevar noģist, cik grūtu zaudējumu tā pārcietuse. Tikai kad viņa atkal kādā dienā stāv spoguļa priekšā un pelēko zīda lakatu ar sarkanajām puķēm sien ap galvu, viņa pamana, ka tai uz pieres divas jaunas grumbas ieradušās. Viņa pavelk lakatu vairāk uz priekšu, saģērbjas un brauc uz Gaiļiem.

Bet šoreiz Kārlis nestāv jumta galā, un, kad Raudupiete grib iet istabā, tad viņai veca, sakrupuse sieva iznāk pretī. «Varēji arī vēl acumirkli gaidīt ar savu iznākšanu,» Raudupiete domā, jo viņai iešaujas prātā, ka tad brauciens vai gājiens neizdodas, kad sievieti pirmo sastop ceļā.

Un viņas braukums tiešām ir veltīgs. Kārļa nav mājā. Jautāta, kur viņš ir, Gaiļu māte atbild: «Aizgāja šorīt uz tiesas māju. Skrīveram piebrukuse aka. Izdzina jau svētdien vienu cilvēku arī no mūsu mājas uz iztīrīšanu.»

Uz akas tīrīšanu!... Raudupiete sakož zobus un nerunā vairs par Kārli. Drīzi viņa aizbrauc uz māju.

Kādas dienas vēlāk pagastā notur gadskārtējo rudens tirgu. Tirgū Raudupiete ar Kārli domā satikties un izrunāties.

Tirgus ir ļoti liels, un Raudupiete ilgu laiku velti meklē Kārli. Pēdīgi viņa to ierauga.

Viņš stāv lielceļa otrā pusē, kur tirgus beidzas, priežu mežiņa malā, un runā ar kādu citu puisi. Raudupiete tuvojas viņiem, svešais puisis aiziet, un Raudupiete ir, kā vēlas, ar Kārli viena pate.

«Bet ta tad tevi esmu meklējuse,» viņa saka, puisam sniegdama roku. «Laikam nupat vēl kā atnāci?»

«Kur nu!» Kārlis atbild. «Vai tad jau varētu būt tāds sadzēries, kāds esmu, kad nupat vien vēl būtu atnācis?...» Viņš smejas dikti, viņš patiesi mazdrusciņ sareibis. Viņa sārtie vaigi ir vēl sārtāki nekā arvienu, viņa acis zibēt zib, viņa kustēšanās ir tik droša un cēla, ka Raudupiete vairs nevar acis no viņa novērst, un viņai liekas, ka Kārlis vēl nekad tik skaists nav bijis kā šinī acumirkli.

«Sadzēries!» viņa saka un sit Kārļam viegli par roku. «Meli!»

«Zināms, esmu taču jau no paša rīta šē, atvedām ar saimnieci govi, pārdevām, dzērām likopus... Esmu tevi pa šo laiku vismazāk desmit reižu redzējis.»

«Un tu nepienāci pie manis?»

«Vai tad es zināju, ka tu ar mani gribi tikties!»

«Tu to nezināji? Vai tad Gaiļu māte tev nav stāstījuse, ka es jūsu mājā biju?»

«Ir gan. Bet es domāju...»

Kārlis neizrunā, ko viņš domājis, bet nopurina vienaldzīgi un lēnām kādus siena stiebriņus no svārku piedurknes.

«Ko tu domāji?»

«Nu, ka lieta beigta.»

«Beigta?... Kārli, nerunā nu tā!» Raudupiete iesaucas, savu kaislibu ilgāk vairs nevarēdama valdīt. «Kaut tu zinātu, cik dikti tevi mīlu! Mīļo Kārlīt, nāc jel uz Raudupēm, topi par Raudupi! Saki — kas tev kā Raudupam kaitēs? Būsi lielmanis, būsi bagāts, varēsi dzīvot kā kungs! Nudie es tevi turēšu un apdienēšu kā kungu un ne kā vīru, es tevi turēšu kā nezīn ko. es tevi — —»

Raudupiete aplkus, viņai pietrūkst vārdu. Viņas krūtis ceļas un saplok no varenas sakustināšanās, viņai šinī acumirkļi nebūtu bijis grūti priekš Kārļa mirt...

«Nu tev vairs nav brīv liegties,» viņa pēc brīža atkal glaimi uzsāk, «nu tu vairs neviena kavēkļa nevari uzrādīt, kas mūsu saprecēšanai stāvētu ceļā, nu tev jānāk un jānāk uz Raudupēm!»

«Vai par tiesu?» Kārlis it kā jokodamies iejautājas un skatās vienumēr uz ceļu, vai kāds nepienāk un nedzird viņu sarunu.

«Bet nezīn vai tā ir, ka vairs nevienas lietas nevaru uzrādīt, kura mūsu saprecināšanai stāvētu ceļā.»

«Ej nu, neliedzies taču nu ilgāk... zināms, ka tā ir... Toreiz, kad pie tevis biju, tu vienu vienīgu kavēkli minēji, un šitā kavēkļa — vairs nav.»

«Nava? No kāda kavēkļa tad tu runā?»

«Nu no tā, kura dēļ tu liedzies uz Raudupēm nākt... no Matisiņa...»

«No Matisiņa? Ak, Raudupu māt, nedomā nu, ka es tā nabaga bērna dēļ uz Raudupēm neapņēmos iet.»

«Bet tu taču tā teici!» Raudupiete iesaucas un nobāl.

«Jā, atminos, ka tā teicu. Bet es to tikai tā teicu tādēļ, ka tu man par daudz karsti uzprasīji, lai tev stāstu iemeslu, kādēļ uz Raudupēm liedzos iet. Īsto kavēkli tev toreiz negribēju un nevarēju pastāstīt,

bet Matīšiņš gan tas nebija, Matīšiņš, kurš man bij tapis tik miļš kā mazs brālītis.»

Kārļa balss drusku nodreb, viņš cieš klusu.

«Matīšiņš tas nebija,» Raudupiete it kā bez sajēgas lēnām un paklusu atkārtu. «Matīšiņš tas nebija — kas tad tas īstais kavēklis bija... ir?»

«Jā, tagad to tev gan varu pastāstīt,» Kārlis atbild. «Es tevis nevaru precēt tādēļ, ka pie Kārklēnu Marijas iešu iegātņos. Mēs jau no pērnās vasaras esam norunājuši precēties. Līdz šim tā lieta vēl bija slēpjama, jo Marijas tēvs ar mani nebija mierā, bet tagad, kur no krusttēva tos simts rubļus esmu mantojis, tagad vecais apdomājies, un es par savu laimi klaji varu runāt. Uz Mārtiņiem mums būs kāzas.»

Kārlis grib aiziet.

«Paliec, neej!» Raudupiete iesaucas aizsmakušā balsī, apķeras Kārļam cieti ap roku un nelaiž viņu projām. «Kārli, vai tā tiešām tiesa: tu neprecēsi manis, ņemsi citu... Kārklēnu Mariju... Kārli, tad man jāmirst...»

«Neblēņojies nu, Raudupu māt, laid nu mani vaļā!» Kārlis kaitināts iesaucas un lūko atsvabināt savu roku no Raudupietes. «Raug, tur jau ļaudis uz mums sāk skatīties.»

«Lai viņi skatās, kas man par to bēdas,» Raudupiete, sevi tikko vairs samanīdama, izgrūž pār lūpām. «Lai viņi skatās — nelaidīšu tevis agrāk vaļā, kamēr nebūsi apņēmis —»

«Trakā bāba!» Kārlis viņu pārtrauc un parauj viņu vairāk soļu uz priekšu. «Ko tu no manis gribi? Atstājies no manis, sātan, es tev sevis nevaru pārdot! Bet, ja gribi, nāc, es tev uzpirkšu veselu pusduci manā vietā!»

Acumirkli Raudupiete tā stāv Kārļa priekšā, kā kad tā caur briesmīgu sitienu būtu tikuse apreībināta, — vaļēju muti, nespodrām, stīvām acīm. Bet tikai acumirkli. Tad viņa saņemās. Kā maiglē viņa saspiež Kārļa roku un ierauj viņu priedītēs ar spēku, kuram viņš veltīgi lūko turēties pretī.

«Ko tu teici?» viņa šņāc, un viņas acis met zaļganus zibeņus. «Ko tu man uzpirksi? Vai tev šitā ar mani jārunā? Vai zini, ka tevi tagad varu nožņaut kā suni — suns, tu!... Kādēļ tu man apmeloji? Kādēļ tu mani tūliņ neteici, ka tev cita brūte? Kādēļ tu runāji no Matīšiņa, kur tev bij jārunā no tavas Marijas?... Kārklēnu Marija! Ak, tad tā ir tā izredzētā, tā laimīgā!... Tā ubadze, kurai nav ne desmitās daļas no tās mantas, kas man! Un tomēr tu viņu gribi ņemt, un tomēr viņa tev miļāka nekā es! Vai viņa tevi ieēdinājuse? Ar ko

viņa tevi apbūruse? Ko viņa priekš tevis darijuse? Smilgas viņa priekš tevis nav pacēluse, un tomēr viņa tev mīļāka nekā es, nekā es, kura tevis dēļ — vai zini, ko padarījuse?» Raudupiete kā neprātīga krata Kārļa roku. «Vai zini, ko tevis dēļ padarīju?... Tu domā, ka Matīšiņš mira Dieva liktā nāvē?... Jā, nobāli, nobāli kā vasks, Matīšiņš nemira vis Dieva liktā nāvē... Tevis dēļ viņam ļāvu noslikt akā. Es viņu varēju glābt, bet tu man biji mīļāks nekā tas bērns, un es viņam ļāvu nogrimt... Ha-ha-ha-ha! Un nu tu tomēr paņem citu! Ņem arī savu Mariju! Ņem viņu, ņem viņu! Bet es tev saku, lai tev mēle sakalst par taviem meliem un lai tā bērna gars māc tavu dvēseli dienu un nakti, līdz tu nosprāgsti!»

Pie pēdējiem vārdiem Raudupiete Kārli palaiž vaļā, iegruž viņam dūri krūtīs, tā, ka viņš tikko nepakrīt gar zemi, un pazūd prieditēs...

Kā apstulbis Kārlis viņai labu brīdi noskatās pakal un tad uziet uz lielceļa.

Pa lielceļu plata cilvēku strāva plūst uz priekšu un atpakaļ. Zirgu mietnieki tur jāda savus zirgus, lopu dzinēji dzen apzīmētus lopus, braucēji brauc tirgū iekšā un no tirgus projām, jautri pāri tur staigā tērzēdami un jokodami. Pašā tirgū lieli un mazi spiežas ap pārdošanas vietām, nauda skan, pircēji un pārdevēji smejas, bērni pūš ar raibām māla pīlītēm, šur un tur arī kādi baras... Pie bufetes glāzes un pudeles tinkš, jauni puisi tur atveldzē savas rīkles ar putojošu alu un veci tētiņi dara to pašu. Pa vāģiem sēd meitas, ēd pēperkokus un kliņģerus un aprunā savas māsas. Un sievietēm un vecajām māmiņām mēles skrien tikpat ātri kā meitenēm. Viss notiek tāpat, kā tas pērn šinī pašā vietā ap šo pašu laiku notika, kā tas aizpērn notika un aizaizpērn...

Te piepeši vecās māmiņas aplus un klausās. Kas par nelabu troksni tur sāk celties?... Un jaunās meitas iebāž aizkostos pēperkokus un kliņģerus kabatā un paceļas vāģos stāvu, un skatās: ko tie cilvēki tur uz lielceļa sāk drūzmēties? Un vecie tēvi un jaunie puisi atstāj bufeti, un pēc piecām minūtēm pustirgus, ziņkārības dzīts, veļas uz lielceļu.

«Kas tur noticis?» bālsis jautā cita caur citu, un no drūzmas vidus lēnām atbilde atnāk atpakaļ:

«Nelaime notikuse.»

«Kas par nelaimi?»

«Viena sieva.»

«Kas ar to sievu noticis?»

«Pārbraukta.»

«Kas tā par sievu?»

Šoreiz atbilde nenāk tik drīzi atpakaļ. Bet tad tā skan:

«Raudupiete.»

Jā, Raudupiete. Milzīgā ļaužu pūļa vidū viņa guļ uz lielceļa bez dzīvības. Viņas sadragāto galvu tirgus sargs tur savā klēpī un mazgā to ar ātri no tuvās upes atnestu ūdeni. Kas lai izšķir, kā nelaime notikuse! Vieni saka, ka tā esot viņas pašas vaina, otri, ka braucēja... Lieli putekļi bija sacēlušies, vīrs ar smagu lādi divjūgu vāgos ātri no tirgus izbraucis, Raudupiete tai pašā acumirkļī ceļam devusēs pāri — un, kad putekļi bij nostājušies, tad Raudupiete bija gulējuse uz ceļa ar sadragātu galvu...

* * *

Sēru zvanišana baznīcas tornī, sēru dziedāšana kapsētā, vaļējā kapā lepns, melns zārks, jauks puķu vainags uz zārka un ap kapu un zārku pulks smīnošu mantenieku.

Ko šodien aprok?

Raudupieti.

Bet ap Mārtiņiem Kārlis ar Mariju dzer kāzas. Kāzas ir spožas, viesu ir daudz, brūte mīlīga un skaista. Un tomēr Kārļa prāts pilnīgi nevar ieliksmoties, jo kā slogs viņam Raudupietes lāsts guļ uz sirds. Viņš nejūtas vainīgs un tomēr nevar būt tik priecīgs kā citi. Nelaimīgā bērna lielās, zilās acis viņam neiziet un neiziet no prāta...

«Mēs esam noskumuši?» skaistā brūte jautā un apliek roku ap viņa kaklu. «Vai neuzjautrināsimies ar kādu danci?»

Kārlis danco.

Bet pēc danča viņš netop jautrāks...

Kāzas paiet.

Jaunais vīrs iepazīstas ikdienišķā dzīvē ar savas sieviņas tikušiem un vājumiem, jaunā sieva — ar vīra labajām un ļaunajām īpašībām. Viņi nav vilušies. Viņi ir mierā viens ar otru un ar savu likteni. Mantas viņiem netrūkst... Un tomēr Kārlis šad un tad nopūšas un nav tik laimīgs, kā varētu būt.

«Kas tev kait?» sieva prasa.

Bet Kārlis nestāsta, kas viņa sirdi spiež.

«Kas tev kait?» sieva jautā arvienu biežāk un sāk domāt, ka Kārlis ar viņu nav laimīgs, un raud.

Nu Kārlis viņai izstāsta visu...

Jaunā sieva ir dziļi aizgrābta, kā tumša ēna Raudupietes lāsts apņem viņas jautro prātu. Vai mirušā bērna gars viņai tiešām atnesīs nelaimi? Varbūt viņās grūtās stundās, kas tai pēc neilga laika būs jāpārcieš? Viņas sirds baiļojas, un bērna zilās acis, kurās tā nekad nav skatījusēs, arī viņu moca...

Bet viss iziet labi un laimīgi, un, kad Kārlis sārtu puisēnu auklē uz rokām, tad mazais viņā lūkojas ar brīnum skaistām, zilām acīm, kurās tēvam visa debesu laimība un piedošana liekas atspīdam. Un trīsošām rokām viņš jaunpiedzimušo noliek pie jaunās mātes sāniem un noslid ceļos pie viņas gultas.

«Priecājies, sieviņ, lāsta spēks iznīcināts; Matīsiņš par mums nedusmojas, jo viņš pie mums atnācis atpakaļ.»

Vecāki savu pirmdzimušo nosauc par Matīsu.

ŠŪPULIS

«Šūpulis — kam vajaga šūpuļa, kas pirs stipru šūpuli? Cik par šitām aļjām ar visām vajadzīgām auklām tiek solīts?»

Saucējs, kas šos vārdus diktā balsī izrunāja, pacēla šūpuli ar abām rokām brīdī gaisā un skatījās smīnēdams zemniekos, kuri lielā pūlī ap viņu stāvēja.

«Nu, Putniņ, kas ir? Jauniem ļaudīm, kuriem vēl kāzu marša skaņas dūc ausīs, šādas lietišas labi noder kristīgā mājas būšanā. Tādēļ neapdomājaties ilgāk.»

«Lai nu pirk vien citi,» uzrunātais atbildēja. «Māte mani tik maz šūpojuse, ka mana paša šūpulis vēl gluži vesels guļ uz klēts augšas. Iztikšu ar to pašu vajadzības brīdī.»

«Nu, apdomīgs saimnieks iegaumē visu, kas varētu notikt. Kas zin — varbūt būs jāšūpo divi reizē.»

«Ko nevēlos notiekam, uz to nesagatavojos,» jaunais saimnieks atteica, maģenīt nosarkdams. «Bet skatāties, tur nāk Urga, prasāt jel, vai viņa mājas būšanā šūpuļa nevajaga.»

Skaļi smiekli pavadīja runātāja pēdējos vārdus, jo Urgam nebij nedz mājas būšanas, nedz tam vajadzēja šūpuļa. Urga bij vecs atraitnis bez bērniem, kas pēc nelaimīgas dzīves laulībā precēšanos nosauca par pēdējo un lielāko muļķību, savus vaļas brīžus, tas ir, to laiku, kad viņš nenodarbojās ar mūrēšanu, sevišķi krāšņu izlāpīšanu, pavadīja ar alus un brandvīna dzeršanu un priekš paģiru izgulēšanas nekad nekāroja gultas, no šūpuļa nemaz nerunājot. Bet viņa ieradums bija ūtrupēs nopirkt visādas nederīgas grabažas un tās tad sasmalcināt sev un kādiem viņa apbrīnotājiem puikām par lielu lielo prieku.

«Lūdzu drusku atšķirties,» saucējs sacīja uz ļaudīm, labo roku ātri pamezdams uz vienu un otru pusi, «ļaujiet Urgam tikt pie šūpuļa. Urga!»

«Jā!» sauktais iekliedzās, starp ļaudīm, kas uz saucēja mājienu drusku atkāpās, spraukdamies uz priekšu. «Kas ir?» viņš jautāja ar pastīvu mēli, jo tas nāca no istabas, kur šodien kāds krodzenieks pārdeva savus dzērienus.

«Te ir šūpulis pārdodams. Jauns šūpulis, gluži kā priekš tevis taisīts.»

«Tā... Katls ar caurumu dibenā gluži kā priekš manis liets, divi spaņņi, kurus pirmīt nopirku, gluži kā priekš manis taisīti... Labi... Vai es tai šūpuli varēšu gulēt?»

«Zināms — ja kājām pāri pār malu liec karāties.»

«Nu tad solu par to gultu trīs kapeikas, piecas solītu, bet, kad kājas karājas laukā, — trīs kapeikas!»

Veiklais saucējs, izvilinājis pirmo solījumu, paņēma āmuru rokā un sauca veikalnieka balsi:

«Trīs kapeikas! Trīs kapeikas — kas sola vairāk?»

Vispārīgs klusums iestājās pēc šī jautājuma. Likās, ka neviens vairāk negribēja solīt; daži skatījās Urgā, jo reizēm tas pats sevi pārsolīja. Bet arī Urga cieta klusu.

«Trīs kapeikas pirmo reizi. Kas sola vairāk?...» Atkal klusums. Urga smaidīja pašapzinīgi, it kā gribēdams teikt: lūk, ko par savu naudu varu izdarīt.

«Trīs kapeikas otru reizi! Vai neviens nesolis vairāk? Auklu vien jau pie tās malkas vismazāk par divdesmit kapeikām. Trīs kapeikas otru reizi... Trīs kapeikas trešu reizi — viens, divi — —»

«Piecas kapeikas,» skaļa balss sauca no dzīvojamās ēkas puses, un ūtrupes vadītāja paceltais āmurs noslīdēja uz zemi, pie šūpuļa nepiedūries. Visu acis pagriezās uz istabas pusi.

Tur stāvēja durvīs glīts, spēcīgs, jauns puisis, rokas saspriedis sānos, degošu papirosu mutē, cepuri lepni, lielīgi atstūmis uz pakausi. Varēja manīt, ka viņš bij bijis pie bufetes un tur vairāk ko darījis nekā skatījies vien.

«Piecas kapeikas,» saucējs turpināja. «Piecas kapeikas — kas sola vairāk? Urga, tu taču par divām kapeikām sev neliksi noņemt gultu?»

«Vai gulta pārdodama?» glītais puisis prasīja tuvodamies.

«Gulta, gulta, kurā divi var gulēt,» kāds zobojās.

«Nu, tad jau nāku kā saukts, tādas gultas man drīzi vajadzēs.»

«Nava gulta — šūpulis,» saucējs izskaidroja, no jauna šūpuli paceldams gaisā. «Piecas kapeikas pirmo reizi — kas sola vairāk?»

«Desmit,» Urga sacīja.

«Piecpadsmiņš,» puisis solīja un smējās. «Kad jau iesākts, lai arī iet tālāk.»

«Divdesmiņš kapeiku,» Urga solīja no jauna. «Šūpulis ir gluži kā priekš manis taisīts.»

«Trīsdesmiņš.»

«Četrdesmiņš.»

«Piecdesmiņš,» puisis sacīja lielīgi.

«Piecdesmiņš kapeiku,» Urga atkātoja. «Labi. Tagad tu šūpuli vari paturēt. Sešdesmiņš kapeiku nesolišu, par sešdesmiņš kapeikām reiz varu sadzerties.» To teicis, vecais mūriķis saucējam atgriezās muguru, izspraucās ļaužu pūlim no jauna cauri un soļoja uz sētmali, kur viņš ap savu cauro katlu un saviem diviem spaiņiem sāka rīkoties.

Bet par šūpuli neviens nekā vairs nesolīja. Pāri minūtes veltīgi «klaudzinājies», tas ir, ļaudis veltīgi uz solišanu pamudinājis, saucējs pēdīgi šūpuli «nosīta» glītajam, puspiedzērušajam puisim.

«Šūpulis — piecdesmiņš kapeiku — pircējs Ābols,» saucējs uzkliedza rakstītājam, kas, nomaļš stāvēdams, ar Putniņu sarunājās.

«Kas par Ābolu, kurš Ābols?» rakstītājs ievaicājās, jo ūtrupē bij kādi pieci seši Āboli, un viņš solītāju, ar Putniņu runādams, nebij ievērojis.

«Praulēnu Ābols,» saucējs atbildēja.

«Ko? Mūsu Jānis?» Putniņš iesaucās un piecēlās kāju pirkstu galos, lai pircēju dabūtu redzēt. «Nudie, tas ir mans puisis?» Bet tad, it kā viņam pēkšņi kaut kas būtu iekritis prātā, tas sevi noņurdēja: «Ak tā.»

«Vai tad viņš jau apprecējies?» rakstītājs vienaldzīgi iejautājās, Ābola vārdu rakstot listē. «Man likās —»

«Nava vēl precējies,» Putniņš atbildēja. «Bet drīzi gan taisīs kāzas. Saderēju viņu kā pārenieku.»

«Tā. Un pirk jau tagad šūpuli?»

«Kā paši redzat.»

Rakstītājs pasmīnēja.

«Un ko tad viņš paņems?» viņš jautāja.

«To viņš man līdz šim nav teicis, un to arī nezina, jo tādām skaistām un paviēglām puikām, kāds mūsu Jānis, brūte vai katrā mājā. Bet nu gan domāju, ka tas apprecēs Priežu Latiņu. Viņa šogad dzīvo pie mana kaimiņa Mežmaļa,» Putniņš izskaidrodamus pielika.

«Nepazīstu,» rakstītājs atteica, plecus paraustījis, un sāka par citu ko runāt.

Pa tam Jānis, dažiem nesmalkiem jokiem un vispārīgiem smieklīgiem atskanot, savu šūpuli bij paņēmis un nonesis sētmalē. Še viņš atkal sadūrās ar Urgu, kas nupat savu otro spaini taisījis sagāzt, un

uzaicināja to viņam nākt līdz uz istabu. Esot viņam jāizpirk čarka, tādēļ ka tas atkāpies no solīšanas.

Vēlu naktī, kad ūtrupe bija pabeigta, Putniņš savu puisī, kas stipri bija sadzēries, līdz ar viņa šūpuli pārveda mājā uz Praulēniem.

* * *

Saule otrā rītā jau rādīja brokasta laiku, kad Jānis uzmodās. Lai gan viņš no paģirām vairs nekā nemanīja, tas tomēr vēl labu laiku vāļājās pa gultu — viņš jau to drikstēja darīt, jo līdz Jurgiem viņš vēl bij pats kungs par savu laiku. (Proti, viņš pie Putniņa bija par vasaras puisī bijis.) Tāpat garšļauku gulēdams, viņš izvilka pipi no darba svārku kabatas, kuri pie gultas stakles bij piekārti, un sāka pīpēt. Dūmus lēnām mutē ievilkot un atkal izpūšot un noskatoties, kā tie izzuda, viņam ienāca prātā vakardienas ūtrupe. Jānam bija tā, it kā tur kaut kas sevišķis būtu noticis. Vai viņš ar kādu bija sakāpies?... Nē... Te viņš atminējās Urgas un līdz ar to arī apstākļa, ka bija nopircis šūpuli. Puisis piecēlās piepeši sēdu un nospļāvās. Vai velns, kādu muļķību viņš bija izdarījis! Kā gan viņu tagad par to draugi un pazīstami neizzobos, un ko gan Līze Bleikš teiks, notikumu dabūjuse zināt!... Viņš viņu tā gluži klusiņām vien vēl, nevienam nezinot, bija uzrunājis un pirka, visai pasaulei redzot, jau šūpuli! Nelaimīgais notikums, caur ko viņš vēl bagātu brūti varēja zaudēt! To domājot, Jānis izlēca no gultas.

«Vakar laikam atkal nejēdzīgi esmu bijis sažūpojis,» viņš pie sevis rūca un sāka ģērbties, «sasodītais bairišs!»

Te viņam iesāvēs prātā, kas viņu apmierināja. Viņš vairs neatminējās, kur šūpulis bija palicis, laikam turpat kaimiņu sētmalē. Tas bija labi, caur to tā lieta izskatījās kā vienkāršs joks, un joks vien tas tiešām jau arī bija.

Jānis atkal sāka mierīgi ķulķēt tālāk, uzmeta pēc tam, kad bij apģērbies, svētdienas drēbes uz rokas un atstāja tukšo saimes istabu.

Puišu klēts durvis bija vaļā. Jānis iegāja klētī un ieraudzīja tur Andžu, Putniņa otro vasaras puisī, kas vakar pirkto šūpuli aplūkoja. Visai nepatīkami pārsteigts, Jānis pie durvīm palika stāvam.

«Jā, kas tad tās blēņas izdarījis, to malku šurp atvezdams!» viņš saīdzis izsaucās.

«Es ne,» Andžs atbildēja. «Bet kādēļ tu tā skaidies? Vari būt gluži mierā. Šūpulis ir pusotra līdz divi rubļi vērts, un tu to esot nopircis par piecdesmit kapeikām.»

«Atdodu viņu tev par piecām! Ņem viņu, liec viņu, kur gribi!»

«Paldies, bet man šūpuļa nevajag,» Andžs smiedamies atbildēja.

«Un es — ko tad es ar to lai daru?»

«Ērmots jautājums. Ja tev šūpuļa nevajaga, kam tad tu to pirkī?»

«Kam pirkū? Kam tad aizviņnedēļ mārķā aiz pirts iebrīdu?...»

Tādēļ, ka atkal reiz biju savilcies — savilcies, es tev saku, kā ods, tā ka tagad pats sev varētu kraut pa ausi. Veseli trīs rubļi pagalam.»

«Nu, nu, nu, nu — nesāc nu to lietu šitā sagrozīt,» Andžs sacīja.

«Stāsti labāk taisnību — stāsti, ka pēc Jurgā Latiņai būs kāzas, tad tev ticēšu.»

Skaistais puisis notvika līdz pat ausīm. «Kādaī Latiņai?» viņš vaicāja un piegriezās savam skapim, tajā sākdamns iekārt atnestās drēbes.

«Ak, neizliecies jel nu tik svēts! Vai tad nu tu neredzēji, kā man, vai es neredzēju, kā tev Mežmaļos, linus tīrot, gāja!»

«Tā? Es nu gan nezīnu, vai es citādāki pret to meitu izturējos kā tas mājas puisis,» Jānis atteica.

«Un pirc tomēr šūpuli!» Andžs izsaucās. «Bet ko nu tur tik daudz... Es jau nu saprotu, ka tev tā lieta nav gluži patīkama un ka tu skaidrā prātā tā šūpuļa nebūtu pircis. Bet, kas noticis, noticis. Pasmieties varbūt kāds par to pasmiesies, izsmiet tevis tādēļ neviens nedrīkst. Tu esi ļaudīm parādījis, ka gribi būt godīgs puika. Vai tā smejama lieta?... Bez tam Latiņa ļoti glīts skuķis, strādīga kā bitūte, vesela kā rutks un saticīga kā — nu, kā — nu, viņa ir ļoti saticīga. Mantas, zināms, viņai gan laikam nekādas nava, bet kur tad tā arī lai ceļas pie tikko kā mācībā izgājuša meitena!... Nudie, sāku jau šaubīties, vai tu viņu paņemsi, jo tu katru reizi, kad tev par to lietu tā drusciņ piedūru, izlikies tāds auksts, tāds... bet nu es redzu, ka esmu vīlies, un priecājos par to. Man nudie nabaga skuķa būtu bijis žēl.»

Šos vārdus teicis, puisis šūpuli pieslēja pie Jāņa mātes lādes un atstāja tūliņ pēc tam klēti, jo saimnieces balss no istabas viņu sauca.

Drusciņ sajucis, Jānis brīdi Andžam noskatījās pakaļ. Tad viņš ar varenu spērienu šūpuli iespēra kaktā... Tā tad tik jauki viņa dzērumā padarītā muļķība tika iztulkota! Ā!... Viņš iesmējās. «Jā, jā, nebūtu slikti, Andžiņ, ja es Latiņu paņemtu un tev atstātu Līzi Bleikš,» viņš nūrdēja. «Bet no tā, brālīt, neiznāks nekas. Atradu gārdu, apēdu pats... nabaga skuķis — kad tu izputētu, kas man bēdas par to «nabaga skuķi». Es viņai nekā neesmu apsolījis. Līzei esmu apsolījis viņu precēt un Līzi arī precēšu. Kad tik viņa nelabo joku ar šūpuli neņem par ļaunu,

esot drusku tāda... bet nu — gan jau viņai visu izskaidrošu, gan visu atvainošu...»

Šūpuli pagrūdis vēl dziļāk kaktā, Jānis atstāja klēti un aizgāja uz ķēķi.

Ķēķī viņš sastapa saimnieku, kas ar degošu skaidu aizdedzināja pipē tabaku.

«Izgulējies?» viņš jautāja un mirkšķināja smīnēdams ar acīm.

«Pilnīgi,» Jānis atbildēja un meklēja spaiņu, lai varētu iet uz aku pēc ūdens, jo katru rītu, savā maizē būdams, viņš dzēra tēju. «Nupat vien vēl kā piecēlos.»

«Un, kā cēlies, tā vēlies tūlī uz klēti,» saimnieks runāja, un viņa smīnēšana pārvērtās gandrīz jautros smieklos.

«Aiznesu drēbes uz klēti,» puisis sausi atteica, pārlika kāšus pār pleciem un gribēja iet.

«Tā — nu, nu, nebēdz jel nu tūlī projām,» Putniņš turpināja valodu, Jāni laipni atturēdams. «Nedomā nu, ka nezin par ko sākšu runāt... ka sākšu vai zoboties vai. Gribēju tev tikai teikt, ka priecājos, ka esi nodomājis man tik čaganu strādnieci, kāda Latiņa, ievest mājā. Tu arvienu tā kā slēpies vai, jāsaka, kaunies, kad no tavas saprecēšanas runāju, ka līdz vakardienai nezināju, kādu meitu paņemsī. Cilvēki jau nu gan runāja, ka tu esot uzdomājis Līzi Bleikš, tādēļ ka tu uz Bleikšiem bieži gāji, bet nu manai saimniecei taču tiesa, tā arvienu teica, es redzēšot, ka tādas valodas esot pasakas. Līze jau nu, zināms, priekš tevis arī nekāda sieva nebūtu bijuse. Vecāka par tevi, pasirdīga, ne visai daļa un turklāt saimnieka māsa. Bijušās mātes meitas gandrīz nekad nava teicamas kalpu sievas. Apradušas ar vieglu dzīvi, viņām viss par grūtu, viss par vienkāršu; un, kad nu viņas savu errastību par to pret citiem nedrīkst izrādīt, tad tās to dara pret saviem vīriem. Es domāju, tu būtu arī viens no šiem nelaimīgajiem. Jo ar tiem divi sūntiem vai trim, kas Līzei esot, nepietiek ik dienas gaļu uz pannas ko švirkstināt un kaktā bez darba ko sēdēt.»

«Bet, saimniek, — es nemaz nezinu — tas — tas — vakar bija tāds joks,» puisis, pavisam sajucis, stomijās, «es vakar nemaz nedomāju —»

«Ka šūpuli tā klusiņām mēdz iegādāt,» Putniņš smiedamies viņu pārtrauca. «Es ticu, ka tu vakar daudz nedomāji. Bet nesāc nu tādēļ atvainoties. Es teicu, es nezobošos par tavu vakardienas joku, jo priekš tā viņš ir par daudz labs.»

Ar to saimnieks skaidu iemeta krāsnī, apgriezās un iegāja istabā...

«Tā! Tas jau nu ir otrais, kas man saka, es esot varenu darbu padarījis, to sasodīto šupuli nopirkdams,» Jānis domāja un soļoja noskaities uz aku. «Brīnums!... Un Līze priekš manis neder, ir nikna, veca un tā joprojām, un tā joprojām... Ha, jūs muļķi, kas jūs domājat, ka es nezinu, ko jūs gribat! Nodomājuši, ka Līzi taisos precēt, jūs ķeraties pie pirmā niecīgā iemesla, lai mūs abus varētu izšķirt. Andžs lielī Latiņu, saimnieks nicina Līzi — cik tas jauki sakrīt kopā, gluži kā tas pie tuviem radiem vajadzīgs. Bet Līzi jūs man tomēr neizrunāsi no prāta...»

Pienācis pie akas, kas pļavas malā atradās, Jānis palika stāvam. Ap aku ziedēja pavasara puķītes un spoguļojās skaidrajā, rāmajā ūdenī. Pūsis uzkāpa uz akas laipiņas un noliecās uz priekšu. Vai viņam tiešām vakar izdarītās muļķības dēļ bija jābīstas, ka Līze viņam varētu atsaistī? Vai viņam bija jābīstas no Andža? Viņš ieskatījās akā... Ak, nē, Līze viņu ņems, un ja viņš pat veselu duci šupuļu būtu nopircis... Jānis apzinīgi uzsmaidīja savai spoguļa bildei un sagrieza gaišās, kuplās ūsas. Jā, viņš bija un palika skaists pūsis, jo skaistāks tad, kad smeļoties viņa baltie zobi tapa redzami. «Nu, gan es Līzei nākošā reizē prātīšu rādīt zobus,» Jānis nodomāja un piesmēla spaiņus ar ūdeni. Viņa saīgums piepeši bija zudis, jautru melniņu svilpodams, tas cēliem soļiem sāka iet uz māju.

Te balss no pļavas puses sauca viņa vārdu, un Jānis apstājās.

Pār pļavu nāca Praulēnu jaunā saimniece, mazu aizsaini rokā turēdama.

«Pagaidi, iesim reizē,» viņa sauca, un pūsis gaidīja, kamēr saimniece pienāca.

«Laikam vēl brokasta neesi ēdis,» jautrā sieva runāja, Jāņam iedama līdzās. «Ak tu slīņķis! Bet pagaidi, kad būsi atkal manā dienestā, gan tad tevi izmācīšu. Vai zini, ko jau šorīt esmu padarījuse, kamēr tu vēl gultā krāci? Esmu izstaigājuse ciemus.»

«Tā,» pūsis laipni sacīja, jo viņš saimniecei ļoti cienīja, tādēļ ka viņa to slepeni viņa dzeršanas dēļ bāra un atklāti atkal aizstāvēja. «Kur tad jūs bijāt?»

«Mežmaļos.»

«Tā,» Jānis atkal sacīja, vārdu šoreiz izrunādams diezgan dzestri.

«Jā, biju nītīm pakal. Un atmini — no kā tās ņemu? No Latiņas!»

«Tā,» Jānis trešu lāgu sacīja auksti un īsi... «Tagad pātarošana par šupuli tūlīņ ies vaļā,» viņš domāja un soļoja ātri uz priekšu.

«Bet neskrej taču tā,» saimniece runāja, neieklausījusēs, cik savādi Jāņa balss bija pārvērtusēs. «Paklau, ko tev teikšu: Latiņa tev sūta labas dienas.»

«Jā nudie, nu viņa man to šūpuli tūlīņ kārs kaklā,» puisis domāja, un viņa vaigi notvīka asins sārtumā. «Bet nu to vairs ilgi neizturēšu.»

«Nu, vai tu nevižo pateikties — — ak, skat, kā viņš nosarkst!» saimniece jokojās. «Ak, ko nu, mīlo Jānīt, no manis jau nu tev nevajaga kaunēties, tu jau gan zini, cik labu prātu uz tevi turu. Tātad dzersim priecīgas kāzas!... Ak, kaut tu būtu bijis klāt un redzējis, cik jautra Latiņa kļuva, kad viņai pastāstīju, ka tu nopircis šūpuli. Nudie, viņa negribēja raudāt, bet asaras viņai tā bira pār vaigiem kā... Bet te jau esam pie mājas... nē, bet kā tu esi aizkūsis, jā, kam tā skrēji... Nu, ej nu, ej un uzsildi savu tēju un tad nāc un palīdzi man audeklu uzlikt uz stellēm.»

Saimniece iegāja istabā, Jānis ķēķī, kur viņš pilnos spaiņus ar tādu sparū uzsvieda uz sola, ka gandrīz lielākā daļa ūdens izšķakstēja zemē.

«Spaini ūdens tev labprāt izlietu uz galvas, ne palīdzētu audeklu uztaisīt,» viņš sadusmojies noņurdēja. «Nu jau kaimiņos arī tic, ka es to malku ar nodomu pircis. Un cik tālu no turienes ir līdz Bleikšiem!... Ak, šie sievieši! Viltīgi tie ir visi! Nedēļām saimniece bij runājuse no iešanas uz Mežmaļiem, un taisni šodien viņai turp bij jānoiet! Nītis jau arī varēja kāds cits atnest. Bet nē, tas jādara saimniecei pašai. Kādēļ? Tādēļ, ka tā ar Andžu iet uz vienu roku un arī grib izjaukt manu saprecēšanos ar Līzi... Skrien, skaties, tūlīņ Latiņai stāstīt, ka es nopircis šūpuli... Stāsti, cik gribi, man par to nav bēda, es jums visiem tagad tūlīņ kaut ko parādīšu: saskaldišu šūpuli un uzsildišu ar to malku sev tēju.»

Puisis uzmeklēja trumuli, pielēja to ar ūdeni un uzlika to uz ķēķa krāsns mūra. Tad viņš apskatījās pēc cirvja. Ķēķī nebija neviena. Nu, nekas, viņam iekrita prātā, ka viņa cirvis gulēja klētī zem skapja. Viņš atstāja ķēķi un gāja uz klēti. Klēts durvis bija vaļā — vai tad jau atkal kāds to nolādēto šūpuli apskatīja? Zināms, viņa māte, kreiso roku domīgi pielikuse pie žoda, stāvēja šūpuļa priekšā.

«Skaists šūpulis?» Jānis zobgalīgi un paruppi iejautājās, roku bāzdams zem skapja. «Vai ne? Un, saprotams, tu arī ļoti priecājies, ka viņu esmu nopircis.»

Izbrīnējusēs māte ieskatījās dēlā. Kas tā bija par runāšanu?... Ak tā, tas nāca no vakardienas dzēruma. Tad jau dažs vārdiņš jāpārlaiž pār galvu. Un viņa atbildēja:

«Kādēļ tad lai nepriecājos? Jo nu redzu, ka neesmu par velti Dievu lūguse.»

«Nu, šupuļa dēļ tev nevajadzēja Debesu tēva apgrūtināt, to es tev jau sen bez viņa būtu varējis izgādāt,» dēls tagad gluži rupjā balsī atteica un meklēja tālāk zem skapja.

«Kaunies jel, šitādus vārdus ņemdams mutē,» māte bārās. «Tu gan zini, ko no Dieva esmu lūguse: lai viņš tavu prātu tā groza, ka —»

«Andžam no tā iznāk labums,» Jānis, mātei atņemdams valodu, iesaucās. «Jā, to saimnieki arī lūguši. Bet es jums visiem tūlīņ parādīšu, kā Dievs manu prātu grozījis. Lūk, šitā!»

Un, izrāvis cirvi no skapja apakšas, Jānis to pacēla un tuvojās šūpulim.

«Ko t' nu!» māte dusmīgi iesaucās. «Ak, vai nu jau esi tik bagāts, ka derīgas lietas malkā vari saskaldīt! Tā, tā, dēls. Tad jau nu laikam turpmāk ar Urgu iesi uz vienu roku un kopā ar viņu ūtrupēs sapirksi mantas priekš saplēšanas un saciršanas. Nebija arī ļaudīm vairs nekā ko smieties, par Urgu vairs nevarēja izdomāt jaunu joku. Nu būs atkal viens, kas cilvēkus ar savām muļķībām smidzinās. Tātad sāc vien savu jauno amatu pie šitā šupuļa!»

To teikuse, māte pabīdīja šūpuli uz klēts vidu un atstāja Jāni vienu.

Nezinādams, ko darīt, puisis stāvēja šupuļa priekšā un kodīja nemierīgi lūpas. Vai šūpuli saskaldīt?... Tas tiešām izskatītos pēc Urgas un būtu viņam par apsmieklu, tur mātei bija taisnība. To atstāt veselu? Tad visa pasaule domās, tas ir, tad visai pasaulei saimnieki iestāstīs, ka viņš Latīņu grib precēt, un tas taču nedrīkstēja notikt. Bet kādēļ gan, labi apdomājot, to ļaudīm nevarēja ļaut ticēt? Vai nebija viena alga, ko ļaudis runāja un domāja, kad tikai Līze patiesību zināja? Tiešām tas bija vienaldzīgi — nē, tā bij varbūt vēl labāk! Tagad ļaužu mēles nodarbosies ap viņu un Latīņu, tiks Līzi mierā un nestāstīs tai visādus melus par viņu. Jo nav jau tādu cilvēku vien pasaulē, kuriem tas dara prieku — saprecināt kādu pāri, ir arī tādi, kas priecājas, ka tie divu cilvēku savienošanos var izjaukt... «Jā, lai ļaudis melš vien par mani un Latīņu. Pēc pusdienas aiziešu uz Līzi un aprunāšos, kad tā grib iet skatīt pātarus, liksimies svētdienu pirmo un otro reizi uzsaukties, nākošā svētdienā trešo reizi un tūlīņ salaulāties. Tātad tikai īsi priekš kāzām pasaule dabūs zināt, kuru meitu īsti paņēms. Ta tad visiem būs lieli brīnumi.»

Pabāzis cirvi atpakaļ zem skapja, Jānis šūpuli aplūkoja tuvāk. Nudie, piecdesmit kapeiku ir nedzēris par viņu varēja dot. Stipris koks, glīts darbs, maz lietots — patiesi būtu bijuse skāde, šūpuli saskaldot.

Reiz viņa taču tā kā tā vajadzēs, kādēļ tad to līdz tam laikam mierīgi nepaglabāt? Jānis pieslēja lēnām šūpuli savam skapim līdzās pie sienas, aizslēdza klēti un gāja atpakaļ uz ķēķi, kur viņš ar vienkāršām skaidām tējai uzvārīja ūdeni.

Brokastu paēdis, viņš atkal atgulās gultā, pīpēja un prātoja šā un tā. Tad viņš aizgriezās uz sienu, gribēdams iemigt. Bet miegs šoreiz lāgā negribēja nākt...

Ap pusdienas laiku saimnieks ienāca saimes istabā un piecēla Jāni. Vai tas šodien negribot nākt palīgā art, šis ar puisi viens pats iesēto auzu līdz vakaram neaparšot, un laiks taisoties uz draņķēšanu. Varot palīdzēt, Jānis atbildēja, kam savas kāzas iekrita prātā, priekš kuru sarīkošanas viņam saimnieka laipnās piepalīdzības ļoti vajadzēja. Esot pamazām atkal jāsāk iestaipīt kauli... esot diezgan slinkots visu ziemu... Bet patiesībā viņam nebūt nepatika Putniņa uzaicinājums, jo caur to Jānis tika kavēts apmeklēt Līzi. Nu, nekas, rītu jau arī vēl bija laika diezgan... Tātad viņš paņēma zirgu un arklus un aizgāja uz tīrumu, un ara tik dūšīgi, ka saimnieks to vakarā iesauca pie sevis istabā un viņam iedeva lielu glāzi čarkas. Turklāt viņš jautāja, vai Jānis jau tūliņ no rītdienas nesāktu iet pie darba, esot daudz, ko art, bez otra puša līdz Jurgiem nevarēšot iztikt. Putniņš puisi noalgošot par to, viņam lēti aprēķinādam priekš kāzām vajadzīgos bīdeļu miltus utt., kas taču viņam būšot ļoti pa prātam. Zināms, ka tas Jānim bija ļoti pa prātam, jo viņa naudas kule bija tukša līdz dibenam, bet viņš tomēr drusku apdomājās, pirms tas saimnieka priekšlikumu pieņēma. Ja viņš to darīja, tad jau tas šonedēļ Līzi nevarēja apmeklēt, tad viņš tikai svētdien vien vēl ar viņu varēja tikties. Bet vai tā galu galā nebija viena alga? Vai nebija viens daudzums, vai tie rītu vai svētdien norunāja, kad iet pie mācītāja skaitīt? Un, kad svētdien Līze par vakardienas muļķību sāks runāt, tad viņam būs labs iemesls valodu nogriezt uz citu pusi: klausies, cik uzcītīgi pagājušā nedēļā priekš mūsu kāzām pelnīju naudu... Un Jānis atbildēja Putniņam, ka sāksot no rītdienas iet pie darba, un ara, sēja un ecēja cauru nedēļu ar sviedriem vaigā. Sprotama lieta, ka viņam par šūpuli bija jādzird daudz un dažādu joku, kurus tas, kā likās, saņēma ļoti jautrā garā. Ļoti smalkas ausis šad un tad gan būtu dzirdējušas, ka viņš reizēm pie sevis norūca: «Nu, pagaidāt tikai, no svētdienas pa nedēļu jūs ko piedzīvosiet!» — bet tādu Praulēnos nebija.

Svētdienas rītā Jānis uzģērbās tik skaisti, cik tam bija iespējams, un aizgāja drusku agrāk uz baznīcu nekā citām reizēm. Viņš ar Līzi jau priekš dievvārdiem gribēja satikties. Bet likās, ka Līze nebija atnākuse. Vismazāk viņš to nekur neredzēja, turpretim satikās ar daudz pazīstamiem, kuri vai nu tūliņ, vai pēc kādiem ievada vārdiem vairāk vai mazāk jocīgā vīzē šupuli pieminēja. Likās gluži tā, it kā šis notikums jau visā pagastā būtu zināms...

Puiša dusmas uz sevi, bet it īpaši uz Andžu un saimniekiem auga augdamas. Ak, šī nolāpītā banda, kas gribēja un gribēja viņa laimi izjaukt... Bet pagaidāt tikai, gan jūs citu svētdien atpētiesiet acis...

Pēc beigtiem dievvārdiem Jānis līdz ar citiem puišiem pēc veca ieraduma nostājās netālu no nabagu lādes noklausīties sludinājumos, kurus šķesteris mēdza izsaukt. Te atvērās ģērbkambara durvis, un mācītājs, vēl amata svārkos, parādījās tajās. Viņš pārlaida acis pār baznīcēnu pūli un tad piepeši māja ar roku. Jānis to redzēja, un viņam tā likās, it kā mācītājs v i ņ a m būtu mājis, bet, tā kā viņam līdzās stāvēja viens baznīcas pērminders, tad Jānis tikai pacēla cepuri un piedūra pērminderim roku viegli pie sāniem. Šis arī tūliņ steidzās uz ģērbkambari, bet atnāca tikpat ātri atpakaļ ar ziņu — mācītājs vēloties ar Jāni runāt. Tā... Puišis nosarka. Ko tad mācītājs no viņa gribēja?

Ģērbkambari bija sieva ar krustāmu bērnu, pāris meitu un zvanītājs. Sasveicinājies ar Jāni, mācītājs pamāja, lai tas viņam ietu līdz, un kāpa pa mazajām trepēm augšā, kuras iveda istabiņā virs ģērbkambara, kur vācu dziesmu grāunatas stāvēja un mācītājs savu sviesta maizi mēdza apēst.

«Es jau ilgi biju nodomājis ar tevi kādu vārdu runāt,» mācītājs uzsāka, pēc ieraduma laipni puiša pleci noglaudījis, «bet pēdējā laikā tevis nepamanīju baznīcā un tevi mājā uzmeklēt man nebija laika. Saki jel — tu drīzumā precēsies?»

«Jā, cienīgais mācītāja kungs,» puišis atbildēja un nolaida acis.

«Tā? Nu redzi — un tas jau ļoti labi, mīļo Ābol,» mācītājs turpināja valodu, «ļoti labi. Vēlos, ka manā draudzē visi puiši būtu tik godīgi kā tu.»

Godīgajam puisim raibs apmetās acu priekšā.

«Mācītāja kungs,» viņš stomījās un gribēja runāt pretim, «mācītāja kungs — —» bet nekā, vārdi aizspriedās rīklē un nenāca pāri par lūpām...

«O, es zinu, ko tu gribi teikt, mīļo Ābol,» mācītājs visai mīļi runāja un noglaudīja Jāņa karsto vaigu. «Na ja... tā lieta jau ir tāda — tāda... bet esi gluži mierā, mēs jau esam visi cilvēki, viens ar šādu, otrs ar tādu vājumu. Nedēļu pēc kāzām viss būs aizmirsts... Bet ko tev gribēju teikt: no otrdienas visu nedēļu nebūšu mājā, un, tā ka tu laikam gribēsi, lai tevi jau nākošā svētdienā uzsaucu, tad varēsi rīt ar Latu atnākt skaitīt. Rītā priekš pusdienas... Un nu man jāiet, mīļo Ābol, jākristī vēl viens bērniņš.»

Mācītājs sniedza Jānim roku, un, kamēr šis, pavisam sajucis, pār to noliecās un to skūpstīja, mācītājs vēlreiz laipnīgi noglaudīja viņam vaigu un kāpa tad lejā.

Jānim, ģērbkambari atstājot, bija tā, it kā pats nelabais to būtu sagrābis. Neizsakāmas dusmas plosījās viņa krūtīs, bezmērīga stūrgalvība pamodās viņā... Ā! Šie ļaudis!... Pat mācītājam tie nekaunējās stāstīt tādas blēņas. «Bet nūdie, jānūdie jūsu nodoms jums neizdosies. Var būt, ka vēl kaut kādi būtu apdomājies... bet nu, nu šodien vēl ar Līzi iešu pie mācītāja, lai tas tad saka, ko grib, un lai baras, cik grib, itin nekas mani tagad vairs neatturēs precēt Līzi!»

Viņš devās uz krogu.

Izmeklējis visas istabas un Līzes neatradis, viņš pēdīgi sadūrās ar vienu Bleikšu puisī. Kur Līze? — Neesot uz baznīcu nākuse. Izdzinuse aitas ganos... — Ak tā... Puisis piegāja pie stoikas, izdzēra glāzi čarkas, nopirka paciņu papirosu un devās no kroga laukā. Ar Līzi viņam šodien katrā ziņā bija jāsatiekas.

Lai gan ceļš nebija visai labs un pavasara saule ļoti spieda, Jānis tomēr ātri soļoja uz priekšu un sasniedza diezgan īsā laikā Bleikšu mājas robežas. Izgājis kādam egļu mežiņam cauri, viņš pēdīgi atradās lielās, garenas noras malā, uz kuras aitu un jēru pulks mierīgi pirmās sulaiņās lapiņas plūca, kamēr noras otrā malā uz maza, saules apspīdēta uzkalnīša sieviete sēdēja un auda lielsaišķus. «Tā viņa ir,» Jānis domāja un tuvojās ātriem soļiem ganu meitai. Suns, kas tālāk krūmos bija ošņājis, tagad iesāka riet, un reizē ar pāri aitām arī audēja pacēla galvu. Jā, tā bija Līze, viņa ieraudzīja Jāni, likās būt pārsteigta, bet nolieca atkal tūliņ galvu pār darbu. Viņas vaigi, kuru sarkanums līdzinājās daktiņu krāsai, uz acumirkli kļuva zilgani.

Puisis sveicināja laipni, bet meita tikai gluži vienaldzīgi izstiepto roku satvēra.

«Kurš vējš tad tevi šurp atpūtis?» viņa paasi iejautājās, aušanu arvienu naiģi turpinādama. «Tevi jau vairs nemaz nedabū redzēt.»

«Nebija laika tevi agrāk apmeklēt,» puisis atbildēja, nomezdamies

meitai blakus zemē. «Nudie nebija — esmu jau pie Putniņa iesācis strādāt.»

«Nebija laika? Hm! Priekš plažierēšanas pa ūtrupēm un priekš citu blamierēšanas — priekš tam tev bij laiks.» Runātāja uzmeta Jānim dusmīgu mirkli un savilka lielsaišķu velkus piepeši tik stīvi, ka liksts nokrakšķēja.

«Tātad nu tiešām iesākas šķandāls, no kāda bijos,» puisis domāja un brīnījās pats par sevi, ka viņš nejutās nebūt uztraukts. Nē, pavisam otrādi — Līzes skarbie vārdi viņu dīvaini apmierināja...

«Priekš citu blamierēšanas,» viņš atkātoja, «ko tad nu esmu izblamierējis?»

«Ak, neizliecies nu vēl tāds!...» meita izsaucās, vēl vairāk sadusmota no Jāņa balss vienaldzīgajām skaņām. «Urga man visu izstāstīja. Tu esot priekš manis jau šūpuli nopircis! Vai tev kauns ar jel maz ir!»

Jānim bija skaļi jāiesmejas.

«Maz gan, kad esmu sadzēries,» viņš jautri atbildēja. «Un Urga tev taču būs stāstījis, ka, šūpuli pirkdams, biju gluži lillā.»

«Kad tad tu neesi «lillā»?» Līze rupji iesaucās. «Kauns gan ir, kad apdomā, ka tik jauns cilvēks jau tik liels dzērājs!»

Nepatīkami aizķerts, Jānis ieskatījās Līzē. Kas viņai deva tiesu jau tagad runāt šitādus vārdus pret viņu? Nudie saimniekam bija taisnība, viņa bija nikna kā pūce un neskaista turklāt. Viņai nupat runājot, Jānis bija ievērojis, ka viņas lūpas reizē ar baltajiem zobiem atsedza arī par daudz no sarkanajām smaganām, un tas izskatījās ļoti neglīti! Kur viņam agrāk bij bijušas acis!

«Ko tad neprecējies puisis ar naudu citu var darīt kā to apdzert,» viņš drusku iekaitināts runāja, «un priekš kam tad alus un brandvīns taisīti, ja ne priekš dzeršanas!»

«Un tu domā, ka saprecēšos ar žūpu, kas manu naudu pirmajās divās nedēļās pēc kāzām salies rīklē!» Līze, visai sadusmota, brēca un uzlēca stāvu. «Oho! Vēl pasaulei varu parādīt, ka man nedz tevis, nedz tava šūpuļa vajaga!»

Jānis palika britiņu omulīgi zemē sēdam un nolūkojās Līzei ģimī, kas tagad, dusmās sakrunkots, izskatījās dīvaiņi vecs. Tad viņš ļoti lēnām piecēlās.

«Vai tu to pasaulei vari parādīt?» viņš sacīja. «Tad jau labi, tad rādi vien!»

To teicis, puisis apgriezās un sāka iet uz krūmiem, kuros suns pirmiņ bij rējis.

Kā sastinguse Līze Jānim noskatījās pakal. Viņa to bij gribējuse tikai izbārt, nevis pavisam ar viņu sanīsties. Bet dusmas, kas pa nedēļu viņas sirdī bij sakrājušās, viņu par daudz spēji bija pārņēmušas... Un nu skaistais precenieks bija vējā, lūk, tur viņš aizgāja — ak, nē, viņš tūlīņ griezīsies atpakaļ, gudrenieks, grib, lai viņu sauc atpakaļ... Nu jā, lai nu arī notiek, kā viņš vēlas...

«Jāni!» Līze sauca. «Jāni!... Nāc, es tev došu siera. Man ir!»

«Ēd vesela viena pate!» Jānis noņurdēja un nozuda krūmos.

«Ak tad tāda viņa īsti ir,» viņš domāja, tālāk ejot. «Na, ar to tikai būtu ticis laimīgs! Būtu ieskrējis kā circenis karstos pelnos, ja to šūpuli nebūtu nopircis. Paldies Dievam, ka tas noticis... Kas par muļķi biju, ka neklausījos labu cilvēku padomos, bet tas jau ir, māte mani par daudz stūrgalvīgu izaudzinājuse. Bet nu gan vairs tāds nebūšu!»

Un, it kā Jānis ar šiem vārdiem «vecu Ādamu» būtu pametis un, cik ātri vien varēdams, būtu gribējis no tā tikt projām, viņš lieliem soļiem steidzās uz priekšu.

Bet kurpu tad viņš īsti gāja? Ceļš, uz kura tas bij uznācis, neveda uz Praulēniem, bet uz — — Viņš apstājās brītiņu... Jā, tas bija īstais ceļš! Uz viņu! Uz Latīņu! Lai notiek, ko māte, ko saimnieki, ko mācītājs gribējuši un domājuši, lai errojas tur tā niknā pūce zila un melna! Un Jānis soļoja tālāk, tik dūšīgi, ka dubļi vien šķīda.

Piepeši viņš ieraudzīja vīrieti pie apses stāvam. Cilvēks acimredzot stipri bija sadzēries un iekritis kādā ūdens peļķē, jo viņš tā bija novārtījies ar dubļiem, ka ģīmja nemaz nevarēja pazīt.

«Labdien,» vīrs, kas arī Jāni bija ieraudzījis, kļiedza, un nu Jānis to pazina no balss: tas bija mūriķis Urga. «Vai tu man ceļu nevari parādīt? Esmu apmaldījies un nevaru vairs no šitā sasodītā meža tikt laukā.»

«Bet tu jau esi uz pareizā ceļa, ej vien tālāk,» Jānis atbildēja, negribot pasmiedamies.

«Ej vien tālāk, ej!» Urga atkārtoja. «Ej vien, kad viss ceļš aizaudzis ar kokiem... kurā pusē ir krogs? Paved mani drusku uz kroga pusi.»

«Es domāju, tu tagad iesi uz māju,» Jānis runāja. «Man arī jāiet uz to pusi, nāc, pavedīšu tevi kādu gabalu.»

«Uz kuru pusi? Uz Mežmaļiem? Gar Mežmaļu malkas grēdu? Neparko. Nupat tik tālu biju aizgājis, bet atrāpos tūlīņ atpakaļ. Man no miroņiem nav bail, bet es viņa otrreiz negribu redzēt. Neparko...»

«Kas par miroņi?» puisis jautāja. «Nemels nu, Urga.»

«Vai es? Ko? Ak tā... nu gan jau pats redzēsi. Tur —» Urga aplaida ar roku lielu loku gaisā, «tur pie egles, kur Mežmaļu malkas grēda stāv, tur Latiņa pakārusies.»

«Latiņa?» Jānis iztrūkdami iesaucās. «Viņa pakārusies!? Urga, tu melo!»

«A — tev gan labprāt patiktos, ka būtu melojis, jo nu jau tikpat visi teiks, ka tu pie viņas nāves esi vainīgs!» Urga kļiedza. «Bet es nemeloju. Par ko es tevi lai apmeloju? Vai tu priekš manis esi kāds kungs?»

Urga šim ērmīgam jautājumam piesprauda vēl veselu rindu citu, bet Jānis tos vairs nedzirdēja. Skriešus tas sāka skriet uz Mežmaļiem... Viņš bija tapis par slepkavu, Latiņa viņa dēļ bij pakārusies — ak tu briesmīgais notikums! Un taisni tagad, kad viņš bija nodomājis visu griezt par labu, taisni tagad tam vajadzēja atgadīties... Bet varbūt tā vēl bija glābjama... Un puisis vēl ātrāk devās uz priekšu.

Viņa vaigi kvēloja kā uguni, kad tas pēdīgi ieraudzīja egli un malkas grēdu. Vai viņa acis viņu mānīja, vai viņš aiz bailēm vairs lāgā nevarēja saredzēt?... Pie egles viņš neredzēja nekā cita kā pulciņu gulošu aitu, kuras, viņam tuvojoties, ar troksni sacēlās un izklīda uz visām pusēm.

«Vai tu jau atkal esi klāt, Pēteri?» balss aiz malkas grēdas jautāja.

Jānis apstājās. Dievs tēvs — ko viņš dzirdēja? Tā jau bija Latiņas balss! Kā skaņas no debesīm tā viņam iesitās ausīs.

«Nē!» viņš izsaucās un pielika it kā gavilēdams. «Bet es!»

Un ātri tas apskrēja ap grēdas stūri un apkampa acumirkli pussabijušos meiteni.

«Ak tu — tu esi sveika un vesela,» viņš priecīgi izsaucās un skatījās Latiņai acīs. «Kā mani tas vecais Urga tevis dēļ sabiedēja!» Un Jānis viņai īsos vārdos atstāstīja savu satikšanos ar Urgu.

«Ak,» Latiņa, laimīgi smiedamies, izskaidroja, «ganu Pēteris — aizstellēju viņu pēc diegiem uz māju — pirmiņ blēņodamies te pie egles bij pakāris tādu ķemu. To laikam Urga redzējis un savā nemaņā noturējis par cilvēku... Bet tas taču jauki, ka tu reiz uz mani esi atnācis,» viņa turpināja, mīļi ar abām rokām satverdama Jāņa labo, «nudie es jau sāku vai būties, ka tu mani atstāsi.»

«Ej nu ej!»

«Jā,» meitene sacīja, un asaras tai sakāpa acīs. «Ak, Jāni, kad tu zinātu, cik briesmīgi man bij ap sirdi, kad dzirdēju, ka tu bieži ejot uz Bleikšiem, — nē, to nemaz nevaru izteikt. Nudie, netrūka daudz, ka būtu ielēkuse akā.»

«Mulķīte,» Jānis runāja, un tumšs kauna sārtums pārklāja viņa vaigus. «Uz Bleikšiem gāju pēc naudas —»

«Redz nu, man par tevi bija nelabas domas. Ak, es... bet par to tevi tagad vēl vairāk mīlēšu. Jāni, vai zini, kad man jūsu saimniece pastāstīja, tu esot — tu esot — bijis ūtrupē, tad aizgāju uz klēti un, ceļos nometusies, Dievam par to pateicu, ka viņš tev tādu prātu iedevis. Nekad savā mūžā vēl tik sirsnīgi netiku Dievu lūguse kā toreiz, un es nozvērējos, ka no visas sirds cītišos, lai tu topi laimīgs. Un gan tu redzēsi, ka turēšu, ko esmu apņēmusies, tu labais, tu mīlais — tu labākais, tu mīļākais cilvēks pasaulē!»

Meitenei pie šiem vārdiem apbira asaras, un labākais un mīļākais cilvēks pasaulē aiz liela kauna nezināja cita nekā, ko darīt, kā Latīņu apkampt un spiest pie krūtīm.

«Rīt iesim uz mācītāju,» viņš pēc brītiņa čukstēja.

«Iesim.»

«Un pēc trim nedēļām dzersim kāzas?»

«Jāni!» meitene iegavilējās, aplika viņam abas rokas ap kaklu un noskūpstīja viņam muti tik karsti, ka mīlestības dzirkstele, kas viņam sirdī bija, pārvērtās par gaišu liesmu. Un, šai svētai ugunij iedegoties, arī Jānis klusiņām nozvērējās Latīņu darīt laimīgu.

Vai lasītājs grib zināt, vai tie abi savus zvērestus nav pārkāpuši? Nē, jo visā pagastā Jāni ar Latīņu teic par visai laimīgu pāri.

KOMENTĀRI

R. Blaumaņa darbu pamatteksts, pēc kura iespiesti raksti, ir to pēdējais publicējums R. Blaumaņa dzīves laikā. R. Blaumanis darbu rediģēšanu un slīpēšanu nepārtrauca arī pēc to pirmpublicējuma, tādēļ arī atkārtoti izdevumi R. Blaumaņa dzīves laikā ir tekstuāli atšķirīgi. Tradicionāli par R. Blaumaņa darbu pamattekstu uzskata R. Blaumaņa Kopoto rakstu L. Neimaņa izdevuma tekstu. R. Blaumanis dzīves beigu posmā (1907 — 1908) gatavoja Rakstu izdošanu un rediģēja savus darbus. R. Blaumaņa pirmo Kopoto rakstu sakārtotāji — A. Brigadere, A. Bērziņš — izmantoja par pamatu publicēšanai labotos tekstus. Taču redzams, ka R. Blaumanis šos tekstus rediģēt nav pabeidzis: vērojamas dažāda tipa — motīvu, stila, vārdformu u.c. nekonsekvences, saglabājušās atšķirīgās preses izdevumu ortogrāfiskās tradīcijas, parādās literārās valodas normu nestabilitāte. Atsevišķi labojumi ir pat R. Blaumanim neraksturīgi. Ar R. Blaumaņa roku pārstrādāti teksti nav saglabājušies, nav arī ziņu, ka L. Neimaņa izdevuma publicēšanas laikā būtu rūpīgi salīdzināts manuskripts ar Kopoto rakstu publicējumu. Mūsdienās kopoto rakstu izdošanas principi nosaka, ka vairāku tekstuālo variantu pastāvēšanas gadījumā par autora gribas izpausmi jāuzskata pēdējais darba publicējums rakstnieka dzīves laikā; šis princips ievērots arī šajā izdevumā. R. Blaumaņa manuskripti, vēstules publicēti pēc rokrakstiem, ja tie saglabājušies, ja rokraksti gājuši bojā — pēc darba pirmpublicējuma.

Šajā izdevumā R. Blaumaņa darbi sakārtoti pēc to veidiem — proza, kritika un publicistika, dramaturģija, vēstules, dzeja. Katra veida ietvaros ievērota darbu publicēšanas hronoloģija. Izņēmums ir stāstu krājums «Pie skala uguns» un R. Blaumaņa dzejoļu kopa no R. Blaumaņa un A. Niedras kopkrājuma «Ceļa malā», kuros saglabāts R. Blaumaņa paša kārtojums. R. Blaumaņa daiļdarbiem vācu valodā dots paralēls tulkojums latviešu valodā, vēstules publicētas latviešu valodā, komentāros norādīts oriģinālvalodu.

Komentāros minēti R. Blaumaņa darbu pirmpublicējumi, būtiskākie tekstuālie grozījumi, salīdzinot pirmpublicējumu, pēdējo iespaidumu dzīves laikā un Kopoto rakstu L. Neimaņa izdevuma tekstu. Ja iespējams, norādīta oriģinālmanuskripta

atrašanās vieta, raksturots darba rašanās process. Dotas R. Blaumaņa dzīves laika kritikas atsauksmes par darbiem. Dramaturģijas darbu komentāros minēti dati par lugu pirmiestudējumiem.

Komentāros skaidrotas maz pazīstamas sabiedriskās un kultūras dzīves parādības, personas, jēdzieni. Katra sējuma beigās dots komentārs personu rādītājs.

PIE SKALA UGUNIS

Pie skala uguns. Rudolfa Blaumaņa stāsti. Jelgavā, 1893. H.J. Draviņ-Dravnieka apgādībā.

«Pie skala uguns» ir vienīgais R. Blaumaņa dzīves laikā latviešu valodā publicētais stāstu krājums. R. Blaumanis apvienojis krājumā vairākus jau agrāk presē publicētus darbus.

Cenzūras atļauja krājumu publicēt dota 1893. gada 2. augustā Rīgā.

Informācija par stāsta krājuma iznākšanu publicēta laikraksta «Dienas Lapa» 1893. gada 184. nr. 17. (29.) augustā: «Jauna stāstu grāmata atkal latviešiem izdota. Tā ir: Pie skala uguns. Rudolfa Blaumaņa stāsti, kuri patlaban sakopotā patīkamā krājumā iznākuši klajā. Sacerētājs dāvājis savu pirmo kopu krājumu «savai mātei». Šo māti varētu saprast arī visu tautu.»

Krājums veltīts mātei — Karlīnei Blaumanei, tuvākajam R. Blaumaņa cilvēkam. Māte nodrošināja dēla audzināšanu un izglītību, centās viņu pietuvināt vāciskajām aprindām, tādējādi vēlēdamās sagādāt dēlam pārtikušu dzīvi, rūpējās par «Braku» saimniecību, arī tad, kad R. Blaumanis bija atzīts rakstnieks. R. Blaumanis lasīja mātei priekšā savus darbus, ņēma vērā viņas attieksmi pret dzirdēto. Rakstnieks izteicies, ja māte miru pirms viņa, viņš to nepārdzīvotu.

A. Niedra par stāstu krājuma virsrakstu raksta: «Blaumaņa stāstu sakopojuma virsraksts ir manis ieteikts» (Blaumaņa un Niedras sarakstīšanās. R., 1931, 64. lpp.).

Pirms stāstu krājuma iznākšanas latviešu valodā 1892. gadā Ed. Vilde, R. Blaumaņa darbabiedrs laikraksta «Zeitung für Stadt und Land» redakcijā, vēlākais ievērojamais igauņu rakstnieks, izdeva igauņu valodā R. Blaumaņa stāstu krājumu «Olest katuse all» (Zem salmu jumta). — Olest katuse all. Rudolf Blaumann'i Lāti uudis i utud. Tallinas, 1892. Krājumā ievietoti stāsti «Raudupiete», «Nauda zeķēs», «Pērkoņa negaiss».

Stāstu krājums «Pie skala uguns» vērtēts arī sava laika presē: «Viņš (R. Blaumanis — I.K.) savos stāstījumos aizķer tiklab mūsu sadzīves jautrās puses, kā arī nopietnās. Un it sevišķi teicami viņam izdodas nopietnie tēlojumi. Še viņš nemil daudz vārdu, maz teikumos viņš mums tēlo dzīvības pilnus cilvēkus. (..)»

Un ne tik vien to, kas ir un pastāv, viņš prot īsi un noteikti tēlot, bet ar tādu pašu izveicību viņš mums rāda arī dvēseles dzīvi un tās attīstīšanos. (..)

Citādāki ir ar viņa jautrāka satura stāstiem, šo viņš stāv zemāki. Izliekas, it kā viņš nepārvaldītu vielu un tādēļ mēģina to aizklāt daudz vārdiem. (..)

Visu kopā saņemot, mums Rūdolfs Blaumanis jāpieskaita pie mūsu labākajiem rakstniekiem.»

(J. W. (Jānis Velme?)). Grāmatu plaukts. Pie skala uguns — Austrums, 1894, 4. nr., 418.—419.lpp.)

«Ja Blaumani visu pazīst, tad citādi nevar, kā pret šo vīru nostāties ar visu cienīšanu, viņš var, ko tūkstoši nevar, zināms, visspēcīgākajam uznāk arī tādas reizas, kur viņš nekā nevar. (..)

Tā ir tautas dzīve. Un tomēr, no otras puses, tā dzīve nav, tā ir daile. Še pastāv starpība starp Blaumani un Apsīšu Jēkabu. Pēdējam ir vairāk dzīve, dziļa, plaša, izplūstoša, dailes traukā nesasmeļama. Bet Blaumanim ir vairāk daile, kas savu priekšmetu atšķir, nodala, izstalto, gan šis priekšmets ir iz dzīves ņemts, un priekš dzīves parādībām viņš mums acis atver. Blaumaņa stāstu priekšmeti nav patiesi nekādi dailes priekšmeti senāk parastajā nozīmē, tie nav nekādi ideālie, kas atšķirtos no ikdienišķiem. (..)

Elektrība dara cilvēka miesu caurredzamu, dzeja dara to pašu. Un iekš tam pastāv Blaumaņa māksla, ikdienišķus cilvēkus mums priekšā vedot.»

(Teodors. Grāmatu galds. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr., 4.—5.lpp.)

Sastādot krājumu «Pie skala uguns», R. Blaumanis rediģējis, papildinājis, koncentrējis jau agrāk presē publicētos darbus, tādēļ pirmpublicējumi atšķiras no stāstiem krājumā. R. Blaumaņa dzīves laikā stāstu krājums otrreiz nav publicēts. 1909. gadā krājums uzņemts R. Blaumaņa Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma 1. sējumā (Rudolfā Blaumaņa Kopoti raksti. (I.) L. Neimaņa izdevums. Jelgava, 1909.), vēlākajos izdevumos saglabāta L. Neimaņa Kopotu rakstu redakcija.

Šajos Kopotos rakstos stāstu krājums «Pie skala uguns» publicēts pēc pirmizdevuma, kas ir arī R. Blaumaņa dzīves laikā vienīgais publicētais variants.

Krājumā redzamas nekonsekvences atsevišķu vārdu formu un vārdu savienojumu rakstībā, kas radušās vēl nenostiprinājušos literārās valodas normu dēļ, kā arī laikrakstu dažādo rakstības tradīciju dēļ. Sagatavojot stāstus krājumam, R. Blaumanis nav arī vienlīdz rūpīgi tos pārstrādājis pēc vienotiem ortogrāfijas principiem.

AIZVIEN LILLĀ!

Pirmpublicējums: Balss, 1888, 5.-6. nr., 3. (15.) un 10. (22.) febr.

Virsraksts: Aizvien lillā! Tēlojums iz mūsu tautas dzīvēs. Rudolfā Blaumaņa.

«Aizvien lillā!» ir viens no pirmajiem R. Blaumaņa stāstiem, kurā spilgti redzama Apsišu Jēkaba tradīcija — tēlot satīriskās krāsās bagātos pagasta amata vīrus. R. Blaumaņa brālis Arvids Blaumanis apcerējumā «Blaumaņa tēlu dzimtenē» raksta:

«Pirmais virsraksts šim tēlojumam bija «Immer lilla», bet «Balss» redaktors Vēbers to pārlatviskoja. (...) Dieva dzirnavas maļ lēnām, bet droši. To prasīja toreizējā stāstu morāle.

Tāds notikums nav dzirdēts. Miets un Tiltiņš ir tipiski amata vīri. Stāstā aprakstītais ezers ir Pulgosnas ezers, un lielā egle arī bij redzama labi ilgi, kamēr kara laikā to nocierta, blindāžas taisot.»

(Piesaule, 1931., 7. nr., 238. lpp.)

Kritikā par «Aizvien lillā!» uzsvērts:

«Krustiņš un Tiltiņš ir viens pats tips divos dzīves laikmetos. To esam sen jau pazinuši, bet nekad tik skaidri redzējuši.»

(Teodors. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr. 5. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts publicēts divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». L. Neimaņa Kopotu rakstu 1. sējumā «Aizvien lillā» publicēts atšķirīgā variantā, kas pēc tam pārpublicēts visos vēlākajos izdevumos.

Būtiskākā izmaiņa notikusi ar galvenās personas vārdu: pirmiespiedumā ir Cīruls un Tiltiņš, stāstu krājumā Metējs un Tiltiņš, L. Neimaņa izdevumā — Miets un Tiltiņš.

Šajā izdevumā stāsts publicēts pēc krājuma «Pie skala uguns» teksta.

Jeiska (kr. val. Ейск) — bagāta ostas pilsēta Dienvidkrievijā, Kubanā, Azovas jūras krastā, kopš 1842. gada latviešu kolonija.

Ķerlis — tiešā nozīmē nesamais buks, siksna, lieto sarunvalodā.

Padimāt — tikt uz priekšu.

Maigles — knaibles.

Kā praviēša Eliasa gars uz Elizu — Eliass (Elija) — izraēliešu praviētis.

Eliza — Eliasa skolnieks, ieguvis 2/3 Eliasa gara un praviēša mantiju.

Gultas stakle — gultas kāja, gals.

Olekte — mērkoks ar iedaļām olektis; olekti 56,14 cm.

Malka no ārdiņām — apaļkoki, uz kuriem žāvē linus, malku, labību.

KĀ VECAIS ZEMĪTS PAŠU NELABO REDZĒJIS

Jaungada stāstiņš

Pirmpublicējums: Baltijas kalendāris 1889. gadam, kam 365 dienas. Rīga, (1888), 123.—137.lpp. Cenzūras atļauja 1888. gada 16. augustā.

Virsraksts: Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis. Jaungada stāstiņš no Rudolfa Blaumaņa.

A. Blaumanis apcerējumā «Blaumaņa tēlu dzimtenē»: «Stāstiņš izdomāts. (..) Kādā rijā tiešām vecais Pūrmanis pakāries.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesauļe, 1931, 7. nr., 326.lpp.)

Kritikā par stāstu «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis» teikts:

«Lai to tik paskatās ik kurā istā mīlestības stāstā. Blaumanis tur nejēga! Ko viņš ar' pie tādām lietām ķeras! Būtu skāde, ka tāds vīrs sāktu meklēt pavēni apakš tārpu iegrauztajām mīlestības rozēm. (..) — Vēl divi upurus viņš nesis vecajam mīlestības dievam, pareizāki gan dievi, stāstos «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis» un «Šūpulis». Bet šie mēs, mazākais, tēlojumos pazīstam Blaumani un spīrgta lauku vēsma mums pūš gar vaigu.»

(Teodors. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr., 4. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis» publicēts divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». Pēc R. Blaumaņa nāves visos turpmākajos izdevumos iespiests L. Neimaņa izdevuma Kopoto rakstu teksts. Salīdzinot L. Neimaņa izdevumā publicēto variantu ar pēdējo R. Blaumaņa dzīves laikā iespiesto tekstu, redzamas galvenokārt trīs veida izmaiņas:

1) mainītas atsevišķu vārdu un vārdu savienojumu formas;

2) plašāk raksturots Vitolu Pētera izskats un Zemīša iecerētais Marijas precinieks Sierīņu Mārtiņš; 3) nedaudz mainīts vēstījuma ritms — L. Neimaņa izdevumā mazāk jūtams vāciskais, nedaudz pagausais stāstījuma veids.

Šajā izdevumā stāsts «Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis» iespiests pēc krājumā «Pie skala uguns» ievietotā teksta.

Zidenis (grūdenis) — no žāvētas cūkgaļas (parasti no galvas ar šņukuru) un grūbām pagatavots ēdiens, arī no grūstām kaņepēm, zirņiem vai pupām pagatavots ēdiens.

Kursža (kurāža) — drosme, pārgalvība, lielīgo drosme.

Suta logs — lodziņš, caurums tvaika izvadīšanai no telpas.

Aizgore — aizkrāsns.

PĒRKOŅA NEGAISS

Pirmpublicējums: «Balss» 1887. g. 41. nr.14. (26.) okt., 42. nr. 21. okt. (2. nov.), 43. nr. 28. okt. (9. nov.). Virsraksts: Pērkoņa gaiss. No Rudolfa Blaumaņa.

Visos vēlākajos izdevumos stāsta nosaukums — «Pērkoņa negaiss».

Stāsts «Pērkoņa negaiss» ir viens no agrinajiem R. Blaumaņa darbiem. Vairākus no saviem pirmajiem darbiem R. Blaumanis vispirms rakstīja vācu valodā («Nezāle»,

«Zirgs, trīs govis un simts rubļu» u.c.). Stāstu «Pērkoņa negaiss» līdz pusei R. Blaumanis uzrakstīja vācu valodā, tālāk latviešu valodā. No šī laika R. Blaumanis darbus raksta latviešu valodā un tikai pēc uzrakstīšanas tos tulko vācu valodā. «Pērkoņa negaiss» ir darbs, kurš kļuva labvēlīgs latviešu literatūrai: R. Blaumanis neatgriezeniski kļuva par latviešu rakstnieku.

Stāsts «Pērkoņa negaiss» vispirms publicēts vācu valodā: Gewitter. Eine livländische Bauerngeschichte von Rudolf Blaumann. — Zeitung für Stadt und Land, 1887, 218.-222. nr. Stāsts ievietots arī igauņu valodā krājumā «Olest katuse all».

Par stāsta sacerēšanas gaitu A. Blaumanis raksta:

«Pērkoņa negaisu» rakstīdams, Rūdolfis rakstīja, uz britiņu apstādāmajiem kaut kur mežā. Skolā ejot, no draudzes skolas es katru vakaru nācu uz māju. Rūdolfis bieži vien man gāja pretim un kādā vietā mani sagaidīja. «Pērkoņa negaisa» beigas bija uzrakstītas, uz akmeņa sēžot un mani gaidot. Toreiz nebija gadījies nekā, ko papīrim apakšā palikt, un raksts bija iznācis caurumains un diezgan neskaidrs, uz nelidzenā akmens rakstot.

Pirms stāsta pārrakstīšanas Rūdolfis man lika uzrakstīt ceturtais lūgšanas izskaidrojumu: Kas ir mūsu dienīšķā maize? — Viss, kas pieder pie miesas uzturēšanas un vajadzības. Protī, utt. Rūdolfis pats katķismi bija vāciski mācījies un latviskā teksta labi nezināja. Ar šo ceturtais lūgšanas gabalu gribēja iesākt šo stāstu. (..)

Nav zināms tāds gadījums, kāds stāstā aprakstīts.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. Piesaule, 1931, 7. nr., 326. lpp.)

Kritikās «Pērkoņa negaiss» novērtēts kā viens no spilgtākajiem krājuma «Pie skala uguns» stāstiem.

«Ne mazāk teicami šo rakstnieka īpašību (tēlot dvēseles dzīvi — I.K.) redzam parādāmajies stāstā «Pērkoņa negaiss» un vēl citos.»

(J W (Jānis Velme). Pie skala uguns. — Austrums, 1894, 4. nr., 418. lpp.)

«Blaumaņa stāstu priekšmeti nav patiesi nekādi dailes priekšmeti senāk parastajā nozīmē, tie nav nekādi ideālie, kas atšķirtos no ikdienišķiem. Rakstnieks pats saka par sava stāsta «Pērkoņa negaiss» varoni (tas vecs mākslas nosaukums, kam še nav pareizas nozīmes): «Deviņpadsmit gadus vecs būdams, Krustiņš nebija nedz labāks, nedz sliktāks par lielu — varbūt pa lielāko — daļu no mūsu jaunekļiem.» Viņam patiesi nav nekas, kas viņu vai nu uz vienu, vai uz otru pusi atšķirtu no citiem. (..) «Esat uzmanīgi!» Blaumanis caur šo stāstu uzsauc mūsu jaunekļiem, kas, maz ko domādami, savu ceļu iet un, maz ko domādami, pastrādā neievērojamas lietas, kam dažreiz ir ievērojamas sekas»

(Teodors. Rūdolfā Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr., 4.— 5.lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts latviešu valodā publicēts divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns» Pirmpublicējumā galvenā varoņa vārds ir Andrievs

(tāpat arī stāsta publicējumos igauņu un vācu valodā), krājumā «Pie skala uguns» un visos turpmākajos izdevumos — Krustiņš. Pēdējais dzīves laikā iespiestais teksts atšķiras no Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma teksta. Butiskākā atšķirība ir, ka pēc krājuma «Pie skala uguns» teksta mirst arī māte — Roplainiete. To pierāda stāsta teksts: «Ķērcošs balsiens izspruka no saimnieces mutes, viņa saļuma — liķis pie liķa. Roplains piecēlās. «Nesat viņus pajumtē, lietus sāk par daudz stipri lit.» Stāstā šādam atrisinājumam ir arī vairāki sagatavotājmotīvi — mātes slimība, bailes. Stāsta beigās Roplains ir viens, svece pil uz mātes jaunā lakata, un Roplaini moka jautājumi: «Kā pēc viņš vēl dzīvoja? Kādēļ arī viņa sirds nelūza aiz žēlabām?»

Stāstā veikti arī nelieli redakcionālas dabas labojumi. Šajā izdevumā stāsts «Pērkoņa negaiss» iespiests pēc krājumā «Pie skala uguns» ievietotā teksta.

Kluba — «Par klubiem pavisam nenozīmīgā vīzē dažos apgabalos esākti saukti danču vakari, kas no it katra lēti izrikojami, kam telpas priekš riņķošanas un muzikanti. Ielūgtajiem, var iet arī nelūgts, nekas netiek pasniegts. Klubi ir divējādi: sausi un slapji; pēdējie top gandrīz tikai krogos izrikoti.» (R. Blaumaņa piezīme stāsta pirmpublicējumam. — Balss, 1887., 4. nr., 1.lpp.)

Iršenieku kolonisti — Iršu vācu kolonija Vidzemē radās pēc 1766. gadā Katrīnas II izdotās pavēles par vācu kolonistu iemītnāšanu maz apsaimniekotajā Iršu pagastā (Madonas apriņķī), lai radītu paraugsaimniecību zemniekiem. Iršu kolonisti par labiem zemniekiem nekļuva, pārsvarā viņi bija nabadzīgi amatnieki, tirgotāji.

Mamona svētnīca — mamons — ieguvums, manta, nauda, kalpošana naudai.

NAUDA ZEĶĒS

Pirmpublicējums: «Balss», 1889.g. 10.—11. nr. 8. (20.), 15. (27.) marts.

Virsraksts: Nauda zeķēs. Originalstāstiņš no Rudolfa Blaumaņa.

Stāsts «Nauda zeķēs» ievietots arī igauņu valodā krājumā «Olest katuse all».

Par stāsta sacerēšanas gaitu A. Blaumanis raksta:

«Par naudas glabāšanu zeķēs vai arī citur tik daudz runāts un jokots, ka drīz vien rakstniekam bija viela stāstam gatava. Puišis Jānis ņemts no dzīves. Tas bija Braku puišis. (...) Lasot otrā iespiedumā 1 sējumā no 62. lpp. līdz 66. lpp., es redzu Juri, kas stāstā nosaukts par Jāni, kā dzīvu savā priekšā. Kad iznāca stāsts grāmatā «Pie skala uguns», es Rūdolfam rakstīju, vai tur nav domāts puišis Juris, un R. Blaumanis man atbildēja: «Tev varbūt taisnība.»»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesauļe, 1937., 7. nr., 330. lpp.)

A. Blaumanis atsaucas uz izdevumu: Rūdolfa Blaumaņa Kopoti raksti. Pirmais sējums. Otrais iespiedums. Rīga, 1923.

Kritikā stāsts «Nauda zeķēs» vērtēts atzinīgi:

«Blaumanis ir reālists, kas dzīvi redz un tēlo. Un latviešu dzīvē būs ļoti maz tādu, kas strādādami, kaut ko noņemdamies, arī precēdami, neturētu acīs mantu. Tā te nemēdz būt līdzeklis izlutinātai dzīvei, bet līdzeklis, kā nebūt dzīvi nodibināt, kā nebūt izkulties no grūtās kalpošanas un trūkuma. To tura acīs precoties. — Jānis taujā Ilzei, ar ko tas labi satiek, vai tai nauda («Nauda zeķēs»). (..) Cik mierīgi Jānis panes, ka tam dzīves ideāliem jāgriež mugura, un tomēr viņš viņu trūkumu iekšā dzīvi sajūt, un cik stipri šīs jūtas savā reizā laužas ārā!»

(Teodors. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr., 5. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts publicēts divreiz — pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». Būtiskākā izmaiņa starp abiem izdevumiem ir Jāņa un Lieldālderietes laulību ilguma raksturojums: pirmiespiedumā viņi kopā nodzīvo 25,5 gadus, kad Lieldālderiete mirst, viņai ir 69 gadi, bet Jānim 46 gadi, otrajā iespiedumā Lieldālderietei ir 64 gadi, Jānim 38 gadi, kopā viņi nodzīvojuši 18 gadus

Šajā izdevumā stāsts «Nauda zeķēs» iespiests pēc krājumā «Pie skala uguns» ievietotā teksta.

Kuls — klons, klona (māla grīda).

Strīpaiņi — strīpaini svārkī

Zālamonisks spriedums — Zālamans (Solomons) — izraēliešu valdnieks, Dāvida dēls, kura valdīšanas laiku atceras kā zelta laikus un pašu ar savu gudrību. Zālamanam piedēvētas vairākas Bībeles daļas: Augstā dziesma, Zālamana spriedumi, apokrifiskās Gudrības grāmatas.

Brodiņa — neliela, trīsstūrveida atvere divslipņu jumta katrā galu korē.

Zāra un trīs eņģeļi — Zāra — Ābrama sieva

ZIRGS, TRĪS GOVIS UN SIMTS RUBĻU

Pirmpublicējums: Balss, 1887, 46. nr. 18. (30.) nov., 47. nr. 25. nov. (7. dec.)

Virsraksts: Zirgs, trīs govis un simts rubļu. No Rudolfa Blaumaņa.

Stāstam ir moto:

Pūru ved, pūru ved,

Pakaļ pūru kuņa tek,

Kā tā kuņa netecēja,

Kucēns pūra dibinā

Pie virsraksta dota redakcijas piezīme:

Cik no publikas balsīm var nosvērt, tad Rūdolfa Blaumaņa nesen «Balsī» nodrukātais stāsts «Pērkoņa gaiss», kas smelts iz pašas latviešu tautas dzīves, atradis lielu patikšanu. Cerams, ka ar šo pašu laipnību lasītāji saņems šo otro tēlojumu iz latviešu dzīves

Stāsts «Zirgs, trīs govīs un simts rubļu» vispirms sarakstīts un publicēts vācu valodā: «Ein Pferd, drei Kuhe und hundert Rubel. Eine livländische Bauergeschichte» — «Feuilleton — Beilage der «Zeitung für Stadt und Land», 1887, 33. nr. 16 (28.) aug. Vācu valodā publicētajam stāsta variantam ir no latviešu teksta atšķirīgs ievads. Pirmajos stāstos R. Blaumanis bieži ar tiešiem jautājumiem uzrunā lasītāju; tā vācu tekstā variēts jautājums: «Vai jūs ņemtu sievu, kam būtu pūrā...»

A. Blaumanis raksta par stāsta prototipiem:

«Mums kaimiņos dzīvoja saimnieka neprecējusies māsa, ko ļaudis sauca par Melno Ažu. Stāstā tā nosaukta par Bedrites Ažu. Tai bija meita ar baku rētainu ģīmi. Māte nebij necik bagāta, bet izlaidusi ziņu, ka meita dabūs lielu pūru. Tai pašā mājā dzīvoja par puisī izputējuša saimnieka dēls. Laikam vilināts no gaidāmā pūra, puisis meitu apprecēja. Stāstā teikts, ka viņš aiz žēlabām par izputējušām cerībām palicis par dzērāju. Patiesībā tā nebija. (...) Taisnība ir, ka viņu kāzās kāds kāzu viesis iemetis neīstu trīsrubļu gabalu sievā. (...) Patiesībā arī bija Klibais žīds. (...) Izteicienu «cipurbleķis» mēdza lietot mūsu māte.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesauļe, 1937, 7 nr., 325. lpp.)

Kritikā par stāstu rakstīti:

«Pupulakstu Reinis, mājas zaudējuša saimnieka dēls, kas rūpīgi sakrājis jau 70 rubļus, apprec Nataliju Amaliju Rozaliju Bedriti, dzirdēdams, ka tai viņas tēvs (gan viņas mātei nēlaulāts) došot pūrā zirgu, trīs govīs un simts rubļu. Reinis grib uzņemt mājas un dzenā minēto daļu. Izrādās, ka valodas bijušas tukšas. Nu viņam sāpes par iznīcinātiem dzīves nolūkiem kā tārps grauž sirdi, viņš ienīst savu sievu un dzer. Cenšanās dzīvi nodibināt ir viens no visticamākajiem dzenuļiem uz tikumīgu darbību. Vai nebūtu tai daždien tiesība pastāvēt arī tad, kad precas?»

(Teodors. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr., 5. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts publicēts divreiz — pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». Pirmpublicējumā darba morāle nepārprotami izteikta stāsta beigās «Neprecē mantas», kas atbilst 70.-80. gadu latviešu reālistiskā stāsta didaktiskajai ievirzei. Krājumā iespīestais teksts atšķiras no R. Blaumaņa Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma teksta, teksts vēlāk ir īsināts, koncentrēts. Šajā izdevumā stāsts iespīests pēc krājuma «Pie skala uguns» teksta.

Pakas — bakas.

Ziraka gudrības vārdi — 2. gs. p. m. ē. spilgtu aforismu krājums, ko savācis Jeruzalemes jūds Jēzus Ziraka dēls.

BĒRTUĻA PIRKSTS

Pirmpublicējums: Baltijas Vēstnesis, 83. nr. 14. (26.) apr., 84. nr. 16. (28.) apr., 85. nr. 17. (29.) apr., 86. nr. 18. (30.) apr., 87. nr. 19. apr. (1. maijs), 88. nr. 20. apr. (2. maijs), 89. nr. 21. apr. (3. maijs), 90. nr. 23. apr. (5. maijs), 91. nr. 24. apr. (6. maijs), 92. nr. 25. apr. (7. maijs), 93. nr. 26. apr. (8. maijs), 94. nr. 27. apr. (9. maijs), 95. nr. 28. apr. (10. maijs), 96. nr. 30. apr. (12. maijs), 97. nr. 1. (15.) maijs, 98. nr. 2. (14.) maijs.

Virsraksts: Bērtuļa pirksts. Rudolfa Blaumaņa sarakstīts oriģinālstāsts iz Vidzemes zemnieku dzīves.

A. Blaumanis par stāstu «Bērtuļa pirksts» raksta:

«Izteicienu: «Vai mēs esam pie «Zelta zvaigznes»» lietoja mūsu paps, kad, ienākdams no āra, atrada citus tēju dzeram. «Zelta zvaigzne» bijusi kāda restorācija Rīgā.

Zīmīgas ir pirmā saruna starp Bērtuli un krodzinieku un pēdējā starp Bērtuļa sievu un krodzinieku. Sieva prasa, par cik Bērtulis dzēris, un lūdz sev ieliet par otru tik. Šī saruna tika daudzreiz kā anekdote atstāstīta un pa jokam lietota.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesauļe, 1937, 7. nr., 331. lpp.)

Kritikā stāsts vērtēts negatīvi, kā vissliktākais no krājuma stāstiem.

«Par visām lietām no Blaumaņa stāstiem jāatšķir nost «Bērtuļa pirksts» Tas ir visgarākais un visgarlaicīgākais, visplašākais un visplānākais no viņa stāstiem, tas, īsti ņemot, nemaz nav Blaumaņa stāsts, ja Blaumani aplūko viņa rakstnieka spējā. (..) Viņa stāstā «Bērtuļa pirksts» taisni arī nekas vairāk nav kā tikai — Jēkabs un Jeva mīlas.»

(Teodors. Rūdolfa Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894., 8. nr. 4. lpp.)

R. Blaumanis atsaucas uz Teodora Zeiferta vērtējumu vēstulē A. Niedram 1894. gada 29. martā:

«Teodors par «Bērtuļa pirkstu»: šis stāsts ir Blaumaņa garākais un garlaicīgākais. Tas jāšķir no Bl. citiem stāstiem nost» etc. «Raudupietī» viņš ceļ debesis. No visa tā redzu, ka tiem kritiķu kungiem nav garšas, ka tie — e, was liegt darum!»

(Blaumanis R. Kopoti raksti 8 sējumos. R., 1959, 7 sēj., 317. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts publicēts divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns» Pēdējais dzīves laikā iespiedtais teksts atšķiras no Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma varianta. Stāsts «Bērtuļa pirksts» ir visvairāk labotais un pārveidotais R. Blaumaņa stāsts, katrs iespiedums ir sava patstāvīga stāsta redakcija. R. Blaumanis koncentrējis tekstu, svitrodams gan atsevišķus teikumus, gan plašas epizodes. Tā Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma tekstā pilnībā svitrotas epizodes, kurās Bērtulis pārdomā un sāk realizēt vairākus veselību maitājošus paņēmienus, lai izvairītos no karadienesta. Stāsts, salīdzinot ar pirmpublicējumu, kļūst īsāks un shematiskāks.

Šajā izdevumā stāsts «Bērtuļa pirksts» iespieds pēc krājuma «Pie skala uguns» teksta.

Būt uz kosas 30 gadi — nodzīvoti ir 30 gadi, 30 gadu vecs

Laišķe — koka lāpstiņa, ko izmanto labības tīrīšanai.

Pīne — piebūve rijai, kūtij vai patstāvīga celtnē bez griestiem un grīdas

Grieznis — kālis.

Skapsna — daudzums, ko var saturēt pirkstu galos.

Pārķara — divi kopā sasaistīti koki, kurus pārliek pār labības vai siena gubu tās nostiprināšanai.

RAUDUPIETE

Pirmpublicējums: Baltijas Vēstnesis, 1889, 218. nr. 26. sept. (8. okt.), 219. nr. 27. sept. (9. okt.), 220. nr. 28. sept. (10. okt.), 221. nr. 29. sept. (11. okt.)

Virsraksts: Raudupiete. Oriģinālskice. Rudolfa Blaumaņa.

Teksta parindē: Bez sacerētāja atļaujas nav brīv šo skici nedz otrreiz nodrukāt, nedz pārtulkot.

Pēc noveles publicēšanas latviešu valodā R. Blaumanis to iesniedzis vācu valodā iespēšanai — Die Raudupwirtin. Skizze aus dem lettischen Volksleben. — Zeitung für Stadt und Land, 1890, 139. — 144. nr. 23. Juni (5. Juli) — 29. Juni (11. Juli).

Stāsts tulkots igauņu valodā un iespiests krājumā «Olest katuse all».

A. Blaumanis par noveles «Raudupiete» prototipiem raksta:

«Šis pats puisis, kas «Nauda zeķēs» nosaukts par Jāni, «Raudupietē» figurē kā Kārlis. Pati Raudupiete man nezināma. Vispārīgi sieviešu tipu pirmtēlu Rūdolfā stāstos grūti atrast.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesauļe, 1937, 7. nr., 330. lpp.)

Novele «Raudupiete» ir viens no nozīmīgākajiem R. Blaumaņa darbiem, to sauc arī par pirmo R. Blaumaņa meistarnoveli.

Kritikā novele «Raudupiete» vērtēta kā izcilākais stāstu krājuma darbs:

«.. viņš mums rāda arī dvēseles dzīvi un tās attīstīšanos. Tā mēs redzam tai pašā pieminētā stāstā, kā Raudupietes mīlestība uz Kārli iedegas kā maza dzirkstelīte un kā tā drīz pieņem un pārvēršas par liesmu, kas apriņ viņu pašu, padarīdama par sava bērna slepkavu un beidzot par pašslepkavu.»

(J.W (Jānis Velme) Pie skala uguns. — Austrums, 1894, 4. nr., 418. lpp.)

«Varens dramatisks spēks ir stāstā «Raudupiete». Te no mazas dzirksteles izceļas liela uguns. (..) Šis stāsts ir rakstīts ugunīgiem rakstiem un mirdz vairāk nekā citu viņu darbdienu uzvalkā.»

(Teodors. Rūdolfā Blaumaņa stāsti. — Mājas Viesis, 1894, 8. nr.)

R. Blaumanis vēstulē Pēterim Blauam jautā (1889.g. 12. okt.):

«Kā Tev patīk mana «Raudupiete»? Rasiņ teica, ka šis notikums viņam no visiem maniem ražojumiem (t.i., poētiskajiem) patīk vismazāk. Taču viņš nepamatoja savu spriedumu.»

(Blaumanis R. Kopoti raksti 8 sēj. R., 1959, 7. sēj., 299. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā novele «Raudupiete» iespiesta divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». Būtiskākā atšķirība starp abiem tekstiem: pirmiespiedumā tēlots, ka Raudupietes nolādējums piepildās — Kārlim piedzimst kropls bērns, kas it kā iemieso Kārļa melus, glēvumu un līdzvainīgumu Matīšaņā nāvē. Stāstu krājuma tekstā Raudupietes lāsts nepiepildās, 90. gadu sākumā R. Blaumanis vienmēr svītro stāstos tiešas didaktiskas norādes. R. Blaumaņa Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma noveles teksts atšķiras no stāstu krājuma teksta — izdarīti redakcionālas dabas labojumi, teksts īsināts, būtiskākais svītrojums ir Raudupietes izturēšanās tēlojums pēc Matīšaņā nāves — kad viņa iekšēji sastingusi sev piemēro sāpju pārņemtas mātes lomu un iztēlojas dažādas iespējamās situācijas. Tā arī nav novelē skaidri uzsvērts, vai ceļojais žīds, kas it kā redzējis Matīšaņā bojāeju, vispār ienāk «Raudupēs». Tik psiholoģiski sarežģīta situācija, kurā savijas mātes jūtas, vainīgums bērna nāvē, sastingums, aprēķins, darbība, sāpes, latviešu literatūrā tēlota pirmoreiz.

Šajā izdevumā novele «Raudupiete» iespiesta pēc stāstu krājuma «Pie skala uguns» teksta.

legātis — vīrietis, kas apprec lauku māju īpašnieci vai mantinieci.

Iere — krāsns mūritis, arī iedobums krāsns mūrī

ŠŪPULIS

Pirmpublicējums: Austrums, 1892, 6. nr., 377 — 386. lpp.

Virsraksts: Šūpulis. Stāsts no Rudolfa Blaumaņa.

A. Blaumanis par stāsta «Šūpulis» prototipiem raksta

«Atkal tas pats Jānis, patiesībā Juris, kuru šoreiz tikko var pazīt. Līze Bleikšs ir atkal mūsu Līze, tikai šoreiz no negatīvās puses, bet pazīt var (..) Mācītājs, blakus persona, ir vecais Zunte.»

(Blaumaņa tēlu dzimtenē. — Piesaule, 1931, 7. nr., 330. — 331. lpp.)

Kritika par stāstu «Šūpulis» raksta:

«Daiļajās līgaviņas vēlīgajos smaids laimīgajam līgavainim atspīd viņa uznākušā laimības saule, kas top arvienu siltāka un iedegas mīlestības dienvidū...» Tādā pat garā stabulē šo «augsto dziesmu» gandrīz visi mūsu rakstnieki, der tikai palūkoties uz stāstu beigām, kur abi mīļākie laimē satiekas un kur tad latvju romānistu liek savu spalvu

pie malas, vēl klusumā apakš sevis izlūgdamies no debesīm svētību priekš laimīgā jaunā pāra. Piemēra dēļ pievedam Blaumaņa «Šūpulī».»

(Jansons (Brauns). Domas par jaunlaiku literatūru. — Latviešu literatūras kritiķa. Rakstu kopojums. R., 1956, 1. sēj., 340. lpp.)

R. Blaumaņa dzīves laikā stāsts publicēts divreiz: pirmpublicējumā un krājumā «Pie skala uguns». Pēdējais R. Blaumaņa dzīves laikā publicētais teksts atšķiras no R. Blaumaņa Kopotu rakstu L. Neimaņa izdevuma teksta — Kopotu rakstu izdevumā veikti redakcionālas dabas labojumi, kā arī saīsināts stāsta nobeigums — svītrotā epizode, kur Urga dzerumā notur kokā iekārtu gana puikas pagatavotu ķēmu par Latiņu, kas pakārusies aiz sirdsspāpēm, un koncentrēts Latiņas un Jāņa mīlestības tēlojums.

Šajā izdevumā stāsts publicēts pēc krājuma «Pie skala uguns» teksta.

Nīts — metāla vai kokvilnas pavediens, ko stellēs iestiprina īpašā paceļamā un nolaižamā ietvarā pinuma veidošanai.

Liesaišķis — lielsaišķis — zeķu apsējs.

Ieva Kalniņa

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

PERSONU RĀDĪTĀJS

Rādītājā sniegtas ziņas par monogrāfijā un komentāros minētajām personām, īpaši akcentējot datus, kas raksturo šo cilvēku darbību Rūdolfa Blaumaņa dzīves laikā.

Absaloms (10.gs.p.m.ē.), Izraēlas — Jūdejas valdnieka Dāvida dēls — 178, 179, 185

Aishils (525 — 456 p.m.ē.), sengrieķu dramaturgs — 103, 179, 189

Akmentīņa Dace (1858 — 1936), aktrise, darbojas Rīgas Latviešu teātrī no 1886. g. — 151, 155, 173

Akurātere Livija (1925), teātra zinātniece un kritiķe — 155

Akuraters Jānis (1876 — 1937), rakstnieks, skolotājs Jumurdā (1899 — 1901), kur iepazīstas ar Rūdolfu Blaumanī, un Rīgā (1901 — 1903), pēc 1905. gada revolūcijas tiek vajāts un apcietināts, 1907. g. izraidīts uz Pleskavas guberņu, no kurienes bēg uz Somiju — 97, 141

Aleksandrs II (Александр II, 1818 — 1881), Krievijas imperators (1855 — 1881) — 13

Alkibiads (ap 450 — 404 p.m.ē.), seno Atēnu valstsvīrs — 102

Alunāne Otilija Luīze (dz. Felcke, 1827 — 1890), Ā. Alunāna māte — 38

Alunāns Ādolfs (1848 — 1912), dramaturgs, aktieris un režisors, 1870. — 1885. g. vada Rīgas Latviešu teātri, 1885. — 1904. g. — savu teātra trupu Jelgavā. Laikraksta «Dienas Lapa» līdzstrādnieks. Sastādījis «Zobgala kalendāru» (1892 — 1912) — 19, 22, 38, 57, 59, 60, 143, 146 — 151, 153, 155 — 157, 161

Alunāns Indriķis (1835 — 1904), grāmatizdevējs, no 1873. g. grāmatveikala un apgāda, no 1892. g. — spiestuves īpašnieks Jelgavā — 56

Alunāns Juris (1832 — 1864), dzejnieks un tulkotājs — 12, 38, 39, 56, 59, 60, 71, 108

Ancengrūbers Ludvigs (L. Anzengruber, 1839 — 1889), austriešu rakstnieks un dramaturgs — 25, 29, 42, 111, 126 — 131, 152

Andersens Hanss Kristians (H. Ch. Andersen, 1805 — 1875), dāņu rakstnieks — 25

Andrejanova Jūlija Marija Elizabete fon (dzim. Hofmane, 1863 — ?), V. fon Andrejanova sieva — 32, 33, 112

Andrejanovs Viktors fon (1857 — 1895), baltvācu rakstnieks un žurnālists, Rūdolfa Blaumaņa draugs, iepazīstas 1889. g., laikraksta «Zeitung für Stadt und Land» līdzstrādnieks, Rīgā dzīvo no 1882. g., 1894. g. pārcēlas uz dzīvi Berlīnē. Pseud. Ludvigs Falks, Renatus, Livonius — 25, 31 — 35, 84, 127, 130, 131, 134, 143, 144, 159, 196

Apinis Aleksejs (1926), grāmatzinātnieks — 51, 53, 57, 70

Apsīšu Jēkabs (ist. v. Jānis Jaunzemis, 1858 — 1929), rakstnieks, skolotājs Kokmuižas pagastskolā (1881 — 1893), Vecgulbenes draudzes skolā (1893 — 1900), Jāņa baznīcas meiteņu skolā Rīgā (1900 — 1915) — 52, 61, 63 — 68, 77, 130, 131, 134, 135, 138, 178, 187, 383, 384

Aristotelis (384 — 322 p.m.ē.), sengrieķu zinātnieks un filozofs — 190

Ārons Matīss (1858 — 1939), žurnālists, skolotājs Vidzemē (1876 — 1888), laikraksta «Dienas Lapa» līdzstrādnieks (1888 — 1895), žurnāla «Austrums» redaktors (1895 — 1902), līdzstrādnieks laikrakstos «Vārds» (1901 — 1902), «Baltijas Vēstnesis» (1905 — 1906), «Balss» (1905 — 1907) — 13, 21, 47, 66, 143, 164, 166, 188

Asars Jānis (1877 — 1908), literatūras un mākslas kritiķis, publicists, studē ķīmiju Rīgas Politehniskajā institūtā (1896 — 1899, 1900 — 1902), aktīvi piedalās 1905. gada revolūcijā, laikraksta «Pēterburgas Latvietis» redakcijas kolēģijas loceklis (1905 — 1906), «Pēterburgas Atbalsis» un tā turpinājumizdevumu redaktors (1906 — 1907), emigrē uz Somiju, 1908. g. garīgi slimu brālis pārveda Rīgā — 115, 152, 161

Aspazija (ist. v. Elza Rozenberga, prec. Valters, vēlāk Pliekšāne, 1865 — 1943), rakstniece, Raiņa sieva, strādājusi Rīgas Latviešu teātrī (1893 — 1895), 1895. g. periodikā polemizē ar Rūdolfu Blaumani, laikraksta «Dienas Lapa» līdzstrādniece (1898 — 1904) — 72, 73, 78, 127, 142, 150, 156, 174, 185, 195, 196

Augenbergs Kārlis (1869 — 1923), rakstnieks un žurnālists, dzimis un mācījies Ērgļos, Ērgļu pagastskolas pārzinis (1889 — 1900), laikraksta «Dienas Lapa» redakcijas loceklis, «Mūsu Laiki» (1906 — 1907), «Rīgas Apskats» (1908) u.c. līdzstrādnieks, ps. Ezerietis — 140

Ausklis (ist. v. Miķelis Krogzemis, 1850 — 1879), dzejnieks — 41, 47, 51, 53, 57, 59, 78

Austriņš Antons (1884 — 1934), rakstnieks, mācās skolotāju seminārā Pēterburgā (1901 — 1904), ievainots 1905. gada 13. janvāra demonstrācijā, 1906. g. apcietināts, 1902. g. iepazīsies ar Rūdolfu Blaumani — 110

Bairons Džordžs (George Byron, 1788 — 1824), angļu dzejnieks — 33

Bārda Fricis (1880 — 1919), dzejnieks, mācās Valkas skolotāju seminārā Rīgā (1898 — 1901), palīgskolotājs Katlakalna draudzes skolā (1901 — 1905), 1907. g. iepazīstas ar Rūdolfu Blaumani, studē Vinē (1906 — 1907) — 73

Barons Krišjānis (1835 — 1923), publicists un folklorists, 1893.g. pārceļas no Maskavas uz Rīgu, 1894. — 1915.g. iznāk viņa sakārtotās «Latvju Dainas» 6 sējumos — 23, 59, 60, 66, 71, 149, 195

Baumanis Jānis Frīdrihs (1834 — 1891), arhitekts, viens no Rīgas Latviešu biedrības dibinātājiem, tās priekšnieks (1872 — 1875) — 69

Baumaņa Kārlis (1835 — 1905), komponists, «Īstā Baltijas kalendāra» redaktors (1889 — 1898) — 19, 167

Beklins Arnolds (A. Böcklin, 1827 — 1901), šveiciešu gleznotājs — 33

Bellini Vinčenco (V. Bellini, 1801 — 1835), itāļu komponists — 173

Benedikss Roderihs (R. Benedix, 1811 — 1873), vācu dramaturgs, joku lugu autors — 146, 163, 170

Bergmanis Eižens (1857 — 1934), baltvācu literāts, aptiekārs Smiltēnē, Rūdolfa Blaumaņa paziņa. Ps. Ernsts — 17, 25, 26, 33, 34, 66, 77, 102, 112, 113

Bergmanis Frīcis (1860 — 1898), žurnālists un rakstnieks, laikraksta «Dienas Lapa» redaktors (1886 — 1888), vēlāk advokāts Jelgavā un Rīgā. Ps. Kalnenieku Spricis — 22, 30, 124

Bergs Kristaps (1843 — 1907), rūpnieks, viens no Rīgas Latviešu biedrības dibinātājiem, Teātra komisijas priekšnieka vietnieks, laikrakstu «Balss» (1880 — 1907), «Latvija» (1906 — 1907) līdzizdevējs — 162

Bernārs Klods (Claude Bernard, 1813 — 1878), franču fiziologs — 108, 110

Bērziņa Vizbulīte (1929), muzikoloģe — 19, 45, 48

Bērziņš Arturs (1882 — 1962), žurnālists, publicists un teātra kritiķis, ar Rūdolfu Blaumani iepazīties 1904.g., laikraksta «Latvija» literārā pielikuma redaktors (1910 — 1914), kopā ar A. Brigaderi sastādījis Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 7 sējumos (Jelgava, 1912 — 1914) — 3, 381

Bēthovens Ludvigs van (L. van Beethoven, 1770 — 1827), vācu komponists — 174

Biezbārdis Kaspars (1806 — 1886), publicists un valodnieks — 71

Bilenšteins Augusts (1826 — 1907), mācītājs, valodnieks, folklorists un etnogrāfs, 1867.g. — 1905.g. vācu draudzes mācītājs Dobelē, laikraksta «Latviešu Avīzes» izdevējs un redaktors (1867 — 1903, ar pārtraukumiem), Latviešu literāriskās (draugu) biedrības priekšnieks (1864 — 1895), mūža pēdējos gadus dzīvojis Jelgavā — 21

Birkerts Antons (1876 — 1971), rakstnieks un literatūrzinātnieks, laikraksta «Dienas Lapa» redakcijas loceklis (1905), redakcijas loceklis laikrakstos «Mūsu Laiki» (1906 — 1907), «Rīgas Apskats» (1907 — 1908), «Jaunā Dienas Lapa» (1907 — 1909), sarakstījis monogrāfijas par Rūdolfu Blaumani (1927, 1930), kopā ar P. Ērmani sastādījis Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 12 sējumos (1923 — 1928), kopā ar K. Egli — grāmatu «Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās» (1962) — 3, 4, 16, 25, 56, 77, 143

Bismarks Oto (O. Bismarck, 1815 — 1898), vācu valstsvīrs, 1862.g. — 1890.g. Prūsijas ministru prezidents un ārlietu ministrs — 35

Baumane Kurlīne Paulīne (1838 — 1917), Rūdolfa Blaumaņa māte — 15 — 17, 24, 26, 29, 58, 178, 382

Blaumanis Arvīds (1875 — 1940), Rūdolfa Blaumaņa brālis, skolotājs, beidzis Baltijas skolotāju semināru Kuldīgā (1896), skolotājs Cēsu draudzes skolā (1896 — 1900), Ērgļu pagastskolā (1900 — 1919), vēlāk Rīgā — 21, 24, 57, 58, 66, 79, 131, 192, 384 — 387, 389 — 392

Blaumanis Krustiņš (ap 1826 — 1887), Rūdolfa Blaumaņa tēva jaunākais brālis — 177

Blaumanis Matīss (1822 — 1894), Rūdolfa Blaumaņa tēvs — 15 — 17, 25, 177, 390

Blaus Pēteris (1856 — 1930), dzejnieks un žurnālists, dzimis Ogres pagasta Vecpriekšānos, strādā par skolotāju Ogres pagastskolā, 1890.g. — 1905.g. Ērgļu pagasta rakstvedis, 1906.g. emigrē uz Šveici — 17, 23, 25, 42, 142, 143, 146, 150, 157, 158, 191, 392

Bleikša Līze, «Braku» kalpone — 66

Bļodnieks Ģirts (1922 — 1987), tulkotājs — 14

Brandess Georgs (G. Brandes, 1842 — 1927), dāņu literatūrkritiķis un teorētiķis, biogrāfs — 130

Brants, komponists — 18

Braše Gustavs (1802 — 1883), mācītājs un valodnieks — 12

Brigadere Anna (1861 — 1933), rakstniece, no 1884.g. dzīvo Rīgā, mājskolotāja vācu ģimenēs, no 1897.g. nodarbojas galvenokārt ar rakstniecību, latviešu valodas skolotāja E. Šubes sieviešu progimnāzijā (1906 — 1907), viena no tuvākajām Rūdolfa Blaumaņa mūža pēdējo gadu paziņām, vada laikraksta «Latvija» literāro daļu un satīras pielikumu «Skaidienā» (1908 — 1909), kopā ar A. Bērziņu sastāda Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 7 sējumos (Jelgava, 1912 — 1914) — 3, 73, 103, 106, 141, 142, 381

Brigadere Maija (skatuves vārds Maija, īst. v. Anna Brigadere, 1857 — 1940), aktrise Rīgas Latviešu teātrī (1882 — 1899) — 173

Brigaders Jānis (1856 — 1936), aktieris, žurnālists un grāmatlīgots, darbojas Rīgas Latviešu teātrī (1876 — 1899), laikraksta «Vārds» līdzizdevējs (1902 — 1905), «Latvija» redaktors un līdzizdevējs (1906 — 1914) — 103, 155, 173

Brīvīņa Lavīze, J. L. Eginka māte — 15

Brīvnīkss Kārlis (1854 — 1934), aktieris, dramaturgs un tulkotājs, strādā Rīgas Latviešu teātrī (1887 — 1899), Jaunajā Latviešu teātrī (1902 — 1905), sniedz arī izrādes ar paša organizētu trupu, 1893.g. — 1895.g. rakstījis par latviešu teātra darbību — 163

Brīvzemnieks Fricis (īst. v. F. Treilands, 1846 — 1907), dzejnieks, folklorists un

tulkotājs, 1887.g. pārcēlas no Maskavas uz Kurzemi, 1889.g. — uz Rīgu, strādā par tautskolu inspektoru — 39, 56, 57, 59, 71

Brūks Arturs (A. Broke, ? — 1563), angļu tulkotājs un rakstnieks — 106

Brūns Eduards, grāmatlīgots — 34

Būmanis Aleksandrs (1881 — 1937), žurnālists un jurists, Rūdolfa Blaumaņa draugs, laikrakstu «Pēterburgas Avīzes» (1904 — 1905), «Pēterburgas Latvietis» (1905 — 1906) līdzstrādnieks, «Pēterburgas Vēstnesis» redaktors (1907), studē jurispudenci Pēterburgas universitātē (1902, 1904 — 1914), komponējis mūziku komēdijām «Skroderdienas Silmačos», «Trīnes grēki» — 28, 31, 88, 96

Cimze Jānis (1814 — 1881), komponists un pedagogs — 149

Čehovs Antons (A. Чехов, 1860 — 1904), krievu rakstnieks — 67, 92, 110

Čerņiševskis Nikolajs (Н. Чернышевский, 1828 — 1889), krievu rakstnieks un filozofs — 125

Češihins Jevgrafs (Е. Чешинин, 1824 — 1888), krievu vēsturnieks un publicists, 1869. g. nodibina un vada laikrakstu «Рижский вестник» — 56

Darvins Čārlzs (Ch. Darwin, 1809 — 1882), angļu dabaszinātnieks — 108

Dāvids (11. — 10. gs.p.m.ē.), Izraēlas — Jūdejas valdnieks — 178, 179, 185

Degļavs Augusts (1862 — 1922), rakstnieks, laikraksta «Baltijas Vēstnesis» līdzstrādnieks (1891 — 1893), vēlāk publicējies galvenokārt laikrakstā «Mājas Viesis» un žurnālā «Mājas Viesa Mēnešraksts», laikraksta «Dienas Lapa» līdzstrādnieks (1898 — 1901) — 134

Delakūrs, dramaturgs — 18

Didro Denī (D. Diderot, 1713 — 1784), franču filozofs apgaismotājs, rakstnieks un mākslas teorētiķis — 96

Dikenss Čārlzs (Ch. Dickens, 1812 — 1870), angļu rakstnieks — 25, 43, 77, 96 — 102, 108, 115, 117, 178

Dirīķis Bernhards (1831 — 1892), žurnālists un sabiedriskais darbinieks, viens no Rīgas Latviešu biedrības dibinātājiem, Teātra komisijas loceklis un priekšnieks (1875 — 1892), laikraksta «Baltijas Vēstnesis» izdevējs un redaktors (1868 — 1892), laikraksta «Balss» līdzizdevējs (1880 — 1892) — 21, 47, 56, 124, 140, 145, 146, 162 — 164, 168 — 170

Doku Atis (1861 — 1903), rakstnieks, skolotāja palīgs Ropažu draudzes skolā (1892 — 1893), saimniecības pārzinis un rēķinvedis Inčukalna muižā (1893 — 1903) — 134

Dobroļubovs Nikolajs (Н. Добролюбов, 1836 — 1861), krievu literatūrkritiķis, publicists un filozofs — 125, 126

Dombrovskis Augusts (1845 — 1927), rūpnieks filantrops, Rīgas Latviešu biedrības Teātra komisijas garderobes pārzinis — 162

Dostojevskis Fjodors (Ф. Достоевский, 1821 — 1881), krievu rakstnieks — 109

Dravin-Dravnieks J. H., sk. Dravnieks J.

Dravnieks Jēkabs (1858 — 1927), grāmatizdevējs, 1887.g. — 1895.g. izdevniecības īpašnieks Jelgavā — 382

Dreifuss Alfrēds (A. Dreyfus, 1859 — 1935), ebreju tautības franču virsnieks, pret kura nepatiesu apsūdzēšanu vērsās E. Zolā brošūrā «J' Accuse» («Es apsūdzu»), 1898.g. — 110

Duburs Jēkabs (ist. v. J. Āriņš, 1866 — 1916), aktieris, režisors un skatuves mākslas pedagogs, no 1887.g. aktieris, 1903.g. — 1905.g. direktors Rīgas Latviešu teātri, 1908.g. — 1909.g. Jaunā Rīgas teātra vadītājs — 147, 150, 155, 163, 171, 173, 195

Eiripīds (ap 480 — 406 p.m.ē.), sengrieķu dramaturgs — 103, 179, 189

Eginks Johans Lēberechts (1784 — 1867), Baltijas vācu gleznotājs — 15

Egle Kārlis (1887 — 1974), literatūrvēsturnieks un bibliogrāfs, sastādījis Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 5 sējumos (1946 — 1949), 8 sējumos (1958 — 1960), kopā ar A. Birkertu grāmatu «Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās» (1962) — 4

Ekermanis Johans Pēters (J. P. Eckermann, 1792 — 1854), vācu rakstnieks, J. V. Gētes sekretārs (1823 — 1832) — 78, 80, 81, 179

Eliass (arī Elija), izraēliešu pravietis — 384

Enbergs Pauls, Rīgas Latviešu biedrības Teātra komisijas rakstvedis — 170

Enkens Alfrēds (1842 — 1887), dramaturgs — 18

Ermanis Pēteris (1893—1969), rakstnieks un literatūrvēsturnieks, kopā ar A. Birkertu sakārtojis Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 12 sējumos (1923 — 1928), sastādījis atmiņu krājumu par Rūdolfu Blaumanī (1923), kopotos rakstus 4 sējumos (nepab., 1941) — 3, 4

Esenbergs Jānis (1862 — 1890), rakstnieks, suflieris, tulkotājs un aktieris Rīgas Latviešu teātri (1880 — 1885), Ā. Alunāna vadītajā teātra trupā (1886 — 1887) — 59, 143, 144, 150, 155, 156

Ezerlauka Olga (ist. v. O. Zēfelde, 1858 — ?), aktrise Rīgas Latviešu teātri — 40

Fārbahs Johans Georgs (J. G. Fährbach, 1826 — 1904), ugunsapdrošināšanas aģents un apiņu tirgotājs, kura kantorī pēc aprīņa un tirdzniecības skolas beigšanas 1881.g. Rūdolfs Blaumanis iestājas darbā par kantoristu — 21

Flobērs Gistavs (G. Flaubert, 1821 — 1880), franču rakstnieks — 109

Freimanis Aleksandrs (1864 — 1919), aktieris, darbojies Rīgas Latviešu teātri (1888 — 1908), Jaunajā Rīgas teātri (1908 — 1909), ps. Lāču Zanderis — 163, 173

Freitāgs Gustavs (G. Freytag, 1816 — 1895), vācu rakstnieks, drāmas teorētiķis, sarakstījis «Die Technik des Dramas» («Drāmas tehnika»), 1863) — 103 — 108, 179, 182, 183, 187, 190 — 192

Fukss Oto, aktieris, strādājis Pēterburgas Vācu teātri, 1890.g. — 1891.g. Rīgas Latviešu teātri, raksturkomiķis — 171

- Ganghofers Ludvigs** (L. Ganghofer, 1855 — 1920), vācu rakstnieks — 151
- Gēbels Engelharts** (ap 1850 — 1900), Rīgas pilsētas teātra aktieris — 102, 103
- Gēte Johans Volfgangs fon** (J. W. von Goethe, 1749 — 1832), vācu rakstnieks — 18, 19, 43, 55, 62, 77 — 81, 83, 84, 86 — 90, 92 — 96, 103, 105, 107, 108, 111, 115, 127, 128, 179, 190
- Gļinka Mihails** (М. Глинка, 1804 — 1857), krievu komponists — 18, 195
- Gogolis Nikolajs** (Н. Гоголь, 1809 — 1852), krievu rakstnieks — 18, 63, 67, 123, 195
- Gothelfs Jeremija** (J. Gotthelf, ist. v. Alberts Biciuss, 1797 — 1854), šveiciešu rakstnieks un mācītājs — 114
- Greste Ādolfs** (1880 — 1950), skolotājs, J. Grestes brālis, 1904. g. dzīvo pie Rūdolfa Blaumaņa, 1906. g. emigrē uz Šveici — 89
- Greste Jānis** (1876 — 1951) skolotājs, beidz skolotāju institūtu Pēterburgā (1903), skolotājs Valmierā (1904 — 1906), Rīgā (1906 — 1910), viens no tuvākajiem Rūdolfa Blaumaņa draugiem, 1908. g. pavada viņu uz Takaharju Somijā — 123
- Grosvalds Frīdrihs** (1850 — 1924), advokāts, Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks (1885 — 1919) — 27
- Hafners Kārlis** (1804 — 1876), austriešu dramaturgs — 153
- Hauptmanis Gerhards** (G. Hauptmann, 1862 — 1946), vācu rakstnieks — 88, 105, 110, 112, 113, 158
- Hebels Frīdrihs** (F. Hebbel, 1813 — 1863), vācu dramaturgs — 54, 140, 150
- Heine Heinrihs** (H. Heine, 1797 — 1856), vācu dzejnieks — 51, 108
- Heize Pauls** (P. Heyse, 1830 — 1914), vācu rakstnieks — 111
- Hekers Vilhelms** (1859 — 1930), grāmatizdevējs, V. F. Hekera mazdēls, «Vidzemes kalendāra» izdevējs — 24, 57, 129
- Hekers Vilhelms Ferdinands** (1774 — 1842), grāmatizdevējs, izdevniecības «W.F. Häcker» dibinātājs, aizsācis izdot «Vidzemes kalendāru» (1813 — 1939) — 24, 57, 58, 129
- Hercens Aleksandrs** (F. Uthwy, 1812 — 1870), krievu rakstnieks un filozofs — 125
- Herders Johans Gotfrīds** (J. G. Herder, 1744 — 1803), vācu filozofs apgaismotājs, rakstnieks — 83, 84
- Hermans Luijs** (1836 — 1915), vācu dramaturgs — 50, 140, 180
- Hervēgs Georgs** (G. Herwegh, 1817 — 1875), vācu dzejnieks — 108
- Hilners Gothilfs** (1862 — 1925), mācītājs, Ērgļu mācītāja palīgs (1888), mācītājs Koknesē (1888 — 1906), Latviešu literāriskās (draugu) biedrības Vidzemes direktors (1897 — 1901), mācītājs Piņķos, V. Hekera izdoto «Vidzemes kalendāru» redaktors — 24
- Hirte E.**, vācu dramaturgs — 163
- Hofers Andreass** (A. Hofer, 1767 — 1810), zemnieku sacelšanās (1809) vadītājs Tirolē — 116

Holtejs Kārlis fon (K. von Holtei, 1798 — 1880), vācu dramaturgs, dziesmu spēļu autors, Rīgas pilsētas teātra direktors (1837 — 1839) — 18, 153

Homērs (starp 12. un 8. gs. p.m.ē.), sengrieķu eposu «Illiāda» un «Odiseja» iespējamais autors — 52, 109

Horācijs (65 — 8 p.m.ē.), romiešu dzejnieks — 76

Ibsens Henriks (H. Ibsen, 1828 — 1906), norvēģu dramaturgs — 112, 130, 158

Ilsters Jānis (1851 — 1889), skolotājs, botāniķis, dzejnieks — 22, 23

Isakovs Sergejs, krievu literatūrzinātnieks — 55

Jansons Janis (1872 — 1917), literatūrkritiķis, mācās Liepājas Nikolaja ģimnāzijā (1887 — 1890), no 1890. g. studē Maskavas, no 1895. g. Tērbatas universitātē, laikraksta «Dienas Lapa» līdzstrādnieks (1896 — 1897, 1904 — 1905), 1897. — 1900. g. atrodas izsūtījumā Smoļenskā, 1900. — 1903. g. apcietinājumā Pēterburgā, aktīvs 1905. gada revolūcijas dalībnieks, 1907. g. emigrē uz Somiju. Ps. O. Brauns — 134, 135, 191, 393

Jansons Roberts (1864 — 1899), aktieris un tulkotājs, strādā Rīgas Latviešu teātrī (1887 — 1893), studiju nolūkos uzturas ārzemēs (1893 — 1895), vada savu teātra trupu (1897 — 1899) — 150

Jaunsudrabiņš Jānis (1877 — 1962), rakstnieks un gleznotājs, ar Rūdolfu Blaumani iepazīs 1906. g., žurnāla «Pret Sauli» redaktors un izdevējs (1906), «Stari» redakcijas loceklis (1906 — 1908) — 73

Jeremija (7. gs. otrā puse — pēc 586 p.m.ē.), senebreju pravietis, Vecās Derības grāmatas, iespējams, arī Jeremijas Raudu dziesmas autors — 65, 66

Jirgens Kārlis, Ērgļu draudzes skolas skolotāja palīgs, Ērgļos strādājis neilgi, ar Rūdolfu Blaumanu iepazīsies 1888. g. — 43, 44, 46

Jirgensons (arī Ģirgensons) Pēteris (1865 — ?), Kokneses muižas staļļa puisis — 28, 44, 90, 175

Juris, sk. Karpis Juris.

Jurjāns Andrejs (1856 — 1922), komponists — 20, 22, 38, 39, 41, 45, 46, 48, 55, 195

Kalnājs Alfrēds (1904), izdevējs — 17

Kalniņš Alfrēds (1879 — 1951), komponists — 38

Kalniņš Arvids (1894 — 1981), K. Blaumanes brāļadēls, Rūdolfa Blaumaņa krustdēls, vēlāk koksnes ķīmijas un ķīmijas tehnoloģijas speciālists — 44

Kalniņš Jānis (1853 — 1904), Alfrēda Kalniņa tēvs — 38

Kalniņš Krišjānis (1847 — 1885), advokāts, Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks (1875 — 1885) — 21, 22

Kārkliņš Kārlis (1888 — 1961), literatūrzinātnieks, sarakstījis nodaļu par Rūdolfu Blaumanu Latviešu literatūras vēsturei (1936), monogrāfiju (1958) — 4

Kārkluvāls Frīcis (1867 — 1903), žurnālists, laikrakstu «Baltijas Vēstnesis» (1893 — 1901), «Vārds» (1901 — 1902), «Zemkopis» (1902 — 1903) redakcijas loceklis — 145, 188

Karps Juris, Braku puisis 80. gados — 387

Katrīna II (Екатерина II, 1729 — 1796), Krievijas imperatore (1762 — 1796) — 42, 387

Kaudzīte Matīss (1848 — 1926), rakstnieks, skolotājs Vecpiebalgā (1868 — 1911), 90. gados uzstājas Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Vasaras sapulcēs, pseid. Kalnietis, Kalnmālietis u.c. — 16, 20, 47, 51, 60, 61, 69, 130

Kaudzīte Reinis (1839 — 1920), rakstnieks, skolotājs Vecpiebalgā (1869 — 1890). Ps. R. Vidzemnieks — 22, 60, 61, 130

Kažoku Dāvis (1850 — 1913), skolotājs un rakstnieks, 1873. — 1909. g. dzīvo Pēterburgā — 38, 47

Kellers Gotfrīds (G. Keller, 1819 — 1890), šveiciešu rakstnieks — 12, 106, 111, 114

Kēnings Roberts, vācu literatūrvēsturnieks — 127

Kerners Kārlis Teodors (K. T. Körner, 1791 — 1813), vācu rakstnieks — 79

Klibgails, mūziķis — 141

Klotiņš Arnolds (1934), muzikologs — 22, 38

Kņige Frīdrihs Dītrihs fon (1748 — 1803), Kurzemes muižnieks — 15

Konrādijs Morics Vilhelms (1821 — 1804), mācītājs Jelgavas Annas draudzē (1849 — 1902) — 147

Krastīņš (Krustings), Kokneses muižas pārvaldnieks — 28

Kraševskis Juzefs Ignacijs (J. I. Kraszewski, 1812 — 1887), poļu rakstnieks — 67

Krauss Ēberhards (1857 — 1918), žurnālists, Rūdolfa Blaumaņa paziņa, laikraksta «Libauschen Zeitung» redaktors (1884 — 1894), žurnālists Berlīnē (1894 — 1903), laikrakstu «Ostpreussen Zeitung» Kēnigsbergā (1903 — 1907) un «Baltische Post» (1908 — 1915) redaktors — 35

Kreicers Hermanis (1895 — 1978), skolotājs un literāts, dzimis Ērgļu pag. Vanagos — Braku kaimiņmājās — 17

Kronvalds Atis (1837 — 1875), publicists, valodnieks un sabiedriska darbinieks — 39, 71, 167

Krūms Augusts Reinholds (1859 — 1908), žurnālists, laikrakstu «Vēstnesis» (1907) un «Dzimtenes Vēstnesis» (1907 — 1908) redaktors — 171

Kundziņš Kārlis (1902 — 1992), teātra vēsturnieks un literatūrzinātnieks — 149, 151

Laicēns Linards (1883 — 1938), rakstnieks, ar Rūdolfu Blaumani iepazīstas 1904. g., aktīvi piedalās 1905. gada revolūcijā, 1906. g. dzīvo nelegāli Pleskavas guberņā, 1907. g. emigrē uz Somiju — 9, 55, 76, 101, 110, 181

Lange Frīdrihs Hermanis, Tērbatas skolotāju institūta pasniedzējs — 174

Lanka-Vītola Jūlija (1872 — 1929), aktrise, Rīgas Latviešu biedrības teātrī darbojas līdz 1899. g. — 171, 173

Lapa Mārtiņš (1846 — 1909), dzejnieks, tulkotājs un žurnālists, laikrakstu «Baltijas Vēstnesis» (1883 — 1906), «Dzimtenes Vēstnesis» (1907 — 1908) līdzstrādnieks — 54, 55

Lapse Skaidrīte (1952), mākslas zinātniece — 15

Lapskalns Andrejs, literāts un tulkotājs — 164

Lasals Ferdinands (F. Lassalle, 1825 — 1864), vācu filozofs un publicists — 72

Laube Indriķis (Heinrihs, 1841 — 1889), rakstnieks un literatūrkritiķis, laikraksta «Mājas Viesis» faktiskais redaktors (1873 — 1889) — 39, 52, 60

Lautenbahs-Jūsmiņš Jēkabs (1847 — 1928), rakstnieks, pasniedzējs Tērbatas universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē (1878 — 1918) — 51, 53, 55

Leitāns Ansis (1815 — 1874), žurnālists un tulkotājs — 53, 54

Lesings Gotholds Efraims (G. E. Lessing, 1729 — 1781), vācu rakstnieks un mākslas teorētiķis — 52, 79, 103, 105, 107, 179, 190, 191

Lēvenšterns Maksimilians Volfgangs Frīdrihs Ludvigs fon, Vidzemes muižnieks — 26, 28

Lībekš, Kokneses kora diriģents — 27

Līcītis Pēteris (1874 — ap 1925), Braku puisis, kas, Rūdolfa Blaumaņa mudināts, mēģinājis rakstīt dzejoļus — 60

Loze Oto (1858 — ?), Rīgas pilsētas teātra kapelmeistars — 35

Luters Mārtiņš (M. Luther, 1483 — 1546), vācu reliģiskais domātājs, mācītājs un baznīcas reformators — 70

Ļermontovs Mihails (М. Лермонтов, 1814 — 1841), krievu dzejnieks — 67

Malarmē Stefāns (S. Mallarmé, 1842 — 1898), franču dzejnieks — 111

Markss Kārlis (K. Marx, 1818 — 1883), vācu filozofs un ekonomists — 72

Māters Juris (1845 — 1885), rakstnieks un žurnālists — 60, 72, 178

Meierbērs Džakomo (G. Meyerbeer, 1791 — 1864), franču komponists — 18

Mendelszons-Bartoldi Fēlikss (F. Mendelsson-Bartholdy, 1809 — 1847), vācu komponists — 20

Mendeļevs Dmitrijs (Д. Менделеев, 1834 — 1907), krievu ķīmiķis un sabiedriskais darbinieks — 108

Mērimē Prospērs (P. Mérimée, 1803 — 1870), franču rakstnieks — 185

Merķelis Garlībs (1769 — 1850), rakstnieks un publicists — 69

Mierlauks Alekssis (1866 — 1943), aktieris un režisors, no 1885. g. darbojies Jonatana biedrības teātrī, 1890. — 1908. g. Rīgas Latviešu teātrī — 155, 173

Misē Alfrēds de (A. de Musset, 1810 — 1857), franču dzejnieks — 96

Mopasāns Gijs de (G. de Maupassant, 1850 — 1893), franču rakstnieks — 92, 110, 111, 130

Mozers Gustavs fon (G. fon Moser, 1825 — 1903), vācu dramaturgs — 18
Mundeciema-Vusa Leonija (1939), kinorežisore — 127, 144

Nakunsts Georgs Hugo, Rūdolfa Blaumaņa skolasbiedrenes A. Porietes vīrs — 142

Napoleons III (Napoléon III, 1808 — 1873), Francijas imperators (1852 — 1870) — 13

Neierti Hanss (1838 — 1912), austriešu rakstnieks — 151

Neikens Juris (1826 — 1868), mācītājs un rakstnieks — 61 — 63, 130, 138, 178

Neimanis Ludvigs (1863 — 1926), grāmatu izdevējs Jelgavā, izdevis Rūdolfa Blaumaņa kopotos rakstus 7 sējumos (1912 — 1914) — 3, 381, 383 — 385, 387, 389, 390, 392, 393

Nestrojs Johans (J. Nestroy, 1801 — 1862), austriešu dramaturgs — 153

Nīče Frīdrihs (F. Nietzsche, 1844 — 1900), vācu filozofs, sarakstījis «Tā runāja Zaratustra» (1883 — 1891, latv. 1908 — 1910) — 33, 34, 66, 130, 131, 137

Niedra Andrievs (1871 — 1942), rakstnieks, studē Tērbatas universitātē (1890 — 1899, ar pārtraukumiem), vada žurnāla «Austrums» literāro nodaļu (1899), laikraksta «Pēterburgas Avīzes» literārā pielikuma (1901 — 1903) un žurnāla «Austrums» (1903 — 1906) redaktors, kopā ar Rūdolfu Blaumani izdevis dzejoļu krājumu «Ceļa malā» (1900) — 3, 29, 100, 110, 135, 170, 381, 382, 390

Noldena Nora, dziedātāja — 35

Ņekrasovs Nikolajs (Н. Некрасов, 1821 — 1888), krievu dzejnieks — 67

Ofenbahs Žaks (J. Offenbach, 1819 — 1880), franču komponists — 18

Orsīni Felīce (Felici von Orsini, 1819 — 1858), itāļu grāfs, revolucionārs, 1858. gada 14. janvārī izdarījis atentātu pret Napoleonu III — 13

Ostrovskis Aleksandrs (А. Островский, 1823 — 1886), krievu dramaturgs — 18

Ozoliņš Jēkabs (1860 — 1915), mācītājs, studē medicīnu un teoloģiju Tērbatas universitātē (1883; 1888 — 1891), no 1896. g. mācītājs Jaunpiebalgā — 73

Ozoliņš Pēteris (1864 — 1938), aktieris un režisors, Rīgas Latviešu teātra aktieris (1885 — 1889) un direktors (1893 — 1903, 1905 — 1913) — 103, 149, 153, 173, 174, 195

Ozols Jānis (1859 — 1906), grāmatizdevējs, 1893. g. atver grāmatveikalu Cēsis, 1895. g. iekārto savu spiestuvi, žurnāla «Austrums» izdevējs (1902 — 1903), redaktors (1903) — 41

Ozols Jēkabs (1863 — 1902), komponists, Rīgas Latviešu teātra kapelmeistars — 195

Pantēniuss Teodors Hermanis (1843 — 1915), baltvācu rakstnieks, laikraksta «Velhagen und Klasingsronatshefte» redaktors (1876 — 1909) Leipcigā — 12, 34

Pauluči Filips (1779 — 1849), itāļu markīzs un valstsvīrs, 1812. — 1829. g. Vidzemes, Kurzemes, arī Igaunijas ģenerālgubernators — 69

Pēkšēna Marija (1845 — 1903), dramaturģe — 149, 156

Perikls (pirms 500 — 429 p.m.ē.), senās Grieķijas valstsvīrs, demokratizējis Atēnu valsts pārvaldi, Anaksagora, Sokrata, Sofokla draugs — 102

Pestalocijs Johans Heinrihs (J. H. Pestalozzi, 1746 — 1827), šveiciešu pedagogs, humānists — 114

Plankets Robērs (R. Planquette, 1848 — 1903), franču komponists, darbojies klasiskās operetes žanrā — 155

Plātešs Arnolds (1852 — 1915), grāmatizdevējs, laikraksta «Mājas Viesis» redaktors un izdevējs (1887 — 1910), žurnāla «Mājas Viesa Mēnešraksts» (1895 — 1905) un laikraksta «Dienas Lapa» (1899 — 1903) izdevējs — 57, 58

Plātešs Ernsts Arnolds (1821 — 1887), grāmatizdevējs, sācis izdot kalendāru «Vidzemes vecā un jaunā laikagrāmata» (1860 — 1915) — 57, 58

Plēsuma Anda (1928 — 1993), literatūrkritiķe un tulkotāja — 127

Pliekšāne-Stučka Dora (1870 — 1950), sabiedriska darbiniece, Raiņa māsa, P. Stučkas sieva — 47

Plūdons Vilis (ist. v. Vilis Lejnīeks, 1870 — 1940), dzejnieks — 73, 144

Plukšs Kārlis (1906 — 1945), filologs, literāts — 118

Plute (vēlāk Olavs) **Vilis** (1867 — 1917), publicists; studē teoloģiju Tērbatas universitātē (1888 — 1892), skolotājs Rīgā (1894 — 1899), studē RPI (1899 — 1903), 1904. g. atver savu privātskolu. Žurnāla «Austrums» redakcijas loceklis (1899), laikraksta «Pēterburgas Avīzes» (1901 — 1903), «Balss» (1904 — 1906) redaktors — 170

Poriete-Nakunsta Aleksandra (1862 — ?), Ērgļu dārznieka meita, Rūdolfa Blaumaņa skolasbiedrene 11, 142

Poruks Jānis (1871 — 1911), rakstnieks, 1893. — 1894. g. studē Drēzdenē, strādā ar pārtraukumiem laikrakstā «Mājas Viesis» un žurnālā «Mājas Viesa Mēnešraksts» (no 1894), studē ķīmiju (1897 — 1899), komerczinības RPI (1901 — 1905) — 46, 73, 78, 105, 130, 135

Pūcišu Ģederts (1847 — 1919), grāmatizdevējs, tirgotājs, viens no laikraksta «Dienas Lapa» dibinātājiem un izdevējiem (1891 — 1894) — 47

Pumpurs Andrejs (1841 — 1902), dzejnieks — 19, 47, 59

Purapuķe Jānis (1864 — 1902), rakstnieks, no 1884. g. skolotājs Skrīveros — 60, 67, 101, 134, 187

Puriņu Klāvs (ist. v. Nikolajs Puriņš, 1858 — 1935), rakstnieks; laikraksta «Balijas Vēstnesis» līdzstrādnieks, arī redaktors (1890 — 1905), laikraksta «Latviešu Avīzes» redaktors (1905 — 1915), RLB Teātra komisijas rakstvedis — 23, 94, 140, 156

Puriņš-Zvīgulis Jānis (1850 — 1906), skolotājs — 51

Purkalītis Jēkabs (1861 — 1918?), dzejnieks un tulkotājs — 41, 163

Puškins Aleksandrs (А. Пушкин, 1799 — 1837), krievu dzejnieks — 67, 123

Raimunds Ferdinands (F. Raimund, 1790 — 1836), austriešu dramaturgs —

153

Raiņis (ist. v. Jānis Pliekšāns, 1865 — 1929), žurnālists un dzejnieks, Aspazijas dzīvesbiedrs, laikraksta «Dienas Lapa» redaktors (1891 — 1895), 1897. g. apcietināts, atrodas apcietinājumā Pleskavā (1897 — 1899), Vjatkas guberņā (1899 — 1903), piedalās 1905. gada revolūcijā, 1905. g. emigrē uz Šveici. Ps. Jāns Jasēnu Pliekšis, Petrapiliets — 21, 27, 31, 46 — 49, 56, 57, 62, 73 — 79, 84 — 88, 91, 105, 142, 156, 166, 168, 169, 185, 195, 196

Rasiņš Kārlis (1855 — 1892), skolotājs Ērgļos — 134

Rēdliha Maija (1904) — 16

Rēklams Antons Filips (A. Ph. Reclam, 1807 — 1896), vācu grāmatizdevējs —

34

Rembo Žans Arturs (A. Rimbaud, 1854 — 1891), franču dzejnieks — 111

Rempis, grāmattirgotājs — 177

Ries Rihards (R. Ruetz, 1850 — 1915), jurists un grāmatizdevējs, izdevis laikrakstu «Zeitung für Stadt und Land» (nē 1894. g. ar nosaukumu «Rigasche Rundschau»), kā arī Rūdolfa Blaumaņa pirmās lugas — 11, 36, 167

Rikerts Frīdrihs (F. Rückert, 1788 — 1866), vācu rakstnieks — 108

Rimskis-Korsakovs Nikolajs (Н. Римский-Корсаков, 1844 — 1908), krievu komponists — 38

Rode-Ēbelings Hermanis (1846 — 1903), vācu tautības aktieris un režisors, Rīgas Latviešu teātra direktors (1886 — 1893) — 144, 151, 153 — 156, 162, 171

Rozegers Pēteris (P. Rosegger, ist. v. P. Ketenfeijers, 1843 — 1918), austriešu rakstnieks — 25, 61, 77, 114 — 118, 120, 121, 123, 127, 128, 176

Rozenfelde Velta (1910 — 1988), skolotāja un novadpētniece Ērgļos — 42

Rozentāls Janis (1866 — 1916), gleznotājs, 1888. — 1894. g. mācās Pēterburgas Mākslas akadēmijā, ap 1895. g. iepazīstas ar Rūdolfu Blaumani, no 1901. g. dzīvo Rīgā, viņa dzīvoklī Rūdolfs Blaumanis dzīvo 1906. gadā un 1907. un 1908. gadu mijā — 93, 149

Rozentāls-Krūmiņš Jēkabs (1855 — 1918), aktieris, režisors un dramaturgs, darbojies Rīgas Latviešu biedrības teātrī (1885 — 1889), 1889. g. studiju nolūkos apceļo Rietumeiropu, 1893. g. vada Jelgavas Latviešu biedrības teātri — 144

Rubīna Anna (1850 — ?), skolotāja, beigusi meiteņu skolu Rīgā, nokārtojusi augstāko guvernantes eksāmenu un atvērusi Ogrē četrklasīgu privātskolu (1870 — 1877), 1877. g. pārceļas uz dzīvi Rīgā — 18, 19, 25, 77, 142

Rugāju Trīne — 170

Rūmniece Berta (skatuves vārds Graudiņa, 1865 — 1953), aktrise, Rīgas Latviešu teātrī darbojas kopš 1883. g. — 155, 173, 188

Rūtenbergs Oto (Otons) fon (1802 — 1864), baltvācu vēsturnieks un publicists, sarakstījis «Geschichte der Ostsee provinzen Liv-, Est- und Kur- land von der

ältesten zeit bis zum Untergange ihrer Selbständigkeit» (1 — 2, 1859 — 1860, latv. nepab. 1901; 1908) — 32

Rutku Tēvs (ist. v. Arveds Mihelsons, 1886 — 1961), aktieris un rakstnieks — 148

Sarkis Pēteris (1862 — 1895), rakstnieks — 153

Saulietis Augusts (1869 — 1933), rakstnieks, skolotājs A. Ķeniņa un A. Rūmanes-Ķeniņas skolās Rīgā (1902 — 1915), almanaha, vēlāk žurnāla «Zalktis» redakcijas loceklis (1906 — 1910) — 187

Serafims Ernsts (1862 — 1945), baltvācu vēsturnieks, laikraksta «Düna-Zeitung» redaktors (1892 — 1896) un galvenais redaktors (1896 — 1909) — 39, 40, 166

Siliņš Matīss (1861 — 1942), etnogrāfs un literāts — 149

Skabarga Kārlis (1863 — 1948), kalējs Ērgļos, dažādu avižu korespondents, pseid. Līgotis — 14, 23, 39, 143, 147, 176

Skaidrīte Jūlija (ist. v. J. Vārna-Vārtaņa, 1871 — 1942), aktrise, Rīgas Latviešu teātri no 1898. g. — 153, 155, 173

Skaibe Kārlis (1879 — 1945), rakstnieks, rakstveža palīgs pie P. Blaua Ērgļos (1898 — 1901), kur iepazīstas ar Rūdolfu Blaumanī, 1901. — 1904. g. otrais skolotājs Ērgļu pagastskolā, ko vada A. Blaumanis, piedalās 1905. gada revolūcijā, 1906. g. emigrē uz Šveici, 1907. g. — uz Somiju un Norvēģiju, žurnāla «Kāvi» redaktors (1905) — 73, 97

Skots Valters (W. Scott, 1771 — 1832), skotu izcelsmes angļu rakstnieks — 25

Skribs Augusts Ežēns (A. E. Scribe, 1791 — 1861), franču dramaturgs — 18

Skrūzītis Mikus (1861 — 1905), etnogrāfs un literāts, 1892. — 1895. g. strādā žurnāla «Austrums» un laikraksta «Tēviņa» redakcijās — 149

Skujeniece Luīze (1857 — 1934), teātra kritiķe, Ā. Alunāna māsa, no 1897. g. laikraksta «Baltijas Vēstnesis» teātra recenzente — 59

Sofokls (ap 496 — 406 p.m.ē.), sengrieķu dramaturgs — 103, 105, 179, 189

Sokrats (ap 470 — 399 p.m.ē.), sengrieķu filozofs — 102

Stefenhāgens Johans Frīdrihs (1744 — 1812), grāmatizdevējs — 57, 58

Stefensons Džordžs (G. Stephenson, 1781 — 1848), angļu zinātnieks, tvaika lokomotīves izgudrotājs — 41

Stenders Gothards Frīdrihs (Vecais Stenders, 1714 — 1796), rakstnieks un mācītājs — 178, 179

Stērste Andrejs (1853 — 1921), jurists un literāts, no 1890. g. advokāts Jelgavā, aktīvs Jelgavas Latviešu biedrības darbinieks — 38

Stradiņš Jānis (1933), ķīmiķis un zinātnes vēsturnieks — 39

Stučka Jānis (1836 — 1891), P. Stučkas tēvs — 27

Stučka Pēteris (1865 — 1932), jurists un žurnālists, publicists, laikraksta «Dienas Lapa» redaktors (1888 — 1891, 1895 — 1897), Rīgas Latviešu biedrības

Teātra komisijas bibliotēkas pārzinis, 1897. g. apcietināts, no 1898. g. izsūtījumā Vitebskā, no 1899. g. Vjatkas guberņā — 27, 31, 140, 143, 154

Sudrabu Edžus (1860 — 1941), rakstnieks un skolotājs, Gramzdas ministrijas skolas pārzinis (1888 — 1906) — 22

Supē Frances fon (F. von Suppé, 1819 — 1895), austriešu komponists — 18, 141

Svarāne Melita (1916), vēsturniece — 25

Šekspīrs Viljams (W. Shakespeare, 1564 — 1616), angļu dramaturgs — 18, 19, 52, 62, 102 — 108, 150, 155, 157, 179, 189 — 192, 195

Šellijs Persijs Bišs (B. P. Shelley, 1792 — 1822), angļu dzejnieks — 33

Šillers Johans Kristofors Frīdrihs (F. von Schiller, 1759 — 1805), vācu rakstnieks — 18 — 20, 76 — 81, 84, 96, 103, 105, 108, 179, 187, 191, 195

Šīmanis Heinrihs (H. Schliemann, 1822 — 1890), vācu arheologs — 109

Šopenhauers Arturs (A. Schopenhauer, 1788 — 1860), vācu filozofs — 33

Špilhāgens Frīdrihs (F. Spielhagen, 1829 — 1911), vācu rakstnieks — 111

Šternbergs Aleksandrs (1806 — 1868), vācu rakstnieks — 53

Štorms Teodors (Th. Storm, 1817 — 1888), vācu rakstnieks — 109

Štrāls Kārlis (1880 — 1970), rakstnieks, 1902. g. iepazinies ar Rūdolfu Blaumani, laikraksta «Plēsums» izdevējs un redaktors (1906), žurnāla «Dzelme» izdevējs un redaktors (1906 — 1907), laikraksta «Latvija» līdzstrādnieks (1907 — 1909) — 89, 111, 135, 142, 178, 179

Štrandmanis Frīdrihs Magnuss Arvids (1858 — 1926), Cirstu muižas īpašnieks, 1877. — 1882. g. studē jurisprudenci Tērbatas universitātē — 16, 25

Štrandmanis Gustavs Magnuss Eduards (1827 — 1893), Cirstu muižas īpašnieks — 16, 41

Štrauss Johans (dēls, J. Strauß, 1825 — 1899), austriešu komponists un diriģents — 18

Šules Rūdolfis (1807 — 1866), mācītājs un žurnālists, laikraksta «Latviešu Avīzes» redaktors (1849 — 1866) — 13

Šules Voldemārs, laikraksta «Das Inland» faktiskais redaktors (1855 — 1857) — 12

Švenķis Dāvids (1869 — 1898), aktieris, dramaturgs un tulkotājs, darbojies Jelgavas un Rīgas Latviešu teātros — 173

Tamuža Vaira (1935), preses darbiniece — 144

Tannenhofers Kārlis, vācu dramaturgs — 19, 164

Tēns Ipolīts Ādolfs (I. A. Taine, 1828 — 1893), franču filozofs, literatūrzinātnieks, kultūrvēsturiskās skolas pamatlicējs un naturālisma estētiskās teorijas aizsācējs — 130, 154

Teodors, sk. Zeiferts Teodors.

Tērauds Ādams (1830 — 1891), Ērgļu baznīcas ērģelnieks un draudzes skolas pārzinis (1853 — 1867), vēlāk pagastskolas skolotāju semināra direktors Valkā — 19, 41

Tērvete Lizete, aktrise Rīgas Latviešu biedrības teātrī — 171

Tivumnieks Reinis (1862 — ?), studē medicīnu Pēterburgā (1884) un Tērbatā (1885 — 1888) — 41

Tolstojs Ļevs (Л. Толстой, 1828 — 1910), krievu rakstnieks — 109, 154

Tomsons Rihards (1839 — 1884), sabiedrisks darbinieks un literāts — 161

Tranzeja Anna Doroteja (Dorisa) fon (1829 — 1896), G. R. fon Tranzeja sieva — 25

Tranzeja Elinora fon (1856 — ?), G. R. fon Tranzeja meita — 25

Tranzejs Rūdolfs fon (1858 — 1928), G. R. fon Tranzeja dēls, studē ķīmiju, vēlāk jurisprudenci Tērbatas universitātē (1877 — 1881), ārzemēs (1882 — 1883), ierēdnis Tieslietu ministrijā Pēterburgā (1884 — 1918) — 15, 25

Tranzejs (Transehe-Roseneck) Gustavs Rūdolfs fon (1828 — 1905), Ērgļu muižas īpašnieks — 15, 16, 40 — 42

Tranzejs Alvijs fon (1826 — 1881), G. R. fon Tranzeja brālis — 17

Tranzejs Nikolajs fon (1886 — 1969), ornitologs, docējis Latvijas universitātē (1920 — 1939) — 15, 16

Treimanis Edvards (1866 — 1950), rakstnieks un aktieris, no 1890. g. arhivāra palīgs apgabaltiesā Rīgā, piedalās teātra izrādēs, laikraksta «Pēterburgas Avīzes» literārā pielikuma redakcijas loceklis (1903), ps. Zvārguļu Edvards — 47, 72

Treptovs Leons (1843 — 1916), vācu dramaturgs — 50, 140, 180

Turģeņevs Ivans (И. Тургенев, 1818 — 1883), krievu rakstnieks — 67, 77, 115, 123 — 126

Ūlands Ludvigs (L. Uhland, 1787 — 1862), vācu dzejnieks — 108

Ulpītis (Vulfsons), uzcircējs — 161

Upītis Jānis (1911 — 1983), literatūrzinātnieks — 15, 16, 18, 194

Upītis Andrejs (1877 — 1970), rakstnieks, 1902. — 1908. g. skolotājs dažādās Rīgas skolās — 73

Vāgners Rihards (R. Wagner, 1813 — 1883), vācu komponists, diriģents un rakstnieks — 18, 19, 174

Valdemārs Krišjānis (1825 — 1891), publicists — 22, 50

Valdens Pauls (1863 — 1957), latviešu izcelsmes ķīmiķis, Rīgas Politehniskā institūta docētājs (1885 — 1919) — 37

Valdšmits Teodors (1868 — 1934), aktieris, darbojas Ā. Alunāna Jelgavas teātrī, no 1893. g. Rīgas Latviešu teātrī — 173

Vārdaunis Alfrēds (1879 — 1982), skolotājs — 42

Vārna Augusts (ist. v. A. Vartiņš, 1865 — 1908), aktieris Rīgas Latviešu teātrī — 173

Vēbers Aleksandrs (1848 — 1910), žurnālists un sabiedriskais darbinieks, laikraksta «Baltijas Vēstnesis» līdzstrādnieks, arī redaktors (1871 — 1903), laikraksta «Balss» izdevējs un redaktors (1878 — 1904), Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vadītājs (1879 — 1894, ar pārtraukumiem). Ps. Varaidošu Zanders — 19, 21, 22, 38 — 41, 70, 71, 124, 167

Vēbers Karls Marija fon (C. M. von Weber, 1786 — 1826), vācu komponists un diriģents — 18, 174

Vega Lope de (L. de Vega, 1562 — 1635), spāņu rakstnieks — 157

Veidenbaums Eduards (1867 — 1892), dzejnieks — 21, 41, 47, 50, 53, 57, 72, 73, 76, 78, 195

Velme Jēkabs (1855 — 1928), valodnieks un pedagogs, no 1883. g. docētājs Maskavas universitātē, žurnāla «Austrums» izdevējs (1885 — 1887) un redaktors (līdz 1902) — 383, 386, 391

Venda Olga (ap 1862 — ?), Rūdolfa Blaumaņa skolas gadu biedrene — 9, 18

Vensku Edvarts (ist. v. Edvards Skujenieks, 1856 — 1897), dzejnieks un žurnālists, laikraksta «Baltijas Vēstnesis» redakcijas loceklis (1887 — 1888, 1892 — 1897) — 38, 59, 71

Veresajevs Vikentijs (B. Bepecaev, 1867 — 1945), krievu rakstnieks — 123

Verlēns Pols (P. Verlaine, 1844 — 1896), franču dzejnieks — 111

Vigners Ernests (1850 — 1933), komponists, 1884. — 1893. g. mūzikas skolotājs un diriģents Rīgā, 1893. — 1896. g. Liepājā, vēlāk Maskavā — 45, 48

Vilde Eduards (E. Vilde, 1865 — 1933), igauņu rakstnieks, laikraksta «Zeitung für Stadt und Land» līdzstrādnieks (1889 — 1890), izdevis igauņu valodā Rūdolfa Blaumaņa stāstu krājumu «Olest katuse all» (1892) — 14, 155, 382

Vilibald V. (ist. v. Jēkabs Vildavs, 1851 — 1893), literāts, tulkojis Rīgas Latviešu teātra vajadzībām lugas — 141

Vilsons Alfons (1917), literatūrzinātnieks, sarakstījis grāmatu «Latviešu literatūras klasiķis Rūdolfs Blaumanis» (1956), apceri par Rūdolfu Blaumani (kopoto rakstu 8. sēj., 1960) — 4

Virhovs Rūdolfs (R. Virchow, 1821 — 1902), vācu patalogs — 39, 108

Vītols Jānis (1827 — 1889), Jāzepa Vītola tēvs — 37

Vītols Jāzebs (1863 — 1948), komponists, Pēterburgas konservatorijas pasniedzējs (1886 — 1918) — 37, 38, 48

Volkova Līvija (1931), literatūrvēsturniece un muzeju darbiniece, strādājusi Rūdolfa Blaumaņa muzejā «Braki» (1977 — 1978), sarakstījusi monogrāfiju par Rūdolfu Blaumani «Tapšana» (1988), sastādījusi Rūdolfa Blaumaņa rakstu izlasi «Sijājot, skalojot zeltu» (1981) — 4, 14

Vunts Vilhelms (W. Wundt, 1832 — 1920), vācu psihologs, filozofs, fiziologs un valodnieks — 108

- Zālamans** (10. gs. p.m.ē.), izraēliešu valdnieks, Dāvida dēls — 388
- Zālite Pēteris** (1864 — 1939), žurnālists un filozofs, laikraksta «Mājas Viesis» (1893 — 1905), žurnāla «Mājas Viesa Mēnešraksts» (1895 — 1905), laikraksta «Dienas Lapa» (1899 — 1903) vadītājs, sarakstījis monogrāfiju par Rūdolfu Blau-
mani (1923) — 84
- Zālite Tamāra** (1918 — 1990), literatūrzinātniece un tulkotāja — 104
- Zariņu Kārlis** (ist. v. K. Millers, 1844 — 1911), skolotājs un literāts — 38
- Zēberga Marija** (ist. v. M. Zēfelde, 1865 — ?), aktrise Rīgas Latviešu teātrī — 40
- Zeibots Eduards** (1864 — 1897), dzejnieks un mācītājs, studē teoloģiju Tērbatas universitātē (1886 — 1891), mācītājs Slokas un Dubultu draudzē (1894 — 1897) — 64
- Zeiferts Teodors** (1865 — 1929), literatūrkritiķis, 1884. — 1891. g. skolotājs Lubezerē, 1891. — 1915. g. Olainē. No 1891. g. lasa referātus par jaunāko latviešu literatūru Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Vasaras sapulcēs, žurnāla «Mājas Viesa Mēnešraksts» redakcijas loceklis (1895 — 1900), almanaha «Jaunā Raža» sastādītājs (1898 — 1910), žurnāla «Austrums» redaktors (1902 — 1903). Ps. Teodors — 11, 64, 73, 134, 135, 152, 383, 385, 386, 388, 389 — 391
- Ziemciēšu Marija** (ist. v. Mārcis Zīraks, 1852 — 1915), aktieris un tulkotājs, darbojas Rīgas Latviešu teātrī, laikraksta «Rīgas Avīze» redakcijas loceklis (1902 — 1905) — 140
- Zīle Indriķis** (1841 — 1919), skolotājs un diriģents — 45
- Zīverte Amālija** (ist. v. A. Mencele-Zīverte), aktrise Rīgas Latviešu teātrī — 171
- Zolā Emīls** (E. Zola, 1840 — 1902), franču rakstnieks — 109, 110, 130
- Zūdermanis Hermanis** (H. Sudermann, 1857 — 1928), vācu rakstnieks — 98, 111, 112, 130, 195
- Zunte Arnolds** (1828 — 1897), Ērgļu un Ogres vācu draudzes mācītājs (1865 — 1892), Rūdolfa Blaumaņa draugs — 23 — 25, 34, 176
- Zvaigznīte Jēkabs** (1833 — 1867), skolotājs, rakstnieks, publicists un tul-
kotājs — 51, 60

Raimonds Briedis

Saturs

Kalniņa I. [Priekšvārds.]	5
Volkova L. Tapšana	7
Pie skala uguns <i>Stāsti</i>	197
Aizvien lillā!	199
Kā vecais Zemīts pašu nelabo redzējis	211
Pērkoņa negaiss	224
Nauda zeķēs	245
Zirgs, trīs govīs un simts rubļu	259
Bērtuļa pirksts	269
Raudupiete	342
Šūpulis	365
Kalniņa I. Komentāri	381
Briedis R. Personu rādītājs	395

Rūdolfs Blaumanis

KOPOTI RAKSTI

Pirmais sējums

Redaktore Ligita Bibere

Tehniskā redaktore Mairita Zaumane

Korektore Astrida Čiptore

Datorsalikums: Inga Jurēviča, Baiba Štekele, Reinis Upenieks,
Armands Auseklis

Parakstīts iespiešanai 20.12.93. Reģistr. apl. Nr. 000306265. Formāts
84X108/32. Tipogrāfijas papīrs. Balt-Times garnitūra. Augstapiedums.
13,0 iespiedloksnes. Pasūt. Nr. 575-5.

Apgāds «Cirulis», LV-1050 Rīga, Aspazijas bulvāri 24.

Iespiesta tipogrāfija «Rota», LV-1011 Rīga, Blaumaņa iela 38/40.

KOPOTI RAKSTU KRĀJUMS
AR VĀCĻUS — LATVIEŠU BOKS

Blaumanis R.

B1 324

Kopoti raksti: 9 sēj. / Sast. I. Kalniņa. — R.: Apgāds «Cīrulis», 1993—1995—1. sēj. Monogrāfija; Stāsti / I. Kalniņas koment. — 1993. — 416 lpp.; 16 lp. il. — Personu rād.. 395. — 412. lpp.

ISBN 9984-9004-0-1

9984-9004-1-X

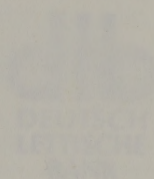
Pirmajā sējumā ievietota L. Volkovas monogrāfija par R. Blaumani (pirmā daļa — «Tapšana») un R. Blaumaņa stāstu krājums «Pie skala uguns» (1893).

UDK-p 888.9

KOPOTO RAKSTU IZDOŠANĀ PIEDALĀS
A/S VĀCIJAS — LATVIJAS BANKA

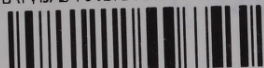

DEUTSCH-AMERICAN JOURNAL FOR 1871
PUBLISHED BY THE DEUTSCH-AMERICAN SOCIETY

1,80

Kontroleksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0301018097

94-3
241 I